

Влаго
Јовановски

Населбише во Пресија

Месноположба,
историски развој
и минашо

независни изданија

ТНД **гупфа** скопје

помош во контактирањето со други луѓе, обезбедувањето со фотодокументи и сл.), совесно ми налага посебно да ги споменам имињата на универзитетските професори: Д-р Владо Појовски и д-р Васил Грамајниковски и публицистот Славе Николовски - Кашин, а потоа и на: Бојан Ивановски (с. Лесковец), Раденко Божиновски (с. Кривени), Гоѓа Шушевски (с. Подмочани), Муарем Сабриу (с. Горна Бела Црква), Трајан Којевски (с. Ошешев), Реџеј Еминовски (с. Лавци), Христијо Ристовски (с. Граждено), Александар Карловски (с. Герман), Бошко Димовски (с. Долно Дујени), Јосиф Ангеловски (с. Долно Дујени), Осман Шерифи (с. Наколец) и моите синови Дарко и Бруно од Скопје.

Авторови

РАЗВОЈНИОТ ПАТ НА ПРЕСПА

1. Преспа е висока, пространа, елипсоидна, планинско-езерска географска област (ров, потонатина, базен, котлина) во средишниот дел на Балканскиот Полуостров, омеѓена со живописен, претежно стрмен, каменит, шумовит и тревнат венец високи планини: на север Плаќенска (1828), на исток Баба (2601), на југ Горбец (1749) и на запад Галичица (2288 м надморска височина), со вкупна површина од околу 1350 км².

Преспа е живописна област, посебно разубавена со двете преспански езера (Големото и Малото) кои покриваат близу ¼ од нејзината вкупна површина и се одликуваат со мошне разгранета 155 – километарска песоклива, мочуришна и клифовска обала, со мноштво внурнати полуострови (од западната) и алувијални делти (од источната страна) меѓу кои се простираат широки заливи, а во езерските води се вкловени прекрасни карпести, шумовити и тревнати острови.

При нормално ниво на водите во Езерото (околу 853 м надморска височина), од вкупната површина на Преспа (1350 км²), околу 319 км² му припаѓаат на Езерото, а 1030 км² се сувоземно рамничарско и ридско-планинско подрачје. Од вкупната површина на Езерото (319 км²), околу 276 км² му припаѓаат на Големото, а 43 км² на Малото Преспанско Езеро. Поради плиткоста на езерото, во случаите на поголемо паѓање на езерското ниво, спомнатите површини на езерата значително се намалуваат.

Во територијален и државно-правен поглед Преспа е разбиена природно географска, етничка, економска и културна целина со присуство на свои нееднакви делови во трите државни творби: Република Македонија, Република Грција и Република Албанија. Од вкупната површина на Големото Преспанско Езеро (276 км²), околу 192 км² му припаѓаат на македонскиот дел на Преспа, 37 км² на грчкиот дел на Преспа и 47 км² на албанскиот дел на Преспа. Од вкупната површина на Малото Преспанско Езеро (43 км²), околу 41,5 км² му припаѓаат на грчкиот дел на Преспа, а околу 1,5 км² на албанскиот дел на Преспа.

На својата 175- километарска водоразделна линија, која е природна меѓа на Преспа, речиси целосно порабена со небесното синило, постојат шест превали (врати) преку кои Преспа традиционално комуницира со соседните географски области (Пелагониската, Костурската, Билештанската, Корчанската, Охридско-подградечката и Охридско-струшката) и тоа: во северниот дел Гава (1167), во северозападниот Буково (1207), во западниот Пресека или Полце (1568), во јужниот Превтис или Свезда (1085) и Грло (875) и во југоисточниот Превал (1135 м надморска височина).¹

2. Во преспанската Котлина, во основа, опстојува пријатна клима во која преовладуваат умереноконтинентални и медитерански климатски карактеристики кои условуваат подеднаква застапеност на сите годишни времиња: пролет (со месеците март, април и мај); лето (со јуни, јули и август); есен (со септември, октомври и ноември) и зима (со декември, јануари и февруари). Според изведените приближно точни податоци од мерењата на температурите извршени во периодот 1931-1990 година, произлегува сознанието дека средногодишната температура на воздухот во Преспа се движи околу 10 степени Целзиусови, а просечните температури по годишни времиња околу: 7,5 степени Целзиусови во пролет; 17,4 степени Целзиусови во лето; 10,3 степени Целзиусови во есен и 0,4 степени Целзиусови во зима. Сончевидноста учествува со околу 110, а облачноста со околу 100 денови во текот на годината. Како резултат на вчестените проветрувања Преспа не е подложна на чести и долготрајни магли. Годишната просечна количина на врнежите изнесува околу 780 мм на метар квадратен со најголема вчестеност во периодот од октомври до март.

Преспа во сите годишни времиња и од сите страни е изложена на чести, послаби или посилни воздушни струења условени со пошироката атмосферска циркулација, конфигурацијата на Котлината и разликите во загреаноста на водената маса и копното. Во зависност од правците на струењето на воздушните маси, ветровите во Преспа, во основа, ги носат имињата на страните на светот. Ветрот “Север” дува од правецот на Илинските планини; “Југот” од Горбец

¹ Податоците за површината на Преспа, за големината на нејзините делови во соседните држави се земени од ГЗ на РМ и од книгата на професор Д.р Милорад Сибиновиќ: Езерата во Македонија, Скопје, 1987. Податоците за надморската височина на планините и превалите се земени од топографската карта 1:200 000 на ВГИ – Белград со содржина по состојба од 1973, а дополнета во 1976 година.

и најчесто се јавува во својата југоисточна и југозападна варијанта; “Исток” од Баба и “Запад” од Галичица. Преспа има и свој автохтон ветар кој се создава и речиси завршува во Котлината како резултат на нерамномерната загреаност на воздушната маса над езерската површина и копното. Овој ветар исклучително дува во летниот период и тоа од нападне до навечер од правецот на Езерото, а приквечер и преку ноќта од правецот на копното. Доста е слаб и пријатно освежува во деновите на летните жештини.² Покрај ова, кај жителите на преспанските села ветровите во Преспа се различито именувани. Нивните имиња најчесто потекнуваат од имињата на географските места (планините, градовите, селата и др.) правците на нивното дување (Охридски, Ресенец, Пелистерец, Бабник, Бушканец, Галичник, Стенскиот, Гаоштанец, Курбиноец, Псодерец); карактеристиките на теренот (Горник, Долник, Стрмец, Порек) и карактеристиките на ветрот (Сушикобел, Дождец, Снегар и тн).

3. Според својата надморска височина Преспа се вбројува во повисоките поголеми котлини на Балканот и во Европа. Покрај височината и навидум нејзината природна изолираност (непристапност), мноштвото други природни одлики како што се: поволната географска положба, благопријатното поднебје, чистината на воздухот, богатството на водите и шумите, плодноста на почвата и природната издашност на планинските предели и водните просторства условиле таа релативно рано да постане привлечно и погодно место за постојано човеково живеење и општествен развој. Така, ќе заклучиме дека Преспа е оддамна населена област. Според историографските податоци и археолошките наоди, најверојатно своите први жители ги примила уште во периодот на средниот или доцниот неолит (околу 2000-та година пред н.е.) или во раниот односно средниот период на бронзеното доба (околу 1500-та година пред н.е.), но во секој случај после населувањето на нејзините соседни области. Со голема доза на сигурност може да се каже дека во Преспа некаков си разновиден, поцврсто или полабаво организиран човечки живот (родовски, племенски или државотворен), пулсира нешто повеќе од три милениума (еден пред и два после н. е.). Како и да е, едно е сигурно: во пределите на оваа живописна и повеќестрано издашна Област се ловело, сточарело, копало, орало, градело, транзитирало,

² Поопширно и попрецизно за климатските карактеристики на Преспа види: Васил Граматниковски, Природно-географски, демографски и имотни карактеристики на Преспанската Котлина, ПМФ – Скопје, Скопје, 1975, стр.11-21.

појувало, палело, грабело и разорнувало низ целиот антички период.

И наваму, како што столетијата неприметно минувале, бојните копја на големите народи и нивните империи од сите страни и далечини на светот честопати се вкрстосувале, Преспа секогаш била нивна успатна станица, бојно поле или токму определена цел на која бесот и огнот безмилосно се истурале. Оддамна тука минувале и, формирајќи свои времени или постојани живеалишта, се населувале и престојувале различни племиња, воени орди и народи (Десарети, Илири, Македонци, Римјани, Византијци, Готи, Франки, Алемани, Словени, Турци, Срби, Бугари, Грци и др.). Сите тие зад себе оставале некакви си траги од својата материјална и духовна култура (тврдини, градови, урнатини, комуникации, саркофази, некрополи, базилики, светилишта, покуќнина, накити, монети, орудија, оружја и др.) по кои подоцнежните генерации го препознавале и временски идентификувале нивниот некогашен мимоод низ овој македонски крај.

4. Етничките одлики на денешното мнозинско население во Преспа како што се: начинот на живеењето, народната носија, говорот, верувањата, фолклорот, народните обичаи, топонимијата, физичкиот изглед на луѓето, начинот на емотивното доживување и чувството за припадност на македонскиот народ и државност, непобитно говорат дека нешто повеќе од еден милениум Преспа носи јасен белег на словенизирана област. Имено, познато е дека уште при крајот на 6 и во почетокот на 7 век, Балканскиот Полуостров, а во тие рамки и македонската етничка територија ги освоиле и населиле словенски племиња. Во тој склоп, поширокиот простор помеѓу локациите на денешните градови Битола, Охрид, Кичево и Велес, а со тоа и делот на Горна Преспа, целосно ги запоседнало племето Берзити што во потполност одговара на името “Брсјаци” или “Брсаџи”.³ За Долна Преспа се говори и пишува дека ја запоседнало некое од другите јужнословенски племиња кои го населиле јужниот и југозападниот дел на македонскиот етнички простор (можеби Војуните или Велегизитите з.м.). Како аргументи за ова се истакнуваат некои разлики помеѓу населението на Горна и Долна Преспа (поинаквиот дијалект, поинаквата носија, поинаквиот менталитет, повисокиот

³ Историја на македонскиот народ, кн. I, Скопје, 1969, стр.67; Стјепан Антољак, Средновековна Македонија I, “Мисла”, Скопје, 1985, стр. 105; Бранислав Рускиќ, Неколку белешки за Брсјациите, “Нова Македонија” од 26 јули 1963.

односно понискиот раст на луѓето, поинаквата градба на куќите и др.).⁴

За Словените воопшто се пишува и говори дека најпрво живееле во земјанки (ниски колиби градени од земја) и образувале мали релативно компактни, но меѓусебно распрскани населби или села со донекаде формирани улочки и ширинки во нив и со повеќе надворешни излезни решенија заради стравот од непријателското опкружување и уништување и дека своите живеалишта најчесто ги подигнувале на задскриени релативно непристапни места (во близина на густе шуми, речни долини, мочуришта и езера). Покрај ова, повеќе византиски извори (Прокопиј, Псевдо Цезариј, Псевдо Маврикиј и др.) Словените ги опишуваат како високи, руси, силни, итри, решителни, простудушни, гостољубиви, музикални и чесни луѓе, но во поглед на договорите, неверни и меѓусебно несложни и раскарани.⁵

Словените во Преспа, како и во другите македонски области, не дошле на празен (претходно ненаселен или подоцна потполно исчистен) простор. И покрај сите безмилосни меѓусебни ништења, најверојатно тие затекнале староседелци (Илири, Арбанаси, Ромеи, Власи и други етнички заедници) со кои се измешале и продолжиле заеднички да живеат. Впрочем, “Брсјачката јатка со векови била изложена на допири и мешања со други народносни целини, како од несловенско, така и од словенско потекло, и во најголем број случаи успевала кај нив да ги пренесе своите етнички црти”.⁶

5. Областа Преспа пред крајот на 10 и во почетокот на 11 век, целосно се најде во фокусот на создавањето и во границите (составот) на средновековната ранофеудална држава на македонските Словени (Самуиловата држава или Самуиловото царство) која се простирала на север до Дунав, на исток до Црното Море, на југ до планините Балкан, Родопите и Олимп и на запад до Јонското и Јадранското Море и источните граници на Хрватска. Од 42-годишното постоење на Самуиловата држава (976-1018), околу 25 години Преспа беше нејзин државен и духовен центар со своја престолнина на

⁴ Д-р Галеба Паликрушкова, Етничките прилики во Македонија (предавања на V семинар за македонски јазик, литература и култура), Скопје, стр.200-206 и д-р Миленко С. Филиповиќ, Етничке прилики у јужној Србији (Споменица двадесетгодишнице ослобођења Јужне Србије 1912-1937), Скопје, 1937, стр.435.

⁵ Историја на македонскиот народ, стр. 68-72 и Стјепан Антољак, цит.дело.

⁶ Јован Цвијиќ, Балкански Полуостров, Београд, 1987, стр.117.

островот Ахил (Аил) во Малото Преспанско Езеро, на кој царот Самуил изградил прекрасни дворци кои беа разурнати во 1072 година од византиските платеници (Германите и Франките)⁷. Се претпоставува дека Самуил свои помошни резиденции имал и на островите Голем Град (Свети Петар) и Мал Град (Свети Павле) во Големото Преспанско Езеро.⁸ На островот Ахил во 986 година Самуил ги пренел и моштите на ларискиот Епископ свети Ахил во чија чест и име ја подигнал велелепната црква “Свети Ахил” по која прво Островот, а подоцна (веројатно по Островот) и единственото село на него го добиле името Ахил, односно Аил. По неговата смрт (1014) во базиликалната црква на Островот Ахил е погребан царот Самуил (Мупулоос).⁹

И во тоа дамнешно време, покрај словенското доминантно население, во Преспа присилно биле населувани жители од други краишта и етноси (Ерменци, Печенези, Турци-Вардариоти и заробени византиски војници).¹⁰ Меѓутоа, сите овие припадници на туѓи етнички заедници (главно пленици и Самуилови поданици), со текот на времето се спојувале со други народносни групи или биле толку малубројни и без услови за нивна поширока репродукција (најверојатно претежно лица од машки пол) па со текот на времето се иселувале, биле асимилирани или природно исчезнале.

6. Населението на Преспа позабележителни етнички мешања доживеало и во некои периоди на петвековното турско и подоцнежните туѓи владеења со целината или со делови на македонскиот етнички простор. Така, тогаш биле доселувани Турци, Албанци, Еѓипци и Власи.

Според историографските податоци *йрвиийе йтурски семејсѝва* и нивни имоти во Преспа се појавиле уште во првата половина на 16 век,¹¹ најверојатно тие биле отслужени кадри на воено-полицискиот, управно-административниот и судскиот апарат на кои, заради своите заслуги или новодобиените обврски, им било доделено соодветно лено (феуд), а подоцна се населувал и друг разновиден

⁷ Историја на македонскиот народ, книга I стр. 121.

⁸ Томо Томовски, Преспа во средниот век (Историја-списание на ДИ на СРМ, бр. 2, Скопје, 1979, стр.66.

⁹ Иван Микулчиќ, Средновековни градови и тврдини во Македонија, кн.5, МАНУ, Скопје, 1996, стр.276-278.

¹⁰ Стјепан Антољак, цит. дело, стр. 500 и 590; Томо Томовски, цит. дело, стр. 69.

¹¹ Методија Соколовски, Преспанската нахија во 16 век, ФФ, Скопје, 1973.

(турски) свет (земјоделци, занаетчии, трговци, угостители, свештени лица и др.). Во текот на 17 и 18 век, турскиот елемент во Преспа се проширил и како резултат на извршеното делумно потурчување и исламизација на делови од македонскиот и некои други етноси. *Населувањето на Преспа со Албанци* започнало во втората половина на 18 век, пред сè како резултат на турската политика која имала за цел, преку воинствените исламизирани Албанци, да ја засили и зацврсти својата одбрамбена моќ и стабилност, посебно на подрачјата зафатени со бунџи, ајдуковања, одметништва и вооружени востанија какво што било и подрачјето на Областа Преспа. Покрај ова, албанското населување на Преспа беше овозможено и со други околности (близината на Албанија и вчестените патувања на Албанците низ овој крај како кирации, сточари и учесници во турските воени походи, населувања во својство на спахии, бегови, сејмени, субаши, дерудации, полјаци и друго и бегства од родниот крај поради крвната одмазда). Ширењето на албанското муслиманско население во Преспа беше подпомогнато и со прогоните на христијаните и пустошењата на нивните живеалишта во времето на злогласниот турски одметник Али-паша Јанински (1741-1822).¹² *Еѓипциите* за кои се пренесуваат легенди дека на Балканот се доселени од земјите на Блискиот Исток уште во времето на Александар Македонски како делови од логистиката на неговата фаланга (ковачи, налбати, сарачи и др.) или нешто подоцна, самите пренесуваат сеќавање дека во Преспа се доселиле преку Албанија (заедно со Албанците) уште во периодот на турското владеење. *Власиите* како романизирани староседелци на Балканот, најверојатно во Преспа ги имало и порано, но нивно помасовно доселување е забележано во втората половина на 18 век по двократното палење и разурнување на шесетилјадниот влашки град Москополе (западно од Корча – Албанија) во 1769 и 1788 година од братијата на Али - паша Јанински.¹³

7. Во Втората Балканска војна (со Букурешкиот договор) и по завршувањето на Првата светска војна (со Мировниот договор во Версај), Преспа најнепосредно ја доживеа судбината на македонската земја и нејзиниот народ. Тогаш, оваа толку географски, етнички, верски, културно и економски компактна област насилно беше по-

¹² Јован Трифуновски, Шиптарско население во селата на Охридско-преспанската Котлина (ракопис).

¹³ Бранислав Русиќ, За Цинцарите, Весникот “Нова Македонија” од 20 декември 1953 година.

делена помеѓу Кралството Србија и Кралството Грција, а во 1924 година, преку спогодбена размена на територии помеѓу Грција и Албанија во Епир и Преспа, дел од неа се најде и во составот на Албанија. По овие крајно нелогични и неправедни делби, за македонското население во Преспа уследи период на негова насилна национална ерозија (посрбување, погрчување, поалбанчување). Каков парадокс пред очите на Европа и Светот: Македонецот во с. Љубојно – Србин, неговата сестра омажена во с. Герман – Гркинка, а онаа во селото Зрновско – Албанка. Ваквиот третман на македонското население во Преспа му ги донесе сите подоцнежни трагедии (протерувања, војни, забрани, затворања, судења, ликвидирања, егзодуси, насилна промена на националноста, на личните имиња, на топонимијата и др.). Ова прашање денес сигурно е затворена страница на едно неодамнешно лошо минато, но кај овие луѓе (во Преспа и насекаде раселени низ светот) сè уште тлее надежта дека дел од претрпените трауми можеби (на некаков начин), ќе бидат залечени преку актуелните проекти за градење на нова Европа.

По поделбата на Македонија (1913), како резултат на вековните тежненија на грчката држава за елинизација на македонскиот етнички простор, започна *населувањето на Преспа со Грци*. Најпрво со доселување на грчки семејства по основ на службување (офицери, полицајци, учители, лекари, цариници, агрономи, ветеринари, шумари и др.), а потоа и со примена на други мерки како што се: протерување, размена на население и притисоци за иселување. Така, на пример, по завршувањето на Првата светска војна и Нејскиот мировен договор (1919), повеќе македонски семејства од селата Бесвина, Дреново, Оровник, Буковик, Орово, Роби и Герман на различни начини беа присилени да ги напуштат своите вековни огништа и да заминат во Бугарија и Кралството СХС. По завршувањето на Грчко-турската војна и Договорот во Лозана (1923) со кој, на своевиден начин, беше разрешен статусот на малцинствата во двете завојувани држави, насилно беа протерани муслиманите (Турци, Македонци, Албанци и Роми) од Грција и христијаните (Грци и православни Турци, Гагаузи, Понти и други) од Турција. Дел од нив се насели на имотите на протераните муслимански семејства од селата Попли, Медово, Винени и турските населби Шаовци и Бостанциовци помеѓу селата Роби и Герман. И најпосле, по завршувањето на Граѓанската војна во Грција и егзодусот на Македонците во тогашна СФРЈ и другите источноевропски земји (1949), на имотите на Маке-

донците во напуштените села беа доселени Грци (претежно Власи) од пределите на Епир и Тесалија.¹⁴

И покрај фактот што со државните пописи на Република Македонија се јавува извесен процент на Срби, српска колонизација на Преспа никогаш не е вршена. Присутниот српски етнички елемент е резултат на самоволно реализирана сопствена желба на поединци - Срби да се остане во Преспа, најчесто преку посинување и стапување во брачни врски на некои службени лица од државната администрација во Македонија (офицери, војници, цариници, жандарми и др.) од времето на заедничкото живеење и работење (1913-1991). Ромите во Преспа се нов етнос доселен околу 1960 година преку Битола и Прилеп и исклучиво населен во градот Ресен.

8. Во раното средновековие, пошироко на Балканот, а со тоа и во Преспа, доминантно превладало како таков до ден-денес останало Словенскиот етнос (Македонците). Во долгиот синџир на многувековијата и општествено-историските настани што тие со себе ги носеле (преселби, војни, освојувања, туѓи владенија, кревања буни и народноослободителни востанија), мнозинското етничко население во Преспа при неговите допири и мешања со другите народносни целини трпело разновидни влијанија и последици (се осипувало, паѓало во ропство и уништувало, насилно му била менувана неговата националност и вера, било асимилирано и протерувано, доживувало егзодуси и др.) со што било изложено на постојана неминовна модификација на својата генетска, психофизичка, морална и културна конституција. И како резултат на сè тоа и на другите влијателни фактори на сèкупниот човеков и општествен развој, за него денес можат да се извлечат следниве основни карактеристики:

- во поглед на својата физичка конституција му припаѓа на луѓето со среден раст (просечна висина од околу 170 см), со средна развиеност на градниот кош (околу 80 см), со средна телесна тежина (околу 75 kg) и средно развиени екстремитети со нешто понагласени дланки и стопала; со тркалезна глава во нормална големина и високо чело; со права, костенлива и не многу бујна коса; а по бојата на косата, веѓите и брадата влегува во редот на русокостенливите луѓе;

- во поглед на неговата психичка конституција му припаѓа на сериозните, релативно мирните, молчеливите, внимателните и

¹⁴ Стојан Киселиновски, Егејскиот дел на Македонија (1913-1989), "Култура", Скопје, 1990.

тринеделивните луѓе; на луѓето со умерена веселост и шеговитост чии шегги секогаш остануваат во границите на пристојното однесување. Овие луѓе нагласено се чувствителни на неправди, измами и навреди; своите одлуки ги донесуваат релативно бавно, но секогаш смело, одважно и доследно ги извршуваат; имаат ненагласена, но сепак присутна љубопитност и меѓусебна завист која најчесто се манифестира во форма на алузија; прилично се искрени и отворени, посебно во прифаќањето и афирмирањето на современото и корисното.

- во поглед на моралната конституција доста се чесни, поштени, трудољубиви, штедливи и гостопримливи; негуваат почит и коректен однос кон секого без оглед на разликите од било кој вид (национални, верски, политички, полови, расни, пријателски, роднински, старосни и др.).¹⁵

9. Компарациите на расположивите приближно точни или логично изведени податоци од разновидните записи на повеќе историчари, патеписци, публицисти, дипломати, демографи и други, како и на државните пописни документи од различни периоди на последните пет-шест векови, говорат дека Преспа најмалку население имала во 16 (околу 10.000), а најмногу во средината на 20 век (околу 40.000 жители). Податоците и сознанијата од споменатиот период укажуваат и на појави на успорувања, стагнации и падови на бројниот развој на населението како последица на поголемите турболентни општествено-историски настани, какви што биле: турската инвазија на Балканот (1371), националноослободителните востанија на македонскиот народ против турското ропство, посебно периодот на Карпошовото востание и турската одмазда за задушвање на истото (1689), времето на владеењето со Преспа на Али-паша Јанински и неговите сурови активности за насилна исламизација на христијаните (крајот на 18 и почетокот на 19 век), Илинденското востание (1903), Балканските војни и Првата светска војна (1912-1918), Втората светска војна (1941-1945) и Граѓанската војна во Грција (1946-1949). Сосема е извесно дека определени негативни влијанија врз бројниот развој на населението во Преспа оствариле и епидемиите на заразните болести и случувањата на големите економски миграции, посебно оние пред и по Илинденското востание и во годините

¹⁵ Описот за физичкиот изглед и психичката и моралната конституција на населението во Преспа, пред сè, претставува импресивно согледување на авторот стекнато со лични и туѓи помали извршени мерења, опсервации и консултација со други знајни личности.

по Втората светска војна, кога граѓаните се здобиле со право да заминат на постојан или привремен престој и работа во странство. Според пописот на населението во 1971 година само од македонскиот дел на Преспа се иселиле 3643 жители или 15.2%, а според пописот од 1981 година 7622 жители или 29,1% од вкупниот број на жителите во Општината Ресен.¹⁶

Во рамките на своите природни граници, денес во Преспа има околу 22.000 жители (16.825 во македонскиот дел на Преспа, околу 800 во грчкиот дел на Преспа и околу 5.000 во албанскиот дел на Преспа). Животот на ова население денес е организиран во вкупно 62 населени места (40 во македонскиот дел на Преспа, 13 во грчкиот дел на Преспа и 9 во албанскиот дел на Преспа).¹⁷

10. Нема податоци ниту други сознанија за населеноста на Преспа во времињата на подалечното минато (пред периодот на турското владеење) само се споменува дека "областа Преспа била најгусто населена при крајот на 10 и во почетокот на 11 век, кога таа претставувала најкултивирана покраина во западна Македонија".¹⁸ Оттука и претпоставката дека поголемиот дел на постојните населени места во Преспа, најверојатно се основани во текот на средновековието (помеѓу 10 и 17 век), најпрво како заселци со неколку домаќинства од ист род, кои подоцна се проширувале или под товарот на опасните и тешки времиња на турското владеење некои од нив меѓусебно се спојувале и постепено прераснувале во поголеми населби (села и градови).

Како населби со градски статус во Преспа се споменуваат: "исчезнатиот" град Преспа и актуелниот Ресен. Градот Преспа се наоѓал на островот Аил и целосно е поистоветен со престолнината на царот Самуил.¹⁹ Времето на неговото исчезнување уследи по про-

¹⁶ Статистички преглед на Сојузниот ЗС, Билтен бр.679 (Лица на привременом раду у иностранству према попису становништва и станова 1971 године) и Пописот на населението, домаќинствата и становите во 1981 година (Необјавени податоци на Републичкиот завод за статистика на Македонија).

¹⁷ Бројот на жителите во грчкиот и албанскиот дел на Преспа, поради немање на егзактни податоци, е прикажан како приближно точен според истражувањата на авторот.

¹⁸ Ѓордан Иванов, Бугарски старини от Македония, Археологическо друштво, том I, София, 1910.

¹⁹ Летописот на поп Дукљанин (Уредништво на Ф. Шишиќ) посебно издание на САН Белград-Загреб, 1928, стр.126. Иван Микулчиќ, Средновековни градови и

паста на Самуиловата држава како последица на византиските, а можби и други пустошења, поплавувањата од водите на Езерото или во некои од катастрофалните земјотреси. За градот Ресен се пишува и говори дека како градска населба се споменува дури при крајот на 17 и во почетокот на 18 век.²⁰ Со именката град во Преспа се именувани и двата постојни острови во Големото Преспанско Езеро: Голем Град (Свети Петар) и Мал Град (Свети Павле). Освен ретките преданија на населението и некои наоди на артефакти на Островот Голем Град со понагласена суптилна изработка кои упатуваат на градско занаетчиство, други пишани извори или конкретни сознанија кои упатуваат на евентуално некогашно постоење на градска населба на просторот јужно или југозападно од Островот Голем Град, не се најдени.

И така, во некаква вечна потрага по “исчезнатите” преспански градови, со текот на времето се создавале и пренесувале мислења кои, поради мноштвото населби околу Преспанското Езеро (Големото и Малото) и нивната релативно блиска меѓусебна оддалеченост, на постојните острови хипотетички се гледало како на своевиден градски центар, и врз основа на тоа Котлината целосно се поистоветуваала со некои од споменуваните “исчезнати” градови.²¹ Пред педесеттите години на 20 век, како населби со преку 1.000 жители се регистрирани: Ресен, Царев Двор, Јанковец, Грнчари, Љубојно (во македонскиот дел на Преспа); Герман (во грчкиот дел на Преспа) и Пустец (во албанскиот дел на Преспа), а како населби со 500 до 1.000 жители се вбројуваат: Арвати, Болно, Брајчино, Горна Бела Црква, Долно Дупени, Дрмени, Евла, Кривени, Крушје, Наколец, Подмочани, Сопотско и Стење (во македонскиот дел на Преспа); Граждено, Нивици, Попли и Роби (во грчкиот дел на Преспа); Горна Горица, Туминец и Шулин (во албанскиот дел на Преспа).

Локациите на сите преспански населби се наоѓаат во појасот помеѓу 850 (Перово) и 1300 м надморска височина (Бесвина), а повеќето од нив се наредени на околу 1000 м надморска височина, на меѓусебна оддалеченост од околу 2 км и претежно се подигнати во сенките на густите дабови шуми и други диви и питоми дрвни и гр-

тврдини во Македонија, кн.5, МАНУ, Скопје, 1996, стр.276. Христо Ристовски, Граждено 1949, Скопје, 2002, стр.18.

²⁰ Стојановски Александар, Градовите на Македонија од крајот на 14 до 17 век, Скопје, 1981.

²¹ Бранислав Нушиќ, Крај обале Охридског Језера, Белешке из 1892 године, Државна штампарија Кралевине Србије, Београд, 1894.; Evlija Čelebi, Putopis-odlomci o jugoslovenskim zemljama, Veselin Masleša, Sarajevo, 1973, str.571

мушкасти растенија, најверојатно заради сопственото чувство на нивните жители за поголема сигурност од теророт и арамилакот на туѓинците.

Поради својата местоположба (подигнати на шумовити места), начинот на градбата (приземни) и видот на материјалот од кој куќите се граделе (плетени од пратје и облепувани со кал, сидани со плитар или камен и кал, без фугосани или малтерисани фасади, покриени со трска, ‘рженица, камени плочи или неугледни стари ќерамиди), гледано од страна, сè до втората половина на 19 век, поголемиот дел од населбите не биле доволно забележителни, бидејќи целосно се вклопувале и губеле во боите на природниот сезонски амбиент. За случајниот намерник, нивната локација најчесто се откривала по скот на црквените свона, чадот на одаците, кукурикањето на петлите, лавезот на кучињата и рикот на стоката. Денес, населените места во Преспа се широко расположени во подножјата на околните планини и во крајезерската рамница. Со големината на населбите и електричната осветленост на улиците, дворните места и куќите; со габаритноста, раскошот и белите фасади на куќите успешно го разбиваат природниот колорит, а ноќе и длабината на мракот. Некои од поблиските крајбрежни населби деноноќно се отсликуваат и во бистрите води на Езерото.

11. Денешниве населби и остатоци од некогашни населби во Преспа не се само творба на средновековието. Бројните разновидни археолошки откритија на ова подрачје говорат за некогашно егзистирање на населби од поодамнешни времиња. Така, на пример, според Археолошката карта на Македонија локалитети со остатоци од стари населби се регистрирани од времињата на повеќе општествени развојни периоди. Остатоци на населби од *неолитскиот период* се откриени во месностите: Кременица (кај с. Долна Бела Црква) и Лозјата (кај с. Стење); од *бронзеното доба* во Света Недела (кај с. Асамати) и Кулине (кај с. Претор); од *доцноантичкиот период* во Гумење (кај с. Крушје), Копачница (кај с. Долна Бела Црква), Герамидница и Маркова Нога (кај с. Долно Дупени), Слатино (кај с. Златари), Кобел (кај с. Крани), Чешино (кај с. Кривени), Каштино (кај с. Курбиново), Тумба (кај с. Лавци), Кула (кај с. Љубојно), Камара (кај с. Отешево), Арапски Гробишта и Кирејца (кај с. Подмочани), Висон (кај с. Покрвеник), Прелупски Рид (кај с. Прелубје), Летувалиште, Ливаѓе, Петрино и Претор (кај с. Претор), Кула (кај с. Сливница), Чепкарица (кај с. Стење), Грамада и Гура (кај с. Штрбо-

во); од *хеленистичкиот* период во Прекоп (кај с. Асамати), Маркова Нога (кај с. Долно Дупени), Грмада (кај с. Езерани), Анче (кај с. Крани), Кули (кај с. Курбиново), Метилаец (кај с. Наколец), Пирк (кај с. Отешево) и Кулине (кај с. Претор) и од *римскиот* период во Мисурица (кај с. Асамати), Катуништа (кај с. Болно), Умишта (кај с. Волкодери), Горна Маала (кај с. Козјак), во околината на с. Курбиново, Андонови Градини (кај с. Лавци), Присој и Рудина (кај с. Љубојно), Леска (кај с. Наколец), Кале (кај с. Петрино), Горица (кај с. Подмочани), Кулине (кај с. Претор), Али Коч (кај с. Рајца), Трно Нива (кај с. Сопотско) и Певчина (кај с. Стење).²²

12. Преданијата на постарите генерации, податоците од некои турски и други пописни документи и записи од историјата на македонскиот народ споменуваат некогашно постоење и на повеќе други населени места и тоа:

Во македонскиот дел на Пресја: Скочена (во реонот на с. Грнчари), Света Јана и Суво Грле (во реонот на с. Долно Дупени), Доброво (во реонот на Ресен), Галичица (најверојатно во источните предели на планината Галичица), Исток (во реонот на с. Евла и Петрино), Буково (во реонот на с. Крушје), Шуица (на просторот помеѓу с. Крани и Сливница) и Острово²³ (најверојатно на Островот Голем Град з.м.); *во грчкиот дел на Пресја:* Драгумица (во реонот на с. Винени), Опаа (во реонот на с. Штрково и Медова), Бушкани (во реонот на с. Попли), Шаовци (во реонот на с. Герман), Грмада (во реонот помеѓу с. Рудари и Попли) и Бостанциовци (во реонот на с. Роби); и *во албанскиот дел на Пресја:* Безмишта (во реонот на с. Туминец) и Мал Пустец (во реонот на с. Пустец).

Во турските пописни документи од 1519, 1568/69 и 1583 година, како исчезнати населби со неидентификувана локација се споменуваат: Шеписка, Миомир, Ново Село, Миохова, Докша (топоним кај с. Дреново), Сивец, Ковасица, Књазовец, Судени, Почекани, Сабриново, Бранул, Истевник, Бошаница, Белица (топоним во реонот на с. Сопотско), Дервен и Манастирче (топоним кај с. Болно). Појдувајќи од топонимијата може да се заклучи дека сите исчезнати населби од овој период имаат словенско потекло. Можно е локацијата на некои од нив да се наоѓа во природните граници на Преспа

²² Археолошка карта на Република Македонија, том II, МАНУ, Скопје, 1996, стр.332-343.

²³ Методија Соколовски, цит.дело, стр.124; Иван Микулчиќ, цит. дело, стр.281; Археолошка карта на РМ, стр.335.

или во водите на Преспанското (Големото и Малото) Езеро. За ваквата можност до некаде говори и фактот што последните дваесеттина години на 20 век, со значителното повлекување на водите во Преспанското езеро, на повеќе места во неговиот крајбрежен појас, посебно во околината на селата Долно Дупени, Наколец, Штрбово, Сливница, Крани, Претор, Езерани, Стење и Коњско (во македонскиот дел на Преспа) и Туминец, Горица, Глобочани и Пустец (во албанскиот дел на Преспа) се открија остатоци од камени градби и наколни живеалишта, некои со поголеми димензии и понагласена симетрија, што упатува на претпоставката дека станува збор за објекти од јавен и воен карактер (цркви, касарни, воени коњушници и др.).

13. Водите на Преспанското Езеро можат да достигнат максимално ниво од 875 м надморска височина. После ова добиваат свој површински природен истек кај клисурата Грло (Република Албанија) во насока на коритото на Реката Девол. Во ваков случај, двете преспански езера (Големото и Малото) би се споиле во едно со што би настанале повеќе нови острови, полуострови и заливи, а под вода би се нашле следните населени места: *во македонскиот дел на Пресја:* Коњско, Стење, Шурленци, Волкодери, Покрвеник, Перово, Дрмени, Царев Двор, Горна Бела Црква, Долна Бела Црква, Езерани, Асамати и Наколец; *во грчкиот дел на Пресја:* Винени, Лок, Аил и Нивици и локалитетите на некогашните села Дреново, Трново и Дробитишта и *во албанскиот дел на Пресја:* Зрновско, Пустец, Глобочани, Долна Горица и Туминец.

14. Во минатото повеќе отколку денес Преспанци важеле за поприлично религиозни луѓе. Верувале во Господ и светците и традиционално кон нив имале нагласен пиетет. Секое домаќинство во својот дом ја чувало иконата на светецот што го слави. Се граделе цркви и манастири кои постанувале средиште на духовниот, културниот и моралниот живот на луѓето. Во нив новородените ги крштевале, младите венчавале, од умрените се простувале, за грешките и престапите се исповедале, а за добрите настани се искажувала благодарност.

Во Преспа институционално се присутни христијанско-православната и исламската религија. Првата постара (прифатена при крајот на 8 и во почетокот на 9 век), втората пренесена и пос-

тапно проширувана во текот на 16, 17 и 18 век. На христијанско-православната вера ѝ се приврзани верниците на македонскиот, грчкиот и влашкиот, а на исламската турскиот, албанскиот, египскиот и ромскиот етнос. Во одделни периоди на подалечното минато, кај двете религии биле забележани појави на верско секташтво. Кај христијанската олицетворено во протестот на Богомилите (10 век), а кај исламската во појавата на Дервишите (10-11 век), а подоцна и Дервишите-бектијаши. Богомилското движење беше крваво задушено и не успеа да прерасне во друга вера или секта со традиција на свои догми, обреди, култови, верско-црквена литература и паства. По пренесувањето и ширењето на исламската религија во Македонија, присуство на Дервиши-бектијаши е забележано и во селата на Областа Преспа (Асамати, Подмочани, Долна Бела Црква, Крани, Арвати и Наколец).

Преспа е крај со голем број светилишта (цркви, манастири, параклиси, ваковчиња, џамии и текиња), некои од нив изградени дури од поддамнешни времиња (10, 11, 12 и 13 век) и некогаш дарувани со движен и недвижен имот (ниви, ливади, бавчи, лозја, шуми, пасишта, воденици, дуќани, ситен и крупен добиток и др.). Во Преспа е регистрирано сегашно или некогашно постоење на вкупно 224 верски објекти (210 христијански и 14 муслимански). Христијанските се лоцирани во трите дела на Преспа (во македонскиот дел на Преспа 135, во грчкиот дел на Преспа 61 и во албанскиот дел на Преспа 27), а од исламската религија сите верски објекти се наоѓаат во македонскиот дел на Преспа. Градбата на верските објекти ја иницирале и помагале цареви и кралеви, световни и духовни феудалци, но во најголем број тоа го правеле жителите на околните места кои собирале пари, обезбедувале градежен материјал и работна сила. Во албанскиот дел на Преспа од 1967 до 1991 година верата беше со закон забранета.

15. Скромното и речиси секогаш ситносопственичко стопанство на Преспа се развивало во услови на различни општествено-економски системи и во тие рамки на различни државно-политички уредувања; на вчестени воени пустошења и туѓи експлоаторски владенија и со незнатни исклучоци на слаба, дури отсутна поширока стопанска поврзаност и на мошне ниска едуцираност и култивираниост на стопанските субјекти. Ваквиот развој на стопанството ги помина сите познати облици и фази на сопственичка организираност и трудбеничка зависност: од приватната, кога имотот и

средствата неограничено му припаѓале на сопственикот; преку феудалната, кога имотот и средствата целосно или делумно биле во рацете на феудалецот; сè до познатите колективни системи, кога имотот и средствата биле државна, општествена или задружна сопственост.

Преспанци сè до крајот на 19 век, својата егзистенција ја обезбедувале преку сточарството и поледелството и, како-каде (од едно до друго населено место) овие две основни стопански гранки повремено биле проследени и со некои споредни стопанисувања (лов на дивеч, риболов, одгледување на пчелни семејства, производство на вар, јаглен, боја и др.) и во сите случаи, со мали исклучоци, за подмирување на потребите во рамките на своето домаќинство. Кај населените места во рамничарскиот дел на Котлината секогаш преовладувало поледелството со застапеност на житните и градинарските култури и лозарството, а во планинските сточарството. Дури кон средината на 18 век во некои занимања се појави професионалното занаетчиство, кон крајот на 19 век трговијата, а кон средината на 20 век индустријата и угостителството.

Во македонскиот дел на Преспа во рамките на поледелството денес преовладува јаболковото овоштарство кое посебен замав земало по распаѓот на колективизацијата и изградбата на системите за наводнување; во делот на Преспа под Грција градинарството, а во делот на Преспа под Албанија житните култури и лозарството. Покрај ова, дел од работноспособното население на Преспа работи во државните служби, општествените дејности, производниот и трговскиот бизнис.

Во македонскиот дел на Преспа во деведесеттите години на 20 век се регистрирани 11.671 хектари обработливо земјиште, 9.001 хектари пасишта и 21.230 хектари шуми. Во структурата на земјоделските површини најдобра основа за развој има поледелството, а делумно и шумарството. Специфичните природно-географски услови Преспа ја прават со значителни можности за развој на сточарството и туристичкото стопанство.²⁴

16. Преспа оддамна е позната и како печалбарски крај. За првпат во својата историја Преспанци на печалба тргнале околу осумдесеттите години на 19 век. На тој далечен и неизвесен благона-

²⁴ Професор д-р Митко Панов, Селата во Република Македонија, кн. I, "Студентски збор", Скопје, 1993, стр. 232-235. и проф. д-р Владо Поповски и проф. д-р Митко Панов, Општините во Република Македонија, "Мисла", Скопје, 1996, стр. 310-315.

дежен пат биле присилени со товарот на семејната сиромаштија условена со туѓинското владеење, феудалната зависност, високиот наталитет и вишокот работна сила во домаќинството. Таквата неподнослива политичка, економска и социјална положба постојано беше усложнувана со војните, кризите и безвластието на турската империја во која бесконечно царувале корупцијата и самоволното силициство на нејзиниот сèвкупен управен апарат. На печалба најпрво се одело во Анадол (Турција) и Влашко (Романија), а потоа во некои други европски, балкански и блискоисточни земји (Украина, Грција, Бугарија, Ирак, Иран, Египет и др.), а во почетокот на 20 век и во некои од подалечните европски (Франција, Англија и Белгија) и прекуокеански земји (Северна и Јужна Америка и Австралија). По првите години на печалбарството, речиси и да не останал работноспособен маж во преспанското домаќинство кој, барем еднаш, не ја вкусил горчината на печалбарскиот леб.

Печалбарството кај овие луѓе понагласен замав земало во годините по Илинденското востание и Балканските војни, значително поттикнато со теророт на Турците по неуспехот на Востанието и континуираните притисоци на разните вооружени пропагандистички чети на соседните балкански држави, неуспехот на Младотурската револуција и појавените насилства на новите окупатори на македонската земја. Следниот бран на масовно заминување на печалба се појави во периодот меѓу двете светски војни, но овој пат и како традиција поттикнат со влијанието на видно подобрената материјална положба на вратените печалбари од пред Првата светска војна. Последниот и воедно најмасовен бран на заминување на печалба проследен и со појавата на иселеништво Преспа го забележа во годините по Втората светска војна и тоа: македонскиот дел на Преспа во периодот помеѓу 1950 и 1970, грчкиот дел на Преспа помеѓу 1950 и 1965 и албанскиот дел на Преспа после 1990 година. Денес во странство живеат и работат преку 20.000 Преспанци. Најголем број од нив се иселени во Америка, Канада, Австралија и Шведска.

17. И покрај фактот што словенската писменост тргнала од македонските етнички простори, општествено-историските состојби кои низ вековите владееле на овие простори условиле просветно-образовниот развој на Преспанци да се одвива временски, јазично и програмски несоодветно, задоцнето и исклучително бавно. Првите искри на најелементарна писменост (само да се чита и пишува), најверојатно се појавиле околу 10 и 11 век во скромни средини

на повисокото свештенство и монаштвото, а во периодот на доцното средновековие и кај одделни доселени феудалци и трговци кај кои најчесто се среќавала грчка, арапска, латинска и старословенска писменост.

Познатиот турски патописец Евлија Челебија (1611-1684) при неговото патување низ Преспа кон средината на 17 век забележал: “во касабата Ресен, во дворот на џамијата “Хаџи Рамазан”, се наоѓа мекреб (основно училиште), а постои и една медреса за софти” (средно духовно училиште кај муслиманите).²⁵ Со поголема сигурност може да се заклучи дека се тоа првите, до некаде организирани училишта во Преспа после лаврите на Климентовиот универзитет, но овој пат само за потребите на муслиманското население, најверојатно отворени кон средината на 17 век од страна на турските световни и духовни власти заради опишнување и елементарна едукација на духовни кадри за тогаш веќе нараснатите потреби на исламот предиспонирани со идејата и започнатите практични процеси за перманентно населување на Балканот со муслиманско население и исламизирање на христијаните. Кон средината на 18 век кај изразито мал дел од младото македонското население се појавило некакво опишнување на старословенско или грчко писмо кај некои од монасите на Сливничкиот, Јанковскиот и некои други манастири и цркви.

Рускиот славист Виктор Грегорович (1815-1876) во својот патопис од 1845 година за Преспа ќе напише: “во градот Ресен има црква во чест на свети Ѓорѓи и грчко училиште”.²⁶ Во недостиг на други сознанија и податоци, ќе заклучиме дека, најверојатно станува збор за првото христијанско училиште во Преспа основано од свештените лица и влашкиот етнос со прогрчка ориентација во Ресен.

Со поорганизирано, посѓопфатно и поредовно, програмски и јазично разновидно, необврзно четиригодишно и повремено прогимназиско и гимназиско образование, Преспанци почнале дури во втората половина на 19 век, кога областа постанала полигон за секојдневен натпревар на антимакедонските пропаганди од соседните боржуаски држави. Првото основно народно (најверојатно општинско) училиште во Преспа е отворено во Ресен веднаш по основањето на црковно-просветната општина (1866),²⁷ а во 1873 година и

²⁵ Evlija Ćelebi, cit.delo, str.571.

²⁶ Александар Матковски, Македонија во делата на странските патописци, (1827-1849), Скопје, стр.583.

²⁷ Димитар Талев, Преспанските камбани 1878, Софија, 1960.

нижа гимназија.²⁸ Во ова време основни училишта се отворени и во селата Герман (1871)²⁹ и Роби (1875).³⁰ При крајот на 19 и во почетокот на 20 век патријаршиски, егзархиски, влашки, грчки и српски училишта беа отворени во повеќе населени места. За некои од нив биле обезбедени и учебници.³¹ Во учебната 1911/12 година во трите дела на Преспа веќе работеле 42 основни училишта и една трикласна гимназија.³² Меѓутоа, овој податок се однесува само на егзархиските училишта, па истиот подоцна го надополнува некогашниот ресенски учител Ѓорѓи Киселиновиќ со укажување дека во тоа време, покрај македонските, во Преспа работеле и други училишта (турски, грчки, влашки и српски).³³ Во учебната 1920 година во Ресен беше отворено занаетчиско училиште по кроење и шиене во кое се запишувал дел од женската младина по завршувањето на основното образование.³⁴ Во 1924/25 година само во делот на Преспа под Србија работеле 22 основни училишта и една четворокласна гимназија,³⁵ а во 1936/37 година имало 25 училишта.³⁶

Во периодот меѓу двете светски војни основни (шестогодишни) училишта беа отворени и во селата од деловите на Преспа под Грција и Албанија, со тоа што во делот на Преспа под Грција околу 1930 година, во составот на постојните училишта имало и посебни паралелки за децата од три до шестгодишна возраст заради изучување на грчкиот јазик. Овој период, во сите три дела на Преспа, се карактеризира со поинтензивна изградба на училишни објекти, недоволна опременост на училиштата со инвентар и наставни помагала, недостиг на кадар и вчестени промени на истиот заради сомнеж во неговата режимска лојалност, недостиг на учебници и незаинтересираност на државите за школување на македонските деца во повисоките степени на образование. Во 19 век Преспа имала околу пет-шест луѓе со завршено високо образование, а во периодот меѓу две-

²⁸ Д-р Марија Јовановиќ, Просветно-политичките прилики во Вардарска Македонија 1919-1929, ИНИ, Скопје, 1989, стр.25

²⁹ Македонски алманах, Индијанополис, Индијана, 1940, стр.101.

³⁰ Коста Мундушев, Преспа во пламен и чад, Ресен, 1988.

³¹ Д-р Хаџи-василевиќ, Просветна и политичке прилике у јужним српским областима у 19 веку, Београд, 1928, стр.391.

³² Георги Трајчев, Преспа, 1923, стр.30-35

³³ Ѓорѓе Киселиновиќ, Преспа, 1925 (ракопис).

³⁴ Д-р Марија Јовановиќ, цит.дело.стр.234.

³⁵ Владо Картов, Културно-просветната политика на владсачките режими на Југославија спрема македонскиот народ во периодот меѓу двете светски војни (Докторска дисертација), Скопје, 1973.

³⁶ Светозар К. Марковиќ и Јован Ивановиќ, Споменица ослобођења Јужне Србије 1912-1937,стр.923.

те светски војни околу десетина (побогати) Преспанци студирале на универзитетите во Грац, Виена, Торино, Загреб, Белград, Женева, Прага, Атина и други.

Во текот на Втората светска војна (1942/43) окупаторските власти, во границите на своите окупациски зони, во македонскиот и албанскиот дел на Преспа отворија неколку училишта со настава на бугарски односно на албански јазик, по бугарска односно албанска наставна програма и со бугарски односно албански наставен кадар.

По војната, во трите дела на Преспа, беше воведено задолжително основно образование со што се обезбеди целосен и континуиран опфат на учениците, а се отворија и училишта од повисок ранг. Во делот на Преспа под Грција, само во еден период на Граѓанската војна (1947/48), за првпат во историјата, беа отворени училишта на мајчин (македонски) јазик чија настава треше сè до егзодусот на децата-бегалци од Егејскиот дел на Македонија (1948).

Знајнољубивоста на Преспанци секогаш била нивна нагласена одлика. Во зависност од материјалните услови и општествено-историските околности, тие се школувале во минатото, се школуваат и денес на сите видови школи и степени на образование. На вишите и високите школи, факултетите и академиите во земјата и во странство дипломираше преку 1200 студенти. Многумина од нив се стекнале со високи научни звања и биле или сèуште се наоѓаат на мошне високи и одговорни државни и политички функции и на други раководни места во државната управа, информативните куќи, општествените дејности и стопанството на кои со своите знаења и способности постигнале значајни резултати. Преспа (до сега) дала преку 60 универзитетски професори кои предавале или сèуште предаваат на универзитетите во земјата и странство.

18. Културниот развој на Преспанци се одвивал во услови на нивна повеќевековна национална потиштеност, образовно-воспитна запоставеност и крајна материјална исцрпеност. Првите облици на осмислено повремено или трајно развивање и негување на одредени културни вредности се појавиле дури во првата половина на 20 век. Во 1916/17 година за првпат во Преспа (Ресен) беше формиран тамбурашки оркестар. По завршувањето на Првата светска војна се основа и извесно време работеше драмска група, во 1925 година започна со работа соколско друштво. Во Преспа околу 1925 година се појавуваат почетоците на библиотекарството, така што во 1928/29 година во делот на Преспа под Србија работеа 42 библиоте-

ки. Непосредно пред Втората светска војна, во селата од грчкиот дел на Преспа беа основани игроорни, драмски, рецитаторски и хорски секции. Во годините по Втората светска војна, особено во периодот на селските работни задруги, како резултат на социјалистичкото планско работење и живеење, културниот развој во македонскиот и албанскиот дел на Преспа доби поорганизиран карактер, сèстран подем и масовност. Во 1948 година во Ресен е основано КУД “Таше Милошевски”, а во следните две-три години такви друштва беа основани во сите поголеми населени места. Во 1950 година, за првпат во Преспа (Ресен) проработи кино, а во 1950/51 година преку подвижна киноапаратура филмови се прожектираа и во останатите населени места. За жителите на сите населени места во македонскиот дел на Преспа се организираа предавања со теми од повеќе општествени области (образованието, културата, здравството, историјата на македонскиот народ, меѓународното работничко движење, марксистичката филозофија, НОАБ на југословенските народи и др.). Посебно внимание се посветуваше на развојот на младата личност. Во 1959 година за првпат во Ресен беше основан работнички универзитет како самостојна образовно-воспитна и културна институција за стручно и марксистичко образование на возрасните. Во 1963 година проработи првото радио во Преспа “Радио-Ресен”. Истата година се формира и вокално-инструменталниот ансамбл “Ресенчани” кој успешно ја негува староградската и народната музика. Во 1973 година во туристичката населба “Отешево” започна со работа Ресенската ќерамичка колонија, која во 1993 година прерасна во меѓународна ликовна манифестација, а во 1999 година истата беше примена за членка на Меѓународната академија за ќерамика при УНЕСКО со седиште во Женева.

19. Преспанци со некои видови на слободно спортување (повеќе како забава), можеби се занимавале со векови наназад. Во сите случаи тоа биле дисциплини (игри) од областа на атлетиката (трчање, брзо одење, фрлање камен, скокање, борење, кревање терет и др.). Меѓутоа, првите облици на организирани спортски игри (екипни и поединечни) во Преспа се појавиле дури во почетокот на 20 век. Така, фудбалот почнал да се игра во годините на Првата светска војна, најпрво кај војниците на окупаторските војски, а потоа и кај жителите на некои населени места (Ресен, Јанковец и др.). Првиот фудбалски клуб во Преспа (Ресен) е основан во 1919 година, а потоа се основале и други: во Јанковец (1921), во Љубојно (1924),

во Царев Двор (1936), во Подмочани (1939) и тн. Во тоа време меѓу-месните фудбалски натпревари биле реткост. Се споменуваат само оние одиграни во селата Љубојно и Роби помеѓу фудбалските екипи на граничните единици на југословенската и грчката војска. Фудбалот во Преспа посебен подем добил во годините по Втората светска војна, кога со фудбалска игра беше исполнето секое слободно време, секоја селска ширинка и секој училишен двор. Одбојката во Преспа навлезе во годините непосредно пред Втората светска војна (1939/40). Во 1973 година за првпат се оснива кајакарско-едриличарски клуб под името “Пеликан” кој во периодот помеѓу 1977 и 1982 година беше првак на Македонија во едриличарство и кајак на мирни води и учествуваше на повеќе сојузни и меѓународни натпревари на кои забележа значителни резултати. Во истиот период, во македонскиот дел на Преспанското Езеро, беа одржани пливачки маратон и ски-скокови. Ракометот во Преспа се појави во почетокот на шеесеттите години од 20 век и како резултат на тоа, во 1974 година, во Ресен беше основан Ракометниот клуб “Јафа-Промет” кој за релативно кусо време постигна незапамтен успех. Во 1993 се натпреваруваше во трета, во 1994 во втора, а во 1995 година во супер лигата, и како таков е првата македонска екипа која се натпреваруваше во Европската лига на шампиони, каде забележа завидни резултати.

20. Преспа во втората половина на 20 век бележи постепен развој и во другите области на општествениот живот и тоа:

- каптирање на изворите и изградба на водоводи за обезбедување на населението со вода за пиење и други потреби, во сите три дела на Преспа се одвиваше во периодот помеѓу 1970 и 1995 година. Ова беше време кога преспанските домаќинства започнаа со купување на машини за перење и изградба на куќи со современи куќни, купатила и тоалети.

- првите системи за наводнување на обработливите поделски површини, со зафаќање на езерските води, а потоа и на водите од поголемите водотеци, во македонскиот дел на Преспа се изградени околу 1960, а во деловите на Преспа под Грција и Албанија околу 1968 година.

- првите моторни превозни средства (камиони, авиони и бродови) Преспанци ги виделе уште во текот на Првата светска војна. Меѓутоа, со сопствено обезбедување на моторни возила и машини за работа во полделството (патнички возила, мотори, камиони, моторни чамци, трактори, комбајни, триери, моторни и електрични

шили, моторни пумпи и др.) во македонскиот и грчкиот дел на Преспа се започна околу 1970, а во албанскиот дел на Преспа по 2000 година.

- телевизискиот прием, најпрво во црно-бела, а потоа и во колор-техника во македонскиот дел на Преспа навлезе околу 1965, во грчкиот дел на Преспа околу 1980, а во албанскиот дел на Преспа околу 1994/95 година.

- со модернизација на регионалната патна мрежа (проширување на старите и пробивање на нови патни правци, како и асфалтирање и соодветно одбележување на истите) во македонскиот и грчкиот дел на Преспа се одвиваше во периодот помеѓу 1975 и 1980 година, а асфалтирањето на локалните патишта и попрометните улици во населените места околу 1990 година. Во албанскиот дел на Преспа сообраќајниците сè уште не се модернизирани.

- вклучувањето на преспанските домаќинства во фиксната телефонија на телекомуникацискиот систем на државата во македонскиот и грчкиот дел на Преспа започна и целосно се оствари во периодот помеѓу 1980 и 1990 година. Мобилната телефонија се појави и широко навлезе во домаќинствата на сите три дела во Преспа помеѓу 1995 и 2000 година.

- компјутеризацијата, со мала временска разлика, во трите дела на Преспа, најпрво во единиците на државната администрација и банките, а потоа и во некои домаќинства почна да навлегува во периодот околу 1995 година.

*
* *
*

Во втората половина на 19, низ целиот период на 20 и на самиот почеток на 21 век е регистриран животот на вкупно 77 населби во Преспа (во македонскиот дел на Преспа 46, во грчкиот дел на Преспа 22 и во албанскиот дел на Преспа 9).

Во протегот на овој период, населбите доживувале различни промени во поглед на нивната географска положба, културниот, економскиот и демографскиот развој, а во некои сегменти на општествениот и политичкиот живот имаат и различно историско минато. Затоа, во следното поглавје на книгата се презентираат основните податоци за карактеристиките и сèвкупниот општествен развој на секоја населба поодделно, заклучно со 2004 година.

Населбите во македонскиот дел на Преспа

Арвати

Етник: *арвашијанец, арвашијанка,
арвашијанче, арвашијани.*

Придавка: *арвајски.*

Географска положба и граници. На околу 3 км источно од Големото Преспанско Езеро, во длабока живописна пазува на планината Баба, во средишниот дел и од двете страни на реката Шара (позната и по имињата Арватска или Кранска Река), во горниот дел на благонаведнатата флувиоглацијална падина, во изобилство на питоми и диви растенија, на надморска височина од околу 900 м, се наоѓа планинското село Арвати, кое приближно лежи на 40-от степен и 57-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 08-та минута источна географска должина.

Арвати граничи: од север со Сливница и со подрачјето на општините Цапари, Битола и Бистрица (во тој склоп со селата Маловишта, Нижеполе и Злокуќани), од југ со Брајчино и Штрбово и од запад со Крани.

Се пренесува предание дека селото е двапати дислоцирано. За негови претходни локации се споменуваат месностите Павлоец (на околу 3 км источно од денешната локација на селото и од левата страна на Реката) и Грмада (на околу 1 км источно и од десната страна на Реката). За времето на дислокацијата се вели дека било многу одамна, а како причина се наведува владеењето на некоја тешка заразана болест.

Атарот на селото се простира на површина од 2907 хектари (околу 29 км²) и зафаќа исклучително ридско-планинско земјиште обраснато со листокапна и иглолисна шума и тревнати планински површини. Од вкупната површина на атарот 215,2 хектари се обработливо земјиште, 1098 хектари пасишта и 1562,9 хектари шуми.³⁷ Атарот на селото изобилува со извори и бистри водотеци (леви и десни притоки на Шара).

³⁷ Податоците за големината на обработливото земјиште, пасиштата и шумите се земени од проф.д-р. Митко Панов, Селата во РМ, книга I, Студентски збор, Скопје, 1993.

Сите топоними во атарот на Арвати имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Буџоите, Бела Плоча, Ви-роите, Викало, Голема Осојница, Гарван, Гробоите, Гура, Голема Калугерица, Градиште, Горно Поле, Грмада, Горни Цер, Горна Бичкија, Долна Бичкија, Долни Ливади, Дупсна Стена, Елов Дол, Јоноа Ливада, Кршите, Киска, Крсто, Калишта, Косо Орница, Кочи Нивишта, Луко, Марушица, Марушичко Бачило, Мала Калугерица, Нелкоа Ливада, Орлов Камен, Попарица, Пелистер, Плоча, Попои Нивје, Плштна Река, Путино, Павлоец, Ратоец, Седло, Средно Бачило, Струми Дол, Средорок, Свињарнико, Стреците, Србиноа Река, Свички Рид, Средни Скапец, Средно Риче, Улиците, Црвена Стена, Цуцуноа Ливада, Цагарев Рид, Чара, Челото, Шајнои Орници, Шуички Врв и други.³⁸

Како резултат на релјефните карактеристики на теренот (долина меѓу високи возвишенија) арваштани за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: "Пелистерот" или "Горникот" (источен) и "Запад" (западен и југозападен). Источниот ветер го сметаат за сув и студен, а западните варијанти за топли и дождо-носни. Арваштани велат дека пролетта во Преспа најдоцна стасува кај нив.

Историјски развој на селото. Арвати е старо (повеќе-вековно) етнички мешано село во кое сложено живеат православни Македонци и Албанци мухамеданци. Во различна форма на името (Харвати, Харват, Хрвати и Арвати), неговото постоење се споменува во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 1431 година (Türk Tarih Kurumu), во 16 и 17 век во Слџевскиот кодик (Селишчев),³⁹ во 1568/69 година во турските пописни документи за казата Горица,⁴⁰ во 1640 година во турските документи за ајдутството во Македонија,⁴¹ во 1889 година во делата на Стефан Верко-

³⁸ Податоците за мегите и големината на атарот се добисни од Подрачната единица на Републиката геодетска управа – Ресен и се во согласност со Законот за територијална организација од 1996 година. Оваа фуснота важи за сите населени места во македонскиот дел на Преспа и во натамошниот текст на книгата нема да се повторува.

³⁹ Селишчев, А.М. Македонские кодики XVI и XVIII в., София, 1933.

⁴⁰ Турски документи за историјата на мн. Опширен пописен дефтер за казите Горица, Биглишта и Хрупишта од 1568/69, том VII, кн. I, AM и MM, Скопје, 1997.

⁴¹ Турски документи за ајдутството и арамуството во Македонија 1620-1650, ИНИ, Скопје, 1971.

виќ,⁴² во 1900 година во делата на Васил К'нчов,⁴³ во 1902/03 година кај Лев Огненов,⁴⁴ во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев,⁴⁵ во 1925 година кај Ѓорѓе Киселиновиќ,⁴⁶ а потоа кај Јован Хаџивасилевиќ,⁴⁷ Влогимјеж Пјанка⁴⁸ и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е примарно, етничко (се мисли на Хрвати како нација) што во потполност се совпаѓа и со преданијата на арваштани. Тие пренесуваат сеќавање дека, некаде кон крајот на 16 и во почетокот на 17 век, кога во Хрватска и Словенија се случувале селските буни, предците на денешната фамилија Лозановци, со целокупниот свој ситен и крупен добиток дошле на македонската земја и стигнале во селото Шара кое имало два бега (на долниот и горниот крај на селото). Бегалците ги прибрал горниот бег пришто им ја присвоил стоката, а тие станале раја како и другите христијани. Се смета дека по овие луѓе Харвати (Хрвати) подоцна селото го добило името Арвати.⁴⁹

Арвати е село од собран тип. Сите куќи се обновени или новоизградени и подигнати на кат, преовладуваат белите фасади со кои се разбива планинското сивило и бујното зеленило на долината. Околу куќите постојат различно оградени дворни места во кои се наоѓаат потребните стопански и други објекти (плевни, зимници, штали, тремови, фурни, гаражи и сл.), а во некои од нив се засадени и овошни градини. Сè до Втората светска војна, по својата големина и убавина се истакнувале куќите на Васил Лозановски, Најдо Шајновски, Никола Секуловски, Ристо и Стево Бузаковски и Цинко Абедина, изградени меѓу двете светски војни, со печалбарски пари. Денес, тој примат го носат куќите на Невруз Усеини, Ружду Усеини и Јонче Недановски. Селото го вкрстосуваат една асфалтирана и повеќе други неасфалтирани улици од кои

⁴² Верковиќ, С.И., Топографическо-этнографическис очерк Македония, Сан Петербург, 1889, стр.301.

⁴³ Васил К'нчов, Етнографија и статистика, София, 1900, стр.540-542.

⁴⁴ Лев Огненов, (ракописна оставнина во архивот на Охрид).

⁴⁵ Георги Трајчев, Преспа, София, 1923, стр.31-34.

⁴⁶ Ѓорѓе Киселиновиќ, Преспа, 1925 (ракопис).

⁴⁷ Јован Хаџивасилевиќ, Ресен и негово околина, Братство XXXI, 1927, стр.40-55.

⁴⁸ Влогимјеж Пјанка, Топономастика на Охридско-преспанскиот базен, ИИЈ, Скопје, 1970, стр.126.

⁴⁹ Алексо Лозановски, Арвати, Скопје, 2001, стр.16 и 17.

Напомена: Споменатите фус ноти важат за сите населени места и во наредниот дел од текстот нема да се повторуваат.

некои минуваат преку шесте бетонски мостови на Шара. Според лоцираноста на куќите и групираноста на семејствата, селото се дели на Горна Маала (од левата), Чифлик Маала (од десната) и Решетовска Маала (од десната страна на реката кон месноста Присој). Денес селото се развива на северната страна. Жителите на Арвати пренесуваат сеќавање дека во јуни 1956 година во планината фатило големо невреме проследено со студен ветар и изобилен крупен град и во таа прилика настрадал голем број ситен и крупен добиток.

Селото никогаш немало своја училишна зграда. Децата учеле во соседното село Крани. До шесеттите години на 20 век на Шара работеле 9 воденици, 1 валалница и неколку казани за печење ракија. Со електрична енергија селото се здобило во 1950 година кога на Шара била изградена мала хидроелектрана, со телевизиски прием во 1965, со водовод во 1974, со асфалтен пат во 1977 и со телефонски приклучоци во 1988 година. Околу 2000 година во селото навлегува мобилната телефонија и компјутеризацијата, а во 2004 година се почна со уредување на кејот на реката Шара.

Во атарот на Арвати постојат повеќе локалитети од археолошко значење, како такви се посочуваат: месноста **Грмада** на која се откривани купови од различна големина и разни предмети и делови од друга покуќнина. Според кажувањата на арваштани и пишувањата на Георги Трајчев и Цветан Грозданов, на овој локалитет некогаш постоела црква "Св. Њум" (Наум) за која се смета дека потекнувала од периодот пред 17 век, а можеби и од времето на царот Самуил.

Во атарот на Арвати постојат следниве верски објекти: Црквата "Св. Богородица", се наоѓа над селото, се смета дека потекнува од времето на Цар Самуил, обновена во периодот меѓу двете светски војни врз стари темели. Во кругот на црквата постојат гробишта за кои се претпоставува дека им припаѓаат на некои од постарите генерации арваштани. Црквата "Св. Никола", се наоѓа во месноста Дабје, источно од селото (на ридот), се смета дека е подигната во периодот пред 17 век, а можеби и во времето на Царот Самуил, и во нејзиниот круг постојат гробишта на некои од постарите генерации арваштани. Црквата "Св. Аранџел", се наоѓа на средсело, се смета дека е стара и дека некогаш била манастирска. Се пренесува сеќавање дека таму некогаш живееле монаси кои имале и своја воденица. Меѓутоа, Турците намислиле да ги истреаат монасите и да им ја земат воденицата. За таа цел, пуштиле вест дека монасите одржуваат врска со некоја неморална жена.

Монасите не можејќи таквите оговарања да ги издржат, го напуштиле дотогашното место на живеење и ја оставиле воденицата. Се населиле во денес нареченото место "Мала Калугерица" (калугерите со понизок чин) и "Голема Калугерица" (калугерите со повисок чин). Во кругот на црквата се денешните сеслки гробишта. Црквичето "Св. Недела", се наоѓа на околу 0,2 км северно од селото, изградено во поново време. За духовните потреби на верниците од исламската вероисповест се користи џамијата во селото Крани. Исламските гробишта се во месноста Чара.

Православните арваштани за своја општа селска слава ја имаат "Св. Богородица" (28 август), а за фамилијарни: "Св. Ѓоргија", "Св. Никола" - зимен, "Пречиста" и "Св. Петка" - зимна.

Панорама на с. Арвати (фотографија В. Јовановски, 2004 г.)

Демографски развој. Во текот на своето постоење Арвати го бележи следниов демографски развој: во 1568/69 година селото имало 25 семејства (Опширен пописен дефтер за казите Горица, Биглишта и Хрупишта); во 1889 година 45 куќи од кои 18 македонски и 27 помачки и 151 Македонец и 116 помаци од машки

пол (С. Верковиќ); во 1900 година 325 жители од кои 160 Македонци, 100 Арнаути и 65 Цигани (В. К'нчов); во 1902 година 76 куќи и 411 жители (Л. Огненов); во 1912 година 440 жители од кои 127 Македонци и 316 Албанци (Г. Трајчев); во 1925 година 70 куќи и околу 350 жители (Г. Киселиновиќ); во 1949 година 75 куќи и 503 жители од кои 184 Македонци, 301 Шиптар, 11 Гупци и 7 Турци (Б. Русиќ).

Според државните пописи на Република Македонија во повоенiot период, селото бележи: во 1953 година 511 жители, во 1961 година 490 жители, во 1971 година 536 жители од кои 150 Македонци, 383 Албанци, 1 Турчин и 2 останати, во 1991 година 79 домаќинства со вкупно 515 жители, во 1994 година 100 куќи, 50 домаќинства и 183 жители од кои 54 Македонци и 129 Албанци; во 2001 година 35 домаќинства, 88 станови и 137 жители од кои 51 Македонец, 85 Албанци и 1 Бошњак.

Денешните арваштани се потомци на следниве постари арватски фамилии: *а/ македонски*: Бузаковци, Волчевци (Стерјовци), Ѓорговци, Крунговци, Кочовци, Лозановци (Рендевци), Марковци (Палашовци), Пампулевци, Палуковци, Ташовци, Шашковци (Секуловци) и Шајновци (Трпчевци). *б/албански*: Амети (доселени од Козјак околу 1850 година), Велиу (доселени од Босна пред многу години), Алити (дојдени од Куртес - Албанија преку Роби околу 1850 година), Ганиу (дојдени од Љуграси - Албанија околу 1820 година), Усеини (дојдени од с. Кинам, Колоња - Албанија околу 1840 година), Узеири, Карамфили (дојдени од Љуграси, Колоња - Албанија околу 1815 година), Мустафи (дојдени од некаде оддавно), Метуши (дојдени од Албанија околу 1840 година), Салиу (дојдени од с. Ракичка Албанија), Сулејмани (дојдени од Куртес, Албанија преку Љубојно во 1923 година) и Исмаили (дојдени од Љуграси, Колоња - Албанија пред многу години).

Арваштани со основно образование почнале во годините пред Илинденското востание, но поради востанието, војните и делбите што потоа уследиле тоа се одвивало со помали или подолги прекини и на туѓи јазици (бугарски, српски, албански). Сè до годините на Втората светска војна во селото немало ниту еден жител со завршено средно образование, а по ослободувањето на земјата со вишо или високо образование се стекнале преку десетина Арваштани. Од ова село потекнуваат Д-р Али Алију универзитетски професор и академик и Алексо Лозановски писател. Според историските податоци арватско потекло носел и некој си Јован Хорват (син на Самоил Хорват) кој во 1751 година, по свое бара-

ње, а со одобрение на австроунгарската царица Марија Терезија, уште со 29 други офицери Македонци, се преселил во Русија, како офицер бил распореден по течението на реката Дњепар во близина на руско-турската граница, каде постанал генерал-мајор и командувал со единица која носела официјално име "Македонски коњички маневарски полк". Полкот се одликувал со големи заслуги и честопати бил пофалуван, а Јован Хорват поради тоа бил назначен за управител на губернијата Новаја Серија, која сам ја нарекол "Државата на Хорват". Меѓутоа, поради неговите вчестени и неограничени самоволија подоцна бил осуден на 20 години затвор и интерниран во Сибир, каде умрел во 1780 година.⁵⁰

Економски развој. Својата егзистенција арваштани секогаш ја обезбедувале преку поделството, сточарството и печалбарството. Во рамките на поделството некогаш преовладувале житариците (рж, пченица, јачмен, пченка,) и градинарските производи (пиперки, патлици, лук, кромид, грав, тикви, краставици и др.), а денес доминира јаболковото овоштарство. Во рамките на сточарството најмногу се одгледувале говеда, коњи, овци и кози. Арваштани повремено се занимавале со дрводелство и пчеларство. Покрај ова, денес работат во државните и општествените служби и трговијата. Се одело и на печалба.

Истoриско минајто. До 1912 година селото беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик. Во тоа време, арваштани земале поединечно учество во борбата на македонскиот народ за негово национално ослободување.

Во Првата балканска војна (ноември 1912 година) селото падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна (октомври 1915 година) под бугарска окупација (прво бугарско). Подоцна, со поместувањето на фронтот низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, српски, грчки). Во оваа војна арваштани беа мобилизирани во војските на спротивставените страни (српската и бугарската), а цивилното население беше ангажирано во пробивањето на патишта и изградба на фор-

⁵⁰ Александар Матковски, Македонски полк во Украина, Мисла, Скопје, 1985, стр.166 и Д-р Ванче Стојчев, Воена историја на Македонија, Скопје, 2000, стр.301.

тификациски објекти (бункери, ровови, земуници, набљудувачници и др).

По завршувањето на Првата светска војна селото повторно се најде под српско владение (второ српско) под кое остана сè до 1941 година со сите последици на српската денационализаторска и асимилаторска политика спрема македонскиот народ (српска власт, српска војска и полиција, српски јазик и писмо, српски училишта и учители, српска црква и попови, српска националност и презимиња). Во ова време селото беше во составот на општината Љубојно.

Во Втората светска војна селото падна под окупација на фашистичка Италија (мај 1941), со што се најде и во составот на тн. "Голема Албанија". Во тоа време контролата над селото ја држеа балистите на Муса Крања. По капитулацијата на Италија (8 септември 1943 година) беше слободна територија на НОАВ сè до 8 ноември 1943 година кога падна под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугарско) под која остана сè до неговото ослободување (5 септември 1944 година).

По ослободувањето на земјата од фашизмот, Арвати егзистираше во новосоздадената држава на македонскиот народ СР Македонија и во заедничката држава на рамноправни народи и народности СФР Југославија, најпрво во општествено-политичко и економско уредување од етатистички (1944-1952), а потоа од самоуправен тип (1952-1990 година). Од 1991 година селото е демографска, економска и социјална единица на самостојна, независна и суверена Република Македонија.⁵¹

⁵¹ Констатацијата во последниот пасус (за по ослободувањето на земјата од фашизмот), се однесува и на сите други населени места во македонскиот дел на Преспа и истата нема да се повторува.

Асамати

Етник: *асамашијанец, асамашијанка, асамашијанче, асамашијани.*

Придавка: *асамаијски.*

Географска положба и граници. На крајното североисточно крајбрежје од Големото Преспанско Езеро, на десната страна од асфалтната лента Макази - Маркова Нога (македонско - грчка граница), на рамна алувијална површина со ретки диви и питоми растенија, на надморска височина од околу 860 м, се наоѓа селото Асамати кое приближно лежи на 40-от степен и 59-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 04-та минута источна географска должина.

Асамати граничи: од север со Грнчари, од исток со Рајца, Курбиново и Претор, од југ со Претор и од запад со Езерани и водите на Езерото.

Нема податоци ниту други сознанија за дислокација на селото. Се пренесува предание дека жителите на ова село водат многу давнешно потекло од селото Нивици (денес на територијата на Република Грција). За албанскиот етнос се тврди дека е доселен од околината на Корча (Република Албанија).

Атарот на Асамати се простира на површина од 190 хектари (околу 2 км²) и зафаќа рамничарско алувијално и флувиоглацијално главно плодно земјиште. Од вкупната површина на атарот 133,8 хектари се обработливо земјиште и 14,8 хектари пасишта.

Сите топоними во атарот на селото имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Асамати, Асамтски Пат, Асаматска Бразда, Аликоч, Арапски Гробишта, Блацина, Бабина Нива, Големо Прекопче, Димоа Река, Зердаец, Коругина, Крушица, Кузманчеи Лозја, Краишта, Кичкоа Капина, Кобел, Кургутиње, Кај Црквата, Лалајци, Лешевка, Мало Прекопче, Мемедица, Мисурица, Марена, Ружин (Ружин Гроб), Резмиче, Рочето, Средно

Прекопче, Синорче, Св. Недела, Салманица, Табајнца, Турски Гробишта, Чезма, Цацо, Широка Разор и други.⁵²

Асамаштани за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: "Север" или "Ресенец" (северен), "Гаоштанец" (североисточен), "Манастирче" (источен), "Долник" (јужен и југозападен) и "Стрмец" или "Ориѓанец" (западен и северозападен). Северните и источните ветрови ги сметаат за суви и студени, а јужните и западните за почести, потопли и дождоносни.

Исџориски развој на селото. Асамати е старо (повеќе вековно) национално, верски и јазично мешано село во кој сложено живеат христијани (православни Македонци) и Албанци (мухамеданци). Во различна форма на името (Асмати, Азмати и Асамати) селото е забележано во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 11 век во времето на крстоносните походи; во 1568 година во турските пописни документи за казата Горица,⁵³ во 1634 година кај Љубомир Стојановиќ,⁵⁴ во 1865 година во патописот на Јохан Хан, во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К'нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1925 година кај Ѓорѓе Киселиновиќ, а потоа кај Јован Хаџивасиљевиќ, Влогимјеж Пјанка и други.

Во врска со името на ова село различно е пишувано. Историчарот Стјепан Антолјак исцрпно докажува дека името настанало во 11 век или нешто подоцна од грчкиот збор "ασματος" (асмотос) што значи по називот на оние кои верувале во "светото тројство", поправо во Богот - отец без тело, а тоа биле богомилиите.⁵⁵ Асамаштани пренесуваат предание дека зборот "асмотос" значи "еднооки" и дека нивното село името го добило по ослепената самоилова војска чии делови биле доведени и стационирани на повеќе места околу Преспанското Езеро, па и на локалитетот на денешното село Асамати. Историчарот Томо Томовски смета дека името Асамати потекнува од називот на тамошната црква "Св. Арангел", а Влогимјеж Пјанка наоѓа дека зборот "асмотос"

значи "безтелесни" и се однесува на поимот "ангели" и врз оваа основа истакнува веројатност дека името е добиено по старата црква "Св. Ангели".

Асамати е убаво уредено село од собран тип. Куќите се обновени или новоизградени. Околу нив постојат овошни површини, вкусно оградени и добро уредени дворни места. Селото го вкрстосуваат неколку асфалтирани улици. Според лоцираноста на куќите и групираниоста на семејствата, до педесеттите години на 20 век, селото се делело на две поголеми маала: Кипровска (југоисточниот дел) која ја сочинувале православните и Рошанлиска (северозападниот дел на селото) која ја сочинувале куќите на муслиманските домаќинства.

Поради убавите песочни плажи, по 1960 година на јужната, југозападната и северозападната страна на селото се изградиле повеќе туристички објекти (кампови, викенд-куќи и друга угостителска инфраструктура). Во Асамати се летувало и во периодот меѓу двете светски војни, посебно по 1935 година. Од 1955 до 1958 година Асамати беше седиште на комуналната заедница.

Со своја прва училишна зграда селото се здобило во 1932, со задружен дом во 1949, со пошта во 1954, со систем за наводнување во 1956, со електрична енергија во 1959, со телевизиски прием во 1965, со водовод во 1974, со асфалтен пат во 1981, со телефонски приклучоци во 1988 година. Во 1925 година селото имало 5 буџари и 1 чешма.

Во атарот на Асамати се посочуваат следниве локалитети од археолошко значење: **Асамати**, осамен наод од римското време. Покрај западниот ѕид од селската црква се наоѓа постамент од надгробна плоча со оштетен нечитлив натпис. Плочата е донесена многу одамна, нејзиното наоѓалиште не е познато. **Мисурица**, населба и некропола од римското време. На 1 км северно од селото, на блага височинка, се откриени темели од објекти, а по површината се наоѓаат фрагменти од ќерамички предмети (садови, питоси, тегули и градежен материјал). **Прекоп**, населба од хеленистичкото време. На 2 км северно од селото, на самото езерско крајбрежје, постојат остатоци од градби, откриени при повлекувањето на езерските води. **Ружин Гроб**, тумул од железното време. На 1,5 км северно од селото, во непосредна близина на езерскиот брег, со пречник од 15-20 м и височина од 1,5 м. Западната половина оштетена при изградбата на бункер во Втората светска војна. **Св. Архангел**, осамен објект од доцноантичкото време. На околу 0,2 км јужно од црквата, на езерскиот

⁵⁴ Љубомир Стојановиќ, Стари српски натписи и записи, Београд, 1921.

⁵⁵ Стјепан Антолјак, Средновековна Македонија 1, том I, Мисла, Скопје, 1985, стр.773-806.

брег, по опаѓањето на нивото на водата, откриени се темели од три зида, паралелно поставени, на 4 м меѓусебна оддалеченост, градени од речен камен, а по површината се среќаваат фрагменти од керамички садови и питоси. **Св. Недела**, населба од бронзеното време, на околу 0,5 км северно од селото и 0,1 км јужно од раскрсницата на патот Макзи - Претор, на блага височинка, во нивата на Мефаил Таипи во 1978 и 1979 година откриени се остатоци од куќа градена од дрво и кал. Подвижниот археолошки материјат го сочинува множество керамички садови за секојдневна употреба, со различни димензии, форми и украси. Најдени се орудија од коска и камен, како и тегови и прешлени од земја. Наодите се чуваат во Музејската збирка во Ресен.⁵⁶

Во атарот на Асамати постојат следниве верски објекти: *Црквата "Св. Аранѓел"*, јужно од селото (покрај брегот на Езерото), еднокорабна со полукружна апсида, изградена во 1636 година од кршен и приделкан камен, покриена со двоводен кров од керамида, внатре живописана. Во дворот на црквата се селските гробишта. Оваа црква асамаштани уште ја нарекуваат "Св. Њум" (Наум). Причината за тоа не е позната. *Црквата "Св. Ајџанас"*, источно од селото (над асфалтираниот пат Асамати - Претор), еднокорабна, со помали димензии и полукружна олтарна апсида, градена од камен, а покривот со дрвена кровна конструкција. Времето на нејзината изградба не е познато. Жителите на селото кажуваат дека е доста стара. За првпат во текот на своето постоење, во 2004 година во селото се изгради велелепна џамија. Во Асамати пред тоа никогаш немало џамија. Се кажува дека верниците на исламската вероисповед од ова село своите духовни потреби ги задоволувале во џамијата на селото Грнчари, а дел од нив му припаѓаат на дервишката секта бектијаши кои не посетуваат џамија. Муслиманските гробишта се во месноста Мемедица, северно од селото.

Асамати нема своја општа селска слава, но постојат повеќе фамилијарни: "Св. Никола" (летен и зимен), "Св. Петка" (летна и зимна) и "Св. Јован".

Демографски развој. Во текот на своето постоење Асамати го бележи следниов демографски развој: во 1568/69 година селото имало 28 семејства (Турски пописни документи за каза-

⁵⁶ Археолошка карта на Македонија - археолошки оддел, том II, Скопје, 1996, стр.332.

та Горица); во 1863 година 15 христијански и 3 мухамедански куќи (Ј. Хан); во 1889 година 36 куќи од кои 12 македонски и 24 помачки и 85 жители Македонци и 105 жители помаци од машки пол (С. Верковиќ); во 1900 година 115 жители од кои 30 Македонци и 85 Арнаути (В. К'нчов); во 1902 година 23 куќи и 95 жители (Ј. Огненов); во 1912 година 20 куќи од кои 5 македонски и 15 албански и 120 жители од кои 45 Македонци и 75 Албанци (Г. Трајчев); во 1925 година 20 куќи и 93 жители од кои 40 Муслимани (Г. Киселиновиќ) и во 1949 година 31 куќа од кои 15 македонски, 9 шиптарски и 7 турски и 164 жители од кои 84 Македонци, 44 Шиптари и 36 Турци (Б. Русиќ).⁵⁷

Според државните пописи на Република Македонија во повоениот период, селото бележи: во 1953 година 204 жители, во 1961 година 221 жител, во 1971 година 202 жители (83 Македонци, 102 Албанци и 17 Турци), во 1991 година 49 домаќинства и 234 жители, во 1994 година 97 станови, 47 домаќинства и 195 жители од кои 77 Македонци, 97 Албанци и 21 Турчин; во 2002 година 45 домаќинства, 123 станови и 175 жители од кои 68 Македонци, 81 Албанци, 26 Турци и 2 останати.

Денешните асамаштани се потомци на следниве асаматски фамилии: а/ *македонски*: Кипревци, Коленковци (Томовци), Љоречани (доселени од Лева Река), Мишевци (доселени од Сливница во 1926 година), Ормановци (Радевци), Кулумовци (доселени од Претор преку Рајца во 1927 година), Кугревци (доселени од Крани преку Курбиново околу 1800 година). б/ *албански*: Долмачи (доселени од Рашани на чифлик), Митуши (доселени од од Орготска - Колоња), Муареми (доселени од Куртес - Колоња), Фејзулаху (доселени од Љораси - Колоња) и Шоанку (доселени од Љораси - Колоња).

До Втората светска војна, селото немало ниту еден жител со завршено средно образование, а по ослободувањето на земјата со вишо или високо образование се стекнале преку десетина асамаштани. Од ова село потекнува Таип Таипи, секретар за правосудство на СРМ и судија на Уставниот суд на Југославија.

Економски развој. Асамаштани својата егзистенција секогаш ја обезбедувале преку полделството, сточарството, ри-

⁵⁷ Бранислав Русиќ, Етнографски белешки во преспанските села, 1949, (ракописна оставштина).

барството и печалбарството. Во рамките на поделството најмногу се произведувале житарици (пченица, рж, јачмен и пченка), грозје, тутун и зеленчук (пипер, домати, кромид, лук, праз, зелка, компири, грав). Денес најмногу се произведува овошје (јаболка). Во рамките на сточарството кое денес наполно замре, најмногу се одгледувале волови, крави, овци и коњи.

Историско минајќо. До 1912 година Асамати беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик. Активно се вклучило во подготовките и текот на Илинденското востание, кога беше и целосно изгорено.

Во Првата балканска војна (ноември 1912 година) селото падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна (октомври 1915 година) под бугарска окупација (прво бугарско). Во текот на овие војни асамаштани биле мобилизирани во војските на спротивставените страни (српската и бугарската), а некои од нив, во различни период се бореле и на двете страни. Жителите на Асамати во еден период на војната биле евакуирани во селата Рајца, Грнчари и Подмочани. Со поместувањето на фронтот, подоцна низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, српски, грчки).

По завршувањето на Првата светска војна селото повторно се најде под српско владение (второ српско) под кое остана сè до до 1941 година со сите последици на српската денационализаторска и асимилаторска политика (српска власт, српска војска и полиција, српски јазик и писмо, српски училишта и учители, српска црква и попови, српска националност и презимиња и др.). Во оваа војна Асамати беше база на пловните единици на Југословенската војска на Преспанското Езеро.

Во почетокот на Втората светска војна падна под окупација на фашистичка Италија, со што се најде и во составот на тн. "Голема Албанија". Во тоа време во селото беа стационарни поголеми единици на италијанската војска и команда на чело со генерал Басано. По капитулацијата на Италија (8 септември 1943 година), селото падна под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугарско) под која остана сè до неговото ослободување (5 септември 1944 година). Во ова време во селото имаше бугарска војска.

Во текот на оваа војна селото беше на страната на НОАВ на македонскиот народ. Во партизанските одреди на македонската војска учествуваа повеќе асамаштани. Загина еден.⁵⁸

⁵⁸ Загинат; Живко Гелевски.

Болно

Етник: боунец (болнец), боунка (болнка), боунче (болнче), боунци (болнци).

Придавка: боунски (болнски).

Географска положба и граници. На околу 3 км северо-западно од Ресен, во подножјето на Петринска Планина или нејзините разграноци Присој, Вртелка и Врбица, во горниот тек на Болнска река, во рамница, на надморска височина од околу 920 м, се наоѓа селото Болно кое приближно лежи на 41-от степен и 07-та минута северна географска ширина и на 20-от степен и 58-та минута источна географска должина.

Болно граничи: од север со Избишта и Крушје, од исток со Јанковец и Ресен, од југ со Евла и од запад со Петрино и подрачјето на општината Косел (а во тој склоп со селата Скребатно и Завој).

Болно е дислоцирано село. За негова претходна локација се спомнува месноста Селиште, на околу 3 км северно од денешната, на која сè уште постојат остатоци (темели од куќите и згура од хромванадиумова руда). Времето и причините на дислокацијата не се познати. Се претпоставува дека тоа се случило во периодот на 18 век со цел да се дојде до рамното и плодно земјиште.

Атарот на Болно се простира на површина од 2946 хектари (околу 29,5 км²) и зафаќа рамничарско алувијално плодно и ридско-планинско земјиште обраснато со листокапна шума (даб, леска, јасен, дрен и др.) и тревнати терени, особено на локалитетите Илинска Река, Манастирка, Потоец, Милеец и Голина. Околу 1960 година на локалитетите Леко Вода и Камчев Рид е засаден бор и багрем.

Целокупната топонимија во атарот на Болно има словенско потекло. Како попознати топоними се наведуваат: Болно, Букоа Нива, Безјакон, Бранејнца, Бекер Ливада, Бацо Орница, Бостански Ливаѓе, Воловдер, Вртелка, Врту Нивишта, Висока Ела, Врбица, Галеец, Гојдарница, Гумниште, Голема Злоосојнца, Голина, Глобоки Дол, Градиште, Големо Крастиче, Глоиште, Дебело

Брдо, Долно Брдо, Долно Лениште, Дробаци, Дренодол, Долец, Жабјак, Завртје, Илинска Река, Илински Мелеец, Ивано присој, Избишко Долиште, Јамје, Јасикоец, Кај Лежма, Каменлив Рид, Коријана, Кочоа Ливада, Карацо Ливаѓе, Катуништа, Крчоа Ливада, Леко Вода, Ливадиште, Личин Дол, Леска, Микрои Маско, Макси, Милошоец, Манастирец, Мурџоа Нива, Манастирка, Мутавџица, Мало Крастиче, Мало Вишојне, Над Лозја, На Лозејне, Пив, Попоец, Пљуска, Пласје, Подлозја, Раштоец, Разорје, Самар, Св. Петка, Смрдлива Вода, Студена Вода, Св. Никола, Садоец, Стрмоље, Скорјно, Сини Брегои, Селиште, Стрмдно, Слатина, Такоец, Тун Кегамидје, Цветкои Нивје, Црвени Камчиња, Чаир, Чешко Падина, Черепоглава, Џинца, Широка Ливада, Штрни Камен, Шумјак и други.

Низ атарот на селото тече Болнска Река (Болншница) која е чиста и никогаш не пресушува. До изградбата на водоводот вода се пиело од неколкуте бунари и реката.

Болнци за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Порек” (северен), “Охридски” (западен и северозападен) и “Лодос” или “Долник” (јужен). Селото најмногу е изложено на северните ветрови кои се сметаат за суви и студени, а помалку на јужните кои се потопли и дождоносни.

Историјски развој на селото. Болно е старо (повеќе вековно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во различна форма на името (Бохона, Бохоња, Боуно, Болне и Болно) неговото постоење се спомнува во повеќе извори од различни периоди. Најрано во турските пописни документи од 1519 и 1584 година (Методија Соколовски),⁵⁹ во 16 и 17 век во Слечевскиот кодик (Селишчев), во 1607 година во еден натпис во црквата на Сливничкиот манастир, во 1633 година во една изјава дадена пред судот во Битола,⁶⁰ во 1865 година во патописот на Јохан Хан, во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К’нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1925 година кај Горѓе Киселиновиќ, а потоа кај Јован Хаџивасилевиќ, Влогимјеж Пјанка и други.

⁵⁹ Методија Соколовски, Преспанската нахија во текот на 16 век, Филозофски факултет, Скопје, 1973, стр.123-125.

⁶⁰ Турски документи за историјата на македонскиот народ, серија Прва, том II, Скопје, 1966.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка прави поширока анализа на зборот и името Болно, и констатира дека сепак станува збор за придавка со која сака да се означи нешто (некоја состојба), на пример болно/село. Мештаните пренесуваат предание дека името на нивното село потекнува уште од времето на царот Самуил, кога на тоа место биле доведени делови од неговата ослепена војска на лечење, за која цел била основана болница во месноста Милошоец. По болните војници и нивниот стационар, прво локалитетот, а подоцна и селото, биле наречени Болно.

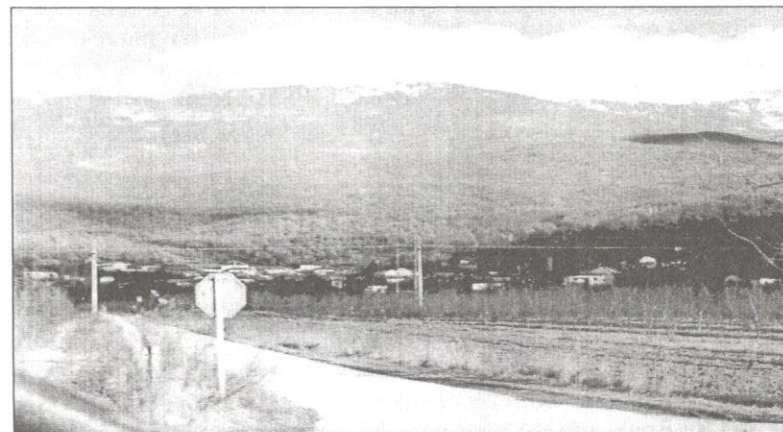
Болно е село од собран тип, со околу 80 куќи од постаро и поново време, градени од камен и плитар или блок-тула, на приземје и кат, со чардаци или балкони. Околу куќите постојат оградени или отворени дворни места во кои се изградени стопански и други објекти (штали, плевни, тремови, магацини, гаражи, бунари, фурни и др.). До годините на Втората светска војна, по својата големина и убавина се издвојувале куќите на Ице Герасовски, Панде Источки, Панде Богоевски и други, изградени во периодот меѓу двете светски војни, со печалбарски пари. Денес, тој примат го носат куќите на Митко Герасовски, Санко Апостоловски, Иљо Источки и Љубин Булаковски. Според групираноста на куќите и семејствата селото се дели на следниве поголеми маала: Поповска, Герасовска, Наумовска, Радевска, Толевска, Србиновска, Секуловска и Богоевска.

Со своја прва училишна зграда селото се здобило во 1921, со електрична енергија во 1949, со задружен дом во 1950, со телевизиски прием во 1965, со асфалтен пат во 1974, со телефонски приклучоци во 1987 и со водовод во 1997 година.

Во атарот на Болно постојат повеќе локалитети од археолошко значење и тоа: **Глабок Дол**, осамен наод од доцноантичкото време. На 0,5 км северно од селото, од левата страна од патот што води кон локалитетот Селиште, во 1975 година се откопани два питоса. **Катуниште**, населба од римското време. На 1 км западно од селото, на мала височинка од левата страна на патот Ресен – Болно, непосредно до раскрсницата Евла – Петрино, откриени се темели од градежни објекти, а по површината се среќаваат фрагменти од керамички садови, питоси, тегули, имбрекси и друг градежен материјал. **Селиште**, средновековна населба и топилиница. На 2 км северно од селото, на мала височинка обрасната со густа шума, во непосредна близина на составот на реките Манастирка и Илинска, постојат темели од објекти, ѕидани со камен и

кал, по површината се среќаваат фрагменти од топена железна руда.⁶¹

Во горниот тек на реката Манастирка се вели дека некогаш постоел манастир (по кој реката и го добила името), местото е обраснато со букова шума, а преку патот постои стена на која бил изграден манастирот. На околу 0,5 км јужно од Болно (на раскрсницата од старите патишта Ресен – Царев Двор), постои локалитет наречен Турски Гробишта на кој сè уште постојат видливи гробишта. Во атарот на Болно постојат два топонима со име Лоиште: Средно Лоиште (во близина на црквата “Св. Тројца”) и Бојко Лоиште (во долниот тек на Илинска Река). Се пренесува предание дека тие биле ловишта за риби, кога водите на Езерото достигнувале до овие делови на преспанската рамница.

Село Болно (фотографија В. Јовановски, 2004 г.)

Во атарот на Болно постојат три цркви и еден манастир. Црквата “Св. Аџанас”, се наоѓа во селото, изградена во 1846 година, а обновена во периодот меѓу двете светски војни и во 1988 година. Црквата “Св. Тројца”, се наоѓа на околу 1 км јужно од селото, изградена во 1924 година, кога во нејзиниот круг се преместени и селските гробишта (пред тоа биле кај црквата “Св. Ата-

⁶¹ Археолошка карта на Република Македонија, МАНУ и Музеј на Македонија-археолошки оддел, том II, Скопје, 1996, стр.333.

нас"). Црквата "Св. Никола", на 1 км јужно од селото, изградена во 14 век. Во кругот на црквата некогаш имало повеќе, а денес само еден непознат гроб. Манастирот "Св. Наум" (градба со помали димензии), се наоѓа на околу 3 км јужно од селото, изграден во 1965 година.

Болнци за своја општа селска слава го имаат Св. Атанас – летен (15 мај), а за фамилијарни: Варвара, Св. Никола, Св. Петка и Св. Ѓорѓија.

Демографски развој. Во текот на своето постоење Болно го бележи следниов демографски развој: во 1519 година селото имало 55, а во 1583 година 85 семејства (М. Соколовски); во 1863 година 30 христијански куќи (Ј. Хан); во 1889 година 55 куќи, 77 семејства и 388 жители (С. Верковиќ); во 1900 година 500 жители (В. К'нчов); во 1902 година 105 куќи и 633 жители (Л. Огенов); во 1912 година 105 куќи и 600 жители (Г. Трајчев); во 1925 година 115 куќи (Г. Киселиновиќ) и во 1949 година 138 куќи и 686 жители (Б. Русиќ).

Според државните пописи на Република Македонија во повоениот период, селото бележи: во 1953 година 662 жители, во 1961 година 600 жители, во 1971 година 480 жители, во 1981 година 517 жители, во 1991 година 89 домаќинства и 433 жители, во 1994 година 101 куќа, 79 домаќинства и 289 жители од кои 287 Македонци и 2 Срби; во 2002 година 74 домаќинства, 113 станови и 237 жители од кои 234 Македонци, 1 Србин и 2 останати.

Денешните болнци се потомци на следниве стари болнски фамилии: Боглевци, Буљаковци, Боримечковци, Герасовци, Источани (доселени од некогашното село Исток), Јаневци, Маџаровци, Манчевци, Милевци, Наумовци, Нечовци, Поповци, Савевци, Старковци, Србиновци, Суклевци, Толевци, Трајановци (Павлевци) и Шамбаровци.

До Втората светска војна Болно имаше само 5 жители со завршено средно образование, а денес има преку 30 болнци кои се стекнале со вишо или високо образование.

Економски развој. Болнци својата егзистенција секогаш ја обезбедувале преку полделството, сточарството, дрварењето и печалбарството. Покрај ова, денес работат во државните органи, општествените дејности, производните претпријатија и тр-

говијата. Во рамките на полделството најмногу се произведувало жито (пченица, 'рж, јачмен, пченка и др.) потоа зеленчук, грозје, а во некои периоди и тутун. Денес најразвиена полделска гранка е овоштарството (јаболка). Во рамките на сточарството, кое наполно изумре, најмногу се одгледувале овци, кози, волови и коњи.

Историско минато. До 1912 година Болно беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик. Во подготовки-те и текот на Илинденското востание земало активно учество со свој комитет и востаничка чета, предводена од мештанинот Став-ре Тасев. Загинале 17 души. Селото целосно изгорено (92 куќи).

Во Првата балканска војна (ноември 1912 година) падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна (октомври 1915 година) под бугарска окупација (прво бугарско). Со поместувањето на фронтот, подоцна низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, грчки, српски). Болнци беа мобилизирани во војските на спротивставените страни (српската и бугарската), а некои од нив во различни временски периоди, се бореле и на двете страни. Имало ранети и загинати.

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под српска окупација (второ српско) под кое остана е до 1941 година со сите последици на српската денационализаторска и асимилаторска политика (српска власт, српска војска и полиција, српски говор и писмо, српски училишта и учители, српска црква и попови, српска националност и презимиња и др.). Во периодот меѓу двете светски војни селото беше во составот на општината Јанковец.

Во почетокот на Втората светска војна падна под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугарско), под која остана е до конечното ослободување на Преспа (септември 1944 година). Во оваа војна Болно беше на страната на НОАВ. Уште во септември 1939 година во селото беше формирана ќелија на КПЈ, во 1941 година органи на НОБ, а во февруари 1942 година Воен поткомитет. Во текот на војната загинаа 7 болнци.⁶²

Во знак на трајно сеќавање и благодарност на паднатите борци, во селото се подигнати повеќе спомен обележја: Споменшума "Болнска Корија" (местото каде загинаа народните херои

⁶² Загинати: Мите Богоевски, Илија Богоевски, Христо Герасовски, Борис Источки, Пере Источки, Христо Србиновски и Панде Црноевски.

Мите Богоевски и Стив Наумов); Спомен-куќа посветена на поетската и револуционерната дејност на Мите Богоевски; Спомен-плоча посветена на загинатите борци од селото и Спомен-плоча посветена на раѓањето и делото на првоборецот Христо Герасовски – Бучко.

Брајчино

Етник: *брајичанец, брајичанка, брајичанче, брајичани.*

Придавка: *брајчински.*

Географска положба и граници. Од источната страна на Големото Преспанско Езеро, во една од подлабоките западни пазуви на планината Баба, во средишниот дел на живописната долина на Брајчинска Река, амфитеатрално поставено на двата нејзини брега, во изобилство на диви и питоми растенија, на надморска височина од околу 1000 м, се наоѓа селото Брајчино кое приближно лежи на 40-от степен и 55-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 10-та минута источна географска должина.

Брајчино граничи: од север со Штрбово и Арвати, од исток со подрачјата на општините Битола и Бистрица (во тој склоп со селата: Ниждополе, Злокуќани, Острец, Граешница и Кишава), од југ со Долно Дупени и територијата на Република Грција (во тој склоп со селото Герман) и од запад со Љубојно.

Преданијата говорат дека селото некогаш било дислоцирано. За негова претходна локација се споменува месноста Рамни Пат во близина на Станишарско Мосте (источно од денешната локација на селото). Како причина за ова се наведуваат поројните дождови и вчестените штети од нив. Брајчино пред неколку стотини години не било село, туку заселок од пет-шест куќи кој претрпел големи штети при некои изразито силни поројни дождови, поради што жителите го напуштиле и се раселиле во други краишта (се спомнува градот Прилеп). Но, по своите природни убавини местото не останало назабележано и повторно почнале да го населуваат луѓе од разни краишта (се споменува Егејска Македонија). Бројот на жителите постојано се зголемувал така што по извесно време се формирала права населба (село) која добила име Братичино, а подоцна Брајчино.

Во областа Преспа Брајчино има најголем селски атар. Се простира на површина од 6028 хектари (околу 60 км²) и безмалку зафаќа исклучително ридско-планинско земјиште обраснато со

листокашна и иглолисна шума (даб, бука, јавор, јасен, бор, ела, смрека и др.) и тревнати планински пасишта по кои, сè до годините на Втората светска војна, паселе многубројни стада овци. Од вкупната површина на атарот 498,1 хектари се обработливо земјиште, 2780,8 хектари пасишта и 2426,0 хектари шуми.

Конфигурацијата на теренот (долина меѓу високи планини), условила селото да биде изложено само на два ветра, кај мештаните познати како “Горникот” (источен) и “Долникот” (западен). Се пренесува сеќавање дека во јуни 1956 година во планината фатило големо невреме проследено со силен и студен ветар и изобилен град, при што настрадал голем број од добитокот (волони и коњи). За оваа непогода и последиците од неа зборуваат и жителите на селото Арвати.

Атарот на Брајчино изобилува со извори и брзи бистри водотеци (леви и десни притоки на Брајчинска Река или Стара Река, како што си ја викаат жителите) на која некогаш во селото работеле 12 воденици и 4 валалници.

Целокупната топонимија во атарот на селото има словенско потекло. Како попознати топоними се наведуваат: Арангела, Бунуш, Бела Плевна, Брајчински Рид, Бобоишта, Буче, Балтан, Брезница, Балчеа Бука, Балчеа Стена, Брани, Багра, Бојаџиев, Врто, Голем Дол, Гушоа Падина, Гарван, Гаришта, Горно Рамни, Гаштите, Грмае, Гурски Орници, Гура, Градиње, Грива, Дабоа Гла, Дрење, Дрмишар, Дрстила, Дечкој Ливае, Долно Рамни, Дреноа Ливада, Добје, Гурчој Нивје, Завоите, Змијин Камен, Змиите, Злигари, Иванче, Игралешта, Изворите, Јазмиње, Јадреш, Јанкој Гумна, Јанков Доб, Јончевска Нива, Кутлишта, Крајни Камен, Кучубер, Калмур, Кољоа Стрна, Казанче, Кокоите, Кокалница, Кичикото, Крива Кобила, Калојзана, Катина Бука, Кучина Леска, Калински Нивје, Кловите, Крива Горница, Ливае, Леската, Лозја, Марушица, Манастирче, Мал Дол, Малковски Грм, Маљоа Колиба, Митро Ливаче, Манастир, Наврат, Нељкој Нивје, Непртка, Начоа Ела, Ниски Дол, Орле, Орница, Поп Ливаишта, Преслап, Плеша, Паља Гора, Паје Горномалско, Порга, Псол Дол, Прана, Палов Рид, Перамидата, Пачоа Ливада, Раскрсница, Ристој Бачила, Ржана, Рупа, Рагушкојца, Страчка, Стените, Спиље, Скала, Стара Бука, Средни Рид, Сапунџица, Станишар, Стрелец, Стого, Спајски Ливае, Смаил Гроб, Селиште, Топо, Трлишта, Темни Дол, Тепџија, Турско Нивче, Трпкој Куки, Кералец, Кумурница, Урвалта, Усаро, Уло Нивче, Цуцулести Камен, Црнојца, Црници,

Цветкој Улици, Цуце, Чекарна, Чолни Камен, Чолакоото, Цајкој Ливачиња, Шабаница и други.

Историјски развој на селото. Брајчино е старо (повеќе вековно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во различна форма на името (Братучина, Братичка и Брајчино) се спомнува во повеќе извори од различни периоди. Најрано во турските пописни документи за казата Горица од 1568/69 година, во 1900 година во делата на Васил К’нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1925 година кај Ѓорѓе Киселиновиќ, потоа кај Јован Хаџивасилевиќ, Мето Јовановски, Влогимјеж Пјанка и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека Брајчино е посвојно име образувано со помош на суфиксот “-ино” од личното име Братица, со отпаѓање на интервокалното “т”. Меѓутоа, жителите на селото пренесуваат предание и можни претпоставки дека името на селото потекнува уште од неговиот зачеток, кога го населиле луѓе блиски по род (браќа и братучеди) по кои селото добило име најпрво Братучина, а со текот на времето преиначено во Брајчино.

Брајчино е село од собран тип, со стари и нови куќи, сите на кат, градени од камен, а поновите од блок-тула, покриени со ќерамиди. Околу куќите постојат дворни места во кои се изградени стопанските и други објекти (плевни, штали, тремови, гумна, гаражи, магацини, фурни и др.), а во некои постојат зеленчукови и овошни градини. По голем број од постарите куќи се обновени, а се изградени и нови. Белите фасади селото го извлекуваат од сивилото на природната околина.

Според групираниоста на куќите и фамилиите, селото се дели на четири поголеми маали: Горна Маала (го зафаќа источниот), Долна Маала (северозападниот), Чороловска Маала (западниот) и Камејнче Маала (јужниот дел на селото). Маалите меѓусебно ги поврзуваат два бетонски моста на Брајчинска Река и повеќе стрмни, тесни, но асфалтирани улици. Покрај Брајчинска Река, како нејзина лева притока низ селото тече и реката Брезница. Селото Брајчино е на пат да постане привлечно туристичко место.

Со своја прва училишна зграда селото се здобило во 1921, со електрична енергија во 1952 (од изградената мала хидроелектрана на Брајчинска Река), со задружен дом во 1949, со водовод во

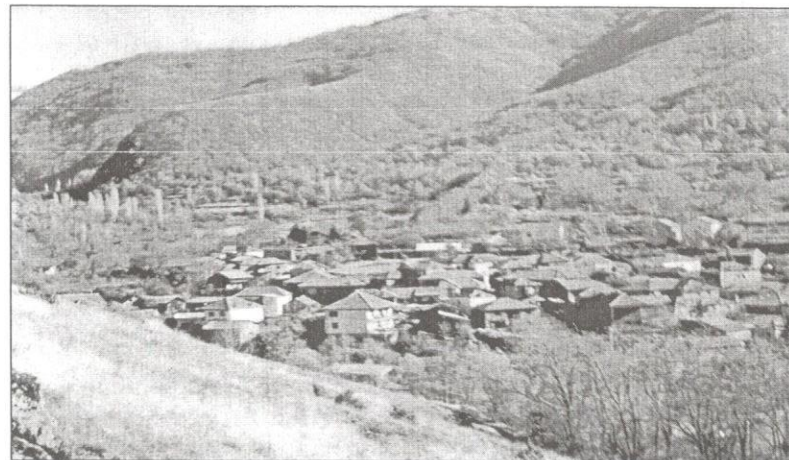
1975, со асфалтен пат во 1977, со телефонски приклучоци во 1988, со асфалтирани улици во 1998 година.

Во атарот на Брајчино постојат повеќе локалитети од археолошко значење и тоа: **Кула**, средновековна тврдина на височинка со зарамнето плато, по површината се забележуваат грамади од градежен материјал и контурите од одбранбениот бедем на тврдината. **Св. Танаас**, средновековна некропола. Во непосредна близина на црквата “Св.Танаас”, при изградбата на патот кон релeјната станица биле оштетени неколку гробови, градени од камени плочи, со ориентација исток - запад⁶³. Покрај овие, во месностите **Станишарско Мосте** и **Темни Дол**, откриени се стари гробишта, купови и фрагменти од друга керамика кои, најверојатно, се остатоци од живеалиштето на претходната локација на селото.

Во селото Брајчино постојат пет цркви и еден манастир. *Црквата “Св. Никола”*, се наоѓа во западниот дел на селото, изградена во 1871/72 година, и судејќи по сè, на место од постара црква. Во нејзиниот двор се селските гробишта. *Црквата “Св. Богородица”*, се наоѓа во месноста Плеша, на околу 0,7 км северозападно од денешната локација на селото. *Црквата “Св. Илија”*, се наоѓа во месноста Дрење, на околу 1 км североисточно од селото. Во нејзиниот круг постојат стари, но сè уште препознатливи гробишта. *Црквата “Св. Арангел”*, се наоѓа во месноста Арангели (веројатно името добиено по црквата), на околу 0,7 км северозападно од селото, обновена во 1916 година. *Црквата “Св. Атанас”* (Танаас), се наоѓа јужно од селото, во месноста Дабе, стара, обновена околу 1984/85 година. Според преданијата, тука некогаш постоел манастир со конаци. Околу црквата има стари препознатливи гробишта. *Манасиширој “Св. Петка”*, на околу 0,5 км источно од селото, подигнат на ливадско плато. Неговиот комплекс го сочинува *црквата “Св. Петка”* (со живопис на грчко писмо) и зграда со конаци. Годината на неговата изградба не е позната. Црквата е живописана во две фази (16 и 18 век). На 1 јануари 1902 година, при престојот на една просјачка група од прилепско, манастирот бил изгорен и подолго време запуштен. Во 1985 година конаците се обновени. Манастирот поседувал имот кој се состоел од 40 парцели (ниви, ливади и лозја) и нешто жива стока.

Братичани за своја општа селска слава ја имаат Св. Петка–летна (8 август). На овој ден, кај манастирот се прави голем на-

роден собир. За фамилијарни слави ги имаат: Арангел– зимен и Св. Петка–зимна.

Дел од с. Брајчино (фотографија В. Јовановски, 2002 г.)

Демографски развој. Во текот на своето постоење, Брајчино го бележи следниов демографски развој: во 1568/69 година селото имало 41 семејство од кои едно муслиманско (опширен пописен дефтер за казите Горица, Биглишта и Хрупишта); во 1889 година 34 куќи и 278 жители (С. Верковиќ); во 1900 година 340 жители (В. К’нчов); во 1902 година 63 куќи и 655 жители (Л. Огненов); во 1912 година 67 куќи и 710 жители (Г. Трајчев); во 1925 година 90 куќи и околу 500 жители (Г. Киселиновиќ) и во 1949 година 887 души (Б. Русиќ).

Според државните пописи на Република Македонија во повоениот период, селото бележи: во 1953 година 921 жител, во 1961 година 799 жители, во 1981 година 755 жители, во 1991 година 810 жители, во 1994 година 147 станови, 85 домаќинства и 212 жители од кои 1 Србин; во 2002 година 61 домаќинство, 213 станови и 134 жители од кои 133 Македонци и 1 Србин.

Братичани се потомци на следниве фамилии: Вржовци, Гаговци, Дрисковци, Бунковци, Јанкуловци, Јоновци, Костовци, Кожовци, Кираџилевци, Каљчовци, Кринчевци, Метеловци, Мачковци (Диневци, Краловци), Петревци, Попајаневци, Поповци (до-

⁶³ Археолошка карта на Република Македонија, стр.333.

селени од Долно Дупени), Рабаџиовци, Теговци (Жулевци, Танчевци, Пашумовци), Темелковци, Таневци, Головци, Чороловци, Џајковци (доселени од Љубојно), Шуковци (Јаневци), Шајновци и Шкековци (Тотевци).

Братичани со основно образование почнале во втората половина на 19 век (околу 1864 година) во црквата “Св.Илија” во која се учело црквно словенско писмо, но поради востанијата, војните и делбите што потоа уследиле, образованието се одвивало со чести и долги прекини. Сè до Втората светска војна Брајчино немало ниту еден жител со завршено средно образование. По ослободувањето на земјата со вишо или високо образование се стекнале преку дваесетина братичани. Од ова село потекнува писателот Мето Јовановски (1929).

Економски развој. Братичани својата егзистенција некогаш ја обезбедувале преку поделството и сточарството. Во рамките на поделството некогаш најмногу се произведувало жито (‘рж, пченица, јачмен, пченка), градинарски култури (компир, пипер, праз, лук, кромид, зелка, грав, домати и др.), се одгледувале лозја и друго. Во рамките на сточарството најмногу се чувале овци, кози, волови, коњи, мазги, свињи и друго. Покрај ова, братичани се занимавале со сечење и преработка на дрво, а во некои периоди береле билки и шумски плодови, одгледувале пчели и оделе на печалба. Во 2002 и 2004 година на Брајчинска Река се изградени 2 рибници во кои се одгледува пастрмка. Денес, најмногу е развиено овоштарството.

Историјско минајќо. До 1912 година Брајчино беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик. Жителите на ова село не ја поднесувале туѓинската власт и преземале акции за симнување на истата. Секавањата говорат дека братичани крвав судир со турската војска имале околу 1880 година. Од ова село потекнува Јане Темелков доброволен учесник во Кресненското востание (1878/79) во четата на Стефо Николов–Скендерот од село Бесвина.⁶⁴ Со низа претходни активности и со своја востаничка чета учествувале во подготовките и текот на Илинденското воста-

ние. За селски војвода од тоа време се споменува Петко Темелков. Загинале 27 луѓе, а селото било запалено (77 куќи). Брајчино пропаати и во периодот по Илинденското востание со теророт и грабежите на Љуман арамијата.⁶⁵

Во Првата балканска војна (ноември 1912 година) падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна (октомври 1915 година) под бугарска окупација (прво бугарско) со што се најде и во зафатот на македонскиот фронт. Во овие војни братичани биле мобилизирани во војските на спротивставените страни (српската и бугарската). Во 1916 година Брајчино беше прифатилиште за дел од евакуираните жители од селата Долно Дупени и Наколец. Подоцна, со поместувањето на фронтот, низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, грчки, српски). Во текот на оваа војна загинале 9 души. Во 1917/18 година селото го зафати “шпанска грозница” од која умреле повеќе луѓе.

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под српско владение (второ српско), под кое остана сè до 1941 година со сите последици на српската денационализаторска и асимилаторска политика (српска власт, српска војска и полиција, српски јазик и писмо, српски училишта и учители, српска црква и попови, српска националност и презимиња и др). Во периодот меѓу двете светски војни селото беше во состав на општина Љубојно.

Во Втората светска војна Брајчино падна под окупација на фашистичка Италија (мај 1941 година), а со тоа се најде и во составот на тн. “Голема Албанија”. По капитулацијата на Италија (8 септември 1943) беше слободна територија на НОАВМ. На 8 ноември 1943 година падна под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугарско) под која остана сè до неговото ослободување (5 септември 1944 година). Во текот на оваа војна братичани беа на страната на НОАД. Загинаа двајца мештани.⁶⁶

Во селото е подигната Спомен–плоча на загинатите во НОАБ, а во месноста Калојзана Спомен–плоча на настаните од НОАД во 1943 година (присуството на партизанските одреди “Даме Груев” и “Гоце Делчев”).⁶⁷

⁶⁵ Мето Јовановски, Љуман арамијата.

⁶⁶ Загинати: Цветко Стојановски и Крстин Трандовски.

⁶⁷ Поопширно види: Мето Јовановски, Прв брајчински календар, Скопје, 1986.

⁶⁴ Бугарски патријарх Кирил, Спротивата срещу Берлинският договор, Кресненското встание, БАН, София, 1955, стр.288-293.

Буково

На околу 15 км северозападно од Ресен, од десната страна на патот за Охрид, во реонот на планинскиот превал Буково, среди густа букова шума, на надморска височина од околу 1200 м, се наоѓало некогашното село Буково.

Буково било старо (повеќевековно) христијанско село во кое некогаш живееле православни Македонци, од втората половина на 18 век исламизирани Македонци, а потоа се населиле Албанци – мухамеданци. Во текот на турското владеење се споменува како дорвенциско село.⁶⁸

Селото е забележано во повеќе извори од различни периоди. Најрано, во турските пописни документи од 1519 и 1583 година, прво со 44, а потоа со 40 христијански семејства (Методија Соколовски); во 17 век во Слечевскиот кодик (Селишчев); во турските извори за ајдутството и арамитството во Македонија од 1650 до 1700 година; во 1865 година во картата и патописот на Јохан Хан, во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ со 17 куќи и 70 помаци од машки пол; во 1900 година во делата на Васил К’нчов со 210 жители од кои 120 Македонци – мухамеданци и 90 арнаути – мухамеданци; во 1902 година кај Лев Огненов со 41 куќа и 199 жители и во 1912 година кај Георги Трајчев со 25 куќи и 163 Албанци.

Името на селото е топографско, образувано со помошта на суфиксот “-ово” од апелативот “бука” (се мисли на дрвното растение), а превалот Буково името го носи по селото Буково.

Животот на селото Буково згасна во текот на Балканските војни, кога неговите жители целосно се иселија во градовите Охрид и Ресен.

Волкодери

Етник: *волкодерец, волкодерка, волкодерче, волкодерци.*
Придавка: *волкодерски.*

Географска положба и граници. Во југозападниот дел на плодното Ресенско Поле, на околу 1 км од северниот брег на Големото Преспанско Езеро, од десната страна на патот Битола – Корча, во изобилство на питоми растенија (овоштарници), на надморска височина од 860 м, се наоѓа селото Волкодери кое приближно лежи на 41-от степен и 01-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 57-та минута источна географска должина.

Околу седумдесеттите години на 20 век селото е дислоцирано. Негова претходна локација беше месноста Волкодери (Старо Село), на околу 1 км северозападно од денешната (во мала долина во подножјето на Галичица), на која сè уште постојат стари куќи. Дислокацијата настанала заради потребата од доближување до патната комуникација.

Волкодери граничи: од север, исток и запад со Покрвеник и од југ со Шурленци и водите на Езерото.

Атарот на Волкодери се простира на површина од 582 хектари (околу 5,8 км²) и зафаќа рамничарско (алувијално) плодно и ридско-планинско земјиште, обраснато со листокапна шума (претежно даб и бука) и тревнати терени посебно распространети на локалитетите: Церемушина, Тагарско Јамје, Ветерник и Подвар. Од вкупната површина на атарот 100,8 хектари се обработливо земјиште, 32,2 хектари пасишта и 140,4 хектари шуми.

Целокупната топонимија во атарот на Волкодери има словенско потекло. Како попознати топоними се наведуваат: Бакојца, Бело Поле, Градинчиња, Волкодери, Вртушка, Димоа Нива, Деребајнца, Езериште, Злидол, Колник, Кочоа Нива, Кула, Лапана, Ламја, Мијојца, Под Лозја, Падарница, Подврв, Павлеа Горница, Средни Пат, Св. Атанас, Св. Ѓоргија, Тумбароска, Тороманица, Уши, Умишта, Црква, Церемушина и Шаторишта.

⁶⁸ Методија Соколовски, Преспанската нахија во текот на 16 век, ФФ на Универзитетот во Скопје, Скопје, 1973, стр.114.

Волкодерци за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Север” (северен и североисточен), “Долник” (источен и југоисточен), “Галичник” или “Стенскиот” (јужен и југозападен) и “Горник” или “Ориѓанец” (западен). Најизложено е на источните ветрови кои ги сметаат за студени и суви, а послабо на јужните кои се сметаат за потопли и дождоносни.

Историјски развој на селото. Волкодери е старо (повеќевековно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во истоветна форма на името (Волкодери), селото е забележано во повеќе извори од различни периоди. Најрано, во турските пописни документи од 1519 и 1583 година (Методија Соколовски); во 1865 година во патописот на Јохан Хан; во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ; во 1900 година во делата на Васил К’нчов; во 1902 година кај Лев Огненов; во документите и спомените од Илинденскиот период; во 1912 година кај Георги Трајчев; во 1925 година кај Ѓорѓе Киселиновиќ, а потоа кај, Јован Хаџивасиљевиќ, Влогимјеж Пјанка и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е етничко и хумористично со значење “луѓе кои дерат волци”, а како топоним примарно име. Меѓутоа, во преспанските говори ова име може да има и друго значење “место каде завиваат (се дерат) волците”, како Волковија (Гостиварско) и слично. Волкодерци немаат свое сознание ниту легенда за настанувањето на името на нивното село.

Волкодери е село од собран тип со 15 куќи, сите новоизградени, на приземје и кат, внатре современо опремени, доминираат белите фасади. Околу куќите постојат разновидно оградени дворни места во кои се изградени стопански и други објекти (гаражи, магацини, летни куќи и др.) и парцели на зеленчукови, овошни и цветни градини. Во Старо Волкодери, по својата големина и убавина, се истакнувале куќите на Мишевци, изградени во периодот меѓу двете светски војни, со печалбарски пари. Денес (во ново Волкодери), тој примат го носат куќите на Мите Настовски и Јордан Павловски, изградени околу 1975 година.

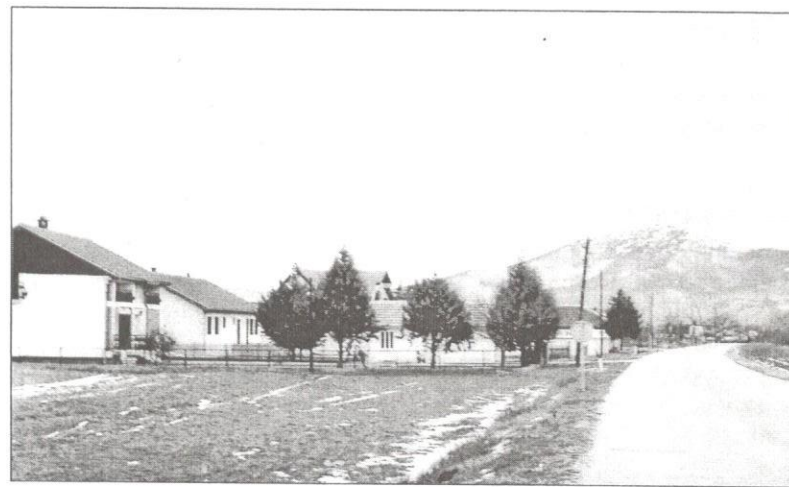
Волкодери никогаш немало своја училишна зграда, децата учеле во соседното село Покрвеник, а денес во Царев Двор, со обезбеден редовен и бесплатен превоз на учениците. Со телевизиски прием селото се здобило во 1965, со систем за наводнување во

1957, со електрична енергија во 1970, со асфалтен пат во 1975, со телефонски приклучоци во 1988 година.

Во атарот на Волкодери како локалитет од археолошко значење се споменува месноста **Умишта**, населба од римското време. На 1 км југозападно од селото, на благонаведната падина кон полето, во нивата на Панде Котевски, при обработка на земјата се најдени темели од објекти, а по нејзината површина се среќаваат фрагменти од керамички садови, питоси и градежен материјал.⁶⁹

Во атарот на Волкодери постои црквата “Св. Атанас”, на околу 0,7 км северно од селото, изградена во 1994 година. Во кругот на црквата се селските гробишта. Во Старо Волкодери (во месноста Деребајнца) постоела црква “Св. Ѓорѓија” (Ѓурѓовден), изградена во 1871 година. Денес разурнатата. Во нејзиниот круг се наоѓаат старите гробишта на волкодерци. Исто така, се пренесува сеќавање дека на денешната локација на селото некогаш постоела џамија чии темели до недавно биле препознатливи. Но кога, од кој и за кого истата била подигната, нема сознанија.

Селото Волкодери нема своја општа селска слава. За фамилијарни слави ги има: Ѓурѓовден, Митровден, Св. Петка – зимна и Св. Атанас – летен.

Село Волкодери (фотографија В. Јовановски, 2004 г.)

⁶⁹ Археолошка карта на Република Македонија, стр.333

Демографски развој. Во текот на своето постоење, Волкодери го бележи следниов демографски развој: во 1519 година селото имало 35, а во 1583 година 27 семејства (М. Соколовски); во 1889 година 11 куќи, 16 семејства и 76 жители (С. Верковиќ); во 1900 година 90 жители (В. К'нчов); во 1902 година 5 куќи и 31 жител (Л. Огненов); во 1912 година 5 куќи и 41 жител (Г. Трајчев); во 1925 година 4 куќи и 34 жители (Г. Киселиновиќ); во 1949 година 9 куќи и 61 жител (Б. Русиќ).

Според државните пописи на Република Македонија во повоениот период, селото бележи: во 1953 година 62 жители, во 1961 година 64 жители, во 1971 година 70 жители, во 1981 година 51 жител, во 1991 година 28 домаќинства и 103 жители, во 1994 година 54 станови, 26 домаќинства и 102 жители; во 2002 година 30 домаќинства, 53 станови и 114 жители (Македонци).

Волкодерци пренесуваат сеќавање дека од старите жители на селото имало само две куќи, додека другите се доселени по 1918 година.⁷⁰

Денешниве волкодерци се потомци на следниве фамилии: Болнци (доселени од Болно по Првата светска војна), Горичани (доселени од Горица, Албанија во 1918 година), Кочовци (староседелци), Карапалевци (доселени од Шурленци околу 1980 година) и Мишовци (доселени од Покрвеник).

До годините на Втората светска војна, во Волкодери немало ниту еден жител со завршено средно образование. По војната тројца волкодерци се стекнаа со високо образование.

Економски развој. Волкодерци својата егзистенција секогаш ја обезбедувале преку поделството, сточарството и печалбарството. Во рамките на поделството најмногу произведувале жито ('рж, пченица, јачмен, пченка), и зеленчук (пипер, патлиџан, праз, кромид, лук, зелка и др.), а денес најразвиено е овоштарството. Во рамките на сточарството одгледувале волови, крави, коњи, свињи, овци и кози. Сточарството денес е наполно замрено.

Историјско минајќо. До 1912 година Волкодери беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик. Во подго-

⁷⁰ Влогимјеж Пјанка, цит.дело,стр.119.

товките и текот на Илинденското востание земало активно учество со своја востаничка чета. За војвода се спомнува Петруш Стрезов (од Ресен). Загинале двајца, а селото било ограбено и изгорено (19 куќи).

Во Првата балканска војна (ноември 1912 година) падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна (октомври 1915 година) под бугарска окупација (прво бугарско). Во овие војни волкодерци беа мобилизирани во војските на спротивставените страни (српската и бугарската), а некои од нив во различни периоди, се бореле и на двете страни. Подоцна, со местувањето на фронтот, низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, грчки, српски).

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под српско владение (второ српско) под кое остана сè до 1941 година, со сите последици на српската денационализаторска и асимилаторска политика (српска власт, српска војска и полиција, српски јазик и писмо, српски училишта и учители, српска црква и попови, српска националност и презимиња и др.). Во периодот меѓу двете светски војни селото беше во состав на општината Стење.

Во Втората светска војна падна под окупација на фашистичка Италија, со што се најде во составот на тн."Голема Албанија". Во тој период на просторот меѓу Волкодери и Покрвеник имаше италијанска војска. По капитулацијата на Италија (8 септември 1943 година), селото падна под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугарско), под кое остана сè до неговото ослободување (5 септември 1944 година). Во оваа војна волкодерци беа на страната на НОАВ. Младински актив во селото се формира во 1941, а НОО во првите месеци на 1944 година. Во текот на војната загина еден волкодерец.⁷¹

⁷¹ Загинат: Сандре Наумовски.

Горна Бела Црква

Етник: *белоцрквенец, белоцрквенка, белоцрквенче, белоцрквенци.*

Придавка: *белоцрквенски.*

Географска положба и граници. На околу 5 км јужно од Ресен и на иста оддалеченост северно од брегот на Големото Преспанско Езеро, од левата страна на патот Битола – Корча, во срцето на плодното Ресенско Поле, потонато во мноштво на топови, ореови, врбови, евлови и други разновидни диви и питоми растенија, на надморска височина од 863 м, се наоѓа селото Горна Бела Црква кое приближно лежи на 41-от степен и 04-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 03-та минута источна географска должина. Нема податоци ниту други сознанија за дислокација на селото.

Горна Бела Црква граничи: од север со Ресен, од исток со Козјак, од југ со Долна Бела Црква и од запад со Царев Двор.

Атарот на Горна Бела Црква се простира на површина од 267 хектари (околу 2,6 км²) и зафаќа рамничарско алувијално и изразито плодно земјиште низ кое тече Голема (Стара) Река. Од вкупната површина на атарот 248,2 хектари се обработливо земјиште а 3,9 хектари пасишта.

Сите топоними во атарот на Горна Бела Црква имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Бранејнца, Бибиште, Батаци, Голема или Стара Река, Голем Трн, Горни Ледини, Охридски Пат, Сарачон, Сливче, Суљо Горница, Суљо Цадрма и други.

Горнобелоцрквенци за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Гаоштанец” (источен), “Југот” или “Долник” (јужен и југозападен), “Галичник” или “Исток” (западен) и “Ориѓанец” или “Суши Кобел” (северозападен). Селото најмногу е изложено на источните и западните ветрови. Источните се сметаат за суви и студени, а јужните и западните за потопли и дождоносни.

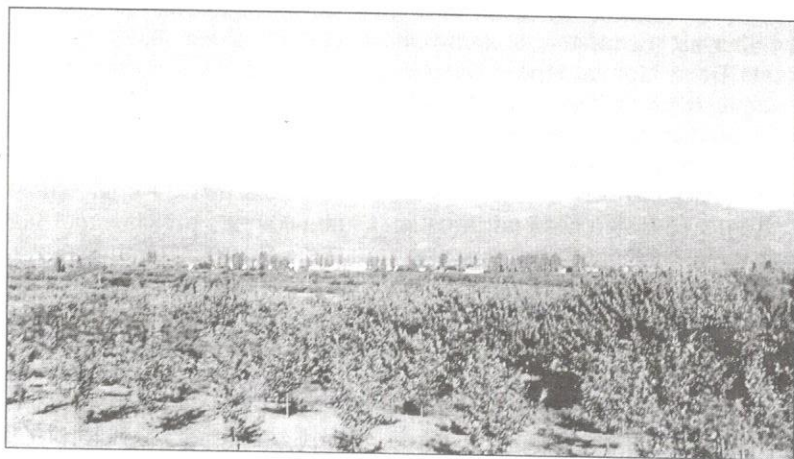
Историски развој на селото. Горна Бела Црква е старо (повеќеветковно) национално мешано село во кое сложено живеат Албанци и Турци, и двата етникума со исламска вероисповед. Во различна форма на името (Бела Црква Горна, Бела Црква, Бела Церква, Бјела Црква, Бела Црква и Горна Бела Црква) селото се споменува во повеќе извори од различни периоди. Најрано, во турските пописни документи од 1583 година (Методија Соколовски), во 16, 17 и 18 век во Слешчевскиот кодик (Селишчев), во 1865 година во патописот на Јохан Хан, во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К’нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1925 година кај Ѓорѓе Киселиновиќ, а потоа кај Јован Хаџивасилевиќ, Влогимјеж Пјанка и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е придавско-именски состав со веројатност дека првобитно се однесувало на некоја црква, но подоцна заради диференцирање на двете села со името Бела Црква, се додадени атрибутите Горна и Долна. Преданието на горнобелоцрквенци вели дека некогаш, во далечното минато, почнала истовремена изградба на две цркви и тоа баш на денешниве локалитети на селата Долна Бела Црква и Горна Бела Црква. При градењето на црквата во локалитетот на денешното село Горна Бела Црква камењата “бегале” (се губеле). Од религиозни мотиви изградбата на црквата била напуштена. И покрај тоа што на тоа место никогаш не била изградена, селото сепак подоцна добило име Бела Црква. Атрибутите Горна односно Долна се смета дека настанале веднаш со отпочнување на градбата на двете цркви или нешто подоцна заради диференцирање на двете села со истоветно име по течението на Голема Река. Кај жителите на ова село провејува и мислењето дека името на селото потекнува од албанскиот збор “s ka” што на македонски значи еребица, што не е можно бидејќи селото името го носи пред населувањето со Албанци и што зборот “бела црква” е чист словенски топоним. Меѓутоа, можно е селото Горна Бела Црква да настанало со некогашно преселување на домаќинства од единственото село Бела Црква (денес Долна Бела Црква) како последица на поплавувањата од надојдените води на езерото, каков што бил случајот и со селото Перово (Горно и Долно).

Горна Бела Црква е село од релативно собран тип со околу 116 куќи, сите обновени или новоизградени и внатре современо опремени. Околу куќите постојат оградени и вкусно уредени широки дворни места во кои се наоѓаат стопански и други објекти

(гаражи, штали, тремови, магацини, плевни, бунари, фурни и др.). До годините на Втората светска војна, по својата големина и убавина се издвојувале куќите на Мазлами, Бајрам Тефику, Зенели и други, изградени меѓу двете светски војни, со печалбарски пари. Денес, тој примат го носат куќите на: Фаик Шаќири, Кемал Асани, Муамер Сабрију, Назми Зутеја, Назар Сулејмани и други, изградени околу 1975 година. Според групираноста на куќите и семејствата, селото се дели на две маала: Горна Маала (северниот) и Долна Маала (јужниот дел на селото).

За првпат во своето постоење училиште на албански јазик во селото било отворено во 1942 година, изградено од мештанинот Бајрам Тефику, кое и денденес постои. Пред тоа децата се школувале во соседното село Козјак. Денес за училиште се користи зградата на некогашниот задружен дом, изграден во 1951 година. Со електрична енергија селото се здобило во 1953, со асфалтен пат во 1975, со телевизиски прием во 1965, со две асфалтирани улици во 1978, со водовод во 1979 и со телефонски приклучоци во 1985 година.

Панорама на с. Горна Бела Црква
(фотографија В. Јовановски, 2003 г.)

Во атарот на Горна бела Црква како локалитети од археолошко значење се спомнуваат **Гумниште**, средновековна црква. Во југоисточниот дел на селото, покрај патот што води за Долна Бела Црква, според кажувањето на мештаните, постоела мала

црква од која се сочувани само темелите со димензии 10x8 м, со ориентација исток – запад.⁷² При копање на темели за изградба на нови куќи, на некои места во селото (горна Маала), биле најдени ќерамиди и земјени цевки од непознато потекло и период.

Во селото има џамија за која велат дека е изградена во 1819, а обновена во 1971 година. Селските гробишта се наоѓаат на северната страна од селото (над Горна Маала). На три места во атарот на селото постојат одвоени муслимански гробови, лоцирани во приватни обработливи парцели.

Демографски развој. Во текот на своето постоење Горна Бела Црква го бележи следниов демографски развој: во 1583 година селото имало 35 семејства од кои 4 муслимански (М.Соколовски); во 1865 година 12 грчки куќи (Ј. Хан); во 1889 година 35 куќи од кои 19 македонски и 16 помачки и 30 македонски семејства со вкупно 147 жители и 64 жители (помаци) од машки пол (С. Верковиќ); во 1900 година 290 жители од кои 110 православни Македонци – мухамеданци и 180 Арнаути – мухамеданци (В. К'нчов); во 1902 година 54 куќи и 247 жители (Ј. Огненов); во 1912 година 34 куќи од кои 4 македонски и 30 албански со вкупно 282 жители од кои 36 Македонци и 246 Албанци (Г. Трајчев); во 1925 година 58 куќи и 238 жители (Ѓ. Киселиновиќ) и во 1949 година 55 куќи (сите албански) и 323 жители (Б. Русиќ).

Според државните пописи на Република Македонија во повоениот период селото бележи: во 1953 година 359 жители, во 1961 година 434 жители, во 1971 година 506 жители од кои 3 Македонци, 291 Турчин, 207 Албанци и 5 останати; во 1981 година 591 жител, во 1991 година 99 домаќинства и 467 жители и во 1994 година 122 станови, 55 домаќинства и 215 жители од кои 117 Албанци и 98 Турци; во 2002 година 44 домаќинства, 120 станови и 188 жители од кои 114 Албанци и 73 Турци.

Горнобелоцрквенци се потомци на следниве постари фамилии: Абдулаи (дојдени од Пљаса – Албанија околу 1900 година), Делијачо (дојдени од Колоња – Албанија во 1782 година), Демири (дојдени од Крани во 1931 година), Замаи (дојдени од Грнчари околу 1920 година), Зутеја (дојдени од Прењас – Албанија), Зејнели (дојдени од Пребишта – Албанија околу 1900 година), Исмаили (дојдени од Арвати во 1912 година), Јајаи, Јусуфи (дојдени од Ко-

⁷² Археолошка карта на република Македонија, стр.33

лоња – Албанија), Кркуа (дојдени од Корчанско – Албанија), Орани (дојдени од Крани во 1949 година), Оцовци (дојдени од Појани – Албанија околу 1850 година), Решиди (дојдени од Корча – Албанија), Сеити (дојдени од Куртес – Албанија преку Љубојно во 1923 година), Шерифи (дојдени од Рошани – Албанија) и Шахини (дојдени од Свезда Корчанско – Албанија).

Економски развој. Основно занимање на горнобелоцрквенци секогаш било поделството. Најмногу се произведувало жито (пченица и јачмен), а подоцна пченка, грав, бостан, пипер, патлиџан, праз, лук, кромид, зелка, тутун и друго). Во рамките на сточарството најмногу се одгледувале овци (околу 1950 година ги имало 600-700), биволи, коњи, волови и крави. Доста се одело и на печалба.

Историјско минајќо. До 1912 година Горна Бела Црква беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик.

Во Првата балканска војна (ноември 1912 година) падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна (октомври 1915 година) под бугарска окупација (прво бугарско) со што подоцна (1917 година), се најде и во зафатот на Македонскиот фронт. Со поместување на фронтот, низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, српски, грчки).

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под српско владение (второ српско) под кое остана сè до 1941 година со сите последици на српската денационализаторска политика (српска власт, српска војска и полиција, српски јазик и писмо, српски училишта и учители, српска националност и презимиња и др.). Во ова време селото беше во состав на општината Царев Двор.

Во Втората светска војна падна под окупација на фашистичка Италија (мај 1941 година), со што се најде во составот на тн. "Голема Албанија". По капитулацијата на Италија (8 септември 1943 година) падна под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугарско) под кое остана сè до неговото ослободување (септември 1944 година).

Горно Дупени

Етник: дујенец, дујенка, дујенче, дујенци.

Придавка: дујенски.

Географска положба и граници. На околу 5 км југозападно од Ресен, во источното подножје на Галичица, односно на нејзината поистурена височинка Логорец, од левата страна на безимениот поток, на надморска височина од околу 900 м, се наоѓа селото Горно Дупени, кое приближно лежи на 41-от степен и 04-та минута северна географска ширина и на 20-от степен и 58-та минута источна географска должина. Нема податоци ниту други сознанија дека некогаш селото било дислоцирано.

Горно Дупени граничи: од север со Ресен и Евла, од исток со Царев Двор, од југ со Дрмени и од запад со Стипона.

Атарот на Горно Дупени се простира на површина од 673 хектари (околу 6,7 км²) и зафаќа рамничарско (алувијално) обработливо, плодно и ридско-планинско земјиште делумно обраснато со даб, бука, смрека и други грмушкасти растенија. Околу 1960 година е засаден бор во месноста Живков Рид. Од вкупната површина на атарот 472,2 хектари се обработливо земјиште, 77,8 хектари пасишта и 84,6 хектари шуми.

Сите топоними во атарот на Горно Дупени имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Арапица, Бела Земја, Боунска Река, Бабин Долец, Вртелка, Голобрник, Горни Ливаѓе, Горно Дупени, Дачка, Долни Ливаѓе, Долна Корија, Живков Рид, Кукуљои Слогови, Килино, Кременица, Лобојда, Лескоски Дабе, Логорец, Манастирка, Млака, На Песок, На Черешна, Пашо Орев, Петкоа Воденица, Плачка, Пениште, Ресенски Лозја, Раснички Лозја, Ралец, Сталев Рвеник, Св. Враче, Селиште, Керамидница и други.

Дупенци за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: "Север" (северен и североисточен), "Исток" (источен), "Југ" (јужен и југоисточен) и "Сушикобел" (западен). Северните и источните ветрови ги сметаат за суви и студени, а јужните и западните за топли и дождоносни.

Историјски развој на селото. Горно Дупени е старо (повеќеветковно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во различна форма на името (Дупени, Дупино, Горно Дупени) се спомнува во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 16 век во Слупчевскиот кодик (Селишчев), во турските пописни документи од 1583 година (Методија Соколовски), во 1865 година во патописот на Јохан Хан, во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К'нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1925 година кај Ѓорѓе Киселиновиќ, а потоа кај Јован Хаџивасилевиќ, Влогимјеж Пјанка и други.

Во врска со името на ова село Влогимјеж Пјанка пишува дека селото лежи во трап (дупка) и смета дека оттука потекнува неговото име кое е етничко, додека предикатот “Горно” го добило кога и другото преспанско село со истоветно име влегло во истата административно-територијална единица (околијата Ресен). Дупени кажуваат дека името на нивното село потекнува од местоположбата на селото, кое со својата југозападна страна лежи во долот (во дупка). Покрај ова, кај жителите на селото постои и легенда која кажува дека некогаш на тоа место се правело кумур за која цел многу често се копале кумурници (дупки) по кои подоцна селото го добило името. Најверојатно е дека основата од која настанало името е друга, можеби историска, а предикатот “горно” произлегол од укажаната потреба за разликување на двете преспански села со истоветно име (Дупени), и тој е детерминиран од двата основни дела на Преспа (Горна Преспа – Горно Дупени, Долна Преспа – Долно Дупени).

Горно Дупени е село од собран тип со околу 65 стари куќи, градени од плитар, на приземје и кат, со чардаци или балкони, околу куќите постојат разновидно оградени или отворени дворни места во кои се изградени стопанските и други објекти (магацини, гаражи, штали, плевни, фурни, тремови и др.). До годините на Втората светска војна, по својата големина и убавина се истакнувале куќите на Андрија Настевски и на браќата Толе и Панде Петревски, изградени меѓу двете светски војни, со печалбарски пари. Денес, тој примат го носи куќата на Владе Симовски, изградена околу 1960 година. Во селото има една чешма и два до три бунари од кои, сè до изградбата на водоводот, се црпела вода за пиење. Со исклучок на една асфалтирана улица, селото го вкрстосуваат и неколку други (тесни, стрмни и каменити) улочки. Според

групираноста на куќите селото се дели на две маала: Горна Маала (на брдото) и Долна Маала (во долот).

Селото со своја прва училишна зграда се стекнало во периодот меѓу двете светски војни, а со нова училишна зграда во 1948 година, со електрична енергија во 1960, со систем за наводнување во 1963, со телевизиски прием во 1965, со асфалтен пат во 1980, со водовод и телефонски приклучоци во 1995 година.

На 0,5 км источно од селото постојат три гроба кои потекнуваат од времето на турското владеење, припаѓаат на Турци – арамии. Во месноста Долна Корија (во нивата на Кицо Гуневски) при обработка на земјиштето некогаш биле пронајдени земјени купови.

Во атарот на Горно Дупени постојат две цркви. *Црквата “Св. Тодорија”*, во источниот дел на селото (на брдото), со својата големина и градба доминира, изградена во 1848 година (годината била впишана на западната страна, но со текот на времето натписот е избришан). Селските гробишта некогаш биле пред црквата, но заради заштита на водите во чешмите и бунарите од загадување, во периодот меѓу двете светски војни, тие се преместени под црквата (во понискиот дел на селото). *Црквата “Св. Аџанас”*, на околу 1 км јужно од селото, подигната во 1991 година на нови темели, но сепак на место на кое некогаш постоела друга црква.

Горнодупени за своја општа селска слава ги имаат: Св. Тодор Киринејски (Св. Тодорија) на 15 март и Спиридон-чудотворец (Спилидрон) на 25 декември.

Демографски развој. Во текот на своето постоење Горно Дупени го бележи следниов демографски развој: во 1583 година селото имало 50 христијански семејства (М. Соколовски); во 1889 година 66 куќи, 98 семејства и 494 жители (С. Верковиќ); во 1900 година 462 жители (В. К'нчов); во 1902 година 73 куќи и 378 жители (Л. Огненов); во 1912 година 50 куќи и 355 жители (Г. Трајчев); во 1925 година 62 куќи и 306 жители (Ѓ. Киселиновиќ); во 1949 година 65 куќи и 363 жители (Б. Русиќ).

Според државните пописи на Република Македонија во повоениот период, селото бележи: во 1953 година 366 жители, во 1961 година 349 жители, во 1971 година 304 жители, во 1981 година 249 жители, во 1991 година 38 домаќинства и 150 жители, во 1994 година 57 куќи, 39 домаќинства и 104 жители; во 2002 година 25 домаќинства, 58 станови и 59 жители (Македонци).

Горнодупенци се потомци на следниве постари фамилии: Албанци (доселени од Горица, Албанија во 1936 година), Балтовци, Бибевци, Бојчевци, Веслијановци, Гуневци, Гештаковци, Гургиновци, Илиовци, Јошевици, Јошкановци, Кричевци, Камшиговци, Кукуловци, Личовци, Мркачовци, Настовци, Оџаковци, Поповци, Прдииковци, Петрашиновци, Ристановци, Рабушевци, Србиновци, Стипонци (доселени од Стипона), Симовци, Кировци.

Сé до годините на Втората светска војна дупенци имале само еден жител со завршен медицински факултет (уште во времето на турското владеење) кој подоцна бил ликвидиран од Турците заради тоа што не поздравил некој си турски великодостојник. По ослободувањето на земјата со вишо или високо образование се стекнале преку десетина дупенци.

Економски развој. Основни занимања на горнодупенци секогаш биле поледелството и сточарството. Најмногу се произведувало жито, грозје и градинарски производи. Во рамките на сточарството, кое наполно изумре, најмногу се одгледувале овци, кози, волови и коњи. Доста се одело и на печалба.

Историјско минајќо. До 1912 година селото беше под турско владение, но не и беговски чифлик. Во подготовките и текот на Илинденското востание земало активно учество со своја чета. Со турската војска голема борба е водена на 5 август 1903 година. Во таа борба селото беше целосно изгорено (65 куќи), црквата ограбена и 13 жители загинале. За војвода се споменува Спиро Олчев (од с. Дрмени). Од село Горно Дупени потекнува и војводата Алексо Шуменов кој предводеше востаничка чета од Преспанци-емигранти, која во јануари 1903 година од Турција беше испратена во Ресенско за поткрепа на претстојното востание. Набргу истата беше расформирана заради недоволна обученост и опременост. Како истакнат и предан воин на македонското ослободително движење од ова село се спомнува и мештанинот Спиро Симеонов кој по опожарувањето на селото се преселил прво во Ресен, потоа во Цариград и најпосле емигрирал во Америка. Околу 1910 година се вратил во Преспа и војувал во четата на ресенскиот војвода Крсте Трајков.

Во Првата балканска војна (ноември 1912 година) селото падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата

светска војна (октомври 1915 година) под бугарска окупација (прво бугарско). Со поместувањето на фронтвата линија, подоцна низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, грчки, српски.). Во оваа војна, горнодупенци беа мобилизирани во војските на спротивставените страни (српската и бугарската), а некои од нив, во различни периоди се бореа и на двете страни.

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под српско владение (второ српско) под кое остана сé до 1941 година со сите последици на српската денационализаторска и асимилаторска политика (српска власт, српска војска и полиција, српски јазик и писмо, српски училишта и учители, српска националност и презимиња и др.). Во ова време селото беше во составот на општината Царев Двор.

Во Втората светска војна селото падна под окупација на фашистичка Италија, со што се најде во составот на тн."Голема Албанија". Во тоа време, во селото имаше италијанска војска, а на просторот помеѓу селата Горно Дупени и Евла минуваше граничната линија помеѓу окупациските зони на Италија и Бугарија. На локалитетите Млака и Копанките, Лашечки и Живков Рид беа поставени караули. По капитулацијата на Италија (8 септември 1943 година) падна под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугарско), под која остана сé до неговото ослободување (5 септември 1944 година).

Горнодупенци во НОАВ зедоа активно учество. Првиот НОК беше формиран во јули 1943, а организација на КПМ во јануари 1944 година. Во оваа војна своите животи ги дадоа тројца мештани.⁷³ Во селото е подигната спомен-плоча посветена на загиналите борци и настаните од тоа време.

⁷³ Загинати: Танас Георгиевски, Ѓорѓи Тасевски и Славе Цветковски.

Грнчари

Етник: *ѓрнчарец, ѓрнчарка, ѓрнчарче, ѓрнчарци.*

Придавка: *ѓрнчарски.*

Геоѓграфска ѓоложба и ѓраници. Во југоисточниот дел на плодното Ресенско Поле, на благонаведната флувиоглацијална падина во подножјето на планината Баба, односно нејзиниот разгранок Вртешка, претежно поставено на левата страна од асфалтната лента Макази – Маркова Нога (македонско – грчката граница), на надморска височина од 875м, се наоѓа големото и убаво село Грнчари, кое приближно лежи на 41-от степен и 02-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 04-та минута источна географска должина.

Грнчари граничи: од север со Подмочани, од исток со Курбиново и подрачјето на општината Цапари (во тој склоп со селото Маловишта), од југ со Рајца и од запад со Езерани и Асамати.

Се пренесува предание дека Грнчари е дислоцирано село. За негова претходна локација се спомнува месноста Скочино, југоисточно од денешната, во реонот на Среден Рид каде што некогаш минувал тн. Битолски Пат. При ова уште се додава дека преместувањето се случило некаде во 18 век заради потребите од доближување до плодните делови на рамницата. Меѓутоа, овој податок не би можел да биде веродостоен од причини што и двете села (Грнчари и Скочино) паралелно егзистирале уште во средината на 16 век. Можно е жителите на село Скочина да се преселиле во соседните поголеми села, па и во селото Грнчари.

Атарот на Грнчари се простира на површина од 1135 хектари (околу 11,3 км²) и зафаќа рамничарско алувијално лесно обработливо и плодно и делувилно голо и шумовито земјиште претежно обраснато со листокапна шума (даб, бука, јавор, јасен, дрен и леска). Околу 1960 година на локалитетите Присен (меѓу Грнчари и Подмочани) и Рајцка Корија (меѓу Грнчари и Рајца), е засаден бор. Покрај ова, во атарот на Грнчари постојат ниски (источно од селото) и високопланински пасишта на локалитетите Кодро и Широка Орница. Од вкупната површина на атарот 564,8 хектари се

обработливо земјиште, 118,0 хектари пасишта и 376,4 хектари шуми. Низ атарот на Грнчари тече поток, кај месното население познат под името Стара Река. Покрај овој, постојат и други потоци (Рудина, Јазот и Скочинска Река која тече меѓу Грнчари и Рајца). Во летниот период сите значително го намалуваат својот водотек дури и пресушуваат.

Во атарот на Грнчари сите топоними имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Адемоа Врба, Бозот, Блоштојне, Бранејнца, Вител, Висока Орница, Грнчари, Голушки, Глокче, Грачарица, Герамидница, Дивоно, Ѓупска Црква, Зерот, Јазовци, Јами, Јазот, Кумбараѓица, Корија, Кобел, Кодро, Ледини, Љулениште, Љангурои Слогови, Маловишки Пат, Млаките, Мала Ливада, Осо, Пијој, Прливец, Присоон, Пали Кожурица, Патот Долеѓ, Рудина, Селиште, Стара Река, Суљов Кладенец, Скочинско, Св. Атанас, Св. Илија, Трноа Слива, Тиквите, Цер, Чкорлино и други.

Според кажувањата на грнчарци, топонимот “Патот Долеѓ” настанал во времето на турското владеење. Тогаш, на тоа место постоела нива. Некоја си жена по име Доља се обложила со сопственикот на нивата (некој си Турчин) дека нивата ќе ја пожнее сама и тоа само за еден ден. Турчинот тврдејќи дека тоа не може да биде, ветил, ако сепак тоа се случи, тогаш своето сопственичко право врз нивата ќе и го пренесе на Доља. Доља опкладата ја добила, но Турчинот се предомислил, и за да не ја изгуби нивата, жената ја отепал. Меѓутоа, совеста копала во срцето на Турчинот, и тој во една прилика нивата ја оставил за пат. Подоцна, по името на Доља, мештаните тој локалитет го нарекле “Патот Долеѓ”.

Грнчарци за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Ѓаотски” или “Горник” (северен и североисточен), “Бранушник” (источен), “Лодос” (јужен), “Галичник” (западен) и “Ориѓанец” (северозападен). Селото е најмногу изложено на северниот ветер кој се смета за сув и студен, а помалку на јужните и западните ветрови кои се потопли и дождоносни.

Исѓориски развој на селото. Грнчари е старо (повеќеветковно) национално и верски мешано село во кое сложено живееат православни Македонци и Албанци мухамеданци. Во различна форма на името (Грнчани, Грнцари, Гернчјари, Грнчара и Грнчари) селото е забележано во повеќе извори од различни периоди.

Најрано во 16 и 17 век во Слечевскиот кодик (Селишчев), во 1568/69 година во турските пописни документи за казата Горица, во 1863 година во патописот на Јохан Хан, во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К'нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1925 година кај Горѓе Киселиновиќ, а потоа кај Јован Хаџивасилевиќ, Влогимјеж Пјанка и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е примарно професионално рамно на апелативот “грнчар” во множина и укажува дека село со име Грнчар има кај гратчето Мелник во Република Бугарија. Грнчарци пренесуваат сеќавање дека западно од селото некогаш постоела работилница за изработка на керамички производи (грнци, врчки, стомни, тави, пајнци и др.) чија поширока локација и денес го носи името Герамидница (Керамидница). Се верува дека по таа работилница (герамидница), по нејзиниот производ (грнчаријата) и по нејзините работници (грнчари) селото го добило и ден-денес го носи своето име Грнчари.

Грнчари е големо и убаво село од собран тип со околу 250 куќи и 17 вили, сите обновени или новоизградени и внатре современо опремени. Околу куќите постојат поголеми или помали вкусно оградени дворни места во кои се сместени стопанските и други објекти (штали, плевни, магацини, тремови, гаражи, а во некои се засадени цветни или овошни градини). До годините на Втората светска војна, по својата убавина и големина се истакнувале куќите на Мечовци и на Муарем, изградени во периодот меѓу двете светски војни, со печалбарски пари. Денес, тој примат го носат куќите на: Данче Марковски, Таше Шентевски, Џемиљ Абдулаи, Наил Бекири, Насип Бекири, Мечовци и други, главно изградени околу 1975 година. Според групираноста на куќите и семејствата, селото е поделено на четири маала: Макаловска (северниот), Асановска (источниот), Мединовска (западниот) и Рисјанска (јужниот дел на селото).

Селото Грнчари со своја прва училишна зграда се здобило во 1922, со задружен дом во 1949, со електрична енергија во 1960, со систем за наводнување во 1957, со телевизиски прием во 1965, со водовод во 1973, со асфалтен пат во 1970, со асфалтирани улици и амбуланта во 1985 и 1999, со телефонски приклучоци во 1983 година. Покрај ова, денес во селото има едно бифе и четири продавници на стока за широка потрошувачка. Пред изградбата на водо-

водот грнчарци вода пиеле од 12-те селски бунари. Се пренесува предание дека некогаш постоела чешма на долната (западната) страна на селото (под селото) која била спроведена со керамички цевки дури од месноста Мала Чука, и се верува дека таа била построа од селото.

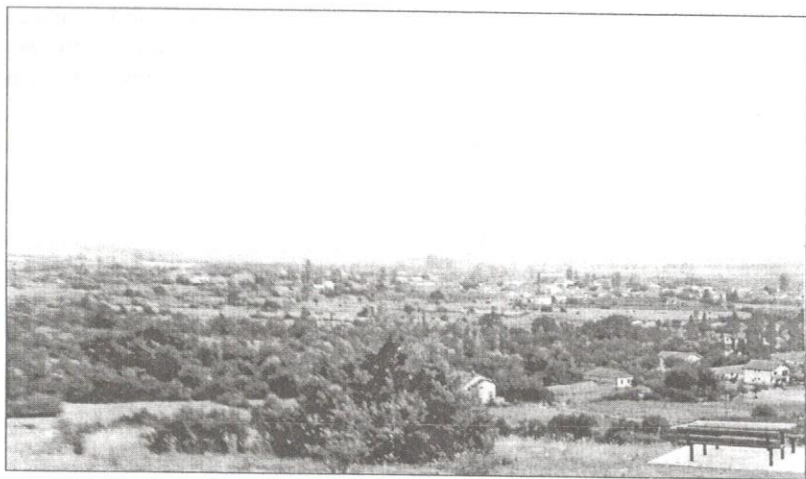
Во атарот на селото Грнчари постојат повеќе локалитети од археолошко значење и тоа: **Св. Атанас**, осамен наод од римското време. Од страна на Народниот музеј во Охрид од црквата “Св. Атанас” е земена мермерна плоча со претстава на Тракиски коњаник. “**Св. Илија**”, средновековна црква, на просторот помеѓу месноста Скочино и црквата “Св. Илија” постојат урнатини од мала еднокорабна црква. **Скочино**, средновековна населба, црква и некропола. На околу 2 км источно од селото, на поголем простор има грамади од градежен материјал, по површината се среќаваат фрагменти од питоси и покривни керамици. На највисокиот дел од локалитетот се зачувани остатоци од средновековна црква посветена на “Св. Никола”, а околу неа гробови градени од камени плочи.⁷⁴ Југоисточно од манастирот “Св. Илија” постои осамен гроб за кој се вели дека потекнува од времето на турското владеење. Во него е закопано овчарче отепано од некој си Турчин (Шакир) на кој, при неговото враќање од безуспешен лов, му се спуштиле кучињата на овчарчето, а Турчинот својот бес го истурил врз него.

Во Грнчари постојат една црква, еден манастир, една џамија и едно теќе. *Црквата “Св. Атанас”* на околу 0,8 км западно од селото, е правена ноќе, негде во почетокот на 19 век. Во кругот на црквата се селските христијански гробишта. *Манастирот “Св. Илија”*, на околу 4 км источно од селото, во подножјето на планината Баба, потекнува од 18 век. До него има чешма на која стои годината 1883, па се претпоставува дека е тоа годината на неговото второ подигнување. Неговата претходна локација била на околу 0,7 км западно (подолу) од сегашната, но таму некогаш го запалиле Турците. *Џамијата*, која нема име, се наоѓа во селото. Веднаш над нејзината влезна врата испишана е годината на нејзиното последно реновирање (1969). Христијаните грнчарци пренесуваат сеќавање дека џамијата е изградена врз темели од црква која се викала “Св. Наум” или “Св. Никола”. Во оваа џамија своите духовни потреби ги задоволуваат верниците од исламската вероисповест и од селата Асамати и Подмочани. Во кругот на џамијата се

⁷⁴ Археолошка карта на Република Македонија, стр.333.

муслиманските гробишта на Грнчари и Подмочани. *Текејџо*, на северниот дел од селото е изградено во 1935 година.

Православните грнчарци за своја општа селска слава го имаат Св. Илија (2 август) кога масовно го посетуваат манастирот.

Панорама на с. Грнчари
(фотографија В. Јовановски, 2004 г.)

Демографски развој. Во текот на своето постоење Грнчари го бележи следниов демографски развој: во 1568/69 година селото имало 43 христијански семејства (Опширен пописен дефтер за казите Горица, Биглишта и Хрупишта); во 1889 година 76 куќи од кои 17 македонски и 59 помачки и 131 Македонец и 243 жители помаци од машки пол (С. Верковиќ); во 1900 година 465 жители од кои 165 Македонци и 300 Арнаути (В. К'нчов); во 1902 година 93 куќи и 824 жители (Л. Огненов); во 1912 година 28 куќи од кои 15 македонски, 4 албански и 9 турски со вкупно 639 жители од кои 105 Македонци, 24 Албанци и 510 Турци (Г. Трајчев); во 1925 година 190 куќи и 469 жители од кои 273 муслимани (Г. Киселиновиќ); во 1949 година 139 куќи од кои 33 македонски, 100 турски, 3 шипгарски и 3 влашки со вкупно 829 жители од кои: 171 Македонец, 630 Турци, 13 Шипгари и 14 Власи (Б. Русиќ).

Според државните пописи на Република Македонија во повоениот период, селото бележи: во 1952 година селото имало 815 жители, во 1961 година 762 жители, во 1971 година 1049 жите-

ли од кои 175 Македонци, 838 Албанци, 49 Турци и 5 останати, во 1981 година 1205 жители, во 1991 година 159 домаќинства и 809 жители, во 1994 година 234 станови, 117 домаќинства и 476 жители од кои: 362 Албанци, 92 Македонци и 22 Турци; во 2002 година 107 домаќинства, 252 стана и 417 жители од кои 79 Македонци, 326 Албанци, 11 Турци и 1 останати.

Грнчарци се потомци на следниве постари фамилии: *а/ македонски*: Бакревци (доселени од Подмочани во 1932 година), Бочкаровци (доселени од Кривени во 1939 година), Бубулевци (доселени од Царев Двор во 1922 година), Гецовци, Гроздановци (доселени од Лева Река во 1928 година), Дуна (доселени од Белица преку Гопеша и Јанковец во 1920 година), Зенговци (доселени од Ресен во 1943 година), Јанакиевци (доселени од Лева Река во 1928 година), Јончевци (доселени од Избишта во 1920 година), Коњскари (доселени од Горица преку Коњско во 1894 година), Кажановци (доселени од Кажани – Битолско), Курбинци (доселени од Курбиново во 1908 година), Лесковчани (доселени од Лескоец во 1919 година), Љангуровци (староседелци), Марковци (доселени од Мала Преспа), Митревци (доселени од Гопеша во 1948 година), Нечовци – амбарци (доселени од Подмочани околу 1860 година), Пеликудовци, Поповци (доселени од Сливница во 1917 година), Стерјовци – Перевци (доселени од Сливница во 1928 година), Симовци (доселени од Отешево околу 1903 година), Теговци (доселени од Брајчино преку Наколец во 1934 година), Тодоровци (доселени од Лева Река). Се пренесува сеќавање дека фамилиите Дуна (подоцна иселени во Белград) и Митровци се од влашко потекло. *б/ албански*: Асани, Ајрулаи (доселени од Арвати околу 1850 година), Неципи (доселени од Попли), Гега (доселени од Мокра – Албанија во 1893 година), Елмази (доселени од Арвати во 1975 година), Емини, Занамани – Рустеми (доселени од Подмочани во 1850 година), Сали (доселени од Брзешта – Албанија околу 1850 година), Ибули (доселени од Попли), Љумани (доселени од Елмаз кај Ереска, преку Колоња во 1904 година), Кајгани, Фејзулаи (доселени од Ресен во 1920 година), Јашари – Јајаи (доселени од Обедник – Битолско), Абдулаи (доселени од Турција), Мехмети (доселени од Свезда – Корчанско преку Крани околу 1880 година), Макаловци (доселени од Царев Двор и Дрмени), Мифтари (доселени од Царев Двор во 1928 година), Решиди – Далипи (доселени од Прењеси кај Кафасан преку Наколец во 1925 година), Селими (доселени од Попли), Скопевци (доселени од Албанија), Тахири (доселени од Албанија преку Љубојно и Подмочани околу 1900 година), Садику

(доселени од Царев Двор) и Шулаповиќ (доселени од Љубаништа – Струшко во 1930 година).

До годините на Втората светска војна, во селото немало ниту еден жител со завршено средно образование, а по војната со вишо или високо образование се стекнале преку 50 грнчарци, меѓу нив еден магистер и еден доктор на науките. Од ова село потекнува и Муарем Неџипи поранешен заменик-министер за здравство во Владата на Република Македонија.

Економски развој. Основни занимања на грнчарци секогаш биле поделството и сточарството. Во рамките на поделството најмногу се произведувало жито (пченица, ‘рж, јачмен, пченка и др.), потоа градинарски култури (пипер, патлиџан, лук, кромид, зелка, грав, бостан и др.). Повремено се садело тутун и се одгледувале лозја. Денес најразвиено е овоштарството (јаболка). Во рамките на сточарството најмногу се чувале говеда (волони, крави, коњи) потоа овци и кози. Доста се одело и на печалба во странство.

Историјско минајќо. До 1912 година Грнчари беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик.

Во Првата балканска војна (ноември 1912 година) селото падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна (октомври 1915 година) под бугарска окупација (прво бугарско). Подоцна со поместувањето на фронтот, низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, српски, грчки). Во овие војни грнчарци беа мобилизирани во војските на спротивставените сили (српската и бугарската), некои од нив, во различни периоди се бореа и на двете страни. Во 1916 и 1917 година селото беше засолниште за евакуираното население од селата на Долна Преспа (Долно Дупени, Наколец и Сливница) како и Претор и Асамати.

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под српско владение (второ српско) под кое остана сè до 1941 година со сите последици на српската денационализаторска и асимилаторска политика (српска власт, српска војска и полиција, српски јазик и писмо, српски училишта и учители, српска црква и попови, српска националност и презимиња и др.).

Во Втората светска војна падна под окупација на фашистичка Италија, со што се најде во составот на тн. ”Голема Албанија”. Во тоа време во селото имаше италијанска војска и карабињери. По капитулацијата на Италија (8 септември 1943 година) селото падна под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугарско) под која остана сè до неговото ослободување (5 септември 1944 година). Загинаа три жители.⁷⁵ Во селото организација на СКОЈ беше формирана во септември 1941, а актив на КПЈ во 1942 година.

⁷⁵ Загинати: Мимиш Меминовски, Целадин Реџеповски и Кемал Сеитовски.

Долна Бела Црква

Етник: белоцрквенец, белоцрквенка,
белоцрквенче, белоцрквени.

Придавка: белоцрквенски.

Географска положба и граници. На околу 4 км северно од брегот на Големото Преспанско Езеро и на 2 км западно од асфалтниот пат Макази - Маркова Нога (македонско-грчка граница), од левата страна на Голема Река, потонато во широката рамница на плодното Ресенско Поле, во изобилство на топоволи, ореови, еволви, врбови и други диви и питоми растенија, на надморска височина од околу 861 м, се наоѓа селото Долна Бела Црква кое приближно лежи на 41-от степен и 03-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 03-та минута источна географска должина. Нема податоци ниту дуги сознанија дека селото некогаш било дислоцирано. хектари

Долна Бела Црква граничи: од север со Горна Бела Црква и Козјак, од исток со подрачјето на општината Цапари (во тој склоп со селото Ѓавато), од југ со Подмочани и од запад со Царев Двор и Езерани.

Атарот на Долна Бела Црква се простира на површина од 540 хектари (5,4 км²) и безмалку зафаќа исклучително рамничарско алувијално и делувијално плодно обработливо земјиште и ридско планински терен обраснат со густа дабова шума. Од вкупната површина на атарот 306,0 хектари се обработливо земјиште, 29,7 хектари пасишта и 171,4 хектари шуми.

Сите топоними во атарот на Долна Бела Црква имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Бела Вода, Бранејница, Бакалица, Божурика, Горица, Горичко Поле, Голема Река, Долна Бела Црква, Езеренско, Коцоици, Копачница, Козјачко Поле, Крменица, Коцовци, Мутишов Мост, Петровден, Шамаци, Широка Разор и други.

Белоцрквени за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: "Гаоштанец" (источен и североисточен), "Курбиноец" (јужен и југоисточен), "Концарец" или "Долник" (југозападен) и

"Ориѓанец" (западен и северозападен). Најизложено е на источниот и североисточниот, а помалку на јужниот и југозападниот ветер кој се смета за потопол и дождоносен.

Историски развој на селото. Долна Бела Црква е старо (повеќевековно) национално мешано село во кое сложено живеат православни Македонци и Албанци - мухамеданци (Бекташи). Во различна форма на името (Бела Црква, Бјела Црква, Бела Црква и Долна Бела Црква) селото се спомнува во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 1519 и 1583 година во турските пописни документи (Методија Соколовски), во 1865 година во патописот на Јохан Хан, во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К'нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1925 година кај Ѓорѓе Киселиновиќ, а потоа кај Јован Хаџивасилевиќ, Влогимјеж Пјанка и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е придавско-именски состав, со веројатност дека првобитно се однесувало на некоја црква, но подоцна кога почнала да се гради и друга црква северно од првата, заради диференцирање на двете бели цркви, се додадени атрибутите Долна и Горна. И преданието на белоцрквени говори дека некогаш во подалечното минато, на локалитетите на денешните истоимени села биле изградени цркви кои со својата големина и белите фасади, се одликувале среде пејсажот на широката рамница. Онаа на север била наречена Горна, а она јужно од неа Долна Бела Црква. По овие две некогашни цркви, веројатно нешто подоцна, и двете села ги добиле своите денешни имиња.

Во врска со името на селото постои и друго предание кое говори дека селото Долна Бела Црква некогаш имало своја Долна и Горна Маала. По извесно време жителите на двете маала ги влошиле меѓусебните односи. Оние од Горна маала се преселиле уште понегор (на локалитетот на денешното село Горна Бела Црква). Меѓутоа со оглед на тоа што претходното село имало убаво (бела) црква, двете села го задржале името Бела Црква, а подоцна ги добиле предикатите Долна и Горна.

Долна Бела Црква е село од собран тип кој во последно време постапно се разбива. Селото има околу 80 куќи, сите обновени или новоизградени и внатре современо опремени. Околу ку-

ките постојат помали или поголеми вкусно оградени и убаво уредени дворни места во кои се наоѓаат потребните стопански и други објекти (магацини, тремови, гаражи, штали, плевни, бунари и др.) и овошни градини. И покрај фактот што секоја куќа има свој бунар, некогаш за пиеење била користена водата само од еден бунар во центарот на селото. До Втората светска војна, по својата големина и убавина, се издвојувала куќата на Невена Крушаровска, изградена во 1932 година. Денес, тој примат го носат куќите на: Шабан Реџеџи и Никола Гулевски, изградени околу 1970 година. Според групираноста на куќите и семејствата, селото се дели на четири маали: Стипонска, Петревска, Сандревска и Ставревска Маала.

Со своја прва училишна зграда селото се стекнало во 1948, со задружен дом во 1952, со електрична енергија во 1961, со систем за наводнување во 1963, со телевизиски прием во 1965, со асфалтен пат во 1977, со водовод во 1984, со телефонски приклучоци во 1986 година. Во селото денес работат една продавница на стока за широка потрошувачка и едно бифе.

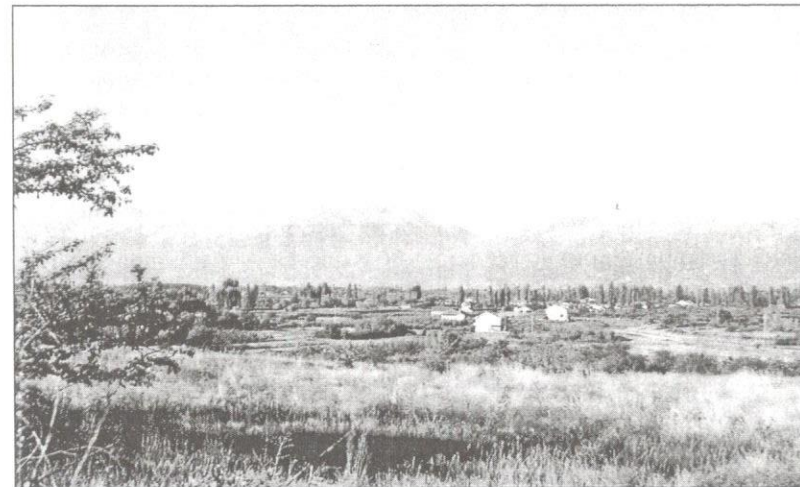
Во атарот на Долна Бела Црква како локалитети од археолошко значење се наведуваат: **Копачница**, населба од доцноантичкото време. На 1,2 км североисточно од селото, од левата страна на патот Макази - Маркова Нога, по нивите на П. Миоски и А. Рахмановски, се среќаваат фрагменти од Керамички садови, питоси и множество градежен материјал. **Кременица**, населба од неолитското време. На околу 1 км североисточно од селото, од левата страна на патот Макази - Маркова Нога, непосредно до раскрсницата каде што се спојува патот за Долна Бела Црква, во нивата на М. Крушаровски и соседните, се среќаваат фрагменти од керамички садови, кремени орудија и камени секири. **Св. Елена и Константин**, осамен наод од римското време. Во олтарот на црквата "Св. Елена и Константин", како чесна трпеца е поставена профилирана ара со грчки натпис.⁷⁶

Во Долна Бела Црква постојат две цркви: Црквата "Цар Константин и царица Елена", се наоѓа во селото, изградена во 1888 (годината на градењето е забележана над јужниот влез во црквата), обновена во 1993 година. Црквата "Св. Петровден" (Петровден), на 0,5 км источно од селото (во локалитетот на брдото Горица), изградена во годините непосредно по Првата светска војна на стари темели. Во нејзината непосредна близина се селските

⁷⁶ Археолошка карта на Република Македонија, стр.334

гобишта. Белоцрквени пренесуваат дека во нивниот склоп постојат и стари езерански гробишта. На ова место (само одвоено), од 1947 година се наоѓаат и гробиштата на жителите од исламската вероисповед кои порано биле нешто подолу, но се преместени заради водобриктот на нивната претходна локација. Во Долна Бела Црква никогаш немало џамија.

Долна Бела Црква за свои општи селски слави, ги има: Св. Константин и Елена (3 јуни) и Гурѓовден (6 мај), а за фамилијарни: Св. Петка - зимна, Арангел - зимен, Меркудија, Св. Горгија и Св. Никола - зимен.

Панорама на с. Долна Бела Црква
(фотографија В. Јовановски, 2003 г.)

Демографски развој. Во текот на своето постоење Долна Бела Црква го бележи следниов демографски развој: во 1519 година селото имало 6, а во 1583 година 21 семејство од кои 3 муслимански (М. Соколовски); во 1865 година 18 помачки куќи (Ј. Хан); во 1889 година 32 куќи од кои 17 помачки и 20 македонски семејства со вкупно 114 Македонци и 68 помачки жители од машки пол (С. Верковиќ); во 1900 година 265 жители од кои 160 православни Македонци и 105 Арнаути - мухамеданци (В. К'нчов); во 1902 година 60 куќи и 285 жители (Л. Огненов); во 1912 година 30 куќи од кои 10 македонски и 20 албански со вкупно 263 жители од

кои 91 Македонец и 172 Албанци (Г.Трајчев); во 1925 година 40 куќи и 223 жители од кои 82 муслимани (Г. Киселиновиќ); и во 1949 година 44 куќи со вкупно 272 жители од кои 181 Македонец и 91 Шиптар (Б. Русиќ).

Според државните пописи на Република Македонија во повоениот период, селото бележи: во 1953 година 331 жител, во 1961 година 341 жител, во 1971 година 404 жители од кои 230 Македонци, 173 Албанци и 1 останати, во 1981 година 400 жители, во 1991 година 64 домаќинства и 291 жител, во 1994 година 77 станова, 58 домаќинства и 249 жители од кои 167 Македонци и 82 Албанци; во 2002 година 59 домаќинства, 73 станова и 237 жители од кои 156 Македонци и 81 Албанец.

Долнобелоцрквени се потомци на следниве фамилии: *а/ македонски*: Андреевци (доселени од Стипона), Базгаловци (доселени од Лева Река), Дамовци, Дојчиновци, Ѓоргиовци (доселени од Стипона), Крушаровци (доселени од Крушје), Љоречани (доселени од Лева Река), Николовци, Наумовци, Рајчановци (доселени од Рајца), Соколовци - Петревци (доселени од Стипона), Цолевци - Георгиевци, Цибалевци (доселени од Избишта) и Шушевци. *б/ Албански*: Карамфили (доселени од Колоња - Албанија), Казими (доселени од Албанија), Шаини (доселени од Колоња - Албанија) и Шемшидини.

До Втората светска војна во селото немало ниту еден жител со завршено средно образование, а по војната со вишо и високо образование се стекнале преку 20 белоцрквени. До 1948 година белоцрквенските деца основно образование учеле во Подмочани и Езерани.

Економски развој. Основно занимање на белоцрквени секогаш било поделството во кое најмногу се произведувало жито (пченица, јачмен, пченка и др.), градинарски култури (пипер, патлиџан, кромид, лук, грав, компир, бостан и др.) и тутун. Денес водечка земјоделска култура е овоштарството (јаболка). Во рамките на сточарството најмногу се одгледувале волови, биволи, коњи, овци и кози. Доста се одело и на печалба, во повоениот период проследена и со иселување.

Историјско минајто. До 1912 година Долна Бела Црква беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик. Во

подготовките и текот на Илинденското востание повеќе луѓе од селото се приклучиле кон востаничките чети на соседните села. Од ова село потекнува Христо Јованов доброволен учесник во Кресненското востание (1878/9) во четата на Стефо Николов - Скендеро од Бесвина.⁷⁷

Во Првата балканска војна (ноември 1912 година) селото падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна (октомври 1915 година) под бугарска окупација (прво бугарско). Во 1917/18 година се најде во зафатот на македонскиот фронт. Подоцна, со поместувањето на фронтот низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, српски, грчки). Во овие војни белоцрквени беа мобилизирани во војските на спротивставените страни (српската и бугарската), а некои од нив, во различни периоди се бореле и на двете страни.

По завршувањето на Првата светска војна селото повторно се најде под српско владение (второ српско) под кое остана сè до до 1941 година со сите последици на српската денационализаторска и асимилаторска политика (српска власт, српска војска и полиција, српски јазик и писмо, српски училишта и учители, српска црква и попови, српска националност и презимиња). Во ова време селото беше во составот на општината Подмочани.

Во Втората светска војна селото падна под окупација на фашистичка Италија (мај 1941), со што се најде и во составот на тн. "Голема Албанија". По капитулацијата на Италија (8 септември 1943 година) сè до неговото конечно ослободување (5 септември 1944 година) беше под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугарско). Во текот на оваа војна белоцрквени беа на страната на НОАВ во која загинаа тројца мештани.⁷⁸ Во јуни 1943 година во селото беше формиран НОК.

⁷⁷ Бугарски патријарх Кирил, цит. дело, стр. 288-293.

⁷⁸ Загинати: Ганија Назифи, Круме Петеревски и Трајан Трајчевски.

Долно Дупени

Етник: дуџенец, дуџенка, дуџенче, дуџенци.

Придавка: дуџенски.

Географска положба и граници. Во непосредна близина на граничното тримеѓе со Република Грција и Република Албанија, на југоисточната страна на Големото Преспанско Езеро, на 2 км од македонско – грчката граница, на благонаведната флувиоглацијална падина, во изобилство на диви и питоми растенија, на надморска височина од 900 м, се наоѓа најјужното населено место на Република Македонија – селото Долно Дупени, кое приближно лежи на 40-от степен и 53-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 07-та минута источна географска должина. Долно Дупени е дислоцирано село. Негова претходна локација била месноста Горно Село, на околу 1 км источно од денешната (на платото помеѓу Стара и Јанинска Река), на која сè уште има препознатливи остатоци (темели, дворни огради, улици, гробишта). Дислокацијата настанала во периодот помеѓу 1908 и 1914 година заради потребата од доближување до земјишните имоти во појасот на крајезерската рамница.

Долно Дупени граничи од север со Наколец и Љубојно, од југ и југоисток со територијата на Република Грција (во тој склоп со селата Роби и Герман) и од запад со водите на Езерото.

Атарот на Долно Дупени се простира на површина од 1421 хектар (околу 14,2 км²) и зафаќа рамничарско и ридско – планинско земјиште. Рамничарскиот дел е западно од селото (покрај брегот на Езерото) и го сочинува алувијална леснообработлива и флувиоглацијална плодна почва и песочен појас. Ридско – планинскиот дел го опфаќа појасот помеѓу 1000 и 2120 м надморска височина и е обраснат со листокапна шума (даб, бука, брест, габер, јасен, јавор, кленика, бреза и др.) и тревнати планински пасишта. Од вкупната површина на атарот 469,0 хектари се обработливо земјиште, 226,7 хектари пасишта и 627,3 хектари шуми.

Во атарот на селото постојат повеќе извори (до 1960 година 52) и 4 погоци т.н. реки (Стара Река, Јанинска Река, Осмајнска

Река и Согорска Река). Не пресушуваат, но нивниот водотек во летниот период значително се намалува.

Во атарот на Долно Дупени целокупната топонимија има словенско потекло. Како попознати топоними ги наведуваме: Ајдучка Чешма, Алтарите, Баља (Балеа) Бука, Бозо, Брегоите, Бранејнца, Бошкоа Стена, Баро, Бугарски Колиби, Бресјето, Виро, Вранчоа Стена, Владиков Грм, Врво (Џуце), Голина, Гелеи Гноишта, Гарван, Граишта, Гулеи Грми, Грнари, Гропите, Глата, Грото, Гераминца, Гушајца, Горно Село, Глабоко Долиште, Долно Дупени, Долни Лозја, Добјето, Дупен Камен, Дановци, Гупски Смереки, Завојте, Извор, Јанинска Река, Јанкои Ливаишта, Крстиновски Ливае, Коачица, Кондоа Нива, Крив Камен, Коритниче, Кралчоото, Кртерица, Калајциовски Оревчиња, Карафилоа Нива, Кулата, Клаенчишта, Корокац, Крушина, Корачко Долиште, Лана, Личин Дупки, Леската, Маркоа Нога, Митрелеа Круша, Макаровски Бресје, Макаровски Бразди, Макаровски Плетиње, Макаровски Нивје, Мали Осој, Меаните, Мело, Мартинца, Нерезо, Ничов Гроб, Ничои Ливае, Нолајнца, Осејнцата, Осмајнца, Осмајнска Река, Осо Согорски, Осо Наш, Пајкоо Долиште, Прозрен, Плачка, Паприте, Парагноишта, Преслап, Падарица, Плоча, Пакои Ливае, Палего, Подосој, Пљуските, Рудина, Ропчеи Гумна, Рингои Нивје, Разливаа, Распорешки, Разлаката, Рамниците, Рото Согорски, Роро Наш, Рендешо, Среден Рид, Страшен Дол, Стенчина, Св. Јана, Суво Грле, Становски Ливае, Станца, Симана, Стара Река, Симои Бачила, Св. Враче, Сморо, Суви Дол, Согорска Река, Стојаноа Вода, Секоите, Соколов Камен, Слива, Седло, Страишта, Слакот, Слогоите, Турски Ливае, Три Крсти, Тумбата, Топоите, Тударои Дрење, Улица, Улиците, Фороо Оревче, Фасјан, Црвена Стена, Церо, Црвејниците и Чукарката.

Дупенци за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Север” (северен), “Бабник” или “Горник” (источен), “Југо” или “Псодерец” (јужен и југоисточен) и “Долник” или “Запад” (западен и северозападен). Северните и источните ветрови ги сметаат за суви и студени, а јужните и западните за дождоносни и топли.

Историски развој на селото. Долно Дупени е старо (повеќеветковно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во различна форма на името (Дубени, Дупени, Долно Дупени) селото е забележано во повеќе извори од раз-

лични периоди. Најрано во 16 век во Слечевскиот кодик (Селищев), во 1568/69 година во турските пописни документи за казата Горица, во 1670 година во еден турски документ со кои се определени селата кои требало да даваат парична помош на некој си Михајло од селото Слечче (Демирхисарско) кој бил поставен за мартолоосбашија на 40 мартолози за чување на патиштата и патниците од ајдути⁷⁹, во 1900 година во делата на Васил К'нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1925 година кај Ѓорѓе Киселиновиќ, а потоа кај Јован Хаџивасилевиќ, Влогимјеж Пјанка, Бранислав Русиќ и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е етничко и дека потекнува од тоа што селото лежело во трап (дупка). Меѓутоа, дупенци за ова имаат повеќе легенди и претпоставки. Некои од нив говорат:

- Дека името води потекло од времето на царот Самуил, кога делови од неговата ослепена војска биле доведени во Преспа и некои од нив стационирани на местото каде подоцна настанало селото. Бидејќи војниците биле со извадени очи (со дупки по лицето) кога требало да се посочи местото на кое тие престојувале, се велело кај “дупените”. Со текот на времето придавката “дупени” била пренесена на локалитетот, а подоцна кога на тој локалитет настанало селото, и на него.

- Постои кажување кое потеклото на името го поврзува за друг настан од времето на турското владеење. Некогаш, во подалечното минато, некој си поп од селото, заради непокорност, од Турците бил обесен на едно дрво со две потенки јажиња (врвци). Според овој настан е градено и пренесувано мислење, дека името на селото настанало од албанскиот збор “*dy penje*” што во превод на македонски значи “два конци” (јажиња). Со текот на времето овој збор бил преиначен во “дупени” и како таков земен за име на селото.

- Градени се претпоставки кои името на селото го поврзуваат со конфигурацијата на теренот и природната околина на неговиот локалитет. Оттука, некои тврдат дека локалитетот на Дупени (Горно Село), погледнат од повеќе места на околу, остава впечаток на релјефна длабнатина (дупка) и врз основа на таквата положба селото добило име Дупени.

⁷⁹ Турски извори за ајдутството и арамитството во Македонија (1650-1700), ИНИ, Скопје, 1961, стр.50 (документ 3)

- Професорот Бранислав Русиќ пооснована претпоставка за потеклото на името Дупени наоѓа во сознанието дека некогаш селото било прочуено по многу попови и владики, кои за тогашни времиња и прилики, биле уважувани како учени луѓе. Со оглед на фактот што во долнопреспанскиот говор за умен и разборит човек, уште се вели и “дупен” (учен) човек, можно е со текот на времето, по уваженоста на овие учени (дупени) луѓе, и селото да го добило своето име Дупени.

- Познато е дека атарот на Долно Дупени изобилува со квалитетен камен (сиенит), кој можеби некогаш условил во селото да се појави и развие занает за изработка на мелнички камења кои, покрај површинската обработка, тие во средината морале да бидат и дупнати. Такви дупнати камења сè уште се среќаваат во атарот на селото. Кај некои луѓе преовладува мислењето дека името на селото настанало од овој, можеби некогаш ценет и баран производ. Покрај овие постојат и други легенди и претпоставки.

Атрибутот “долно” на името му е додаден во поново време. Според некои кажувања тоа е направено во времето кога Преспа станала единствена административно – територијална единица, заради распознавање на двете постојни села со истоветно име (Дупени), и дека ова село го добило предикатот “долно” по пределот на Долна Преспа (Долна Преспа – Долно Дупени).

Другото мислење содржи поголема веројатност, и вели дека предикатот на името настанал во фазата на дислокацијата на селото (од Горно во Долно Село, односно од Горно во Долно Дупени).

Села со истоветно или слично име постојат и во следниве места: Горнопреспанско (Горно Дупени), Прилепско (Дупјачани), Кичевско (Дупјани), Република Бугарија (Дупница).

Долно Дупени е село од собран тип со околу 250 куќи. Куќите се градени од камен и кал, а поновите од блок – тула и вар, на приземје и кат, покриени со ќерамиди, преовладуваат белите фасади. Околу куќите постојат широки и најразлично оградени дворни места во кои се изградени стопански и други објекти (штали, плевни, тремови, гаражи, магацини, бунари, фурни, гумна и др.). Селото го вкрстосуваат повеќе асфалтирани и макадамски улици, а на средсело има ширинка. До Втората светска војна како најголеми и најубави се сметале куќите на Струманиковци (Лазор и Сотир), Поповци (Тодор), Томовци (Спиро), Лешкаровци (Цветко, Митре и Гоче), Калајџиовци (Алексо) и други, градени меѓу двете светски војни, со печалбарски пари. Денес, тој примат го носат ку-

ките на: Котевци (Јонче, Владо, Доста и Јосиф), Макаровци (Владо и Јосиф), Кретиновци (Милош и Никола), Струмниковци (Петре), Димовци (Васил, Даница, Спасе и Бошко), Јаневци (Борис), Поповци (Владо) и оние од туристичката населба “Александар Македонски”, изградени по 1970 година.

Според групираноста на куќите и фамилиите, селото се дели на повеќе маали: Мановска, Макаровска или Диневска (во северниот), Пајковска или Трајковска (во јужниот), Поповска (во источниот), Димовска, Струмниковска и Лешкаровска (во западниот) и Калајдиовска и Томовска (во средишниот дел на селото). Денес селото претежно се развива на неговата јужна страна.

Низ селото течат Стара Река со 4 и Јанинска Река со 10 мостови, од кои 8 бетонски.

Со училишна зграда селото се здобило во 1922, со културен дом во 1950, со електрична енергија во 1958, со систем за наводнување во 1956, со телевизиски прием во 1965, со водовод во 1973, со асфалтен пат 1977, со телефонски приклучоци 1988 година. Мобилната телефонија и компјутеризацијата почна да навлегува во 2000 година. Денес во селото работат две продавници на стока за широка потрошувачка, една кафеана и две бифиња.

Во атарот на селото постојат повеќе локалитети од археолошко значење и тоа: **Блато** (под Лапата), на околу 1 км северозападно од селото (на синорот со Наколец), при повлекувањето на езерските води откриени се темели од градби со поголеми димензии и јасно изразена симетрија. **Бранејнца**, на околу 0,5 км северно-источно од селото, постојат остатоци од средновековна населба (темели од куќи, калдрми, огради од дворишта). **Гробишта**, на околу 0,8 км источно од селото, средновековна црква и некропола (гробишта градени од камен и плочи). **Крушина**, на околу 1 км јужно од селото (во нивата на Карамфиловци) до педесеттите години на 20 век постоела забележлива сводно покриена гробница со поголем внатрешен простор, сега во урнатини. **Маркова Нога**, на околу 2 км јужно од селото, во непосредна близина на граничниот премин (покрај езерскиот брег) се откриени објекти градени од камени блокови, слични на оние од Анче (кај Крани). Источно од нив на повисока тераса се среќаваат фрагменти од керамички садови, тули, покривни ќерамиди и др. Наодите се чуваат во Музејската збирка – Ресен. **Долно Дупени**, во дворот на Славе Калајдиовски и околните дворишта, при копањето темели за градба, биле откриени фрагменти од керамички садови и друг материјал. Во ливадата на Васил Димовски (Разливада) биле откриени купо-

во со стари монети. **Св. Јана**, на околу 2 км јужно од селото, постојат забележливи остатоци од средновековна населба (темели, гробишта, црква, а некогаш биле откриени и керамички водоводни цевки).⁸⁰

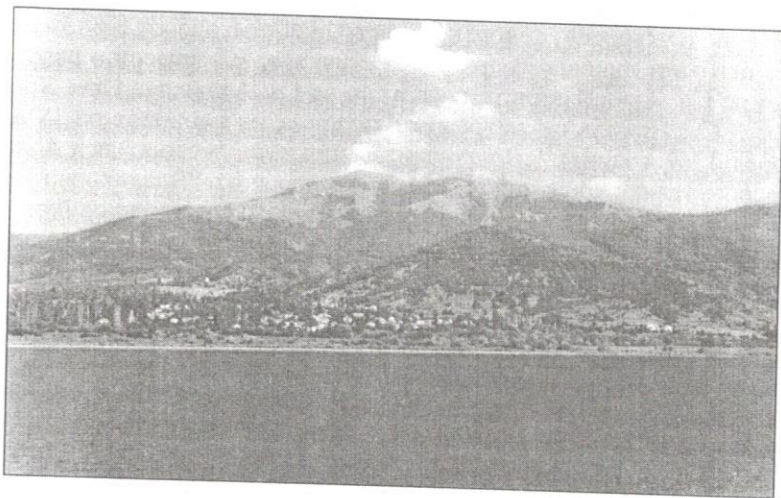
Во атарот на Долно Дупени постојат следниве верски објекти: *Црквата “Св. Аранџел”*, во источниот дел на селото, се претпоставува дека потекнува од крајот на 10 или почетокот на 11 век, обновена 1893 година врз стари темели, иконостасот изработен во 1894 година, во кругот на црквата се селските гробишта. *Црквата “Св. Танаас” (Аџанас)*, на околу 0,8 км источно од селото (по течението на Осмајнска Река), времето на нејзиното подигнување не е утврдено, обновена 1864 година, живописот е од 19 век. Во неговата ликовно содржинска структура е застапен и портретот на Св. Ахил. Иконите посветени на Св. Атанасие, Исус Христос и Св. Никола се тврди дека датираат од периодот на 18 век (пред 1767 година).⁸¹ Во кругот на црквата постојат недоволно препознатливи урнатини, некогаш познати како “Владикови грмади”. На источната страна постојат гробишта со потекло од Дупени (Горно Село). *Црквата “Св. Враче”* (посветена на Св. Кузман и Дамјан), на околу 1,5 км источно од селото (по течението на Осмајнска Река), се претпоставува дека е подигната на темели на стар храм со потекло од времето на царот Самуил. *Црквата “Св. Никола”*, на околу 0,8 км источно од селото (по течението на Јанинска Река). Периодот на нејзиното подигнување не е утврден. Се смета дека станува збор за еден од постарите црквени споменици во Македонија. *Црквата “Св. Петка”*, на околу 0,5 км источно од селото (по течението на Јанинска Река). Се претпоставува дека спаѓа во продукцијата на цркви од средновековниот период. *Црквата “Св. Јана”*, на околу 2 км јужно од селото (по течението на Согорска Река). Се претпоставува дека датира од средновековниот период. *Црквата “Св. Мийрија” (Димийрија)*, на околу 0,5 км јужно од селото (до скоро ваковче), подигнато во првата половина на 20 век, во периодот 1992 – 1998 година изградена нова, голема и убава црква, внатре сè уште неуредена. *Манасиширој “Св. Богородица (Богородица)”*, на околу 1,3 км источно од селото (по течението на Стара Река). Станува збор за средновековен духовен центар, обновен во 1906 година од сидари смилевци, а зографи и резбари галичани (Лазор и Нестор – резбари и Русе – зограф). Север-

⁸⁰ Археолошка карта на Република Македонија, стр.334.

⁸¹ Цветан Грозданов, Портретите на светителите од Македонија од 11 до 18 век, Скопје, 1983, стр.156.

но од него постојат остатоци од шестте оади (разурнати 1917 година), а јужно гробишта кои му припаѓале на Дупени (Горно Село). Манасиџирчејќо "Св. Илија", на околу 1 км јужно од селото (по течението на Корачко Долиште), се претпоставува дека потекнува од времето на царот Самуил. Ваковчејќо "Св. Филипија" на околу 0,8 км источно од селото (по течението на Јанинска Река), подигнато во почетокот на 20 век по иницијатива на Цвета Димовска (1875 – 1973).⁸²

Дупенци за своја општа селска слава го имаат Св. Арангел – летен, а за фамилијарни: Св. Враче и Св. Никола – зимен.

Панорама на с. Д. Дуџени (фотографија Ј. Анџеловски, 1997 г.)

Демографски развој. Во текот на своето постоење, Долно Дупени го бележи следниов демографски развој: во 1568/69 година селото имало 39 семејства (Опширен пописен дефтер за казите Горица, Биглишта и Хрупишта); во 1900 година 220 жители (В. К'нчов); во 1902 година 29 куќи и 338 жители (Л. Огненов); во 1912 година 38 куќи и 403 жители (Г. Трајчев); во 1925 година 60 куќи и околу 300 жители (Г. Киселиновиќ); во 1934 година 75 куќи

⁸² Податоците за староста на црквите се земени од Илија Велев, Преглед на средновековните цркви и манастири во Македонија, Скопје, 1990.

(Б. Русиќ) и во 1949 година 96 домаќинства и 738 жители (Б. Русиќ).

Според државните пописи на кралска Југославија и Република Македонија селото бележи: во 1931 година 541 жител, во 1953 година 96 домаќинства и 721 жител, во 1961 година 123 домаќинства и 624 жители, во 1971 година 118 домаќинства и 435 жители, во 1981 година 129 домаќинства и 563 жители, во 1991 година 130 домаќинства и 399 жители, во 1994 година 230 куќи, 101 домаќинство и 260 жители; во 2002 година 89 домаќинства, 255 станови и 235 жители од кои 234 Македонци и 1 останати.

Долнодупенци се потомци на следниве постари фамилии: Богоевци, Гелевци, Гинчевци (доселени од Нивици), Димовци, Диневци, Илиовци, Јаневци, Крстиновци, Карамфиловци, Калаџидовци, Лешкаровци, Макаровци, Марковци, Мановци, Најдовци, Ничевци, Пајковци, Петревци, Поповци, Лешкаровци, Струманиковци, Секуловци (доселени од Нивици), Стојановци, Тодоровци, Трајковци, Трајковци (доселени од Нивици), Томовци и Туџаровци.

Дупенци со основно образование почнале во 1898 година. Сè до ослободувањето на земјата од фашизмот, селото немало ниту еден жител со завршено средно образование, а по војната со вишо или високо образование се стекнале преку 80 жители, од кои пет се доктори на науките и универзитетски професори (Крсте Ангеловски, Владо Поповски, Петре Георгиевски, Драги Митревски и Наташа Ангеловска). Од ова село потекнуваат детскиот писател Владо Димовски и поетите Наум Јовановски и Ана Калаџидовска.

Економски развој. Дупенци својата егзистенција секогаш ја обезбедувале преку поделството, сточарството, риболовот, занаетчиството и печалбарството. Во рамките на поделството најмногу се сеело жито (пченица, 'рж, јачмен, овес, пченка и др.), градинарски култури (пипер, патлиџан, праз, кромид, лук, зелка, компир, грав и др), потоа лозја, а во некои периоди и индустриски култури (коноп, лен, тутун и др.). Денес најзастапена култура е овоштарството. Во рамките на сточарството најмногу се одгледувале волови, крави, коњи, магарина, мазги, кози, овци, свињи и др.). Сточарството денес речиси наполно изумре. Доста луѓе работат во државните служби, општествените дејности, производните и трговските претпријатија.

Истoриско минајќо. До 1912 година Долно Дупени бе-
ше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик сè до 1908
година. Во подготовките и текот на Илинденското востание учес-
туваше со свој комитет и чета од преку 40 востаници. Како војво-
ди се споменуваат Коле Томовски и Геле Крстиновски. Загинале 4
души, а 2 плевни биле запалени. Се пренесува сеќавање дека село-
то од опожарување го спасил бегот по претходна закана од коми-
тите.

Во Првата балканска војна (ноември 1912) селото падна
под српско владение (прво српско), а во Втората балканска војна
на околу 2 км јужно од селото беше повлечена вештачка гранична
линија помеѓу Србија и Грција.

Во текот на Првата светска војна (октомври 1915 година)
падна под бугарска окупација (прво бугарско), со што се најде и во
зафатот на Македонскиот фронт. Подоцна, со поместувањето на
фронтот, низ селото поминаа и војските на Антантата (францу-
ски, српски, грчки). Во оваа војна, долнодупенци беа мобилизира-
ни во војските на спротивставените страни (српската и бугарска-
та). Од 1916 до 1918 година цивилното население беше евакуирано
во селата Љубојно, Брајчино, Рајца, Грнчари и Подмочани. Во вој-
ната се бореа преку 20, а загинаа 9 жители.

По завршувањето на Првата светска војна, селото повтор-
но се најде под српско владение (второ српско) под кое остана сè
до 1941 година, со сите последици на српската денационализатор-
ска и асимилаторска политика (српска власт, српска војска и поли-
ција, српски јазик и писмо, српско училиште и учители, српска на-
ционалност и презимиња и др.). Во овој период селото беше во
состав на општината Љубојно.

Во почетокот на Втората светска војна селото падна под
окупација на фашистичка Италија (мај 1941 година), а со тоа влезе
и во составот на тн. “Голема Албанија”. Во тоа време во селото
имаше италијанска војска. По капитулацијата на Италија (8 сеп-
тември 1943) селото беше слободна територија на НОАВМ сè до 8
ноември и.г., кога падна под окупација на фашистичка Бугарија
(второ бугарско) под која остана сè до неговото ослободување (5
септември 1944 година). Во селото имаше бугарска војска со кара-
ули во местата Маркова Нога и Осмајнца. Во една акција на бу-
гарската војска и полиција изведена на 17 јануари 1944 година на
просторот помеѓу селата Роби и Медово (делот на Преспа под Гр-

ција) беа фатени и во непосредна близина на караулата “Маркова
Нога” (во атарот на Долно Дупени), грозоморно ликвидирани се-
думмина младинци-припадници на народноослободителното дви-
жење од Лерин.⁸³

Долно Дупени зема активно учество во НОАВ со вкупно
58 доброволно заминати или мобилизирани борци во која своите
животи ги положија 5 борци.⁸⁴ Во знак на нивна благодарност и
сеќавање, во селото е подигната спомен чешма. Организација на
КПМ во селото се формира во 1943, а се обнови во септември 1944
, НОО во 1943 и СКОЈ во 1944 година.⁸⁵

⁸³ Во акцијата на бугарската војска и полиција беа ликвидирани младинците: Кон-
стантин Димитриос Тазинос (1925), Георгес Пантелис Лунидис (1925), Ласкарис
Илиес Стефанидис (1924), Димитриос Периклис Тенос (1925), Георгес Харалантос
Сакидис (1924), Симеон Дионисиос Хаџипродрому (1925) и Петрос Лазарос Марку
(1922).

⁸⁴ Загинати: Алексо Крстиновски, Доне Струмниковски, Спиро Мановски, Славе
Диневски и Јонче Калајдиевски.

⁸⁵ Поопширно види: Владо Јовановски, Долно Дупени – село во Преспа, Скопје,
1994.

Дрмени

Етник: дрменец, дрменка, дрменче, дрменци.

Придавка: дрменски.

Географска положба и граници. На околу 3 км северно од брегот на Големото Преспанско Езеро, од десната страна на патот Битола – Корча, во срцето на плодното Ресенско Поле, потонато во мноштво на топоволи, врбови, ореови и други питоми и диви растенија, на надморска височина од околу 854 м, се наоѓа селото Дрмени кое приближно лежи на 41-от степен и 02-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 01-та минута источна географска должина. Нема податоци ниту други сознанија дека селото некогаш било дислоцирано.

Дрмени граничи: од север со Стипона и Горно Дупени, од исток и североисток со Царев Двор и Езерани, од југ и југозапад со Перово и од запад со Лавци.

Атарот на Дрмени се простира на површина од 456 хектари (околу 4,5 км²) и зафаќа исклучително рамничарско алувијално обработливо плодно и мочурливо земјиште. Од вкупната површина на атарот 409,1 хектари се обработливо земјиште и 16,8 хектари пасишта.

Низ атарот и селото тече Дрменска Река, а западно од селото и Стипонска Река кои во летниот период, поради повеќегодишниот сушен период и зафатот на водите за наводнување на обработливите површини, целосно пресушуваат.

Топонимјата во атарот на Дрмени целосно има словенско потекло. Како попознати топоними се наведуваат: Амбак, Абишев Дол, Бојчевски Рамник, Вис, Горно Перово, Голобрник, Газоште, Глувчарник, Горни Лозја, Долно Лапче, Долна Певчона, Дервишко, Долни Лозја, Дрмени, Езеро, Јадри Трн, Кучебан, Кај Брест, Ливадјето, Ливаичко Речиште, Лазот, Малине Делои, Локва, Манастирка, Нестороски Лозја, На Камен, Најчеслук, Плитник, Патичка, Под Црква, Перовски Ливадје, Ралеец, Рамник, Слатина, Стипонка, Скендерица, Средни Пат, Старо Село, Турски Гробишта, Трската, Танев Грб,

Ќерамидница, Паде, Шајкојца, Широка Ледина, Шамаците, Шајница и други.

Во месноста Долни Лозја (западно од Дрмени), во коренот на еден стар орев, некогаш постоел извор на “лековита вода”. На него обично оделе жените со заболениот член од своето семејство (син, ќерка или внуче) и со протнување на болниот меѓу корените на орегот и попрскување со вода од изворот живееле во надеж дека заболениот ќе биде излечен.

Дрменци за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Север” (северен), “Гаотски” или “Пелистерец” (источен), “Долник” (јужен) и “Галичник”, “Сгорен” или “Исток” (западен). Северените и источните ветрови ги сметаат за суви и студени, а јужните и западните за дождоносни и потопли.

Историјски развој на селото. Дрмени е старо (повеќебевеквно) национално мешано село во кое сложено живеат православни Македонци и Турци мухамеданци (луѓе со турско национално чувство, турски говор, турски обичаи и традиција во рамките на фамилијата и пошироко). Во различна форма на името (Дармени, Дрмени и Дрмени) селото се среќава во повеќе извори од различни периоди. Најрано во турските пописни документи од 1519 и 1583 година (Методија Соколовски), во 16 век во Слџевскиот кодик (Селишчев), во 1865 година во патописот на Јохан Хан, во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К’нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1925 година кај Горѓе Киселиновиќ, а потоа кај Јован Хаџивасилевиќ, Влогимјеж Пјанка и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е етничко, изведено со помош на суфиксот “-ени” од апелативот “дрм” (се мисли на грмушкато растение) што во потполност се совпаѓа и со преданијата на дрменци. Меѓутоа, постојат и размислувања кои настанувањето на името го поврзуваат со некогашниот стационар на војските и нивната коњица во близина на “царевиот двор” (Царев Двор), за кој се вели дека се наоѓал на локалитетот на денешното село Дрмени, и

името на селото го изведуваат од грчкиот збор “Дроџос” што значи пат, но и хиподром.⁸⁶

Дрмени е село од собран тип со 210 куќи, сите обновени или новоизградени, од блок, тула и вар, на приземје и кат, доминираат белите фасади, внатре современо опремени и вкусно уредени. Околу куќите се простираат парцели на овошни насади и различно, но вкусно оградени дворни места во кои се сместени потребните стопански и други објекти (магацини, гаражи, летни куќни и др.). До годините на Втората светска војна, по својата големина и убавина се истакнувале куќите на: Пере Шутурковски, Данче Клинчар, Илија Гошаревски, Христо Беќаровски, Боре и Киме Несторовски и други, изградени меѓу двете светски војни, со печалбарски пари. Денес, тој примат го носат куќите на: Драган Китевски, Усамедин Керимовски, Тоше Андоновски, Киме Белешовски и други, изградени во периодот по 1965 година. Селото го вкрстосуваат една асфалтирана и повеќе неасфалтирани улици. Според групираноста на куќите и фамилиите, селото е поделено на четири маали: Меровска, Горевска, Таневска и Несторовска. Дрменци пијат бунарска вода. Речиси секое домаќинство располага со свој бунар и во повеќето од нив се вградени хидрофори. Некогаш за пиење се користела водата на единствената чешма во селото. Селото гради и свој водовод, но сè уште не е приклучен на регионалниот.

Со своја прва училишна зграда селото се здобило во 1948, со задружен дом во 1949, со електрична енергија во 1951, со систем за наводнување во 1957, со телевизиски прием во 1965, со асфалтен пат во 1975, со телефонски приклучоци во 1988 година. Во селото денес работат три приватни дуќани на стока за широка потрошувачка.

Во Дрмени постојат една црква и една џамија. Црквата “Св. Ѓорѓија”, се наоѓа во селото (покрај патот Битола – Корча), изградена во 1871 година, располага со богат иконостас и црковни украси. Во нејзиниот круг се селските гробишта и една германска гробница од Првата светска војна, посетувана од германски граѓани до денешно време. Џамијата, која нема име, се наоѓа во селото, се вели дека е стара, но нема податоци ниту други сознанија за годината на нејзината изградба, обновена во 1980 година. Турските гробишта се наоѓаат во месноста Амбака, источно од селото.

⁸⁶ Д-р Арес Гошаревски (жител на селото).

Православните дрменци, за своја општа селска слава го имаат Ѓурѓовден, а за фамилијарни: Св. Арангел, Пречиста, Св. Петка – зимна, Св. Ѓорѓија, Св. Никола – зимен и Св. Атанас.

Демографски развој. Во текот на своето постоење Дрмени го бележи следниов демографски развој: во 1519 година селото имало 55 семејства од кои 6 муслимански, а во 1583 година 40 семејства од кои 7 муслимански (М. Соколовски); во 1889 година 100 куќи од кои 70 македонски и 30 помачки и 106 македонски семејства со 519 жители и 112 жители помаци од машки пол (С. Верковиќ); во 1900 година 640 жители од кои 415 православни Македонци и 225 Македонци – мухамеданци (В. К’нчов); во 1902 година 132 куќи и 636 жители (Ј. Огненов); во 1912 година 131 куќа од кои 106 македонски и 25 турски и вкупно 800 жители од кои 670 Македонци и 130 Турци (Г. Трајчев); во 1925 година 127 куќи и 596 жители од кои 59 муслимани (Г. Киселиновиќ) и во 1949 година 154 куќи од кои 140 македонски и 14 турски и 851 жител од кои 789 Македонци и 62 Турци (Б. Русиќ).

Според државните пописи на Република Македонија, во повоениот период селото бележи: во 1953 година 864 жители, во 1961 година 822 жители, во 1971 година 810 жители од кои 723 Македонци, 86 Турци и 1 останати, во 1981 година 774 жители, во 1991 година 206 домаќинства со вкупно 827 жители, во 1994 година 189 станови, 141 домаќинство и 460 жители од кои 447 Македонци и 13 Турци и во 2002 година 130 домаќинства, 206 станови и 416 жители од кои 404 Македонци и 12 Турци.

Дрменци се потомци на следниве постари фамилии: *а/ македонски:* Белешовци, Беќаровци, Бутевци, Волчевци, Вецовци, Гелејчевци, Гошаревци, Гештаковци, Дериволовци, Горевци, Каракотевци, Касовци, Колевци, Липовци, Лавчани (доселени од Лавци), Љатевци, Меровци, Рабановци, Таневци, Филиповци, Цуцевци, Шарентрајковци и Шутурковци. *б/ љурски:* Асановци, Бекташовци, Демирчевци, Иљазовци, Керимовци и Рецовци.

Се пренесува сеќавање дека дрменци со основно образование почнале уште во годините пред Илинденското востание, но поради настаните што уследиле (Востанието, балканските војни и Првата светска војна), тоа се одвивало со долги прекинни и на туѓи јазици (бугарски, српски). До годините на Втората светска војна, селото немало ниту еден жител со завршено средно образование, а по ослободувањето на земјата од фашизмот, со вишо или високо

образование се стекнале околу 70 жители. Многумина од нив израснаа во успешни раководни и раководни кадри во стопанството, општествените дејности и државната управа. За добри стопанственици посебно се истакнуваат Данчо Шутурковски и Драган Тапевски. Од ова село потекнува и универзитетскиот професор д-р Љубица Шутуркова.

Економски развој. Дрменци својата егзистенција секогаш ја обезбедувале преку поделството и сточарството. Во рамките на поделството најмногу се произведувало жито (‘рж, пченица, јачмен, овес, уров, просо, пченка и др.), градинарски култури (пипер, домати, праз, лук, кромид, зелка, грав, бостан компири и др.). Некогаш се одгледувале и лозја, тутун и јаболка. Јаболкото денес е доминантна земјоделска култура. Во рамките на сточарството одгледувале овци, волови крави, биволи, свињи и друго. Денес, многу дрменци работат во државните и општествените служби, производните и трговските претпријатија. Доста се одело и на печалба.

Историјско минајќо. До 1912 година Дрмени беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик. Во подготовките и текот на Илинденското востание селото зема активно учество со своја востаничка чета. Како познат војвода од ова село се споменува Спирос Олчев. Во текот на востанието загинале три жители.

Во текот на Првата балканска војна (ноември 1912 година) падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна (октомври 1915 година) под бугарска окупација (прво бугарско) со што се најде и во зафатот на македонскиот фронт. Подоцна, со поместувањето на фронтот низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, грчки, српски). Во оваа војна дрменци беа мобилизирани во војските на спротивставените страни (српската и бугарската), а некои од нив, во различни периоди војувале и на двете страни.

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под српско владение (второ српско) под кое остана сè до 1941 година, со сите последици на српската денационализаторска и асимилаторска политика спрема македонскиот народ (српска власт, српска војска и полиција, српски јазик и писмо, српски

училишта и учители, српска националност и презимиња и др.). Во овој период селото беше во составот на општината Царев Двор.

Во Втората светска војна падна под окупација на фашистичка Италија, со што се најде и во составот на тн. "Голема Албанија". По капитулацијата на Италија (8 септември 1943 година) сè до неговото ослободување (септември 1944 година) беше под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугарско). Во текот на оваа војна, дрменци беа на страната на НОАВ. Загинаа три жители.⁸⁷ Во почетокот на 1940 година во Дрмени беше формирана ќелија на КПЈ, во 1941 година младински актив, а во јули 1943 година НОО.

⁸⁷ Загинати: Пере Несторовски, Јонче Волчевски и Борис Робановски.

Евла

Етник: *елчанец, елчанка, елчанче, елчани.*

Придавка: *елски.*

Географска положба и граници. На околу 5 км западно од градот Ресен, на работ од плодното Ресенско Поле и источното подножје на конфигурациски разиграниот масив на планината Галичица, односно нејзините поистурени разграноци Вртелка и Црни Улишта, во изобилство на питоми и диви растенија, амфитеатрално поставено од двете страни на Елска Река, на надморска височина од околу 920 м, се наоѓа селото Евла кое приближно лежи на 41-от степен и 05-та минута северна географска ширина и на 20-от степен и 57-та минута источна географска должина. Нема податоци ниту други сознанија дека селото некогаш било дислоцирано.

Евла граничи: од север со Петрино, од североисток со Болно, од исток со Ресен, од југ со Горно Дупени, Стипона и Лавци и од запад со подрачјето на општината Охрид (во тој склоп со селата Рамне и Велестово).

Атарот на Евла се простира на површина од 2615 хектари (околу 26 км²) и зафаќа рамничарско, алувијално песокливо, плодно и ридско-планинско земјиште обраснато со листокапна шума (даб, бука, јавор, јасика, евла, леска, габер и др.) и тревнати терени на локалитетите Рамни Дол, Копанки и Исток. Од вкупната површина на атарот 374,3 хектари се обработливо земјиште, 327,8 хектари пасишта и 1438,3 хектари шуми.

Низ атарот на Евла течат две реки: Елска Река која минува низ селото (името го носи по селото) и Источка Река која минува североисточно од селото (името го носи по планината Исток). Елчани пренесуваат сеќавање дека на овие реки некогаш работеле 7, а денес само 3 воденици. Водотекот на двете реки во летниот период значително се намалува. Во селото има 3 чешми и околу десетина бунари.

Сите топоними во атарот на Евла имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Букана, Бучалоно, Бигла, Бо-

зоец, Бела Вода, Бицојца, Бутоа Јама, Брестон, Боунска Река, Вртелка, Влашки Дол, Васка Дол, Виرون, Врвон, Гумно, Грчко Долиште, Голема Нива, Гарвајнца, Гноишта, Горни Суводол, Гупски Рид, Елски Копанки, Евла, Елска Река, Езерцено, Синсиљо Корија, Исток, Источки Ливаѓе, Иван Врв, Јано Кошара, Јаорец, Ја-миштана, Калено, Костенец, Колибите Источки, Ковчегар, Куќишта, Кошарска Река, Кула, Крива Горница, Ливајца, Лозја, Лазон, Млака, Митров Камен, Марко Ледина, Маклиње, Маќералица, Маљореше, Муљоа Бавча, Мали Лок, Маџарица, Нунков Рид, Никои Куќи, Нерези, Осоон, Острилци, Петринска Ливада, Присоон, Петринска Река, Петкоа Воденица, Папрадиште, Пијој, Полење, Рамни Дол, Разорје, Скала, Св. Спаса, Стара Спаса, Сморче, Суво Дол, Св. Ѓоргија, Синорчено, Стрмолок, Слепи Дол, Св. Никола, Селвинца, Турски Гробишта, Керимоа Ливада, Угринов Пат, Црвен Камен, Црвена Вода, Црвејнци, Црвен Дол, Шикрејца, Шуљчејца и други.

Елчани за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Север” (северен), “Исток” (источен), “Југ” (јужен) и “Горник” или “Сушикобел” (западен и северозападен). Северните и источните ветрови ги сметаат за суви и студени, а јужните и западните за топли и дождоносни.

Историјски развој на селото. Евла е старо (повеќе-вековно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во различна форма на името (Ехла, Ела, Евла) е забележано во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 1519 и 1583 година во турските пописни документи од тој период (Методија Соколовски), во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К’нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1925 година кај Ѓорѓе Киселиновиќ, а потоа кај Јован Хаџивасиљевиќ, Влогимјеж Пјанка и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е примарно, топографско. И елчани пренесуваат предание дека нивното село името го добило по дрвното растение евла, кое изобилно расте по течението на двете спомнати реки. Село со име Евла има и во Дебарско.

Евла е село од собран тип со околу 60 претежно стари куќи, градени од камен и плитар, а новите со блок-тула, на приземје

и кат, со чардаци или балкони. Околу куќите постојат оградени или отворени дворни места во кои се наоѓаат стопански и други објекти (штали, плевни, тремови, гаражи, магацини, бунари, летни куќи и др.) и овошни или зеленчукови градини. До годините на Втората светска војна, по својата големина и убавина, се истакнувале куќите на Николовци, Мите Лазевски и Спасе Цветковски, изградени меѓу двете светски војни, со печалбарски пари. Денес, тој примат го носат куќите на: Мите Лазевски, Танас Николовски, Владо Камшиковски, Цане Крстевски и Дорче Петревски, изградени околу 1970 година. Со исклучок на една поголема и асфалтирана улица, селото го вкрстосуваат уште неколку други стрмни и неасфалтирани улици.

Селото Евла со своја прва училишна зграда се стекнало во годините по Првата светска војна (сега разурната), со електрична енергија во 1951 година (од инсталираната мала хидроелектрана на Источка Река), со задружен дом во 1950, со телевизиски прием во 1965, со асфалтен пат во 1974, со водовод во 1985 и со телефонски приклучоци во 1995 година.

Во атарот на селото постојат повеќе локалитети од археолошко значење и тоа: **Исток**, средновековна црква. На околу 7-8 км северозападно од селото, во подножјето на врвот Исток, во месноста Горни и Долни Колиби постојат остатоци од разурнати цркви, распространети од двете страни на Источка Река. Црквичката во месноста Горни Колиби била посветена на Св. Богородица, а во Долни Колиби на Св. Пречиста.⁸⁸ Се пренесува дека црквите биле влашки и потекнувале од времето кога на овој терен престојувале Власите со своите стада овци. **Кале**, средновековна утврдена населба. На околу 5 км североисточно од селото, на висок рид со зарамнето плато што се издигнува над Кошарска Река и Источка Река, на поголем тешко пристапен простор, постојат остатоци од утврдена населба. Откриени се сидови на повеќе објекти видани со камен и варов малтер. Професорот Томо Томоски го идентификува локалитетот Кале со населбата (тврдината) Василида, позната по записите од 11 век.⁸⁹ **Ливадица**, осамен наод од доцноантичкото време. Источно од селото (во бавчата на Д. Петревски), при обработка на земјата откриени се неколку помали питоси. **Св. Спас**, средновековна црква. Југозападно од селото, на десниот брег од Елска Река, на мало зарамнето плато, постојат ос-

⁸⁸ Бранислав Руски, ракописна оставнина.

⁸⁹ Томо Томоски, Преспа во средниот век, Историја, Списание на Сојузот на друштвата на историчарите на СРМ, бр.2, Скопје, 1979, стр.73 и 74.

татоци од урнатини на мала црквичка, кај елчани позната под името "Св.Спас".⁹⁰

Во Евла постојат две цркви и еден манастир: црквата "Успение Богородично" (Пречиста), се наоѓа во селото, изградена во 1848 година, во кругот на црквата се наоѓаат неколку германски и бугарски гробишта од Првата светска војна. Црквата "Св. Никола", источно од селото (веднаш под него), изградена меѓу двете светски војни, во нејзиниот круг се селските гробишта. Манастирот "Св. Сѝас", на околу 4 км западно од селото, во месноста Спаса, му припаѓа на средновековниот црковно-манастирски комплекс од Преспанскиот крај. Се пренесува сеќавање дека манастирот некогаш бил во месноста Стара Спаса, на околу 2 км јужно од денешната негова локација.

Елчани за своја општа селска слава го имаат Спасовден, а за фамилијарни: Св. Петка – зимна, Пречиста, Св. Никола – зимен и Св. Ѓорѓија.

Демографски развој. Во текот на своето постоење Евла го бележи следниов демографски развој: во 1519 и 1583 година селото имало 27 семејства (М. Соколовски); во 1889 година 57 куќи, 96 семејства и 487 жители (С. Верковиќ); во 1900 година 380 жители (В. К'нчов); во 1902 година 67 куќи и 406 жители (Л. Огненов); во 1912 година 53 куќи и 439 жители (Г. Трајчев); во 1925 година 72 куќи и 425 жители (Ѓ. Киселиновиќ); во 1949 година 86 куќи и 524 жители (Б. Рускиќ).

Според државните пописи на Република Македонија во повоениот период, селото бележи: во 1953 година 481 жител, во 1961 година 426 жители, во 1971 година 813 жители, во 1981 година 232 жители, во 1991 година 47 домаќинства и 175 жители, во 1994 година 78 станови, 47 домаќинства и 138 жители; во 2002 година 33 домаќинства, 76 станови и 106 жители (Македонци).

Елчани се потомци на следниве постари фамилии: Атанасовци, Богдановци, Босилковци, Гошевци, Гештаковци, Гаџовци, Гелибаловци, Демировци, Јоновци, Китевци, Кочевци, Камшиговци, Крстевци, Колевци, Лозевци, Марковци, Николовци, Петревци, Секуловци, Савевци, Стипонци (доселени од Стипона), Славевци, Стојчевци, Трповци, Тасевци, Тракталовци, Угриновци (доселени од Исток), Цветковци и Шуминовци.

⁹⁰ Археолошка карта на Република Македонија, стр. 334.

До годините на Втората светска војна во селото имало само еден жител со завршено средно образование (учителска школа), додека во периодот по војната, со вишо или високо образование се стекнале повеќе од четириесеттина елчани. Денес, елските деца учат во Ресен со обезбеден секојдневен бесплатен превоз.

Економски развој. Елчани својата егзистенција секогаш ја обезбедувале преку поделството, сточарството и печалбарството. По ослободувањето на земјата од фашизмот голем број елчани работеле во органите на државната управа, општествените дејности и претпријатијата. Во рамките на поделството најмногу се произведувало жито, зеленчук, тутун и грозје, а во рамките на сточарството, кое во голема мера е занемарено, се одгледувале говеда, коњи, овци, кози и свињи. Селото Евла може да развива поделска и сточарска функција.

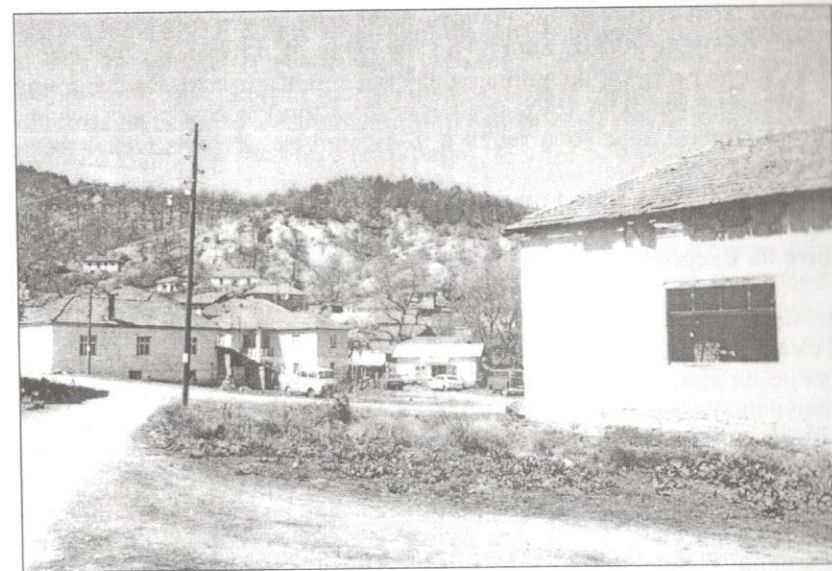
Историјско минајќо. До 1912 година Евла беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик. Во подготовките и текот на Илинденското востание земало активно учество со своја востаничка чета. За војвода се спомнува Стефан Мишков од Охрид. Загинале 6 луѓе, селото беше целосно ограбено и запалено (53 куќи).

Во Првата балканска војна (ноември 1912 година) падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна (октомври 1915 година) под бугарска окупација (прво бугарско). Во ова време за своите воени потреби Бугарите изградиле жичарница на релацијата Спаса – Томорос. Подоцна, со поместувањето на фронтот низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, српски и грчки). Француската војска во селото организираше болница. Во овие војни елчани беа мобилизирани во војските на спротивставените страни (српската и бугарската), некои од нив (во различни временски периоди) се бореле и на двете страни. Имало ранети и загинати.

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под српско владение (второ српско) под кое останало сè до 1941 година со сите последици на српската денационализаторска и асимилаторска политика (српска власт, српска војска и полиција, српски говор и писмо, српски училишта и учители, срп-

ска црква и попови, српска националност и презимиња и др.). Во ова време селото беше во составот на општината Царев Двор.

Во Втората светска војна падна под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугарско), под која остана сè до неговото ослободување (5 септември 1944 година). Јужно од селото беше воспоставена гранична линија меѓу италијанската и бугарската окупациска зона во Преспа. Од двете страни на граничната линија во месноста Спаса, имаше бугарски и италијански караули. Бугарска војска имаше и во училишната зграда на селото. Во текот на оваа војна елчани беа на страната на НОАВ. Во април 1941 година во селото беше формирана организација на КПЈ, во 1942 година организација на СКОЈ и во септември 1944 година НОО.

Село Евла (фотографија Петар Сиврев, 2001 г.)

Езерани

Етник: *езеренец(езеранец), езеренка(езеранка), езеренче(езеранче), езеренци(езеранци).*

Придавка: *езеренски (езерански).*

Географска положба и граници. Во јужниот дел на плодното Ресенско Поле, на околу 3 км северно од брегот на Големото Преспанско Езеро, од десната страна на Голема Река и на самиот крај од јужнонаочената асфалтна лента од правецот на Царев Двор, целосно скриено во мноштво на питоми и диви растенија, на надморска височина од 854 м, се наоѓа селото Езерани кое приближно лежи на 41-от степен и 02-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 02-та минута источна географска должина.

Езерани граничи: од север со Царев Двор и Долна Бела Црква, од исток со Подмочани и Грнчари, од југ со Асамати и водите на Езерото и од запад со Перово и Дрмени.

Езерани е трипати дислоцирано село и секогаш во насоката север. За негови претходни локации се спомнуваат: Нисија или Грмада, Старо Село и Куќиште кои се наоѓаат на околу 2 до 3 км јужно од денешната. Причина за дислокацијата секогаш била поплавувањата од водите на Езерото. Езеренци раскажуваат дека во месноста Нисија до недавно можеле да се забележат остатоци од пат (калдрма), црквиче и гробишта. Се пренесува сеќавање дека во Старо Село езеренци и дрменци живееле во заедница, која е поделена (при второто преместување на селото). Тогаш, Турците од Езерани (Старо Село) отишле во Дрмени, а рисјаните во Куќиште. Околу 1800 година рисјаните од Куќиште се доселиле на денешната локација. Ова нивно кажување го поткрепуваат со фактот што во близина на црквата "Раѓањето на Св. Јован" (Иванден) во Старо Село постоела џамија, по која местото на нејзината локација, подоцна било наречено "Дрменска Џамија".

Атарот на Езерани се простира на површина од 667 хектари (околу 6,6 км²) и зафаќа исклучително рамничарско алувијално плодно земјиште, мочуришта и природен песочен насип. Од вкуп-

ната површина на атарот 312,1 хектари се обработливо земјиште, 108,1 хектари пасишта и 77,6 хектари шуми.

Низ атарот на Езерани (источно од селото) тече Голема Река која во минатото често го поплаувала обработливото земјиште.

Сите топоними во атарот на Езерани имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Бранејнца, Вршица, Вител, Влогон, Вис, Визоо Лаѓе, Гумења, Гољон, Гојдарникон, Езерани, Жерајца, Зајмица, Иванден, Корија, Кочона, Ралеи Куќи, Куќиште, Ливачко Речиште, Лозјана (Над Лозја), Лазон, Мерана, Манескине Ниви, Нисија, Прешленкон Мост, Пануклар, Под Село, Прекоп, Ракидјено, Радескине Ниви, Ружин Гроб, Старо Село, Стара Река, Кошон, Шириње, Широкион и други.

Езеренци за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: "Север" (северен), "Гаоштанец" (источен и североисточен), "курбинец" (југоисточен), "Долник" (јужен) и "Галичник", "Ориѓанец" или "Шурлежан" (западен и северозападен). За суви и студени се сметаат северните и источните, а за потопли и дождоносни јужните и западните ветрови.

Историски развој на селото. Езерани е старо (повеќеветковно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во различна форма на името (Езерно, Ечерени, Језерени, Езеране, Езерени и Езерани) се спомнува во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 16 век во Слечевскиот кодик (Селишчев), во 1568/69 година во турските пописни документи за казите Горица, Биглишта и Хрупишта; во 1865 година во патописот на Јохан Хан; во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ; во 1900 година во делата на Васил К'нчов; во 1902 година кај Лев Огненов; во документите и спомените од Илинденскиот период; во 1912 година кај Георги Трајчев; во 1925 година кај Ѓорѓе Киселиновиќ; во 1949 година кај Бранислав Русиќ, потоа кај Јован Хаџивасилевиќ, Влогимјеж Пјанка и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека с етничко образувано со помошта на суфиксот "-ени" од апелативот "езеро", што во потполност се совпаѓа и со преданијата на денешните езеренци.

Езерани е село од собран тип со околу 60 куќи, повеќето обновени или новоизградени во современ стил и внатре современо опремени. Околу куќите постојат овошни парцели и вкусно уреде-

ни цветни дворови во кои се наоѓаат потребните стопански и други објекти (магадини, тремови, гаражи, штали, плевни, бунари, фурни и др.). До Втората светска војна, по својата големина и убавина се издвојувале куќите на Крсте Гошевски и Панде Толевски, изградени меѓу двете светски војни, со печалбарски пари. Денес тој примат го носат куќите на: Митко Радевски, Блаже Николовски, Лазе Цеповски, Кире Настевски, Нане Георгиевски и Гога Георгиевски, изградени околу 1975 година. Според групираноста на куќите и семејствата, селото е поделено на две маала: Радевска и Маневска, што се докажува и со постоењето на двата крста кои се слават секоја година на Водици и наизменично се пренесуваат со кумство.

Со своја прва училишна зграда Езерани се здобило во 1922, со електрична енергија во 1958, со телевизиски прием во 1965, со асфалтен пат во 1980, со телефонски приклучоци во 1988 година. Во 1970 година на тримеѓето помеѓу Езерани, Асамати и Грнчари е изграден голем рибник, а во 1988/89 година и колектор за прочистување на отпадните води на Ресен и околните села. Во непосредна близина на селото е легализиран првиот строг природен орнитолошки резерват во Македонија (1996).

Како локалитети од археолошко значење се посочуваат: **Грмада**, населба од хеленистичкото време и црква од средниот век. На 2 км јужно од селото, покрај брегот на Езерото, се среќаваат фрагменти од керамички садови, постојат остатоци од објекти градени од монолитни блокови, сувосидица и остатоци од сакрален објект.⁹¹ **Нисија**, јужно од Старо Село, постојат видливи остатоци (калдрма) од пат во три насоки: кон островот Голем Град, кон селото Стење и кон селото Асамати.

Во Езерани постојат две цркви. *Црквата "Св. Илија"*, се наоѓа во селото, изградена во 1858 година, реновирана во неколку наврати (последен 1991 година). Во кругот на црквата се селските гробишта. *Црквата "Раѓањето на Св. Јован" (Иванден)* е изградена на стари темели непосредно по Првата светска војна (околу 1922 година), на мала височинка во месноста Старо Село. На нејзиното место некогаш постоела стара црква која била градена од вкрстени дрва меѓусебно споени со дрвени клинови. Покрај неа се наоѓале и старите езерански гробишта чии остатоци и сега се препознатливи. При реновирањето на црквата во 1995 година влезната врата е направена од мештанинот Нане Георгиевски. Дамнеш-

⁹¹ Археолошка карта на Република Македонија, стр.334.

на традиција е на Иванден на ова место да се собира население од повеќе горнопреспански села. Се пренесува сеќавање дека во месноста Грмада (Нисија) некогаш постоела црква посветена на Мала Богородица, за која се смета дека е претходница на денешниот сливнички манастир "Мала Богородица". Исто така се споменува дека овој манастир некогаш бил дислоциран од езеренскиот атар поради неговата загрозеност од поплавување со надојдување на езерските води.

Езеренци за своја општа селска слава го имаат Св. Илија (Илинден), а за фамилијарни: Митровден и Св. Никола - зимен.

Демографски развој. Во текот на своето постоење Езерани го бележи следниов демографски развој: во 1568/69 година селото имало 35 христијански и 9 муслимански семејства (турски пописни документи за казата Горица, Биглишта и Хрупишта); во 1865 година 50 христијански куќи (Ј. Хан); во 1889 година 29 куќи, 40 семејства и 229 жители (С. Верковиќ); во 1900 година 240 жители (В. К'нчов); во 1903 година 39 куќи и 265 жители (Л. Огненов); во 1912 година 60 куќи и 257 жители (Г. Трајчев); во 1925 година 50 куќи и 259 жители (Г. Киселиновиќ) и во 1949 година 322 жители (Б. Русиќ).

Според државните пописи на Република Македонија во повоениот период селото бележи: во 1953 година 336 жители, во 1961 година 342 жители, во 1971 година 272 жители, во 1981 година 318 жители, во 1991 година 61 домаќинство и 253 жители, во 1994 година 78 станови, 58 домаќинства и 217 жители; во 2002 година 55 домаќинства, 70 станови и 203 жители (Македонци).

Денешниве езеренци се потомци на следниве постари фамилии: Андреевци, Буровци, Ѓорѓиовци, Кузмановци, Маневци, Мановци, Петревци, Радевци, Стојановци, Стефановци, Косевци, Чингаровци, Цеповци, Шаговци и Шушевци.

Езеранци со основно образование почнале во годините пред Илинденското востание. До Втората светска војна селото немало ниту еден жител со завршено средно образование, а по војната со вишо или високо образование се здобиле десетина езеренци.

Економски развој. Основни занимања на езеренци некогаш биле поледелството, сточарството, риболовот и пчеларството. Во рамките на поледелството најмногу се произведувало жито (пченица, јачмен, пченка) потоа градинарски култури (пи-

пер, патлиџан, зелка, грав, кромид, лук, компир и др.). Денес доми-нира овоштарството (јаболко). Во рамките на сточарството нај-многу се одгледувале волови, коњи, овци и кози. Денес оваа гран-ка е наполно замрена. Во минатото доста се одело и на печалба. Селото може да развива исклучиво поделелска функција.

Историјско минајќо. До 1912 година Езерани беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик. Во подго-товките и текот на Илинденското востание земало активно уче-ство. Големи борби се воделе на просторот помеѓу Езерани и Под-мочани. Загинал еден жител.

Во Првата балканска војна (ноември 1912 година) селото падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна (октомври 1915 година) под бугарска окупација (пр-во бугарско) со што се најде и во зафатот на македонскиот фронт. Подоцна, со поместувањето на фронтот низ селото поминаа и вој-ските на Антантата (француски, српски, грчки). Во овие војни езе-ренци беа мобилизирани во војските на спротивставените страни (српската и бугарската), а некои од нив, во различни периоди се бореле и на двете страни.

По завршувањето на Првата светска војна селото повтор-но се најде под српско владение (второ српско) под кое остана сè до до 1941 година со сите последици на српската денационализа-торска и асимилаторска политика (српска власт, српска војска и полиција, српски јазик и писмо, српски училишта и учители, срп-ска црква и попови, српска националност и презимиња).

Во Втората светска војна падна под окупација на фашист-ичка Италија (мај 1941), со што се најде и во составот на тн. "Го-лема Албанија". По капитулацијата на Италија (8 септември 1943 година), сè до неговото ослободување (5 септември 1944 година) селото беше под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугар-ско). Во текот на оваа војна селото беше на страната на НОАВ, загина еден езеранец како војник на војската на Југославија во 1941 година.⁹² НОО во селото беше формиран во 1944 година.

⁹² Загинат: Никола Толевски.

Златари

Етник: *златарец, златарка, златарче, златарци.*

Придавка: *златарски.*

Географска положба и граници. На околу 6 км североисточно од Ресен, на платото од еден разгранок на планината Бигла, во изобилство на диви и питоми растенија, на надморска ви-сочина од 1047 м, се наоѓа планинското село Златари кое приближно лежи на 41-от степен и 07-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 05-та минута источна географска дол-жина.

Златари граничи: од север со Кривени, од исток со општи-ната Демир Хисар (во тој склоп со селото Смилево), од југоисток со Сопотско, од југ и југозапад со Ресен и од запад со Јанковец.

Златари е дислоцирано село. За негова претходна локаци-ја се спомнува месноста Слатина на 3 км југозападно од денешна-та, на која сè до 1930 година постоеле видливи остатоци од куќите. Се пренесува сеќавање дека селото е дислоцирано при крајот на 18 век заради одбегнување на комуникацијата Охрид – Битола и малтретирањата на златарци од страна на друмските разбојници. Постојат и преданија кои говорат дека дислокацијата на селото уследила после некое запалување на селото од страна на Турците.

Атарот на Златари се простира на површина од 1591 хек-тар (околу 16 км²) и зафаќа рамничарско алувијално плодно и ридско-планинско земјиште обраснато со листокапна шума (пре-тежно даб) и тревнати терени во поширокиот реон на локалите-тот Голем Камен. Од вкупната површина на атарот 327,4 хектари се обработливо земјиште, 146,9 хектари пасишта и 1073,0 хектари шуми.

Низ атарот на Златари (југоисточно од селото) тече поток (кај месното население познат по името Горна Река) со мал, но постојан водотек. Дел од водите на овој поток се зафатени со сел-скиот водовод чија изградба почнала уште во Втората светска вој-на, а дефинитивно завршена во 1975 година кога водата од шесте селски чешми е спроведена по домовите на домаќинствата.

Сите топоними во атарот на Златари имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Арамиско Клаенче, Али Дол, Бакојца, Бигла, Бела Нива, Беличаец, Босналец, Бачилишта (Кај Голем Камен), Бачилишта (кај Прорушеец), Глаиште, Грнчи Дол, Голем Камен, Горно Клашње, Голи Рид, Горно Ливаѓе, Гोनор Нивје, Горни Бавчи, Горна Река, Гештаркана, Гушинаца, Долно Клашње, Долни Ливаѓе, Златари, Илвеец, Кулата, Калкоец, Лажиста, Мала Планина, Малдинеец, Маркоа Стапалка, Оџо Куќи, Орваница, Порој, Прорушеец, Ракеи Лозја, Ридон, Сине Дол, Студен Кладенец, Средни Рид, Тумба, Чешино и други.

Златарци за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Север” или “Горник” (северен), “Гаоштанец” (источен), “Југ” или “Долник” (јужен) и “Крушјанец” (западен). Северниот и источниот ветер ги сметаат за суви и студени, а јужниот и западниот за потопли и дождоносни.

Историјски развој на селото. Златари е старо (повеќековно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во еднолична форма на името (Златари) се споминува во повеќе извори од различни периоди. Најрано во турските пописни документи од 1519 и 1583 година (Методија Соколовски), во 16, 17 и 18 век во Слџевскиот кодик (Селишчев), во 17 и 18 век во Зографскиот кодик, во 1865 година во патописот на Јохан Хан, во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К’нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1925 година кај Ѓорѓе Киселиновиќ, а потоа кај Јован Хаџивасилевиќ, Влогимјеж Пјанка и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е примарно професионално, што делумно се совпаѓа и со преданијата на златарци дека нивното село името го добило по светлечките камчиња (во боја на злато) некогаш појавени во горниот тек на Горна Река што е најверојатно. Меѓутоа, тие раскажуваат и две други легенди кои упатуваат дека името настанало во времето при нивното доселување на денешната локација на селото. Едната говори дека името Златари произлегува од зборовите на некоја жена, која бегалки пред налетот на Турците, кога стасала на местото на кое денес се наоѓа селото, извикала: “А, златно место мое”. Другата легенда исто така е поврзана со активност и зборови на жена. Имено, кога селото се наоѓало на старата локација, во

непосредна близина на патната комуникација Битола – Охрид, некоја жена секогаш кога ќе месела леб ќе наиделе патници кои ѝ го земале лебот. Во една прилика таа одлучила да беге. Ја ставила црепната на главата и се зарекнала: “Ќе бегам сè додека не падне црепната, а таму каде што ќе падне, ќе биде и моето ново живеалиште”. Кога стасала на местото на кое денес се наоѓа селото, црепната ѝ паднала и жената извикала: “Тука нека биде столнината, златно место, златно село мое”. Се верува дека по овие зборови на жената, селото подоцна го добило името Златари. Село со име Златари постои во Топличкиот крај (Србија).

Златари е село од собран тип со околу 50 стари, но обновени и новоизградени куќи, сите на приземје и кат. Околу куќите постојат разновидно оградени дворни места во кои се наоѓаат стопански и други објекти (штали, плевни, тремови, гаражи, магацини, летни кујни и др.), а некои се претворени во овошни или цветни градини.

До Втората светска војна, по својата големина и убавина се истакнувале куќите на: Ташко Гацовски, Ставре Дуревски, Лазе Денчовски, Мице Куткуљ, Јонче Костовски и Алексо Головода, изградени во периодот меѓу двете светски војни, со печалбарски пари. Денес, тој примат го носат куќите на: Кире Трајчовски, Иљо Трајчовски, Гоше Трајчевски, Драган Головода, Иљо Пупалевски и други, изградени околу 1970 година.

Селото го пресекува една главна (асфалтирана) улица на која се надоврзуваат повеќе други (споредни) земјени улички. Според групираноста на куќите и семејствата, селото се дели на следниве маала: Митевска, Гајтановска, Пупалевска, Нечовска, Грковска и Головодска Маала.

Златари со своја прва училишна зграда се здобило веднаш по Првата светска војна (околу 1922 година), а со нова во 1947 година. Децата на Златари, преку обезбеден редовен бесплатен превоз, денес учат во градот Ресен. Електрична енергија селото добило во 1947/48 година (од мала сопствена хидроелектрана), а во 1955/56 се вклучило во електросистемот на Македонија, водовод доби во 1946, телевизиски прием во 1965, асфалтиран пат во 1972/73 година, а телефонски приклучоци во 1995 година. Денес во селото работи една продавница на стока за широка потрошувачка. Пред изградбата на водоводот вода се пиело од неколкуте чешми, а се користеле и водите на реката.

Во атарот на Златари како локалитети од археолошко значење се наведуваат: **Далечна Црква**, средновековна црква и

некропола. На источната страна од селото (кај селските гробишта) постоеле постари гробови, градени од камени плочи и темели од црква со мали димензии, ѕидана од камен и кал. **Слатина**, населба од доцноантичкото време. На околу 3 км јужно од селото, на десната страна од патот за Ресен, на блага падина кон запад, некогаш биле откриени темели од објекти ѕидани од кршен камен и кал, по површината на теренот се среќаваат фрагменти од керамички садови, питоси и водоводни цевки.⁹³

Во Златари постојат три цркви. Црквата "Св. Димитрија", во центарот на селото, изградена во 1852. Црквата "Св. Никола", во југоисточниот дел на селото, изградена 1681 година. Во кругот на црквата се селските гробишта. Црквата "Св. Атанас", на околу 1 км западно од селото, изградена во 1991 година (пред тоа била светиче).

Златарци за своја општа селска слава го има Св. Никола – летен, а за фамилијарни: Митровден, Св. Петка, Св. Ѓорѓија и Св. Никола – зимен.

Демографски развој. Во текот на своето постоење Златари го бележи следниов демографски развој: во 1519 година селото имало 33, а во 1583 година 20 семејства (М. Соколовски); во 1889 година 53 куќи, 74 семејства и 361 жител (С. Верковиќ); во 1900 година 370 жители (В. К'нчов); во 1902 година 61 куќа и 333 жители (Л. Огненов); во 1912 година 54 куќи и 354 жители (Г. Трајчев); во 1925 година 60 куќи (Г. Киселиновиќ) и во 1949 година 70 куќи и 417 жители (Б. Русиќ).

Според државните пописи на Република Македонија во повоениот период, селото бележи: во 1953 година 347 жители, во 1961 година 290 жители, во 1971 година 210 жители, во 1981 година 156 жители, во 1991 година 37 домаќинства и 127 жители и во 1994 година 41 стан, 35 домаќинства и 124 жители; во 2002 година 39 домаќинства, 71 стан и 118 жители од кои 117 Македонци и 1 останати.

Златарци се потомци на следниве постари фамилии: Видановци (Стојановци), Гајтановци, Головодовци, Митевци, Недановци, Нечовци (Нелковци), Поповци, Пупалевци, Павловци и Тозиовци.

⁹³ Археолошка карта на Македонија, стр.335.

До годините на Втората светска војна во Златари немало ниту еден жител со завршено средно образование, додека по војната со вишо или високо образование се стекнале околу четириесеттина златарци. Од ова село потекнува универзитетскиот професор д-р Пеце Недановски.

Економски развој. Златарци својата егзистенција секогаш ја обезбедувале преку поделството, сточарството и печалбарството, а по ослободувањето на земјата од фашизмот и преку вработување во државните служби, општествените дејности и претпријатијата. Во рамките на поделството најмногу се произведувало жито и тутун, а денес јаболка. Лозарството изумре околу седумдесеттите години на 20 век. Во рамките на сточарството најмногу се одгледувале овци, кози, коњи, волови, свињи и друго. Како дополнителна заработувачка денес е собирањето шумски плодови и билки.

Историско минајто. До 1912 година Златари беше под турско владение, но не и беговски чифлик. Извесен период од турското владеење Златари беше и дрвенциско село. Во подготовките и текот на Илинденското востание земало активно учество со свој комитет и востаничка чета, предводена од војводата Георги Павловски (златарец). Загинале 14 жители, а биле запалени и целосно изгорени 61 куќа.

Во Првата балканска војна (ноември 1912 година) селото падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна (октомври 1915 година) под бугарска окупација (прво бугарско). Подоцна, со поместувањето на фронтот низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, српски, грчки). Во овие војни, златарци беа мобилизирани во војските на спротивставените страни (српската и бугарската), а некои од нив, во различни периоди, се бореле и на двете страни.

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под српско владение (второ српско), под кое остана сè до 1941 година со сите последици на српската денационализаторска политика (српска власт, српска војска и полиција, српски јазик и писмо, српски училишта и учители, српска црква и попови, српска националност и презимиња и др.). Во овој период селото беше

во состав на општината Јанковец. Во месноста Гаштаркана постоеше жандармериска станица.

Во Втората светска војна падна под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугарско) под која остана сè до неговото ослободување (11 септември 1944 година). Во текот на оваа војна златарци беа на страната на НОАВ. Се истакнаа како борци и заднински активисти. Првата организација на КПЈ во селото беше формирана уште во 1936 година од повратниците-печалбари во Америка и Канада, втора партиска организација се формира во 1939, организација на СКОЈ во септември 1941, воен поткомитет во февруари 1942, а НОО во јуни 1944 година. Во Златари е роден чувениот партизански командант Наум Веслиевски – Овчарот. Загинаа тројца жители.⁹⁴ Во знак на вечна благодарност и сеќавање на борците од Илинденскиот период и НОАВ, во селото се подигнати повеќе спомен-обележја: Спомен-обележје на загинатите од Илинденското востание, спомен биста на Наум Веслиевски – Овчарот (партизански командант на одред, а подоцна и на дивизија), спомен биста на Мите Трајчевски-првоборец, спомен куќа на борбениот пат на Битолско-преспанскиот партизански одред “Даме Груев”, спомен-чешма посветена на Мите Трајковски – Старејко, спомен-плоча во месноста Синодолско Кладенче каде беше формиран народноослободителниот одред “Даме Груев” и спомен-плоча за престојот на прилепскиот баталјон “Мирче Ацев”.

⁹⁴ Загинати: Мите Трајчевски, Цара Веслиевска и Никола Соколовски.

И з б и ш т а

Етник: *избиштанец, избиштанка, избиштанче, избиштани.*

Придавка: *избишки.*

Географска положба и граници. На околу 5 км северно од Ресен, таму каде завршува плодната преспанска рамница и почнува клисурата на Голема Река, на благонаведната падина во североисточното подножје на Петринска планина, односно на нејзиниот разгранок Врбица, во изобилство на диви и питоми растенија, расположено од двете страни на асфалтната лента Ресен - Охрид, на надморска височина од околу 900 м, се наоѓа селото Избишта кое приближно лежи на 41-от степен и 09-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 01-та минута источна географска должина.

Избишта е дислоцирано село. За негови претходни локации се споменуваат: Старо Избишта, на околу 1,5 км западно од денешната локација на селото. Се пренесува дека дислокацијата уследила пред неколку векови поради појавата на некоја заразна болест од која изумреле сите освен едно семејство. Куќишта (денешната локација на селото) за која постои предание дека била напуштена во втората половина на 18 или во првата половина на 19 век заради близината на патната комуникација и грабежите на качаците, тогаш селото дислоцирано за околу 0,5 км југозападно од денешната локација и засолнето во вододерините (траповите) и во периодот помеѓу 1955 и 1970 година повторно вратено на локацијата Куќишта покрај патот Ресен - Охрид.

Избишта граничи: од север со селата Крушје, Лева Река и Илино, од исток со Кривени, од југ со Јанковец и Болно и од запад повторно со Болно.

Атарот на Избишта се простира на површина од 710 хектари (околу 7 км²) и зафаќа рамничарско алувијално плодно и ридско-планинско земјиште обраснато со листокапна и иглолисна шума (даб, евла, јасика, дрен, леска и др.). Бор е засаден на локалитетите Задјамје и Раштани околу 1950 година. Од вкупната површи-

на на атарот 180,3 хектари се обработливо земјиште, 21,4 хектари пасишта и 422,8 хектари шуми.

Покрај северниот и источниот дел од атарот на селото тече Голема Река чии води никогаш не пресушуваат и се користат за наводнување на крајречните обработливи површини.

Сите топоними во атарот на Избишта имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Брлеи Нивје, Бранејнца, Будилец, Бобишта, Врбица, Висока Бука, Глобока Река, Горни Ливаѓе, Горни Бавчи, Гимбабица, Грнчарица, Долни Јармодол, Зад Јаме, Избишта, Јамиште, Јастребоец, Кај Барачено, Кула, Кривенско Речиште, Куќишта, Љоречки Мост, Маклиње, Мариноо Клаенче, Меца, Ноока, Орничено Болнско, Орлец, Плоча, Присој, Пели Врв, Пески, Раштани, Старо Избишта, Свинска Јама.

Избиштани за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: "Крушјанец" (североисточен), "Долник" или "Ѓаваштанец" (источен), "Лодос" (јужен) и "Горник" или "Ориѓанец" (западен). Селото најмногу е изложено на северниот ветер кој се смета за сув и студен, а јужните и западните ветрови се поретки, потопли и дождоносни.

Исџориски развој на селото. Избишта е старо (повеќе вековно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во две, не толку различни форми на името (Избиште и Избишта), селото се споменува во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 16 век во Слџевскиот кодик (Селишчев), во 1519 и 1583 година во турските пописни документи (М. Соколовски), во 1865 година во патописот на Јохан Хан, во 1900 година во делата на Васил К'нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1925 година кај Ѓорѓе Киселиновиќ, а потоа кај Јован Хаџивасилевиќ, Влогимјеж Пјанка и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е примарно, рамно на апелативот "избиште", а со значење место каде што има изби, само што не е јасно кажано во кое од многуте значења (бања, соба, куќа, визба, шатор и сл.) тука е употребен зборот "изба". Избиштани пренесуваат предание дека селото е така именувано по една од претходните локации која била во "јама" (дупка), како во изба.

Избишта е убаво село од собран тип со околу 50-тина стари, но обновени или новоизградени и внатре современо опремени куќи, сите на кат и со украсно гелендирани балкони. Околу куќите постојат разновидно оградени дворни места во кои се изградени стопански и други објекти (шталци, плевни, тремови, гаражи, магацини, бунари и др.), а во некои постојат поголеми или помали тревнати и цветни површини. До годините на Втората светска војна по својата големина и убавина се истакнувале куќите на: Блаже и Иљо Ангеловски, Јоан Петков, Јонче Ѓоковски и други, изградени меѓу двете светски војни, со печалбарски пари. Денес, тој примат го носат куќите на: Блаже Груевски, Тоде Грозданов и Богдан Петковски. Селото го вкрстосуваат повеќе тесни овде-онде стрмини и неасфалтирани улици. Селото просторно претежно се развива на северната страна.

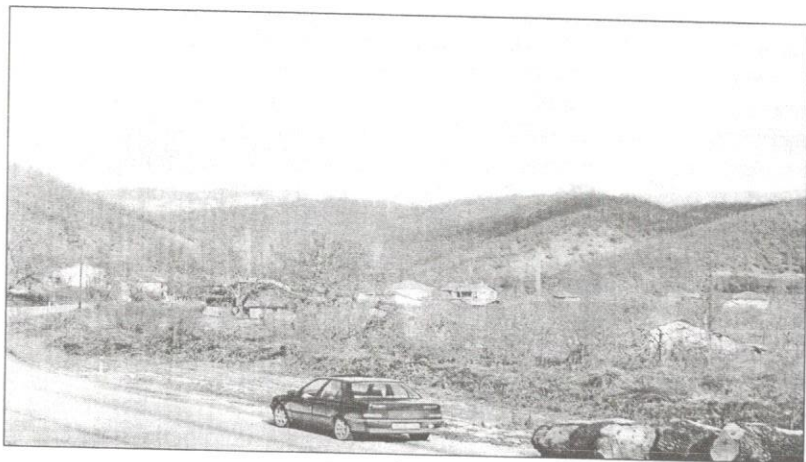
Со своја прва училишна зграда, асфалтен пат и електрична енергија селото се здобило во 1957, со телевизиски прием во 1965, со телефонски приклучоци во 1987 и со водовод во 1990 година. Пред тоа, потребите со вода за пиење и напојување на стоката се задоволувале од селските бунари кои ги имало речиси во секоја куќа.

Во атарот на селото Избишта постојат повеќе локалитети од археолошко значење. Како такви се наведуваат: **Гимбабица**, некропола од хеленистичкиот период. Северно од селото, при реконструкција на патот Ресен - Охрид во 1953 година се откриени неколку гробови во кои биле најдени два целосно зачувани кантароси со црн фирнајз и една чинија со окер боја. Наодите се чуваат во Заводот и музеј во Охрид. **Јамиште**, пат од римското време. Северозападно од селото (во нивата на Трајан Трајковски) се откриени камени плочи редени една до друга, најверојатно се работи за остатоци од античкиот пат Via Egnatia.⁹⁵ **Старо Избишта**, некогаш постоела црква од која до скоро се познавале нејзините темели. На истото место, во повеќе наврати биле наоѓани тули и плочи. Во кругот на црквата постојат и препознатливи гробишта на старите генерации избиштани. Во месноста **Плоча** е најден непознат гроб.

Во Избишта има само една црква "Св. Аранѓел", се наоѓа на околу 0,4 км јужно од селото (во правецот на Јанковец). Се пренесува дека потекнува од периодот помеѓу 14 и 16 век, реновирана во 1992 година. Во кругот на црквата се селските гробишта.

⁹⁵ Археолошка карта на РМ, стр.335

Избиштани за своја селска слава го имаат Св. Никола – летен (22 мај), а за фамилијарни: Св. Враче, Св. Ѓоргија и Св. Никола - зимен.

Село Избишџа (фотографија В. Јовановски, 2004 г.)

Демографски развој. Во текот на своето постоење Избишта го бележи следниов демографски развој: во 1519 година селото имало 36, а во 1583 година 30 семејства (М. Соколовски); во 1865 година 25 христијански куќи (Ј. Хан); во 1900 година 232 жители (В. К'нчов); во 1902 година 43 куќи и 231 жител (Л. Огненов); во 1912 година 45 куќи и 285 жители (Г. Трајчев); во 1925 година 50 куќи (Ѓ. Киселиновиќ) и во 1949 година 52 куќи и 261 жител (Б. Рускиќ).

Според државните пописи на Република Македонија во повоениот период селото бележи: во 1953 година 265 жители, во 1961 година 244 жители, во 1971 година 233 жители, во 1981 година 264 жители, во 1991 година 50 домаќинства и 212 жители, во 1994 година 60 станови, 51 домаќинство и 198 жители; во 2002 година 48 домаќинства, 65 станови и 176 жители од кои 174 Македонци и 2 Срби.

Избиштани се потомци на следниве родови: Ѓоревци, Јанчевци, Петковци (дојдени од с. Бражани - Охридско во Првата светска војна) и Фузевци.

Избиштани со основно образование почнале во 1920 година во селото Јанковец. Во 1942 година во селото се учеше во приватна куќа на бугарски јазик. До Втората светска војна Избишта имало само еден жител со завршено средно и еден со високо образование. По војната со вишо или високо образование се стекнале преку десетина жители.

Економски развој. Избиштани својата егзистенција ја обезбедувале преку поделството, сточарството и печалбарството. Денес работат и во државната администрација, општествените служби и стопанските претпријатија. Во рамките на поделството најмногу се произведувало жито (пченица, 'рж, јачмен, овес, пченка и др.) и градинарски култури (пипер, домати, праз, лук, компири, кромид и др.). Денес доминира овоштарството (јаболка, круши, сливи и др.). Стока (волови, крави, коњи, овци) се одгледувала само за задоволување на домашните потреби. Денес сточарството значително е намалено, речиси и не постои. Избишта има услови за развој само на поделелската функција.

Историско минато. До 1912 година селото беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик. На 31 јануари 1903 година, помеѓу турската потера и четата на револуционерна-та организација во селото, се водела силна борба во која, несакајќи живи да се предадат, тројца востаници си го одзеле животот. И во текот на Илинденското востание избиштани земале активно учество во кое имало ранети и загинати жители, а селото запалено. За војвода се спомнува некој си Трифун (од с. Јанковец).

Во Првата балканска војна (ноември 1912) селото падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна (октомври 1915 година) под бугарска окупација (прво бугарско). Подоцна со поместувањето на фронтот низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, грчки, српски). Во овие војни повеќе избиштани биле мобилизирани во војските на спротивставените страни (српската и бугарската), а некои од нив, во различни периоди се бореле и на двете страни. Имало загинати и ранети.

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под српско владение (второ српско), под кое остана сè до 1941 година со сите последици на српската денационализаторска и асимилаторска политика во Македонија (српска власт, срп-

ска војска и полиција, српски јазик и писмо, српски училишта и учители, српска црква и попови, српска националност и презимиња и др.). Во ова време Избишта беше во склопот на општината Јанковец.

Во Втората светска војна (мај 1941) селото падна под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугарско) под кое остана сè до неговото ослободување (септември 1944 година). Во тоа време во селото имаше редовен полициски надзор. Во оваа војна Избишта се стави на страната на НОАВ во која загинал еден жител како жртва на окупацискиот терор,⁹⁶ а од последиците на војната набргу умреле уште двајца мештани. Во првата половина на 1944 година во селото беше формиран НОО.

⁹⁶ Загинат: Кире Темелковски.

Илино

Етник: *илинец, илинка, илинче, илинци.*

Придавка: *илинско.*

Географска положба и граници. На северниот разгранок на Петринска Планина, во поширокиот реон на превалот Буково, од левата страна на патот за Охрид, на мала косина сред околните густо пошумени брда, на надморска височина од околу 1100 м, се наоѓало некогашното планинско село (заселок) Илино, чија локација приближно лежи на 41-от степен и 10-та минута северна географска ширина и на 20-от степен и 58-та минута источна географска должина.

Илино граничело: од север со подрачјето на општината Косел (во тој склоп со селото Скребатно), од север и североисток со Крушје, од исток со Избишта и од југ со Болно.

Низ атарот на селото тече поток, кај илинци познат по името Малина Река, чиј водостој во летниот период значително се намалува, дури пресушува.

Во атарот на Илино сите топоними имале словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Базер, Браткоа Падина, Буково, Боцко, Брлеи Нивје, Болнска Река, Вршишта, Во Крастава, Долна Крста, Дерето, Дабоа Присејнца, Завој, Илино, Илинска Планина, Илинска Река, Избишта, Исмаилица, Испанои Нивје, Јудулчено, Јасики, Крушје, Кале, Колено, Крчо Ливаѓе, Кај 'Ржине, Кај Гробон, Кај Исмаила, Кај Глогојне, Меца, Малина Река, На Ридон, Острец, Планина, Потоа Нива, Рекине, Ричкине, Разглојне, Сирдена Вода, Серделиштата, Самар, Черепогла, Штерјин Камен, Широка Присејнца и други.

Во непосредна близина на црквата некогаш биле пронајдени стари монети, а во месноста Исмалои Нивје (блиску до шумата) биле откопани земјени купови.

За големината на атарот на селото Илино нема податоци, бидејќи е прикажан во составот на атарот на селото Болно. Меѓутоа, со сигурност се знае дека тој зафаќал исклучително ридско-планинско земјиште претежно обраснато со листокапна шума

(даб и бука). Обработливите површини биле скромни, каменити и посни.

Илинци за своето поднебје ја познавале следнава ружа ветрови: “Бржанец” (северен), “Ресенец” (источен и југоисточен), “Долник” (јужен) и “Ориѓанец” (западен). За студени и снегоносни ги сметале северните, а за потопли и дождоносни јужните и западните варијанти на ветрови.

Историјски развој на селото. Селото Илино настанало околу средината или во втората половина на 19 век со дојденци од селото Свињишта (Коселско). Во него живееле христијани православни Македонци со потекло од една фамилија (Наумовци), со народна носија идентична со она од селата Косел и Лакочереј. За првпат селото е забележано во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ (4 куќи, 6 домаќинства и 37 жители); потоа во 1912 година кај Георги Трајчев (3 куќи и 33 жители); во 1949 година кај Бранислав Русиќ (3 куќи и 21 жител). Попатно се споминува кај Јован Хадивасиљевиќ, Влогимјеж Пјанка и други.

Според државните пописи на Република Македонија во повоениот период, селото имало: во 1953 година 19 жители, во 1961 година 22 жители и во 1971 година 2 жители. Во седумдесеттите години на 20 век жителите на Илино почнале да се иселуваат во Охрид и во некои охридски села (Завој, Косел и др.). Животот на ова село наполно згасна во 1986 година кога се исели и неговиот последен жител (Ристо Наумовски).

Во врска со името на ова село Влогимјеж Пјанка пишува дека е посесивно, произведено со помош на суфиксот “-ино” од личното име Илија. Кај некогашните жители на ова село не постојат сеќавања ниту легенди за настанувањето на името на нивното село. Инаку, села со име Илино постојат во Демирхисарско (Мало Илино и Големо Илино).

Куќите во селото Илино биле трошни, градени од камен и плитар, на приземје, околу нив имало отворени дворни места во кои биле изградени стопанските и други објекти (штали, плевни, зимници, гумна, фурни, кочини и друго). Вода се пиело од единствената селска чешма, а стоката се напојувала на реката.

Сé до Втората светска војна илинци не се школувале. По ослободувањето на земјата учеле во некои од соседните села. Денес има 5-6 луѓе по потекло од Илино кои се стекнале со вишо или

високо образование. Селото никогаш немало струја, асфалтен пат, водовод и телефонски приклучоци.

Се пренесува сеќавање дека во атарот на Илино некогаш постоела црква која била посветена на *Св. Никола* или на *Св. Наум*, разурната во времето на турското владеење и никогаш не била обновена. Во нејзиниот круг постојат остатоци на стари непознати гробишта. Илинци секогаш биле погребувани на гробиштата во с. Свињишта. За своја селска слава го имале Елинкостадин.

Економски развој. Илинци својата егзистенција ја обезбедувале преку поделството, сточарството и пчеларството. На печалба не оделе.

Историјско минајќо. До 1912 година Илино беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик. Во Првата балканска војна (ноември 1912 година) падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна (октомври 1915 година) под бугарска окупација (прво бугарско). Подоцна низ селото поминаа и војските на Антантата. По завршувањето на Првата светска војна повторно се најде под српско владение (второ српско) под кое остана сé до 1941 година со сите последици на српската денационализаторска политика. Во Втората светска војна (мај 1941 година) падна под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугарско) под која остана сé до неговото ослободување (септември 1944 година).

Исток

Селото Исток се наоѓало во североисточниот дел на планината Исток (меѓу Ресен и Охрид) по која и го добило своето име. Исток се простирало на два одделни локалитета со меѓусебна оддалеченост од околу 3 км и тоа: Горно Село или Горни Исток (како што стои на картите) на терените северозападно од Црвен Камен, во близина на изворот на Источка Река, на надморска височина од околу 1500 м, а Долно Село или Долни Исток на просторот југоисточно од Црвен Камен, во поширокиот реон од аголот на реките Источка и Кокосарница, на надморска височина од околу 1200 м.

Најверојатно селото настанало при крајот на 15 век или во почетокот на 16 век, на што укажуваат и турските пописни документи од 1519 и 1583 година во кои истото се спомнува прво со 20, а потоа со 44 семејства (М. Соколовски). Исток се споменува и во турските документи од Илинденското востание.

Селото го оснивале Власите – сточари од грчките области Епир и Тесалија кои во летниот период (од Гурѓовден до Митровден) со своите многубројни стада овци редовно престојувале на тревнатите терени на масивот Галичица. Тие најпрво живееле во месноста Евлски Копанки, во непосредна близина на изворот на Евлска Река и малата пештерна црква “Св. Спаса”. Се спомнува дека црквата била изградена од некој си Влав Палагимот, од како тој сонил дека иконата од блискиот манастир “Св. Спас”, заедно со дабот, дошла и застанала на местото на кое денес е поставена црквата.⁹⁷

Селото Исток (Горни и Долни) имало околу 80 колиби изградени со страничен и преграден плет и ‘рженичен покрив. Тука Власите изградиле и свои цркви. Во Горни Исток “Св. Богородица”, а во Долни Исток “Св. Пречиста”, околу кои се наоѓале и селските гробишта.

Селото постоело сè до 1925 година, кога тогашните власти донеле одлука истото да се запали затоа што сметале дека во него се кријат македонските комити. Двете цркви се разурнати во те-

⁹⁷ Бранислав Русиќ, ракописна оставнина.

кот на Втората светска војна (1942/43 година) од страна на бугарскиот окупатор како мерка за елиминирање на можните партизански засолништа, а можеби и бришење на трагите од туѓо етничко присуство на овој терен.

Потомци на некои луѓе од некогашното село Исток, најверојатно по различни основи на нивните родители (стапување во брак, присвојување, преселување и сл.) денес живеат во други преспански села (во Евла Угриновци, во Болно Ѓорѓевиќ) познати по надимакот “Источки” добиен по селото на своите претци.

Јанковец

Етник: *јанковчанец, јанковчанка, јанковчанче, јанковчани.*

Придавка: *јанкоски.*

Географска положба и граници. Во средишниот равак од северниот дел на плодното Ресенско Поле, во мала благонаведната живописна источна пазува на ридовите Шаљокопачејнца и Шуленци (разгранок на Петринска Планина), некогаш на оддалеченост од 2 км северно, а денес речиси предградие на градот Ресен, претежно поставено од левата страна на патот Ресен-Охрид, на надморска височина од околу 900 м, се наоѓа селото Јанковец кое приближно лежи на 41-от степен и 07-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 01-та минута источна географска должина.

Јанковец е дислоцирано село. За негова претходна локација се спомнува месноста Куќишта, на околу 1 км источно од денешната (зад црквата "Св. Никола") на која до неодамна постоеле забалежливи остатоци (темели од куќите, фрагменти од градежен материјал, земјени цевки, питоси и др.). Уште се спомнува дека во непосредна близина на црквата некогаш постоел Сали-пашов ан, сопственост на некој си дебарчанец. Нешто подалеку од него, свој ан изградил и јанковчанецот Митре Маљовски.

За времето и причините на дислокацијата нема податоци ниту други сознанија. Се претпоставува дека тоа се случило при крајот на 17 или во првата половина на 18 век, заради избегнување на прометната комуникација Битола-Охрид, а со тоа и малтретирањата и ограбувањата на јанковчани од страна на друмските разбојници.

Јанковец граничи: од север со Избишта и Кривени, од исток со Златари, од југ со Ресен и од запад со Болно.

По средината на рамничарскиот дел тече Голема Река, која никогаш не пресушува, а нејзините води се користат за наводнување на крајбрежните обработливи површини.

Сите топоними во атарот на Јанковец имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Анон Митрев, Билјаноа Јама, Бозоец, Башојца, Билбилоа Воденица, Горни Бавчи, Голема Река, Долни Којник, Долна Бранејнца, Јанковец, Куќишта, Леско Дол, Мурин Дол, Порој, Полпат, Раштани, Старо Избишта (долиште), Старо Село, Смрдешец, Св. Никола, Св. Атанас, Сина Земја, Средни Рид, Тего Бавча, Таро Ливада, Чешино, Шулеа Копачејнца, Шулеец и други.

Атарот на Јанковец се простира на површина од 917 хектари (околу 9 км²) и претежно зафаќа рамничарско, алувијално и обработливо плодно земјиште. Само мал дел од својата североисточна и југозападна страна е ридско-планински терен, претежно обраснат со листокапна шума (даб). Околу 1960 година на локалитетот Шаљокопачејнца и Шуленци е засаден бор.

Јанковчани за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: "Север" (северен), "Исток" (источен), "Југ" или "Лодос" (јужен) и "Запад" (западен). Северните и источните ветрови ги сметаат за суви и студени, а јужните и западните за потопли и дождоносни.

Историјски развој на селото. Јанковец е старо (повеќеветковно) христијанско село во кое сложено живеат православни Македонци, Власи, Срби и Турци - мухамеданци. Во различна форма на името (Јанков Дол, Јанковце, Јанковче, Јанковац, Јанкоец и Јанковец) селото се спомнува во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 1342 година во една повелба на крал Душан "...*Метохид Јанковъ, Доль оу Прѣстѣ съ мегіани и съ всѣми гравнани.*" (Стојан Новаковиќ, 673),⁹⁸ потоа во 1519 и 1583 година во турските пописни документи (Методија Соколовски), во 16 и 17 век во Слечевскиот кодик (Селишчев), во 17 и 18 век во Зографскиот кодик, во 1863 година во патописот и картата на Јохан Хан, во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К'нчов и Јован Цвијиќ, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1925 година кај Ѓорѓе Киселиновиќ, а потоа кај Јован Хаџивасиљевиќ, Влогимјеж Пјанка и други.

⁹⁸ Стојан Новаковиќ, Законски споменици Српских држава средњег века, Београд, 1912.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е изведено по пат на супстантивизација на посесивната придавка од личното име Јанко со помош на суфиксот "-ец". Јанковчани пренесуваат дека нивното село името го добило по некој си Јанко (Влав) и неговата жена, кои пасејќи го своето стадо овци по брдата околу денешната локација на селото, во една прилика, кога жената го здогледала местото што ѝ се бендисало, довикнала: "Јанко вец!", Јанко вец!", што на македонски јазик значи "Јанко види (гледај)", и се смета дека по овие зборови подоцна селото е наречено Јанковец.

Јанковец денес е село, но повеќе приградска населба на градот Ресен. Се одликува со градски менталитет на жителите и начин на живеење. Куќите се целосно обновени или новоизградени, на приземје и кат и внатре современо опремени. Околу нив постојат убаво уредени дворни места во кои се наоѓаат потребните стопански објекти (магацини, гаражи, летни куќи, фурни и др.) или во нив се засадени овошни, зеленчукови или цветни градини. Во селото има куќи кои, поради својата старост и убавина, се ставени под заштита на државата (на Ванчу Икономовски и Теговци).

Со своја прва училишна зграда селото се здобило уште во времето на турското владение. Во 1922 година била изградена нова (денес разурната), а околу 1960 година е подигнато денешното училиште. Со електрична енергија селото се здобило во 1950, со задружен дом во 1951, со водовод во 1965 (пред тоа јанковчани вода пиеле од неколкуте чешми и бунари), со асфалтен пат во 1955, со телевизиски прием во 1965 и со телефонски приклучоци во 1980 година.

Во атарот на Јанковец како локалитет од археолошко значење се наведува месноста **Св. Атанасија**, средновековна некропола. Во непосредна близина на југоисточниот дел на селото, постојат видливи остатоци од гробови покриени со камени плочи, некои долги и до 3 метри.⁹⁹

Во Јанковец постојат три цркви и еден манастир. *Црквата "Св. Атанас"*, се наоѓа во селото, не е забележана ниту се памети годината на нејзината изградба. Се претпоставува дека е постара од манастирската црква "Св. Богородица". Во кругот на црквата се селските гробишта. *Црквата "Св. Никола"*, на околу 1 км источно од селото, изградена околу 1900 година, подоцна обновена од јанковчанецот Гело Нечо. *Црквата "Св. Јован"*, се

наоѓа во селото, осветена 1866 година. *Манастирот "Св. Богородица"*, на околу 0,3 км западно од селото, се претпоставува дека е изграден пред 18 век. Во неговиот склоп постои манастирска црква, за која не е исклучена можноста некогаш да била парохиска црква, бидејќи пред 1866 година други цркви во селото немало. Храмовиот празник "Успение Богородично" е на 28 август, кога на ова место се собира народ од поблиските села и градот Ресен. До создавање на црковно-училишните општини, во манастирот се одржувале собранија на кои биле решавани црковно-училишни и други прашања. Во црквениот двор на манастирот е погребан Охридско-преспанскиот владика Дионисиј (Грк),¹⁰⁰ а според пишувањето на Кирил Јоновски архиепископ Калиник кој умрел во март 1841 година.¹⁰¹

За своја општа селска слава Јанковец ја има Св. Богородица (28 август), а за фамилијарни: Митровден, Св. Ѓоргија, Св. Никола, Арангел-зимен, Св. Петка и Св. Атанас. Влашките домаќинства го слават Спилитрон.

Село Јанковец (фотографија В. Јовановски, 2002 г.)

Демографски развој. Во текот на своето постоење Јанковец го бележи следниов демографски развој: во 1519 година

⁹⁹ Археолошка карта на Република Македонија, стр.235.

¹⁰⁰ Георги Трајчев, Манастирите во Македонија. Софија, 1933.

¹⁰¹ Кирил Ј. Јоновски, Преспа-историска енигма, Скопје, 2002, стр.82.

селото имало 72, а во 1583 година 44 семејства (М. Соколовски); во 1889 година 186 куќи од кои 156 македонски и 30 влашки, 266 семејства и 1208 жители од кои: 1039 Македонци и 269 Власи (С. Верковиќ); во 1900 година 1080 жители од кои 900 Македонци и 180 Власи (В. К'нчов); во 1902 година 207 куќи и 883 жители (Л. Огненов); во 1912 година 200 куќи од кои 170 македонски, 10 грчки и 20 влашки и 788 жители од кои 670 Македонци, 42 Гркомани и 76 Власи (Г. Трајчев); во 1925 година 190 куќи (Г. Киселиновиќ) и во 1949 година 161 куќа со вкупно 608 жители од кои 462 Македонци и 146 Власи (Б. Русиќ).

Според државните пописи на Република Македонија во повоенiot период, селото бележи: во 1953 година 690 жители, во 1961 година 747 жители, во 1971 година 925 жители (892 Македонци и 33 Власи), во 1981 година 1307 жители, во 1991 година 319 домаќинства и 1292 жители и во 1994 година 363 станови, 321 домаќинство и 1214 жители од кои 1177 Македонци, 18 Турци, 10 Власи, 7 Срби и 2 други; во 2002 година 352 домаќинства, 447 станови и 1169 жители од кои 1149 Македонци 6 Турци, 7 Власи, 6 Срби и 1 останати.

Јанковчани се потомци на следниве постари фамилии: Аврамовци, Буневци, Босилковци, Божиновци, Бузлевци, Блажевци, Балаловци, Бутевци, Бучковци, Бошковци, Видиновци, Воденичаровци, Гештаковци, Гулевци, Дуневци, Думовци, Денесовци, Димитровци, Ѓоршевци, Ѓоревци, Еленчовци, Зузаровци, Замановци, Здравевци, Златановци, Икономовци, Јотовци, Јосифовци, Јанковци, Јанкуловци, Китановци, Картациовци, Калеш-Ѓоргиовци, Куменциовци, Костовци, Котевци, Кузмановци, Ламушевци, Манчевци, Мазниковци, Младеновци, Марковци, Малевци, Низамовци, Нечевци, Недовци (Чачаковци), Огненовци, Пројовци, Пилјаковци, Радевци, Ристовци, Спиоровци, Савевци, Станчевци, Спасоевци, Сотировци, Саламовци, Старковци, Теговци, Таневци, Танковци, Трајковци, Туртановци, Трифуновци, Томчевци, Циглевци, Чаушевци, Чаковци, Чадевци, Шушевци, Шулевци, Шентевци и Шалевци.

До годините на Втората светска војна Јанковец имаше пет-шест жители со завршено средно и еден со завршено вишо тeлошко образование. По војната со вишо или високо образование се стекнале преку 80 јанковчани. Во Јанковец живееше и учителствуваше Милан Марковски (1877-1961), за кој неговиот ученик попот Ставреш, рече: "Мојот учител Милан, не само што беше добар човек и педагог, туку тој беше и добар овоштар и човек од по-

широка акција. Тој го подигна јанкоскиот парк и го формира првиот спортски клуб во селото". Искажувањето на Ставреш беше поткрепено и од други жители на селото. Од ова село потекло водат Александар Гештаковски и Димитар Бузлевски – министри во Владата на Република Македонија и универзитетскиот професор Никола Нечевски.

Економски развој. Својата егзистенција јанковчани секогаш ја обезбедувале преку занаетчиството, поделството, сточарството, трговијата и печалбарството. За нив се вели дека го одржувале занаетчиството во градот Ресен. Занаетчиите имало од сите видови, освен стомнари и самарци. Во рамките на поделството најмногу произведувале жито (пченица, 'рж, јачмен, пченка и др.), градинарски култури (пипер, домати, зелка, лук, кромид, праз, грав, компир и др.) и одгледувале лозја, а денес доминира овоштарството (јаболка). Покрај ова, денес јанковчани работат во државната администрација, судството, општествените дејности, трговијата, производните и други претпријатија. Порано се одело и на печалба.

Историјско минајќо. До 1912 година Јанковец беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик. Во подготовките и текот на Илинденското востание селото земало активно учество. Имале свој востанички комитет и чета која била предводена од војводата Пере (мештанин). Јанковчанецот Трифун ја предводел избишката чета. Во Кресненското востание (1878/79) од ова село учествувале Коста Христов и некој си Спасе (презимето непознато).¹⁰²

Во Првата балканска војна (ноември 1912 година) селото падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна (октомври 1915 година) под бугарска окупација (прво бугарско). Подоцна, со поместувањето на фронтот низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, српски, грчки). Во овие војни јанковчани беа мобилизирани во војските на спротивставените страни (српската и бугарската), а некои од нив, во различни периоди се бореле и на двете страни. Имало ранети и загинали.

¹⁰² Бугарски патријарх Кирил, цит. дело, стр.288-293.

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под српско владение (второ српско) под кое остана сè до 1941 година со сите последици на српската денационализаторска и асимилаторска политика (српска власт, српска војска и полиција, српски јазик и писмо, српски училишта и учители, српска црква и попови, српска националност и презимиња и др.). Во овој период, Јанковец беше општински центар за селата Петрино, Болно, Крушје, Лева Река, Кривени, Избишта, Златари и Сопотско.

Во Втората светска војна (мај 1941 година) падна под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугарско) под која остана сè до неговото ослободување (11 септември 1944 година). Во текот на оваа војна јанковчани беа на страната на НОАВ, во која загинаа двајца жители, еден како борец и еден како жртва на окупаторскиот терор.¹⁰³ Во знак на благодарност и вечно сеќавање на жртвите, во селото се подигнати спомен-биста на првоборецот Милан Думовски и надгробна биста на Наум Веслиевски - Овчарот. На 10 ноември 1941 година во селото беше формирана организација на КПЈ (Мите Богоевски – секретар), а во 1944 година НОО и општински НОО.

¹⁰³ Загинати: Милан Думовски и Крсте Трајчевски.

Козјак

Етник: *козјашѝанец, козјашѝанка,
козјашѝанче, козјашѝани.*

Придавка: *козјачки.*

Географска ѝоложба и граници. Во источниот дел на плодното Ресенско Поле, на околу 1 км западно од раскрсницата “Макази” која ги вкрстува и насочува патиштата за Битола, Корча, Ресен и Маркова Нога (македонско-грчка граница), на рамна чистинка, на надморска височина од 870 м, се наоѓа селото Козјак кое приближно лежи на 41-от степен и 04-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 03-та минута источна географска должина. Нема податоци ниту други сознанија дека селото некогаш било дислоцирано.

Козјак граничи: од север со Сопотско, од исток со подрачјето на општината Цапари (во тој склоп со селото Гагато), од југ со Долна Бела Црква и од запад со Горна Бела Црква и градот Ресен.

Атарот на Козјак се простира на површина од 628 хектари (околу 6,3 км²) и зафаќа рамничарско (алувијално и делувијално) и ридско-планинско земјиште обраснато со листокапна (претежно дабова) и накнадно насадена иглолисна (борова и чамова) шума.

Низ атарот на селото (западно од селото) тече Голема Река, а северно од селото рекичката Бела Вода (лева притока на Голема Река) која во летниот период редовно пресушува. Од вкупната површина на атарот 415,2 хектари се обработливо земјиште, 48,9 хектари пасишта и 133,8 хектари шуми.

Сите топоними во атарот на Козјак имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Бајрамоа Круша, Бела Вода, Бранејнца, Гумење, Герамидница, Горна Маала, Долна Маала, Даб, Козјак, Макази, Рамништа, Слатина, Среден Пат, Тутуница и други.

Козјаштани за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Ориѓанец” (северозападен), “Гаоштанец” (источен), “Златарец” (североисточен), “Долник” (јужен и југозападен) и “Га-

личник” (западен). За суви и студени ги сметаат северните и источните, а за потопли и дождоносни јужните и западните ветрови. Најчесто дуваат источниот и јужниот ветер со неговата југозападна варијанта.

Историјски развој на селото. Козјак е старо (повеќековно) село во кое живеат Турци. Овие луѓе се со чисто турско национално чувство, во рамките на семејството и во селото со турски говор и традиција. Во различна форма на името (Косјак, Козљак и Козјак) селото се среќава во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 1519 и 1583 година во турските пописни документи од тој период (Методија Соколовски), во 1636 година во еден турски документ со кој се отстапуваат делови на недвижен имот,¹⁰⁴ во 1865 година во патописот на Јохан Хан, во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К’нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1925 година кај Горѓе Киселиновиќ, а потоа кај Јован Хадивасиљевиќ, Влогимјеж Пјанка и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е примарно и означува пребивалиште на кози (козјак). Преданието на козјаштани зборува дека некогаш на ова место постоеало гратче (касаба) кое се викало Козана и сметаат дека името на нивното село потекнува од името на тоа (некогашно) гратче.

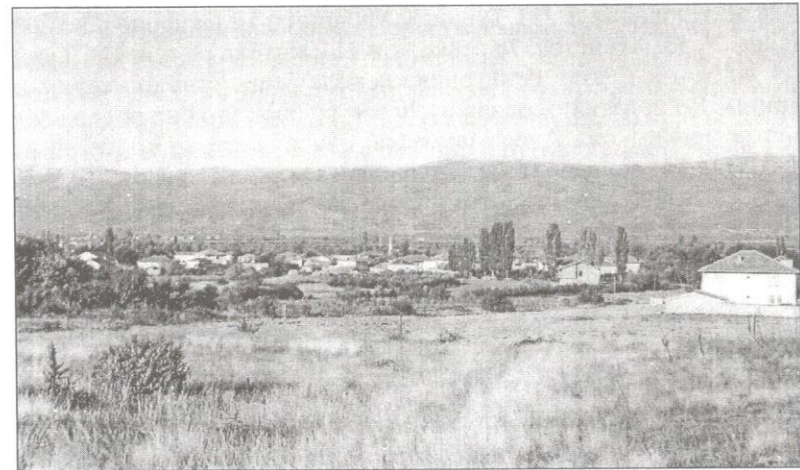
Козјак е село од собран тип со околу 60 куќи, сите обновени или новоизградени и внатре современо опремени. Околу куќите постојат поголеми или помали убаво уредени дворни места во кои се наоѓаат стопанските и други објекти (магацини, гаражи, штали, тремови, плевни, фурни, бунари и др.). По својата големина и убавина се истакнуваат куќите на: Бари Решидовски, Умер Алиевски и Неад Абдуловски, изградени околу 1975 година. Селото го вкрстосуваат повеќе неасфалтирани улици. Според групираниоста на куќите и семејствата селото се дели на две поголеми маала: Горна Маала (источно) и Долна Маала (западно од Реката).

Со своја прва училишна зграда селото се здобило во периодот меѓу двете светски војни. Во неа се школувале и децата од Горна Бела Црква. Во шеесеттите година на 20 век е подигната нова училишна зграда. Со електрична енергија селото се здобило

¹⁰⁴ Турски документи за историјата на МН, серија I, том III, АМ, Скопје, 1969, стр.52, документ 71.

во 1953, со систем за наводнување во 1956, со телевизиски прием во 1965, со асфалтен пат во 1975, со водовод во 1983 и со телефонски приклучоци во 1985 година.

Во атарот на селото постојат повеќе локалитети од археолошко значење и тоа: **Горна Маала**, населба и некропола од римското време и средниот век. На околу 1 км источно од селото се среќаваат фрагменти од керамички садови, питоси и множество градежен материјал. Во југоисточниот дел на селото, од левата страна на патот Макази – Маркова Нога, во 1956 година се откриени и уништени повеќе гробови и темели од повеќе објекти. Во северозападниот дел постојат остатоци од античкиот пат **Виа Игнациа**. Се претпоставува дека во оваа месност била патната станица Скиртијана, помеѓу Хераклеа и Лихнид. **Гробишта**, средновековна некропола. Покрај реката во селото се гледаат остатоци од гробни конструкции, градени од камени плочи, со ориентација исток–запад. **Козјак**, осамен наод од римското време. Во куќата на Благоја Котларовски од Ресен се наоѓа заветна мермерна плоча (36x31x5 см) донесена од селото Козјак од непознат локалитет. На плочата е претставен Аполон кој во десната рака држи тире, а во левата нејасен предмет – сад? Под раката му седи четириножно животно – пантер?¹⁰⁵

Панорама на с. Козјак (фотографија В. Јовановски, 2003 г.)

¹⁰⁵ Археолошка карта на Република Македонија, стр.335

Во селото Козјак има џамија, за која се вели дека е изградена околу 1902 година, а подоцна во неколку наврати истата е реновирана. Селските гробишта се источно од селото (над селото).

Демографски развој. Во текот на своето постоење Козјак го бележи следниов демографски развој: во 1519 година селото имало 17 христијански семејства, а во 1583 година 10 христијански и 7 муслимански семејства (М. Соколовски); во 1865 година 10 мухамедански куќи (Ј. Хан); во 1889 година 18 куќи и 76 жители – помаци од машки пол (С. Верковиќ); во 1900 година 210 жители од кои 180 Македонци – мухамеданци и 30 Арнаути – муслимани (В. К'нчов); во 1902 година 53 куќи и 232 жители (Л. Огненов); во 1912 година 50 албански куќи и 294 жители (Г. Трајчев); во 1925 година 54 куќи и 248 жители (Г. Киселиновиќ) и во 1949 година 51 куќа и 282 жители (Б. Русиќ).

Според државните пописи на Република Македонија во повоениот период селото бележи: во 1953 година 311 жители, во 1961 година 299 жители, во 1971 година 353 жители од кои: 342 Турци, 10 Албанци и 1 останати; во 1981 година 396 жители, во 1991 година 271 жител, во 1994 година 69 станови, 27 домаќинства и 120 жители од кои: 111 Турци, 8 Албанци и 1 Македонец, во 2002 година 26 домаќинства, 76 станови и 117 жители од кои 106 Турци и 11 Албанци. Околу 1960 година неколку семејства се иселија во Турција. Во првата половина на 20 век во ова село бил роден и живеел познатиот оца Азис Мечовски, надрилекар, за кој се раскажува дека бил човек со блага природа и лекувал без пари.

Козјаштани се потомци на следниве постари фамилии: Асановци (доселени од Битола околу 1865 година), Беќировци, Вејселовци (доселени од Сопотско околу 1865 година), Демчовци, Дапевци, Демировци, Исовци (доселени од Горна Бела Црква околу 1920 година), Љумановци, Оцовци, Паловци или Јусуфовци, Парталовци (доселени од Сопотско), Реџеповци (доселени од Дрмени), Решидовци (доселени од Ресен во 1942 година), Тељовци, Шемовци и Шерифовци.

Козјаштани пренесуваат сеќавање дека со некакво основно образование почнале да се стекнуваат уште во времето на турското владеење. Најверојатно станува збор за некаква верска поука. Сè до годините на Втората светска војна во селото немало ниту еден жител со завршено средно образование, а по војната со ви-

шо или високо образование се стекнале преку десетина козјаштани.

Економски развој. Основни занимања на козјаштани секогаш биле поделството и сточарството. Во рамките на поделството најмногу се произведувало жито (пченица, 'рж, јачмен, овес, пченка и др.), се одгледувале градинарски култури (пипер, праз, лук, леќа, зелка, бостан, домати, кромид, компири и др.) и тутун. Од 1960 година наваму доминира овоштарството (јаболка). Доста се одело и на печалба. Денес поголем број козјаштани работат во образованието, здравството, трговијата, занаетчиството и производните претпријатија. Селото има услови само за развој на поделската функција.

Историско минајќо. До 1912 година Козјак беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик. Козјаштани пренесуваат сеќавање дека во времето на турското владеење врз својот грб ги чувствувале сите неправди на турскиот феудален систем.

Во Првата балканска војна (ноември 1912 година) селото падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна (октомври 1915 година) под бугарска окупација (прво бугарско). Подоцна, со поместувањето на фронтот низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, српски, грчки). Во овие војни козјаштани беа мобилизирани во војските на спротивставените страни (српската и бугарската).

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под српско владение (второ српско) под кое остана сè до 1941 година со сите последици на српската денационализаторска политика (српска власт, српска војска и полиција, српски јазик и писмо, српски училишта и учители, српска националност и презимиња).

Во Втората светска војна падна под окупација на фашистичка Италија (мај 1941 година), со што се најде во составот на тн. "Голема Албанија". Во тоа време италијанска војска имаше во училиштето и во италијанската караула во месноста Макази. По капитулацијата на Италија (8 септември 1943 година) падна под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугарско) под кое остана сè до неговото ослободување (септември 1944 година). Бугар-

ската војска за своите потреби во дворот на училиштето отвори пирана. Во текот на оваа војна козјаштани беа на страната на НО-АВ. Загина еден жител на селото.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Загинат: Наим Ракиповски.

К о њ с к о

Етник: *којницарец (коњскарец), којницарка(коњскарка), којницарче(коњскарче), којницарци(коњскарци).*

Придавка: *којницарицко(коњскарско).*

Географска положба и граници. На северозападниот брег од големото Преспанско Езеро, во источното подножје на планината Пречна или полуостровот Вакуфче (разгранок на Галичица), на мала крајезерска изолирана тераса, на надморска височина од 854 м, се наоѓа селото Коњско кое приближно лежи на 40-от степен и 54-та минута северна географска ширина и на 20-от степен и 59-та минута источна географска должина.

Коњско е дислоцирано село. За негова претходна локација се споменува месноста Старо Село, на околу 4 км југозападно од денешната. За времето и причините на неговата дислокација нема сеќавања ниту други сознанија. Најверојатно е дека тоа се случило во првата половина на 19 век во потрага по локација за поудобен живот.

Коњско граничи: од север и северозапад со Стење, од североисток, исток и југ со водите на Езерото и од запад со територијата на Република Албанија (во тој склоп со селото Туминец).

Атарот на Коњско се простира на површина од 396 хектари (околу 4 км²) и зафаќа ридско – планинско земјиште обраснато со даб, цер, сладуњ, габер, кленика, дрен, леска, фоја, смрека (доброја) со мошне јак и пријатен мирис. Од вкупната површина на атарот 28,1 хектари се обработливо земјиште, 0,9 хектари пасишта и 369,7 хектари шуми.

Сите топоними во атарот на Коњско се од словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Бујата Леска, Бозот, Високи Врв, Волчеа Јама, Врчалките, Висока Стена, Гробот, Големите Западје, Гарвајнца, Јако Ливада, Корупката, Крушоа, Коликрава, Климата со Гнојот, Коријата, Калугерица Танасоа, Калугерица Милеа, Колско Трло, Коњско, Калаузот, Лиса, Лазот, Миризот Коцев, Мартиноот со Рогот, Пречна, Писан Камен, Пропада,

Пешта, Рот, Св. Атанас, Сладунот, Св. Илија, Св. Никола, Синорот, Кумурницата и Шумел.

Којнскарци, за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Север” (северен), “Долник” или “Кранскиот” (источен), “Југ” (јужен) и “Сгорен” (западен). Северните и источните ветрови ги сметаат за суви и студени, а јужните и западните за дождоносни и потопли.

Историски развој на селото. Коњско е село од поново време. Најверојатно настанало во текот на 18 век. Коњскари пренесуваат сеќавање, дека пред нивното доселување, на ова место живееле фамилиите Танасовци и Милевци кои наполно исчезнале кон крајот на 19 век. Денешните коњскари се потомци на некој си давнешен предок Иван и неговите три сина: Ѓорѓија, Тасе и Секула доселени пред 200 години преку Туминец од околината на Билиште (Албанија). Во речиси истоветна форма на името (Којнско, Конско, Коњско) селото најрано се среќава околу 1900 година кај Јован Цвијик¹⁰⁷ и Васил К’нчов, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1925 година кај Ѓорѓе Киселиновиќ, а потоа кај Јован Хаџивасилевиќ, Влогимјеж Пјанка и други.

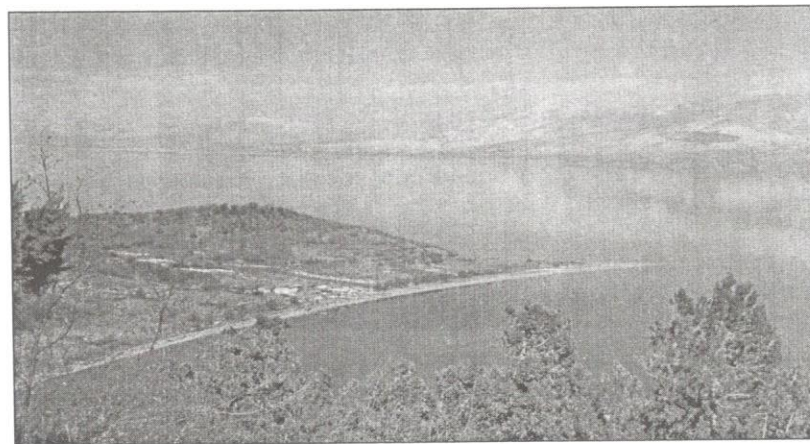
Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е примарно, рамно на придавката “коњско” (на пр. село). Коњскари пренесуваат сеќавање дека името на нивното село потекнува од зборот “конак” (преноќиште). Во минатото, кога рибарите од преспанските крајбрежни села оделе на риболов на полуостровот Вакуфче, преноќувале таму, поради што местото го нарекле конак, а потоа со текот на времето, овој збор е преобликуван во придавката “коњско”. Најверојатно селото Коњско името го добило по домашното животно “кон” (коњ) кој бил доста употребуван заради природната изолираност на селото (непостоење на патишта), па во него се влегувало или излегувало само со коњ или чамец. Села со име Коњско постојат во Охридско, Гевгелиско и кај Гревена (Грција).

Денес Коњско е викендашко село од собран тип со преку триесетина современо изградени куќи (викендици) во кои се одвива сезонски живот. Порано, селото го сочинувале три долги правоаголни приземни куќи од кои две биле сосидани со камен, а една сплетена од лескови прачки, во средината преградена на два дела

¹⁰⁷ Ј. Цвијик, Балкански Полуостров, Београд, 1985, стр.502

(во едниот живеело домаќинството, а во другиот се затворал добитокот). Жителите на ова село со вода за пиење и за наводнување на малите крајезерски зеленчукови парцели се обезбедувале од Езерото. Во периодите на покачено ниво на езерските води, селото било поплавувано. Како такви периоди посебно се спомнуваат: 1914-1918 и 1940-1943 година. Во минатото, Коњско било село со најнеприродна локација. Сега е поврзано со Стење преку шумскиот пат (пробиен околу 1970 година). Спаѓа во редот на последно електрифицираните села во Република Македонија (1990 година).

Во атарот на коњско постојат повеќе локалитети од археолошко значење, како такви се наведуваат: **Бљудо**, средновековна населба, црква и некропола. Северно од селото на мала височинка што се извишува над Езерото, при обработка на земјата откриени се темели од објекти. По површината се среќаваат фрагменти од ќерамички садови, покривни ќерамиди и грамади од кршен камен. Видливи се и темели од помала црква во чија непосредна близина се откриени камени плочи од гробни конструкции. **Коњско**, депо на средновековни монети. **Старо Село**, средновековна црква и некропола. Јужно од селото во непосредна близина на езерскиот брег се откриени гробови градени од камени плочи. При понизок водостој на Езерото се појавувале и темели од објекти, можеби црква.¹⁰⁸

Панорама на с. Коњско (фотографија В. Појовски, 2000 г.)

¹⁰⁸ Археолошка карта на Македонија, стр.335 и 336.

Во атарот на Коњско постојат три цркви. Црквата “Св. Илија”, на околу 2 км северозападно од селото, изградена на карпа, на стари темели, покрај брегот на Езерото во 1922 година. Во нејзина непосредна близина постојат остатоци од градби кои упатуваат на претпоставка дека тука некогаш постоел манастир. Црквата “Св. Аџанас”, на 0,5 км северно од селото, изградена во 1937 година, во нејзиниот круг се селските гробишта. *Пешиџерската црква “Св. Никола”*, на околу 2 км југозападно од селото (во близина на македонско-албанската граница) изградена на непристапно место.

За своја општа селска слава, селото Коњско го има Св. Никола – летен (22 мај).

Демографски развој. Во текот на своето постоење Коњско го бележи следниов демографски развој: во 1900 година селото имало 60 жители (В. К’нчов и Ј. Цвијиќ); во 1912 година 3 куќи и 76 жители (Г. Трајчев); во 1925 година 6 куќи и 66 жители (Г. Киселиновиќ) и во 1949 година 110 жители (Б. Русиќ).

Според државните пописи на Република Македонија во повоениот период селото бележи: во 1953 година 311 жители, во 1961 година 64 жители, во 1971 година 46 жители, во 1991 година 4 домаќинства и 12 жители, во 1994 година 38 станова, 2 домаќинства и 4 жители; во 2002 година 2 домаќинства, 51 стан и 3 жители (Македонци).

Денешните коњскари се потомци на следниве постари фамилии: Ѓорѓиовци, Петревци и Тасевци.

Коњскари со основно образование почнале во годините пред Илинденското востание, на туѓ (грчки) јазик. За учител се спомнува некој си човек од селото Магарево (Битолско). На една од куќите бил дограден трем тн. “даскалник”, под кој се собирале и учеле децата. Поради востанието и војните што потоа уследиле, подолг период децата од ова село не се школувале. Повторно со школување се почнало дури во 1927 година и тоа во селото Стење. Со изградбата на задружниот дом (1950) беа создадени услови за школување на децата во нивното родно место, со кое се почнало во 1952 година и школувањето траело сè додека имало доволен број деца.

Економски развој. Коњскари својата егзистенција ја обезбедувале преку риболовот, дрварењето, сточарството, поледелството, производството на вар и печалбарството.

Историјско минато. До 1912 година Коњско беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик. Во Илинденското востание земало активно учество. Во периодот на турското владеење, но и подоцна, било изложено на нападите и грабежите на арнаутските разбојнички дружини.

Во Првата балканска војна (ноември 1912 година) падна под српско владение (прво српско), а во Првата светска војна (октомври 1915 година) падна под бугарска окупација (прво бугарско) со што се најде и во зафатот на Македонскиот фронт. Подоцна, со поместувањето на фронтот, низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, српски, грчки). Во оваа војна, коњскари беа мобилизирани во војските на спротивставените страни (српската и бугарската), а во еден период на војната цивилното население беше евакуирано во селото Горна Горица. Годините 1917 и 1918 се паметат по владеењето на “шпанската грозница”.

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под српско владение (второ српско) под кое остана сè до 1941 година. Во овој период беше изградена караулата на македонско-албанската граница. Селото беше во составот на општината Стење.

Во Втората светска војна (мај 1941 година) падна под окупација на фашистичка Италија, со што се најде во составот на тн. “Голема Албанија”. По капитулацијата на Италија (8 септември 1943 година), падна под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугарско), под која остана сè до неговото ослободување (5 септември 1944 година). Во целиот тек на војната во селото немаше окупаторска војска, освен на караулата со Република Албанија. Во повеќе наврати селото беше користено за престој на делови од партизанските одреди. Во Коњско е формиран првиот народноослободителен одбор во Преспа (27 декември 1942). Во НОАВ учествувале 9, а загинале 2 борци.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Загинати: Танас Георгиевски и Симо Петревски.

К р а н и

Етник: *кранец, кранка, кранче, кранци.*

Придавка: *крански.*

Географска положба и граници. На 2,5 км источно од Големото Преспанско Езеро, во една од подлабоките западни пазуви на планината Баба, во долината и средишниот тек на реката Шара или Кранска Река како што ја нарекуваат кранци и жителите на околните села, и претежно од нејзината десна страна, на благонаведната флувиоглацијална каменита падина, во изобилство на питоми и диви растенија, на надморска височина од 900 м, се наоѓа големото и убаво село Крани, кое приближно лежи на 40-от степен и 57-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 07-та минута источна географска должина. Нема податоци ниту други сознанија дека селото некогаш било дислоцирано.

Крани граничи: од север со Сливница, од исток со Арвати, од југ со Штрбово и од запад со водите на Езерото.

Атарот на Крани се простира на површина од 612 хектари (околу 6 км²) и зафаќа претежно рамничарско флувиоглацијално и алувијално лесно обработливо плодно земјиште. Од вкупната површина на атарот 445,8 хектари се обработливо земјиште, 99,8 хектари пасишта и 0,9 хектари шуми.

Целокупната топонимија во атарот на селото Крани има словенско потекло. Како попознати топоними се наведуваат: Бенка, Блато, Борик, Бели Гробишта, Врања, Грана Ливада, Гарван, Грчки Ливадје, Грмада, Горни Кобел, Долни Кобел, Димовски Лозја, Добри Долои, Елејца, Езеро, Жидолог, Зеленик, Зли Дол, Сверинец, Илинец, Иброец, Камејнче, Колеа Колиба, Камберои Нивје, Коритина, Крлиги, Лечкои Грми, Мацукои Колиби, Маклина, Палигора, Попои Плевни, Под Ридо, Раник, Русо Гумно, Стари Лозја, Слимнички Трње, Седло, Св. Илија, Св. Никола, Светица, Стојанои Ливади, Стрезоа Колиба, Тачои Круши, Црниче, Чара, Штрбовска Река, Шуички Врв, Шешури и други.

Кранци за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Ресенски” (северен), “Горник” или “Пелистерски” (исто-

чен), “Долник” (јужен и југозападен) и “Ориѓанец” (западен и северозападен). За суви и студени ги сметаат северниот и источниот, а за потопли и дождоносни јужните и западните ветрови.

Историјски развој на селото. Крани е старо (повеќевоковно) етнички мешано село во кое сложено живеат христијани (православни Македонци) и Албанци (мухамеданци). Во различна форма на името (Крахни, Крахани, Груни, Храни, Крајну и Крани) се среќава во повеќе извори од различни периоди. Најрано, во 16 и 17 век во Слечевскиот кодик (Селишчев), во 1519 година во турските пописни документи (Методија Соколовски), во 1865 година во патописот на Јохан Хан, во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К’нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во извештаите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1925 година кај Ѓорѓе Киселиновиќ, потоа кај Јован Хаџи-васиљевиќ, Влогимјеж Пјанка и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е етничко, образувано со помош на суфиксот “ани” од именката “крај”. Блиску на ова пишување се и усните преданија на кранци кои говорат дека тука некогаш живееле Украинци (како што во соседното село Арвати живееле Хрвати) и дека по етносот Украинци, подоцна селото го добило името Крани.

Покрај ова, името на селото Крани се доведува и во врска со името на местото Крањ во Република Словенија. Се вели дека кон крајот на 16 или во почетокот на 17 век, кога во Словенија и Хрватска се случувале селските буни, барајќи спас, во Преспа пристигнале претците на фамилиите Кирицовци, а можеби и Церјановци, кои биле прибрани од еден од тогашните бегови за да му ја обработуваат земјата. Подоцна по местото на нивното потекло (Крањ) селото го добило името Крани.¹¹⁰

Крани е големо село од собран, дури збиен тип, со околу 150 куќи, сите обновени или новоизградени, подигнати на еден или на повеќе ката. На куќите преовладуваат белите фасади кои го разоткриваат селото од обилниот растителен свет и другото природно сивило. Околу куќите постојат оградени дворни места во кои се изградени потребните стопански и други објекти (тремови, гаражи, магацини, штали, плевни, летни кујни, фурни и др.), а во

¹¹⁰ Алексо Лозановски, Арвати, Менарс, Скопје, 2001, стр.16-18.

некои има и овошни градини. До годините на Втората светска војна, по својата големина и убавина, се истакнувале куќите на: Фејзула Елмази, Најдо Димовски и Касан Амети, изградени во периодот меѓу двете светски војни, од печалбарски пари. Тој примат денес го носат куќите на: Љубедин Османи, Бицо Садику, Невруз и Назим Беќири, Заим Јунузи, Саид Амети, Крсте Јаневски, Васил Димовски и Џељадин Демири, изградени околу 1975 година. Влезниот пат во селото ја чини и основната улица во него, на која под различни агли излегуваат повеќе споредни улички. Некои од нив минуваат преку четирите бетонски мостови на Шара, која никогаш не пресушува. Според групираноста на куќите и фамилиите, селото се дели на пет маали: Саковска Маала (околу културниот дом), Садиковска и Оцовска Маала (од левата), а Заќировска и Керимовска Маала (од десната страна на Реката). Селото претежно просторно се развива на северозападната страна.

Со своја прва училишна зграда селото се здобило во 1925 година, во која меѓу двете светски војни учеле и децата од Арвати, Штрбово и Сливница, со електрична енергија во 1950 (кога на реката Шара во селото Арвати била изградена мала хидроелектрана), со систем за наводнување во 1956, со задружен дом во 1952, со телевизиски прием околу 1970, со водовод во 1974, со амбуланта во 1975, со асфалтен пат во 1977, со телефонски приклучоци во 1988 година. Мобилната телефонија и компјутеризацијата во селото почна да навлегува околу 2000 година.

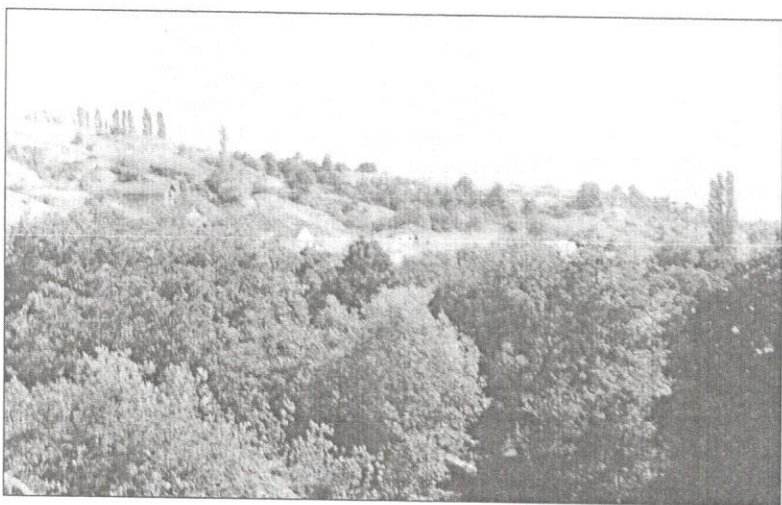
Денес Крани е едно од поголемите туристички места на Големото Преспанско Езеро. Во 1978 година во некогашните цветни ливади и мочуришни места покрај брегот на Езерото, е изградено летувалиште во чиј состав има хотел (сопственост на Министерството за внатрешни работи) и автокамп со ресторан и други пропратни објекти (сопственост на Акционерското друштво “Агроплод” – Ресен).

Во атарот на Крани постојат повеќе локалитети од археолошко значење. Како такви се наведуваат: **Апче**, рибарска населба од хеленистичкото време. На околу 0,5 км северно од автокампот на летувалиштето Крани, со опаѓањето на езерските води, во 1989 година откриени се повеќе остатоци од објекти (25 простории градени од кршен камен во сувосидица и 12 кружни јами изградени од големи камени блокови, сувосидица). Покрај ова, најдени се и фрагменти од керамички садови. **Кобел**, остатоци на населба од доцноантичкото време. На околу 0,5 км западно од селото, од двете страни на патот кон Езерото, откриени се темели од објекти, а

по површината се среќаваат фрагменти од керамички садови, питоси и градежен материјал. **Св. Илија**, средновековна црква и некропола. На јужната страна од селото, на издигната тераса, постојат видливи остатоци од некропола и црква која била посветена на Св. Илија. **Св. Никола**, средновековна црква и некропола, на околу 1 км јужно од селото, околу црквата постојат гробови градени од камени плочи.

Во атарот на Крани постојат пет цркви и една џамија. *Црквата “Св. Богородица”* (Пречиста), се наоѓа во селото, подигната во 1865 година, а камбанаријата обновена во 1992 година. Во кругот на црквата се православните гробишта на кранци. *Црквата “Св. Никола”*, се наоѓа во месноста Илинец (јужно од селото), изградена во 1925 година, на лединеста висорамнина. На оваа локација претходно постоела црква, во чиј круг постојат гробишта со неутврдена старост и потекло. *Црквата “Св. Илија”*, се наоѓа во месноста Илинец (јужно од селото), изградена во 1975 година од мештанинот Петре Трифуновски, на висорамнинка. Во нејзиниот круг постојат гробишта со неутврдена старост и потекло. *Црквичејо “Св. Богородица”*, се наоѓа во западниот дел (веднаш под селото), изградено во 1995 година на ваковско место. *Црквичејо “Св. Ѓорѓија”*, на околу 2 км северно од селото, во месноста Мечкина Вода. Нема сознание за времето на неговото подигнување. Неодамна е обновено од мештанинот Петре Јаневски. *Џамијата*, се наоѓа во источниот дел на селото (на синорот со селото Арвати). Нема податок ниту друго сознание за годината на нејзината изградба, се претпоставува дека е подигната во текот на 19 век. Во 2002 година, на местото на оваа џамија, е подигната нова, можеби една од најмодерните во преспанскиот крај и неговата околина. Во нејзиниот круг има неколку стари муслимански гробишта. Гробиштата на верниците од исламска вероисповест се наоѓаат северно од селото, во месноста Бели Гробишта.

Православните кранци немаат своја општа селска слава. За фамилијарни ги имаат: Св. Никола – зимен, Арангел – зимен, Св. Петка – зимна, Св. Ѓорѓија, Митровден и Пречиста.

Село Крани (фотографија В. Јовановски, 2004 г.)

Демографски развој. Во текот на своето постоење Крани го бележи следниов демографски развој: во 1519 година селото имало 18 христијански семејства (М. Соколовски); во 1865 година 50 помачки куќи (Ј. Хан); во 1889 година 30 куќи и 227 жители (С. Верковиќ); во 1900 година 510 жители од кои 180 Македонци, 100 Арнаути и 130 цигани (В. К'нчов); во 1902 година 128 куќи и 678 жители (Л. Огненов); во 1912 година 117 куќи од кои 37 македонски и 80 албански и 770 жители од кои 270 Македонци и 500 Албанци (Г. Трајчев); во 1925 година 120 куќи и околу 600 жители (Ѓ. Киселиновиќ); во 1949 година 145 куќи од кои 56 македонски, 77 шиитарски, 66 ѓупски и 1 влашка и 946 жители од кои 322 Македонци, 551 Шиитар, 66 Ѓупци и 7 Власи (Б. Русик).

Според државните пописи на Република Македонија во повоениот период, селото бележи: во 1953 година 1019 жители; во 1961 година 1050 жители; во 1971 година 1207 жители од кои 336 Македонци, 867 Албанци и 4 други; во 1981 година 1594 жители (заедно со селото Арвати); во 1991 година 221 домаќинство и 987 жители; во 1994 година 234 станови, 145 домаќинства и 529 жители од кои 136 Македонци, 373 Албанци и 20 други; во 2002 година 112 домаќинства, 220 станови и 416 жители од кои 103 Македонец, 305 Албанци и 1 Србин и 7 останати.

Денешниве кранци се потомци на следниве постари фамилии: а/ македонски Гајтановци (доселени од Костурско во 1944 година), Димитриовци, Дудумовци, Јаневци (дојдени од Брајчино во 1860 година), Калешовци, Николовци, Нивичановци (доселени од Нивици), Рабацовци, Секуловци (доселени од Штрбово околу 1870 година), Слимничани (дојдени од Слимница околу 1880 година), Трифуновци, Кирицовци, Црковци, Церјановци, Шлдоровци, Шапаловци и Штрбовчани (доселени од Штрбово во 1894 година). б/ албански: Иљази (доселени од Граждено околу 1890 година), Елмази (доселени од Лешња околу 1805 година), Демири (доселени од Граждено околу 1820 година), Зеќири (дојдени од Љура – Албанија околу 1820 година), Исени (дојдени од Граждено околу 1850 година), Иљази (дојдени од козјак околу 1900 година), Миртија (најстари од сите албански фамилии во Крани), Мемети (дојдени од Лешња – Албанија околу 1810 година), Оџа (дојдени од Валона околу 1805 година), Таири (дојдени од Гора – Албанија околу 1750 година), Ферати (дојдени од Жарна – Албанија околу 1895 година) и Фејзулаху (дојдени од Валона околу 1840 година).

Кранци со основно образование почнале во годините по Илинденското востание, но заради војните што уследиле, тоа се одвивало со чести и долги прекини. За првпат во неговото постоење, настава на мајчин (македонски) јазик почнала да се изведува во ноември 1944 година. Од селото Крани потекнуваат универзитетските професори д-р Зини Османи и д-р Имер Оџа.

Економски развој. Својата егзистенција кранци секогаш ја обезбедувале преку поделството и сточарството. Во рамките на поделството најмногу се произведувало жито (рж, пченица, пченка, овес, јачмен и др.). Одгледувале лозја и градинарски култури (компир, праз, домати, лук, кромид, зелка, бостан и др.). Во годините на задругарството се садело и тутун. Доста се одело на печалба во странство. Во рамките на сточарството најмногу се одгледувале волови, крави, биволи, коњи, овци и кози. Селото има услови за развој на поделската функција и туризмот.

Историјско минајќо. До 1912 година Крани беше под турско владение, а во тој склоп, делумно, и беговски чифлик. Во Илинденското востание кранци земале учество во четите на околните христијански села. Загинале двајца.

Во Првата балканска војна (октомври 1912) падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна (ноември 1915 година) под бугарска окупација (прво бугарско) со што се најде и во зафатот на Македонскиот фронт. Подоцна, со поместувањето на фронтот, низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, грчки, српски). Во оваа војна кранци беа мобилизирани во војските на спротивставените страни (српската и бугарската), а некои (во одделни периоди) се бореле и на двете страни. Во еден период на војната (1916 – 1918 година) жителите на Крани беа евакуирани во селата Љубојно и Брајчино.

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под српско владение (второ српско) под кое остана сè до 1941 година со сите последици на српската денационализаторска и асимилаторска политика (српска власт, српска војска и политика, српско писмо и јазик, српско училиште и учители, српска црква и попови, српска националност и презимиња).

Во Втората светска војна (мај 1941) Крани падна под окупација на фашистичка Италија, а со тоа се најде и во составот на тн. “Голема Албанија”, која успеала од албанското население во селото да оснива своја вооружена единица под команда на Муса Крања и донекаде ги држеше под своја контрола селата Арвати и Сливница. По капитулацијата на Италија (8 септември 1943 година), селото беше слободна територија на НОАВМ. На 8 ноември 1943 година падна под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугарско) под која остана сè до неговото ослободување (5 септември 1944 година). Во јануари 1944 година во селото беше формирана организација на КПМ, а во септември истата година НОО. Во текот на оваа војна загинаа 4 жители.¹¹¹

¹¹¹ Загинати: Факри Абдуловски, Стефан Керамидовски, Малик Саковски, Ѓорѓија Црквски.

Кривени

Етник: *кривенец, кривенка, кривенче, кривенци.*

Придавка: *кривенски.*

Географска положба и граници. На околу 7 км северно од Ресен, длабоко вовлечено во една од пазувите на планината Бигла и од сите страни опкружено со нејзините истурени разграноци: Висок Кладенец, Голем Рид, Задел, Кошарјето, Нивишта, Среден Рид и Ѓура, поставено од двете страни на Кривенска Река, во изобилство на диви и питоми растенија, на надморска височина од околу 900 м, се наоѓа безмалку напуштеното село Кривени кое приближно лежи на 41-от степен и 09-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 02-та минута источна географска должина.

Кривени е дислоцирано село. За негова претходна локација се споменува месноста Старо Кривени, на околу 1 км северно од денешната. Се претпоставува дека преместувањето на селото настанало при крајот на 17 или во почетокот на 18 век заради потребата од доближување до плодните рамни површини.

Кривени граничи: од север и северозапад со Лева Река, од исток со подрачјето на општината Демир Хисар (во тој склоп со селото Смилево), од југ со Јанковец и Златари и од запад со Избишта.

Атарот на Кривени се простира на површина од 1725 хектари (околу 17 км²) и зафаќа рамничарско алувијално и ридско-планинско земјиште обраснато со листокапна шума (даб, бука, јавор, јасен, леска и др.).

Целосно или делумно, низ атарот на Кривени течат: Кривенска, Бабинска и Чешинска Река, сите со постојан водотек кој во летниот период значително се намалува, особено на Кривенска и Бабинска Река. Од вкупната површина на атарот 405,3 хектари се обработливо земјиште, 71,2 хектари пасишта и 1216,7 хектари шуми.

Сите топоними во атарот на Кривени имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Брежанец, Белецон, Бук-

лин Дол, Бачилиште, Бозоец, Будилец, Бороец, Бигла, Бабино, Биолска Река, Биолски Пат, Висок Кладенец, Голец, Грнчи Рид, Геров Рид, Горно Чешино, Горни Влашки Дол, Гинеи Главје, Голема Нива, Голем Рид, Долни Влашки Дол, Долно Чешино, Дуковица, Ѓура, Задеу, Јавороец, Јагол, Јанов Рид, Кочински Дол, Курјак, Куни Дол, Кривенска Река, Кривени, Кула, Нивишта, На Друмон, Орлец, Оџои Куќи, Пучи Газ, Петров Рид, Печи Риба, Продана Дол, Пенто Река, Пејко Евла, Плоча, Радов Дол, Раљо, Старо Кривени, Старо Мерије, Средни Рид, Сотка, Стано Река, Станов Рид, Џуница, Широка Ледина и други.

Кривенци за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Север” (северен и североисточен) и “Југо” (јужен и југозападен). Селото е најизложено на јужните и западните ветрови кои се сметаат за потопли и дождоносни, а послабо на северните и источните кои се суви и студени.

Историјски развој на селото. Кривени е старо (повеќеветковно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во неизменета форма на името (Кривени) селото е забележано во повеќе извори од различни периоди. Најрано во Слџевскиот кодик во 16 и 17 век (Селишчев), во 1519 и 1583 година во турските пописни документи од тој период (Методија Соколовски), во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К’нчов и Јован Цвијиќ, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1925 година кај Горѓе Киселиновиќ, а потоа кај Јован Хаџивасилевиќ, Влогимјеж Пјанка и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е етничко, произведено од апелативот “крив/а река” со помош на суфиксот “-ни”. Денешниве кривенци раскажуваат легенди кои говорат дека нивното село името го добило по зборот “криени” (сокривани), се мисли на мештаните, веројатно некогаш во текот на турското владеење. Постојат и кажувања кои името на ова село го доведуваат во врска со некое покарактеристично криво крувче на претходната локација на селото.

Кривени е село од собран тип кое, до шеесеттите години на 20 век, имало околу 120 куќи. Денес во него живеат дваесетина домаќинства, повеќето старци. Куќите во селото се стари и главно градени во периодот меѓу двете светски војни и пред тоа, сидани

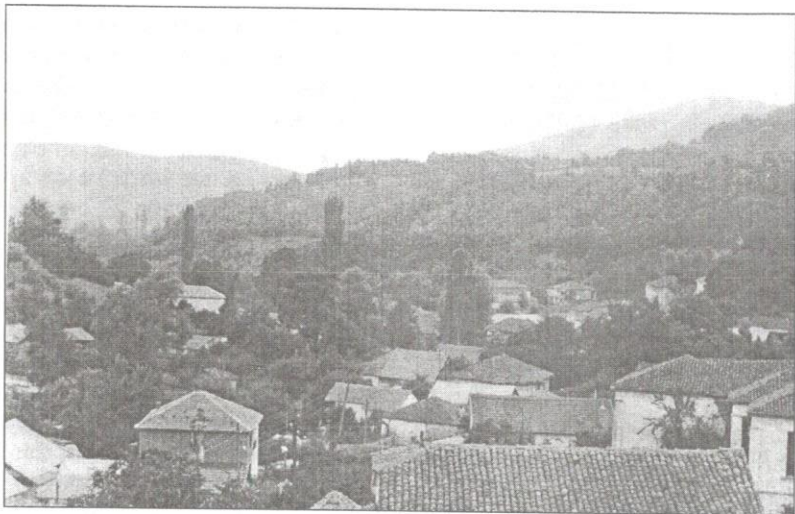
од камен и плитар, на приземје и кат, со големи чардаци. Околу куќите постојат отворени или оградени дворни места во кои се наоѓаат стопанските и други објекти (шлевни, штали, зимници, фурни, гумна, бунари и др.). Со исклучок на помал број, куќите не се обновувани ниту се градат нови. До годините на Втората светска војна, по својата големина и убавина, се истакнувале куќите на: Наумовци, Сариовци, Кузаревци, Темовци, Илчевци и други, градени меѓу двете светски војни, некои од нив со печалбарски пари. Денес, тој примат го носат куќите на: Божиновци, Настевци, Јоцковци, Јуриовци, Илиовци и други, изградени во периодот по 1975 година. Селото го вкрстосуваат една главна (асфалтирана) и повеќе мали природни земјени улици. Според групираноста на куќите селото се дели на три маали: Горна, Средна и Долна Маала. Електрична енергија кривенци добиле во 1969, а асфалтен пат во 1980 година.

Во атарот на Кривени постојат повеќе локалитети од археолошко значење и тоа: **Старо Кривени**, осамен наод од римскиот период. При обработка на земјата биле откопани и неколку питоси. **Чешино**, населба од доцноантичкиот период. Источно од селото во подножјето на Грнчи Рид, при обработка на земјата наоѓани се темели од градежни објекти, сидани од кршен камен и кал, камење за рачно мелење и фрагменти од керамички садови, питоси и градежен материјал.¹¹² Во месноста Чешино, од десната страна на Чешинска Река, на падините од ридестата косина, на локалитетот **Биолски Пат**, постојат остатоци од градежни објекти, а некогаш биле наоѓани и други остатоци кои упатуваат на претпоставка дека таму некогаш имало живеалиште. Кај кривенци постои предание дека таму некогаш фатила некоја заразна болест, поради што луѓето ја напуштиле населбата, одселувајќи се негде во источните делови на земјата. Некои постари луѓе од денешново село Чешиново (Кочанско) некогаш раскажувале дека нивните далечни претци биле доселени од областа Преспа и дека тие во знак на сеќавање на претходното нивно живеалиште, новото го нарекле Чешиново. Недалеку од овој локалитет (од левата страна на Чешинска Река) постои локалитетот **Оџои Куќи**, а во негова непосредна близина се местата Грмаѓено и Црквиште на кои, исто така, постојат остатоци од објекти, а се наоѓани и други предмети (покуќнина и земјоделски алатки). Во месноста **Кула** некогаш биле пронајдени големи земјени купови.

¹¹² Археолошка карта на Република Македонија, стр. 336 и 337.

Во Кривени постојат два верски објекта. Црквата “Св. Ѓорѓија”, во јужниот дел на селото (под селото), најверојатно подигната во текот на 19 век, а обновена во 1985 година. Во кругот на црквата се селските гробишта. Манастирчејќо “Св. Илија”, во месноста Чешино, подигнато во 1996/97 година од дарител автопревозник од Ресен.

Кривенци за своја општа селска слава го имаат Ѓурѓовден (6 мај), а за фамилијарни: Митровден, Св. Петка – зимна, Пречиста, Св. Ѓорѓија и Св. Никола – зимен.

Панорама на с. Кривени (фотографија В. Јовановски, 1999 г.)

Демографски развој. Во текот на своето постоење Кривени го бележи следниов демографски развој: во 1519 година селото имало 36, а во 1583 година 32 семејства (М. Соколовски); во 1889 година 49 куќи, 80 семејства и 387 жители (С. Верковиќ); во 1900 година 450 жители (В. К’нчов); во 1902 година 71 куќа и 494 жители (Л. Огненов); во 1912 година 70 куќи и 563 жители (Г. Трајчев); во 1925 година 100 куќи (Ѓ. Киселиновиќ); во 1949 година 100 куќи и 550 жители (Б. Русиќ).

Според државните пописи на Република Македонија во повоениот период, селото бележи: во 1953 година 521 жител, во 1961 година 443 жители, во 1971 година 302 жители, во 1981 година

145 жители, во 1991 година 58 жители, во 1994 година 66 станови, 24 домаќинства и 49 жители; во 2002 година 11 домаќинства, 46 станови и 27 жители (Македонци).

Кривенци се потомци на следниве постари фамилии: Божиновци, Бочкаровци, Бојковци, Волчевци, Ѓуровци, Иловци, Јоцковци, Коловчевци, Кузаревци, Карадаковци, Лабачевци, Митановци, Милошевци, Мицковци, Мазевци, Недановци, Несторовци, Настевци, Наумовци, Писовци, Перевци, Павловци, Ризмановци, Рунчевци, Радевци, Секуловци, Старчевци, Стојановци, Салабашовци, Тодоровци, Трпевци, Талушевци и Тансуровци.

Секавањата на кривенци говорат дека со основно образование почнале околу 1900 година и тоа на туѓи јазици, а со настава на свој мајчин (македонски) јазик дури во ноември 1944 година. Со своја прва училишна зграда селото се здобило во 1923, во која се учело сè до 1976 година, кога истата била затворена поради недоволен број ученици. После ова, кривенските деца учеле во Јанковец и Ресен. Во шеесеттите години на 20 век Кривени беше познато по релативно големиот број учители што тоа ги дало. Подоцна, многумина од нив се стекнале со вишо или високо образование и работеле на високи и одговорни места во општествениот, политичкиот и стопанскиот живот на земјата. Од ова село потекнуваат Лазо Лабачевски – поранешен секретар на Извршниот совет на СРМ и Андреја Лапчев-лидер на некогашната конзервативна партија на Бугарија, политички и државен деец и повеќекратен министер и претседател на бугарската влада од 1926 до 1931 година.

Економски развој. Кривенци својата егзистенција секогаш ја обезбедувале преку сточарството и поделелството. Во рамките на сточарството најмногу одгледувале овци, кози, волови, биволи, крави, коњи, магариња и друго. Во рамките на поделелството најмногу се сеело жито (пченица, ‘рж, јачмен, овес, уров, пченка и др.) во планинските места се саделе компири. Во некои периоди се садело и тутун. Од 1960 година преовладува овоштарството (јаболка). Масовно се одело и на печалба. Кривени има услови за развој на поделелска и шумска функција.

Историско минајќо. До 1912 година селото беше под турско владение, но не и беговски чифлик. Активно се вклучи во подготовките и текот на Илинденското востание со своја воста-

ничка чета водена од некој си Трајче (смилевчанец). Загинал еден жител, а селото беше ограбено и запалено (66 куќи).

Во Првата балканска војна (ноември 1912 година) падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна (октомври 1915 година) под бугарска окупација (прво бугарско). Подоцна, со поместувањето на фронтот низ селото поминаа и војските на Антантантата (француски, грчки, српски). Во оваа војна кривенци беа мобилизирани во војските на спротивставените страни (српската и бугарската), некои од нив, во различни периоди се бореле и на двете страни. Цивилното население било ангажирано во пробивање и поправка на сообраќајниците и изградба на фортификациски објекти.

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под српско владение (второ српско), под кое остана сè до 1941 година со сите последици на српската денационализаторска и асимилаторска политика (српска власт, српска војска и полиција, српски јазик и писмо, српски училишта и учители, српски цркви и попови, српска националност и презимиња и др.). Во овој период селото беше во состав на општината Јанковец. Двајца кривенци (Панде Божиновски и Михаил Бочкаровски) учествуваа во редовите на интернационалните бригади во Граѓанската војна во Шпанија (1936-1939).

Во Втората светска војна (мај 1941 година) падна под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугарско) под кое остана сè до неговото ослободување (септември 1944 година). За цело време на војната, во месноста Јаворец на планината Бигла била поставена германска радио станица. Во оваа војна Кривени беше на страната на НОАВ. Во септември 1940 година беше формиран актив, а во март 1941 година ќелија на КПЈ, во септември истата година и организација на СКОЈ, а во јули 1944 година НОО. Во оваа војна загинаа тројца мештани.¹¹³

¹¹³ Загинати: Круме Стојчевски, Кире Павловски и Кире Ѓуровски.

Крушје

Етник: *крушијанец, крушијанка, крушијанче, крушијани.*

Придавка: *крушијански.*

Географска положба и граници. На околу 10 км северозападно од Ресен, во благонаведната речиси изолирана котлина формирана со поистурените разграноци на планината Петринска и Плаќенска, по должината на горниот тек и од десната страна на Крушијанска Река (Голема Река), во изобилство на диви и питоми растенија, на надморска височина од 950 м, се наоѓа селото Крушје кое приближно лежи на 41-от степен и 10-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 00-та минута источна географска должина.

Крушје е двапати дислоцирано. За негови претходни локации се спомнуваат Крушје (Старо Село), на околу 3,5 км и Горно Крушје, на околу 2-3 км и двете северно од денешната локација на селото. Првата дислокација настанала во Илинденското востание од како пред тоа три пати било запалено од жителите на селото Буково. После ова крушјани подигнале свое живеалиште на локацијата Горно Крушје која била доволно оддалечена од комуникацијата Битола - Охрид, стрмна и опасна за акциите на турската војска и полиција и поблиску до Ресен. Второто дислоцирање на селото настанало по Втората светска војна (околу 1950 година) заради заземање на поповолна положба во однос на патната комуникација и обезбедување со вода за сите потреби.

Крушје граничи: од север и запад со подрачјето на општината Косел (во тој склоп со селата:Скребатно, Завој, Свињишта и Плаќе), од исток со Лева Река и од југ со Избишта и Болно.

Атарот на Крушје се простира на површина од 2129 хектари (околу 21 км²) и зафаќа исклучително ридско-планинско земјиште обраснато со листокапна шума (даб, бука, евла, леска, габбер, јавор, дрен и др.) и тревнати површини по кои некогаш паселе околу 7000 овци, посебно на локалитетите Голи Врв, Црни Врв, Сивец, Кобел, Кутлишта, Осој и поширокиот реон на Буково. Од

вкупната површина на атарот 465,2 хектари се обработливо земјиште, 146,9 хектари пасишта и 1419,9 хектари шуми.

Сите топоними во атарот на Крушје имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Арамиска Падина, Брлеи Нивје, Бачила, Брза Кучка, Витишта, Влашка Чешма, Глогон, Голи Врв, Голема Краста, Гумно Павлевско, Гривине, Гојтски Мериз, Горни Осој, Градиње, Големи Дол, Долно Село, Еврејка, Завој, Зли Дол, Јастребоец, Крстоине, Крушје, Краежник, Кула, Краста, Кутлишта, Кобел, Којој Плевни, Кочо Грашиште, Калугерец, Краишта, Колибине, Ливчица, Ледиње, Лагон, Леништа, Мала Краста, Мравјалник, Мала Река, Осрец, Осој, Прженик, Плаќе, Продански Дол, Попов Клаенец, Пештера, Расадишта, Сквицине, Стрнкине, Самарница, Смаилој Нивје, Сивец, Старо Село, Саатон, Слогон, Стари Кошарје, Трошлив Камен, Трлана, Таирица, Каве, Умарница, Црни Врв, Церје, Чукарна, Честак, Чешкин Долец, Штрка, Шумје и други.

Крушјани за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: "Север" (северен), "Гаоштанец" (источен и југоисточен), "Лодос" или "Долник" (јужен) и "Ориѓанец" (западен). За студени и суви ги сметаат северните и источните, а за потопли и дождоносни јужните и западните ветрови.

Историски развој на селото. Крушје е старо (повеќековно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во различна форма на името (Круше, Крушеве, Круши, Крушје) се споменува во повеќе извори од различни периоди. Најрано, во турските пописни документи од 1519 и 1583 година (Методија Соколовски), во 1591 година во патописот на Лоренцо Бернардо, во 16 век кај Матковиќ,¹¹⁴ во 17 век во Слечевскиот кодик (Селишчев), во 1865 година во патописот на Јохан Хан, во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К'нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1925 кај Горѓе Киселиновиќ, во 1949 година кај Бранислав Русиќ, потоа кај Јован Цвијиќ, Јован Хаџивасиљевиќ, Влогимјеж Пјанка и други.

Во врска со името на ова село Влогимјеж Пјанка пишува дека е топографско, примарно, рамно на апелативот "круша" во

¹¹⁴ Матковиќ П., Путовање по Балканском полуострову 16 вијека, ЈА, СХХХVI.

колектив. И преданијата на крушјани речиси се истоветни со пишувањата на Пјанка. Тие раскажуваат дека на претходната локација (Старо Крушје или Старо Село), на средсело имало чешма, а до неа крувче, и уште при заселувањето на крушјани (некогаш кога бегале од Турците), баш на тоа место (до крувчето) најпрво се доселиле и подигнале своје живеалиште фамилиите Костовци и Здравевци, а потоа и другите. Подоцна по крувчето населбата била наречена Крушје. Село со име Крушје има Кичевско, Крушевско и Скопско.

Крушје е ново село од собран тип со модерно изградени и современо опремени куќи, речиси сите на приземје и кат. Околу куќите постојат помали или поголеми, отворени или оградени дворни места во кои се наоѓаат потребните стопански и други објекти (штали, плевни, магацини, тремови, гаражи, гумна, фурни и др.) или се оформени во овошни, зеленчукови и цветни градини. На куќите доминираат белите фасади кои пријатно ја разбиваат еднобојноста на пошироката природна околина. По својата големина и убавина се истакнуваат куќите на: Боре Лазевски, Круме Гошевски, Гоне Велјановски, Живко Цепенковски и други. Според групираноста на куќите и семејствата селото се дели на две поголеми маала: Горна Маала (западниот, повисокиот) и Долна Маала (источниот, понискиот) дел на селото.

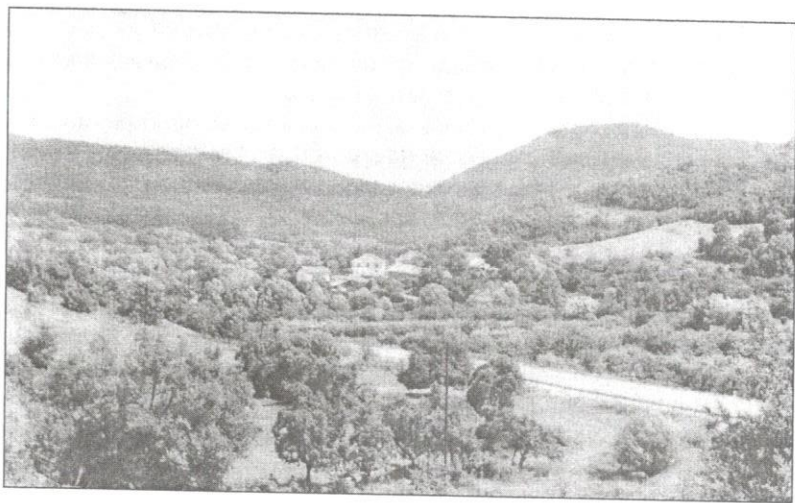
Со своја прва училишна зграда селото се здобило во 1922, а со задружен дом и нова училишна зграда во 1950 година, со електрична енергија во 1961, со телевизиски прием во 1965, со водовод во 1980 и со телефонски приклучоци во 1995 година.

Во атарот на селото постојат повеќе локалитети од археолошко значење и тоа: **Гумење**, населба од доцноантичкото време. Северно од селото во непосредна близина на локалитетот Св. Спас, на издолжено плато што се надоврзува на ридот Крушичка Краста, се наоѓани сидови од објекти, а по површината фрагменти од керамички садови, питоси и градежен материјал. **Св. Спас**, старохристијанска црква и некропола. На околу 0,3 км северно од селото, на јужниот крај од платото на една мала височинка која се спојува со ридот Крушичка Краста, при копањето темели за изградба на црквата (1968 година), биле откриени темели од објекти сидани од камен и хоросан малтер, подни тули, широки керамиди и повеќе гробови градени од камени плочи. **Старо Село - Св. Никола**, средновековна населба, црква и некропола. На околу 0,5 км северозападно од селото, на неколку мали каскадно распоредени тераси се наоѓани објекти градени од камен и кал. На југоисточни-

от крај се откриени остатоци од мала црква (5,90 x 4,30м), посветена на Св. Никола, а околу црквата гробови градени од камени плочи.¹¹⁵

Во Крушје постојат три верски објекти. Црквата "Св. Никола", во Крушје (Старо Село), со мали димензии, подигната пред неколку векови во голема корија од столетни дабје. Во кругот на црквата постојат стари крушјански гробишта. Црквата (безимена), во Горно Крушје, во нешто поголеми димензии од претходната е подигната во почетокот на 20 век. Во кругот на црквата се денешните селски гробишта. Манастирот "Св. Сѝас", на околу 0,5 км западно од селото, изграден на издвоена височинка во непосредна близина на изворите на Голема Река, потекнува од средновековниот период. Во почетокот на 20 век бил во урнатини, а во периодот меѓу двете светски војни е реновиран.

Крушјани за свои општи селски слави ги имаат: Св. Никола - зимен (19 јануари), Духовден (Дуловден) и Св. Јован (20 јануари).

Панорама на с. Крушје (фотографија Д. Јовановски, 1999 г.)

¹¹⁵ Археолошка карта на Република Македонија, стр.333.

Демографски развој. Во текот на своето постоење Крушје го бележи следниов демографски развој: во 1519 година селото имало 32, а во 1583 година 28 семејства (М. Соколовски); во 1865 година 30 куќи (Ј. Хан); во 1889 година 58 куќи, 91 семејство и 467 жители (С. Верковиќ); во 1900 година 370 жители (В. К'нчов); во 1902 година 68 куќи и 442 жители (Ј. Огненов); во 1912 година 80 куќи и 468 жители (Г. Трајчев); во 1925 година 80 куќи (Ѓ. Киселиновиќ); во 1938 година 150 куќи и преку 600 жители¹¹⁶ и во 1949 година 104 куќи и 577 жители (Б. Русиќ).

Според државните пописи на Република Македонија во повоениот период селото бележи: во 1953 година 531 жител, во 1961 година 414 жители, во 1971 година 281 жител, во 1981 година 215 жители, во 1991 година 137 жители, во 1994 година 69 станови, 43 домаќинства и 123 жители; во 2002 година 35 домаќинства, 70 станови и 107 жители (Македонци).

Крушјани се потомци на следниве постари фамилии: Башовци, Бешировци, Велјановци, Гошевци, Ганчевци, Димовци, Даворовци, Здравевци, Земановци, Зурловци, Ивановци, Јашаровци, Јузовци, Јанчевци, Коџакаревци, Костовци, Кочовци, Куртовци, Лазевци, Лазаревци, Мазевци, Мишевци, Муловци, Наумовци, Павлевци, Стерјовци, Стојчевци, Трајановци, Тумбалаковци, Ташаровци, Цепенковци, Цветановци, Цавтаковци и Шишковци.

Крушјани со основно образование почнале уште во годините на турското владеење (околу 1900 година). До годините на Втората светска војна немало ниту еден жител на селото со завршено средно образование. По војната со вишо и високо образование се стекнале преку четириесетина крушјани.

Економски развој. Крушјани својата егзистенција ја обезбедувале преку полделството во чии рамки најмногу се произведувало жито (рж, пченица, јачмен, овес, уров и др.), сточарството во кое најмногу се одгледувале овци, кози, волови и коњи; дрварењето и печалбарството. Денес голем број крушјани работат во стопанските претпријатија, општествените дејности и државните служби.

¹¹⁶ Податокот го дал Митко Василевски, полковник во пензија.

Историјско минајќо. До 1912 година Крушје беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик за кој се вели дека бил рано откупен. Во подготовките и текот на Илинденското востание земало активно учество со своја востаничка чета предводена од Јанче Наумовски. Во селото големи борби биле водени на 2 август 1903 година кога било целосно разурнато и изгорено. На 17 август и.г. голема борба е водена во летното пасиште на Крушје. Во текот на востанието загинале 9 жители, а селото било запалено кога изгореле 74 куќи.

Во Првата балканска војна (ноември 1912 година) селото падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна (октомври 1915 година) под бугарска окупација (прво бугарско). Подоцна, со поместувањето на македонскиот фронт низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, српски, грчки). Во текот на овие војни крушјани беа мобилизирани во војските на спротивставените страни (српската и бугарската), а некои од нив, во различни периоди се бореле и на двете страни. Имало ранети и загинати.

По завршувањето на Првата светска војна селото повторно се најде под српско владение (второ српско) под кое остана сè до до 1941 година со сите последици на српската денационализаторска и асимилаторска политика (српска власт, српска војска и полиција, српски јазик и писмо, српски училишта и учители, српска црква и попови, српска националност и презимиња). Од ова село потекнува Борис Трајчевски – учесник во Шпанската граѓанска војна 1936-1939 година.

Во Втората светска војна падна под окупација на фашистичка Бугарија (мај 1941 година) под која остана сè до неговото ослободување (5 септември 1944 година). Во оваа војна крушјани беа на страната на НОАВ. Во 1940 година беше формиран актив кој подоцна прерасна во организација на КПЈ, во 1942 организација на СКОЈ и во јуни 1944 година НОО. Во оваа војна загинале 4 жители.¹¹⁷ Во знак на благодарност и сеќавање на жртвите и настаните од Илинденскиот период и подоцнежната борба на македонскиот народ за своја национална слобода во селото се подигнати споменик на Илинденското востание, а веднаш до него и спомен-плоча на загинатите борци во НОАВ.

¹¹⁷ Загинати: Ице Ангеловски, Ице Велјановски, Марјан Лазаревски и Бојан Лазаревски.

Курбиново

Етник: *курбинец, курбинка, курбинче, курбинци.*
Придавка: *курбински.*

Географска положба и граници. На околу 2 км од североисточното крајбрежје на Големото Преспанско Езеро, во подножјето на планината Баба односно нејзиниот разгранок Голема Чука, лево од асфалтната лента Макази-Маркова Нога, на благонаведната флувиоглацијална падина, во изобилство на питоми и диви растенија (орев, овошни градини, диви круши-горници, врби, тополи, капини и др.) на надморска височина од околу 950 м, се наоѓа селото Курбиново кое приближно лежи на 40-от степен и 59-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 05-та минута источна географска должина.

Курбиново е дислоцирано село. За негова претходна локација се спомнуваат месностите: Стара Ливада и Долга Ливада, на кои постојат остатоци (црквата “Св. Ѓоргија”, темели од куќи и гробишта). За времето и причините на дислокацијата нема податоци ниту други сознанија.

Курбиново граничи: од север со Рајца и Грнчари, од исток со подрачјето на општината Цапари (во тој склоп со селото Мало-вишта), од југ со Сливница, од југозапад со Претор и од запад со Асамати.

Атарот на Курбиново се простира на површина од 1350 хектари (13,5 км²) и зафаќа ридско-планинско (каменито и трнливо) делумно обработливо земјиште, во повисоките места обраснато со листокапна шума (даб, бука, дрен, леска и др.). На локалитетите Згриљас, Краиште и Ветро Кладенче околу 1960 година е засаден бор. Тревнати пасишта постојат на локалитетите Виришта-на, Боче, Бачилана, Рекине, Рајчинец и Горни Ливаѓе.

Низ атарот на селото тече Курбинска Река која никогаш не пресушува, но нејзиниот водотек во летниот период значително се намалува, посебно од кога дел од изворите на реката се зафатени со водоводот на Курбиново, Асамати и Претор со туристичката населба. Од вкупната површина на атарот 218,6 хектари

се обработливо земјиште, 306,2 хектари пасишта и 787,3 хектари шуми.

Сите топоними во атарот на Курбиново имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Амбарон, Броштојне, Боце, Брце, Бејков Присој, Бачилана, Брливајште, Вириштана, Врпчиња, Ветро Кладенче, Ветробука, Гаштино, Глогон, Голема Стена, Горни Ливаѓе, Грмаѓе, Гојдарницине, Гробишта, Горушка, Горни Дабџеи Нивје, Горчи Ливаѓе, Грубанец, Дивјачкине, Долга Ливада, Дупен Камен, Долни Дабџеи Нивје, Долги Полиња, Дренон, Змијарницине, Згриљас, Зердеец, Зад Осој, Извор, Јаболшницине, Курбиново, Краиште, Киска, Кљункоорев, Копач, Каменџе, Кула Узун, Корија, Кодро, Кемезица, Копотливо, Лопури, Лукон, Лозја, Ливајца, Мерезиште, Мала Бука, Манчорница, Марин Дол, Орманчиња, Опаљна, Обара, Пижоица, Папушица, Присој, Племиште, Попов шупур, Радејца, Рамницине, Рекине, Рајџинец, Садинџе, Смоквине, Сто Куќи, Стари Лозја, Свети Атанас, Стара Ливада, Самоколон, Свети Ѓорѓија, Стојано Нива, Сребрена Вода, Треси Колена, Тапанон, Црнице, Црна Стена, Цепен Камен, Чемер, Черешнице, Чифлик, Шино Бачило, Широка Орница и други.

Курбинци за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Север” (северен и северозападен), “Штрбоец” или “Снегар” (југоисточен), “Југ” (јужен и југозападен) и “Запад” (западен). За суви и студени се сметаат северните и источните, а за потопли и дождоносни јужните и западните ветрови.

Историјски развој на селото. Курбиново е старо (повеќе вековно) христијанско село, во кое секогаш живееле православни Македонци. Во различна форма на името (Курбин, Курбино, Корбиново и Курбиново) се спомнува во повеќе извори од различни периоди. Најрано, во 16 век во Слџевскиот кодик (Селишчев), во 1568/69 година во турските пописни документи за казата Горица, во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К’нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1925 година кај Ѓорѓе Киселиновиќ, а потоа кај Јован Хаџивасиљевиќ, Влогимјеж Пјанка, Бранислав Русиќ и други.

Влогимјеж Пјанка пишува дека името на ова село е посебно, произведено од личното име Курбин или Корубин, или ако суфиксот “-ово” е секундарен (во структурална функција), можно

е за своја основа името на Курбиново да ги има именките со истоветно значење “корубино”, “коруба”, “кора”. Денешниве курбинци пренесуваат преданија кои значително не отстапуваат од констатациите на Пјанка. Едно предание кажува дека нивното село името го добило по некој си мештаннин (ајдук или војвода) Корубин, а според друго (кое е помалку веројатно) името се врзува со некоја си елементарна непогода (водена стихија), кога луѓето биле присилени да се спасуваат со корита (корублини) и според трето, Курбиново името го добило по зборот “курбан” (давање жртва) кога некогаш во минатото курбинци биле присилени на такво нешто заради спас од разбојничките банди.

Курбиново е село од собран тип со околу 40 куќи, обновени или новоизградени, со балкони или тераси, околу куќите со уредени дворни места во кои се изградени стопански и други објекти (плевни, штали, магацини, гаражи и др.). На куќите доминираат белите фасади. До Втората светска војна, по својата големина и убавина се истакнувале куќите на Мице Гелевски, Мице Петрев и на Кире и Мите Трајчевски, изградени меѓу двете светски војни, со печалбарски пари. Денес, тој примат го носат куќите на: Ристо Ристевски, Дорче, Митко и Јоне Диновски, Живко Ристовски, Живко Гелевски и Нане Јанковски. Приодниот пат, кој ја чини и основната улица во селото и продолжува до црквата “Св. Ѓорѓија”, е асфалтиран во 1978 година. Селото го вкрстосуваат и неколку споредни неасфалтирани улици. Според групираноста на куќите и семејствата селото се дели на три маала: Горна Маала (источниот, повисокиот), Средна Маала (средишниот) и Долна Маала (западниот понискиот дел на селото).

Во атарот на селото Курбиново постојат повеќе локалитети од археолошко значење и тоа: **Каштино**, населба и топилница од доцнеантичкото време. На 1,5 км источно од селото постојат остатоци од топена железна руда. Во непосредна близина на ова се среќаваат фрагменти од керамички садови, питоси и покривни ќерамиди. **Кула**, средновековна тврдина. На 2 км североисточно од селото, на ридот Кулишта постојат грамади од кршен камен, покривни ќерамиди и контури на одбранбен бедем, а по површината се среќаваат фрагменти од керамички садови. **Кули**, населба од хеленистичко време. На околу 0,6 км југоисточно од селото, покрај патот за црквата “Св. Ѓорѓија”, се среќаваат фрагменти од керамички садови, тегови со различна форма и друго. Најдена е и мермерна глава која се чува во Народниот музеј во Белград. На повеќе места се откриени питоси, монети и друго кои се чуваат во

Музејската збирка во Ресен. **Рајчинец**, средновековна населба. На 1 км североисточно од селото, се наоѓаат грамади од кршен камен, а се среќаваат и фрагменти од ќерамички садови и питоси. **Рекине**, топилница од доцноантичкото време. На околу 3 км источно од селото, во подножјето на Голема Чука и во непосредна близина на изворот на Мала Река постојат грамади и згура од топена железна руда. **Свети Атанас**, средновековна црква. На 1 км источно од селото, од левата страна на патот кон црквата “Св. Ѓорѓија” (разурната во 1965 година) има остатоци (темели) од градби градени од кршен камен и варов малтер. **Свети Ѓорѓија**, средновековна некропола. На 1 км источно од селото се наоѓа црквата “Св. Ѓорѓија”. При изведувачето на конзерваторските работи во 1953 и 1980 година се откриени гробови во кои се најдени сребрени обетки, прстени и во еден детски гроб ќерамичка чашка. Наодите се чуваат во Музејската збирка во Ресен. Свети Крстовден, базилика од старохристијанскиот период. Во селската црква “Св. Крстовден” се вградени капители со претстава на два гулаба и крст. Архитектонска пластика се среќава и на повеќе други места во атарот на селото. На овој простор се откриени и остатоци од мозаични подови.¹¹⁸

Со задружен дом селото се стекнало во 1950, со водовод и со електрична енергија во 1959, со телевизиски прием во 1965, со телефонски приклучоци во 1990 година. До изградбата на водоводот со кој се зафатени изворите Грубанец и Копотливо курбинци вода пиеле од чешмичето “Буклинка” во месноста Бучалиште. Денес во селото има една приватна продавница на стока за широка потрошувачка.

Во Курбиново постојат две цркви: *црквата “Св. Ѓорѓија”*, на 1 км источно од селото е подигната во втората половина на 12 век, ѕидана со кршен камен, израмнет со тули, еднокорабна, покриена со цилиндричен свод. Во 17 век била запуштена, а во 19 обновена. Според еден запис на “Чесната трпеза” живописот бил завршен во 1191 година и е сличен на оној во црквата “Св. Врачи” во Костур. Конзерваторски работи на архитектурата и живописот се завршени во 1958 година.¹¹⁹ Во кругот на црквата постојат стари гробишта. Тука биле погребувани мртвите сè до 1921 година (последен некој си Јован Гошевски). *Црквата “Крстовден”*, на околу

¹¹⁸ Археолошка карта на Македонија, стр.337 и 338.

¹¹⁹ Илија Велв, Преглед на средновековни цркви и манастири во Македонија, НК, Скопје, 1970, стр. 8, и Крум Томовски, Христијанска архитектура во Преспа, Зборник, Универзитет “Кирил и Методиј”, Скопје, 1976, стр. 15.

0,5 км западно од селото во месноста Крстон, изградена во 1922, а камбанаријата во 1995 година. Во нејзиниот круг се денешните селски гробишта. По барање на грчката патријаршија, султанот со свој ферман број 63 од 23 јуни 1897 година одобри ѕидање на црква во селото Курбиново – Битолска каза во димензии 11x7, 1/2x4,1/2 м. Меѓутоа не е познато на која црква се однесува ова барање и дали црквата била изградена. Покрај ова уште се споменува дека тогаш Курбиново имало 11 куќи и 33 жители.¹²⁰

Курбинци за своја општа селска слава го имаат Ѓурѓовден (6 мај), а од 1956/57 година и Мала Богородица (21 септември). За фамилијарни слави ги имаат Св. Петка – зимна и Св. Ѓорѓија – зимен.

Демографски развој. Во текот на своето постоење Курбиново го бележи следниов демографски развој: во 1568/69 година селото имало 42 семејства (Турски пописни документи за казата Горица); во 1889 година 30 куќи и 258 жители (С. Верковиќ); во 1900 година 200 жители (В. К’нчов); во 1902 година 32 куќи и 187 жители (Ј. Огненов); во 1912 година 24 куќи и 138 жители (Г. Трајчев); во 1925 година 25 куќи и 121 жител (Г. Киселиновиќ); во 1949 година 35 куќи и 220 жители (Б. Русиќ).

Според државните пописи на Република Македонија во повоениот период, селото бележи: во 1953 година 219 жители, во 1961 година 229 жители, во 1971 година 248 жители, во 1981 година 162 жители, во 1991 година 37 домаќинства и 176 жители, во 1994 година 47 станови, 30 домаќинства и 122 жители; во 2002 година 33 домаќинства, 55 станови и 137 жители (Македонци).

Денешните курбинци се потомци на следниве фамилии: Бојчевци, Видиновци (доселени од Маловиште околу 1750 година), Гелевци, Диновци, Јовановци, Јовевци, Јанковци, Костиовци, Савевци, Ставревци, Стерјовци, Талевци и Трајчевци.

Курбинци со основно образование почнале во годините по Илинденското востание. До 1930 година учеле во Подмочани. Сè до Втората светска војна ниту еден жител од селото немало со завршено средно образование, а по војната со вишо и со високо образование се стекнале околу десетина курбинци. Од ова село потекнува професорот на вишата педагошка школа во Скопје и советник во Заводот за школство м-р Драги Ставревски.

¹²⁰ Александар Матковски, Кануни и фермани за Македонија, Мисла, Скопје, 1990.

Економски развој. Курбинци во минатото својата егзистенција ја обезбедувале преку поледелството и сточарството. Во рамките на поледелството најмногу сееле жито ('рж, пченица, овес, јачмен, пченка), саделе градинарски култури (пиперки, патлиџани, лук, кромид, зелка, праз, компири и др.) и доста одгледувале лозја и јаболка. Во рамките на сточарството најмногу одгледувале волови, овци, кози, коњи и друго.

Историјско минајќо. До 1912 година Курбиново беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик. Активно учество земало во подготовките и текот на Илинденското востание со своја востаничка чета. За војвода на Преторската, Рајчанската, Курбинската и Сливничката чета се спомнува Јонче Ставовски (од с. Љубојно). Во текот на востанието курбинци поминале шест недели во збег и имало 6 загинати.

Во Првата балканска војна (ноември 1912) падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна (октомври 1915 година) и под бугарска окупација (прво бугарско) со што се најде и во зафатот на македонскиот фронт. Од 1916 до 1918 година курбинци биле евакуирани во селата Рајца и Грнчари. Со поместувањето на фронтот подоцна низ Курбиново поминале и војските на Антантата (француски, српски, грчки). Во оваа војна курбинци биле мобилизирани во војските на спротивставените страни (српската и бугарската), а цивилното население често било ангажирано во изградба на фортификациски објекти (земунци, ровови, бункери, набљудувачници, патишта и др.).

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под српско владение (второ српско) под кое остана сè до 1941 година со сите последици на српската денационализаторска и асимилаторска политика (српска власт, српска војска и полиција, српски јазик и писмо, српски училишта и учители, српска црква и попови, српска националност и презимиња и др.).

Во Втората светска војна Курбиново падна под окупација на фашистичка Италија, со што се најде во составот на тн. "Голема Албанија". Во селото имаше италијанска војска и карабињерија. По капитулацијата на Италија (8 септември 1943 година) падна под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугарско), под која остана сè до неговото ослободување (5 септември 1944 година). Во текот на оваа војна Курбиново беше на страната на НОАВ. Во

1942 година во селото беше формиран актив на КПЈ, а во јули 1943 година НОО. Во оваа војна загинаа двајца жители.¹²¹

¹²¹ Загинати: Јонче Георгиевски и Крсте Гелевски.

Лавци

Етник: лавчанец, лавчанка, лавчанче, лавчани.

Придавка: лавчански.

Географска положба граници. На западната страна од плодното Ресенско Поле, на околу 4 км северно од брегот на Големото Преспанско Езеро, вовлечено во живописна пазува на планината Галичица и претежно поставено од левата страна на малиот поток (Лавчанска Река), во густина од диви и питоми растенија (ореви, сливи, костени, цреши, дабје, врби, јасики, тополи и др.), на стрмна (ерозивна) и рамна (алувијална) подлога, на надморска височина од околу 900 м, се наоѓа селото Лавци кое приближно лежи на 41-от степен и 03-та минута северна географска ширина и на 20-от степен и 57-та минута источна географска должина. И покрај тоа што нема поконкретни сознанија за дислоцираноста на селото, кај лавчани провејува мислењето дека нивното село некогаш било еврејско и на друга локација, можеби во месноста Мало Поле.

Лавци граничи: од север со селата Стипона и Евла, од исток со Дрмени, од југ со Прелјубје, Покрвеник и Перово и од запад со подрачјето на општината Охрид (во тој склоп со с. Велестово).

Атарот на Лавци се простира на површина од 1668 хектари (околу 16,6 км²) и зафаќа рамничарско (алувијално и лесно обработливо) и ридско-планинско земјиште претежно обраснато со листокашна шума (даб, бука, јавор и леска), а на локалитетите Пицулин Врв, Ветерник и Самар постојат тревнати високопланински пасишта на кои расте вкусен чај. На овие пасишта некогаш паселе многубројни стада овци. Во 1965 и 1966 година на локалитетите Лазот, Пијој и Каца е засаден бор. Од вкупната површина на атарот 347,3 хектари се обработливо земјиште, 437,0 хектари пасишта и 366,4 хектари шуми.

Сите топоними во атарот на Лавци имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Бавчине, Вељо Нивче, Волкоа Дупка, Врбоец, Ветерник, Водена Бука, Грозје, Гарваница,

Глабоко, Горно Бачило, Големиот Орев, Дуф, Долна Ливада, Дупнајца, Дол, Долно Бачило, Добра Вода, Дуљо Чешме, Змевче, Калишта, Копанки, Крив Аблан, Кучебан, Каца, Каланов Даб, Катик, Лавци, Лавчанска Река, Липоец, Лешечки Гумење, Лејкоец, Лаз, Ливаѓено, Ливаишта, Мудринец, Манастирка, Мало Поле, Нивана, Овчарниче, Покрвеник Камен, Покрвенска Чешма, Пречник, Попои Разорје, Ракида, Рид, Рамни Дол, Св. Никола, Скали, Самар, Св. Недела, Сливче, Св. Ѓоргија, Свински Котец, Смрдеж, Скала, Танев Гроб, Тумба, Тапаница, Три Ореи, Трпеница, Усеиноа Нива, Царев Дол, Цероец, Широка Ледина, Шумаркоа Нива, Шипрање, Шајница и други.

Во месноста Манастирка има убава чешма и зграда подигната за потребите на некогашната земјоделска задруга “Мите Прцуловски” од Царев Двор. Овој објект порано му припаѓал на винарската визба од Охрид. Лавци е познато и по појавата на рудно богатство (јаглен, на околу 1 км северно од селото во месноста Каца).

Лавчани за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Северко” (североисточен), “Југо” или “Долник” (јужен), “Галичник” (југозападен) и “Горник” или “Ориѓанец” (западен). Селото најмногу е изложено на јужните и западните ветрови кои се сметаат за потопли и дождоносни, а помалку на североисточниот ветер кој е студен и сув.

Историјски развој на селото. Лавци е старо (повеќе-вековно) село во кое сложено живеат православни Македонци и Турци – мухамеданци. Во различна форма на името (Ласци, Влашци, Лашци, Лахци, Лафци и Лавци) селото е забележано во повеќе извори од различни периоди. Најрано во турските пописни документи од 1519 и 1583 година (Методија Соколовски), во Слечевскиот кодик во 16 век (Селишчев), во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К’нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1925 година кај Ѓорѓе Киселиновиќ, а потоа кај Јован Хаџивасилевиќ, Влогимјез Пјанка и други.

Влогимјез Пјанка пишува дека името на ова село е етничко, образувано со помош на суфиксот “вци” од етнонимот Влав, но не ја исклучува можноста да е тоа и топографско име. Лавчани пренесуваат предание дека на тоа место во самоилово време има-

ло затвор кој, покрај стражарите го чувале и кучиња по чије лаење, прво локалитетот, а подоцна и селото било наречено Лавци. Кирил Јоновски истакнува веројатност дека селото своето име го добило по главните манастири во кои се собирале монаси од средновековните “лаври”.¹²² Село со име Лавци има во Битолско.

Лавци е село некогаш од типично, а денес од релативно собран тип со околу триесеттина стари и новоизградени куќи и се протегнува на околу 2 км од левата страна на Лавчанска Река. Старите куќи се сидани со плитар, а новите со блок-тула, некои на приземје, а други на приземје и кат, преовладуваат белите фасади со што ефикасно се разбива монотониот колорит на долината. Околу куќите има помали или поголеми, отворени или различно оградени дворни места во кои се наоѓаат стопански и други објекти (штали, плевни, зимници, гаражи, магаџини, тремови, гумна, живинарници и др), а во некои има парцели на овошни, зеленчукови или цветни градини. До годините на Втората светска војна по својата големина и убавина се истакнувале куќите на Митре Таневски и на Пандо Трајчевски, изградени во периодот меѓу двете светски војни со печалбарски пари. Денес тој примат го носат куќите на Љутви Демировски, Бајрам Усеиновски, Муџе Јашаровски и Љупчо Бојчевски, изградени околу 1975 година. Сите куќи се наредени од двете страни на една долга асфалтирана и неколку попречни тесни и стрмни неасфалтирани улици. Според локацијата и групираноста на куќите и семејствата селото се дели на две маала: Горна Маала (во повисокиот, постариот) и Долна Маала (во понискиот и поновиот дел на селото).

Со своја прва училишна зграда селото се здобило во 1946, со задружен дом во 1950, со електрична енергија во 1960, со систем за наводнување во 1962, со телевизиски прием во 1965, со водовод во 1987 и со телефонски приклучоци во 1995 година.

Во атарот на селото Лавци постојат повеќе локалитети од археолошко значење и тоа: **Андонои Градини**, населба од римското време. На североисточниот крај од селото, на блага падина што се спушта кон рекичката Плаича, при обработка на земјата се наидувало на сидишта од градежни објекти и керамички садови со бронзени монети. **Стара црква “Св. Дух”**, средновековна црква и некропола. На западниот раб од селото, на високо зарамнето плато, постојат остатоци од сидови од објект со мали димензии, а околу него гробови градени со камени плочи. **Трансформатор**, сред-

новековна населба. На западниот крај од селото, во 1973 година при изградбата на трансформаторот биле откриени сидови од објекти градени од камен и кал. **Тумба**, населба од доцноантичкото време. На тримеѓето од селата Лавци, Прељубје и Дрмени, на мала височинка со зарамнето плато, при обработка на земјата биле откриени темели од објекти, а по површината фрагменти од керамички садови, питоси и друго.¹²³

Во селото Лавци постојат една црква и една џамија. *Црквата “Св. Никола”*, се наоѓа во селото и според кажувањата на лавчани изградена е во 1920, а реновирана во 1997/98 година. *Џамијата*, се наоѓа во непосредна близина на црквата Св. Никола. Нема податоци ниту други сознанија за името и годината на нејзината изградба. Се претпоставува дека е подигната во втората половина на 19 век. Гробиштата на православните лавчани порано биле во месноста Дуф, а сега во кругот на црквата, а муслиманските во месноста Гумења, на околу 0,5 км јужно од селото.

Православните лавчани за своја општа селска слава ја имаат Василица (14 јануари), а за фамилијарни: Ѓурѓовден и Св. Никола – летен.

Демографски развој. Во текот на своето постоење Лавци го бележи следниов демографски развој: во 1519 година селото имало 98, а во 1583 година 93 семејства (М. Соколовски); во 1889 година 12 куќи, 16 семејства и 79 жители (С. Верковиќ); во 1900 година 276 жители од кои 120 Македонци христијани, 150 Македонци – мухамеданци и 6 Арнаути мухамеданци (В. К’нчов); во 1902 година 50 куќи и 289 жители (Л. Огненов); во 1912 година 20 куќи од кои 5 македонски и 15 турски и 266 жители од кои 45 Македонци и 221 Турчин (Г. Трајчев); во 1925 година 46 куќи и 261 жител од кои 178 муслимани (Г. Киселиновиќ) и во 1949 година 58 куќи и 311 жители (Б. Русиќ).

Според државните пописи на Република Македонија во повоениот период, селото бележи: во 1953 година 333 жители, во 1961 година 339 жители, во 1971 година 312 жители од кои 103 Македонци и 209 Турци, во 1981 година 358 жители, во 1991 година 39 домаќинства и 197 жители, во 1994 година 65 станови, 39 домаќинства и 145 жители од кои: 28 Македонци, 113 Турци и 4 Албанци;

¹²² Кирил Јоновски, Преспа-историска снigma, Скопје, 2002, стр.32.

¹²³ Археолошка карта на Република Македонија, стр.338.

во 2002 година 30 домаќинства, 62 станови и 134 жители од кои 18 Македонци, 2 Албанци, 113 Турци и 1 останати.

Лавчани се потомци на следниве постари фамилии: а/ *македонски*: Андоновци, Бојчевци, Гештаковци, Жиловци, Таневци (доселени од Коњско во 1934 година), Колевци, Мркачовци, Пандевци и Перовци (доселени од Перово); б/ *турски*: Алиовци, Зеќировци, Јашаровци, Јуруковци, Резаковци, Селимовци и Шаиновци.

Лавчани со основно образование почнале во годините на Илинденското востание кое подоцна се одвивало со чести и подолги прекини заради војните што настанале. Селото Лавци сè до годините на Втората светска војна немало ниту еден жител со завршено средно образование. По војната, преку десетина лавчани се стекнале со вишо или високо образование. Во предвоена Југославија децата од ова село учеле во Царев Двор.

Економски развој. Основно занимање на лавчани секогаш било поледелството и сточарството. До шеесетите години на 20 век најмногу се произведувало жито (пченица, 'рж, јачмен, пченка), потоа грав и тутун, а денес овошје (јаболка, цреши, сливи и др.). Од сточарството најмногу се одгледувале овци, кози, волови и коњи. Доста се одело на печалба во странство. Селото има услови за развој на поледелска и сточарска функција.

Историјско минатио. До 1912 година Лавци беше под турско владение, но не и беговски чифлик. Лавчани учествувале во подготовките и текот на Илинденското востание во кое двајца загинале, а селото било целосно изгорено (16 куќи). За нивни војвода се спомнува Никола (од с.Горно Дупени).

Во Првата балканска војна (ноември 1912 година) селото падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна (октомври 1915 година) под бугарска окупација (прво бугарско) со што подоцна се најде и во зафатот на македонскиот фронт. Во таа војна, низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, српски, грчки). Во оваа војна лавчани беа мобилизирани во војските на спротивставените страни (српската и бугарската), а некои од нив, во различни периоди, и на двете страни.

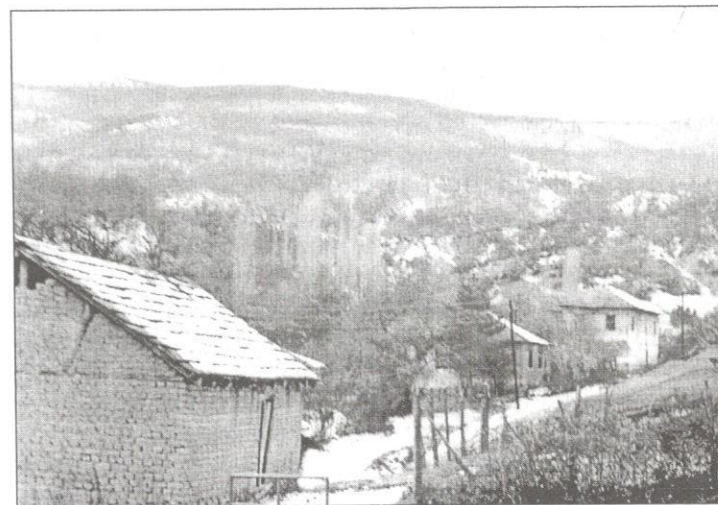
По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под српско владение (второ српско) под кое остана сè до 1941 година со сите последици на српската денационализатор-

ска и асимилаторска политика (српска власт, српска војска и полиција, српски јазик и писмо, српски училишта и учители, српска националност и презимиња и др.). Во овој период селото беше во составот на општината Царев Двор.

Во Втората светска војна падна под окупација на фашистичка Италија, со што се најде во составот на тн."Голема Албанија". По капитулацијата на Италија (8 септември 1943 година) падна под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугарско) под која остана сè до неговото ослободување (5 септември 1944 година).

Во оваа војна лавчани целосно беа на страната на НОАВ. Во 1940 година во селото е осниван партиски актив, во декември 1941 организација на СКОЈ, пролетта 1942 година, на својот пат низ Горна Преспа во селото биле прифатени и престојувале Кузман Јосифовски – Питу и Душко Поповиќ, во јули 1943 година во селото бил формиран НОК и излегле првите партизани. Во текот на војната загинале 5 жители.¹²⁴

Во знак на благодарност и вечно сеќавање на паднатите борци од селото, во дворот на основното училиште е подигната спомен-плоча.

С. Лавци (фотографија Владо Јовановски, 2004 г.)

¹²⁴ Загинати: Живко Андоновски, Кадри Бакушевски, Селман Далиповски, Ѓорѓи Пандевски и Нијаз Зекировски.

Лева Река

Етник: *леворечанец (љоречанец), леворечанка (љоречанка), леворечанче (љоречанче), леворечани (љоречани).*

Придавка: *леворечки (љоречки).*

Географска положба и граници. На околу 10 км северно од Ресен, длабоко вовлечено во една од пазувите на планината Бигла, во горниот дел на живописната благонаведната и речиси потполно изолирана котлинка оградена со густо пошумените ридски месности: Курјак, Орлец, Чукана, Трнон, Градиништа, Којадол и Коблено, од двете страни на истоимената река и единствената асфалтирана улица, на надморска височина од 950 м, се наоѓа најсеверното село во областа Преспа – Лева Река или Љорека (како го нарекува месното население), кое приближно лежи на 41-от степен и 10-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 01-та минута источна географска должина.

Лева Река граничи: од север и исток со подрачјето на општината Сопотница (во тој склоп со селата Вирово, Церово и Боиште), од исток со подрачјето на општината Демир Хисар (во тој склоп со селото Смилево), од југ со Кривени и Избишта и од запад со Крушије и подрачјето на општината Косел (во тој склоп со селото Плаќе).

Лева Река е дислоцирано село. За негова претходна локација се споменува месноста Старо Село, на околу 4 км северно од денешната, во подножјето на ридот помеѓу Бигличка и Секундичка (Гарваничка) Река, на брдото меѓу нив, на која сè уште постојат остатоци од темелите на куќите, црквите и гробиштата. Се пренесува предеание дека селото на оваа локација имало 90 куќи, а според некои преданија и кула, брашнарница и воденица. Низ селото врвел патот Охрид – Прилеп.

Атарот на Лева Река се простира на површина од 2465 хектари (околу 24,5 км²) и зафаќа исклучиво ридско-планинско земјиште обраснато со листокапна шума (даб, бука, евла, брест, јасика, леска, дрен, јавор и др.) и тревнати терени по кои некогаш се напасувале многубројни стада овци и кози, посебно на локали-

тетите: Кочедол, Јариница, Орница, Бела Војца, Делои, Краишник, Еврејка и Присон. Од вкупната површина на атарот 500,9 хектари се обработливо земјиште, 277,1 хектари пасишта и 1584,6 хектари шуми.

Сите топоними во атарот на Лева Река имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Бела Војца, Богдајнца, Бразда, Биглишко Долиште, Бимбишко Бачило, Виројне, Вранче Дол, Ваковски Ливаѓе, Голем Дол, Градиништа, Грмечки Камен, Горно Коблено, Гробон, Гарвајнца, Горно Присој, Горна Црква, Дивјачина, Долно Коблено, Дробацине, Долно Присој, Дабје, Делои, Дупка, Еврејка, Еленски Рид, Зло Долиште, Заилец, Иван Дол, Јавороец, Јасичкине, Јанов Камен, Јариница, Камена Страга, Каликуреец, Катунеште, Коприница, Курјак, Кољо Патиште, Колкон, Крушевска Нива, Клаенче, Краишник, Колибине, Кочедол, Ковчегарине, Која Дол, Кртина, Кољојца, Кисела Вода, Коблено, Колчкине, Лиско Падина, Лисино, Лекоита Вода, Лепастрмака, Лева Река, Мала Рудина, Мачни Кошари, Мравјалник, Млачкине, Мегулици, Милев Рид, Милејца, Орлец, Орница, Пранчки Дол, Попов Дол, Пучи Газ, Покол Дробеш, Попо Млаче, Пешојца, Певчеец, Св. Недела, Суљоноа Патичка, Старо Село, Среден Рид, Седлоно, Солишта, Секундица, Свински Дол, Ставцине, Трскана, Трпко Падина, Трнон, Топлец, Трно Ливада, Татарско Брдо, Темни Дол, Керни Евли, Кириин Дол, Умишта, Црни Врв, Чукана, Честак, Цепчинец, Церо Мост, Шумје, Широка Ливада, Шаилица, Шталана и други.

Леворечани за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Пореч” (северен), “Ориѓанец” или “Дебел ветар” (југозападен) и “Дебранец” (западен и северозападен). Селото е најизложено на северниот и југозападниот ветар кои се сметаат за студени и дождоносни.

Историјски развој на селото. Лева Река е старо (повеќеветковно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во различна форма на името (Лев Река, Љворејка, Леорека, Јорека, Љорека и Лева Река) се споменува во повеќе извори од различни периоди. Најрано, во 1519 и 1583 година во турските пописни документи (Методија Соколовски), во 1865 година во патописот на Јохан Хан, во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К’нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинден-

скиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1925 година кај Ѓорѓе Киселиновиќ, а потоа кај Јован Хаџивасилевиќ, Влогимјеж Пјанка и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е придавско – именски состав, и првобитно се однесувало на селската река, а потоа е пренесено на селото. Леворечани претпоставуваат дека нивното село името го добило по левиот поток (Меѓуличка Река) кој се спојува со Лева Река во јужниот дел на локалитетот Старо Село, а спрема некои други преданија дека реката тече од левата страна на селото.

Лева Река е село од собран тип, со 23 стари куќи, градени од камен и плитар, на приземје и кат, со чардаци. Околу куќите постојат отворени или различно оградени дворни места во кои се наоѓаат стопански и други објекти (штали, плевни, зимници, кочини, кокошарници, гумна, фурни, гаражи, тремови, магацини и др.), а во некои постојат помали или поголеми парцели на овошни или градинарски насади.

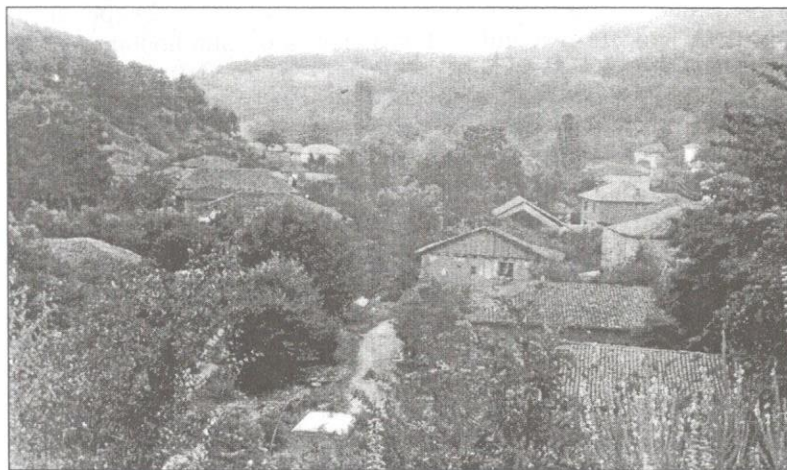
До годините на Втората светска војна, по својата убавина и големина се истакнувале куќите на: Мице Спирков, Ѓорѓија Јосифовски, Нанчо Стојановски и Ристе Тосковски, изградени меѓу двете светски војни, со печалбарски пари. Денес, тој примат го носат куќите на: Данче Старковски, Крсте Старковски, Живе Симоновски, Блаже Божиновски, Андруш Јосифовски, Владо Јосифовски и Вите Филиповски, изградени во периодот околу 1970 година. Според групираноста на куќите и семејствата селото се дели на три маала: Горна или Дачуловска Маала (северниот), Средна или Папазовска (средишниот) и Долна или Гулевска Маала (јужниот дел на селото).

Со своја прва училишна зграда селото се здобило околу 1924 година (сега во урнатини), со електрична енергија во 1963, со фабрика за изработка на ќилими во 1961, со асфалтен пат во 1983 и со телефонски приклучоци во 1994 година. Селото водовод нема. Само осум домаќинства со свои средства зафатиле и спровеле изворска вода во своите домови. За наводнување на скромните овошни површини се користат водите на Реката, кои ги има во доволна количина и во летниот период.

Во атарот на селото како локалитети од археолошко значење се наведуваат: **Горна Црква**, осамен наод од доцноантичкото време. Северно од селото, на десниот брег на малата селска река, во непосредна близина на црквата “Св. Никола”, во 1960 година биле откриени два питоса, кои не се зачувани. **Старо Село**, сред-

новековна населба, црква и некропола. На околу 4 км североисточно од селото, на зарамнето плато, се забележуваат темели од објекти, урнатини од црква со мали димензии и околу неа гробови од камени плочи со ориентација запад-исток.¹²⁵ На овој локалитет само на северозападната страна од гробиштата, некогаш постоело и друго црквиче (5x3) кое било изградено од дабови меѓусебно поврзани греди, без железни клинци. Темелите на црквичето сè уште се препознатливи.

Во Лева Река постојат две цркви. *Црквата “Св. Никола”*, во северниот дел на селото, изградена во 1859, изгорена во 1903, обновена во 1924 година, кога на јужната страна е дограден трем. Има иконостас и камбанарија. *Црквичето “Св. Пејка”*, на околу 0,3 км северно од селото (во месноста Леоита Вода), изградено во 1994 година од фамилијата на Андруш Јосифовски. Кај селските гробишта (над селото) постои параклис со икона на Свети Никола. Селските гробишта се на околу 0,7 км северно од селото (над селото), на убава локација на која има параклис со икона на Св. Никола и стари големи дабје.

Село Лева Река (фотографија Д. Јовановски, 1999 г.)

¹²⁵ Археолошка карта на република Македонија, стр.338

Лева Река за своја општа селска слава ги има: Св. Никола – летен (22 мај) и Св. Никола – зимен (19 декември), а за фамилијарни: Св. Ѓоргија кои го слават само Гроздановци и Ајтовци.

Демографски развој. Во текот на своето постоење Лева Река го бележи следниов демографски развој: во 1519 година селото имало 73, а во 1583 година 130 семејства (М. Соколовски); во 1865 година 15 куќи (Ј. Хан); во 1889 година 44 куќи, 62 семејства и 331 жител (С. Верковиќ); во 1900 година 265 жители (В. К'нчов); во 1902 година 61 куќа и 373 жители (Ј. Огненов); во 1912 година 55 куќи и 305 жители (Г. Трајчев); во 1925 година 25 куќи (Ѓ. Киселиновиќ) и во 1949 година 78 куќи и 369 жители (Б. Русиќ).

Според државните пописи на Република Македонија во повоениот период, селото бележи: во 1953 година 367 жители, во 1961 година 312 жители, во 1971 година 207 жители, во 1981 година 205 жители, во 1991 година 33 домаќинства и 123 жители, во 1994 година 30 станови, 25 домаќинства и 73 жители од кои 72 Македонци; во 2002 година 20 домаќинства, 45 станови и 60 жители од кои 59 Македонци 1 Србин.

Леворечани се потомци на следниве стари леворечки родови: Гулевци, Дамуловци и Папазовци, а од нив подоцна произлегле Деровци, Старковци, Крстевци, Оцовци, Маџуровци и Симјановци, а се доселиле Ајтовци (од с. Боиште), Арнаутине (од пределот на Мала Преспа), Гроздановци (од с. Боиште), Калиовци (од пределот на Мала Преспа), Рајчановци (од с. Рајца) и Тосковци (од областа Полог).

До Втората светска војна селото немало ниту еден жител со завршено средно образование. По војната со вишо или високо образование се стекнале преку петнаесетина леворечани, некои од нив биле на високи раководни места во државната администрација.

Економски развој. Леворечани својата егзистенција секогаш ја обезбедувале преку печалбарството и сточарството во чии рамки најмногу се одгледувале овци, кози, говеда и коњи, потоа производство на кумур, преработка на дрво и пчеларење. Денес, најмногу се занимаваат со производство на кисело јаболко, берба на шумски плодови и билки. Лева Река има услови за развој на сточарската, шумската и пчеларската функција.

Историјско минатио. До 1912 година Лева Река беше под турско владение, но не и беговски чифлик. Во 16 век се спомнува и како дервенџиско село.¹²⁶ Во подготовките и текот на Илинденското востание земало активно учество со своја востаничка чета предводена од Спирос (мештанин). Загинале 8 леворечани, а селото било ограбено и изгорено (54 куќи).

Во Првата балканска војна (ноември 1912 година) селото падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна (октомври 1915 година) под бугарска окупација (прво бугарско). Подоцна, со поместувањето на фронтот низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, српски, грчки). Во оваа војна, леворечани беа мобилизирани во војските на спротивставените страни (српската и бугарската), а некои од нив, во различни периоди, се бореле и на двете страни.

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под српско владение (второ српско), под кое остана сè до 1941 година со сите последици на српската денационализаторска и асимилаторска политика (српска власт, српска војска и полиција, српски јазик и писмо, српски училишта и учители, српска црква и попови, српска националност и презимиња и др.). Во текот на овој период селото беше во состав на општината Јанковец.

Во Втората светска војна (мај 1941 година) падна под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугарско) под која остана сè до неговото ослободување (септември 1944 година). Во текот на оваа војна селото беше на страната на НОАВ. Во јуни 1944 година во селото беше формиран НОО.

¹²⁶ М. Соколовски, Дервенџиството во Охридскиот санџак во втората половина на XVI век, Годишен зборник на филозофскиот факултет, книга 19, 1967, стр. 169-302.

Лесковец

Етник: *лесковчанец, лесковчанка, лесковчанче, лесковчани.*

Придавка: *лескоско.*

Географска положба и граници. На околу 2 км западно од Големото Преспанско Езеро и одморалиштето Царина, во длабока пазува (долина) на планината Галичица, оградена со двата подоминантни рида Осој и Стрнана, на надморска височина од околу 1000 м, се наоѓа селото Лесковец кое приближно лежи на 40-от степен и 57-та минута северна географска ширина и на 20-от степен и 53-та минута источна географска должина. Нема податоци ниту други сознанија дека селото некогаш било дислоцирано.

Лесковец граничи: од север со Отешево и подрачјето на општината Охрид (а во тој склоп со селото Пештани), од исток со Стење, од југ со територијата на Република Албанија (во тој склоп со селото Горна Горица) и од запад (повторно) со подрачјето на општината Охрид (и во тој склоп со селата Трпејца, Љубаништа, Олшани и Коњско).

Атарот на Лесковец се простира на површина од 2491 хектар (околу 25 км²) и зафаќа исклучително ридско-планинско карсно земјиште обраснато со листокапна шума (даб, бука, габер, леска, дрен, јавор и др.) и тревнати терени, особено на локалитетите Асанџура, Суво Поле (Горно и Долно), Воден Камен, Бигла, Гола Бука и Галичица. Во непосредна близина на селото постојат три помали, еден од друг изолирани рамничарски локалитети кои се користеле како обработливи површини. Од вкупната површина на атарот 117,5 хектари се обработливо земјиште, 1003,0 хектари пашишта и 957,2 хектари шуми.

Атарот на Лесковец оскудева од вода за сите потреби. Вода се пиело од единствената селска чешма (чиј водотек во летниот период значително се намалува) и од неколкуте селски бунари. Во 1938/39 година во месностите Горно и Долно Суво Поле биле направени "локви" (вештачки базени) за напојување на стоката. На

некои места постоеле и базени во чие дно и од страните била вградена волна за да ја задржува атмосферската вода.

Сите топоними во атарот на Лесковец имаат словенско потекло. Како попознати ги набројуваме: Асанџура, Бочено, Бозон, Бира Локва, Бигла, Барам Вршинана, Волко Легало, Влашки Патишта, Воден Камен, Гола Бука, Голем Рид, Големана Нива, Гробон, Дренчено, Долојне, Добрамира, Елениште, Ждрепчено, Змијарникон, Игралите, Јаворон, Јасикана, Косто Бачило, Калев Камен, Клењено, Кокошара, Клетауник, Крестојне, Крлушка, Кремозон, Лесковец, Липона Ливада, Лозињено, Локвено, Љуштејнци, Мало Граишне, Маџара Бука, Микимињено, Маџароишне, Опаљна, Осоон, Осматрачницана, Плускана, Подлозја, Подосој, Пијојне, Премрегон Билипчов, Прданов Камен, Попо Магаре, Присоон, Рапона Нива, Равницана, Арвеникон, Редојне, Суво Поле, Средна Нива, Скината Скрка, Турска Ливада, Таван, Турчено, Теснион Камен, Ториштана, Трно Сливе, Тољона Нива, Урвалчено, Умиште, Црни Улишта, Церицине, Црвејнциана, Цуцуљено, Шапкана Нива, Шаљоска и др.

Лесковчани за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: "Север" (северен и североисточен), "Долник" (источен), "Југ" (јужен) и "Сгорен" или "Дебранец" (западен). За суви и студени ги сметале северните и источните, а за потопли и дождоносни јужните и западните ветрови.

Историјски развој на селото. Лесковец е старо (повеќе вековно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во различна форма на името (Лесково, Лесковац, Лесковец и Лесковец) се спомнува во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 16, 17 и 18 век во Слечевскиот кодик (Селишчев); во 1865 година во патописот на Јохан Хан; во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ; во 1900 година во делата на Васил К'нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1925 година кај Ѓорѓе Киселиновиќ, а потоа кај Јован Хаџивасилевиќ, Влогимјеж Пјанка и други. Доколку Лесковец може да се поидентификува и со некогашното село Галичица, тогаш се спомнува и во турските пописни документи од 1583 година (Методија Соколовски).

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека произлегува од зборот "леска" (вид шумско растение). Ваква-

та констатација ја потврдуваат и преданијата на денешниве лесковчани. Кај некои од жителите провејува и друго кажување, дека нивното село името го добило по некој си Леско, кој прв дошол на ова место и подигнал своја куќа (зачетник на селото).

Лесковец е село од собран тип со околу 30 куќи, ѕидани од камен и земја, повеќето на приземје, без оградени дворни места во кои се наоѓаат останатите стопански и други објекти (штали, плевни, зимници, фурни, бунари и др.). До годините на Втората светска војна, според својата големина и убавина се издвојувале куќите на Ивановци (Спиро и Андреја), Римановци и Симолевци, изградени меѓу двете светски војни, со печалбарски пари.

Селото го вкрстосуваат неколку тесни, стрмни и каменити улочки. Некогаш низ селото минувал и патот за манастирот "Св. Наум" на брегот на Охридското Езеро кој бил масовно посетуван од Преспанци.

Со своја прва училишна зграда селото се здобило во 1945 година. До тогаш децата учеле во соседното село Стење. Електрична енергија селото добило во 1960, а асфалтен пат во 1988 година. Во 1985 година во месноста Умиште е подигната краварска фарма сопственост на Работната организација "Преспа-текс" од Ресен.

Како локалитети од археолошко значење се посочуваат: нивата на Цветко Стојановски, на 1 км источно од селото, на патот за Стење, каде бил најден осамен наод од доцноантичкото време (питос). Во месностите Гробон, Турчено и Игралшта постојат осамени гробови со потекло од Првата светска војна, а во Стрна и Пештеркана има пештери.

Во атарот на Лесковец постои само еден верски објект. Црквата "Св. Никола", изградена во 1874 година на височинка од североисточната страна на селото, реновирана во 1922 и во 1983 година. Во кругот на црквата се селските гробишта.

Лесковчани за своја општа селска слава го имале Ѓурѓовден (6 мај), а за фамилијарни: Св. Ѓорѓија, Св. Арангел, Св. Никола и Митровден.

Демографски развој. Во текот на своето постоење Лесковец го бележи следниов демографски развој: во 1889 година селото имало 16 куќи, 22 семејства и 117 жители (С. Верковиќ); во 1900 година 92 жители (В. Кичов); во 1902 година 10 куќи и 142 жители (Л. Огненов); во 1912 година 12 куќи и 158 жители (Г.

Трајчев); во 1925 година 22 куќи и 155 жители (Г. Киселиновиќ) и во 1949 година 31 куќа и 291 жител (Б. Русиќ).

Според државните пописи на Република Македонија во повоенiot период, селото бележи: во 1953 година 298 жители, во 1961 година 299 жители, во 1971 година 160 жители, во 1981 година 104 жители, во 1991 година 16 жители, во 1994 година 27 станови, 5 домаќинства и 13 жители; во 2002 година 4 домаќинства, 21 стан и 12 жители (Македонци).

Лесковчани пренесуваат предание дека првите луѓе кои се населиле на ова место биле од Чукус крај Елбасан - Албанија, а за нивни потомци се сметаат денешниве фамилии Стерјовци, Мијаловци и Ивановци. Подоцна се доселиле Ничовци од Нивици, Римановци од Туминец и Симолевци од Горна Горица.

До Втората светска војна во селото немало ниту еден жител со завршено средно образование. По војната околу петнаесетина лесковчани се стекнале со вишо или високо образование.

Економски развој. Лесковчани својата егзистенција ја обезбедувале преку поделството, сточарството и печалбарството. Во рамките на поделството најмногу се произведувало жито (рж, пченица, пченка, јачмен и др.) и градинарски култури (грав, леќа, кромид, пипер, патлиџан, праз, лук и др.). Во рамките на сточарството најмногу се одгледувале волови, овци, кози и коњи. Како поистакнати сточари се спомнуваат Римановци, Симолевци и Ивановци. Околу 1940 година селото имало четири поголеми бачила овци и кози. На печалба најмногу се одело во времето на турското владеење и по ослободувањето на земјата од фашизмот.

Историско минајто. До 1912 година Лесковец беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик. Во подготовките и текот на Илинденското востание земало активно учество со своја востаничка чета од 12 комити. За војвода на четата се спомнува Јоше Глобочки (од с. Подмочани). Во текот на востанието селото било ограбено и запалено. Загинале 6 жители.

Во Првата балканска војна (ноември 1912 година) падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна (октомври 1915 година) под бугарска окупација (прво бугарско). Подоцна со поместувањето на фронтот низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, српски, грчки). Во еден период

на војната селото се најде во зафатот на Македонскиот фронт, поради што од 1916 до 1918 година лесковчани беа евакуирани во селото Горна Горица - Албанија. Во овие војни способните лесковчани биле мобилизирани во војските на спротивставените страни (српската и бугарската), а некои од нив во различни периоди се бореле и на двете страни. Загинале двајца.

По завршувањето на Првата светска војна селото повторно се најде под српско владение (второ српско) под кое остана сè до 1941 година со сите последици на српската денационализаторска и асимилаторска политика (српска власт, српска војска и полиција, српски јазик и писмо, српски училишта и учители, српска црква и попови, српска националност и презимиња). Во овој период во селото постоеше жандармериска станица и штаб на пограничните единици. Селото беше во составот на општината Стење.

Во Втората светска војна (мај 1941 година) падна под окупација на фашистичка Италија, со што се најде и во составот на тн. "Голема Албанија". Во тоа време, во зградата на некогашниот штаб на Југословенската војска, во шатори и земунци беа лоцирани единици на италијанската војска. По капитулацијата на Италија (10 септември 1943 година), селото падна под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугарско) под која остана сè до неговото ослободување (5 септември 1944 година). Во овој период и Бугарите имаа своја војска во селото. Во текот на војната, во повеќе наврати низ селото поминаа и единици на НОАВ. Лесковчани беа на страната на НОАВ. Во 1942 година во селото беше формиран актив на КПЈ, а во март 1943 и НОО.

Љубојно

Етник: љубојнец (љубанец), љубојнка (љубанка), љубојнце (љубанче), љубојнци (љубанци).

Придавка: љубојнски (љубански).

Географска положба и граници. На околу 2 км источно од Големото Преспанско Езеро, во една од западните пазуви на планината Баба, во долниот тек од живописната долина на Брајчинска Река, потонато во мноштво на диви и питоми растенија и пријатниот шум на гората, на надморска височина од 920 м, се наоѓа живописното село Љубојно кое приближно лежи на 40-от степен и 54-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 08-та минута источна географска должина. Нема сознанија дека селото било дислоцирано. Се пренесува предание дека во својот најголем дел селото настанало со доселување на домаќинства од најблиските некогашни заселци Калинци (Колибите) и Куќиштата, а подоцна и од други подалечни места.

Љубојно граничи: од север со Штрбово, од исток со Брајчино, од југ со Долно Дупени и од запад со Наколец.

Атарот на Љубојно се простира на површина од 1358 хектари (околу 13,5 км²) и зафаќа рамничарско алувијално и делувијално обработливо и плодно земјиште и ридско-планински терен, на северната страна од селото голет, а на јужната, југоисточната и источната се простира густа претежно дабова шума. Од вкупната површина на атарот 477,4 хектари се обработливо земјиште, 396,9 хектари пасишта и 396,7 хектари шуми.

Низ атарот на селото тече Брајчинска Река (кај љубанци позната и по името Стара Река), водоносна, брза и бистра, никогаш не пресушува. На нејзиниот јаз кој минува низ селото, до годините на Илинденското востание работеле 16 воденици, две валалници и девет казани за варење ракија.

Сите топоними во атарот на Љубојно имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Балтан, Брансјнца, Братицки Рид, Балчоа Стена, Балчоа Нива, Балкојца, Бабра, Брезница, Бреза, Богоројца, Брачо Клаенче, Брождој, Виро Алебаков, Виро

Пашариков, Водејнчишта, Вртината, Валејците, Гумништа, Господски Ливадје, Герамидницата, Глабоко Долиште, Горни Ливадје, Гура, Граишта, Голина, Германец, Дебелешка, Долна Леска, Дабо, Драгоман, Доги Рид, Долни Лозја, Зрно Дол, Јасиков Рид, Јачкоа Вода, Јазмина, Крстата, Курлец, Крстов Дол, Колибите, Камејнче, Котка, Киселец, Кула, Крсто Манивилов, Клаенчишта, Коријата, Куќиштата, Киската, Лембои Круши, Лајачка, Ливајчките, Лизгов Камен, Леска, Маркоа Осојнца, Мијалој Нивје, Маџара, Орголец, Ордан, Орео Танчев, Ограда, Пачоа Ливада, Петкоа Нива, Пенчоа Стена, Пожеш, Палего, Пијоите, Присо, Рудина, Редеш, Селиштата, Стого, Суви Дол, Слива, Св.Никола, Св.Илија, Сама Врба, Св.Димитрија, Ставројца, Секидер, Стрките, Синец, Тумбата, Тополите Шерденкои, Тумбите Доракои, Трската, Тумболои Гробишта, Усков Орев, Црни Камен, Цериките, Чифлички Ливадје, Черешната, Шопо, Шупуро и други.

За своето поднебје љубанци ја познаваат следнава ружа ветрови: “Северец” или “Штрбоец” (северен и северозападен), “Горнико”, “Грива” или “Бабник” (источен), “Југо” (југозападен) и “Долнико” (западен). Северните и источните ветрови се суви и студени, а јужните и западните топли и дождоносни.

Историски развој на селото. Љубојно е старо (повеќеветковно) христијанско село во кое живеат православни Македонци. Во различна форма на името (Љубоини, Лјубојно, Љубоино и Љубојно) се спомнува во повеќе извори од различни периоди. Најрано во втората грамота на царот Душан од 1337 година со која на манастирот Трескавец во Прилеп, како метох му припаѓала и црквата “Св. Никола” во село Љубојно, како прилог на охридскиот архиепископ Никола. “*Метохот гласјавоу Љубоини Свѣти Никола што градде Никола Архиепископсѣвсјани правнани*”¹²⁷, во 16 и 17 век во Слѣпчевскиот кодик (Селишчев), во 1568/69 година во турските пописни документи за казата Горица, во 1607 година во еден запис на Сливничкиот манастир, во 1900 во делата на Васил К’нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомениците од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1925 година кај Горѓе Киселиновиќ, а потоа кај Јован Хаџивасилевиќ, Влогимјеж Пјанка и други.

¹²⁷ С. Новаковиќ, Законски споменици српских држава средњег века, Београд, 1912, стр.669.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е посвојно, произведено со помошта на суфиксот “-јно” од личното име Љубота или можеби од женското име Љубова. Ова се потврдува и низ преданијата на некои љубанци. Меѓутоа, кај постарите жители на селото се раскажувале и две легенди кои упатуваат дека името на селото е изведено од зборот “љубов”. Едната легенда говори дека некогаш (многу одамна) од двете соседни населби (Калинци и Куќиштата) се вљубиле момче и девојка. Но поради лошите меѓусоседски односи на жителите од двете населби, момчето и девојката не смееле да се земат. На крајот, победила љубовта. Тие се земале и побегнале од своите населби. Во непосредна близина на реката подигнале свој дом за вечно и среќно живеење. Подоцна, во нивната близина се доселувале и други семејства. Населбата што се создала била наречена Љубојно по приказната за нераскинливата љубов на нејзините први жители.¹²⁸ Втората легенда говори дека името на селото настанало кога двете населби (Калинци и Куќиштата) почнале да се соединуваат и да ја градат новата населба (на сегашната локација). Тоа го правеле со голема љубов и меѓусебна почит (се сакале, се љубеле). Од таа меѓусебна почит и љубов, подоцна настанало и името на нивното село.

За разлика од повеќето преспански села, во права смисла на зборот Љубојно е село од собран, дури збиен тип, со околу 350 куќи, градени наблиску или меѓусебно поврзани и правилно распоредени од двете страни на јасно оформените и делумно асфалтирани улици. Основен белег на селото му даваат куќите градени меѓу двете светски војни, со печалбарски пари. Нив посебно ги краси фино делканиот камен, разнобојните фасади и вкусно гелендираните балкони. Двориштата во кои се наоѓаат останатите стопански објекти (тремови, штали, плевни, магацини, гаражи, фурни, бунари, гумна и сл.) главно се оградени со високи авлии и широки порти. Денес се обновуваат старите, но се градат и нови современи куќи. Селото Љубојно носи карактеристики на мала градска населба.

До годините на Втората светска војна, по својата убавина и големина, се истакнувале куќите на Кондовци (Митре, Цветко и Спасе), Манивиловци (Митре), Паспаловци (Коте, Лазор и Борис), Василевци (Ристо), Марковци (Спиро), Шерденковци (Трајко, Сте-

¹²⁸ Томе Саздов, Македонски фолклор, списание на ИФ “Марко Цепенков”, година XXV, Скопје, 1992, бр.49, стр.66

во, Јоше и Гоче), Јовковци (Наум), Грежловци (Алексо), Кичовци (Јоше), Џајковци (Стево), Калајдиовци (Алексо), Туџаровци (Алексо), Томулевци (Гоче), Лубаровци (Стојан) и други. Тој примат, и покрај фактот што некои од наброените куќи сè уште го држат, денес постапно го преземаат куќите на: Јосиф Танчевски, Алексо Граматниковски, Крстин Томулевски, Владо Тодоровски, Михајло Србиновски, Петре и Борис Лубаровски, Михајло Кичовски, Пецо Георгиевски, Спирос Фотевски, Лазор и Митре Николовски, Методија Лембовски, Владе Петревски, Петре Масларџиовски, Ефтин Грежловски, Ѓорѓи Петковски, Јосиф и Митре Грковски, Јосиф и Вангел Ничевски, Стево Јанкуловски и други, градени во периодот по 1970 година.

Според групираноста на куќите и фамилиите, селото се дели на повеќе поголеми маали: Чифличка (западниот), Пашариковска (југоисточниот), Илиовска (североисточниот), Сејменовска, Бубутиовска или Лембовска (централниот) и Поленска или Кондовска или Лубаровска (јужниот дел на селото).

Со прва училишна зграда селото се здобило во 1906, а со нова во 1971 година, жандармериска станица била оснивана во 1922, општинска зграда подигната во 1926, објекти за потребите на граничните единици во 1932, пошта во 1936, царинарница во 1937, дом на културата во 1952, електрична енергија селото добило во 1951, амбуланта во 1961, асфалтен пат во 1975, водовод во 1976, телефонски приклучоци во 1988, мобилната телефонија и компјутеризацијата почнаа да навлегуваат околу 2000 година.

Во атарот на Љубојно постојат повеќе локалитети од археолошко значење и тоа: **Граишта**, некропола од римското време. На околу 1 км источно од селото, покрај патот за Брајчино, при обработка на земјиштето раскопани се повеќе гробови во кои биле најдени ќерамички садови. **Кула**, утврдена населба со некропола од доцноантичкото време. На околу 1 км северно од селото на платото од ридот што доминира над околниот терен, се распознаваат темели од одбранбен бедем, а на површината има грамади од градежен камен, тули, варов малтер и друго. Остатоците од тврдината биле оштетени во периодот од 1936 – 1940 година, кога селаните масовно ваделе камен за изградба на своите куќи. Во нивата на П. Пашариковски биле откриени гробови со конструкции од камени плочи во кои имало ќерамички садови. **Куќиштата**, средновековна населба. На нивите на К. Колев и П. Пашариковски, при орањето биле откривани остатоци од темели ѕидани со кршен камен и кал. **Присој**, населба од римското време. Во лозјето на

К. Калајдиовски (1 км северно од селото) се откриени темели од објекти, суспензури од хипокауст и повеќе питоси, еден се чува во Заводот и музеј – Охрид. **Рудина**, населба од римското време. На 1 км западно од селото, на десната страна од патот Макази – Маркова Нога, во нивата на С. Јанчевски биле откриени темели од објекти, по површината се среќаваат фрагменти од ќерамички садови, суспензури од хипокауст и множество градежен материјал. **Св. Димитрија**, средновековна црква и некропола. На околу 150 м западно од селото, од левата страна на патот што води кон селската утрина, се гледаат остатоци од црквичка околу која има гробови со конструкции од камени плочи.¹²⁹

Материјали од археолошко значење се наоѓани и во некои од дворните места во селото. До куќата на Стево Масларџиовски, при корнењето на јаболкница било откриено поплочено каналче и коски, а при проширувањето на патот кај Поповци биле откопани гробници.

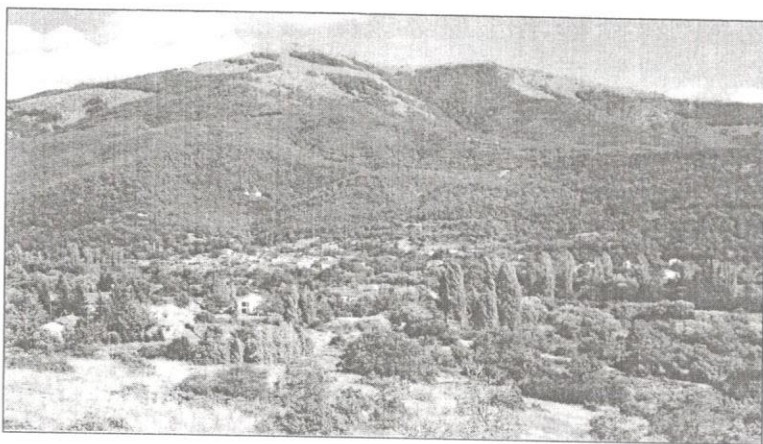
Во селото Љубојно постојат 8 верски објекти: *Црквата* „Св. Јован“ (Јоан) се наоѓа во центарот на селото, изградена во 1861, изгорена во 1903, обновена во 1921 година. Градена како трикорабна базилика со купола издигната на гамбур, централниот кораб полуцилиндрично засводен, а бочните покриени со рамни тавани. Во внатрешноста на западната страна има галерија, а на исток завршува со апсида полигонално решена од надворешната страна. Сидана од камен, а сводовите и ладите се од дрвна конструкција.¹³⁰ *Црквата* „Св. Пречиста“, се наоѓа во југоисточниот дел на селото, изградена во 1852 година (годината е изделкана на камен вграден во ѕидот на јужната страна), а обновена во 1996 година. *Црквата* „Св. Илија“, се наоѓа во источниот дел на селото, се претпоставува дека е градена во 19 век, а нешто подоцна обновена. Црквата „Св. Никола“, се наоѓа во југоисточниот дел на селото, изградена во 15 век (годината одбележана на камен при влезот во олтарчето), обновена во 1971 година. *Црквата* „Св. Аџанас“ (Танас), се наоѓа во Коријата над селото, изградена во 14 век, а обновена во 1968 година. *Црквата* „Св. Марена“, се наоѓа во западниот дел на селото, годината на нејзината изградба не е позната, се пренесува дека како параклиса е изградена во почетокот на 20 век од мештанинот Илија Мелевски. *Црквата* „Св. Димитрија“ (Митрија), се наоѓа во северозападниот дел од селото, годината на нејзината из-

¹²⁹ Археолошка карта на Република Македонија, стр. 339

¹³⁰ Крум Томовски, Христијанската архитектура во Преспа, Зборник, Универзитет „Кирил и Методиј“, Скопје, 1976, стр. 6 и 20.

градба не е позната. Раководејќи се по локацијата на некогашната населба “Куќиштата” и сè уште препознатливите остатоци на гробишта во нејзиниот круг, Стојан Лембо смета дека истата спаѓа во редот на најстарите цркви во селото. Црквата “Св.Богородица” (Богоројца), се наоѓа на околу 1,5 км западно од селото, на десната страна од Брајчинска Река. Манастирот “Св.Петар и Павле” се наоѓа на околу 1 км југоисточно, во коријата над селото, изграден во 1923 година од браќата Никола и Јоше Стасовски, на доминантна височинка оградена со високи ридови и густа шума.

Љубојно сè до 1941 година, за своја општа селска слава го имаше Св.Атанас – летен (15 мај). Но, со почетокот на Втората светска војна кога повеќемина љубанци се најдоа во заробеништво на агресорските војски, а за кои се сметало дека загинале некаде на фронтите широм земјата, селото соопштило дека, при ваква несреќа, нема да слави. Кај жителите на околните села ова соопштение било сватено дека селото Љубојно за секогаш се откажало од својата селска слава, со што таа убава традиција била прекината. Како фамилијарни слави селото ги има: Митровден, Св.Арангел, Св.Петка, Св.Пречиста и Св.Никола.

Панорама на с. Љубојно (фотографија Ј. Ангеловски, 2004 г.)

Демографски развој. Во текот на своето постоење Љубојно го бележи следниов демографски развој: во 1568/69 година селото имало 45 семејства (турски пописни документи за казата Горица); во 1900 година 590 жители од кои 550 православни Маке-

донци и 40 Арнаути мухамеданци (В.К’нчов); во 1902 година 108 куќи и 819 жители (Л.Огненов); во 1912 година 113 куќи од кои 110 македонски и 3 албански и 839 жители од кои 821 Македонец и 18 Албанци (Г.Трајчев); во 1925 година 148 куќи и околу 700 жители (Г.Киселиновиќ); во 1949 година 1200 жители (Б.Русиќ) и во 1996 година 96 домаќинства и 223 жители (С.Лембо).

Според државните пописи на Република Македонија во повоениот период селото бележи: во 1948 година 226 домаќинства и 1171 жител, во 1953 година 239 домаќинства и 1209 жители, во 1961 година 218 домаќинства и 884 жители, во 1971 година 192 домаќинства и 757 жители од кои 8 Албанци и 13 останати, во 1981 година 194 домаќинства и 965 жители, во 1991 година 143 домаќинства и 425 жители, во 1994 година 285 станови, 97 домаќинства и 238 жители од кои: 223 Македонци, 12 Албанци, 1 Влак и 2 други; во 2002 година 86 домаќинства, 324 станови и 186 жители од кои 175 Македонци, 10 Албанци и 1 Влак.

Љубанци се потомци на следниве фамилии: Алабаковци (дојдени од Котори – Леринско), Бубутиовци, Баковци (дојдени од Герман), Видиновци, Василевци (доселени од Роби) Врчковци, Голомадевци, Грегловци, Германците (доселени од Герман), Граматниковци (доселени од Рудари), Грковци, Дупенци (доселени од Долно Дупени), Димовци, Долевци, Думбовци, Дораковци, Денкините (доселени од Крани), Јовковци, Јаневци, Јанковци, Кичовци, Казивовци, Кондовци (доселени од Гирокастро – Албанија), Карапашовци (доселени од Скребатно – Охридско), Клунковци, Крстиновци (доселени од Наколец), Калајциовци (доселени од Охридско), Ложенковци (доселени од Лок), Лембовци, Лубаровци, Ластагарковци, Мартиновци, Мелевци, Марковци, Масларциовци, Мешковци, Милевци, Манивиловци, Нановски (доселени од Наколец), Нивичаните (доселени од Нивици), Најдовци, Николовци, Паспаловци (доселени од Скребатно – Охридско), Петковци, Поповци, Пашариковци (доселени од Брајчино), Панчевци (доселени од Нивици), Петревци (доселени од Граждено), Рајчовци, Стасовци, Србиновци, Стојковци, Трифуновци (доселени од Крани), Томулевци (доселени од Прмети – Албанија), Танчевци, Фотевци, Чулаковци, Шерденковци (доселени од Ракицко – Албанија) и Шалковци.

По педесеттите години на 20 век, по различни основи, во Љубојно се доселиле и следниве семејства: Дурловци (од Герман), Јовановци (од Слиново – Охридско), Кузмановци (од Лесково – Демирхисарско), Колевци (од Велестово – Охридско), Колачковци

(од Герман), Настевци (од Подмочани), Петревци (од Езерани), Поповци (од Брајчино), Тодоровци (од Долно Дупени), Трајковци (од Бач - Битолско), Цветановци (од Единаковци – Демирхисарско) и Цајковци (од Брајчино).

За долнопреспанскиот крај, селото Љубојно одамна било административен, просветен, сообраќаен и воен центар. Во ова село имало школувани луѓе и пред Втората светска војна (6 со средно и 7 со високо образование). По ослободувањето на земјата со вишо или високо образование се стекнале преку 60 жители од кои 8 се доктори на науките и биле или сè уште се универзитетски професори (Васил Граматниковски, Лазо Србиновски, Никола Јанкуловски, Спасе Јовковски, Цвета Карапашовска, Бети Србиновска и Бисерка Јовковска). Во ова село постојат и други луѓе кои се занимаваат со творечка и публицистичка дејност (Методија Фотев, Наум Манивилев – Преспански, Богоја Ничев, Славе Николовски – Катин, Стојан Лембо, Цвета Карапашовска – Толовска, Васил Јанкуловски, Коста Дораковски, Бошко Рајчовски и Јосиф Грезловски – Пендето). Од Љубојно потекнуваат и голем број други стручњаци (лекари, правници, економисти, инжињери и др.).

Економски развој. Својата егзистенција љубанци претежно ја обезбедувале преку поделството, сточарството, занаетчиството, трговијата и печалбарството. Во рамките на поделството најмногу произведувале житарици (пченица, 'рж, јачмен, пченка и др.), потоа саделе лозја зеленчукови и овошни градини во кои најмногу се произведувало грав, пипер, патлиџан, кромид, лук, зелка и друго. Во рамките на сточарството најмногу се одгледувале волови, крави, коњи, магарина, овци, кози и свињи. Покрај ова, во периодот меѓу двете светски војни и во годините на Втората светска војна и непосредно по неа, доста се занимавале со занаетчиство и трговија. Во тоа време Љубојно имало 14 чевларски работилници, 8 дуќани на стока за широка потрошувачка и текстил, 5 кафеани, 6 дрводелски и 4 шнајдерски работилници, 2 фурни за леб, 8 воденици, 2 ковачници и 1 берберница. По ослободувањето на земјата повеќе луѓе се вработија во органите на управата, општествените дејности и претпријатијата. Љубанци оддамна почнале со печалба, најмногу ги има во САД и Канада.

Историско минајќо. До 1912 година Љубојно беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик. Љубанци никогаш не се помириле со турското ропство. Масовно и активно учествувале во подготовките и текот на Илинденското востание. Во 1902 година во селото било формирано раководно востаничко тело и три востанички чети. На 5 март 1903 година во селото е водена тешка борба со турската војска. Во почетокот на востанието љубанската чета учествувала во нападот на нахискиот центар Наколец. Загинале 20 луѓе, селото било ограбено и изгорени 105 куќи. Од ова село потекнува Георги Трајков учесник во Кресненското востание (1878/79) во четата на Стефо Николов од село Бесвина.¹³¹

Во Првата балканска војна (ноември 1912) селото падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна (октомври 1915 година) под бугарска окупација (прво бугарско), со што се најде и во зафатот на Македонскиот фронт. Во овие војни љубанци биле мобилизирани во војските на спротивставените страни (српската и бугарската), а некои од нив во различни периоди, и на двете страни. Подоцна, со поместувањето на фронтот, низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, грчки, српски). Во еден период на војната (1916 година) Љубојно беше прифатилиште за евакуираните жители на селото Долно Дупени. Во 1917 година го зафати пегавиот тифус од кој умреле повеќе луѓе.

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под српско владение (второ српско) под кое остана сè до 1941 година со сите последици на српската денационализаторска политика (српска власт, српска војска и полиција, српско училиште и учители, српски јазик и писмо, српска црква и попови, српска националност и презимиња).

Во Втората светска војна падна под окупација на фашистичка Италија (мај 1941), а со тоа се најде и во составот на тн. "Голема Албанија". Во Љубојно беше основана општина (истурен пункт на Потпрефектурата во Царев Двор). Во селото имаше италијанска војска, карабињери и албанска полиција. На 12 декември 1941 година во селото беа одржани жестоки демонстрации против назначувањето на албанска администрација (кмет, чиновници и

¹³¹ Бугарски патријарх Кирил, цит. дело, стр. 288-293.

учители).¹³² По капитулацијата на Италија (8 септември 1943) селото беше слободна територија на НОАВ. На 8 ноември и.г. падна под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугарско) под која остана сè до неговото ослободување (5 септември 1944 година). Во текот на оваа војна, Љубојно застана на страната на НОАВ. Во јуни 1942 година во селото беше формирана организација на СКОЈ, во септември 1943 НОО и општински НОО, во април 1944 година организација на КПМ, а во септември општински комитет на КПМ. Крајот на војната го дочека со околу 97 учесници на НОБ од кои 5 загинаа како борци или илегалци.¹³³

Во знак на сеќавање на настаните од бурното минато и жртвите вградени во темелите за слободата на македонскиот народ, во селото се подигнати три спомен-плочи: на куќата на Калајциовци (за настаните од Илинденскиот период), на продавницата во центарот на селото (за настаните од 1943 година) и спомен плоча на бетонски постамент (посветена на загинатите во НОАВ).¹³⁴

¹³²Извештај на околинскиот управител и околинскиот полициски началник во Ресен доставен до Обласниот полициски началник и Службата за државна сигурност во Битола на 19.12.1941 година.

¹³³Загинати: Цветко Думбовски, Јонче Шалковски, Васил Јовковски, Пандо Пашариковски и Јоше Рајчовски.

¹³⁴Поопширно за Љубојно види: Стојан Лембо, Љубојно-љубов наша, ДНУ, Битола, 1996.

Н а к о л е ц

Етник: *наколчанец, наколчанка, наколчанче, наколчани.*

Придавка: *наколечки.*

Географска положба и граници. На поистурена алувијална и мочурлива подлога на источниот брег од Големото Преспанско Езеро, на 0,5 км јужно од устието на Брајчинска Река и на околу 4 км северно од македонско – грчката граница, во изобилство на диви и питоми растенија (врби, евли, овошни градини и др.), на безмалку подеднаква надморска височина со нормалното ниво на Езерото (853м), се наоѓа селото Наколец кое приближно лежи на 40-от степен и 54-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 06-та минута источна географска должина.

Наколец граничи: од север со Штрбово, од исток со Љубојно, од југ со Долно Дупени и од запад со водите на Езерото.

Во текот на своето постоење селото го следела судбината честопати да се справува со нараснатото ниво на водите во Езерото, така што некои пишани извори¹³⁵ и колективната меморија на неговите жители говорат дека селото е трипати дислоцирано, и секогаш во насоката исток. Се пренесува сеќавање дека делови на селото биле поплавувани во: 1858, 1917/18, 1941/42, 1948/49 и 1960/61 година.

Атарот на Наколец се простира на површина од 487 хектари (околу 5 км²) и зафаќа исклучително рамничарско алувијално лесно обработливо и мошне плодно земјиште. Од вкупната површина на атарот 277,0 хектари се обработливо земјиште, 136,7 хектари пасишта и 0,7 хектари шуми.

Низ атарот на Наколец тече Брајчинска Река, чии води во летниот период се користат за наводнување на овошните и градинарските насади. Се пренесуваат сеќавања, дека некогаш Брајчинска Река се влевала во Езерото на околу 0,5 км јужно од селото, но во една голема поплава го променила своето првобитно корито, можеби тоа се случило истата година кога својот тек го проме-

¹³⁵ Ј.Хаџивасилевиќ, Ресен и негова околина, Братство XXXI, Београд, 1927, Енциклопедија Југославије књ.6, Загреб, 1965, стр.45 и 46.

нила и Стара Река во делот на Преспа под Грција (1848). Покрај водите од реката, за наводнување на овошните насади се користат и подземните води преку, за таа цел, ископаните бунари.

Сите топоними во атарот на Наколец имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Алиците, Бели Брег, Виротите, Врбите, Гераминцата, Горна Маџара, Германска Ливада, Долно Поле, Долни Ливадје, Долна Маџара, Долги Рид, Дивјачките, Јамите, Камејнче, Крива Круша, Леска, Лајчка, Муратица, Мошкојца, Метилаец, Наколец, Над Чешма, На Киселец, На Соленик, Ракида, Св. Танас, Средно Поле, Секидар, Текето, Трап, Црвејниците и други.

Наколчани за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Север” (северен), “Галичник” или “Стрмец” (северозападен), “Горник” (источен), “Југ” или “Псодерец” (јужен и југоисточен) и “Долник” (западен). За суви и студени ги сметаат северните и источните, а за потопли и дождоносни јужните и западните ветрови.

Историски развој на селото. Наколец е старо (повеќе вековно) национално и верски мешано село во кое сложено живеат христијани (православни Македонци) и Албанци (мухамеданци). Во речиси истоветна форма на името (Накол, Наколеци, Наколец) селото се спомнува во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 1337 година во втората грамота на цар Душан “...**Рѣбарь оу Прѣстѣ што придаде царь оу накольцехъ, нинѣм го грѣстьсь братиѣми, съ родоми оу, съ лови шви, съ свѣтъ и правници**”¹³⁶, во 16 век на двапати во Слѣпчевскиот кодик (Селишчев), во 1568/69 година во турските пописни документи за казата Горица, во 1865 година во патописот на Јохан Хан, во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К’нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1925 година кај Ѓорѓе Киселиновиќ, а потоа кај Јован Хаџивасилевиќ, Влогимјеж Пјанка и други.

Во врска со името на ова село (Наколец, Накол), Влогимјеж Пјанка изразува веројатност дека првото е деминутив на второто и смета дека тие немаат врска со наколните живеалишта. Во

¹³⁶ С. Новаковиќ, Законски споменици српских држава средњега века, Београд, 192, стр.669.

поткрепа на ова го цитира Цвиик (Основе) кој вели: “Околу Наколец нема градби на колје, ниту некој за нив знае”. По наведувањето на повеќе географски поими со идентични или слични имиња во некои земји на словенските народи (Србија, Словенија, Полска и Чешка), Пјанка заклучува дека имињата Накол и Наколец означуваат села положени покрај вода, а не изградени на колје. Меѓутоа, подводните останки кои за првпат можеа да се видат по повлекувањето на водите во Езерото (1987/88) недвосмислено упатуваат и на постоењето на наколно живеалиште, кое најверојатно е корен (основа) за денешното име на селото, што се совпаѓа и со некои други историски сознанија и преданијата на денешните жители на селото.

Наколец е село од собран тип во издолжена форма од околу 1 км во насоката запад-исток, со обновени или новоизградени куќи, безмалку сите на приземје и кат, а некои и на повеќе катови, и во современ надворешен облик, со по една или повеќе вкусно гелендирани тераси и пространи вкусно оградени и уредени дворни места во кои се изградени потребните стопански објекти (штали, плевни, магацини, тремови, гаражи, летни куќни, бунари, гумна и др.). Куќите се наредени од двете страни на една подолга асфалтирана улица од која се издвојуваат неколку попречни (приодни) асфалтирани улочки. Според групираниоста на куќите и фамилиите селото се дели на следниве маали: Горна Маала (југозападниот), Ајровска Маала (западниот), Шемшединовска Маала (северниот), Шерифовска Маала (јужниот) и Бидовска Маала (јужниот дел на селото). Во Горна Маала која веќе по својата положба оддавна не е тоа, бидејќи селото се прошири многу над неа, се наоѓа чешмата која со своите стари и големи висечки врби и зелените лединки околу неа, некогаш била препознатлив белег и најфреквентно место на селото. Покрај чешмата која се одликувала со својата чиста, лесна и студена вода, речиси, секое домаќинство во селото имало и свој бунар.

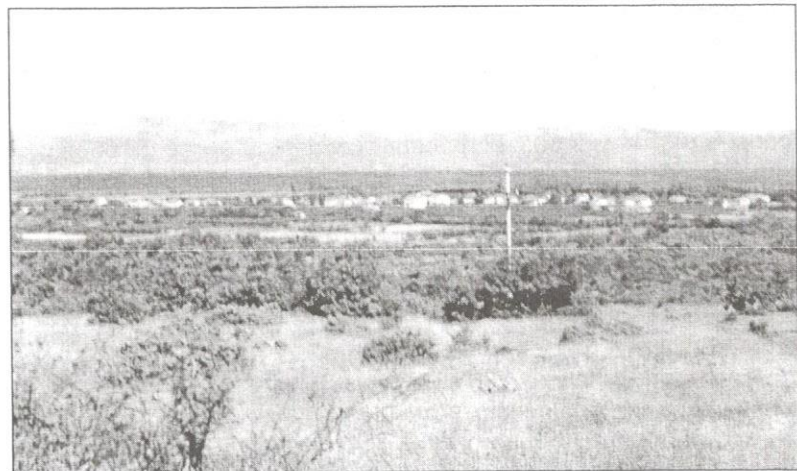
Со своја прва училишна зграда селото се стекнало во годините по Првата светска војна, со задружен дом во 1950, со систем за наводнување во 1956, со електрична енергија во 1958, со асфалтен пат во 1977, со водовод во 1978, со телефонски приклучоци во 1988, со асфалтирани улици во 1997 година. Мобилната телефонија и компјутеризацијата навлезе околу 2000 година.

Во атарот на селото Наколец постојат повеќе локалитети од археолошко значење и тоа: **Леска**, населба од римското време. На 1 км источно, покрај патот за Љубојно, во бавчата на Гоче Ка-

лајџиовски некогаш биле откриени остатоци на темели од градежен објект, со подови од камени плочи и фрагменти од стебло на столб. **Метилаец**, покрај брегот на Езерото, меѓу селата Наколец и Штрбово, постојат остатоци од градби со монолитни камења и фрагменти од керамички садови. **Лапата**, на околу 1 км јужно од селото, покрај брегот на Езерото, меѓу Наколец и Долно Дупени, се откриени остатоци од темели на градби со поголеми симетрични димензии.

Во Наколец постојат пет верски објекти (три православни и два муслимански). *Црквата „Св. Никола“*, во центарот на селото, изградена во 1884 година (годината вклесана во камен над влезот од јужната страна), а нејзината нова камбанарија изградена во 1993 година. Во дворот на црквата се селските гробишта. *Црквата „Св. Никола“*, (најверојатно клон на првата), се наоѓа на западната страна од селото на самиот брег, а некогаш и во водите на Езерото, подигната во 1921 година, на стари темели, на нејзината источна страна постојат препознатливи гробишта, веројатно, на постарите генерации наколчани. *Црквата „Св. Аџанас“* (Танас), на околу 0,5 км јужно од селото, подигната во периодот помеѓу 1921 и 1923 година на песочен нанос, на стари темели. Во нејзиниот круг постојат препознатливи стари гробишта. *Џамијата*, која нема име, се наоѓа во западниот дел на селото. Се пренесува дека е стара, но нема податок за нејзината изградба. Се претпоставува дека е подигната во првата половина на 19 век, а реновирана во 1995 година. Во нејзиниот двор постојат гробишта со арапско писмо. *Текеџо* (мал објект), на околу 0.3 км северно од селото, од левата страна на Брајчинска Река. И покрај тоа, што сите верници од муслиманска вероисповест во селото молитви прават во џамијата, постоењето на текето непобитно укажува од постоење на припадници од муслиманската дервишка секта – бектеши. Редовно се посетува и парично се помага. Во 2003 година со помош на иселениците и печалбарите од Наколец во странство, текето се реновира, а поширокиот простор околу него вкусно се уредува. Гробиштата на верниците од исламска вероисповест се наоѓаат во месноста “Над Чешма”, на околу 0,5 км југоисточно од селото.

Православните наколчани за своја општа селска слава го имаат Св. Никола (летен и зимен), а за фамилијарни Пречиста и Митровден.

Панорама на с. Наколец (фотографија Владо Јовановски 1995 г.)

Демографски развој. Во текот на своето постоење Наколец го бележи следниов демографски развој: во 1568/69 година селото имало 34 семејства од кои 6 муслимански и 28 христијански (Турски пописни документи за казата Горица); во 1865 година 40 мухамедански куќи (Ј. Хан); во 1889 година 56 куќи од кои 25 македонски и 31 албанска и 213 жители Македонци и 129 жители Албанци од машки пол (С. Верковиќ); во 1900 година 286 жители од кои 180 Македонци, 80 Турци и 70 Арнаути (В. К’нчов); во 1902 година 57 куќи и 428 жители (Л. Огненов); во 1912 година 70 куќи од кои 32 македонски и 38 албански, 500 жители од кои 256 Македонци и 244 Албанци (Г. Трајчев); во 1925 година 60 куќи и 300 жители од кои 180 муслимани (Ѓ. Киселиновиќ); во 1949 година 99 куќи од кои 49 рисјански и 50 шиптарски (Б. Русиќ).

Според државните пописи на Република Македонија во повоениот период, Наколец бележи: во 1953 година 635 жители, во 1961 година 637 жители, во 1971 година 739 жители од кои 274 Македонци и 458 Албанци, 5 Турци и 2 останати, во 1981 година 626 жители, во 1991 година 505 жители, во 1994 година 156 станови, 83 домаќинства и 295 жители од кои 94 Македонци, 175 Албанци, 16 Роми и 10 други; во 2002 година 79 домаќинства, 139 станови и 262 жители од кои 81 Македонец, 158 Албанци, 15 Роми и 8 останати.

Наколчани се потомци на следниве фамилии: *а/ македонски:* Арваштаните (доселени од с. Арвати), Барандовци, Барцовци, Вокановци, Грпчевци, Гоцовци (Ничевци), Димовци, Диневци, Геровци, Јанкуловци, Крпачовци, Поповци, Милевци, Тодоровци (Фотевци), Штрбовци (доселени од с.Штрбово). *б/ албански:* Ајредини (дојдени од Гирит Аласи – Грција околу 1840 година), Абази (дојдени од Фрашери – Албанија во 1902 година), Велиу (дојдени од Крани во 1927/28 година), Ганиу (дојдени од Пљаса – Албанија околу 1850 година), Есати (дојдени од с. Грнчари во 1910 година), Ислами (Камбери, Шерифи, Арслани, Бануши и Шемшедини) најстара албанска фамилија во селото, Исаи (Садику) дојдени од Љубојно околу 1820 година, Раповци (дојдени од Подградец – Албанија околу 1860 година), Суљо (дојдени од Кожани – Грција во 1906 година), Стропанци (дојдени од Стропан близу Билишта – Албанија околу 1870 година).

Наколчани со основно образование почнале во 1899 година кога во селото постоел и бугарски архиерејски намесник. До годините на Втората светска војна во селото немало ниту еден жител со завршено средно образование, а по ослободувањето на земјата со вишо или високо образование се стекнале дваесетина жители. Од ова село потекнуваат универзитетските професори Ратко Наумовски (Скопје), Ибраим Камбери (Бостон-САД), Бедри Камбери и Дервиш Камбери (Приштина) и Зекман Ракиши (Виена), како и писателите Ристо Василевски и Славе Грпчев – Јанкуловски.

Економски развој. Наколчани својата егзистенција во минатото и сега, главно, ја обезбедувале преку поледелството и сточарството. Во рамките на поледелството, сè до шеесетите години на 20 век, најмногу биле застапени житариците (пченица, 'рж, јачмен, овес, пченка), градинарските култури (грав, пипер, патлициани, праз, бостан, кромид, лук и др.) и лозарството. Во рамките на сточарството најмногу се одгледувале овци, волови, биволи и коњи. Наколчани, порано многу повеќе од колку денес, се занимавале и со риболов. Доста се одело на печалба. Селото има услови за равој на туризмот.

Историјско минајќо. До 1912 година Наколец беше под турско владение и во тој склоп беговски чифлик и нахиски

центар (општина) за селата на Долна Преспа во кој имало административен, воен и полициски апарат. Наколчани активно учествувале во подготовките и текот на Илинденското востание во кое загинале 4 души, а селото било запалено (28 куќи). За селски војвода во тоа време се спомнува некој си Наум. Од ова село потекнува и Васиљаки Илиев учесник во Кресненското востание (1878/79) во четата на Стефан Николов од село Бесвина.¹³⁷

Во Првата балканска војна падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна под бугарска окупација (прво бугарско) со што се најде во зафатот на Македонскиот фронт. Во оваа војна наколчани беа мобилизирани во војските на спротивставените страни (српската и бугарската), а некои од нив (во различни периоди) се бореле и на двете страни. Цивилното население извесно време беше евакуирано во соседните планински села (Долно Дупени, Љубојно, Брајчино, Штрбово и Попли). Со поместувањето на фронтот, низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, српски, грчки). При крајот на војната населението го зафати тифус од кој умреле повеќе луѓе.

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под српско владение (второ српско), под кое остана сè до 1941 година, со сите последици од српската денационализаторска политика (српска власт, српска војска и полиција, српски јазик и писмо, српски училишта и учители, српска црква и попови, српска националност и презимиња). Во текот на Првата светска војна и неколку години по неа, Наколец беше општински центар за селата Долно Дупени, Љубојно и Брајчино. Во 1921 година седиштето на општината беше преместено во Љубојно, но и покрај тоа извесно време го задржа името “Наколечка општина”.

Во Втората светска војна селото падна под окупација на фашистичка Италија (мај 1941 година), и со тоа се најде во составот на тн. “Голема Албанија”. По капитулацијата на Италија (8 септември 1943 година) беше слободна територија на НОАВМ. На 8 ноември 1943 година падна под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугарско). Тогаш во зградата на денешната амбуланта постоеше бугарска војска. Во текот на оваа војна наколчани беа на страната на НОАВ. Во септември 1943 година во селото се формира НОО, а во септември 1944 година организација на КПМ. Загинаа двајца жители.¹³⁸

¹³⁷ Бугарски патријарх Кирил,цит.дело,стр.288-293.

¹³⁸ Загинати: Јонче Веловски и Стојан Гочовски.

Отешево

Етник: *оџешовец (оџешовчанец), оџешовка (оџешовчанка), оџешовче (оџешовчанче), оџешовци (оџешовчани).*

Придавка: *оџешовско.*

Географска положба и граници. На околу 1 км западно од северозападниот брег на Големото Преспанско Езеро, од десната страна на патот Битола – Корча, на мала висорамнинка во подножјето на Галичица или нејзините висови Орли Врв и Томорос, опкружено во густа дабова шума, на надморска височина од околу 900 м, се наоѓа напуштеното село Отешево кое приближно лежи на 20-от степен и 56-та минута северна географска ширина и на 40-от степен и 59-та минута источна географска должина. Нема податоци ниту други сознанија дека селото некогаш било дислоцирано.

Отешево граничи: од север со Шурленци, од исток со водите на Езерото, од југ со Стење и Лескоец и од запад со подрачјето на општината Охрид (во тој склоп со селото Пештани).

Атарот на Отешево се простира на површина од 1321 хектар (околу 13,2 км²) и зафаќа исклучително ридско – планинско карстно земјиште обраснато со густа дабова шума и широки тревнати терени, посебно на локалитетите: Влашко Бачило, Гаќео Бачило, Дераноец, Девет Браќа, Еиљакон, Церјено, Таткоец (Горни, Средни и Долни), Миљо Нивче, Шипјено и други по кои некогаш паселе многубројни стада овци, некои доведени дури од Грамос и Пинд. Од 1950 до 1954 година во локалитетот на летувалиштето е засаден бор. Од вкупната површина на атарот 34,8 хектари се обработливо земјиште, 43,6 хектари пасишта и 903,4 хектари шуми.

Во периодот меѓу двете светски војни заради напојување на стоката, во месностите Суво Поле и Уши, беа изградени два цементни базена со корита во кои и денес се собира атмосферска вода. Во тоа исто време шумата во атарот на селото беше поделена на два дела: утрински (кој му припаѓал на Бановината и го зашти-

тувал бански шумар) и државен заштитиран од државен шумар. Двата дела меѓусебно биле заштитени со појас исечена шума.

Сите топоними во атарот на Отешево имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Арвеникон, Бело Поле, Бела Блан, Будацине, Васиља Нива, Влашко Бачило, Горни Ридишта, Голема Нива, Гајдаро Буче, Градона, Голана Нива, Голиње, Голем Рид, Горни Таткоец, Гаќео Бачило, Гинише Влаше, Гладник, Дебела Шума, Долно Трло, Двене Ниви, Долни Таткоец, Долиштено, Дрењено, Дераноец, Долни Ридишта, Девет Браќа, Дивана Јасика, Думкоец, Зли Јамче, Зимнана Горница, Иља Нива, Искрајжница, Изгорено Трло, Јамана, Јамичкине, Кај Црквана, Котарон, Камарка, Кривион Пат, Капливица, Крива Плоча, Крљушка, Летна Круша, Лошоно Јамче, Ливаѓе, Маргарина, Мечкарица, Миљо Нивче, Мајсторон, Нивчено Мишоо, Отешево, Орманчено, Оскорушкана, Орницана, Орли Врв, Присаткине, Пиргон, Премрезине, Присоон, Плошна, Пропадна, Печикраци, Поличинана, Прежалиштено, Процеп, Под Орли Врв, Ридишта, Руски Нивје, Суво Поле, Стопано Трло, Светиче, Средо Ридон, Средно Ритче, Св. Атанас, Солиштана, Селиште, Стјанец, Средни Таткоец, Сладунон, Смолојца, Трапиштана, Тераноец, Тесна Клисурса, Умишта, Црвен Чапот, Црноокон, Церјено, Чементоно, Чарти Камен, Честацине, Черемушана, Цигероишне, Џенгон и други.

Отешовчани за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Долник” (источен и југоисточен), “Галичник” (јужен и југозападен) и “Кобелон” (западен). Од Северните ветрови селото е заштитено со Калето Шурленско. Најизложено е на источниот и југоисточниот, а за дождоносни се сметаат јужниот и југозападниот ветер.

Историјски развој на селото. Отешево е старо (повеќеветковно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во различна форма на името (Хотешево, Отешово, Хотешова и Отешево) е забележано во повеќе извори од различни периоди. Најрано, во 1337 година (Стојан Новаковиќ), во 1519 и 1583 година во турските пописни документи (Методија Соколовски), во 1865 година во патописот на Јохан Хан, во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К’нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги

Трајчев, во 1925 година кај Ѓорѓе Киселиновиќ, а потоа кај Јован Хаџивасилевиќ, Влогимјеж Пјанка и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е посесивно изведено со помош на суфиксот “-ово” или “-ево” од личното име Хотеш, што се совпаѓа и со преданијата на отешовчани и перовци, кои зборуваат за некогашните браќа Перо и Тешо (или Отеш) кои се сметаат за зачетници на нивните села (Отешево и Перово) и по кои истите ги добиле своите имиња.

Отешево е мало село од собран тип со околу десеттина куќи изградени од камен и вар, на приземје или кат, без јасно обликувани улици. Околу куќите постојат неоградени дворни места во кои се сместени стопански и други објекти (штали, плевни, тремови, фурни и сл.). На околу 2 км југоисточно од селото, покрај брегот на Езерото, во периодот од 1948 до 1950 година е подигнато познатото истоимено летувалиште, во кое заради поволните климатски услови од 1980 година во летувалиштето работи Завод за превенција на хронични респиративни неспецифични и алергични заболувања.

Отешево е прво електрифицирано село во Преспа (1950 година). Други јавни објекти (задружен дом, водовод и др.) никогаш не биле изградени. Со вода за пиење и за другите потреби Отешево се обезбедувало од Езерото, а поретко од двата извори (Горни и Долни) кои во летниот период редовно пресушуваат. На изворот “Гладник” (Горни Извори) некогаш работела воденица сопственост на мештанинот Косте Котевски. Денес Отешево има карактеристики на викенд населба. Куќите се обновени и адаптирани за таа цел. Отешовчани само во летниот период навраќаат на татковото огниште.

Во атарот на Отешево постојат повеќе локалитети од археолошко значење и тоа: **Камарка**, населба од доцноантичкото време. Во непосредна близина на хотелот “Југославија”, при изградба на спортското игралиште биле откриени и делумно уништени остатоци од темели на објект, градени од камен и варов малтер и повеќе питоси. Се забележуваат фрагменти од ќерамички садови и градежен материјал. **Парк**, населба од хеленистичкото време. На 1 км северно од туристичката населба, над месноста Сирхан, се издига гребен со зарамнето плато на кое се среќаваат фрагменти од ќерамички садови. Платото било прокопано со ровови од Првата светска војна. **Св. Атанас**, средновековна црква со некропола. На 0,5 км јужно од селото постојат остатоци од урната црква и околу неа гробови со конструкции од камени плочи. **Сир-**

хан, осамен наод од римското време. При изградбата на тунелот за летувалиштето во 1948 година е најдена надгробна стела со семејна претстава (фигури на маж, жена и дете). Истата се чува во Музејската збирка во Ресен.¹³⁹ Во месноста **Чиментоно** постојат остатоци од стари бункери. Се пренесува мислење дека таму бил сместен штабот на германските единици во Првата светска војна. Во месноста **Премрезиње** постоеле германски гробишта од Првата светска војна. Останките на некои од нив во 1936 година биле однесени во Германија, а на други презакопани во кругот на селските гробишта во Дрмени, каде и денес постои споменик.

Селото Отешево никогаш немало свое светилиште. Ретките верски обреди се изведувале на гробиштата, јужно од селото.

Отешовчани за своја општа селска слава го имале Митровден (8 ноември), а за фамилијарни: Св. Никола – летен и Св. Атанас – летен.

Демографски развој. Во текот на своето постоење Отешево го бележи следниов демографски развој: во 1519 година селото имало 33, а во 1583 година 21 семејство (М. Соколовски); во 1865 година 3 христијански куќи (Ј. Хан); во 1889 година 6 куќи и 53 жители (С. Верковиќ); во 1900 година 40 македонски христијани (В. К’нчов); во 1903 година 2 куќи и 30 жители (Л. Огненов); во 1912 година 6 куќи и 44 жители (Г. Трајчев); во 1925 година 4 куќи и 42 жители (Ѓ. Киселиновиќ) и во 1949 година 11 куќи и 81 жител (Б. Русиќ).

Според државните пописи на Република Македонија во повоениот период, селото бележи: во 1953 година 98 жители, во 1961 година 63 жители, во 1971 година 52 жители, во 1981 година 14 жители, во 1994 само 11 станови; во 2002 година само 10 станови.

Отешовчани се потомци на следниве фамилии: Ѓоргиевци, Ивановци, Котевци, Ристевци и Спировци. За Ивановци и Спировци се вели дека се доселени околу 1920 година од Белица Струшко (Ристо) и Драч Албанија (Кито) и дека имаат влашко потекло.

Сé до годините на Втората светска војна, селото имаше само еден жител со завршено средно образование (виша гимназија). Од 1913 до 1915 година тој бил претседател на општината Покрвеник во која влегувало и селото Отешево. Подоцна, истиот осомни-

¹³⁹ Археолошка карта на Република Македонија, стр.339

чен од комитите како српски поданик беше ликвидиран во месноста Ломје. Селото никогаш немало своја училишна зграда. Во периодот меѓу двете светски војни само двајца отешовчани завршиле основно образование и тоа во селата Крушје и Царев Двор. По војната децата учеле во Покрвеник. Подоцна осуммина отешовчани се здобиле со више или високо образование.

Економски развој. Основно занимање на отешовчани секогаш било поледелството, сточарството и риболовот. Располагале со околу 50 хектари обработливо земјиште на кое најмногу се произведувало жито (‘рж, пченица, јачмен, пченка, уров и др.). Во рамките на сточарството се одгледувале овци, кози, волови, коњи, свињи и друго. Сите домаќинства се занимавале со риболов. Се одело и на печалба, најмногу во Аргентина и Северна Америка.

Истóориско минајќо. До 1912 година селото беше под турско владение, а во тој склоп и беговски чифлик. Во текот на Илинденското востание отешовчани се приклучиле кон востаничките чети на некои од соседните села под раководство на војводата Јоше Глобочки (од Подмочани). Загинал еден човек, а селото било ограбено и запалено.

Во Првата балканска војна (ноември 1912 година) падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна (октомври 1915 година) под бугарска окупација (прво бугарско). Подоцна со поместувањето на фронтот низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, грчки, српски). Во 1916 и 1917 година жителите на Отешево беа евакуирани во селото Лавци, а способните мажи мобилизирани во војските на спротивставените страни (српската и бугарската). Имало загинати и ранети, а селото целосно разурнато.

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под српско владение (второ српско) под кое остана сè до 1941 година со сите последици на српската денационализаторска политика (српска власт, српска војска и полиција, српски јазик и писмо, српски училишта и учители, српска националност и презимиња и др.). Во овој период селото повеќепати беше изложено на комитските и српските активности. Влегуваше во составот на општината Стење.

Во Втората светска војна падна под окупација на фашистичка Италија (мај 1941), а со тоа се најде во составот на тн. "Голема Албанија". По капитулацијата на Италија (8 септември 1943 година) падна под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугарско) под која остана сè до неговото ослободување (5 септември 1944 година). Во оваа војна отешовчани беа на страната на НОАВ. Во 1942 и 1943 година Отешево беше партизанска база на НОПО "Даме Груев", а во јули 1944 година е формиран НОК. Од почетокот на мај до август 1943 година во Отешево престојуваше ГШ на НОБ и ПОЈ каде што од 2 до 4 август е одржано Преспанското советување на ЦК КПМ, на 29 август во месноста Смолојца и Буџацине е одржан состанок на Обласното и Околското раководство на КПМ, а во септември работеше и партизанска техника на ЦК КПМ.

Од настаните на историското минато на македонскиот народ, во атарот на Отешево постојат спомен обележја. Во кругот на летувалиштето "Отешево" има споменик, а во месноста Смолојца спомен-плоча посветена на Преспанското советување на ЦК КПМ за Македонија; во месноста Ломје спомен-плоча посветена на предавањето на првото борбено знаме на Македонија на НОПО "Даме Груев".

Перово (Горно и Долно)

Етник: *перовчанин, перовчанка, перовчанче, перовчани.*

Придавка: *перовски.*

Географска положба и граници. Во јужниот дел на плодното Ресенско Поле, на околу 1 км северно од брегот на Големото Преспанско Езеро, на дел од просторот меѓу Дрменска Река и Стипонска Река, на два одделни локалитета, во густина на диви и питоми растенија, на надморска височина од 852 м (депресија во однос на нормалното ниво на езерото), се наоѓа селото Перово (Горно и Долно) кое приближно лежи на 41-от степен и 01-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 00-та минута источна географска должина.

Во годините на Првата светска војна, најверојатно 1917, како резултат на големата поплава од надојдените води на Езерото, селото беше евакуирано во Дрмени, а по повлекувањето на водите некои перовчани се вратиле, а други свои нови живеалишта подигнале на денешната локација на Горно Перово (станува збор за едно село).

Перово е дислоцирано село. За претходна локација на селото се спомнува просторот околу црквата “Св. Атанасије – Велики”, на околу 0,3 км јужно од денешната локација на Долно Перово, на која сè уште постојат остатоци од темелите на куќите.

Перово граничи: од север со Дрмени и Лавци, од исток со Езерани, од југ со водите на Езерото и од запад со Прелеубје и Покрвеник.

Атарот на Перово се простира на површина од 401 хектар (околу 4 км²) и зафаќа исклучително рамничарско алувијално лесно обработливо плодно земјиште, природен песочен насип (нешто повисок од максималното ниво на водите во Езерото), ливади и мочуриште со трска. Од вкупната површина на атарот 208,0 хектари се обработливо земјиште и 4,1 хектари пасишта.

Сите топоними во атарот на Перово имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Бранејнца, Бучало, Вича, Вршица, Горна Лапа, Горно Перово, Долно Перово, Кучебан, Ко-

ланов Даб, Канали, Коначе, Лолици, Над Куќи, Оморица, Под Лозја, Патиште (во Езерото), Слатина, Стојаноа Ливада, Стипонка, Солејнца, Шајкојца и други.

Перовчани за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Север” или “Горник” (северен), “Југ” или “Долник” (јужен и југоисточен) и “Галичник” или “Шурлежанин” (западен). Северниот ветер го сметаат за сув и студен, а јужниот за дождоносен и потопол.

Историски развој на селото. Перово е старо (повеќековно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во различна форма на името (Перево, Ново Перово, Горно Перово и Долно Перово) се спомнува во повеќе извори од различни периоди. Најрано, во турските пописни документи од 1519 и 1583 година (Методија Соколовски), во 16, 17 и 18 век во Слџевскиот кодик (Селишчев), во 1845 година во патописот на Јохан Хан, во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К’нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1925 година кај Ѓорѓе Киселиновиќ, а потоа кај Јован Хаџивасилевиќ, Влогимјеж Пјанка и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е посесивно, образувано со помошта на суфиксот “-ово” од личното име Перо, а подоцна и со додавање на атрибутите Долно и Горно. Пишувањето на Пјанка се совпаѓа и со преданието на перовчани кое говори за некогаш постојните браќа Перо и Отеш, кои први се населиле на локалитетите Перово (се мисли на Старо Перово) и Отешево, по кои овие села подоцна ги добиле своите имиња. Постои и предание кое говори дека Перово води потекло од некогашното село Перово кое се наоѓало од јужната страна на големото Преспанско Езеро, во месноста Перово – Кула (денес на територијата на Република Грција) за кое се вели дека исчезнало во периодот на турското владеење.

Перово е село од релативно собран тип, поставено на две локации со меѓусебна оддалеченост од околу 1 км, со околу 70 куќи (50 во Долно и 20 во Горно Перово), старите куќи речиси обновени, а се градат и нови современи и поголеми, внатре вкусно опремени. Околу куќите постојат поголеми или помали разновидно оградени дворни места во кои се изградени потребните стопански

и други објекти (магацини, штали, плевни, гаражи, тремови, бунари, фурни, летни куќи, гумна, цветни и овошни градини).

До годините на Втората светска војна, по својата големина и убавина се истакнувале куќите на: попот Методија, Митре и Ефтин Печенковски, Трајан Кивилоовски и на семејството Мицкалковски, изградени во периодот меѓу двете светски војни, со печалбарски пари. Денес, тој примат го носат куќите на: Драган Римановски, Атанас Царовски, Милан Лиговски, Ѓорче Коњановски, Илија и Јонче Римановски, Атанас Царевски, Бранко Печенковски и други, изградени во периодот по 1975 година.

Според групираноста на куќите и фамилиите селото се дели на два дела: Долно Перово и Горно Перово, чија оддалеченост постапно се намалува со изградбата на нови куќи на просторот меѓу нив, а Долно Перово се дели на две маала: Горна Маала (западната) и Долна Маала (источната страна на селото).

Со своја прва училишна зграда селото се здобило во 1925 година, но поради поплавата во 1948 година зградата била напуштена, а за училиште се користела куќата (станот) на учителот, сè до изградбата на новото училиште во 1953 година; со електрична енергија и систем за наводнување во 1960, со асфалтен пат во 1980, со телевизиски прием во 1965 и со телефонски приклучоци во 1987 година. Водоводот сè уште не е приклучен на регионалниот. Со вода за пиење и за други потреби населението се обезбедува од сидани и цевкасти бунари и хидрофори.

Во атарот на Перово како локалитет од археолошко значење се посочува месноста Преку Река (се мисли на Дрменска Река), на околу 0,5 км источно од црквата, откопувани се керамички предмети и темели од камен што упатува на претпоставка од некогашното постоење на станбени и други објекти.

Во Перово постои само една црква “Св. Аџанасије Велики”, на околу 0,3 км југоисточно од сегашната локација на селото, покрај устието на Дрменска Река, изградена во 1867 година (заедно со црквата “Св. Никола во с. Рајца), годината на изградбата е изделкана на кружен камен, вграден во западниот дел на црквата. Во периодот помеѓу 1990 и 1993 година е обновен плафонот на црквата, променет покривот на тремот и изградена камбанаријата. Во кругот на црквата се селските гробишта.

За своја општа селска слава перовчани го имаат Св. Атанас – летен (15 мај), а за фамилијарни: Митровден, Св. Никола, Пречиста и Св. Ѓорѓија.

Село Перово (фотографија П. Сџаврев, 2002 г.)

Демографски развој. Во текот на своето постоење Перово го бележи следниов демографски развој: во 1519 година селото имало 85, а во 1583 година 51 христијанско семејство (М. Соколовски); во 1865 година 50 христијански куќи (Ј. Хан); во 1889 година 72 куќи, 104 домаќинства и 527 жители (С. Верковиќ); во 1900 година 590 жители (В. К’нчов); во 1902 година 88 куќи и 766 жители (Л. Огненов); во 1912 година 80 куќи и 638 жители (Г. Трајчев); во 1925 година 22 куќи и 339 жители (Г. Киселиновиќ) и во 1949 година 76 куќи (Долно Перово 65 и Горно Перово 11) и вкупно 415 жители (Б. Русиќ).

Според државните пописи на Република Македонија, во повоениот период селото бележи: во 1953 година 434 жители, во 1961 година 428 жители, во 1971 година 351 жител, во 1981 година 331 жител, во 1991 година 56 домаќинства и 189 жители, во 1994 година 91 куќа, 65 домаќинства и 213 жители; во 2002 година 61 домаќинство, 100 станови и 175 жители (Македонци).

Перовчани се потомци на следниве постари перовски фамилии: Ајгаровци, Блатковци (Грковци), Голицовци, Гуновци, Гроздановци, Гронцевци, Гребановци, Ѓуровци, Јанкуловци, Јосифовци, Каљунциовци, Кевилоовци, Калиовци, Коцкаровци, Климеовци, Каровци, Коњановци, Кардевци, Луловци, Лиговци, Ли-

жевци, Мушевци, Мелеловци, Мицкаловци, Милошевци, Мотлевци, Нуношовци, Нонкуловци, Печенковци, П'шковци, Поповци, Ромбевци, Римановци, Рауковци, Стојчевци, Србиновци, Цакуловци, Царовци, Циревци, Чавкаловци, Чачевци и Шутиновци.

Перовчани со основно образование почнале околу 1900 година кое поради настаните што уследиле (востанието, војните и делбите) се одвивало со чести и долги прекини и на туѓи јазици (српски и бугарски). За првпат во текот на своето постоење, настава на својот мајчин (македонски) јазик почнале да слушаат во декември 1944 година. До годините на Втората светска војна селото имало само два жителя со завршено средно образование, а по ослободувањето на земјата од фашизмот, со вишо или високо образование, се стекнале повеќе од 20 перовчани. Денес, поради малиот број основци и постоењето на редовен и бесплатен превоз, перовските деца учат во соседното село Дрмени. Од ова село потекнува универзитетскиот професор Д-р Елена Цајковска и м-р Илија Чавкаловски истражувач на Преспанското Езеро.

Економски развој. Основни занимања на перовчани биле поледелството, сточарството и риболовот. До шеесеттите години на 20 век најмногу се сеело жито (пченица, јачмен, овес и пченка), се саделе градинарски култури (пипер, домати, лук, кромид, праз, компири, грав, бостан и др.) и се одгледувал тутун. Денес, доминантна поледелска гранка е овоштарството (јаболката). Во рамките на сточарството кое наполно изумре, најмногу се одгледувале овци, волови, биволи, коњи, свињи и др.). Перовчани се познати и по правењето коци (ловишта за риби) и “кочини” (коци) за правење плафони. Доста оделе и на печалба.

Историјско минајќо. До 1912 година Перово беше под турско владение, но не и беговски чифлик. Во подготовките и текот на Илинденското востание земало активно учество со своја чета од 50 востаници, раководена од некојси Стефан од Кривени. Во текот на востанието загинале 4 жители и 85 куќи биле запалени.

Во Првата балканска војна (ноември 1912 година) падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна (октомври 1915 година) под бугарска окупација (прво бугарско), со што се најде и во зафатот на македонскиот фронт. Во оваа

војна, перовчани беа мобилизирани во војските на спротивставените страни (српската и бугарската), а некои од нив, во различни периоди, се бореле и на двете страни. Подоцна низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, грчки, српски). Во 1917 година во селото владеел тифус од кој умреле повеќе луѓе.

По завршувањето на Првата светска војна, Перово се најде повторно под српско владение (второ српско) под кое остана сè до 1941 година со сите последици на српската денационализаторска и асимилаторска политика (српска власт, српска војска и полиција, српски говор и писмо, српски училишта и учители, српска националност и презимиња и др.). Во периодот меѓу двете светски војни селото беше во состав на општината Стење.

Во Втората светска војна (мај 1941 година) падна под окупација на фашистичка Италија, со што се најде во составот на тн. “Голема Албанија”. По капитулацијата на Италија (8 септември 1943 година) сè до неговото ослободување (5 септември 1944 година) беше под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугарско). Во текот на оваа војна перовци беа на страната на НОАВМ. Во пролетта 1942 година во селото беше формирана организација на КПЈ, а во септември 1944 година НОО.

Петрино

Етник: *йејѝринец, йејѝринка, йејѝринче, йејѝринци.*

Придавка: *йејѝринско.*

Географска положба и граници. На еден од ридовите во источните падини на конфигурациски раздробениот дел на Петринската Планина, во изобилство на диви растенија, на надморска височина од околу 1200 м, се наоѓа локацијата на некогашното село Петрино, која приближно лежи на 41-от степен и 07-та минута северна географска ширина и на 20-от степен и 57-та минута источна географска должина.

Петрино било дислоцирано село. За негова претходна локација се споменува месноста Старо Село, на околу 4 км северозападно од денешната. Времето и причините на неговата дислокација се непознати. Петрино се памети како попатна станица на преспанци на нивниот пат за Охрид преку Галичица.

Петрино граничи: од север и исток со Болно, од југ со Евла и од запад со подрачјето на општините Охрид и Косел (во тој склоп со селата Велгошта, Рамне и Скрбатно).

Атарот на Петрино се простира на површина од 1134 хектари (околу 11,5 км²) и зафаќа исклучително ридско-планинско земјиште претежно обраснато со дабова и букова шума. Околу 1975 година во месноста Над Куќи и Водожда е засаден бор, а локалитетите Црвен Камен, Старо Село, Калено и Гумно се широки тревнати пасишта. Низ атарот на селото течат два потока: Петринска Река и Тушкоец кои во летниот период редовно пресушуваат.

Сите топоними во атарот на селото Петрино имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Бачилиште, Восој, Вртелка, Грмадата, Гурабија, Голема Нива, Големи Лазии, Гумно, Дебарско Патиште, Два Брата, Димои Нивје, Евлоец, Камчето, Кулата, Колено, Личин Дол, Лениште, Орло Седело, Присој, Петрино, Петринско Поле, Петринска Река, Рид, Стари Куќи, Старо Село, Сини Брегои, Стрмоље, Тепено, Тушкоец и други.

Петринци за своето поднебје ја познавале следнава ружа ветрови: “Завојски” (северен и северозападен), “Ѓаоштанец” (источен и југоисточен) и “Горник” или “Охридски” (западен). Селото најизложено било на источниот ветер кој се сметал за сув и студен, а помалку на јужните и западните ветрови кои најчесто носеле дожд.

Историски развој на селото. Петрино е старо (повеќеветковно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во две форми на името (Петрина и Петрино) селото е забележано во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 1519 и 1583 година во турските пописни документи (Методија Соколовски), во 16 и 17 век во Слечевскиот кодик (Селишчев), во 1865 година во патописот на Јохан Хан, во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К’нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1925 година кај Ѓорѓе Киселиновиќ, а потоа кај Јован Хаџивасилевиќ, Влогимјеж Пјанка и други.

Во врска со името на ова село Влогимјеж Пјанка пишува дека топонимот е посесивен, изведен со помош на суфиксот “-ино” од личното име Петре (можеби и Петра з.м.). Изведувачето на овој топоним од грчкиот апелатив “петра” (скала) Пјанка го отфрла, бидејќи тој не се јавува во говорите ниту во топонимијата на Охридско – преспанскиот басен. И преданијата на петринци се совпаѓаат со пишувањето на Пјанка. Тие говорат дека селото името го добило по некоја си жена Петра која, бегајќи од Турците, се сокрила на местото на кое подоцна настанало селото. Друго предание говори дека Петрино името го добило по двајцата преживевани од некоја заразна болест (Петре и Петра) кои доселувајќи се на ова место создале свое семејство кое со текот на времето се размножило. Подоцна во чест на неговите зачетници, селото било наречено Петрино.

Петрино било село од собран тип со околу 25 куќи, ѕидани од камен и кал, со отворени дворишта во кои биле сместени потребните стопански и други објекти (штали, плевни, зимници, тремови, кочини, кокошарници и др.). Селото никогаш немало своја училишна зграда. Во периодот меѓу двете светски војни децата учеле во куќи, а по ослободувањето на земјата, во соседното село

Болно. Никогаш не било електрифицирано ниту пак имало водовод.

Во атарот на Петрино како локалитети од археолошко значење се посочуваат: **Кале**, утврдена населба од римското време и средниот век. На околу 8 км западно од селото, високо во планината, на зарамнето плато постојат остатоци од одбранбен ѕид широк 1 м, ѕидан од кршен камен и варов малтер. По површината се среќаваат фрагменти од керамички садови. Со оглед на близината на римскиот пат Виа Игнација, историчарот Томо Томоски претпоставува дека Кале би можела да биде патната станица Брикида. **Старо Село**, средновековна црква со некропола. На околу 2 км северозападно од селото, од десната страна на патот Ресен – Охрид, на мало ритче со зарамнето плато, постојат остатоци од мала црквичка и гробови градени од камени плочи.¹⁴⁰

Во Петрино имало две цркви. За црквата „Св. Ѓорѓи“ во селото (денес во урнатини) нема податок ниту друго сознание кога била подигната. Црквата „Св. Аџанас“, на околу 0,3 км источно од селото. Во кругот на двете цркви постојат петрински гробишта.

Петринци за свои општи селски слави ги имале: Св. Атанас – летен (15 мај) и Св. Никола – зимен (19 декември).

Демографски развој. Во текот на своето постоење Петрино го забележало следниов демографски развој: во 1519 година селото имало 19, а во 1853 година 20 христијански семејства (М. Соколовски); во 1865 година 10 христијански куќи (Ј. Хан); во 1889 година 8 куќи, 12 семејства и 56 жители (С. Верковиќ); во 1900 година 78 жители (В. К’нчов); во 1912 година 13 куќи и 108 жители (Г. Трајчев); во 1925 година 14 куќи (Ѓ. Киселиновиќ).

Според државните пописи на Република Македонија во повоен период, селото бележи: во 1953 година 118 жители, во 1961 година 98 жители и во 1971 година 29 жители; во 2002 година само 5 станови. Последниот жител селото го напуштил во 1988 година.

Петринци се потомци на следниве постари фамилии: Василевци, Јанчевци, Митревци, Раличевци, Ристевци и Темелковци.

Економски развој. Својата егзистенција петринци секогаш ја обезбедувале преку сточарството, поледелството, дрварењето, пчеларството и печалбарството. Најмногу се одгледувале овци, кози, коњи и говеда, а во рамките на поледелството најмногу се произведувало жито (пченица, ‘рж, јачмен, овес, пченка и др.). Се одгледувале и градинарски култури (компир, праз, кромид, лук, пипер, патлиџан, зелка, и др.).

Историско минајќо. До 1912 година Петрино беше под турско владение, но не и беговски чифлик. Во подготовките и текот на Илинденското востание земало активно учество. Загинале двајца, а селото целосно запалено. Во тоа време населението извесно време било преселено во Јанковец. Во историската литература Петрино се спомнува и како дервенџиско село.

Во Првата балканска војна (ноември 1912 година) падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна (октомври 1915 година) под бугарска окупација (прво бугарско). Подоцна, со поместувањето на фронтот низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, грчки, српски). Петринци биле мобилизирани во војските на спротивставените страни (српската и бугарската). Загинале и биле ранети неколку жители.

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под српско владение (второ српско) под кое остана сè до 1941 година со сите последици на српската денационализаторска и асимилаторска политика (српска власт, српска војска и полиција, српски јазик и писмо, српски училишта и учители, српска националност и презимиња и др.). Во овој период селото беше во составот на општината Јанковец.

Во Втората светска војна падна под окупација на фашистичка Бугарија под која остана сè до неговото ослободување (5 септември 1944 година). За сето време на војната во атарот на Петрино имаше бугарска војска. Во оваа војна петринци застапаа на страната на НОАВ. Во јули 1944 година беше формиран НОО, Загина еден жител.¹⁴¹

¹⁴⁰ Археолошка карта, стр.339 и 340.

¹⁴¹ Загинат: Тодор Настевски.

Подмочани

Етник: *подмочанец, подмочанка,
подмочанче, подмочанци.*

Придавка: *подмочански.*

Географска положба и граници. Во југоисточниот дел на плодното Ресенско Поле, на западниот рам од подножјето на планината Баба и на подеднаква оддалеченост од нејзините високи разграноци Вртешка и Мала Чука, од двете страни на асфалтната лента Макази - Маркова Нога (македонско-грчка граница), на благонаведната флувиоглацијална, делувијална и мочурлива падина, на надморска височина од околу 875 м, се наоѓа селото Подмочани кое приближно лежи на 41-от степен и 02-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 04-та минута источна географска должина.

Нема податоци ниту други сознанија дека селото некогаш било дислоцирано. Се смета дека постојано било населувано со семејства од околните (поблиски и подалечни) села.

Подмочани граничи: од север со Долна Бела Црква, од исток со подрачјето на општината Цапари (во тој склоп со Гавата и Маловишта), од југ со Грнчари и од запад со Езерани.

Атарот на Подмочани се простира на површина од 1267 хектари (околу 12,7 км²) и зафаќа рамничарско алувијално плодно и ридско-планинско делувијално и шумовито земјиште обраснато со листокапна шума (даб, бука, јавор, јасен, дрен, леска и др.). На локалитетите Глава и Рамништа околу 1950 година е засаден бор, а во Грото има чам. Површините со високопланински пасишта се скромни и се простираат во околината на локалитетите Маркови Кули и Рудина. Од вкупната површина на атарот 556,8 хектари се обработливо земјиште, 121,3 хектари пасишта и 488,3 хектари шуми.

Сите топоними во атарот на Подмочани имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Арапаски Гробишта, Ајдинов Гојдарник, Ауко Корија, Бели Брегои, Бел Камен, Битолски Пат, Бугарски Пат, Бранејнца, Бакушица, Вурните, Ветривец,

Горица, Грот, Горни Лозја, Голема Река, Глобок Трап, Голем Камен, Горица (над село), Горички Лозја, Глаа, Дренска Река, Дива Кобила, Димоа Осојница, Дивоно, Дрма, Долга Дрма, Гургина Чешма, Гупско Ливаче, Евла, Зад Горица, Златарица, Зеленоно, Извор, Јами, Јасењана, Кодро, Кумбаражица, Кусо Ритче, Кирејца, Крамозо, Разорје, Ледиње, Локмине, Леоита Вода (Дива Кобила), Леските, Леска, Мали Грот, Магаре, Маркоа Кула, Малечка река, Мелец, Мејданоа Бука, Магарено, Мрамор, Ококорија, Опал, Осој, Подмочани, Плочите, Пусто Патче, Петрина Шума, Полен, Поленски Јами, Простиот Камен, Присој, Пион, Папаркојца, Ралејца (Голема и Мала), Рајкоец, Стежон, Солишта, Садико Ливаче, Средни Рид, Стара Река, Талико Ледина, Трлишта, Три Дабојци, Улица, Цер, Цицарица, Цацов Камен, Широка Разор, Широка Присојница, Шапот и други.

Низ атарот на селото тече поток (кај месното население познат како Маличка Река) кој во летниот период, редовно пресушува. Покрај современите пат Макази-Маркова Нога, атарот на Подмочани го пресекуваат и други стари патишта, градени во поранешни времиња и за различни потреби. Битолски Пат води преку месноста Мелец, Пусто Патче излегува на главниот пат Охрид-Битола, Долни Пат водел под селото Подмочани-Долна Бела Црква и Бугарски Пат изграден во Првата светска војна за потребите на бугарската војска.

Подмочанци за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: "Гаотски" или "Горник" (северен и североисточен), "Бранушник" (источен и југоисточен), "Долник" (јужен и југозападен) и "Галичник" или "Ориѓанец" (западен и северозападен). За студени и суви се сметаат северните, а за топли и дождоносни јужните и југозападните ветрови.

Историјски развој на селото. Подмочани е старо (повеќе вековно) национално и верски мешано село во кое сложено живеат христијани православни Македонци и Албанци – мухамеданци (само едно семејство). Во истоветна форма на името, селото се спомнува во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 1519 и 1583 година во турските пописни документи (Методија Соколовски), во 1865 година во патописот и картата на Јохан Хан, во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година кај Васил Кичов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трај-

чев, во 1925 година кај Ѓорѓе Киселиновиќ, а потоа кај Јован Хадивасиљевиќ, Влогимјеж Пјанка и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е етничко, префиксално и суфиксално, изведено од коренот "моч" (мочуриште), што целосно се совпаѓа и со преданијата на подмочанци.

Подмочани е големо и убаво село од собран тип, чии куќи се преплетуваат со селото Грнчари. Постарите куќи се обновени (приградени, надградени), а новите се одликуваат со нивната големина и фасадна убавина. Околу куќите постојат овошни површини и вкусно уредени и оградени дворни места во кои се изградени стопански и други објекти (магацини, тремови, летни кујни, бунари, штали, плевни, гаражи и др.). До годините на Втората светска војна, по својата големина и убавина, се одликувале куќите на: Глобочанци, Гулевци, Кромичевци, Стрезовци, Китановци и Пеликудовци, изградени во периодот меѓу двете светски војни, со печалбарски пари. Денес тој примат го преземаат куќите на Мите Шарковски, Димитрије Калиовски, Тоде Ефтимовски, Санко Кечуловски, Симе Магдевски, Милан Филиповски и други, изградени по 1975 година.

Покрај регионалниот пат кој води за Долна Преспа, селото го вкрстосуваат и повеќе други асфалтирани и земјени улици. Според групираноста на куќите и семејствата, селото се дели на две големи маала. Горна Маала (лево) и Долна Маала (десно од патот за Долна Преспа. Се пренесува дека сè до изградбата на водоводот во селото имало 5 извори, 2 чешми и околу 50 бунари.

Со своја прва училишна зграда селото се здобило во 1920 година во која извесен период се школувале и децата од селата Грнчари, Курбиново, Рајца, Претор, Асамати и Долна Бела Црква. Денес селото има ново (централно) училиште во зградата на некогашниот задружен дом изграден околу 1950 година. Старата училишна зграда е преуредена во Младински дом и Месна канцеларија. Со систем за наводнување селото се здобило во 1957, со електрична енергија во 1959, со телевизиски прием во 1965, со водовод во 1967, со асфалтен пат во 1978, со телефонски приклучоци во 1988 година. Во селото постои приватна етнологска музејска поставка на Јоне Ефтимовски во која се изложени стари народни носии, накити и украси, предмети од домаќинството и оружје.

Во атарот на Подмочани постојат повеќе локалитети од археолошко значење и тоа: **Арапски Гробишта**, населба и топилица од доцноантичкото време. На 2 км североисточно од селото

се среќаваат фрагменти од керамички садови, питоси, градежен материјал и згура од топена железна руда. **Горици (Корија или Сто Куќи)**, населба од римското време. Северно од селото, на двете височинки се среќаваат фрагменти од керамички садови, тегули и грамади од градежен материјал. **Горно Дрмче и Мрамор**, осамен наод од доцноантичкото време. Во нивата на Ѓорѓи Кромичевски биле откриени повеќе питоси. **Грнчарско Селиште**, средновековна црква. На 2 км западно од селото Грнчари, на едниот крај од ливадите обраснати со капини, според кажувањето на мештаните, постојат темели од мала црквичка. **Кирејци**, населба од доцноантичкото време. На 1 км северно од селото, во правецот на Ресен, по површината на нивите се забележуваат фрагменти од керамички садови, питоси и множество градежен материјал. **Св. Ѓорѓи**, некропола од римското време. На 1 км југозападно од селото, во правец на езерскиот брег, при изградба на црквата "Св. Ѓорѓи", биле откопани и уништени повеќе гробови со конструкции од камени плочи. Зачувана е надгробна стела со релефно претставени бисти на маж, жена и коњаник, како и еден мал импост капитал.¹⁴²

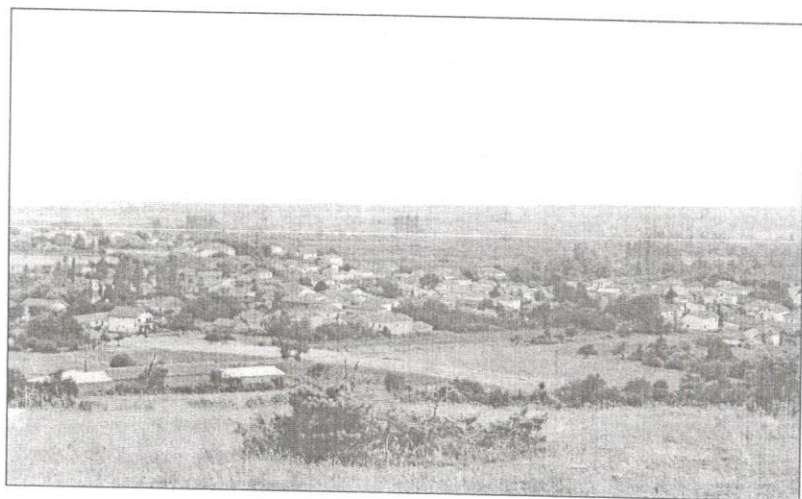
Во селото Подмочани постои само еден верски објект. **Цркваиџа "Св. Ѓорѓија"**, на 1 км западно од селото, изградена во 1848 година од кршен камен, апсидата од бигор, а двата влезни портала од добро обработен камен. Во внатрешниот дел не е живописана туку има иконостас со икони од 19 век. Направена е доградба во вид на затворена припрата од западната и јужната страна, со седишта покрај сидовите.¹⁴³ Во кругот на црквата се селските гробишта.

Подмочанци пренесуваат сеќавање дека на средсело (на местото на најстарата продавница во селото) некогаш постоела црква. И денес се знае дека местото е ваковско. Судејќи по сè, таа била црквата "Св. Никола", изградена во 1801 година, а потоа разурната.

Подмочанци за своја општа селска слава го имаат Ѓурѓовден (6 мај), а за фамилијарни: Св. Никола, Св. Петка, Митровден, Св. Враче и Меркурија.

¹⁴² Археолошка карта на Република Македонија, стр.340.

¹⁴³ Крум Томовски, Христијанска архитектура во Преспа, Зборник, Универзитет "Кирил и Методиј", Скопје, 1976, стр.20.

Село Подмочани (фотографија В. Јовановски, 2004 г.)

Демографски развој. Во текот на своето постоење Подмочани го бележи следниов демографски развој: во 1519 година селото имало 68, а во 1583 година 56 христијански семејства (М. Соколовски); во 1889 година 56 куќи од кои 40 македонски и 16 помачки и 289 Македонци и 85 помаци од машки пол (С. Верковиќ); во 1900 година 570 жители од кои 480 православни Македонци и 90 Македонци - мухамеданци (В. К'нчов); во 1912 година 100 куќи од кои 92 македонски и 8 албански и 615 жители од кои 575 Македонци и 40 Албанци (Г. Трајчев); во 1925 година 114 куќи и 534 жители од кои 485 христијани и 49 муслимани (Ѓ. Киселиновиќ) и во 1949 година 141 куќа од кои 132 македонски, 7 шиптарски и 2 влашки и 916 жители од кои 756 Македонци, 40 Шиптари и 11 Власи (Б. Рускиќ).

Според државните пописи на Република Македонија во повоенит период, селото бележи: во 1953 година 865 жители, во 1961 година 726 жители, во 1971 година 742 жители од кои 720 Македонци, 17 Албанци и 5 други; во 1981 година 875 жители; во 1991 година 16 домаќинства и 565 жители; во 1994 година 134 станови, 101 домаќинство и 350 жители од кои 338 Македонци, 11 Албанци и 1 останати; во 2002 година 90 домаќинства, 151 стан и 306 жители од кои 302 Македонци, 2 Албанци, 1 Србин и 1 останати.

Подмочанци се потомци на следниве фамилии: *а/македонски*: Беличовци (доселени од некаде на чифлик), Базгаловци (доселени од Долна Бела Црква околу 1940 година), Бекировци, Белевци, Берибаковци (доселени), Глобочанци (доселени од Глобочани околу 1870 година), Гацовци (доселени од Курбиново околу 1910 година), Горичани (доселени од Горна Горица околу 1935 година), Гошевци (Чичовци), Дојчиновци (доселени од Долна Бела Црква околу 1865 година), Златаровци (доселени од Златари во 1922 година), Јаневци (доселени од Грнчари околу 1900 година), Јаневци-Кривенци (доселени од Кривени), Китанчевци (доселени од Долна Бела Црква околу 1800 година), Кромичевци (доселени од Грнчари околу 1820 година), Каљунциовци (доселени од Грнчари околу 1870 година), Кусаковци (доселени од Курбиново околу 1895 година), Крушаровци (доселени од Долна Бела Црква околу 1825 година), Камбуровци (доселени од Маловишта заедно со Пржевци), Кипревци (доселени од Долна Бела Црква околу 1830 година), Мајзовци (доселени од некаде на чифлик), Магдевци (доселени од Грнчари околу 1908 година), Макашовци (доселени од Грнчари околу 1850 година), Мишовци-Калунциовци (доселени од Нивици околу 1815 година), Николовци (доселени од Долна Бела Црква околу 1850 година), Наневци (доселени од Златари преку Ресен во 1922 година), Ничовци (доселени од Сливница околу 1920 година), Ночевци (доселени од Медово околу 1860 година), Нелквци (доселени од Курбиново околу 1850 година), Пржевци (доселени од Маловиште заедно со Камбуровци), Парговци (доселени од Претор околу 1875 година), Паликудовци (доселени од Маловиште преку Курбиново и Грнчари околу 1890 година), Перо Гурчин (доселени од Дрмени околу 1920 година), Попчевци, Пашариковци, Поповци (доселени од Нивици околу 1920 година), Роцевци-Ристовци (доселени од Горно Дупени околу 1855 година), Статевци (доселени од Грнчари околу 1910 година), Стрезовци-Босилковци (доселени од Грнчари околу 1800 година), Тумичани (доселени од Туминец во 1943 година), Фотевци (доселени од Нивици преку Медово околу 1850 година), Филиповци (доселени), Шушевци (доселени од Охрид преку Долна Бела Црква околу 1860 година) и Шарковци. Не е исклучена можноста некои од наведените фамилии (Пржовци, Паликудовци и Камбуровци) да имаат влашко потекло. *б/албански*: Пашоу (доселени од Албанија околу 1850 година). До 1950 година во селото живееле и следниве албански фамилии: Ајрули (доселени од Љуграси – Албанија), Касами (доселени

од Куртес - Албанија во 1914 година) и Сеити или Исуфи (доселени од Куртес - Албанија преку Љубојно околу 1870 година).

До годините на Втората светска војна селото имало само тројца жители со завршено средно образование, а по војната со вишо и високо образование се стекнале повеќе од дваесетина подмочанци. Од ова село водат потекло Трајко Китанчев (1858-1895) педагог и писател, пратеник во бугарскиот парламент (1884-1994) редовен член на Бугарската академија на науките од 1884, а од 1895 година и претседател на македонските емигрантски друштва во Бугарија и Архимандрит Панарет – ректор на пловдивската семинарија.

Економски развој. Подмочанци својата егзистенција секогаш ја обезбедувале преку поделството, сточарството и печалбарството, а во периодот по ослободувањето на земјата и со вработување во државните и општествените служби и стопанските претпријатија. Во рамките на поделството најмногу се произведувало житарици (пченица, 'рж, јачмен, пченка, овес и др.), градинарски култури (пипер, патлиџан, кромид, лук, зелка, компир, грав, бостан и др.). Повремено се одгледувал и тутун. Денес најзастапена земјоделска гранка е овоштарството (јаболка). Во рамките на сточарството најмногу се одгледувале овци, кози, волови, биволи, коњи, свињи и друго. Денес речиси и не постои.

Историско минајќо. До 1912 година Подмочани беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик. Активно се вклучи во подготовките и текот на Илинденското востание со своја востаничка чета предводена од војводата Кочо Кочевски (1879-1903)¹⁴⁴ Од ова село потекнува и војводата на четите од западната страна на Големото Преспанско Езеро Јоше Глобочки. Во текот на востанието загинале 35 подмочанци, а селото било целосно изгорено (101 куќа).¹⁴⁵

¹⁴⁴ Владо Шаровски, Преспанскиот војвода Кочо Кочевски - учесник во Илинденското востание, Помалку познати и непознати учесници во македонското ослободително движење во 19 и почетокот на 20 век, Сојуз на историчарите на РМ, Скопје, 1995.

¹⁴⁵ Илинденско преображенско востание 1903, хронологија, София, 1983, стр.106; Иллюстрација Илинден, јануари 1939, кн.8, стр.15; Турски документи за Илинденското востание, АМ, Скопје, 1993, стр.155.

Во Првата балканска војна (ноември 1912 година) селото падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна (октомври 1915 година) под бугарска окупација (прво бугарско) со што се најде и во зафатот на Македонскиот фронт. Со поместувањето на фронтот низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, српски, грчки). Во овие војни подмочанци беа мобилизирани во војските на спротивставените страни (српската и бугарската), а некои од нив, во различни периоди се бореле и на двете страни. Загинале повеќе жители. Од 1916 до 1918 година селото беше засолниште за евакуираните жители од Асамати, Сливница, Наколец и Долно Дупени.

По завршувањето на Првата светска војна селото повторно се најде под српско владение (второ српско) под кое остана сè до до 1941 година со сите последици на српската денационализаторска и асимилаторска политика (српска власт, српска војска и полиција, српски јазик и писмо, српски училишта и учители, српска црква и попови, српска националност и презимиња и др.). Во овој период селото беше општински центар со опфат на уште 9 други села (Курбиново, Претор, Асамати, Рајца, Грнчари, Долна Бела Црква, Горна Бела Црква, Козјак и Езерани).

Во Втората светска војна Подмочани падна под окупација на фашистичка Италија (мај 1941), со што се најде и во составот на тн. "Голема Албанија". Во тоа време во селото имаше италијанска војска, карабињерија и полиција стационирани на повеќе места (Кула, Макази, над с.Грнчари и кај манастирот "Св. Илија". По капитулацијата на Италија (8 септември 1943 година), селото падна под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугарско) под која остана сè до неговото конечно ослободување (5 септември 1944 година). Во текот на оваа војна Подмочани целосно беше на страната на НОАВМ. Во септември 1939 година беше формирана организација на КПЈ, во 1941 година уште една организација на КПЈ, а во 1942 и трета организација на КПЈ. Во средината на ноември 1939 година беше формирано и Околиско партиско поверенство (Ѓорѓи Ивановски – секретар), во септември 1941 година организација на СКОЈ, во ноември 1943 година НОО, а во септември 1944 и општински НОО за општината Подмочани, во септември 1944 година околиски НОО (Крсте Гештаковски – претседател). Во текот на војната загинаа 6 жители.¹⁴⁶ Во знак на почит и сеќавање во

¹⁴⁶ Загинати: Косте Кусаковски, Петар Ристевски, Милан Стојчевски, Мите Фотевски, Ѓорѓи Шушевски и Панде Стефановски.

селото се подигнати повеќе спомен обележја, меѓу кои: Спомен - плоча на загинатите борци од НОАВ, спомен - биста на првоборецот од Партизанскиот одред "Даме Груев" Коста Кусаковски и други.

Покрвеник

Етник: *ѵокрвенец, ѵокрвенка, ѵокрвенче, ѵокрвенци.*

Придавка: *ѵокрвенски.*

Географска ѵоложба и ѳраници. Во југозападниот дел на плодното Ресенско Поле, на околу 1км северно од брегот на Големото Преспанско Езеро, од двете страни на старата патна комуникација Ресен - Корча, на надморска височина од околу 857 м, се наоѓа селото Покрвеник кое приближно лежи на 41-от степен и 02-та минута северна географска ширина и на 20-от степен и 57-та минута источна географска должина.

Покрвеник е дислоцирано село. Негова претходна локација била месноста Старо Село (Старо Покрвеник), на околу 2 км северозападно од денешната, меѓу потоците Жарешка (од западната) и Бучалка и Мифтарица (од источната страна), на надморска височина од 990 м. Втората дислокација на селото настанала околу седумдесеттите години на 20 век, заради потребата од приближување до патната комуникација и плодните обработливи површини.

Покрвеник граничи: од север со Лавци и Прелѹбје, од исток со Перово, од југ со Волкодери, Шурленци и водите на езерото и од запад со подрачјето на општината Охрид (во тој склоп со селото Елшани).

Атарот на Покрвеник се простира на површина од 1492 хектари (околу 15 км²) и зафаќа рамничарско алувијално плодно и ритско-планинско земјиште претежно обраснато со листокапна шума (даб, бука, јавор, леска, дрен, габер, смрека и др.) и помали тревнати површини во поширокиот реон на локалитетите Вршина, Лачник, Висока Стрна, Гросјано и Церадол. Од вкупната површина на атарот 225,3 хектари се обработливо земјиште, 262,4 хектари пасишта и 216,1 хектари шуми.

Сите топоними во атарот на Покрвеник имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Арвеничето, Бучолиште, Болебарица, Бобоец, Баранцулец, Бучало, Бранејнца, Бел Трап, Водена Бука, Ветерник, Влашко Бачило, Висон, Влачник, Висока

Стрна, Вршината, Големо Реше, Горни Церици, Грозјето, Гармашица, Во Долиштана, Долни Церици, Деребајнца, Дивјачката, Два-три Клаенци, Дрено Дол, јаор, камен, Кај Дупкана, Ледиње, Лозјана, Мисурина, Метилаец, Метојца, На Езеро, Преку Врв, Падарица, Прцулец, Плочки, Попадин Керал, Ратоец, Рамништана, Ракидје, Смрдеш, Смилон, Св. Атанас, Стојанов Рид, Спаиски Даб, Средни Пат, Трап, Танејчина Река, Трноец, Тагарско Јамје, Кирилец, Французон, Црква Волкодерска, Черемушине, Чавдарица, Чешма, Черепици, Шаторишта и други.

Покрвенци за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: "Север" (северен и североисточен), "Југ" или "Долник" (јужен и југоисточен), и "Горник" или "Шурлежан" или "Суши Кобел" (западен). За студени и суви ги сметаат северните и источните, а за потопли и дождоносни јужните и западните ветрови.

Историјски развој на селото. Покрвеник е старо (повеќе вековно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во речиси истоветна форма на името (Покрвеник, Покервеник и Покрвеник) се спомнува во повеќе извори од различни периоди. Најрано, во турските пописни документи од 1519 и 1583 година (Методија Соколовски), во 1865 година во патописот на Јохан Хан, во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил Кичов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1925 година кај Ѓорѓе Киселиновиќ, а потоа кај Јован Хаџивасилевиќ, Влогимјеж Пјанка и други. Постои предание дека селото настанало со дојденци од селата Шулин и Туминец (денес на територијата на Република Албанија), потоа од Царев Двор, Стипона, Прељубје и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка смета дека е изведено од глаголската придавка "покривен" образувано со додавање на суфиксот "ик". Покрвенци имаат своја легенда која говори дека името на нивното село настанало од зборот "крв" во тешките времиња на македонскиот народ под османското владеење кога во ова село било пролеано многу крв". Меѓутоа, под поимот "покрвени" може да се подразбере и крвна смешаност (на пример на жителите во селото).

Денес Покрвеник е село со околу 40 големи куќи, повеќето изградени на волкодерски атар, во поново време и во современ стил, разновидно и модерно фасадирани и наредени од двете стра-

ни на единствената асфалтирана улица која селото го дели на две маала: Горна Маала (од источната) и Долна Маала (од западната) страна на улицата. Околу куќите постојат разновидно оградени и вкусно уредени дворни места во кои се наоѓаат потребните стопански и други објекти (гаражи, магацини, летни куќни, бунари и др.). Постојат и парцели со повеќесортни овошни насади кои ја дополнуваат убавината на селото, посебно во периодот на нивната вегетација и зреењето на плодовите.

Со своја прва училишна зграда селото се здобило во 1923 година, во која подолго време учеле и децата од соседните села Волкодери, Шурленци и Прељубје. Нова училишна зграда е подигната во 1947 година. Денес децата учат во селото Царев Двор, за која цел е обезбеден катадневен бесплатен превоз. Со електрична енергија и со систем за наводнување селото се здобило во 1961, со телевизиски прием во 1965, со асфалтен пат во 1975, со водовод во 1980 и со телефонски приклучоци во 1985 година.

Во атарот на Покрвеник како локалитети од археолошко значење се посочуваат: **Арапски Гробишта**, средновековна некропола. Помеѓу новото и старото село (во непосредна близина на училиштето) се забележуваат контури на камени гробни конструкции. **Висон**, населба од доцноантичкото време и старохристијанска базилика со некропола. На повеќе места во атарот на селото се откриени остатоци од населба. Покрај самиот пат за Старото Село (во лозјата и овоштарниците) се среќаваат фрагменти од керамички садови, питоси и множество градежен материјал. **Св. Атанас**, старохристијанска базилика. На просторот помеѓу старата и новата населба, при копање на темели за изградба на нова црква се откриени остатоци од постар објект. Констатирано е дека се работи за трикорабна базилика со нартекс, анекс просторија на северната страна на нартексот и три простории на јужната страна. Подот во олтарниот простор е од малтер во нанос од плочи и печена земја. Покрај темелите од ѕидовите се најдени фрагменти од стебла на столбови, мена, бази и два капители.¹⁴⁷

Во Покрвеник постојат две цркви: *Црквата "Св. Никола*, во северозападниот дел на селото Старо Покрвеник, подигната на височинка при крајот на 19 век. Во црквата се старите селски гробишта. *Црквата "Св. Атанас"*, на околу 1 км северозападно од сегашната локација на селото (на просторот помеѓу старото и новото село), изградена во периодот меѓу двете светски војни, а обно-

¹⁴⁷ Археолошка карта на Република Македонија, стр.340.

вена во 1980 година. Во кругот на црквата се денешните селски гробишта.

Своја општа селска слава селото нема, а за фамилијарни ги има: Св. Никола, Св. Ѓорѓија, Св. Петка, Петровден и Митровден.

Демографски развој. Во текот на своето постоење Покрвеник го бележи следниов демографски развој: во 1519 година селото имало 39, а во 1583 година 23 семејства (М. Соколовски); во 1889 година 36 куќи, 50 семејства и 282 жители (С. Верковиќ); во 1900 година 220 жители (В. К'нчов); во 1902 година 30 куќи и 221 жител (Л. Огненов); во 1912 година 27 куќи и 242 жители (Г. Трајчев); во 1925 година 41 куќа и 208 жители (Г. Киселиновиќ) и во 1949 година 43 куќи и 232 жители (Б. Русиќ).

Според државните пописи на Република Македонија во повоенит период селото бележи: во 1953 година 209 жители, во 1961 година 159 жители, во 1971 година 132 жители, во 1981 година 141 жител, во 1991 година 29 домаќинства и 107 жители, во 1994 година 39 станови, 29 домаќинства и 100 жители; во 2002 година 22 домаќинства, 37 станови и 65 жители (Македонци).

Денешните покрвенци се потомци на следниве постари покрвенски фамилии: Врчковци, Василевци, Гершановци, Гргалевци, Гераковци, Јоновци (Мавровци, Митревци, Ефтимовци, Чоловци и Андреевци), Кавазовци, Крстиновци, Љатовци, Петковци, Стојковци, Филиповци (доселени од Стипона), Трповци, Келепуровци, Фрчковци, Царевковци и Чачевци.

Покрвенци со основно образование почнале во годините по Илинденското востание, кое заради војните што уследиле се одвивало со чести и долги прекини. До годините на Втората светска војна селото немало ниту еден жител со завршено средно образование, а по војната десетина покрвенци се стекнале со вишо или високо образование. Од ова село потекнува универзитетскиот професор д-р Доне Гершановски.

Економски развој. Покрвенци својата егзистенција секогаш ја обезбедувале преку сточарството кое денес не постои и полделството. Во рамките на сточарството најмногу се одгледувале овци, кози, волови, коњи, магариња, свињи и друго, а во рамките на полделството најмногу се одгледувало жито (прочуената

покрвенска пченица, јачмен, 'рж, пченка и др.), потоа лозја и зеленчук (пипер, патлиџан, грав, зелка и др.). Денес најмногу се произведува јаболко.

Историјско минајто. До 1912 година Покрвеник беше под турско владение, но не и беговски чифлик. Во подготовките и текот на Илинденското востание учествувало со своја востаничка чета раководена од војводата Петруш Стрезов (од Ресен). Во текот на востанието повеќе покрвенци загинале, а селото било целосно изгорено.

Во Првата балканска војна (ноември 1912 година) селото падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна (октомври 1915 година) под бугарска окупација (прво бугарско). Подоцна, со поместувањето на фронтот низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, српски, грчки). Во овие војни покрвенци беа мобилизирани во војските на спротивставените страни (српската и бугарската). Имало ранети и загина-ти.

По завршувањето на Првата светска војна селото повторно се најде под српско владение (второ српско) под кое остана сè до до 1941 година со сите последици на српската денационализаторска и асимилаторска политика (српска власт, српска војска и полиција, српски јазик и писмо, српски училишта и учители, српска црква и попови, српска националност и презимиња). Во еден период меѓу двете светски војни Покрвеник беше општински центар за селата Прељубје, Волкодери, Отешево и Шурленци, а потоа влезе во составот на општината Стење.

Во Втората светска војна селото падна под окупација на фашистичка Италија (мај 1941 година), со што се најде и во составот на тн. "Голема Албанија". По капитулацијата на Италија (8 септември 1943 година), падна под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугарско) под која остана сè до неговото ослободување (5 септември 1944 година). Во оваа војна покрвенци застапаа на страната на НОАВ со 12 борци во НОБ во која своите животи ги положија тројца жители.¹⁴⁸ Во февруари 1934 година во селото беше формирана организација на КПЈ (Цветко Узуновски – секретар), во 1939 година повторно формирана организација на КПЈ (Јонче Трповски – секретар), во 1940 младински актив, а во сеп-

¹⁴⁸ Загинати: Тоде Андреевски, Јордан Стојановски и Мите Трповски.

тември 1941 година организација на СКОЈ, во март 1942 воен поткомитет, а во март 1943 и НОО. Од ова село потекнува револуционерот и првоборец Мите Трповски – Војводата (1904-1943) син на Илинденскиот војвода Никола Трповски. Мите беше прв командант на Воениот комитет на Преспа, заменик командант на главнината на Одредот “Даме Груев” и заменик командант на Баталјонот “Мирче Ацев”.

Во знак на сеќавање на настаните од НОАВ и благодарност на загинатите борци, во селото се подигнати следниве спомен обележја: Спомен-биста на првоборецот Мите Трповски – Војводата и спомен-плоча посветена на паднатите борци од селото.

Панорама на с. Покрвеник
(фотографија Владо Јовановски, 2004 г.)

Прељубје

Етник: *прељубјанец, прељубјанка,
прељубјанче, прељубјани.*

Придавка: *прељубјски.*

Географска положба и граници. Во источното подножје на Галичица, на височинка подвоена со две мали долини, во изобилство на претежно питоми растенија (орев, јаболка, сливи, круши и др.), на надморска височина од 890 м, се наоѓа селото Прељубје кое приближно лежи на 41-от степен и 03-та минута северна географска ширина и на 20-от степен и 57-та минута источна географска должина.

Нема податоци ниту други сознанија за некогашна дислокација на селото. Само се пренесува сеќавање дека западно од селото, во месноста Рид, некогаш постоело друго село, чии темели од куќите биле препознатливи сè до годините на Втората светска војна.

Прељубје граничи: од север со Лавци, од исток со Перово, од југ и запад со Покрвеник.

Атарот на Прељубје се простира на површина од 260 хектари (2,6 км²) и зафаќа рамничарско алувијално обработливо плодно и ридско – планинско земјиште обраснато со листокапна шума (даб, јасен, кленика, габер, бука и др.). Од вкупната површина на атарот 153,2 хектари се обработливо земјиште, 21,2 хектари пасишта и 77,6 хектари шуми.

Сите топоними во атарот на Прељубје имаат словенско потекло. Како познати се наведуваат: Барангулец, Вича, Во Лагон, Во Јама, Леѓињено, Грмашница, Гркулица, Глабоко Јамче, Долна Ливада, Јасикине, Криво Блан, Каланов Даб, Кај Бачилоно, Лејчиште, Лозјана, Лапине, Марков Камен, Мартинија, Мувла, Нивана Стипонска, Над Куќи (село), Прељубје, Под Ендеци, Под Корија, Рид, Смилон, Св. Никола, Среден Пат, Св. Илија, Среде Ричено, Танејчина Река, Тумба, Црна Земја, Черешна, Селимо Нива, Цаде и други.

Прелѹпчани за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Север” (северен и североисточен), “Долник”, “Суши Кобел” или “Шурлежанец” (јужен и југозападен) и “Горник” (западен и северозападен). Северните и источните ветрови ги сметаат за суви и студени, а јужните и западните за дождоносни и потопли.

Историски развој на селото. Прелѹбје е старо (повеќе вековно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во различна форма на името (Прелѹбие, Прелѹбец, Прелѹбље и Прелѹбје) селото се спомнува во повеќе извори од различни периоди. Најрано, во 1519 и 1583 година во турските пописни документи (Методија Соколовски); во 17 век во Слечевскиот кодик (Селишчев); во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К’нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1925 година кај Ѓорѓе Киселиновиќ, а подоцна кај Јован Хаџивасилевиќ, Влогимјеж Пјанка и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е посесивно произведено со помош на суфиксот “-је” од личното име Прелѹб. Кај денешниве Прелѹпчани нема предание ниту легенда за настанокот на името на нивното село.

Прелѹбје е село од собран тип, со 15 куќи, сите обновени или новоизградени, на приземје и кат, внатре современо опремени. Околу куќите постојат поголеми или помали разновидно оградени дворни места во кои се наоѓаат стопански и други објекти (гаражи, магацини, штали, плевни, тремови, летни куќи и др.). Сè до годините на Втората светска војна, по својата големина и убавина, се истакнувала куќата на Никола Мицевски, изградена во периодот меѓу двете светски војни, со печалбарски пари. Денес, тој примат го носат куќите на Ѓорѓија и Тоде Ѓурковски, изградени околу 1980 година.

Со електрична енергија селото се здобило во 1961, со систем за наводнување во 1957, со телевизиски прием во 1965, со асфалтен пат во 1985, со телефонски приклучоци во 1995 и со водовод во 1997 година.

Во атарот на Прелѹбје постојат неколку локалитети од археолошко значење и тоа: **Прелѹпски Рид**, населба од доцноантичкото време. На околу 1 км југоисточно од селото, во лозјето на Мите Печенковски (од Перово) е откриен питос, а во околните

ниви се среќаваат фрагменти од керамички садови и множество градежен материјал.¹⁴⁹ **Црна Земја**, при обработка на нивите, некогаш биле пронајдени човечки коски. **Лозјана**, во нивата на Илија (од Дрмени), при обработка на земјиштето, бил пронајден голем куп. **Бавчице**, на околу 0,1 км северно од селото, постои извор со константна издашност на чиста, лесна и студена вода. При копањето на претпријатието “Преспа-текс” од Ресен (околу 1985 година) за откривање кумур, чешмата во селото секнала и селото останало без вода. При интервенцијата за пронаоѓање на водата, во непосредна близина на изворот била откриена водоводна канализација градена со керамички цевки, делкан камен и варов малтер. Исто така, во близина на ова место постои дупнат камен во пречник од околу 1,5 м и дебелина од околу 20 см. Нема сознание за неговото потекло и намена.

Во Прелѹбје има две светилишта. *Црквата “Св. Никола”* се наоѓа на околу 0,3 км источно од селото. Изградена е во поново време (околу 1958 година) на стари темели. Во кругот на црквата се селските гробишта, а постојат и сега веќе тешко препознатливи гробишта од времето на Првата светска војна. *Ваковчејто “Св. Илија”* се наоѓа во селото, на локација од која се гледа целата Преспанска Котлина. Се верува дека е подигнато на место на кое некогаш постоела црква чии темели до недавно биле препознатливи. Покрената е иницијатива за обнова на истата.

За своја општа селска слава Прелѹбје го има Св. Никола – летен (22 мај) и Василевден (14 јануари), а за фамилијарни Митровден и Св. Ѓорѓија.

Демографски развој. Во текот на своето постоење Прелѹбје го бележи следниов демографски развој: во 1519 година селото имало 48, а во 1583 година 25 семејства (М. Соколовски); во 1889 година 4 куќи и 36 жители (С. Верковиќ); во 1900 година 48 жители (В. К’нчов); во 1902 година 6 куќи и 63 жители (Л. Огненов); во 1912 година 6 куќи и 39 жители (Г. Трајчев); во 1925 година 6 куќи и 38 жители (Ѓ. Киселиновиќ); во 1949 година 14 куќи и 81 жител (Б. Русиќ).

Според државните пописи на Република Македонија во повоениот период, селото бележи: во 1953 година 74 жители, во 1961 година 79 жители, во 1971 година 70 жители, во 1981 година

¹⁴⁹ Архолошка карта на Република Македонија, том II, Скопје, 1996, стр.340.

38 жители, во 1991 година 10 домаќинства и 24 жители, во 1994 година 15 станови, 10 домаќинства и 23 жители; во 2002 година 9 домаќинства, 16 станови и 16 жители (Македонци).

Прељупчани се потомци на следниве стари прељупски фамилии: Василевци (Јошевци), Ѓурковци и Темелковци (Павловци), сите доселени од пределот на Јужна Албанија.

До годините на Втората светска војна, селото немало ниту еден жител со завршено средно образование. По војната, со вишо или високо образование се стекнале околу десетина прељупчани. Во Прељубје никогаш немало училишна зграда. Во сите времиња децата учеле во соседното село Покрвеник, а денес со обезбеден секојдневен бесплатен превоз учат во селото Царев Двор.

Економски развој. Прељупчани својата егзистенција секогаш ја обезбедувале преку поделството и сточарството. Во рамките на поделството најмногу се произведувало жито ('рж, пченица, јачмен, овес, уров, просо, пченка и др.), и градинарски култури (пипер, домати, зелка, праз, лук, кромид, компир, грав, бостан и др.). Во некои периоди се садело тутун. Денес најмногу се произведува овошје (јаболка). Во рамките на сточарството се одгледувале овци, кози, волови, коњи, свињи и др.

Историјско минајто. До 1912 година Прељубје беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик. Во подготовките и текот на Илинденското востание активно учествуваше со неколку свои востаници вклучени во четите на околните села. Загинале двајца жители, а селото било ограбено и запалено. За војвода се спомнува некој си Никола (од с. Горно Дупени).

Во Првата балканска војна (ноември 1912 година) падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна (октомври 1915 година) под бугарска окупација (прво бугарско). Со поместувањето на фронтот, подоцна низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, српски, грчки). Во 1917 година селото било зафатено со епидемија на "арапска", веројатно шпанска треска од која умреле повеќе луѓе. Во тоа време, во атарот на Прељубје биле закопани и умрените од селата Перово, Волкодери и Евла. Во оваа војна прељупчани биле мобилизирани во војските на спротивставените страни (српската и бугарската).

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под српско владение (второ српско) под кое остана сè до 1941 година со сите последици на српската денационализаторска политика (српска власт, српска војска и полиција, српски јазик и писмо, српски училишта и учители, српска црква и попови, српска националност и презимиња и др.). Во ова време селото беше во составот на општината Стење.

Во текот на Втората светска војна селото падна под окупација на фашистичка Италија (мај 1941 година), со што се најде и во составот на тн. "Голема Албанија". По капитулацијата на Италија (8 септември 1943 година) падна под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугарско), под која остана сè до неговото ослободување (5 септември 1944 година). Во оваа војна прељупчани беа на страната на НОАВ. Во 1941 година во селото постоеше актив на симпатизери на КПЈ и младински актив, во јуни 1943 година беше формиран НОО.

Претор

Етник: *ѝреѝѝорец, ѝреѝѝорка, ѝреѝѝорче, ѝреѝѝорци.*
Придавка: *ѝреѝѝорски.*

Географска ѝоложба и ѝраници. На источната страна од Големото Преспанско Езеро, на благонаведната флувиоглацијална падина од западната страна на планината Баба односно нејзиниот разгранок Гарван, десно од асфалтната лента Макази - Маркова Нога (македонско - грчка граница), во густина на питоми и диви растенија, на надморска височина од околу 880 м, се наоѓа селото Претор кое приближно лежи на 40-от степен и 59-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 05-та минута источна географска должина.

Претор е дислоцирано село. За негова претходна локација се споменува некое место покрај брегот, а можеби и во водите на Езерото. Се пренесува дека тоа се случило негде во текот на 18 век кога населбата била уништена од војските на Али паша - Јанински, а можеби и од надојдените води на Езерото.

Претор граничи: од север со селата Асамати и Курбиново, од исток повторно со Курбиново, од југ со Сливница и од запад со водите на Езерото.

Атарот на Претор се простира на површина од 394 хектари (околу 4 км²) и зафаќа рамничарско обработливо, посно и ридско-планинско земјиште обраснато со листокапна шума (даб, бука, јавор, брест, леска и др.) и накнадно засадени површини со бор на локалитетот Веќе (околу 1950 година). Од вкупната површина на атарот 177,2 хектари се обработливо земјиште, 49,3 хектари пасишта и 145,8 хектари шуми.

Низ атарот на селото тече Преторска Река (кај месното население позната и по името Преторка) која никогаш не пресушувала, но со зафатот на нејзините води за потребите на водоводот и настапот на долготрајната суша, последниве дваесетина години наполно пресушува. На оваа река во минатото работеле 7 воденици во кои жито мелеле повеќе села, дури и оние од Мала Преспа.

Сите топоними во атарот на Претор имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Асаматски Пат, Асаматска Бразда, Арапица, Аљабашов Гроб, Брливајшта, Бојков Присој, Буковик, Биноколот, Волкоици, Врвот, Вев Кула, Веќе, Герамидница, Гумништа, Главишта, Гарван, Далчеи Нивје, Зад Ливаѓе, Згребино, Зад Село, Зеленики, Изворот, Јанкулои Лозја, Јоноа Ливада, Јонов Гроб, Калино Чешме, Копач, Киска, Каменик, Крива Нива, Коленарица, Крив Пат, Копачките, Калугери, Калугерско Чешме, Ливачина, Лединчина, Лукот (Горни и Долни), Леска, Ливаишта, Летна Круша, Манојци, Марини Дрење, Накојот (во Езерото), Нелкоа Круша, Осоот, Патникои Нивје, Патникова Куќа, Претор, Преторски Камен, Плочите, Преторска Река, Резиње, Рамниците, Синори, Самоков, Светиче, Слогојте, Св. Атанас, Селиште, Стеваноец, Св. Петка, Топила, Ќиркоец, Цветкои Лозја, Чешме, Чобреик, Џацоо и други.

Преторци за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: "Ресенец" (северен), "Гаоштанец" (североисточен), "Долник" (јужен и југозападен) и "Ориѓанец" или "Стрмец" (западен и северозападен). Северните и источните ветрови ги сметаат за суви и студени, а јужните и западните за почести, дождоносни и потопли.

Исѝѝориски развој на селѝѝѝо. Претор е старо (повеќеветковно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во различна форма на името (Претол, Преторче и Претор) се споменува во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 1568/69 година во турските пописни документи за казата Горица, во 1633 година во една потпишана изјава од преторци за земање заем од Махмуд Челеби син на Осман Ефенди,¹⁵⁰ во 1865 година во патописот на Јохан Хан, во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К'нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1925 година кај Ѓорѓе Киселиновиќ, а потоа кај Јован Хаѝивасиљевиќ, Влогимјеж Пјанка и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е топографско префиксално име и објаснува дека коренот

¹⁵⁰ Турски документи за историјата на Македонскиот народ, серија прва, том II, Скопје, 1966, стр.137.

"тор" има повеќе значења (трло, пат, речно корито и друго). Во конкретниот случај истакнува веројатност дека се јавува последното значење: пре - тор (село положено "преку река"), во однос на селото Сливница (Преторска Река).

Денешниве преторци и нивните претци, името на селото го поврзуваат со поимот "претоварување" (претовар). Во врска со ова постои предание дека некогаш, кога се пренесувала стока по овие патишта, на ова место се вршело претоварување (претовар, претоар) на карваните и по тој поим подоцна селото го добило името Претор. Покрај ова, постојат и кажувања кои името на селото го доведуваат во врска со латинскиот поим "pretor", кој во Стариот Рим означувал, прво, висок чиновник кој управувал со работите на внатрешниот поредок и правото, а подоцна првенствено претставник на највисоката судска власт. Ова го поткрепуваат со постоењето на повеќе археолошки наоѓалишта од римскиот период.

Според историчарот Антољак, можно е името Претор да настанало по изразите "Преторјон" или "Претор" со кои, во Самуилово време, била означена царската телесна гарда, која можеби на тоа место имала свој логор.¹⁵¹

Претор е убаво уредено село од собран тип со околу четириесетина куќи, старите обновени (реновирани, приградени, доградени, надградени), а има и новоизградени. Околу куќите најчесто се простираат обработливи површини со овошни или зеленчукови насади и вкусно уредени дворни места во кои се изградени стопански и други објекти (магацини, гаражи, фурни, тремови, штали, плевни и др.). До годините на Втората светска војна, по својата големина и убавина се издвојувале куќите на Панде Јонов, Димитар Јонов, Ставре Несторов, Ристо Георгиев и Драган Петров. Тој примат денес го носат куќите на: Владе Босилков, Симо Јонов, Томе Стефановски, Јордан Ефтимов, Цане Василевски и други. Според групираноста на куќите и семејствата, селото се дели на две поголеми маала: Горна Маала (од левата) и Долна Маала (од десната страна на Реката).

Претор е познато и како туристичко место. Во периодот од 1930 - 1936 година тука било првото летувалиште на Еврејската заедница во Македонија. Денес постои детско летувалиште и зимски рекреативен центар со повеќе објекти и викенд населба со

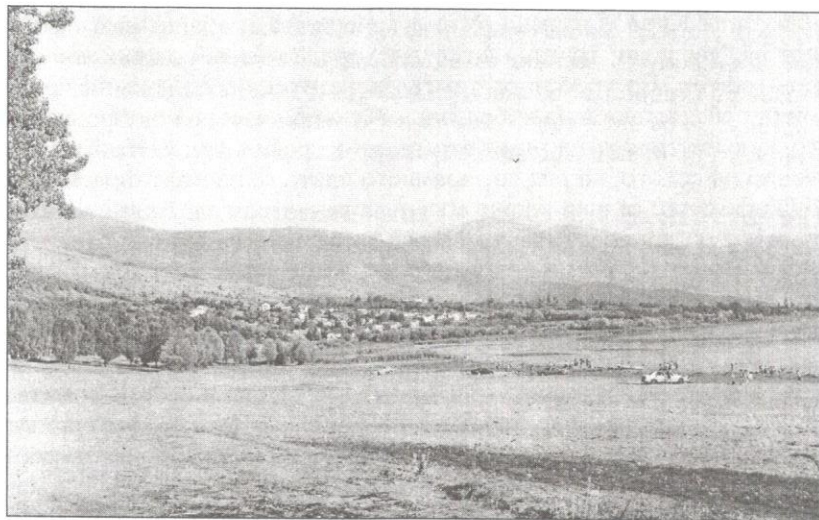
¹⁵¹ Стјепан Антољак, Средновековна Македонија, том први, Мисла, Скопје, 1985, стр.522

околу 3000 легла. Туристичките објекти се изградени во периодот на шеесеттите и седумдесеттите години на 20 век на југозападната страна од селото, покрај брегот на Езерото.

Со систем за наводнување селото се здобило во 1958, со електрична енергија во 1959, со водовод во 1960, со телевизиски прием во 1965, со асфалтен пат во 1981 и со телефонски приклучоци во 1988 година.

Во атарот на Претор постојат повеќе локалитети од археолошко значење и тоа: **Копачките**, некропола од доцноантичкото време. Со археолошко сондажно истражување во 1967 година, во нивата на Кире Илиевски биле откриени два гроба, едниот од типот на "две води" граден од тегули, а другиот сидан од камен и варов малтер. Во гробот со камена конструкција се најдени ќерамички сад, чашка и една белезица. **Кулине**, населба од бронзеното, хеленистичкото и римското време и средниот век. На 1 км источно од селото, на рид со зарамнето плато се наоѓаат фрагменти од ќерамички садови и друг археолошки материјал. **Легувалиште**, населба од доцноантичкото време. Во нивите на Ефтим Митревски и Васил Котевски некогаш биле откриени темели од објекти градени од камен и варов малтер, а во некои од нив и мозаични подови. **Ливаѓе**, населба од доцноантичкото време. Јужно од селото, во 1973 година се откриени голем број археолошки предмети (фрагменти од ќерамички садови, питоси, тегови и градежен материјал). **Ливатчина**, вила рустика од римското време. Источно од селото во имотот на Ефтим Митревски, во 1972 година се откриени остатоци на објект со хипокауст, како и други археолошки материјали. **Св. Петка**, населба од доцноантичкото време. Југозападно од училиштето "Мите Богоевски", најдени се фрагменти од ќерамички садови и друг археолошки материјал. **Претор**, населба од доцноантичкото време. Источно од селото, во 1967, 1972 и 1974 година, во имотите на Алексо Босилков и Стојан Котевски се откриени темели од објекти, сидани од камен и варов малтер, а кај некои од нив и остатоци од системи за затоплување. Од овој локалитет потекнуваат повеќе случајни наоди од кои посебно се истакнуваат: една бронзена плочка со претстава на ориентално божество и една апликација од држалка на сад со претстава на човечка маска. **Св. Арангел**, осамен наод од римското време, во црквата се наоѓаат две мермерни ари без претстави и натписи. Слична ара има и во црквата "Св. Сава". **Св. Атанасија**, средновековна црква, во 1972 година се откриени темели од еднокорабна црква со полукружна апсида, сидана од камен и варов малтер. **Св. Богороди-**

па, средновековна црква со некропола, во 1960 година при изградба на одморалиштето на Тутунскиот комбинат од Прилеп биле откриени темели од црква, а околу нив и гробови од камени плочи. **Св. Недела**, средновековна црква, во 1972 година се откриени остатоци од еднокорабна црква со полукружна основа, градена од кршен камен и кал, во темелите биле најдени византиски монети од 11 и 12 век. **Св. Петка**, средновековна црква со некропола, во 1959 година при изградбата на зградата на Стопанска банка биле откриени темели од црква и околу неа повеќе гробови.¹⁵²

Викенд населба Прейџор (фотографија В. Јовановски, 2004 г.)

Во Претор постојат две цркви. Црквата "Св. Аранџел", се наоѓа на југозападната страна од селото, во близина на Езерото, изградена во 1729 година, а запалена и разурната во Првата светска војна, обновена во 1926 и 1994 година. Во кругот на црквата се селските гробишта. Црквата "Св. Сава" (единствена во Преспа), се наоѓа во месноста Калугери, јужно од селото, еднокорабна, видана од камен и тула, со олтарна апсида, на задната страна доградена. За времето на нејзината изградба нема податоци. Според

¹⁵² Археолошка карта на република Македонија, стр.340 и 341.

стилските одлики на иконите, може да датира од 17 век или нешто порано.¹⁵³ За оваа црква уште се вели дека била метох на сливничкиот манастир и дека е постара од него (изградена негде во 16 век), а обновена во 1916/17 година. Во кругот на црквата бил закопан некој си владика.¹⁵⁴

За свои селски слави преторци ги имаат: Мала Богородица (21 септември) и понеделникот на Велигден, а за фамилијарни: Митровден, Св. Петка (летна и зимна) и Св. Никола (зимен).

Демографски развој. Во текот на своето постоење Претор го бележи следниов демографски развој: во 1568/69 година селото имало 47 семејства (Турски пописни документи за казата Горица); во 1863 година 15 христијански куќи (Ј. Хан); во 1889 година 18 куќи и 154 жители (С. Верковиќ); во 1900 година 138 жители (В. К'нчов); во 1902 година 25 куќи и 133 жители (Л. Огненов); во 1912 година 21 куќа и 130 жители (Г. Трајчев); во 1925 година 23 куќи и 173 жители (Г. Киселиновиќ) и во 1949 година 35 куќи и 247 жители (Б. Русиќ).

Според државните пописи на Република Македонија во повоениот период селото бележи: во 1953 година 246 жители, во 1961 година 220 жители, во 1971 година 234 жители, во 1981 година 190 жители, во 1991 година 43 домаќинства и 164 жители, во 1994 година 126 станови, 38 домаќинства и 153 жители; во 2002 година 39 домаќинства, 128 станови и 142 жители од кои 138 Македонци, 3 Срби и 1 останати.

За селото Претор се пренесува предание дека настанало од два рода: Суцовци и Косевци, доселени од различни места со различни фамилијарни слави. Подоцна селото се ширело и со нови доселеници. Денешниве преторци се потомци на следниве фамилии: Босилковци (доселени од Сливница во 1918 година), Бибевци (доселени од Сливница во 1890 година), Дојдановци (доселени од Сливница), Суцовци - Јоновци (староседелци), Наумовци (доселени од Сливница во 1918 година), Парговци (доселени од Орово – Долна Преспа во 18 век), Несторовци (доселени од Туминец – Мала Преспа), Симовци - Јаневци (доселени од Туминец во 18 век), Кулумовци и Штранговци (доселени од Туминец).

¹⁵³ Крум Томовски, Христијанска архитектура во Преспа, Зборник, Универзитет "Кирил и Методиј", Скопје, 1976, стр.19.

¹⁵⁴ Јаќим Јонов (Суцов), кажувања.

Во Претор училиште за основно образование било отворено уште во времето на турското владеење, за кое се вели дека било континуитет на манастирското и работело во црквата сè до 1912 година. После ова, преторските деца учеле во соседното село Асамати. До Втората светска војна Претор имало само двајца жители со завршено средно образование, а по војната со више или високо образование се стекнале околу триесетина преторци. Од ова село потекнуваат: Кирил Јоновски (1924) новинар и хроничар на родниот крај, Борис Ноневски – директор на Кинотеката на РМ, Панде Ефтимов – новинар и добар познавач на историското минато на преспанскиот крај и Мите Ноневски – историчар на уметноста.

Економски развој. Преторци својата егзистенција секогаш ја обезбедувале преку поделството, сточарството, занаетчиството, риболовот и печалбарството, а по ослободувањето на земјата и со вработување во државната администрација, општествените дејности и стопанските претпријатија. Во рамките на поделството најмногу се произведувало жито ("рж, пченица, јачмен, пченка и др.), потоа грозје и овошје. Преданијата говорат дека најстарите овошни градини во Преспа биле подигнати во Претор уште во 1848 година. Во определени периоди се произведувало и тутун. Во рамките на сточарството (кое значително е намалено) се одгледувале овци, кози, крави, волови, коњи и друго. Во склопот на занаетчиството имало ковачи, воденичари, сидари, казанџии, шивачи, дуќанџии и друго. Повремено се занимавале со риболов. Денес основна поделска гранка е овоштарството (јаболка).

Историско минајќо. До 1912 година Претор беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик. Претор тешко го поднесувал османското ропство поради што уште пред Илинденскиот период биле преземани одредени вооружени акции. Подоцна активно се вклучи во подготовките и текот на Илинденското востание. На 7 август 1903 година преторската востаничка чета учествувала во нападот на селото Асамати. За војвода се споменува Јонче Стасовски (од с. Љубојно). Загинале 6 жители.

Во Првата балканска војна (ноември 1912 година) селото падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна (октомври 1915 година) под бугарска окупација (пр-

во бугарско) со што се најде и во зафатот на Македонскиот фронт. Со поместувањето на фронтот подоцна низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, грчки, српски). Во овие војни преторци беа мобилизирани во војските на спротивставените страни (српската и бугарската), некои од нив, во различни периоди се бореле и на двете страни. Во еден период на војната цивилното население беше евакуирано во селата Рајца и Грнчари. Загинаа 7 души.

По завршувањето на Првата светска војна, Претор повторно се најде под српско владение (второ српско), под кое остана сè до 1941 година со сите последици на српската денационализаторска и асимилаторска политика (српска власт, српска војска и полиција, српски јазик и писмо, српски училишта и учители, српска црква и попови, српска националност и презимиња и др.).

Во почетокот на Втората светска војна (мај 1941 година) падна под окупација на фашистичка Италија со што се најде во составот на тн. "Голема Албанија". Во тоа време, во селото имало италијанска војска која беше сместена во неколку куќи и четири бункери. По капитулацијата на Италија (8 септември 1943 година), селото падна под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугарско) под кое остана сè до неговото ослободување (5 септември 1944 година). Во ова време, Бугарите организираа свој пост (караула) во месноста Св. Атанас (помеѓу селата Претор и Сливница). Во оваа војна преторци беа на страната на НОАВ и многумина од нив се бореа во партизанските одреди на НОАВМ. Во јуни 1943 година во селото беше формиран НОО.

Рајца

Етник: *рајчанец, рајчанка, рајчанче, рајчани.*

Придавка: *раички.*

Географска положба и граници. На крајниот североисточен дел од Големото Преспанско Езеро, на котлинскиот рам од подножјето на планината Баба, од левата страна на асфалтната лента Макази – Маркова Нога (македонско-грчка граница), на благонаведната мочурлива подлога, во изобилство на диви и питоми растенија, на надморска височина од околу 880 м, се наоѓа селото Рајца кое приближно лежи на 41-от степен и 00-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 05-та минута точна географска должина.

Рајца е дислоцирано село. За негова претходна локација се споменува месноста Селиште на околу 1 км источно од денешната, на која сè уште постојат видливи остатоци од разурнатата црква и гробишта. Времето и причините за дислокацијата на селото не се познати. Само се претпоставува дека тоа се случило во текот на 18 век, најверојатно како изразена потреба за доближување до плодните обработливи површини и патната комуникација. Рајчани тврдат дека дел од нив се доселени од некогашното село Скочино (грчарски атар).

Рајца граничи: од север со Грнчари, од исток и југ со Курбиново, од запад со Асамати.

Атарот на Рајца се простира на површина од 461 хектар (околу 4,6 км²) и зафаќа рамничарско алувијално лесно обработливо плодно и ридско-планинско земјиште претежно обраснато со листокапна шума (даб, бука, леска и др.). Во 1953 година на некои локалитети е засаден бор. Селото располага со скромни површини високопланински пасишта. Од вкупната површина на атарот 144,3 хектари се обработливо земјиште, 103,8 хектари пасишта и 198,5 хектари шуми. Низ атарот на селото тече мал безимен поток кој во летниот период наполно пресушува. Селото има услови за развој на поделелската функција.

Во атарот на Рајца сите топоними имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Бачилана, Ветро Кладенче, Вирон, Вератица, Возо Нивче, Врби, Грубанец, Голушка, Гла Нечоа, Грло, Горна Корија, Дивјачки, Дивјаче, Дромаковци, Зардаец, Коривчиња, Кладенец, Кобел, Капиње, Крајжно Долиште, Кочевска Млака, Лопурана, Ливадје, Ливаица, Мала Бука, Меризиште, Мечкино Долиште, Мисурица, Малоишки Пат, Макаловско Оревче, Нивје, Прливец, Пороиште, Рајца, Раички Камен, Раскрсница, Скочина, Средна Тумба, Селиште, Солишта, Трси Колена, Тумба, Кумурдски Гроб, Црно Око, Чутурица, Чемер, Широка Орница и други.

Рајчани за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Ресенец” (северен), “Гаоштанец” (источен и североисточен) и “Долник” (јужен и југозападен), “Манастирче” (југоисточен) и “Ориѓанец” или “Стрмец” (западен и севрозападен). Северните и североисточните ветрови ги сметаат за суви и студени, а јужните и западните за дождоносни и потопли.

Историјски развој на селото. Рајца е старо (повеќе-вековно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во различна форма на името (Раица, Раитца, Раичино, Раици и Рајца) се среќава во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 17 и 18 век во Слечевскиот кодик (Селишчев), во 1865 година во патописот на Јохан Хан, во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К’нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1925 година кај Ѓорѓе Киселиновиќ, а потоа кај Јован Хаџивасилевиќ, Влогимјеж Пјанка и други.

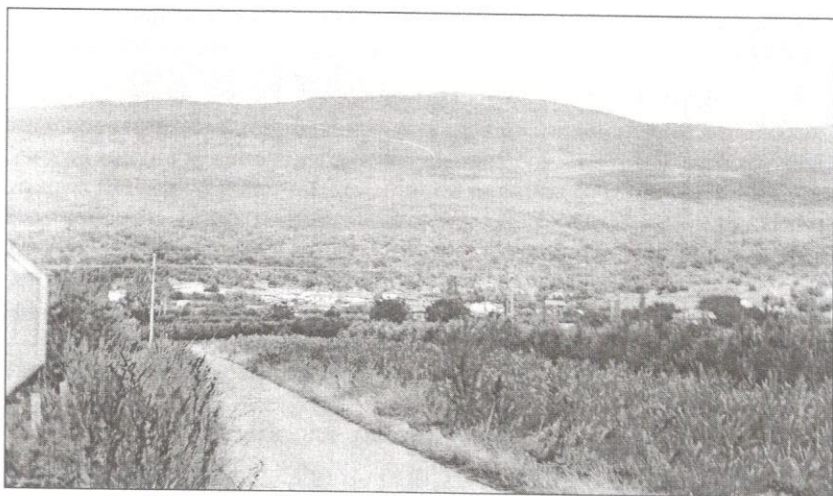
Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка ја истакнува можноста дека произлегува од словенскиот збор “раја” што значи мирна вода, мочуришен терен, блато и слично, или е изведено од личното име Рајо со додавање на суфиксот “-јца”. Рајчани сметаат дека нивното село името го носи по некојси човек Рајчан, кој прв се доселил и подигнал свој дом за живеење на тоа место.

Рајца е село од собран тип со околу 25 куќи, сите обновени (доградени, приградени, надградени, новоизградени), внатре современо опремени. Доминираат белите фасади кои во летниот период вкусно ја раскинуваат и излегуваат од густата природна покривка. Околу куќите постојат дворни места во кои се наоѓаат сто-

панските и други објекти (тремови, фурни, бунари, штали, плевни, гаражи, магацини и др.).

Со електрична енергија селото се здобило во 1959, со систем за наводнување во 1956, со телевизиски прием во 1965, со асфалтен пат во 1981, со водовод околу 1985, со телефонски приклучоци во 1988 година.

Во атарот на Рајца како локалитети од археолошко значење се посочуваат: **Али-Коч-Скочино**, населба и некропола од римското време. На околу 0,5 км западно од селото, во правецот на Езерото, во нивите на Менде Божиновски, Јонче Камбев и други, се откриени остатоци на темели од објекти и гробови со конструкции од тегули и имбрекси, на површината се среќаваат фрагменти од керамички садови, питоси и градежен материјал. **Селиште**, средновековна црква со некропола. На околу 1 км источно од селото, постојат урнатини од средновековна црква, околу неа и гробови од камени плочи.¹⁵⁵

Панорама на с. Рајца (фотографија В. Јовановски, 2004 г.)

Во Рајца постои само едно светилиште. Црквата „Св. Никола“, изградена во 1867 година, на доминантна височинка од јуж-

¹⁵⁵ Археолошка карта на Република Македонија, стр.341.

ната страна на селото. Во кругот на црквата се селските гробишта.

Рајчани за своја општа селска слава ја имаат “Мала Богородица” (21 септември), со која се почнало во времето на колективите (1948 година), а за фамилијарни: Митровден, Арангел, Св. Петка, Пречиста, Св. Ѓорѓија и Св. Никола.

Демографски развој. Во текот на своето постоење Рајца го бележи следниов демографски развој: во 1889 година селото имало 16 куќи, 20 домаќинства и 115 жители (С. Верковиќ); во 1900 година 84 жители (В. К’нчов); во 1902 година 23 куќи и 112 жители (Л. Огненов); во 1912 година 20 куќи и 127 жители (Г. Трајчев); во 1925 година 25 куќи и 144 жители (Ѓ. Киселиновиќ) и во 1949 година 29 куќи и 160 жители (Б. Русиќ).

Според државните пописи на Република Македонија во повоен период, селото бележи: во 1953 година 174 жители, во 1961 година 155 жители, во 1971 година 159 жители, во 1981 година 144 жители, во 1991 година 25 домаќинства и 80 жители, во 1994 година 31 стан, 23 домаќинства и 72 жители; во 2002 година 18 домаќинства, 32 станови и 66 жители (Македонци).

Денешните рајчани се потомци на следниве фамилии: Биџковци, Божиновци (доселени од Претор), Димовци, Колевци (доселени од Асамати), Карамфиловци, Курбинци (доселени од Курбиново), Кулумовци, Поповци (доселени од Сливница), Проданевци, Радевци (доселени од Асамати), Трифуновци (доселени од Скочино) и Трајчевци.

До годините на Втората светска војна, селото немало ниту еден жител со завршено средно образование. По војната, со вишо или високо образование се стекнале шест рајчани. Селото никогаш немало своја училишна зграда. Децата учеле во соседното село Асамати, а денес во Подмочани.

Економски развој. Основни занимања на рајчани секогаш биле полделството и сточарството. До 1960 година најмногу се произведувало жито (пченица, ‘рж, јачмен, овес, пченка), градинарски култури (пипер, кромид, лук, домати, зелка, комшир и др.), потоа грозје и тутун. Денес најразвиена земјоделска гранка е овоштарството (јаболката). Во рамките на сточарството најмногу се одгледувале волови, крави, овци и кози. Денес сточарството е

речиси целосно занемарено. Доста се одело на печалба во странство.

Историјско минајќо. До 1912 година Рајца беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик. Активно се вклучи во подготовките и текот на Илинденското востание. Чета-та од ова село земала учество во нападот на селото Асамати (7 август 1903 година). За нејзин војвода се споменува Јонче Стасовски (од с. Љубојно).

Во текот на Првата балканска војна (ноември 1912) падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна (октомври 1915 година) под бугарска окупација (прво бугарско). Подоцна, со поместувањето на фронтот низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, грчки, српски). Во еден период на војната (1916-1918) Рајца беше засолниште за евакуираните жители од селата Претор, Асамати, Долно Дупени и Сливница. Во овие војни рајчани беа мобилизирани во војските на спротивставените страни (српската и бугарската), а некои од нив во различни периоди, се бореле и на двете страни.

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под српско владение (второ српско) под кое остана сè до 1941 година, со сите последици на српската денационализаторска и асимилаторска политика (српска власт, српска војска и полиција, српски јазик и писмо, српски училишта и учители, српска црква и попови, српска националност и презимиња и др.). Во ова време Рајца беше во составот на општината Подмочани

Во Втората светска војна (април 1941 година) падна под окупација на фашистичка Италија, со што се најде во составот на тн. "Голема Албанија". По капитулацијата на Италија (8 септември 1943 година) падна под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугарско) под која остане сè до неговото ослободување (5 септември 1944 година). Во текот на оваа војна рајчани застанаа на страната на НОАВ. Во партизанските одреди стапија повеќе рајчани, а двајца ги положија и своите животи.¹⁵⁶

¹⁵⁶ Загинати: Борис Божиновски и Тоде Таневски.

Ресен

Етник: *ресенец (ресенчанец), ресенка (ресенчанка), ресенче (ресенчанче), ресенци (ресенчани).*

Придавка: *ресенски.*

Географска положба и граници. Во средшниот дел на Горна Преспа, од источната страна и во подножјето на југоисточниот разгранок на Петринска односно Болнска Планина, кај месното население познат и по имињата Гупски Рид и Ајдар Баир, од двете страни на асфалтните ленти Битола - Охрид и Охрид - Корча, расположен во близина на познатата римска патна комуникација Via Egnatia,¹⁵⁷ и можеби локацијата на некогашната античка станица Scirtiana, во изобилство на диви и питоми растенија, на надморска височина од 880 м, се наоѓа најголемата, најубавата и единствената градска населба во Преспанската Котлина - Ресен, која приближно лежи на 41-от степен и 05-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 02-та минута источна географска должина.

Не се најдени податоци ниту други сознанија дека Ресен е дислоцирана населба. Само се пренесува сеќавање дека жителите на некогашното христијанско село Доброво кое се наоѓало на околу 2 км југоисточно од Ресен (на локалитетот на некогашното претпријатие "Преспанка"), поради вчестените вознемирувања од друмските разбојници, негде при крајот на 17 век, го напуштиле селото и свои нови живеалишта побарале на други (побезбедни) места, а дел од нив и во градот Ресен.

Ресен граничи: од север со селата Јанковец и Златари, од исток со Сопотско, од југ со Козјак, Горна Бела Црква и Царев Двор и од запад со Горно Дупени, Евла и Болно.

Атарот на Ресен се простира на површина од 1614 хектари (околу 16 км²) и зафаќа претежно рамничарско, лесно обработливо плодно земјиште и помали ридести возвишенија. Рамничарскиот дел се простира источно, југоисточно и јужно од градот, а ри-

¹⁵⁷ Цвијќ Ј., Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије, кн. III, Београд, 1911.

дестите возвишенија го зафаќаат западниот и крајно источниот дел на атарот и речиси целосно се обраснати со густа дабова шума. Непосредно пред Втората светска војна и околу шеесеттите години на 20 век, на локалитетите Болнски Рид и Ајдар Баир е засаден бор. Дел од оваа прекрасна борова шума изгоре во пожарот од 8 август 1993 година.

По средината на атарот, во насока север-југ, тече Голема Река со променлив водотек. Нејзините води се користат за наводнување на крајбрежните обработливи површини.

Во атарот на Ресен сите топоними се од словенско потекло. Како попознати ги наведуваме: Ајдар Баир, Аљојца, Бранејнца, Бакојца, Билјана Јама, Бела Врба, Врбите, Горни Бавчи, Глашиште, Глобоки Разорје, Доброво, Гупски Рид, Езериште, Кумсан, Мечкина Јама, Порој, Полинаиште, Печикалиште, Патон Кирациски, Подводејнца, Парис, Ресен, Ресенско Поле, Ресенски Лозја, Рибник, Трајкова Куќа, Требејнца, Црвен, Шаторо Водејнца, Шаторов Рид и други.

Според конфигурацијата на теренот и местоположбата на градот, Ресен е отворено место и како такво е изложено на ветровите од сите страни. Ресенчани за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: "Север" (северен и северозападен), "Исток" (источен и југоисточен), "Југ" (јужен и југозападен) и "Запад" (западен). Јужните и западните варијанти ги сметаат за потопли и дождоносни, а северните и источните за суви и студени. За разлика од јужните делови на Преспа, Ресен и неговата поблиска околина се изложени на почести врнежи од дожд и снег.

Во атарот на Ресен, со поголема или помала издашност, некогаш постоеле повеќе извори на студена, лесна и чиста вода. Како такви се споменуваат: Бекиров Кладенец, Изворот кај Андреја Зуграфот, Изворот во ливадата на Ванку Белчу, Изворот на локацијата на некогашното село Доброво, Изворот кај Бавчите на Чукалевци и други.

Историски развој на градој. Ресен е стара (повеќе-вековна) етнички мешана населба во која денес сложено живеат и работат: Македонци, Турци, Албанци, Египци, Роми, Власи и други. Нема пишани извори ниту други сознанија кои попрецизно ја определуваат нејзината старост. Познатиот српски книжевник и академик Бранислав Нушиќ (1864-1938), во една своја репортерска белешка од 1892 година, меѓу другото запишал: "Мислам дека Ресен е нова паланка. Таа е една паланка што сум ја сретнал на моите патувања по Македонија која за себе нема сочувани ниту традиции, ниту спомени со кои би се означило било кое време на нејзината старост".¹⁵⁸ Меѓутоа, судејќи по местоположбата (лоцирана среде големо плодно поле, покрај река и на раскрсница од стари патни комуникации), може да се претпостави дека Ресен егзистира уште од времето на турското доаѓање на Балканот, а можеби и пред тоа, и со постапно доселување на Турци и изградба на различни јавни објекти (касарни, џамии, саат-кула, безистен, хаман и др.) му дале изглед на некаква паланка и го издигнале во нахиски центар.

Во различна форма на името (Ресе, Преспа, Ресња, Ресна, Ресан, Аресан и Ресен) градот се споменува во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 1527 година во споменикот на Зографскиот манастир на Света Гора, во 16 век во Слечевскиот кодик (Селишчев), во 1560 година во картата на Гаetalди¹⁵⁹, во 1568/69 година во турските пописни документи за казите Горица, Биглишта и Хрупишта, во 1591 година во патописот на Иван Кавеза (секретар на венецијанскиот пратеник Бернардо),¹⁶⁰ во 17 век во спомените на Зографскиот манастир (список на дарителите), во 1662 година во патописот на турскиот патописец Евлија Челебија,¹⁶¹ во 1794 година во патописот на Феникс Божур (француски конзул во Солун),¹⁶² во 1817 година во патописот на Пуквил (француски конзул во Јанина),¹⁶³ во 1822 и 1843 година во картата на Russet, во 1845 година во патописот на рускиот славист Виктор Григорович,¹⁶⁴ во 1863 година во патописот на Јохан Хан (австриски конзул во Солун), во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1890 година кај Спиридон Гопчевиќ,¹⁶⁵ во 1900 година во делата на Васил К'нчов и Јован Цвијиќ, во 1902 година кај лев Огненов, во повеќе турски документи и спомени од Илинденскиот

¹⁵⁸ Бранислав Нушиќ, Крај обале Охридског језера, белешке из 1892 г., Државна штампарија Краљевине Србије, Београд, 1894, стр.114-127.

¹⁵⁹ Илија Петрушевски, Македонија на стари мапи, ДР, МР, Скопје, 1992.

¹⁶⁰ Македонија во делата на странските патописци 1371-1771 (во уредништво на Александар Матковски).

¹⁶¹ Evlija Čelebi, Putopis-odlomci o jugoslovenskim zemljama, Veselin Masleša, Sarajevo, 1973, str.571.

¹⁶² Македонија во делата на странските патописци 1778-1826, стр.64.

¹⁶³ Исто, стр.709-711.

¹⁶⁴ В.И.Григорович, Очерк путешествия по Европейской Турция, второе издание, Москва, 1877, стр.114.

¹⁶⁵ Спиридон Гопчевиќ, Стара Србија и Македонија, Београд, 1890,стр.125.

период, во 1911 година кај Георги Трајчев, во 1925 година кај Ѓорѓе Киселиновиќ, а потоа кај Јован Хаџивасилевиќ, Влогимјеж Пјанка, Димитар Јаранов и многу други.

Во врска со името на овој град, Влогимјеж Пјанка истакнува веројатност дека е произведено од зборот “Реса” (вид цвет) со помош на суфиксот /н/. Блиски на ова мислење се и кажувањата на постарите ресенчани. Меѓутоа, за потеклото на името Ресен размислувале и пишувале и други луѓе, така на пример, Љубица Станковска неговото име го доведува во врска со оронимот Рисник во Хрватска, која го изведува од основата на зборот “рес” (вар, краш) при што ја има во предвид денешната местоположба на градот Ресен.¹⁶⁶ Костадин Кајдамов истакнува можност зборот “ресен” да означува аниште (место за одмор) добиено од турските зборови “res” (место) и “an” (преноќиште). Воедно упатува и на претпоставката дека зборот “ресен” може да означува населба со прекрасна местоположба. Покрај ова, Кајдамов раскажува и една легенда која се пренесува од времето на турското владеење, а чија содржина нешто поинаку го објаснува потеклото на името Ресен. Легендата, меѓу другото говори: Некогаш кога градот имал околу двеипол илјади жители, луѓето биле многу сиромашни, а даноците преголеми. Добродушните обврзници сакале да го платат данокот, но немале што да дадат. Одговорниот на данокосбирачите кога видел дека луѓето се многу сиромашни, на попишувачите им велел: реси! (Што значело: цртни, бриши!). Овој збор бил повторуван речиси во секоја куќа. Во ова место предвидениот даночен износ никогаш не бил остварен. Кога царските луѓе ги прелистувале даночните списоци, во нив забележале многу “реси”, па рекле: “Хм, овие сите се ресени” (цртнати, бришани) и од тогаш населбата почнала да ја викаат Ресен.¹⁶⁷ Можно е името Ресен да потекнува од латинскиот поим “res” (ствар, предмет) кој има и пошироко значење, меѓу другото: “имот”, “добро”, “сопственост” (можеби локацијата на која градот почнал да се развива), што е реалност за сите минати и идни времиња. Инаку, места со име Ресен или слично на него постојат: село Ресен (југоисточно од Босилеград – Република Бугарија), село Ресуље (југоисточно од Хрупишта – Република Грција, сега со ново грчко име Катонери), село Ресава (Кавадаречко), река Ресава (десна притока на Морава во Република Србија) и тн.

¹⁶⁶ Љубица Станковска, прилог кон името на градот Ресен, Ономастика 6, Загреб, 1976, стр.107-110.

¹⁶⁷ Костадин Кајдамов, Легенди за македонските градови, 1981, стр.62 и 63.

Ресен како населба со градски статус егзистира околу три века. Кон средината на 17 век Евлија Челебија Ресен го споменува како големо село – касаба во Охридскиот санџак и хас (апанажно добро) на Охридскиот паша, поделено на две поголеми маала (муслиманска и христијанска), со две џамии и едно дервишко теќе, еден хаман (јавно купатило), еден ан (преноќиште), дваесеттина мали дукани и неделен пазар.¹⁶⁸ Историчарот Александар Стојановски истакнува веројатност дека оваа македонска населба статус на град попримила негде при крајот на 17 или во почетокот на 18 век.¹⁶⁹ И така сè до седумдесеттите години на 20 век Ресен егзистира како мало неугледно гратче (паланка) со околу 900 главно трошни куќи, градени од плитар, на приземје и кат, без уредени фасади, со мали прозорци и железни решетки на нив и покриени со најобична “ѓупска” ќерамида. Овде-онде по градот постоеле неколку помасивни и поквалитетно градени јавни и индивидуални објекти, меѓу кои, по својата големина и естетски изглед се истакнувале: Сарајот (изграден 1908 година од Ахмед Нијази беј), касарната (изградена 1925 година), гимназијата (1936) и некои хотели. Од индивидуалните градби тој примат го носеле куќите на: Доне и Јоне Котларовски; Круме и Стево Папагошевски; Стево и Лазе Божиновски; Толе, Науме и Пере Радевски; Јордан Келеш; Ѓоргија и Стрезо Стрезовски; на Миљовци, Доновци, Низамовци, Симјановци, Барановци, Наневци, Татарчевци, Љапчевци, Макаројца и други, претежно градени во периодот меѓу двете светски војни, со трговски, лихварски, занатски и печалбарски капитал. Во тоа време градот се развивал без урбанистички план. Куќите се граделе на приватни парцели без посебен ред, околу куќите постоеле различно оградени дворни места во кои најчесто било засадено по некое овошно растение (цреша, слива, дуња, круша, кајсија, вишња, летно јаболко), градот го пресекувале само две-три до некаде подуредени но неасфалтирани улици, а другото се состоело од тесни и претежно слепи сокаци (приодни патчиња). Според групираноста на куќите и семејствата градот се делел на неколку поголеми маали: Доновска, Пупуљковска, Волкановска, Нечовска, Красатка и други. Куќите и јавните објекти се осветлувале со петролејски лампи, а по улиците (овде-онде) биле поставени фенери. Со вода за сите потреби градот се обезбедувал од бунарите кои ги имало речиси секое семејство и неколкуте извори-чешми како

¹⁶⁸ Evlija Čelebi, цит. дело, стр. 571

¹⁶⁹ Александар Стојановски, Македонија-во турското средновековие од крајот на XIV до почетокот на XVIII в., Култура, Скопје, 1989, стр.50

што биле: Влашка Чешма (кај црквата “Св.Кирил и Методиј”), Љутвула Чешма (до куќата на Гиле Митруш), Чешмата на Дога (во близина на Нечовци), Чешмата во дворот на Сандета Чауш, Спаијска Чешма (во улицата на Бошевци), Гупска Чешма (кај старата џамија) и Беќијарица Чешма (во близина на туланата). Во времето на бугарската окупација во Втората светска војна (1942/43), со зафаќање на изворските води во повисоките реони на градот, по пат на цевки, вода била спроведена уште на неколку места низ градот (кај училиштето, кај фурнијата Ацо, кај попот Ристо, кај Татарчевци и др). За исправноста на чешмите бил задолжен Неџип Гуптинот (Еѓиптинот).

Како резултат на подобрената материјална положба на Републиката и Општината и повисокиот личен стандард на граѓаните, поинтезивен развој Ресен забележа дури по седумдесеттите години на 20 век, кога почнал да добива контури на посредено мало гратче. Тогаш се изградија повеќе комплекси на објекти за колективно станбено живеење, старите индивидуални објекти речиси целосно се реновираа, а се изградија и нови од квалитетен материјал и со посовремени архитектонски решенија (со балкони на сите страни и разиграни кровни конструкции, со вкусно оградени дворни места во кои преовладуваат тревнати и цветни површини, а во нив и по некое украсно високостеблено или грмушкато растение). Од јавните објекти денес доминираат: Домот на културата (1908), училиштето “Мите Богоевски” (1947), училиштето “Гоце Делчев (1956), Собранието на Општината (1976), хотелот “Китка” (1979), зградата на “Агроплод” (1981), стоконната куќа (1982), спортската сала (1994), поштата (1995), Стопанска банка (1995), Електродистрибуција (1992) и други.

Ресен за првпат во историјата на своето постоење електрична енергија доби во 1950, покоцкан пат кон Битола и Охрид во 1956, телевизиски прием и водовод во 1965, со помасовно купување на приватни патнички возила се почнало околу 1970, со асфалтиран пат кон Битола и Охрид градот се здобил околу 1975, со помасовно вклучување во телекомуникацискиот систем се почнало во 1980, со одводна канализациона мрежа во 1985/86, со асфалтирање на улиците околу 1990 и со првично навлегување на компјутеризацијата околу 1995, а на мобилната телефонија околу 2000 година.

Во годините по Првата светска војна, иако веќе населба со градски статус, Ресен почна постапно да се ослободува од своја-

та “селска идила” и поинтезивно да се развива на културен, информативен и спортски план, така што:

- во 1916/17 година беше основан првиот тамбурашки оркестар чија активност внесе нитки на нешто повеќар живот во градот.

- Фудбалот, најверојатно во Ресен донесен од окупаторските војски, за првпат почнал да се игра во годините на Првата светска војна. Во 1919 година беше основан фудбалскиот клуб “Преспа”, а потоа и други: “Преспански соко” (1935), “Јадран” (1936) и “Гајрет” (1936).

- Во 1920/21 година беа основани првите драмски, пејачки и рецитаторски групи кои подготвуваа и успешно изведуваа разновидни претстави.

- Во 1925 година во организација на тогашната власт беше основано соколско друштво во кое и покрај неговите антимакедонски цели, дел од младината на градот наоѓаше извесна разонада во неговите разновидни (спортски и културни) активности.

- Во 1937 година беше отворена првата библиотека во градот со изразито скроман број книги и нешто дневен и периодичен печат. Нејзината работа згасна со избувнувањето на Втората светска војна.

- Одбојката во Ресен навлезе во годините непосредно пред Втората светска војна (1938/39) и сè уште се игра но без посебен интерес.

- Во 1946 година се отвори Народната библиотека со читална која подоцна се трансформираше во градска и најпосле во матична. Денес работи со фонд од преку 25000 книги.

- Во 1947 година се основа Културно-уметничкото друштво “Таше Милошевски” во чиј состав се формираа игроорни, пејачки, драмски и рецитаторски секции и дувачки оркестар.

- Во 1950 година проработи првото кино во градот, а со тоа и во Преспа. Во почетокот филмовите се прожектираа на отворен простор, а потоа во зградата на некогашната Соколана.

- Во 1959 година се формира Работнички универзитет како самостојна образовна, воспитна и културна институција чија дејност беше насочена кон стручно и марксистичко образование на возрасните. Неговата работа е укината во 1991 година како непотребна.

- Во 1963 година проработи првото радио во Преспа “Радио Ресен” кое во 1980 година прерасна во центар за печат. Денес работи одвоено со десетина новинари.

- Истата година (1963) се основа и Вокално-инструменталниот ансамбл “Ресенчани”. Свири на жични инструменти и успешно ја негува староградската и народната музика.

- Во 1967 година се основа Културно-уметничкото друштво “Кардашлак” (Братство) со членови – играорци од сите етнички заедници во градот кое, пред сè, го негува турскиот народен фолклор.

- Во 1973 година во летувалиштето “Отешево” се отвори Ресенската керамичка колонија која во 1993 година прерасна во меѓународна ликовна манифестација, а во 1999 година е примена за членка на Меѓународната академија за керамика при УНЕСКО во Женева. Своја галерија има во Домот на културата во Ресен.

- Во 1981 година како орган на Општинската конференција на ССРМ, за првпат во градот почна да излегува “Преспански весник”, кој во 1990 година беше укинат поради немање на финансиски средства.

- Ракометот во Преспа навлезе во деведесеттите години на 20 век. Во 1993 година по иницијатива и со финансиска помош на бизнисменот Живко Стојановски (од с. Рајца) се основа Ракометниот клуб “Јафа-промет” кој за релативно кусо време постигна изразито добар успех. Во 1993 година се натпреваруваше во трета, во 1994 во втора, а во 1995 во супер лигата, и беше првата македонска ракометна екипа која се натпреваруваше во европската лига на шампиони каде постигна висок успех.

Во атарот на Ресен како локалитети од археолошко значење се посочуваат: **Црквата “Свети Ѓорѓи”**, осамен наод од римското време. Во црквата постојат две надгробни мермерни плочи. Едната вградена во подот и со натписот свртена нагоре, а другата во западниот ѕид од надворешната страна. На плочите рељефно се претставени маж и жена. Плочите се донесени од околината на селото Козјак.¹⁷⁰ **Трајкова Куќа**, на овој локалитет некогаш биле пронајдени повеќе питоси и фрагменти од други керамички производи.

Во Ресен постојат шест верски објекти (четири цркви и две џамии). *Црквата “Свети Ѓорѓи”*, се наоѓа во западниот (повисокиот) дел на градот, изградена во 1830, а обновена во 1843 година. До 1912 година беше патријаршиска и богослужбата во неа се изведуваше на грчки јазик. Во кругот на црквата постојат стари христијански гробишта. *Црквата “Свети Кирил и Методиј”*, се

¹⁷⁰ Археолошка карта на Република Македонија, том II, Скопје, 1996, стр. 341

ноѓа само на околу 200 м северно од црквата Свети Ѓорѓи, изградена во 1894 година. *Црквата “Свети дух”*, се наоѓа во југозападниот дел на градот, изградена во 1929 година (годината е запишана на надворешната источна страна на црквата). Во кругот на црквата се христијанските гробишта. *Црквата “Свети Петар”*, се наоѓа во југоисточниот дел на градот (на локалитетот на некогашното село Доброво). Се смета дека е континуитет на некогашната добровска црква. *Џамијата “Хаџи Рамазан”*, (Долна Џамија), се наоѓа во центарот на градот, изградена во 1592 година (постои натпис на ѕидот од десната страна на влезната врата), реновирана во 1971 година. Основниот облик е сочуван, а промени се направени во нејзината орнаментика. *Џамијата “Хаџи Мурат”* (Горна Џамија), се наоѓа во северниот дел на градот, изградена во 1612 година на приземје, реновирана и надградена во 1896 година од Ахмет Нијази беј, со намена приземните простории да се користат за училиште, а катот за молитви. Ново реновирање е извршено во 1997/98 година. Според кажувањата на ресенскиот оца, џамиите биле подигнати од браќата Хаџи Рамазан и Хаџи Мурат (битолчани) по кои и ги носат своите имиња. Колективната градска меморија пренесува дека двете џамии се изградени на места на кои претходно постоеле цркви. На местото на џамијата “Хаџи Рамазан” постоела црква “Света Петка” и уште се додава дека фамилијата на тогашниот христијански свештеник на црквата се потурчила, а свештеникот примил муслиманско духовно звање во џамијата и над нејзиниот имот. Сите христијански белези кои до тогаш постоеле во црквата (крстовите, иконите, црквените книги, чашата за причестување и др.) оваа фамилија ги спакувала во еден сандук, кој наводно и сега се чува во просториите на џамијата како светиња.¹⁷¹ Муслиманските гробишта се наоѓаат јужно од православните (веднаш до нив).

Граѓаните на Ресен од православна вероисповед, за своја општа слава ги имаат: “Ѓурѓовден” (6 јуни) и “Петровден” (12 јули), а муслиманите “Бајрам” и “Курбан Бајрам”. Фамилијарните слави кај христијаните се доста раширени.

¹⁷¹ Ѓорѓе Киселиновиќ, Гласник Географског друштва Југославије, бр. 6, 1925 година.

Ресен (фотографија В. Јовановски, 2004 г.)

Демографски развој. Во текот на своето постоење Ресен го бележи следниов демографски развој: во 1568/69 година населбата имала 62 семејства од кои 39 христијански и 23 муслимански (Опширен пописен дефтер за казите Горица, Биглишта и Хрупишта); во 1662 година околу 180 куќи од кои една половина христијански (Е. Челебија); во 1817 година околу 600 мухамедански и христијански семејства (Пуквил); во 1826 година околу 300 христијански и 100 мухамедански семејства (патопис од непознат автор);¹⁷² во 1863 година 600 до 700 куќи од кои 150 мухамедански, 60 цигански, 100 влашки и другите христијански (Ј. Хан); во 1889 година 812 куќи од кои 545 македонски, 55 влашки и 212 помачки и 4869 жители од кои 3538 Македонци, 388 Власи и 943 помаци (С.Верковиќ); во 1890 година 850 куќи и повеќе од 5200 жители од кои 2400 христијани, 750 муслимани, 900 Арбанаси и Османлии, 650 Цигани и 10 Грци (С. Гопчевиќ);¹⁷³ во 1900 година 4450 жители од кои 2400 христијани, 800 мухамеданци, 30 Турци, 300 Арнаути-мухамеданци, 750 Власи и 350 Цигани (В.К'нчов); во 1902 година 1043 куќи и 4789 жители (Л. Огненов); во 1912 година

¹⁷² Македонија во делата на странските патописци, 1827-1849 (Патопис од непознат автор, стр. 16)

¹⁷³ Кај Спиридон Гопчевиќ вкупната бројка на жителите не е прецизно дадена.

938 куќи од кои 417 македонски, 571 албански, 80 грчки, 20 влашки и 250 турски и 4566 жители од кои 1886 мухамеданци, 320 гркомани, 80 Власи и 2270 Македонци (Г. Трајчев); во 1914 година 4756 жители (Р. Христов);¹⁷⁴ во 1925 година 909 куќи и 4102 жители од кои 2405 православни христијани и 1695 муслимани (Г. Киселиновиќ).¹⁷⁵

Според официјалните државни пописи на Кралевина Југославија, СФРЈ и Република Македонија, градот бележи: во 1921 година 908 домаќинства и 3731 жител; во 1931 година 817 куќи и 4443 жители.¹⁷⁶ Според пописите на СФРЈ и СРМ во повоен период Ресен има: во 1948 година 1132 домаќинства и 4737 жители; во 1953 година 5204 жители; во 1961 година 5624 жители; во 1971 година 7142 жители од кои 523 Албанци и 1758 Турци; во 1981 година 8263 жители; во 1991 година 2508 домаќинства и 9736 жители; во 1994 година 2958 станови, 2354 домаќинства и 8684 жители од кои 6439 Македонци, 1388 Турци, 328 Албанци, 96 Роми, 58 Срби, 19 Власи и 352 други; во 2002 година 2451 домаќинство, 3252 станови и 8748 жители од кои 6431 Македонци, 325 Албанци, 1369 Турци, 169 Роми, 18 Власи, 58 Срби и 388 останати.

Со отворање на првите училишта во градот се почнало кон средината на 17 век. Во 1662 година Евлија Челебија запишал: “во касабата Ресен, во дворот на џамијата “Хаџи Рамазан” постои мекреб (основно училиште) и една медреса за софти (средна духовна школа за муслиманите).¹⁷⁷ Може да се заклучи дека се тоа првите организирани училишта во градот, најверојтно наменети за описменување и елементарна едукација на духовни кадри за потребите на исламот предиспонирани со идејата и практичните чекори за перманентно населување на Преспа со муслиманско и муслиманизирање на христијанското население. Виктор Григорович во својот патопис од 1845 година говори дека: “во градот Ресен има црква во чест на св. Георги и грчко училиште”.¹⁷⁸ Во недостиг на други сознанија ќе заклучиме дека е тоа првото христијанско училиште во Ресен основано од влашкиот етнос со прогрчка ориентација. Првото народно основно училиште во Ресен е отворено

¹⁷⁴ Р. Христов, Селата во Вардарскиот дел на Македонија меѓу двете светски војни, социо-економски истражувања, Скопје, 1993, стр.27

¹⁷⁵ Горѓе Киселиновиќ, цит. дело, стр. 88-94

¹⁷⁶ Кралевина Југославије, Општа државна статистика, дефинитивни резултати пописа становништва из 1921 и 1931 године.

¹⁷⁷ Evlija Čelebi, цит.дело,стр.571

¹⁷⁸ Македонија во делата на странските патописци (1827-1849), стр.583

непосредно по основањето на црковно-просветната општина во градот (1866)¹⁷⁹, а првата нижа гимназија во 1877 година.¹⁸⁰ Ова беше период кога се интензивираше соперништвото на антимакедонските пропаганди на соседните држави и резултираше со отворање и повремена работа на повеќе основни и повисоки училишта. Во 1911/12 година во Ресен веќе работеле 7 училишта (3 егзархиски и по 1 турско, влашко, српско и грчко).¹⁸¹ За првпат во историјата на Ресен со задолжително четиригодишно образование на мајчин (македонски) јазик, по македонска програма и со учители Македонци се започна во декември 1944 година. Во 1960 година беа отворени две средни училишта (Гимназијата “Стив Наумов” и Земјоделското училиште “Јосиф Јосифовски – Свештарот”) кои во јануари 1977 година се фузионираа во единствен училишен центар за средно образование “Јосип Броз - Тито”, а од 1993 година со ново име “Цар Самоил”.

Меѓу двете светски војни на универзитетите во Белград, Загреб, Виена, Грац, Прага, Атина, Торино, Женева и други студираа околу дваесеттина ресенчани, главно синови и ќерки на побогатите фамилии (Татарчевци, Стрезовци, Дуљановци, Котларовци, Кочовци, Доновци, Низамовци и др.).

Ресен сè до Втората светска војна имаше околу педесетина жители со завршено средно, више и високо образование. По војната само со вишо и високо образование се стекнаа преку стотина ресенчани. Многумина од нив работеле или сè уште работаат на високи политички, државни, општествени и стопански позиции. На ова место ќе ги наведеме:

а) Ресенчани на високи државни и политички функции:

Христо Татарчев (1869-1952) еден од организаторите на ВМРО И прв претседател на нејзиниот ЦК (1893-1901), затворан од турскиот режим (1901), по амнестирањето (1902) задграничен претставник на ВМРО во Софија, во Првата светска војна полковски лекар.

¹⁷⁹ Марија Јовановиќ, Просветно-политичките прилики во Вардарска Македонија 1919 – 1929, ИНИ, Скопје, 1989, стр.95

¹⁸⁰ Спиридон Гопчевиќ, Стара Србија и Македонија, Београд, 1890, стр.125

¹⁸¹ Георги Трајчев, Преспа, 1923, стр.30-35

Ахмед Нијази-беј (мајор), командант на турскиот гарнизон во Ресен, еден од организаторите и раководителите на младотурското движење и револуцијата (1908).

Андреј Љапчев (1860-1933), лидер на Конзервативната демократска партија во Бугарија, политички и државен деец, повеќекратен министер во бугарските влади по Првата светска војна, а од 1926 до 1931 година и претседател на бугарската влада.

Симеон Радев (1879-1967), бугарски дипломат од 1913 до 1940 година со мали прекини.

Кирил Миљовски (1912-1983), економист, академик на МАНУ, прв ректор на Универзитетот “Свети Кирил и Методиј” во Скопје, претседател на Планска комисија на Владата на СРМ, министер во Владата на СРМ и амбасадор на СФРЈ во Република Бугарија.

Борис Миљовски (1921-1991), новинар, еден од основоположниците на современото македонско новинарство, уредник на весникот “Млад Борец”, главен уредник на весникот “Нова Македонија”, директор на Радио-Скопје, Републички секретар за информации и дипломатски претставник на СФРЈ во повеќе земји (Бразил, Уругвај и во ССНР)

Киро Никовски, судија на Врховниот суд на СРМ.

Драги Тозија, помошник министер за внатрешни работи, претседател на Културно-просветниот собор на Собранието на СРМ и директор на Републичкиот завод за заштита на спомениците.

Тени Колемишевски, потсекретар за државна безбедност во РСВР на СРМ и генерален конзул на СФРЈ во Истамбул (Турција) и Солун (Грција).

Кирил Чавдаровски - Чавдар, судија на Врховниот суд на СРМ и на Врховниот суд на СФРЈ.

Вера Димитрова, член на ИС на СРМ.

Мире Доновски, секретар на ИС на Собранието на СРМ.

Ванчо Проевски, претседател на Уставниот суд на Република Македонија.

Александар Гештаковски, директор на Македонски телекомуникации, министер за локална самоуправа во Владата на РМ и директор на Агенцијата за државни службеници.

Панде Колемишевски, новинар, главен и одговорен уредник на весникот “Нова Македонија” и директор на НИП “Нова Македонија”.

Лазо Лабачевски, секретар на Извршниот совет на Собранието на СРМ.

Јане Миљовски, министер за финансии и потпредседател на Владата на Република Македонија.

Ристо Никовски, заменик министер за надворешни работи и амбасадор на Република Македонија во Велика Британија, Република Албанија и Русија.

Зоран Сулејмановски, судија на Уставниот суд на Република Македонија.

Никола Тодорчевски, помошник министер за надворешни работи и амбасадор на Република Македонија во Република Албанија.

Горјан Тозија, државен секретар во Министерството за култура на Република Македонија.

Љупчо Тозија, амбасадор на РМ во Италија.

б) Ресенчани – универзитетски професори:

Д-р Кирил Миљовски, професор на Економскиот факултет во Скопје;

Д-р Кирил Чавдаровски, професор на Правниот факултет во Скопје.

Д-р Јане Миљовски, професор на Правниот факултет во Скопје;

Д-р Стрезо Стрезовски, професор на Правниот факултет во Скопје;

Д-р Иван Стрезовски, професор на Правниот факултет во Скопје;

Д-р Ванчо Проевски, професор на Правниот факултет во Скопје;

Д-р Зоран Сулејмановски, професор на Правниот факултет во Скопје;

Д-р Наде Проева, професор на Филозофскиот факултет во Скопје;

Д-р Митко Котовчевски, професор на Филозофскиот факултет во Скопје;

Д-р Ѓоко Кунгуловски, професор на Природно-математичкиот факултет во Скопје;

Д-р Ристо Љапчев, професор на Медицинскиот факултет во Скопје;

Д-р Љиљана Жаловска-Пота, професор на Медицинскиот факултет во Скопје;

Д-р Кире Доревски, професор на Фармацевтскиот факултет во Скопје;

Д-р Предраг Тановски, професор на Електро-техничкиот факултет во Скопје;

Д-р Тања Колемишевска, професор на Електро-техничкиот факултет во Скопје;

Д-р Љупчо Стрезовски, професор на Фармацевтскиот факултет во Скопје;

Д-р Весна Крстева - Борозан, професор на Електро-техничкиот факултет во Скопје;

в) Ресенчани - писатели:

Симеон Радев (1879-1967), бугарски историчар, новинар, публицист и писател.

Радослав Петковски (1916-1955), раскажувач и драмски писател;

Ацо Филип (1922-2002), новинар и писател на романи и раскази;

Светлана Христова-Јоциќ (1941), поет и детски писател;

Ќемал Комина (1950-1999), поет, писател на приказни и драми и преведувач;

Сребре Јовановски (1960), поет на родољубива поезија;

Офелија Богоева (1963), новинар и поет;

Јулија Прцуловска (1972), поет на лирска поезија.

Економски развој. Ресенчани својата егзистенција главно ја обезбедуваат преку поледелството, сточарството, занаетчиството, трговијата, угостителството и индустријата, како и со работа во јавните претпријатија и органите на локалната и државната администрација. Во некои периоди се одело и на печалба во странство.

Во рамките на земјоделството сè до половината на 20 век, најзастапени биле житарките (пченица, пченка, 'рж, јачмен и

овес), зеленчукот (пиперки, домати, краставици, праз, кромид, лук, компири, зелка, тикви, грав, грашок, боранија, салати, бостан и др.) и лозарството. Денес најзастапена земјоделска култура е повеќесортното квалитетно јаболко кое осетно го подигна личниот стандард на ресенчани. Во рамките на сточарството, кое веќе не постои, најмногу се одгледувале коњи, волови, крави, овци, кози и свињи.

Ресен трајно остана основен центар на занаетчиството во Преспа кое најпрвин егзистираше на аматерска, а подоцна и на професионална (едукативна) основа. Развојот на оваа стопанска гранка го карактеризираат четири фази проследени со одделни временски периоди и појава на нови занаети. Првата го зафаќа периодот до средината на 18 век и во себе ги вклучува ковачкиот, ножарскиот, јаженичарскиот, воденичарскиот, ткајачкиот, кожарскиот, коларскиот и грнчарскиот занает. За грнчарството се вели дека посебен замав земало по доселувањето во Ресен на мегленската фамилија Грнчаровци. Втората фаза започна при крајот на 19 век и е предиспонирана со појавата на стоквнопаричните односи и трговијата. Тогаш се појавиле терзискиот, снајдерскиот, казанџискиот, лимарскиот, калајџискиот, кожуварскиот, опинчарскиот, папудискиот, мутавџискиот, молерскиот, свештарскиот, бербарскиот, бочварскиот и некои други занаети. Третата фаза се совпаѓа со првата половина на 20 век и е одраз на создадените услови за поширока и поинтензивна комуникација на луѓето во рамките на тогаш веќе создадениот југословенски простор и истата ја одбележува појавата на тишлерскиот, чевларскиот, фотографскиот, браварскиот, кујунџискиот, абаџискиот, часовничарскиот, алваџискиот, пекарскиот, слаткарскиот, касапскиот, стакларскиот, музичкиот и други занаети. Четвртата фаза се појави во втората половина на 20 век и е резултат на новите енергетски и индустриски производи (електрификацијата, електрониката, водоводството и автомобилизмот). Тогаш се појавија електричарскиот, водоводскиот, автомеханичарскиот, возачкиот, автоелектричарскиот, автолимарскиот, радиомеханичарскиот и некои други занаети врзани за белата техника.

Трговијата во Ресен се појави околу осумдесеттите години на 19 век, кога во градот беа отворени првите дуќани на стока за широка потрошувачка (килими, јамболии, веленца, чаршави, фанели, платна, везени украси, леб, баници, кравајчиња, запрежна опрема, алати, разни предмети за домаќинството и др.). Денес во

градот работат повеќе разновидни трговски фирми со широко разгранета продажна мрежа.

Индустриското производство се појави непосредно пред Втората светска војна, најпрво со отворањето на фабриката за производство на ќерамиди и тули (1936). Поголем замав земало во годините по Втората светска војна кога беа отворени повеќе производни и други организации: "Монополот" и "Преспа-текс" (1950), "Преспанка" (1955), "Агроплод" (1967), "Ресана" (1970), "Преспа-дрво" (1973), "Столичара" (1974), "Алгрета" (1974) и други.

Почетоците на угостителството во Ресен ги среќаваме уште во втората половина на 17 век, а во поразвиена форма оваа стопанска гранка се јавува од првата половина на 20 век, кога печалбарите-повратници почнале да отвораат кафеани, ресторани, хотели во кои можело да се добие пијалак и јадење, да се засвири, запее и заигра, а по потреба и да се преноќи. Тогаш во градот беа отворени хотелите: "Америка" (сопственост на браќата Алексо и Методија од с. Љубојно), "Босна" (сопственост на Трајан Пазарџиевски-Џуфе од Ресен), "Турист" (сопственост на Нанчо Ивановски од с. Избишта), "Загреб" (сопственост на Еѓиптинот Мерија од Ресен), ресторанот "Преспа" (сопственост на Ташко Колемишевски од Ресен) и други.

Транспортната дејност во Ресен функционира со појавата на Работната организација "Преспа-транс" (1960).

Историско минајќо. Сè до Првата балканска војна (1912) Ресен беше под турско владение, а во тој склоп и беговски чифлик во кој се развиваше тежок аргатски живот, прво во систем на односи од тимаро-спахиски, а потоа од беговско-чифлички тип. Ова значајно место на комуникацијата Битола – Охрид и Охрид – Корча, рано постана нахиски (околиски) центар во кој, покрај цивилната власт (дефтердари, кадии, оци и др.) беше стационаран и воен гарнизон. Со текот на времето во градот се настанувале и феудални достоинственици (аги и бегови) со свои имоти стекнати по различни основи ширум плодното Ресенско Поле. Турското ропство за Ресен беше едно од најтешките и најдолгите. Во неговите рамки ропскиот живот се развивал без мерка и крај. Ваквиот однос на турската власт, ресенчани одлучно ги вклучи во активностите за национална и социјална слобода на својот народ. Ресенчанец беше и д-р Христо Татарчев еден од оснивачите и прв претседател на ВМРО (1893). Ресенчанец е и Ставре Павлов, учес-

ник во Кресненското востание (1878/79) во четата на Ѓорѓи Пулески.¹⁸² Првата организациона клетка на ВМРО во Ресен беше основана на 15 август 1894 година во присуство на истакнатиот македонски револуционер Даме Груев (1871- 1906). Илинденското востание (првиот уриет 1903), Ресен го дочека со свое раководно тело и градска востаничка организација. На одреден начин, преку Ахмед Нијази – беј, ресенчани учество земаа и во подготовките и текот на Младотурската револуција (вториот уриет 1908). Ресен ги почувствува и насилствата на турската војска и башибозукот при нивното повлекување од Битолскиот вилает кон морските пристаништа во Албанија (ноември 1912 година).

Во Првата балканска војна (на 19 ноември 1912 година), по првпат во Ресен влезе српска војска (единици на Втората моравска дивизија). Во прво време, за ноќевање и исхрана војската беше распоредена по домаќинствата во градот и околните населени места, а потоа се повлече во напуштените објекти на турската војска (касарни, кули, анови и др.). И ужасот на балканските војни (1912 и 1913) не ги исполни очекувањата на ресенчани. Наместо турската се намести друга туѓинска власт (српската). Српската власт во градот основа своја општина и градот го определи за седиште на Срезот (околицата) Преспански. За прв претседател на Општината беше поставен ресенчанецот Панде Љапчев, а на Околијата Миќа Миловановиќ (Србин). Останатиот општински и околски персонал (деловодител, благајник, курир, како и составот на полициските и жандармериските сили) главно ги сочинуваа Срби. Во ова време, за Ресен започна ера на нова окупација со практична насилна реализација на дамнешната српска денационализаторска и асимилаторска политика спрема македонскиот народ. Во администрацијата, училиштата и црквите беше наметнат српскиот јазик и писмо, кај населението се развија политички делби и квалификации по српски терк што предизвикуваа нови тормозења на Македонците мотивирани со некаква нелојалност и неподобност. Едноставно продолжи макотрпниот живот на ресенчани.

Првата светска војна (1914) Ресен го затекна под српска окупација и власт. Дел од работноспособното машко население веќе беше на печалба во странство, а воените обврзници мобилизирани во единиците на српската војска. Градот препуштен на жените и изнемоштените старци чмаеше под притисокот на голема-

¹⁸² Български патријарх Кирил, цит.дело. стр. 288-293.

та сиромаштија, тежината на војните и неизвесната иднина на луѓето. Во октомври 1915 година Ресен падна под бугарска окупација (прво бугарско), кога со бугарската навлезе и германско-австриска војска. Окупаторот основа бугарска општина, а за нејзин претседател го постави ресенчанецот Михајло Татарчев. Бугарската воено-окупациска власт во 1916 и 1917 година изврши мобилизација на Македонците и ги распореди во единиците на бугарската војска долж линијата на Македонскиот фронт. Цивилното население постојано го ангажираше во фортификациско уредување на територијата. И оваа власт насилно ја наметна својата денационализаторска и асимилаторска политика врз македонското население и му наметна неподносливи даноци и реквизиции. Во тоа време, градот се соочи со голем недостиг на артикли за широка потрошувачка (брашно, шеќер, сол, петролеј и др.), повеќекратно жестоко беше бомбардиран од силите на Антантата, а го зафати и епидемија на шпански грип од кои многумина умреле. При повлекувањето на бугарската војска во септември 1918 година во градот имаше нови уништувања и палежи на јавни и приватни објекти (касарни, куќи, дуќани и др.). Тогаш, низ Ресен поминаа и силите на Антантата (француски, српски, грчки). Оваа војна зад себе остави многумина мртви и ранети ресенчани.

По завршувањето на Првата светска војна (1918), Ресен повторно се најде под српско владение (Кралството СХС) познато како второ српско, под кое остана сè до почетокот на Втората светска војна (април 1941), и тоа со сите методи и последици на српската денационализаторска и асимилаторска политика (српска власт и националност, српска војска и полиција, српски јазик и писмо, српски училишта и учители, српски цркви и попови, српски матични, катастарски и воени евиденции и српски презимиња на Македонците).

И во периодот меѓу двете светски војни градот беше општинско и околско седиште. За претседатели на Општината се споменуваат: Крсте Вељановски (1920-1922), Крсте Стрезовски (1922-1931), Атанас Грнчаров (1931-1936) и Ѓорѓи Доновски (1936-1941). Надлежноста на Околијата Преспанска се простираше на осум општини (Ресен, Јанковец, Царев Двор, Стење, Подмочани, Крани, Љубојно и Смилево).¹⁸³ За околски началници се споменуваат: Радосављевиќ (1918-1930), Никола Иванчевиќ (1930-1936),

¹⁸³ Општината Смилево природно не припаѓала во Преспанската Котлина, туку само административно.

Златиќ (1936-1937), Пасаревиќ (1937-1938) и Васиљевиќ (1938-1941). Останатиот чиновнички апарат (деловодители, инспектори, писари, судии, курири и др.) претежно го сочинуваа Срби, Црногорци, Хрвати и Словенци. Околински (основен) суд во Ресен беше установен дури во 1936 година. Целокупниот чиновнички апарат се одликуваше со недоволна образование и нагласена корумпираност.

Првите неколку години по војната градот живееше во голема беда и сиромаштија, во услови на тотална сообраќајна и информативна изолираност, без патни комуникации и сообраќајни средства, без електрична енергија, водоводна и канализациона мрежа, без социјална заштита и недоволно развиено здравство. Дури во 1936 година во градот почнаа да ординираат првите околински лекари: д-р Гигов (од Крушево), д-р Симо Доновски (од Ресен) и д-р Владо Туцаровски (од Љубојно).

Периодот меѓу двете светски војни за Ресен се карактеризира и по навлегувањето и развојот на работничкото и комунистичкото револуционерно движење, сватено како идеологија на работничката класа за востановување на понапредно, побогато и поправедно општество. Носители на ваквите идеи и нивни непосредни организатори и практични реализатори беа печалбарите – ресенчани вратени од странство, студентите на Трговската академија во Битола и на универзитетите во Белград и Загреб и напредните учители и службеници во градот. Во 1919 година беше формирана организација на Социјалистичката работничка партија на Југославија (комунисти), во 1920 Месен комунистички клуб (секретар Кире Бутевски) кој всушност претставуваше првата организација на КПЈ во градот, во 1939 година Актив на симпатизери на КПЈ, а во 1940 Месен комитет на КПЈ за Ресен.

Во првата декада на периодот меѓу двете светски војни во Ресен и Ресенско, беше присутна комитска активност од големобугарски позиции проследена со политичко-пропагандна и психолошко-терористичка содржина. Нејзини носители беа поединци и групи во градот и четите на Илија Дигалов (од с. В'мбел – Леринско) и на Крсте Трајков (од Ресен). Ваквата активност оствари извесно влијание во некои средини на градското население. Тогашната власт заради поефикасно сузбивање на комитската активност значително ги прошири и зајакна мерките и воено-безбедносните сили. На повеќе места воспостави жандармериски станици, а во градот беше доведено и едно четничко потерно одделение. Тогаш беа уапсени Васил Паринтија и групата на Асен Татарчев.

Во 1937/38 година тројца ресенчани (Илија Наумов, Михајло Трајковски и некој си Тозиев) стапија во редовите на интернационалните бригади за одбрана на Шпанската Република.

Во текот на Втората светска војна (1941) во Ресен влегоа окупаторските војски на три фашистички земји. На 10 април, од правецот на Битола, најпрво влезе германска војска (единици на германската моторизирана СС дивизија “Адолф Хитлер”), а на 15 април од правецот на Струга и Корча, италијанска војска (единици на италијанската пешадиско-алпинистичка дивизија “Агессо” која целосно го окупира македонскиот дел на Преспа. По дваесеттина дена престој во градот, италијанската војска се повлече на околу 1 км јужно од градот и воспостави гранична линија на протегот: Маказо – северно од с. Козјак – јужните падини на Ѓупски Рид – јужно од с. Евла и преку Галичица кон с. Велестово (Охридско). И најпосле на 11 и 12 мај, од правецот на Битола навлезе бугарска војска и полиција (единици на Шестата бугарска дивизија) која го окупира градот Ресен и селата во северниот дел на Преспа (Јанковец, Избишта, Сопотско, Златари, Кривени, Лева Река, Крушје, Илино, Болно, Петрино и Евла).

Бугарскиот окупатор во Ресен воспостави своја власт. Основа општина и околинско правителство (околија), доведе свој административен апарат предводен од Преспанци – емигранти во Бугарија, го воведо бугарскиот јазик во администрацијата, судството, установите, црквите, а во училиштата формира и фашистички младински организации, наметна свои даноци и реквизиции. Бугарската војска и полиција на различни начини и методи (сомничена, упади во домовите, претреси, приведувања, брутални сослушувања, политички судења, затворања и др.) постојано го застрашуваа и тероризираа населението.

Во текот на оваа војна, населението на Ресен, речиси целосно застана на страната на НОАВМ. Основни носители на антифашистичката активност во градот беа партиската организација на КПЈ и СКОЈ низ кои поминаа повеќе заслужни граѓани. Тука ќе ги споменеме: Димитраки Теговски, Ане Кочовски, Кирил Миљовски, Ташко Филиповски, Методија Тановски, Ване Котларовски, Киро Никовски, Науме Божиновски, Никола Каролиовски, Јоне Саламовски, Трајанка Филиповска-Живковиќ, Крсте Илиовски, Пара Илиовска, Драги Тозија, Димитар Колемишевски, Петар Бацевски, Мире Доновски, Таше Милошевски, Корнелија (презимето непознато), Мите Богоевски (од с. Болно), Мите Митревски-Пачејчин (од с. Кривени), Калија Миленковски, Таше Ду-

мовски и Наум Думовски (сите од с. Јанковец), Деса Миљовска (од Призрен), Илија Спиоровски (од с. Избишта), Пецо Нечевски (од с. Сопотско) и други.

Оваа војна ги однесе животите на тринаесет ресенчани и тоа: шест како борци во НОАВМ, еден подлегна на добиените рани во НОВ и револуцијата, тројца паднаа како жртви на окупаторскиот терор и тројца загинаа како војници на југословенската војска во април 1941 година при навлегувањето на фашистичките војски во Југославија.¹⁸⁴

По ослободувањето на земјата од фашизмот, Ресен егзистираше во новосоздадената држава на македонскиот народ СР Македонија и заедничката држава на рамноправни народи и народности СФР Југославија, најпрво во општествено-политичко и економско уредување од етатистички (1944-1952), а потоа од самоуправен тип (1952-1990) и тоа како: Општински (градски) НОО и седиште на Околски НОО (1944-1946); три месни одбори и околинско седиште во состав на Битолската област (1953-1955); Комунална заедница во состав на Охридска околина (1955-1958); Општина во состав на Охридска околина (1958-1967) и Општина во Република Македонија (по 1967 година). Од 1991 година Ресен е демографска, економска и социјална единица на самостојна, независна и суверена Република Македонија.

а) Претседатели на Околијата Ресен (1944-1955):

- Крсте Гештаковски – Ставруш (с. Јанковец),
- Панде Толевски (с. Покрвеник),
- Јовко Јовковски (с. Љубојно),
- Димитраки Теговски (Ресен).

б) Претседатели на Општината Ресен (1955-1991):

- Лазо Лабачевски (с. Кривени),
- Ѓорѓи Прцуловски (с. Царев Двор),
- Крсте Секуловски (с. Кривени),
- Трајан Пецалевски (с. Сопотско),
- Панде Поповски (с. Г.Дупени),

¹⁸⁴ Загинати: Музафер Алчевски, Науме Божиновски, Скендер Бекировски, Тапе Милошевски, Атанас Мирчевски, Илија Нанчовски, Панде Цветковски, Азем Ајрединиовски, Зија Арифовски, Дина Најдовска, Ибраим Кутлица, Камил Рустемовски и Челе Шабудинов.

- Живко Ефтимовски (с. Лесковец),
- Пеце Јовановски (с. Крушје).

в) Градоначалници на Општината Ресен (после 1991):

- Иван Табаковски (Ресен),
- Арсе Гешпаревски (с. Дрмени),
- Димко Тосковски (с. Лева Река),
- Димитар Бузлевски (с. Јанковец).

Сливница

Етник: *сливничанец(слимничанец),сливничанка (слимничанка), сливничанче (слимничанче),сливничани (слимничани).*

Придавка: *сливнички (слимнички).*

Географска положба и граници. На источната страна од Големото Преспанско Езеро, на благонаведната црвеникава флувиоглацијална гола падина во западното подножје на планината Баба, јужно од нејзиниот разгранок Вево и од левата страна на асфалтната лента Макази – Маркова Нога, како вечна набљудувачница на светлите езерски води, на надморска височина од 900 м, се наоѓа селото Сливница кое приближно лежи на 40-от степен и 58-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 06-та минута источна географска должина.

Сливница е дислоцирано село. За негова претходна локација се спомнува месноста Шуица на 1,5 км јужно од денешната, на која сè уште постојат видливи остатоци (црква, гробишта и др.). Се пренесува сеќавање дека претходната локација била напуштена негде во текот на 18 век по еден напад на селото од некоја поголема разбојничка група, кога биле повеќе луѓе убиени, а селото целосно ограбено и запалено. Еден дел од преживеаните жители се населиле во соседното село Арвати, а другиот дел свои огништа подигнал на местото на кое денес се наоѓа селото.

Сливница граничи: од север со селата Претор и Курбиново, од исток со подрачјето на општината Цапари (и во тој склоп со селото Маловиште), од југ со Арвати и Крани и од запад со водите на Езерото.

Атарот на Сливница се простира на површина од 1037 хектари (околу 10 км²) и зафаќа ридско – планинско земјиште обраснато со даб, бука и смрека, а на повисоките места постојат помали тревнати површини (планински пасишта). Од вкупната површина на атарот 218,8 хектари се обработливо земјиште, 283,4 хектари пасишта и 489 хектари шуми.

Низ атарот на селото и во неговата непосредна близина (северно од него) тече поток тн. Сливничка Река, а на околу 0,5 км јужно од селото, друг поток тн. Шуичка Река. Во летниот период двата потока целосно пресушуваат. Во понискиот дел на падината (веднаш под селото) се простираат цветни ливади, јужно од нив убаво обработени лозја, а во тесниот крајбрежен појас овошни насади и песочни плажи.

Сите топоними во атарот на Сливница имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Бела Земја, Брего, Брего Црвен, Врба, Венецо, Веќе, Големо Коло, Голина, Гарван, Горна Бразда, Гропата, Два Гроба, Добри долои, Дабо, Долни Ливаѓе, Дабица, Езерото, Елешки, Изворо Сливнички, Киска, Камен, Калта, Кула, Кутлиње, Копач, Кладенци, Копачките, Колабишта, Крш Полена, Криво Оревче, Луко Горни, Луко Долни, Лозја, Лесковник, Мечкина Вода, Манастиро, Магарица, Попоа Нива, Под Лозјата, Пералишта, Плоча, Под Межди, Рамниње, Рото, Св. Атанас, Сирка, Ситките, Светица, Седло, Сливничка Река, Тумба, Кулумои Куќи, Црвена Стена, Црвен, Чора, Чешкои Трла, Цајкоа Ливада, Шуички Врв, Шуица, Широка Горница, Шуичка Река и други.

Сливничани за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Манастирец” (североисточен), “Југ” (јужен и југозападен) и “Ориѓанец” (западен). За сув и студен се смета североисточниот, а за потопол и дождоносен јужниот и западниот ветер.

Историски развој на селото. Сливница е старо (повеќе вековно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Неговото постоење е забележано во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 16 и 17 век во Слечевскиот кодик (Селишчев) и во 1568/69 година во турските пописни документи за казата Горица, во 1687 година во еден натпис на манастирската црква “Св. Богородица”, во 1682 година во некои турски документи за ајдутството и арамуството во Македонија,¹⁸⁵ во 1865 година во патописот на Јохан Хан, во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К’нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1925

¹⁸⁵ Турски документи за ајдутството и арамуството во Македонија (1650-1700), ИНИ, Скопје, 1961, стр.50.

година кај Ѓорѓе Киселиновиќ, а потоа кај Јован Хаџивасиљевиќ, Влогимјеж Пјанка и други.

Името на ова село во минатото и денес се јавува во две форми (Сливница и Слимница). Влогимјеж Пјанка пишува дека е топографско, изведено со помош на суфиксот “-ница” од апелативот “слива”(супсанцирана придавка слив-н + ица) што се совпаѓа со преданијата на сливничани. Меѓутоа, можно е името Сливница да потекнува и од карактеристиките на теренот, на пример, сливно (ерозивно) подрачје, какво што е сливничкото.

Сливница е село од собран тип со околу 50 куќи, старите целосно обновени, а има и новоизградени, внатре современо опремени и безмалку сите наредени од двете страни на една иста асфалтирана улица. Преовладуваат белите фасади со кои селото целосно се открива. Влезно – излезниот пат на селото е од западната страна, на која селото претежно и се развива.

За првпат во своето постоење, со училишна зграда селото се здобило во 1946 година (до тогаш сливничките основци учеле во Крани), со задружен дом во 1951, со систем за наводнување во 1956, со електрична енергија во 1958, со телевизиски прием во 1965, со водовод во 1970, со асфалтен пат во 1987, со телефонски приклучоци во 1988 година. Денес во селото постојат две приватни продавници на стока за широка потрошувачка. Во периодот по 1970 година, северозападно од селото, покрај брегот на Езерото, е подигната викенд населба со околу стотина убаво изградени викенд куќи.

Во атарот на Сливница постојат повеќе локалитети од археолошко значење и тоа: **Крш Полена**, вила рустика од римското време. На 1,5 км западно од селото, во бавчата на Никола Нечовски биле откриени темели од објект со повеќе простории и хипокауст (уред за затоплување на станови и купатила). **Кула**, населба од доцноантичко време. На околу 0,5 км северно од селото, на рид со доминантна положба на чие плато се среќаваат фрагменти од керамички садови, питоси и множество градежен материјал. **Сливница**, населба од римското време. При изградбата на куќите на Цветко Наумовски, Јован Бошковски и други, биле откриени остатоци од темели на повеќе објекти и фрагменти од керамички садови, питоси и градежен материјал. **Шуица**, средновековна црква и некропола. На околу 3 км југоисточно од селото постојат урнатини од мала црквичка и гробови со конструкции од камен и пло-

чи.¹⁸⁶ Во месностите Крш Поле, Долно Ливаѓе, Киска и Гропата постојат земуници изградени од бугарската војска во текот на Првата светска војна.

Во Сливница постојат пет цркви и еден манастир. *Црквата “Св. Димитрија”*, се наоѓа во селото, изградена при крајот на 18 или во почетокот на 19 век. Во нејзиниот круг се селските гробишта. При изведувањето на некои градежни работи во текот на 1996/97 година тука била пронајдена плоча со натпис “Св. Петка” што упатува на можноста некогаш црквата да се викала така, по примерот на онаа од претходната локација на селото, но нема сознанија за причините на промената. *Црквата “Св. Аџанас”*, на околу 0,5 км северозападно од селото (покрај патот Макази – Маркова Нога), нема податок за неговата изградба. Се претпоставува дека потекнува од периодот на 19 век. *Црквата “Св. Никола”*, на околу 2 км источно од селото, во месноста Солиште, во нејзиниот круг постојат стари гробишта. *Црквата “Св. Петар”*, на околу 2 км североисточно од селото (во долината на Сливничка Река), нема податок за нејзината изградба. *Црквата “Св. Петка”*, на околу 2 км источно од селото (во месноста Шуица), во нејзиниот круг постојат гробишта од постарите генерации сливничани. Веројатно станува збор за црква од 17 или 18 век. *Манасџирот “Мала Богородица”* (Богоројца), на околу 3 км североисточно од селото, расположен на живописна ливада во горниот дел на Сливничка Река, опкружена со високи брда и густа дабова шума. Манастирската црква е изградена во 1607, а манастирската зграда (конаците, подрумите и другите простории и објекти) се подигнати пред изградбата на црквата за што сведочи еден натпис од 1599 година каде стои името на еден ктитор Купен од Битола. Веројатно делови од манастирот се доградувани и подоцна, сè до 1617 година. Нартексот (предворјето) е соѕидан во 1612 година.¹⁸⁷ Како некогашни ктитори на манастирот се споменуваат: игумен Никанар, еромонах Теодул, еромонах Милетије, еромонах Вардомеј, еромонах Мојсиј, монах Никодин, ѓакон Сидор, монах Макарие, монах Никифор, монах Стефан и ѓакон Ксенофон. Некогаш, некој Мелетиј наредил да се изгорат старите книги на манастирот, но монасите ги сокриле во манастирските бочви. Подоцна книгите биле пронајдени и запалени, “гореле цела недела”.¹⁸⁸ Се раскажува дека овој манастир бил еден од најбогатите манастири во Об-

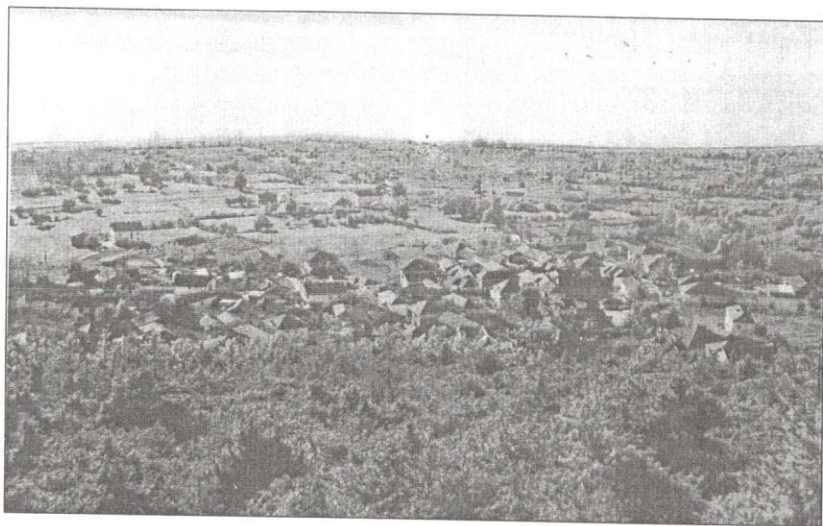
¹⁸⁶ Археолошка карта на Македонија, стр.341 и 342.

¹⁸⁷ Илија Велев, цит. дело, стр.163.

¹⁸⁸ Георги Трајчев, Старини во Преспа, Софија, 1924, стр.5

ласта Преспа. Поседувал голем недвижен имот: ниви, ливади, лозја (во Претор, Курбиново, Грнчари, Сливница, Цапари и Роби), дуќани (во Битола), маслинови градини (во Елбасан) и големи пространства на борова, дабова и букова шума.

Сливничани за своја општа селска слава ја имаат Мала Богородица (21 септември) кога се одржува голем народен собир кај Манастирот, а за фамилијарни: Св. Никола – зимен, Митровден, Св. Петка и Св. Јован.

Панорама на с. Сливница (фотографија П. Сџаврев, 2001 г.)

Демографски развој. Во текот на своето постоење Сливница го бележи следниов демографски развој: во 1568/69 година селото имало 28 семејства (турски пописни документи за казата Горица); во 1865 година 10 христијански куќи (Ј. Хан); во 1889 година 20 куќи и 158 жители (С. Верковиќ); во 1900 година 126 жители (В. К'нчов); во 1902 година 33 куќи и 258 жители (Л. Огненов); во 1912 година 60 куќи и 287 жители (Г. Трајчев); во 1925 година 22 куќи (Г.Киселиновиќ) и во 1949 година 41 куќа и 303 жители (Б. Русиќ).

Според државните пописи на Република Македонија во повоениот период, селото бележи: во 1953 година 320 жители, во

1961 година 310 жители, во 1971 година 266 жители, во 1981 година 323 жители, во 1991 година 53 домаќинства и 205 жители, во 1994 година 175 куќи, 45 домаќинства и 166 жители; во 2002 година 48 домаќинства, 156 станови и 188 жители (Македонци).

Денешниве сливничани се потомци на следниве постари фамилии: Босилковци, Диневци, Костовци, Калевци (Бибевци), Коруновци, Младеновци (доселени од Наколец), Мишевци, Наумовци (доселени од Царев Двор), Најдовци, Нечовци (Палашовци), Перовци, Секуловци (Поповци), Стојановци (Митревци) и Чешковци.

Сé до Втората светска војна во селото немало ниту еден жител со завршено средно образование, а по ослободувањето на земјата со вишо или високо образование се стекнале околу петнаесетина сливничани меѓу кои и универзитетските професори (браќата) д-р Предраг Поповски и д-р Душко Поповски.

Економски развој. Основни занимања со кои сливничани ја обезбедувале својата егзистенција секогаш биле поледелството и сточарството. Во рамките на поледелството најмногу се одгледувало жито (рж, пченица, пченка, јачмен), градинарски култури (пипер, патлиџан, зелка, праз, кромид, лук, компир и др.). Денес најмногу се одгледуваат јаболка и лозја. Во рамките на сточарството најмногу се одгледувале овци, кози, волови, коњи, свињи и др.). Повремено се занимавале со риболов, а доста се одело и на печалба.

Историјско минајќо. До 1912 година Сливница беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик. Селото активно учествувало во подготовките и текот на Илинденското востание. За селски војводи се спомнуваат мештапинот Ставре Поповски и Јонче Стасовски (од Љубојно). Во потерите на Турците по востаниците две куќи биле запалени. Во текот на турскиот период селото било често ограбувано и тероризирано од арнаутските разбојници.

Во Првата балканска војна селото падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна под бугарска окупација (прво бугарско) со што се најде и во зафатот на Македонскиот фронт. Во ова време, сé до пробивањето на фронтот, Сливница со својата поширока околина беше фортификациски

значително утврдена од страна на Централните сили во Преспа. Во 1916 година низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, грчки, српски). Во овие војни сливничани биле мобилизирани во војските на спротивставените страни (српската и бугарската), а некои од нив (во различни периоди) се бореле и на двете страни. Во еден период на војната, кога селото се најде во одбранбените позиции на бугарската војска, сливничани беа евакуирани во селата Рајца, Грнчари и Подмочани.

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под српско владение (второ српско) под кое остана сè до 1941 година со сите последици на српската денационализаторска и асимилаторска политика (српска власт, српска војска и полиција, српско писмо и јазик, српско училиште и учители, српска црква и попови, српска националност и презимиња и др.). Во 1921 година селото беше тероризирано од една поголема албанска разбојничка банда, кога биле изнудени 71 наполеон злато и 2700 динари. Во ова време селото беше во составот на општината Љубојно.

Во Втората светска војна Сливница падна под окупација на фашистичка Италија, со што се најде во составот на тн. "Голема Албанија". Во овој период, селото беше под непосредна контрола на балистичките сили на Муса Крања. По капитулацијата на Италија (8 септември 1943 година) Сливница беше слободна територија на НОАВМ. На 8 ноември 1943 година падна под окупација на фашистичка Бугарија под која остана сè до неговото ослободување (5 септември 1944 година). Во оваа војна сливничани беа на страната на НОАВ, неколкумина се бореа во редовите на партизанските одреди. Во август 1943 година во селото беше формиран НОО.

СОПОТСКО

Етник: *сојошџанец, сојошџанка, сојошџанче, сојошџани.*

Придавка: *сојошџски.*

Географска положба и граници. Во североисточниот дел на Преспанската Котлина, на околу 5 км источно од Ресен, длабоко вовлечено во една од југозападните пазуви на планината Бигла, на самиот источен раб од живописната долина опколена со шумовитите брда Бакојца, Порој, Црно Брдо, Мартинички Рид, Тумбишта и Перо Орница, во изобилство на диви и питоми растенија, на надморска височина од 922 м, се наоѓа селото Сопотско кое приближно лежи на 41-от степен и 06-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 05-та минута источна географска должина.

Постои предание дека Сопотско во минатото било два пати дислоцирано. За негови претходни локации се спомнуваат местностите Бела Нива, на околу 2 км северно и Трно Нива (Купот), на околу 2 км југоисточно од сегашната локација на селото. За времето и причините на дислокацијата нема конкретни податоци ниту други сознанија. Се претпоставува дека биле избегнувани прометните сообраќајници заради нападите од друмските разбојници. На старите локации до неодамна биле наоѓани остатоци (темели од куќите, делови од покуќнина и алат, градежен материјал, питоси и др.).

Сопотско граничи: од север со Златари и со подрачјето на општината Демир Хисар (во тој склоп со селото Смилево), од исток со подрачјето на општината Цапари (и во тој склоп со селата Гопеш и Гавата), од југ со Козјак и од запад со Ресен.

Атарот на Сопотско се простира на површина од 2044 хектари (околу 20,5 км²) и зафаќа рамничарско алувијално плодно и ридско - планинско земјиште обраснато со листокапна и иглолисна шума (бука, јавор, габер, дрен, леска, бор, смрека и др.). Борот е засаден околу 1960 година на локалитетите: Бакојца, Долги Рид, Марко Долиште и Гаотско Ливаче.

Низ атарот на селото течат два потока кај месното население познати како Крива Река (или Маркова Река) и Горна Река (или Кипровска Река) чии водотек во летниот период значително се намалува, дури пресушува. На овие реки некогаш работеле две воденици и три казани за варење ракија. Во селото постојат повеќе бунари и една чешма со чиста, лесна и студена вода. Се пренесува дека чешмата во центарот на селото е направена уште во времето на Првата светска војна од страна на бугарската војска.

Сите топоними во атарот на Сопотско имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Бела Нива, Белоцрквенска Тумба, Бачило, Балабајнца, Бела Војца, Горна Бакојца, Голем Камен, Горна Река, Глобоки Дол, Гадојца, Герото Ритче, Горна Цесна, Долна Цесна, Долна Бакојца, Дервен, Долги Рид, Долна Црква, Дрено Дол, Езеришта, Зеленка, Ишерец, Јона Дол, Кула, Киска, Курватица, Козјачко, Куштоец, Капкарица, Кобел, Кипровска Река, Леко Вода, Лгот, Лозја, Мартиншки Рид, Мангарица, Мискимон, Милошо Ливада, Мицја Чешма, Марко Долиште, Марковска Река, Марлит, Оревчина, Опаљна, Порој, Пајојца, Поткобел, Перо Орница, Под Леска, Рамништа, Река (Горна Река), Мали Ричиња, Рајкови Падиње, Рогојца, Сулеман Камен, Средни Ливадје, Суви Ливадје, Сопотско, Стари Лозја, Требуш, Тумбишта, Трно Нива, Толчи Колено, Тумчо Дол, Труно Мост, Црно Брдо, Црвен, Чуноец, Чакрица, Шишански Рид и други.

Сопотштани за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: "Горник" (северен), "Гаватски" (источен), "Долник" (јужен и југозападен) и "Ориѓанец" (западен и северозападен). Селото е најмногу изложено на јужните и западните ветрови кои се сметаат за дождоносни и потопли.

Историјски развој на селото. Сопотско е старо (повеќе вековно) национално, верски и јазично мешано село во кое сложено живеат христијани (православни Македонци) и Албанци (мухамеданци). Во различна форма на името (Зопоско, Сапоска, Сопоско, Спотско и Сопотско) селото се споменува во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 1519 и 1583 година во турските пописни документи (Методија Соколовски), во 1591 година во патописот на Иван Каваза¹⁸⁹, во 16 век во Слечевскиот кодик

(Селишчев) и кај Матковиќ¹⁹⁰, во 1865 година во патописот на Јохан Хан, во 1900 година во делата на Васил К'нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1925 година кај Ѓорѓе Киселиновиќ, а потоа кај Јован Хаџивасилевиќ, Влогимјез Пјанка и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјез Пјанка пишува дека истото е произведено со суфиксот "-ско" од апелативот "сопот" (извор чија вода излегува од земјата со јак шум) и спаѓа во топографски имиња. Денешниве сопоштани немаат преданија ниту легенди за името на своето село. Села со име Сопот има во Тиквешко, Велешко, Кумановско и Дебарско, а Сопотница во Демирхисарско.

Сопотско е село од собран тип, со преку 100 стари но реновирани и новоизградени куќи, ѕидани од камен и плитар, а новите од блок-тула, на приземје и кат, доминираат белите фасади. Околу куќите постојат дворни места во кои се изградени стопански и други објекти (плевни, штали, зимници, тремови, летни куќни, гаражи, магацини, гумна, бунари и др.) или се претворени во парцели на градинарски и овошни насади. Сè до годините на втората светска војна, по својата големина и убавина, се истакнувале куќите на: Јордан и Живко Инџевски, Дрија Марковски, Панде Балаловски, Христо Балаловски, Христо Рашмов, Лито Шаќири, Панде Калановски и други, изградени во периодот меѓу двете светски војни, со печалбарски пари. Денес, тој примат го носат куќите на: Јордан Балаловски, Гога Балаловски, Борис Гаватски, Иљче Рајчановски, Кадрија Назифовски, Демир Шаќири и други, изградени околу 1975 година. Селото го вкрстосуваат повеќе улици од кои една асфалтирана. Според групираниста на куќите и семејствата селото се дели на четири поголеми маали: Кипровска (источниот), Крстановска (северниот), Марковска (западниот) и Турска Маала (северозападниот дел на селото).

Со своја прва училишна зграда селото се здобило во 1922/23 година. Сега децата учат во зградата на задружниот дом изграден во 1950 година, со електрична енергија во 1952, со систем за наводнување во 1957, со телевизиски прием околу 1965, со асфалтен пат во 1970, со телефонски приклучоци во 1985 и со водовод во 1987 година. Во периодот меѓу двете светски војни во селото работеле повеќе анови (на Литовци, Пецалевци и Мушиковци)

¹⁸⁹ Македонија во делата на странските патописци, 1371-1777 (Александар Матковски).

¹⁹⁰ Матковиќ Петар, Путовања по Балканском Полуотоку 16 вијека, ЈА, СХХХVI.

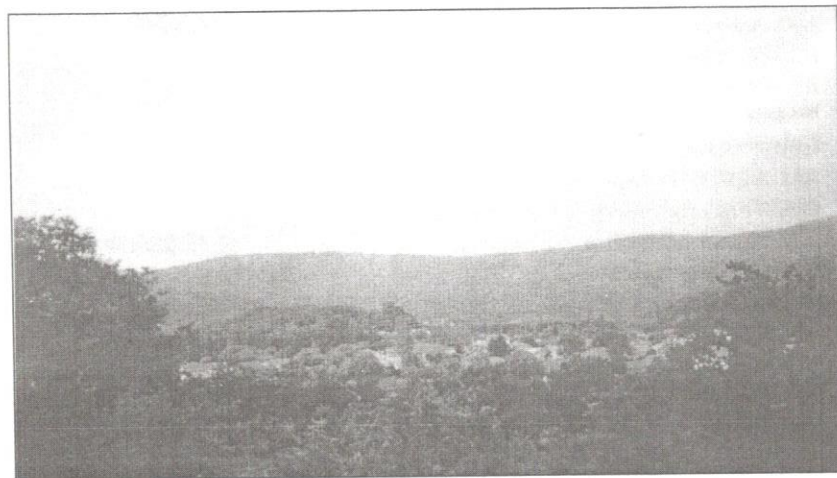
и продавници (на Панде Бутинчето и на Гоше и Мице Машковски). Денес во селото постојат две продавници на стока за широка потрошувачка.

Во атарот на Сопотско постојат повеќе локалитети од археолошко значење и тоа: **Бела Нива**, депо на средновековни монети. На околу 2 км северно од селото, во нивата на Ставре Стојчевски, во 1955 година е најдено депо со 2400 монети, а во 1961 година биле откриени 427 бакарни скифати од 12 и 13 век. Монетите се чуваат во Музејот на Македонија во Скопје и во Заводот и Музеј во Охрид. **Јане Дол**, осамен наод од доцноантичкото време. Во нивата на Тасе Крстевски некогаш биле откопани три питоси. **Св. Никола**, осамен наод од римското време и средновековна црква со некропола. При изградбата на новата црква "Св. Никола", биле откриени темели од постара црква. Во олтарниот дел од црквата е најдена мермерна плоча со грчки натпис. Освен таа, најдени се уште три поголеми плочи, а по должината на темелите бронзени меонети - скифати. Западно и јужно од новата црква се забележуваат монолитни камени плочи од гробни конструкции. Плочата со натписот се чува во Музејската збирка во Ресен, а останатите три се пред влезот на црквата. **Трно Нива**, населба од римскиот период. На 2 км југоисточно од селото, лево од патот за селото Козјак, во нивите на Јордан Венцов и Крсте Тасевски, се наоѓаат фрагменти од керамички садови и градежен материјал.¹⁹¹ Во месноста Лгот спрема селото е откриена водоводна мрежа од непознато време, градена со керамички цевки. Такви цевки се откриени и во селото, кај куќата на Здравко Кукуљ, а во близина на куќата на Зуљфо некогаш бил откопан питос.

Во Сопотско постојат три верски објекти (две цркви и една џамија). *Црквата "Св. Никола"*, во североисточниот дел на селото, изградена во 1862 година, на пошумена височинка, има богат иконостас и убава камбанарија. Во кругот на црквата се селските христијански гробишта. *Манасијирчето "Св. Никола"* се наоѓа на околу 1 км јужно од селото. Нема податок ниту друго сознание за годината на неговото подигнување. Во 1970 година, по иницијатива на мештанинот Илија Шикалевски е обновено. На празникот Свети Константин и Елена (3 јуни) православните сопоштани тука одржуваат свој собор. *Џамијата*, која нема свое име се наоѓа во тн. Турска Маала. Нема податок за нејзината изградба, само усно се пренесува дека не е многу стара. Гробиштата на припадниците

на исламската вероисповед се наоѓаат источно од селото, во подножјето на месноста Тумбишта.

Православните сопоштани за своја општа селска слава ги имаат Св. Никола - летен (22 мај) и Св. Константин и Елена.

Панорама на с. Сојојско (фотографија Л. Стојчевски, 2001 г.)

Демографски развој. Во текот на своето постоење Сопотско го бележи следниов демографски развој: во 1519 година селото имало 93, а во 1583 година 53 семејства (М. Соколовски); во 1865 година 30 куќи од кои 5 мухамедански (Ј. Хан); во 1889 година 77 куќи од кои 45 македонски и 32 помачки и 62 македонски семејства со вкупно 324 жители и 32 помачки семејства со вкупно 130 жители од машки пол (С. Верковиќ); во 1900 година 495 жители од кои 420 Македонци - христијани и 75 Македонци - мухамеданци (В. Кичов); во 1902 година 131 куќа и 651 жител (Л. Огненов); во 1912 година 99 куќи од кои 85 македонски и 14 турски и вкупно 678 жители од кои 606 Македонци и 70 Турци (Г. Трајчев); во 1925 година 100 куќи (Г. Киселиновиќ) и во 1949 година 139 куќи и 691 жител од кои 126 муслимани (Б. Русиќ).

Според државните пописи на Република Македонија во повоениот период селото бележи: во 1953 година 697 жители, во 1961 година 643 жители, во 1971 година 533 жители од кои 444 Македонци, 86 Албанци и 3 останати, во 1981 година 570 жители, во

¹⁹¹ Археолошка карта на Република Македонија, стр.342.

1991 година 96 домаќинства и 321 жител, во 1994 година 120 станови, 77 домаќинства и 246 жители од кои 215 Македонци, 30 Албанци и 1 Србин; во 2002 година 73 домаќинства, 134 станови и 222 жители од кои 184 Македонци, 36 Албанци и 2 останати.

Денешните сопоштани се потомци на следниве фамилии: а/ *македонски*: Балаловци, Геговци, Ѓаштани (најверојатно дојдени од селото Ѓавата), Инџевци, Крстановци, Калановци, Мишевци, Марковци, Котевци, Нечовци, Пецалевци, Патриковци, Канчовци, Ризовци, Рашмовци, Стојчевци, Србиновци, Станковци, Свирковци, Темелковци, Ќипровци, Ќосевци (Макашовци) и Шикалевици. б/ *албански*: Бидовци, Ќеримовци, Литовци (Шаќировци) некогаш дојдени од Грција, Феимовци и Џељовци.

Сопоштани со основно образование почнале во годините пред Илинденското востание, но заради востанието и војните што потоа уследиле истото се одвивало со подолги прекини и на туѓи јазици (бугарски и српски). До Втората светска војна селото имало само четири жители со завршено средно образование, а по војната со вишо или високо образование се стекнале преку дваесетина сопоштани. Од ова село потекнуваат Реиз Шаќири, некогашен министер во Владата на НРМ, Рејсула Шаќири, некогашен пратеник во Собранието на СРМ и секретар за здравство во ИС на СРМ, а се говори дека во селото се родиле и бугарскиот писател, историчар и дипломат Симеон Радев и познатиот белградски новинар Бошко Булатовиќ - Виб, чија мајка тука работела како учителка.

Економски развој. Сопοштани својата егзистенција секогаш ја обезбедувале преку поделството, сточарството, занаетчиството и печалбарството. Во рамките на поделството најмногу се произведувало жито (пченица, 'рж, јачмен, овес, пченка и др.), се одгледувале градинарски култури, лозја, тутун и друго. Денес преовладува овоштарството (јаболка). Во рамките на сточарството најмногу се чувале овци, кози, коњи, волови, крави, биволи и друго. Денес сточарството е наполно згаснато. Во занаетчиството имало шивачи, воденичари и друго. Денес повеќе сопоштани работат во органите на државната управа, општествените дејности и стопанството.

Историјско минато. До 1912 година Сопотско беше под турско владение, но не и беговски чифлик. Во подготовките и текот на илинденското востание селото земало активно учество со своја востаничка чета предводена од војводата Павле (мешта-

нин) во која имало и Албанци. Не можејќи да ги издржи патилата на турското ропство, селото целосно се вклучило кон востаниците. Дома останале само изнемоштените лица.¹⁹²

Во Првата балканска војна (ноември 1912 година) селото падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна (октомври 1915 година) под бугарска окупација (прво бугарско). Подоцна, со поместувањето на фронтот, низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, грчки, српски). Во текот на овие војни сопоштани беа мобилизирани во војските на спротивставените страни (српската и бугарската), а некои од нив, во различни периоди, се бореле и на двете страни. Се пренесува сеќавање дека во ова време селото било зафатено со некоја тешка болест од која умреле повеќе жители.

По завршувањето на првата светска војна, селото повторно се најде под српско владение (второ српско) под кое остана сè до 1941 година со сите последици на српската денационализаторска и асимилаторска политика (српска власт, српска војска и полиција, српски јазик и писмо, српски училишта и учители, српска црква и попови, српска националност и презимиња и др.). Во овој период Сопотско беше во склопот на општината Јанковец.

Во Втората светска војна падна под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугарско), под која остана сè до неговото ослободување (септември 1944 година). Во текот на оваа војна сопоштани беа на страната на НОАВ во која загинаа двајца жители.¹⁹³ Уште во 1936 година во селото беше формирана воспитна група, во септември 1939 година организација на КПЈ, во септември 1941 година организација на СКОЈ, пролетта 1942 година Месен воен поткомитет, а во август 1944 година НОО.

Во знак на вечно сеќавање и благодарност на жртвите од НОАВ, во селото се подигнати следниве спомен обележја: Спомен-биста на првоборецот и првата жртва на НОПО "Даме Груев" Стерјо Ѓоргиевски и спомен-плоча посветена на загиналите првоборци од селото.

¹⁹² Турски документи за Илинденското востание, Архив на Македонија, Скопје, 1993, стр. 150

¹⁹³ Загинати: Михајло Нечовски и Ванко Марковски.

Стење

Етник: *сѿенчанец, сѿенчанка, сѿенчанче, сѿенчани.*
Придавка: *сѿенски.*

Географска положба и граници. На самиот брег од северозападниот залив на Големото Преспанско Езеро или во источното подножје на планината Галичица, од левата страна на патот Битола – Корча, на 2 км од македонско – албанската граница, во мала речиси изолирана крајезерска тераса, на надморска височина од околу 855 м, се наоѓа селото Стење кое приближно лежи на 40-от степен и 56-та минута северна географска ширина и на 20-от степен и 55-та минута источна географска должина.

Стење е дислоцирано село. За негова претходна локација се споменува месноста Св. Атанас (зад стените), на околу 1,5 км јужно од денешната локација на селото. Нема податок ниту друго сознание кога селото е дислоцирано, а за причина се спомнува поплавувањето од надојдените води на Езерото.

Стење граничи: од север со Отешево, од североисток и исток со водите на езерото, од југ со Коњско и територијата на Република Албанија (во тој склоп со селата Туминец и Горна Горица) и од запад со Лесковец.

Атарот на Стење се простира на површина од 1743 хектара (околу 17,5 км²) и зафаќа рамничарско каменито посно и ридско – планинско карстно земјиште претежно обраснато со даб, јасен, леска, кленика, смрека, фоја, дрен, јавор и друго, а во повисоките делови на планината се простираат тревнати терени, посебно на локалитетите: Таван, Слива, Теснион Камен и Нова Галичица. Од вкупната површина на атарот 250,6 хектари се обработливо земјиште, 17,6 хектари пасишта и 1410,7 хектари шуми.

Сите топоними во атарот на Стење имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Белица, Бочка, Бела Неда, Брестинана, Бурана, Бојко Јама, Блачки Дол, Благичка, Бунарарки, Врба, Волк, Висон, Вршињана, Вртушка, Воден Камен, Волон Ибушон, Влашко Бачило, Габри, Главни Пат, Горна Јама, Голема Горица, Горни Кравајки, Долги Нивишта, Дукојца, Дрен, Долон,

Долчено, Долни Кравајки, Единакон, Западон, Јариче, Заногана, Инка, Иљо Нивче, Јаор, Јамче Келепурче, Колиба, Кула, Казан, Крава, Клепиш, Коликрава, Курсија, Камејнца, Котарине, Крши Колац, Лазот, Личо Јама, Ливада, Лесковска Река, Мемедица, Мала Горица, Мијучаец, Мартина Река, Магарица, Осој, Поданче, Пипера, Пољанка, Петровден, Потпљуски, Пречно Брдо, Рото, Ролчаец, Рудник, Редеш, Синорон, Св. Петка, Смрдливица, Свиља Јама, Стојна Нива, Сливана, Слатина, Стење, Секула Река, Топола, Турска Ливада, Трлана Несторон, Керамиште, Кошон, Фурнана, Фурнана Несторова, Црвена Стена, Црна Пешта, Црквана, Цесна, Црни Улишта, Царина, Црквишта, Чолопер, Четкарица, Шаа и други.

Стенчани за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Север” (северен), “Долник” (источен), “Југ” (јужен), “Сгорен” (западен) и “Пиргар” (северозападен). За суви и студени ги сметаат северниот и источниот, а за топли и дождоносни јужниот и западниот ветер.

Историјски развој на селото. Стење е старо (повеќе вековно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во различна форма на името (Стение, Стјење, Стен, Стене и Стење) неговото постоење е забележано во повеќе извори од различни периоди. Најрано, во Слелчевскиот кодик од 16 век (Селишчев), во 1519 и 1583 година во турските пописни документи (Методија Соколовски), во 1845 година во патописот на рускиот славист Виктор Григорович, во 1865 година во патописот на Јохан Хан, во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К’нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1925 година кај Ѓорѓе Киселиновиќ, а потоа кај Јован Хаџивасилевиќ, Влогимјеж Пјанка и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е топографско примарно, рамно на апелативот “стена” во колектив. И самите стенчани сметаат дека нивното село името го добило по стените кои го надвисувале на неговата првобитна локација. Село Стенче има во Тетовско, а Стенско во Костурско.

Стење е село од собран тип, со околу 130 домаќинства и преку 260 обновени или новоизградени куќи од кои околу 100 викендици, речиси сите на приземје и кат. Околу куќите постојат ог-

радени или отворени вкусно уредени дворни места во кои се подигнати и други објекти (гаражи, летни куќи и др.), а во некои и овошни насади. На куќите преовладуваат белите фасади кои му даваат белег на туристичка населба. До годините на Втората светска војна, по својата големина и убавина се истакнувале куќите на: Луковци, Глигоровци, Несторовци и Кондовци. Денес, тој примат го носат куќите на Горички, Календаровци, Кондовци и Цветковци.

Со своја прва училишна зграда селото се здобило во 1949, со електрична енергија во 1958, со телевизиски прием во 1965, со водовод во 1968, со асфалтен пат во 1975 и со телефонски приклучоци во 1989 година.

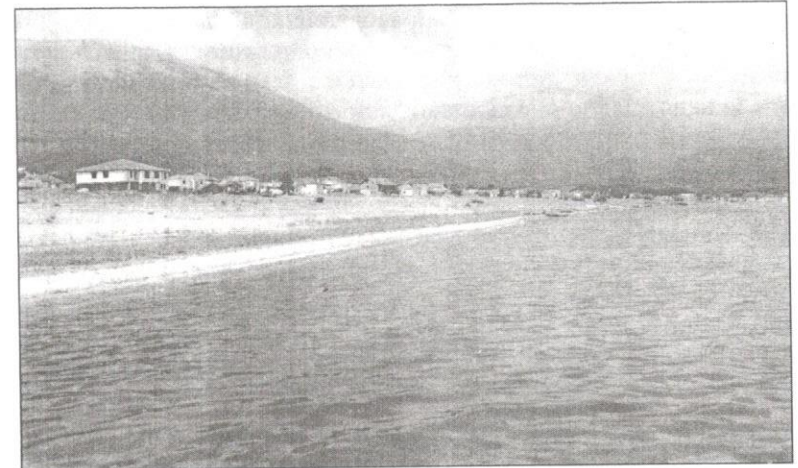
Во атарот на Стење постојат повеќе локалитети од археолошко значење и тоа: **Кула**, средновековна тврдина. На 1 км југозападно од летувалиштето Царина, на висок рид со зарамнето плато, постојат остатоци од средновековна тврдина. **Лозјата**, населба од неолитското време. На 2 км западно од селото, на површината на селските лозја се забележуваат фрагменти од керамички садови и голем број орудија од камен и кремен. **Певчиња** (Градиште – Варници), населба и некропола од римското време. На 0,5 км југоисточно од селото, на брегот од езерото, при експлоатација на песок, биле откриени темели од објекти и гробови од големи камени плочи. **Св. Атанас**, старохристијанска црква. На околу 1 км јужно од селото, покрај патот за селото Коњско, се наоѓа црквата “Св. Атанас”. При трасирањето на патот (покрај црквата) биле откриени остатоци од постар објект – црква, градена со камен и варов малтер, како и едно столче од мермер со врежан грб. **Четкарица**, населба од доцноантичкото време. На околу 1,5 км северозападно од селото, по површините на нивите се среќаваат фрагменти од керамички садови, питоси, тегули и друг градежен материјал. **Трафостаница**, средновековна некропола. На излезот од летувалиштето Царина кон селото Стење, кога се градела трафостаницата (1950) биле откриени неколку гробови со ориентација запад – исток и во нив биле најдени бронзен крст, прстен со врежана човечка фигура, бронзена белезица и други гробни прилози.¹⁹⁴

Во Стење постојат три верски објекти: *Црквата “Св. Атанас*, на околу 1,5 км јужно од селото, се пренесува дека потекнува од 15 или 16 век. Во нејзиниот круг се селските гробишта.

¹⁹⁴ Археолошка карта на Република Македонија, стр.342.

Црквата “Св. Кирил и Методиј”, се наоѓа во селото, изградена во периодот од 1911 до 1927 година. Југозападно од денешната локација на селото, покрај Езерото во правецот на Коњско, постои мала пештерска црква “Св. Петка”.

Стенчани немаат своја општа селска слава, но имаат повеќе фамилијарни: Св. Никола – зимен, Св. Петка – летна, Митровден, Св. Атанас, Благоец, Св. Ѓорѓија и Ѓурѓовден.

Панорама на с. Стење (фотографија Пејтар Сиврев, 2002 г.)

Демографски развој. Во текот на своето постоење Стење го бележи следниов демографски развој: во 1519 година селото имало 149, а во 1583 година 95 семејства (М. Соколовски); во 1865 година 12 христијански куќи (Ј. Хан); во 1889 година 23 куќи, 35 семејства и 165 жители (С. Верковиќ); во 1900 година 168 жители (В. К’нчов); во 1902 година 23 куќи и 175 жители (Л. Огненов); во 1912 година 18 куќи и 158 жители (Г. Трајчев), во 1925 година 22 куќи и 225 жители (Г. Киселиновиќ).

Според државните пописи на Република Македонија во повоениот период селото бележи: во 1953 година 517 жители, во 1961 година 477 жители, во 1971 година 454 жители, во 1981 година 558 жители, во 1991 година 331 жител, во 1994 година 235 станови, 94 домаќинства и 324 жители; во 2002 година 129 домаќинства, 259 станови и 438 жители (Македонци).

Стенчани се потомци на следниве постари фамилии: Аљовци, Бакровци, Гомлезаровци, Чолаковци (доселени од Појани – Албанија), Глогоровци (доселени од Горна Горица), Кондовци, Календаровци (доселени од Појане – Албанија), Младеновци, Наумовци, Нечовци (доселени од Гура – Албанија), Несторовци (доселени од Гура – Албанија), Павлевци, Танчевци (доселени од Глобочани), Трајковци (доселени од Појане – Албанија), Тасевци (доселени од Гура – Албанија), Ужановци, Цветковци и Чолаковци.

Стенчани со основно образование почнале уште во времето на турското владеење (најверојатно околу 1900 година). До годините на Втората светска војна Стење немало ниту еден жител со завршено средно образование, а по војната, со вишо или високо образование се стекнале околу дваесетина стенчани.

Економски развој. Својата егзистенција стенчани секогаш ја обезбедувале преку поделството, сточарството, ловот и риболовот, производството на кумур и вар, пчеларството и печалбарството. Денес повеќемина жители работаат во државните и општествените служби, трговијата и производните претпријатија. Постепено се развива и туризмот.

Историјско минајќо. До 1912 година Стење беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик. Во текот и подготовките на Илинденското востание земало активно учество со своја востаничкачета од 21 човек, под раководство на Јоше (од Подмочани). По Илинденското востание селото беше често ограбувано од арнаутските араамиски дружини.

Во Првата балканска војна (ноември 1912 година) падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна (октомври 1915 година) под бугарска окупација (прво бугарско). Подоцна, со поместувањето на фронтот, низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, српски, грчки). Во овие војни стенчани беа мобилизирани во војските на спротивставените страни (српската и бугарската), а во 1917 и 1918 година цивилното население беше евакуирано во селото Горна Горица. Селото беше целосно разурнато.

По завршувањето на Првата светска војна, Стење повторно се најде под српско владение (второ српско) под кое остана сè до 1941 година со сите последици на српската денационализатор-

ска и асимилаторска политика (српска власт, српска војска и полиција, српски говор и писмо, српски училишта и учители, српска црква и попови, српска националност и презимиња). Во овој период Стење беше општинско седиште во чиј состав влегуваа уште осум села Отешево, Стење, Волкодери, Покрвеник, Шурленци, Лавци, Лесковец и Стипона).

Во Втората светска војна падна под окупација на фашистичка Италија (мај 1941 година), со што се најде во составот на тн. "Голема Албанија". По капитулацијата на Италија (8 септември 1943 година) падна под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугарско) под која остана сè до неговото ослободување (5 септември 1944 година). Во текот на оваа војна селото беше на страната на НОАВ. Загинаа 6 жители (5 како борци на НОБ, а 1 беше жртва на окупаторскиот терор).¹⁹⁵ Во знак на признание и сеќавање на паднатите борци, во селото е подигната спомен – плоча. Пролетта 1942 година во селото беше формиран актив на КПЈ, во јуни 1943 НОО, а во април 1944 година организација на КПМ.

¹⁹⁵ Загинати: Круме Кондовски, Славе Несторовски, Ристо Поповски, Сандре Стојановски, Славе Настевски и Андрија Наумовски.

немало школувани жители, ниту своја училишна зграда. Секогаш децата учеле во соседното село Горно Дупени.

Во атарот на Стипона постојат две цркви и едно светиче. Црквата „Св. Горѓија“, веднаш под селото, изградена во периодот меѓу двете светски војни. Во нејзиниот двор се селските гробишта. Црквата „Св. Петка“, на околу 2 км југоисточно од селото, изградена во 1990 година. Светицето „Св. Недела“, се наоѓа на околу 1 км југоисточно од селото.

За свои општи селски слави Стипона ги имала: „Голема Богородица“ (28 август) и „Св. Петка – зимна“ (27 октомври).

Демографски развој. Во текот на своето постоење Стипона го бележи следниов демографски развој: во 1519 година селото имало 18 куќи, а во 1583 година 8 семејства (М. Соколовски); во 1889 година 2 куќи, 4 семејства и 21 жител (С. Верковиќ); во 1900 година 30 жители (В. К’нчов); во 1902 година 2 куќи и 22 жители (Л. Огненов); во 1912 година 4 куќи и 41 жител (Г. Трајчев); во 1925 година 2 куќи и 14 жители и во 1949 година 5 куќи и 40 жители (Б. Русиќ).

Според државните пописи на Република Македонија во повоениот период селото бележи: во 1953 година 38 жители, во 1961 година 44 жители, во 1971 година 46 жители. Околу осумдесеттите години на 20 век селото е целосно напуштено.

Економски развој. Стипонци сè до 1948 година, својата егзистенција ја обезбедувале работејки на манастирскиот имот (поледелство и сточарство). По расформирањето на земјоделските задруги, земјата и стоката беа вратени во сопственост на домаќинствата.

Историјско минајќо. До 1912 година Стипона беше под турско владение, а во тој склоп, извесно време, и беговски чифлик. Во подготовките и текот на Илинденското востание земало активно учество. Загина еден жител.

Во Првата балканска војна (ноември 1912 година) селото падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна (октомври 1915 година) под бугарска окупација (пр-

во бугарско). Подоцна низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, српски, грчки).

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под српско владение (второ српско) под кое остана сè до 1941 година со сите последици на српската денационализаторска и асимилаторска политика. Во овој период Стипона беше во составот на општината Стење, а потоа и на Царев Двор.

Во Втората светска војна падна под окупација на фашистичка Италија, со што се најде и во составот на тн. „Голема Албанија“. По капитулацијата на Италија (8 септември 1943 година) падна под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугарско), под која остана сè до неговото ослободување (5 септември 1944 година). Во текот на војната селото беше на страната на НОАБ. При крајот на февруари и средината на март 1943 година во селото престојувал и НОПО „Даме Груев“.

Царев Двор

Етник: *царедворец, царедворка, царедворче, царедворци.*
Придавка: *царедворски.*

Географска положба и граници. На околу 5 км јужно од градот Ресен и на исто толкава оддалеченост од северниот брег на Големото Преспанско Езеро, на раскрсницата од патот Битола - Корча и Ресен - Езерани, потонато во широката рамница на плодното Ресенско Поле, во летниот период речиси целосно сокриено во бујното зеленило на разновидни диви и питоми растенија, на надморска височина од 861 м, се наоѓа селото Царев Двор кое приближно лежи на 41-от степен и 03-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 01-та минута источна географска должина.

Званични податоци ниту други сознанија нема дека Царев Двор е дислоцирано село. Само кај некои царедворци провејува претпоставката за можноста дека селото на двапати е преместено. Како негови можни претходни локации се наведуваат: месноста Село, во југоисточниот дел на селото, во непосредна близина на селските гробишта и тн. "Долна Црква" и Селски Лозја, северно од денешната локација на селото. Во поткрепа на ова се истакнува фактот што и на двете локации некои од постарите царедворски фамилии (Целовци, Андоновци, Принцевци и др.) имаат мали обработливи парцели за кои се претпоставува дека тие некогаш биле нивни дворни места. Покрај ова уште се истакнува дека во месноста Село постои локалитет викан "Цело Колиба" што укажува на можноста дека таму некогаш се живеело во колиби, а подоцнежното подигнување на "Долна Црква" на темели од претходна (стара) црква, упатува на можноста дека таа населба имала и своја црква околу која и денес се среќаваат гробни плочи. Исто така, се истакнува веројатност дека првата локација била напуштена поради загрозеност од надојдените води на Езерото, а втората ("Селски Лозја") покрај која минувал тн. "Царски Пат", поради загрозеност од карванските патници или острата микроклима, бидејќи таа се нао-

ѓала во средиштето на струењето на воздушните маси на правецот Гавата - Галичица.

Царев Двор граничи: од север со Ресен, од исток со Горна и Долна Бела Црква, од југ со Езерани и Дрмени и од запад со Горно Дупени и повторно со Дрмени.

Атарот на Царев Двор се простира на површина од 754 хектари (околу 7,5 км²) и зафаќа исклучително рамничарско алувијално обработливо плодно земјиште. Од вкупната површина на атарот 682,5 хектари се обработливо земјиште, 16,0 хектари пасишта и 1,0 хектари шуми. Царев Двор е село кое има услови за развој само на поделелската функција.

Низ атарот и селото тече Болшница (Болнска Река), чиј водотек во летниот период значително се намалува или сосема пресушува, посебно последниве триесетина години, поради екстремниот сушен период и зафатот на водите за наводнување на обработливите површини во нејзиниот горен тек.

Сите топоними во атарот на Царев Двор имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Арапица, Ајдарица, Амбака, Бајрамица, Болшница, Влашкине, Герамидница, Голобарник, Голешајнца, Гротче, Големи Ливаѓе, Градник, Дандилица, Елински Пат, Езеренско, Есење, Кај Дабон, Карасмајлиците, Љабојца, Лозјата, Ливачко Речиште, Лигоец, Мел, Нурон, Кладенец, Немшоец, На Гробон, Орешје, Пајоско, Петринсконо, Пречни Пат, Прешлинков Мост, Певчина, Рачунојне, Ридон, Ракидјено, Сталев Р'веник, Стара (Голема) Река, Сандрачица, Скендерица, Сливче, Селски Лозја, Стари Куќи, Турски Гробишта, Царев Пат, Цицкоец, Ќорбеџица, Целои Колиби, Шамак, Шавчеи Јасики и други.

Царедворци за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: "Север" (северен), "Исток" (источен), "Долник" (јужен), "Шурлежанец" (југозападен), "Сгорен" или "Јавчанец" (западен и северозападен). Селото е подеднакво изложено на сите ветрови. За суви и студени се сметаат северниот и источниот, а за дождоносни и потопли јужниот и неговата југозападна варијанта.

Историјски развој на селото. Царев Двор е старо (повеќевековно) национално верски и јазично мешано село во кое сложено живеат христијани (православни Македонци) и Турци - мухамеданци. Турците во ова село се со чувство на чиста турска националност и во секојдневниот живот го употребуваат својот мајчин

(турски) јазик. Во различна форма на името (Црв Двор, Царисвор, Царедвор, Царесдвор, Цареви Дворови и Царев Двор) селото е забележано во повеќе извори од различни периоди. Најрано во турските пописни документи од 1519 и 1583 година (Методија Соколовски), потоа во 16 век во Слџпчевскиот кодик (Селишчев), во 1865 година во патописот на Јохан Хан, во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К'нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1925 година кај Ѓорѓе Киселиновиќ, а потоа кај Јован Цвијиќ, Јован Хачивасиљевиќ и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е придавскоименски состав со посесивно значење. Во преданијата на царедворци името на селото се поврзува со легендите за постоењето дворец на царот Самуил на ова место. Кај жителите на ова село постојат и други преданија кои можеби упатуваат на извесна историска вистина. Така на пример, едно од нив говори: дека пред повеќе стотини години, на својот пат за некаде, некој си цар и неговиот везир неколку дена престојувале во локалитетот на денешното село Царев Двор, така што својот шатор царот го раширил на денешното место Царева Нива, а неговиот везир на денешното место Везирова Нива. По овој кус престој на царот, прво местото, а потоа селото биле наречени Царев Двор. како места со можни историски имиња во атарот на Царев Двор, уште се споменуваат: Царев Пат, Скендерица и Ќорбеџица.

Царев Двор е големо и убаво уредено село од собран тип, со преку 430 куќи, обновени или новоизградени, на приземје и кат, внатре современо опремени на кои се забележуваат разновидни и разнобојни фасади. Околу куќите постојат помали или поголеми овошни градини и вкусно оградени дворни места во кои се наоѓаат потребните стопански и други објекти (магацини, гаражи, тремови, фурни, плевни, штали и др.). До годините на втората светска војна, по својата големина и убавина, се истакнувале куќите на: Христовски Илче, Келепуровски Тошо, Бучковски Мите, Радевски Стево, Прцуловски Илија, Наумовски Пере и други, изградени меѓу двете светски војни, со печалбарски пари. Тој примат денес го носат куќите на: Бошко Радевски, Миха Костовски, Кирчо Тански, Танас Тански, Мире Кардаш, Мете Метовски, Јашар Ајруловски, Хаде Кантуровски, Шабан и Набија Абашовски и други, изградени во периодот меѓу 1965 и 2000 година.

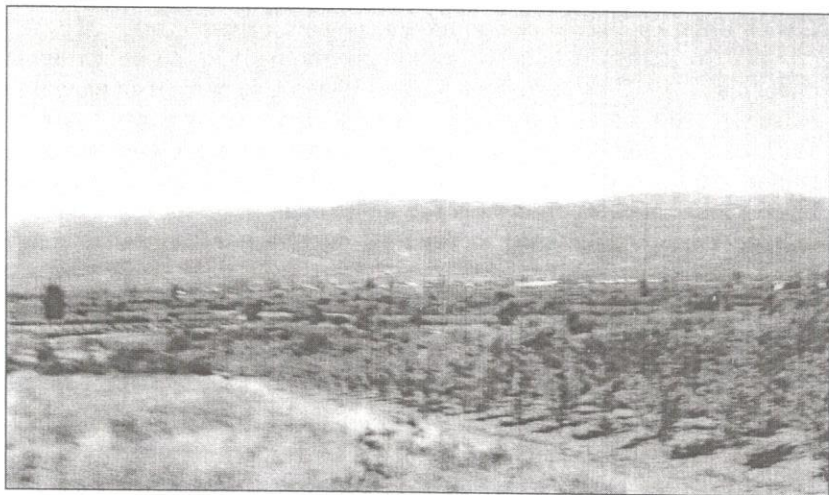
Според групираноста на куќите и семејствата, Царев Двор се дели на повеќе маали: Андоновска (Средна Маала), Келепуровска (источниот дел на селото), Поповска (Горна Маала), Прцуловска (западниот дел на селото), Кантуровска (јужниот дел на селото) и Ајруловска (југоисточниот дел на селото). Царедворци истакнуваат претпоставка дека Царев Двор некогаш било развиена трговска населба, поткрепувајќи го ова со постоењето на седумте влезно-излезни патишта (за Битола, Ресен, Долна Бела Црква, Езерани, Дрмени, Лавци и Горно Дупени), постоењето на црквиче "Меркурија" (според нивното кажување светец на трговијата) и преданијата дека на овој терен (меѓу Царев Двор и Лавци) некогаш живееле Евреи (познати како носители на трговијата). Денес Царев Двор крајпатно се проширува на сите страни.

Со пошта селото се стекнало околу 1950, со електрична енергија во 1952, со задружен дом во 1949/50, со систем за наводнување во 1960, со телевизиски прием во 1965, со асфалтен пат во 1967, со водовод околу 1980 и со телефонски приклучоци во 1981 година. На околу 0,5 км источно од селото во 1982/83 година е изградена фабрика за производство на овошни сокови. Денес селото има четири продавници на стока за широка потрошувачка и две кафани.

Во Царев Двор постојат две цркви и една џамија. *Црквата* "Св. Никола", во северниот дел на селото, изградена во 1875 година. Во црквата постои спомен соба, а на нејзината источна страна и спомен-плоча на која пишува: "Во тремот на оваа црква живееше од есента 1941 година до пролетта 1942 година и оттука неуморно работеше на јакнење на партиската организација и подготовките за вооружено востание во Преспа, инструкторот на ПК на КПЈ за Македонија Јосиф Јосифовски - Свештарот. Општински одбор на Сојузот на борците од НОВ - Ресен". Во врска со градбата на оваа црква кај царедворци постои предание кое говори: Кога царедворци наумиле да градат своја црква, турските власти не дозволувале. Тогаш селаните се послужиле со невообичаен трик. Земале еден камен и на него исклесале крст. На есента каменот го закопале в земја, на местото каде што намериле да ја градат црквата. На пролетта наредната година, кој знае по кој пат, отишле кај надлежните турски власти со своето барање и им рекле: ако се почне со копање на тоа место (посочувајќи го местото каде што требало да се гради црквата) ќе се најде "божји знак". Кога тоа го слушнале Турците, веднаш копањето го дозволиле, а кога бил пронајден каменот со крстот, ја дозволиле и градбата на

црквата. Црквата ѝн. "Долна Црква" (сè уште не осветена), во југоисточниот дел на селото, лево од патот Царев Двор - Езерани, се прикажува дека е стара, но обновена околу 1920 година. Во кругот на истата се гробиштата на православните царедворци. Цамијаџија, се наоѓа во центарот на селото. Мештаните пренесуваат сеќавање дека е доста стара, но обновена во 1974 година. Муслиманските гробишта се наоѓаат североисточно од селото, во месноста Царев Пат.

Царев Двор нема своја општа селска слава, а за фамилијарни ги има: Св. Никола (зимен и летен), Св. Петка, Св. Горгија, Св. Димитрија и Меркурија.

Панорама на с. Царев Двор (фотографија В. Јовановски 2003 г.)

Демографски развој. Во текот на своето постоење Царев Двор го бележи следниов демографски развој: во 1519 година селото имало 107 христијански семејства, а во 1583 година 68 христијански и 2 муслимански семејства (М. Соколовски); во 1865 година 10 помачки куќи (Ј. Хан); во 1889 година 125 куќи од кои 85 македонски и 40 помачки и 119 македонски семејства со вкупно 602 жители и 136 помачки жители од машки пол (С. Верковиќ); во 1900 година 1025 жители од кои 650 Македонци - христијани, 350 Македонци - мухамеданци и 25 Турци (В. К'нчов); во 1902 година

214 куќи и 1141 жител (Л. Огненов); во 1912 година 180 куќи од кои 150 македонски и 30 турски и 1180 жители од кои 1030 Македонци и 150 Турци (Г. Трајчев); во 1925 година 215 куќи од кои 150 христијански и 65 муслимански и 974 жители од кои 677 христијани и 270 муслимани (Г. Киселиновиќ).

Според државните пописи на Република Македонија во повоениот период, селото бележи: во 1953 година 1327 жители, во 1961 година 1303 жители, во 1971 година 1152 жители (832 Македонци, 308 Турци, 5 Албанци и 3 останати), во 1981 година 1233 жители, во 1991 година 236 домаќинства и 1046 жители, во 1994 година 310 куќи, 197 домаќинства и 708 жители од кои 612 Македонци, 95 Турци и 1 Албанец; во 2002 година 161 домаќинство, 258 станови и 605 жители од кои 520 Македонци, 81 Турци и 4 останати.

Денешните царедворци се потомци на следниве постари фамилии: а/ македонски: Бубулевци, Гештаковци, Бојчевци, Ѓеловци, Ѓорговци, Каровци, Кузаревци, Кејтовци, Лазаревци, Пејчиновци, Поповци, Попевци, Прцуловци, Принцевци, Сарбиновци, Танци, Трајчевци, Узуновци, Ушковци, Шеќеровци и Шиндековци. б/ ѝурски: Ајруловци, Абишовци, Араповци, Беќировци, Вејселовци, Јонузовци, Камберовци, Каџаџиковци, Кантуровци, Лаповци, Мифтаровци, Муратовци, Метовци, Оцовци, Сарачовци, Чковревци и Шерифовци.

Царедворци со основно образование почнале во годините пред Илинденското востание. Со своја прва училишна зграда селото се стекнало во времето на турското владеење, изградена со над 750 турски лири, лоцирана во непосредна близина на црквата "Св. Никола". Новото училиште е изградено во 1964/65 година. За разлика од пред Втората светска војна кога Царев Двор имаше околу 30 жители со завршено средно, денес со завршено вишо или високо образование има преку стотина жители. Некои од нив се магистри и доктори на науките. Од ова село потекнуваат Цветко Узуновски – Абас (1916-1994), револуционер, генерал, член на Президиумот на АСНОМ, член на Првиот ЦК на КПМ, политички комесар на ГШ на НОВ и ПОМ, делегат на Првото заседание на АВНОЈ и Првото заседание на АСНОМ; Живко Стефановски, првоборец, повереник за внатрешни работи во Скопје, судија во Околинскиот, Основниот и Вишиот стопански суд во Скопје, секретар на РО на СБМ; универзитетскиот професор д-р Христо Поповски и владиката Кирил (1936), митрополит и член на Синодот на МПЦ.

Економски развој. Царедворци својата егзистенција во минатото ја обезбедувале преку поледелството, сточарството и печалбарството. Во рамките на поледелството најмногу биле застапени житарките (пченица, 'рж, јачмен, овес, пченка и др.) и градинарски култури (пипер, домати, праз, лук, кромид, зелка, компир, грав, салата и др.). Во некои периоди се садело и тутун. Од 1960 година преовладува овоштарството (јаболка). Во рамките на сточарството кое речиси наполно згаснува, најмногу се одгледувале овци, волови, биволи и коњи. Денес голем број царедворци работат во органите на државната управа, општествените дејности и стопанството.

Истóриско минајќо. До 1912 година Царев Двор беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик. Во подготовките и текот на Илинденското востание царедворци земале активно учество со своја востаничка чета. За војвода на четата се споменува некој си Толе од Златари. Царев Двор е родно место на чувениот преспански војвода Никола Кокарев. Во текот на востанието загинале четворица царедворци.

Во Првата балканска војна (ноември 1912 година) селото падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна (октомври 1915 година) под бугарска окупација (прво бугарско) со што се најде и во зафатот на македонскиот фронт. Подоцна, со поместувањето на фронтот низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, српски, грчки). Во текот на оваа војна царедворци беа мобилизирани во војските на спротивставените страни (српската и бугарската), а некои од нив, во различни периоди се бореле и на двете страни.

По завршувањето на Првата светска војна селото повторно се најде под српско владение (второ српско) под кое остана сè до до 1941 година со сите последици на српската денационализаторска и асимилаторска политика (српска власт, српска војска и полиција, српски јазик и писмо, српски училишта и учители, српска црква и попови, српска националност и презимиња). Во тоа време Царев Двор беше општинско седиште кое ги опфаќаше и селата: Горна Бела Црква, Долна Бела Црква, Козјак, Дрмени, Езерани и Перово. Подоцна селата Долна Бела Црква, Горна Бела Црква, Козјак и Езерани влегоа во составот на општината Подмочани.

Во Втората светска војна Царев Двор падна под окупација на фашистичка Италија, со што се најде и во составот на тн. "Голема Албанија". Во тоа време во селото беше воспоставена пот-префектура за сите преспански села и сместена командата на италијанската војска во Преспа. Околу 20 ноември 1941 година по првпат во историјата на селото од страна на окупаторот беше прожектиран филм со тематика од борбената подготвеност на италијанската војска.¹⁹⁶ По капитулацијата на Италија (8 септември 1943 година), Царев Двор падна под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугарско) под која остана сè до неговото ослободување (11 септември 1944 година). Во текот на оваа војна царедворци беа на страната на НОАВ, во која двајца ги положија своите животи.¹⁹⁷ За Царев Двор се вели дека е револуционерно село. Повеќемина царедворци беа членови на КПЈ уште пред Втората светска војна, а тројца од нив (Цветко Узуновски, Вангел Темовски и Алексо Стефковски) беа учесници и во Граѓанската војна во Шпанија. Во 1941 година во Царев Двор е формирана организација на СКОЈ, а во октомври истата година и организацијата на КПЈ, во мај 1942 година воспоткомитет, во мај 1943 година излегоа и првите партизани од селото, во април 1944 година е формиран НОО, а во септември истата година Општинскиот комитет на КПМ и Општински НОО. Денес во селото постојат спомен-биста и спомен-плоча посветени на револуционерната дејност на народниот херој Јосиф Јосифовски - Свештарот кој во 1941 година илегално престојуваше во селото и упорно работеше на разорот на НОАВ во Преспа.

¹⁹⁶ Фондови на бугарските окупаторски власти во Македонија 1941-1945 година, Архив на Македонија - Скопје.

¹⁹⁷ Загинати: Живко Андоновски и Мите Прцуловски.

Штрбово

Етник: *штрбовчанин, штрбовчанка, штрбовчанче, штрбовчани.*

Придавка: *штрбовски.*

Географска положба и граници. Во средишниот дел на источната страна од Големото Преспанско Езеро, во подножјето на планината Баба, односно нејзините висови Ардан и Ѓоргио Тумба, од десната страна на асфалтниот пат Макази – Маркова Нога (македонско-грчка граница), на благонаведната флувиоглацијална падина, во изобилство на диви и питоми растенија, на надморска височина од околу 900 м, се наоѓа селото Штрбово кое приближно лежи на 40-от степен и 56-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 06-та минута источна географска должина.

Штрбово граничи: од север со Крани и Арвати, од исток со Брајчино, од југ со Наколец и Љубојно и од запад со водите на Езерото.

Се пренесува сеќавање дека Штрбово е трипати дислоцирано. За негови претходни локации се спомнуваат месностите: Шешури или Влашки Лисник, на околу 2 км, Реките – Калимајнца, на околу 1,5 км и Штрбово (Горно Село), на околу 1 км, сите источно од денешната локација на селото. Се претпоставува дека првата локација настанала во првите векови од турското владеење (околу 15 век), а можеби и порано, и дека таму живееле Власи – сточари кои за исхрана на стоката ја сечеле густата дабова шума и ја ставале лисници, од каде потекнува микропонимот Влашки Лисник. Подоцна, кога на нивниот имот сопственик станал некојси Сејфула-бег, тој на Власите им наредил стоката да ја продадат и да станат чифчии-поделелци. Неприфакјки го тоа, Власите се иселиле во други подалечни места, со исклучок на една фамилија (Јоровци) која одлучила да остане да чува овци и да се занимава со поделелство. Како посоодветно место за живеење и работа Јоровци ја одбрале месноста Реките – Калимајнца, каде селото почнало да се проширува. При крајот на 18 или во

почетокот на 19 век, кога селаните почнале поинтензивно да се занимаваат со поделелство и почувствувале потреба од проширување на нивните обработливи површини, селото се преместило во месноста Штрбово (Горно Село), каде најпрво се формирало околу чешмата, а потоа се проширило и по долината на реката. Временски меѓник и причина за последното дислоцирање на селото се годините и последиците на Првата светска војна, на кои подоцна се надоврзале и други причини (потребата за доближување до патната комуникација, плодните обработливи површини, системот за наводнување, промените на земјоделските култури и друго).

Атарот на Штрбово се простира на површина од 1023,3 хектари (околу 10 км²) и зафаќа рамничарско алувијално, флувиоглацијално, ридско-планинско земјиште обраснато со листокапна шума (даб, бука, леска, дрен, смрека и др.) и скромен дел на тревнати планински пасишта. Од вкупната површина на атарот 357,6 хектари се обработливо земјиште, 174,9 хектари пасишта и 402,2 хектари шуми.

Во атарот на Штрбово извира, се формира и тече поток тн. Штрбовска Река (лева притока на Шара или Кранска Река), со мошне низок водотек кој во летниот период речиси наполно пресушува. Атарот на селото го пресекуваат и други суводолици кои надојдуваат кога се топи снегот и во услови на подолготрајни или поројни дождови.

Во атарот на Штрбово сите топоними имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Анот, Белица, Богоројца, Влашки Лисник, Германско Долиште, Герамидница, Голема Нива, Гаштојци, Горно Седло, Грда Река, Грдоец, Грбот Зелеников, Гура, Гургун, Далипои Метеризи, Глобоко Долиште, Доги Рид, Долно Село, Жидолог, Зли Дол, Здравец, Илинец, Јанкоа Нива, Јороски Колиби, Калишта, Калимајнца, Калугеров Глас, Кај Колибите, Кај Црничката, Камејнче, Кирки Нивје, Котка, Коштејнче, Крес, Кулите, Кутлишта, Куќишта, Леката, Ливаишта, Лозишта, Мала Ливада, Мангоец, Марото, Мурдеи Колиби, Одоа Чезма, Пенчоа Стена, Пески, Пијојте, Под Грма, Присон, Простил, Рапчејца, Рамна Градина, Светица, Св. Димитрија, Слако, Степаница, Стрмна Вода, Тио Гла, Тумбите, Керали, Црни Смреки, Чамур, Чакарна, Чоекон, Чука, Шешури, Шопо, Штрбовско Врше и други.

Штрбовчани за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Север” или “Ресенец” (северен); “Исток”, “Пелисте-

рец” или “Горник” (источен); “Југ” (јужен и југозападен) и “Запад”, “Охридски” или “Долник” (западен и севрозападен). За суви и студени ги сметаат северните и источните, а за дождоносни и потопли јужните и западните ветрови.

Историски развој на селото. Штрбово е старо (повеќеветковно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Се претпоставува дека настанало кон средината на 15 век, а можеби и порано. Во различна форма на името (Штрбово, Штрхово, Горно Штрбово, Долно Штрбово и Штрбово) селото се спомнува во повеќе извори од различни периоди. Најрано во Слешчевскиот кодик (Селишчев), помеѓу 1548 и 1554 година, потоа во 1568/69 година во турските пописни документи за казата Горица; во 1633 година (7 јули и 20 ноември) во некои турски документи со кои се потврдува дека жителите на Штрбово целосно го исплатиле “беделот” и “авазирот” и за купопродажба на една воденица помеѓу зимијата Цветко, син на Митан од селото Штрбово и Хаџи Хусеин Челеби од Битола;¹⁹⁸ во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К’нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1925 година кај Ѓорѓи Киселиновиќ, а потоа кај Јован Хаџивасилевиќ, Влогимеж Пјанка, Јонче Филипovski и други.

Во врска со името на ова село, Влогимеж Пјанка пишува дека е топографско, произведено со помошта на суфиксот “-ово” од апелативот “штрб/а”, наизглед нерамна планина (метафора). Преданијата на штрбовчани по ова прашање се блиску до суштината на пишувањето на Пјанка. Според едно предание, тие сметаат дека името на селото настанало по изгледот на бегот кој имал штрби (нагризени) заби, а според друго по некоја меѓубеговска спогодба кога на арватскиот бег му недостасувале пари за да исполни некоја неодложна обврска, а штрбовскиот бег му излегол во пресрет (му дал пари), а за возврат добил терен во планината сè до штрбнатото (нагризеното) место, денес викано Зли Дол. И хроничарот на ова село Јонче Филипovski смета дека Штрбово името го добило по обликот на земјиштето, односно кога првобитно било настанато на штрбнатото земјиште.

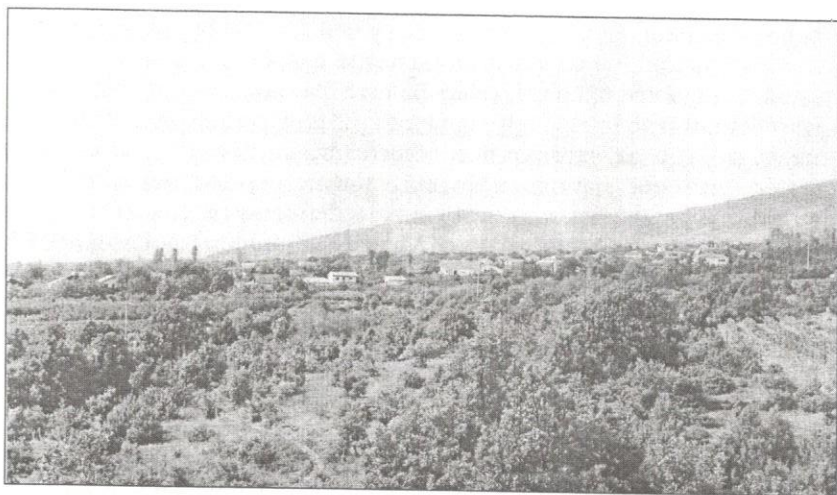
Штрбово е убаво село од собран тип со околу 70 куќи, сите новоизградени, од камен или блок-тула и вар, повеќето на приземје и кат, покриени со ќерамиди, внатре современо и вкусно опремени. На куќите преовладуваат белите фасади, а околу нив постојат овошни и зеленчукови парцели и разновидно оградени дворни места во кои се наоѓаат потребните стопански и други објекти (штали, плевни, магацини, фурни, гумна, тремови, летни куќи и др.). Соред групираноста на куќите и фамилиите, селото се дели на две поголеми маала: Горна Маала (источниот, повисокиот) и Долна Маала (западниот, понискиот дел на селото). Влезно – излезниот пат е од источната страна на селото и ја чини главната улица во него, на која се надоврзуваат други (споредни) асфалтирани улици. Штрбово расолага со песочна плажа и перспективи за развој на туризмот.

Со систем за наводнување селото се стекнало во 1958, со електрична енергија во 1962, со телевизиски прием во 1965, со водовод во 1974, со асфалтен пат во 1977, со телефонски приклучоци во 1983, а со јавна говорница во 1988 година.

Во атарот на Штрбово се наоѓаат повеќе локалитети од археолошко значење и тоа: **Грмада**, населба од доцноантичкото време. На западниот раб од селото, на падина која благо се спушта кон брегот на Езерото. Со изградбата на асфалтниот пат локалитетот е пресечен на два дела. Во нивата на Јордан Василевски биле раскопани темели од сидови, а биле најдени и питоси. **Гура**, населба од доцноантичкото време. По површините на нивите се забележуваат фрагменти од ќерамички садови, питоси и градежен материјал. **Крес**, средновековна црква со некропола. Црквата “Св. Димитрија” се наоѓа на мало зарамнето плато, на околу 1,5 км источно од селото. Според преданијата на мештаните околу црквата имало гробови покриени со монолитни камени плочи. Се претпоставува дека се тоа стари штрбовски гробишта. **Куќишта**, средновековна населба. На околу 2 км североисточно од селото, на зарамнета површина, присутни се грамади од кршен камен, покривни ќерамиди и друг градежен материјал. Преданијата говорат дека до годините на Втората светска војна биле видливи темелите од неколку објекти. **Нивје**, средновековна црква со некропола. Во непосредна близина на ловечкиот дом се гледаат остатоци од

¹⁹⁸ Турски документи за историјата на МН, серија I, том II, Скопје, 1996.

средновековна црква со некропола и гробови со конструкции од камени плочи, со ориентација запад – исток.¹⁹⁹

Панорама на с. Штирбово (фотографија В. Јовановски, 2004 г.)

Во Штрбово постојат осум верски објекти: Црквата “Св. Атанас” (Св.Танас), источно од локацијата на Штрбово (Горно Село), изградена во 1930 година од кршен камен и вар, во димензии 12x6 м, на место од поранешна црква. Има иконостас, живопис и камбанарија. Црквата ја градел некој си Трпо, а иконостасот го направил мајстор Роман од Дебарско. Во дворот на црквата постојат стари селски гробишта. Црквата “Св. Никола”, источно од селото, изградена во 1967 година, во нејзиниот двор се денешните селски гробишта. Црквата “Св. Димитрија” југоисточно од локацијата на Штрбово (Горно Село), изградена на доминантна височинка во 1920 година од браќата Јоше, Иљо, Јосиф и Тодор Кирјаковски. Веднаш до неа е подигнат друг параклис, во помали димензии од мештанката Гелејца Костовска. Црквичејто “Св. Богородица” (Св. Богоројца), североисточно од локацијата на Штрбово (Горно Село), изградено од мештанинот Геле Мирчевски (Василевски), нема податок за времето на неговата изградба. Се сме-

¹⁹⁹ Архолошка карта на Република Македонија, МАНУ – Музеј на Македонија – архолошки оддел, том II, Скопје, 1996, стр. 343 и 343.

та дека е подигнато во периодот меѓу двете светски војни, а обновено во 1990 година од мештанинот Јонче Диневски (иселеник во Торонто – Канада). Црквичејто “Св. Пејка”, на околу 0,5 км источно од денешната локација на селото, изградено во периодот меѓу двете светски војни од мештанинот Крстин Костовски, а обновено од Јонче Д. Диневски во 1990 година. Црквичејто “Св. Пејка”, северно од црквата “Св. Атанас”, изградено најверојатно во периодот меѓу двете светски војни од фамилијата Петревци. Црквата “Св. Јован Крстијел”, во центарот на селото, изградена во 1990 година од мештанинот Гоце Петревски. Црквичејто “Св. Тома”, во центарот на селото, изградено во 1990 година од мештанинот Бошко Филиповски.

Селото Штрбово за своја општа селска слава го има Свети Атанас – зимен (31 јануари). Црковните обичаи започнуваат на вечерта спроти празникот, а централната света литургија на самиот ден. Фамилијарни слави се: Свети Никола (летен и зимен) и Света Петка (летна и зимна).

Демографски развој. Во текот на своето постоење Штрбово го бележи следниов демографски развој: во 1568/69 година селото имало 92 семејства (опширен пописен дефтер за казите Горица, Биглишта и Хрупишта); во 1889 година 20 куќи и 162 жители (С. Верковиќ); во 1900 година 144 жители (В. К’нчов); во 1902 година 27 куќи и 214 жители (Л. Огненов); во 1912 година 20 куќи и 250 жители (Г. Трајчев); во 1925 година 30 куќи и 150 жители (Г. Киселиновиќ); во 1998 година 79 куќи, 56 домаќинства и 181 жител (Ј. Филиповски).

Според државните пописи во повоениот период на Република Македонија селото бележи: во 1953 година 414 жители, во 1961 година 368 жители, во 1971 година 290 жители, во 1981 година 289 жители, во 1991 година 320 жители, во 1994 година 140 стано-ви, 57 домаќинства и 195 жители од кои 1 Влава; во 2002 година 63 домаќинства, 193 стано-ви и 184 жители.

Штрбовчани се потомци на следниве штрбовски родови: Василевци (Мирчевци), Голчеви (скоро доселени), Диневци (Глашовци, Гемишовци, Кирјаковци, Марковци и Крстиновци), Димовци (Ничевци), Дојчиновци (Секуловци), Дајошевци, Ѓоргиовци (Тасевци), Јоровци (Ташовци, Фотевци, Милевци), Костовци, Кринчевци (Петковци), Мурдевци (Пановци, Петревци, Малинајдовци, Карамфиловци, Стојановци), Николовци (Минговци, Цвет-

ковци, Митревци, Ефтимовци), Рабадиовци, Спиоровци (Ласковци, Пурдевци), Филиповци (Наумовци) и Црковци (Лазаровци).

Штрбовчани за првпат во текот на своето постоење, со основно образование почнале во годините по Балканските војни, најверојатно во 1914 година и тоа во селото Крани. Првото училиште во селото на мајчин (македонски) јазик беше отворено во 1944/45 година во куќата на Стоја Диневска. Од 1946 година до преместувањето на селото на денешната локација, настава се одржуваше во првата наменски изградена училишна зграда во селото, а од 1970 година децата учат во училишната зграда на новата локација на селото.

До годините на Втората светска војна Штрбово немаше ниту еден човек со завршено средно образование, а по ослободувањето на земјата од фашизмот, со вишо или високо образование се здобиле преку педесетина штрбовчани, некои и со научни звања (доктори и магистри на науките). Од ова село потекнуваат: д-р Владимир Филиповски-професор на Економскиот факултет во Скопје, д-р Јулија Филиповска-професор на Универзитетот во Барселона (Шпанија) и поетесата Неда Василевска-Лозановска.

Економски развој. Штрбовчани својата егзистенција секогаш ја обезбедувале преку поделството и сточарството. Во рамките на поделството најмногу сееле жито ('рж, пченица, јачмен, овес, уров, пченка и др.), саделе градинарски култури (пипер, домати, праз, лук, кромид, зелка, грав, компири и др.) и одгледувале лозја. Денес доминантна поделска гранка е овоштарството. Во рамките на сточарството чувале овци, кози, крави, волови, коњи, магариња, мазги, свињи и друго. По ослободувањето на земјата од фашизмот поголем број жители работеле во општествените дејности, во производните и трговските претпријатија. Доста се одело на печалба во странство.

Историско минајто. До 1912 година Штрбово беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик. Во подготовките и текот на Илинденското востание земало активно учество со своја востничка чета, која заедно со четите на околните села, на 2 август 1903 година учествуваше во нападот на нахискиот центар во Наколец. За селски војвода од тоа време се споменува мештанинот Митре Јоровски. На 14 август 1903 година жестока

борба со турската војска е водена во месноста Пенчоа Стена каде загинале 12 востаници, меѓу нив и војводата Велјан Илиев Пенчо (учител од Смилево). Во текот на ова востание селото беше целосно ограбено и делумно изгорено. Загинаа пет души. Во периодот по востанието повеќепати селото беше напаѓано и ограбувано од арнаутските арамиски дружини.

Во Првата балканска војна (ноември 1912 година) падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна (октомври 1915 година) под бугарска окупација (прво бугарско), со што се најде во зафатот на македонскиот фронт, кога беше гранатирано и делумно разурнато. Во текот на оваа војна штрбовчани беа мобилизирани во војските на спротивставените страни (српската и бугарската), а некои од нив, во различни периоди се бореа и на двете страни. Подоцна, со поместувањето на фронтот, низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, грчки, српски). Во еден период на војната (1916 година), штрбовчани беа евакуирани во селата Љубојно, Брајчино и Долно Дупени.

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под српско владение (второ српско) под кое остана сè до 1941 година со сите последици на српската денационализаторска и асимилаторска политика (српска власт, српска војска и полиција, српски јазик и писмо, српски училишта и учители, српска црква и попови, српска националност и презимиња и др.). Во ова време селото беше во составот на општината Наколец, а нешто подоцна на општината Љубојно.

Во Втората светска војна падна под окупација на фашистичка Италија, со што се најде во составот на тн."Голема Албанија". По капитулацијата на Италија (8 септември 1943 година) беше слободна територија на НОАВМ. Од 8 ноември 1943 до 5 септември 1944 година беше под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугарско). Во тоа време, во заселкот Долно Штрбово, Бугарите имаа стационарирано своја војска. Во текот на оваа војна штрбовчани беа на страната на НОАВМ. Како жртва на бугарскиот фашистички терор загина еден жител,²⁰⁰ во чија чест и благодарност во селото е подигната спомен – плоча. Во мај 1942 година во селото беше формиран Воен поткомитет, во септември 1943 НОО и во февруари 1944 година организација на КПМ.²⁰¹

²⁰⁰ Загинат: Јонче Малинајдовски

²⁰¹ Поопширно види: Јонче Филиповски, Штрбово-гордост наша. Охрид, 1998.

Шурленци

Етник: *шурленчанац, шурленчанка,
шурленчанче, шурленчани.*

Придавка: *шурленски.*

Географска положба и граници. Во југозападниот дел на плодното Ресенско Поле или источното подножје на планината Галичица, на околу 1 км северно од големото Преспанско Езеро, на десната страна од патот Битола – Корча, во изобилство на питоми и диви растенија, на надморска височина од околу 870 м, се наоѓа селото Шурленци кое приближно лежи на 41-от степен и 01-та минута северна географска ширина и на 20-от степен и 56-та минута источна географска должина.

Се пренесува сеќавање дека селото е двапати дислоцирано. Како негови претходни локации се споменуваат месностите: Селиште (кај Сирхан), на околу 0,3 км јужно од денешната (на местото каде се изградени викенд куќи) и Старо Село на околу 1 км западно и нешто повисоко од денешната локација на селото. На оваа локација сè уште се препознатливи темелите од куќите. За причините и времето на првата дислокација нема податоци ниту други сознанија. Втората дислокација настанала во 1960 година заради потребата од доближување до плодните обработливи површини и комуникациите. Прв се населил мештанинот Алекса Николовски.

Шурленци граничи: од север со Прелубје и Волкодери, од исток со водите на Езерото, од југ со Отешево и од запад со подрачјето на општината Охрид (во тој склоп со селото Елшани).

Атарот на Шурленци се простира на површина од 1124 хектари (околу 11 км²) и зафаќа рамничарско алувијално, плодно и ридско-планинско земјиште обраснато со листокапна шума (преетежно даб и габер). Тревнатите терени се простираат на високите разграноци на Галичица. Од вкупната површина на атарот 101,2 хектари се обработливо земјиште, 36,2 хектари пасишта и 720,9 хектари шуми.

Сите топоними во атарот на Шурленци имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Бела Бран, Буџадине, Болички Нивје, Врбана, Варојне, Голископец, Голиње, Горни Осој, Горна Смолајца, Горно Горенско, Граиште, Душегубја, Долни Осој, Девет Браќа, Дероноец, Долна Смолајца, Долно Горенско, Дечкоа Глаа, Дончеа Нива, Ефтимчеа Ливада, Зла Стрна, Крастоно, Кале, Корија, Ломје, Ливадје, Локвињено, Маргарина, Меризине, Орлоец, Процеп, Под Врв, Рамништана, Руској Нивје, Селиште, Трнон, Церемушине, Чертилоз, Шурленци и други.

Шурленчани за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Север” (северен и североисточен), “Долник” (источен и југоисточен), “Галичник” или “Стенскиот” (јужен и југозападен) и “Горник” или “Ориѓанец” (западен). За студени и суви ги сметаат северните и источните, а за потопли и дождоносни јужните и западните ветрови.

Историјски развој на селото. Шурленци е старо (повеќе вековно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во различна форма на името (Шурленце, Шурлење и Шурленци) се спомнува во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 1865 во патописот на Јохан Хан, во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К’нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1925 година кај Ѓорѓе Киселиновиќ, а потоа кај Јован Хаџивасилевиќ, Влогимјеж Пјанка и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека основата шурлен и целото име (се мисли на суфиксот) се нејасни. Меѓутоа, старите шурленчани пренесуваат две преданија. Едното говори дека зачетници на селото биле некои семејства од селото Шулин (денес во делот на Преспа под Албанија) по кои подоцна селото добило име Шулинци, но со текот на времето се преиначило во Шурленци (што е поверодостојно). Другото предание вели дека името на селото настанало по ономатопејата од жубуркањето (шуркањето) на изворот што се наоѓа веднаш над селото.

Шурленци е село од собран тип со 19 куќи, сите новоизградени, на приземје и кат, внатре солидно опремени, доминираат белите фасади. Околу куќите постојат различно оградени дворни места, во некои од нив се изградени стопански и други објекти

(штали, гаражи, магацини и др.) и се засадени овошни, зеленчукови или цветни градини.

До годините на Втората светска војна, по својата големина и убавина, се истакнувала куќата на Нестор Тасевски, изградена во периодот меѓу двете светски војни, со печалбарски пари. Денес, тој примат го носат куќите на: Блаже Николовски, Добре Николовски, Трајан Николовски, Борче Ангеловски и Корун Трајчевски, изградени околу 1970 година. Куќите се поставени од двете страни на една главна (асфалтирана) улица на која излегуваат неколку мали (приодни) неасфалтирани патеки.

Со електрична енергија селото се здобило во 1961, со телевизиски прием во 1965, со водовод во 1987, со асфалтен пат во 1993, со систем за наводнување во 1960 и со телефонски приклучоци во 1993 година.

Во атарот на Шурленци како локалитети од археолошко значење се посочуваат: **Кале**, средновековна тврдина. Југозападно од селото се издига ридот Маргарина кој доминира над езерскиот брег и над патот што води за Отешево и Стење. На самиот врв има плато, издолжено во правецот исток-запад и со површина од околу 5 хектари на кое се наоѓаат остатоци од тврдината, сидана од камен и кал. На јужната страна има остатоци од три одбранбени појаси (сидови) наредени еден под друг. Во внатрешниот простор на тврдината се забележуваат темели од помали објекти и остатоци од градежен материјал. Според истражувањата на историчарот Томо Томоски тврдината е идентификувана како Констанцион, град што постоел во 11 век.²⁰² Во крајбрежниот предел на Сирхан, на повеќе места и во повеќе наврати биле наоѓани питоси од различна големина.

Во Шурленци има само една црква "Св. Никола", се наоѓа во месноста Старо Село, изградена во периодот меѓу двете светски војни, а реновирана околу 1975 година. Во кругот на црквата се селските гробишта. Мештаните раскажуваат дека во месноста Сирхан некогаш постоела стара црква Св. Никола околу која се наоѓале гробишта на постарите генерации шурленчани. Сега таму нема никаков траг, бидејќи сè е разурнато со изградбата на патот и туристичките објекти.

Шурленчани за своја општа селска слава го имаат Св. Јован (20 јануари), а за фамилијарни: Арангел – летен, Св. Петка, Св. Никола – летен и зимен и Св. Богородица.

²⁰² Археолошка карта на Република Македонија, стр.343.

Демографски развој. Во текот на своето постоење Шурленци го бележи следниов демографски развој: во 1865 година селото имало 10 христијански куќи (Ј. Хан); во 1889 година 18 куќи, 30 семејства и 156 жители (С. Верковиќ); во 1900 година 120 жители (В. К'нчов); во 1902 година 7 куќи и 63 жители (Л. Огненов); во 1912 година 6 куќи и 83 жители (Г. Трајчев); во 1925 година 7 куќи и 89 жители (Г. Киселиновиќ) и во 1949 година 21 куќа и 122 жители (Б. Русиќ).

Според државните пописи на Република Македонија во повоенит период селото бележи: во 1953 година 124 жители, во 1961 година 127 жители, во 1971 година 111 жители, во 1981 година 105 жители, во 1991 година 24 домаќинства и 108 жители, во 1994 година 68 станови, 29 домаќинства и 100 жители од кои 99 Македонци; во 2002 година 21 домаќинство, 77 станови и 89 жители од кои 88 Македонци и 1 останати.

Шурленци се потомци на следниве постари фамилии: Крпалевци, Наковци, Настевци и Ничевци (сите доселени од Лескоец), Николовци, Тасевци и Трајковци (сите стари).

До годините на Втората светска војна Шурленчани немале ниту еден жител со завршено средно образование. По војната со вишо или високо образование се стекнале шест лица. Селото никогаш немало своја училишна зграда. Порано децата учеле во соседното село Покрвеник, а денес со организиран секојдневен бесплатен превоз, учат во селото Царев Двор.

Економски развој. Шурленчани својата егзистенција секогаш ја обезбедувале преку поделството, сточарството и печалбарството. Во рамките на поделството најмногу се произведувало жито, зеленчук, тутун, а денес јаболка. Во рамките на сточарството се одгледувале овци, кози, волови, крави и коњи. Денес неколкумина шурленчани работат во трговијата и производството. Печалбарството посебно земало замав во годините по Првата светска војна.

Историско минајќо. До 1912 година Шурленци беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик. Во подготовките и текот на Илинденското востание земало активно учество. За војвода се спомнува некојси Никола (од с. Горно Дупени). Во текот на востанието селото беше ограбено и изгорено.

Во Првата балканска војна (ноември 1912 година) падна под српско владение (прво српско), а во текот на Првата светска војна (октомври 1915 година) под бугарска окупација (прво бугарско). Подоцна, со поместувањето на фронтот низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, српски и грчки). Во еден период од војната жителите на селото беа евакуирани во селата Стипона, Прелјубје и Дрмени. Во текот на овие војни шурленчани беа мобилизирани во војските на спротивставените страни (српската и бугарската).

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под српско владение (второ српско) под кое остана сè до 1941 година со сите последици на српската денационализаторска и асимилаторска политика (српска власт, српска војска и полиција, српски говор и писмо, српски училишта и учители, српска црква и попови, српска националност и презимиња и др.). Во тоа време селото беше во состав на општината Стење.

Во Втората светска војна (мај 1941 година) падна под окупација на фашистичка Италија, со што се најде во составот на тн. "Голема Албанија". Во тоа време италијанска војска имало во Сирхан (во асот на Крсте Николовски) и во месноста Меризиње (под шатори). По капитулацијата на Италија (8 септември 1943 година) селото падна под окупација на фашистичка Бугарија (второ бугарско), под која остана сè до неговото ослободување (5 септември 1944 година). Во оваа војна селото беше на страната на НОАВ. Загинаа тројца жители.²⁰³ Во 1944 година во селото беше формиран НОО.

Населбите во грчкиот дел на Преспа

²⁰³ Загинати: Круме Карапалевски, Димитрија Ставревски и Круме Тасевски.

А и л (Αγίος Αχιλλεῖος)

Етник: *аилчанец, аилчанка, аилчанче, аилчани.*

Придавка: *аилски.*

Географска положба и граници. Во северниот дел на Малото Преспанско Езеро, издолжен во насоката северозапад - југоисток, се наоѓа најголемиот, најубавиот и историски најпознатиот остров на Преспанското Езеро Аил (Ахил), а на неговиот северозападен брег, на надморска височина од 855 м и единственото островско село во Преспа Аил, кое приближно лежи на 40-от степен и 48-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 05-та минута источна географска должина.

Аил граничи: од север со водите на Големото Преспанско Езеро и селата Роби, Медово и Штрково, од исток и југ со водите на Малото Преспанско Езеро и од запад со Нивици и Винени.

Атарот на Аил ја зафаќа целокупната островска површина и делови на ридско-планинското земјиште од северната страна на Сува Гора и меѓуезерската алувијална, песоклива и мочурлива рамница Големо Поле (меѓу месностите Капина и Перово) и Мало Поле (меѓу Перово и Крина). Тревнатата островска површина местимично е обрасната со ретки питоми и диви растенија (цреши, круши, горници, црници, костени, дивјачки, смокви, дуњи, ореви, дрен и др.). Аилчани потсетуваат дека на островот постојат само еден голем стар даб и три стебла фоја. И покрај тоа што на островот безмалку може да се обработува целата негова површина, традиционално се обработува само еден мал дел од појасот на крајезерската рамница во непосредна близина на селото. Ридско – планинскиот дел на Сува Гора што влегува во атарот на Аил е обраснат со смрека, фоја, зеленика и даб. Во месноста Мушоа Падина постојат тревнати пасишта.

Сите топоними во атарот на Аил имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Гершојца, Големо Поле, Големииот Шатор, Гољо, Гумната, Дабот, Дева, Икончето, Јаката Круша, Калиште, Кула, Калето, Крина, Кусата Горница, Лозјата, Манастирот, Мачкин Дол, Мусоа Падина, Мало Поле, Мрамор, Ма-

лото Шаторче, Над Лозја, над Поле, Опајска Улица (место во Езерото), Полето, Перово, Патои, Поро, Под Лозја, Ремата (место во Езерото), Рот, Св. Ахил, Св. Ѓорѓија, Спас, Среден Рид, Св. Димитрија, Селиштата, Средната Межда, Св. Никола, Св. Атанас, Селските Нивчина, Тумбата, Кошот, Фојката, Црниците, Црвената Горница, Черешните, Шиничето и други.

Аилчани за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Северо” (северен), “Горнико”, “Бабник” или “Бушканец” (источен и југоисточен) и “Југо” или “Сотеска” (јужен и југозападен). За суви и студени ги сметаат северните и источните, а за дождоносни и потопли јужните и западните ветрови.

На некои локалитети на островот е забележан лискум и кремен во сива боја.

Историјски развој на селото. Аил е старо (повеќе-вековно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во речиси истоветна форма на името (Св. Ахил, Ахил, Аил, Ајил и Аил), селото се среќава во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 1568/69 година во турските пописни документи за казата Горица, во 1865 година во патописот на Јохан Хан, во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К’нчов и Јован Цвијиќ, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1917/18 година кај Боривое Милоевиќ,²⁰⁴ а потоа кај Влогимјеж Пјанка, Тодор Симовски,²⁰⁵ Коста Мундушев²⁰⁶ и други.

За настанувањето на селото аилчани имаат свое предание кое говори дека селото настанало при крајот на 18 или во почетокот на 19 век, кога островот бил заземен од некој си арнаутски бег, и кога тој од поблиските крајезерски села довел луѓе за обработка на неговиот имот. Уште се вели дека прв на островот дошол некој си Марко од селото Лок (дамнешен предок на денешната

²⁰⁴ Боривоје Милоевиќ, Населба српских земаља, расправе и граѓа, књ.Х, Београд, 1921.

²⁰⁵ Тодор Симовски, Населените места во Егејска Македонија, ИНИ, кн. I, Скопје, 1978.

²⁰⁶ Коста Мундушев, Преспа во пламен и чад, Ресен, 1988.

Напомена: Поголем дел на наведените фус ноти се однесуваат и на другите населени места во Преспа и затоа во наредниот текст нема да бидат повторувани.

аилска фамилија Марковци). До колку преданието на аилчани е вистинито, во недостаток на други изворни сознанија, може да се претпостави дека во развојот на селото Аил постои дисконтинуитет, бидејќи до средината на 16 век селото егзистирало, потоа се губи и повторно се појавува негде во текот на 18 век.

Сосема е сигурно дека своето име селото го добило по името на островот Свети Ахил, а островот името го добил по црквата која му била посветена на Св. Ахил. Усните преданија говорат дека пред тоа островот се викал Преспа (по градот Преспа). Денес островот носи грчко име Αγίος Αχιλλεῖος, но со истоветно значење (Св. Ахил).

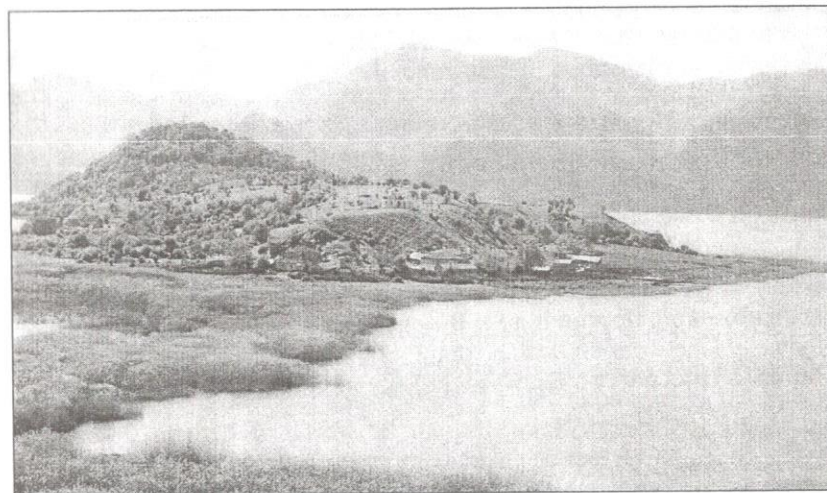
Аил е село од собран тип, со околу 15 стари куќи неправилно наредени покрај брегот на Езерото, сидани од камен и плитар, на приземје и кат, со големи дрвени чардаци, со лицето свртени на запад (кон Езерото и висовите на Сува Гора). Во приземните простории некогаш се чувал добитокот, а на катот живеело домаќинството. Околу куќите постојат широко отворени дворни места во кои се сместени потребните стопански и други објекти (гумна, фурни, плевни и др.), а постојат и парцели со градинарски култури. Во периодите на покачен водостој на Езерото, Аил било поплавувано. До 1949 година, по својата големина и убавина, се истакнувале куќите на: Ѓорѓи, Стојче и Пириклија Марковски, изградени меѓу двете светски војни, со печалбарски пари. До изградбата на водоводот (околу 1980 година), аилчани вода пиеле од Езерото. Во 1940 година (пред почетокот на Грчко-италијанската војна), во селото бил направен бунар со длабочина од 15 м, но се покажало дека неговата вода е некавалитетна. Влезно – излезниот пат на селото води преку полуостровот Крина, а делницата од Крина до селото и назад се минувала пловно (со чамец). Во 1998 година е изграден мост. Постои предание кое говори, дека некогаш, кога Езерото било мочуриште, тука имало сувоземен (калдрмисан) пат, чии остатоци до пред стотина години биле видливи.

Со електрична енергија селото се здобило околу 1965, а со водовод и телевизиски прием околу 1980 година.

Островот Св. Ахил не е интересен само по бројот и староста на црквите, туку и по низа појави на материјали од археолошко значење. Во повеќе наврати и на повеќе места се откриени гробови, а во нив зачувани костури со остатоци од облека и друго. Во црквата “Св. Ахил” пронајдени се натписи на грчки и словенски јазик, фрески со ликови на светци и разни

Аилчани за своја општа селска слава го имаат Свети Ахил

(15 мај).

Село Аил (фотографија, 2002 г.)

Демографски развој.

Во текот на своето постоење селото Аил го бележи следниов демографски развој: во 1568/69 година селото имало 43 семејства (Опширен пописен дефтер за казите Горица, Биглишта и Хрупишта); во 1889 година 13 куќи и 74 жители (С. Верковиќ); во 1900 година 60 жители (В. К'нчов); во 1902 година 6 куќи и 92 жители (Л. Огненов); во 1912 година 12 куќи и 84 жители (Г. Трајчев); во 1917/18 година 13 славјанохристијански куќи (Б. Милоевиќ).

Според државните пописи на Република Грција селото бележи: во 1913 година 92 жители, во 1920 година 64 жители, во 1928 година 113 жители, во 1940 година 100 жители, во 1951 година 34 жители, во 1961 година 38 жители и во 1971 година 39 жители (Т. Симовски).

Аилчани се потомци на следниве стари аилски фамилии: Глигоровци, Грујановци или Петковци (дојдени од Нивици во 1858 година), Марковци (дојдени од Лок), Ристовци и Стојановци или Трајковци (дојдени од Попли во 1873 година).

украсни цртежи на нив, потоа камени споменици во кои се изработени разни цртежи (крстови, птици, столбови, плетери и др.). Во месноста **Спас**, при обработка на земјата, некогаш, мештанинот Филип Марковски открил 9 големи питоси.

Во атарот на селото Аил, односно на островот Ахил постои само една црква "Св. Горѓија", на околу 0,5 км источно од селото, мала, еднокорабна, изградена во 17 век на темели од постара црква за која се претпоставува дека потекнува од времето на царот Самуил. Во нејзиниот круг се селските гробишта.

Меѓутоа, познато е дека островот Ахил кон крајот на 10 век бил државно и духовно седиште на Самуиловата македонска држава, и во тоа време или нешто подоцна, на него биле изградени голем број цркви и манастири кои со текот на времето и воените походи биле разурнати и сега се наоѓаат во урнатини или на нивните локалитети не постојат никакви траги. Како такви се споменуваат: Црквата "Св. Ахил", во југозападниот дел на островот, подигната околу 980 година од царот Самуил (денес во урнатини). Црквата "Дванаесет Ајосиоли", на западната страна на островот, на околу 0,5 км јужно од селото, изградена во 17 век на темели од поранешна црква, градена меѓу 12 и 13 век (денес во урнатини). Црквата "Св. Атанас" (Танас), на западната страна од островот, на околу 0,8 км јужно од селото (денес во урнатини). Местото на нејзиното некогашно постоење се посетува на денот на Св. Атанас. Црквата "Св. Димитрија" (Св. Митрија), на југозападната страна на Островот, на околу 1,5 км јужно од селото, мала, еднокорабна, засводена, подигната при крајот на 14 век (денес во урнатини). Се посетува на денот Митровден (26 октомври). Црквата "Св. Сјас" на јужната страна на Островот, потекнувала од времето на царот Самуил. Нема остатоци од нејзиното постоење. Црквата "Св. Никола", на околу 0,5 км источно од селото, на источната страна на Островот. Се претпоставува дека потекнува од времето на царот Самуил (денес во урнатини). Манастирот "Св. Богородица" (Богородица), на јужната страна од Островот, изграден 1524 година, разурнат во 1942 година од италијанската фашистичка војска. Се пренесува сеќавање дека како мотив за тоа послужило случајно пронајденото грне со стари ковани монети кое паднало од ѕидот при вадењето штици за огрев кога бил урнат дел од манастирот (денес во урнатини). Црквата "Св. Ана Горичка", нема податоци за нејзината изградба.

Аилчани со основно образование почнале во 1933 година, на грчки јазик. За првпат во својата историја настава на мајчин (македонски) јазик била воведена во 1947 година. Селото никогаш немало своја училишна зграда. Училишна зграда почнала да се гради во 1937/38 година, но поради војните што уследиле таа останала неизградена. Денес аилските деца учат во селото Роби.

Економски развој. Аилчани својата егзистенција секогаш ја обезбедувале преку поделството, сточарството, риболовот и печалбарството. Во рамките на поделството најмногу сееле житарици (пченица, 'рж, јачмен, уров, овес, пченка и др.), саделе лозја и градинарски култури (пипер, патлиџан, зелка, грав, компири, бостан и др.). Во рамките на сточарството најмногу одгледувале волови, коњи, овци, свињи и друго. Риби ловеле во Малото Преспанско Езеро на повеќе начини.

Историјско минато. До 1912 година Аил беше под турско владение и во тој склоп беговски чифлик. Во подготовките и текот на Илинденското востание играше значајна улога, посебно во набавката, пренесувањето и сокривањето на оружје за востаниците. За селски војвода се споменува мештанинот Сотир Трајков.

Во Првата балканска војна (ноември 1912) селото падна под српско, а во Втората под грчко владение. Во Првата светска војна се најде во зафатот на македонскиот фронт. Во тоа време низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, српски, грчки). Аилчани беа мобилизирани во грчката војска, а цивилното население ангажирано во превоз на воена опрема и изградба на фортификациски објекти и патишта. Во овој период аилчани беа тероризирани и ограбувани од грчките андартски чети за да не паднат под влијание на српската, односно бугарската пропаганда. На 17 јуни 1917 година островот беше гранатиран од сојузничката војска (Французите и Србите) кога имало повеќе мртви и ранети.

По завршувањето на Првата светска војна Аил повторно се најде под грчко владение, што услови тројца аилчани да бидат зафатени во виорот на Грчко – турската војна во Мала Азија (1919-1922).

Во периодот меѓу двете светски војни селото егзистираше во услови на засилена денационализаторска и асимилаторска

политика на грчката власт спрема македонското национално малцинство (грчка власт, грчка војска и полиција, грчки јазик и писмо, грчки училишта и учители, грчки цркви и попови, грчки имиња и презимиња, грчка топонимија, закани, затворања, депортации и др.).

Во Втората светска војна Аил падна под окупација на фашистичка Италија (мај 1941). Пред тоа, во Грчко – италијанската војна (1940/41), на фронтите во Албанија се бореа повеќе аилчани. Еден загина. Во ова време населението на Аил беше евакуирано во селата Рудар и Попли. По капитулацијата на Италија (8 септември 1943) селото беше слободна територија на НОАВМ и ЕЛАС.

Со враќањето на монархофашистичката власт во Грција (мај 1945) и нејзината диктатура спрема македонското национално малцинство, Аил застана на страната на Демократското движење во Грција со што се најде во виорот на Граѓанската војна во Грција (1946-1949). Во текот на оваа војна поголем дел од населението на селото побегна во тогашна СФРЈ и другите источноевропски земји. Загинаа четири жители.

Бесвина (Σφηκκ)

Етник: бесвинец, бесвинка, бесвинче, бесвинци.

Придавка: бесвински.

Географска положба и граници. Во јужниот дел на Преспа, во мала речиси изолирана висорамнинка на планината Горбец, на околу 2 км десно од асфалтната лента Лерин – Костур, во изобилство на диви и питоми растенија, на надморска височина од околу 1300 м, се наоѓало најјужното и воедно највисокото преспанско село Бесвина, чија локација приближно лежи на 40-от степен и 43-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 09-та минута источна географска должина. Нема податоци ниту други сознанија дека селото некогаш било дислоцирано.

Бесвина граничело: од север со Буковиќ, од исток со Трнаа и Руља, од југ со Брезница и од запад со Дреново.

Атарот на Бесвина се простира на површина од околу 2000 хектари (околу 20 км²) и зафаќа исклучително ридско-планинско и главно безводно земјиште обраснато со листокапна шума (даб, бука, јасен, јавор, дрен, леска и др.) и тревнати терени, посебно на локалитетите: Врба, Високата Глаа, Поданица, Плоче и Дурлук Падина на кои, преку летото, Власите-сточари од југ ги напасувале своите многубројни стада овци и кози. Оскудните и главно посни обработливи површини се наоѓале во порамните места во околината на селото. Низ атарот на селото тече малкуводна безимена река на која некогаш повремено работеле две воденици.

Сите топоними во атарот на Бесвина имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Алио, Бајаф, Баро, Белизма, Булјар, Бодејнца, Бесвина, Боданица, Брезнички Пат, Буковски Пат, Буковски Рид, Варциски Рид, Врба, Волчи Дол, Високата Глаа, Гавро, Голио Рид, Голомник, Грубанца, Гориште, Гумништа, Два Врвје, Димче Палек, Долу Река, Долна Маала, Дулото, Долни Рид, Дурлук, Дреновски Пат, Ѓурги Чуки, Заногата, Злата Падина, Зелника, Змијало, Зољо Камен, Кокша,

Киска, Коблица, Кори, Корита, Космовица, Коцинок, Крсата, Криви Долец, Криво Ритче, Кривуља, Кутлина, Козјакот, Кирио Палеси, Костреот, Квачо Палег, Леската, Лапче, Ланта, Лазови, Мовецот, Мустакои Нивје, Менкои К'шје, Мешко Падина, Митро Падинче, М'кла, Осој, Орниче, Присој, Плоче, Полење, Поданица, Пишенска Глаа, Пијов Трап, Попов Гроб, Прличка Стена, Продишче, Рајко Нивишта, Распоки, Рот, Руљски Пат, Рупите, Равништа, Свети Никола, Сливиски Осој, Стрежо, Сурленица, Скопот, Скрката, Топила, Уските, Филов Ечмен, Црни Врв, Цветкоа Чешма, Церје, Црквата, Честак, Широк Рид и други.

Бесвинци за своето поднебје ја познавале следната ружа ветрови: “Север” (северен), “Исток” (источен и североисточен), “Југ” (јужен и југозападен) и “Запад” (западен и северозападен). Јужните и западните ветрови ги сметале за дождоносни и потопли, а северните и источните за суви и студени.

Историјски развој на селото. Бесвина беше старо (повеќеветковно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во незначително различна форма на името (Бесвиња и Бесвина), селото се среќава во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К'нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, а потоа кај Макс Фасмер,²⁰⁷ Боривое Миловиќ, Влогимјеж Пјанка, Годор Симовски Коста Мундушев, Димитар Тупурковски²⁰⁸ и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека народната етимологија го определува како “село без свињи”, а професорот Христо Ристовски (од с. Граждено) за основата на името Бесвина упатува на растението “бес” (бос) или пак на невирењето на виновата лоза “село без вина”. Бесвинци немаат свое предание, легенда или некое друго сознание за настанувањето на името на нивното село. Сепак, некои од нив коренот на името го доведуваат во врска со албанскиот збор “беса” (ветување, верување). Од 1926 година Бесвина носеше ново

²⁰⁷ Maks Vasmer, Die Slawen in Griechenland, Berlin, 1941.

²⁰⁸ Димитар Тупурковски (ракопис).

наметнато (грчко) име Σφικα (Сфика), со значење оса. Бесвинци велат дека за ова име, најверојатно Грците биле инспирирани од местоположбата на селото (длабоко вовлечено во висините и шумите на планината) кое од никаде не може да се види освен одозгора (од небото) или пак името произлегло од упорната борба на бесвинци за национална слобода и непокор (центар на ајдутството и комитлукот) постојано гледајќи на него како на осилник.

Бесвина беше село од собран тип со околу 80 куќи, градени од камен и плитар, на приземје и кат и покриени со ќерамиди. Во повеќето од нив во приземните простории се чувал добитокот и служеле за магацински простории, а на катот живеело домаќинството. Околу куќите имало поголеми или помали отворени или оградени дворни места во кои се наоѓале потребните стопански објекти (штали, зимници, плевни, тремови, фурни, гумна и др.). Сè до крајот на неговото постоење, по својата големина и убавина, се истакнувале куќите на : Кољковци, Поповци, Љаковци и Папазовци, изградени меѓу двете светски војни, со печалбарски пари. Влезно-излезниот пат (тесен, стрмен и каменит) влегувал од северната страна на селото (од кај с. Буковиќ). Селото го вкрстосувале и неколку други нерамни улици. Според групираноста на куќите и фамилиите, селото се делело на три маала: Горна Маала (на излезот кон селото Буковиќ), Средна Маала (околу училишната зграда) и Долна Маала (покрај реката). Во селото постоеле две чешми од кои бесвинци се обезбедувале со вода. Водата од “Стара Чешма” се користела за пиење, а од “Долна Чешма” за останатите потреби (одржување на хигиената, напојување на стоката и др.).

Во атарот на Бесвина постоеле два верски објекта. Црквата “Св. Никола” (денес во урнатини) се наоѓала веднаш над селото. Годината на нејзината изградба не е позната, велат дека била стара, но обновена во 1924 година. Имала иконостас и камбанарија. Во нејзиниот круг биле селските гробишта. На околу 0,8 км североисточно од селото (на патот за Трнаа) се наоѓа мало црквиче. Годината на неговото подигнување не е позната, обновено околу 1980 година од Спиро и Наум Ничевски (од Оровник).

Бесвинци за своја општа селска слава го имале Св. Никола – летен (20 мај).

Демографски развој. Во текот на своето постоење Бесвина го забележало следниов демографски развој: во 1889 година селото имало 70 македонски семејства и 373 жители (С. Верковиќ); во 1900 година 390 жители (В. К’нчов); во 1902 година 76 куќи и 431 жител (Л. Огненов); во 1912 година 71 куќа и 369 жители (Г. Трајчев).

Според државните пописи на Република Грција селото бележи: во 1913 година 431 жител, во 1920 година 348 жители, во 1928 година 322 жители и во 1940 година 294 жители. Во текот на Граѓанската војна во Грција сите жители на селото пребегнаа во тогашна СФР Југославија и другите источноевропски земји.

Некогашниве бесвинци, каде и да се наоѓаат, се потомци на следниве стари бесвински фамилии: Ангелевци, Близнаковци, Дуковци, Ѓорговци, Иљовци, Каповци, Кољковци, Лавдините, Љакови, Марковци, Ничеви, Поповци, Пауните, Папазови, Скендеровци, Чолаковци и Шашковци.

Се пренесува сеќавање дека бесвинци за првпат со основно образование почнале во 1906 година но поради војните и делбите што потоа уследиле, тоа се одвивало со долги прекини и на туѓи јазици (бугарски и грчки). По првпат во нивната историја, на својот мајчин (македонски) јазик бесвинци почнале да учат во август 1947 година. Со своја прва училишна зграда селото се здобило во 1921 година. По граѓанската војна во Грција, селото е разурнато.

Економски развој. Својата егзистенција бесвинци секогаш ја обезбедувале преку сточарството, поледелството, занаетчиството и печалбарството. Најразвиено било сточарството, а во неговите рамки најмногу се чувале овци, кози, волови, крави, коњи, мазги, магариња, свињи и друго. Во рамките на поледелството најмногу се сеело жито (*рж, пченица, јачмен, уров, просо и др.), се саделе градинарски култури (шипер, праз, кромид, патлициани, лук, компири, грав и др.). Бесвинци биле познати како добри сидари. Доста оделе и на печалба во странство.

Историско минајќо. До 1912 година Бесвина беше под турско владение, но не и беговски чифлик. Својот национален непокор бесвинци отворено го манифестирале и пред Илинденското востание. Како прочуени бесвински војводи од тоа

време се споменуваат Митре Н. Далиповски и Стево Николов – Скендерот. За Скендерот се пишува и говори дека бил познат ајдук, комита, агитатор и организатор меѓу населението за кревање на општонародно востание против Османската империја. Со своја чета ги казнувал народните мачители и убијци. Учествовал во борбите на грчкиот народ за ослободување на Тесалија и во Кресненското востание (1878/79) во која се наоѓале уште тројца бесвинци (Иван и Фоти Димитриеви и Наум Ничов).²⁰⁹ Стефо бил на чело и на Националното собрание на Македонија, основано 1880 година во месноста Гремен-теке (Островски округ).²¹⁰ Во Илинденското востание Бесвина учествуваше со своја востаничка чета предводена од војводата Вангел Христовски, која се истакнала во борбите на повеќе места во јужниот дел на Преспа. За селски војвода уште се споменува и Вито Ничевски. Во тие околности животите ги положиле 5 бесвинци, а во два наврата селото било ограбено и изгорено.

Во Првата балканска војна селото падна под српско, а во Втората под грчко владение. Во Првата светска војна се најде во зафатот на македонскиот фронт. Способните бесвинци беа мобилизирани во грчката војска, а цивилното население ангажирано во превоз на воена опрема и изградба на фортификациски објекти и патишта. Во тоа време низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, грчки, српски). Во периодот по Илинденското востание, во текот на балканските војни и Првата светска војна, повеќе пати селото беше напаѓано, тероризирано и застрашувано од грчките андартски чети со цел да не падне под влијание на српската и бугарската пропаганда. Бесвина беше вчестена цел и на арнаутските разбојнички дружини.

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под грчко владение што услови десетина бесвинци во текот на Грчко – турската војна (1919-1922) да се најдат на боиштата во Мала Азија, од кои тројца ги дадоа своите животи.

Во периодот меѓу двете светски војни Бесвина ги почувствува сите последици на грчката денационализаторска и асимилаторска политика спрема македонското национално

²⁰⁹ Бугарски патријарх Кирил, цит. дело, стр. 288-293.

²¹⁰ Владо Поповски, Војводата Стефо Николов, материјали од научниот собир во Горно Врановце (1991), Сојуз на друштвото на историчарите на РМ, Скопје, 1995, стр.36-39.

малцинство (грчка власт, грчка војска и полиција, грчки јазик и писмо, грчки училишта и учители, грчки цркви и попови, грчки имиња и презимиња, грчка топонимија, малтретирања, затворања, егзодуси, забрани и др.). Поради ваквиот притисок, во тоа време 20 семејства го напуштиле селото и пребегнале во Бугарија.

Во почетокот на Втората светска војна, односно во Грчко – италијанската војна (1940/41), на фронтите во Албанија учествуваа 35, а загинаа двајца бесвинци. Во 1941 година селото падна под окупација на фашистичка Италија со што било жестоко ограбувано и малтретирано. По капитулацијата на Италија (8 септември 1943) беше слободна територија на НОВМ и ЕЛАС. Во март 1943 година во селото престојуваше борците на НОПО “Даме Груев”.

Со враќање на монархофашистичката власт во Грција (мај 1945) и нејзината нагласена диктатура спрема македонското национално малцинство, Бесвина целосно застана на страната на Демократското движење во Грција, со што селото се најде во виорот на Граѓанската војна во Грција (1946-1949). Во војните од 1941 до 1949 година активно учество зедаа 96 бесвинци од кои 25 загинаа.²¹¹ Со поразот на демократските сили во Грција (август 1949) и егзодусот на бесвинци во тогашната СФР Југославија и другите источноевропски земји, животот на Бесвина наполно згасна.

²¹¹ Загинати: Киро Гроздановски, Анастас Ангеловски, Коста Ѓорговски, Спиро Скендеровски, Ѓорѓи Скендеровски, Спиро Каповски, Лазо Чолаковски, Коле Кировски, Ристо Скендеровски, Стефана Којева, Севда Ничовска, Гана Ничовска, Тоде Р. Поповски, Ристо Фотевски, Јованче Ничовски, Ило Крстевски, Јани Скендеровски, Петре Дуковски, Ѓорѓи Чолаковски, Стојан Поповски, Васил Паунин, Митре Л. Скендеровски, Ристана Калковска, Стојна Вапова и Трајко Р. Поповски.

Бостанциовци

На околу 0,5 км источно од селото Роби, од левата страна на патот за село Герман и од двете страни на Стара Река, на надморска височина од околу 920 м, се наоѓаше турската населба (мало на с. Роби) Бостанциовци. Се претпоставува дека населбата настанала негде при крајот на 18 или во почетокот на 19 век со турското населување на Албанци во Преспа. По Грчко-турската војна и Договорот во Лозана (1923), жителите на ова село беа протерани од страна на грчката власт и на нивно место доведени грчки семејства (христијани) од Турција (областите Понд и Кавказ). Со овие домаќинства селото егзистираше до крајот на Граѓанската војна во Грција и егзодусот на Македонците во тогашна СФРЈ и другите источноевропски земји (1949), кога жителите на Бостанциовци беа преселени на оставените македонски имоти во селото Роби.

Буковик (Οκσφα)

Етник: *буковчанец, буковчанка, буковчанче, буковчани.*
Придавка: *буковски.*

Географска положба и граници. Во југоисточниот дел на преспанската крајезерска рамница, во северното подножје на планината Горбец или нејзините разграноци Два Врва и Граишта, на околу 2 км источно од Малото Преспанско Езеро или на околу 3 км југозападно од асфалтната лента Лерин – Костур, во изобилство на диви и питоми растенија, на надморска височина од околу 880 м, се наоѓа селото Буковик кое приближно лежи на 40-от степен и 45-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 08-та минута источна географска должина.

Буковик е дислоцирано село. За негова претходна локација се споменува месноста Старо Буковик (Старо Село), на околу 2 км југоисточно од денешната, на која не постојат забележителни остатоци. Селото е дислоцирано при крајот на 18 или во почетокот на 19 век поради песоковоста и водобриктот на локацијата и вчестеното подводнување на куќите.

Буковик граничи: од север и североисток со Оровник; од исток со месноста Пољана (желевско место), од југ со Бесвина и од запад со Дреново и Лок.

Атарот на Буковик се простира на површина од околу 700 хектари (околу 7 км²) и зафаќа рамничарско алувијално обработливо плодно и ридско-планинско, главно сушно земјиште, обраснато со листокапна шума (габер, леска, дрен, даб, бука и др.). На некои места постојат оскудни тревнати планински пасишта. Покрај атарот на селото минува Лочка Река, чии водотек во летниот период значително се намалува, но никогаш не пресушува.

Сите топоними во атарот на Буковик имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Блато, Буковик, Бели Мелишта, Бесвински Пат, Бисерник, Бесвински Калили, Ваковски Ливачина, Воденски Рид, Волништа, Врагои Куќи, Горна Сулимајнца, Граиште, Град, Гладно Поле, Долна Сулимајнца, Димоа Орница, Дупка, Дреновски Пат, Елешка, Кале, Зољо Камен,

Л'чица, Лоза, Леската, Л'шка Река, Л'шки Пат, Муса, Осоо, Под Ридот, Плочите, Присоо, Стари Буковиќ, Слогоите, Сувата Чезма, Стрмниот Пат, Трнаа, Тесен Рид, Ќиркојца, Црквата, Широкиот Рид, Широки Орници и други.

Буковчани за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Север” (северен и североисточен) и “Југ” (јужен и југоисточен). За студени и суви ги сметаат северните, а за дождоносни и потопли јужните варијанти ветрови.

Историјски развој на селото. Буковиќ е старо (повеќековно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во речиси истоветна форма на името (Буковиќ, Буковиќ), селото се среќава во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 1568/69 година во турските пописни документи за казата Горица, во 16 век во Слџевскиот кодик (Селишчев), во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К'нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1917/18 година кај Боривоје Милоевиќ, а потоа кај Макс Фасмер, Влогимјеж Пјанка, Тодор Симовски, Димитар Тупурковски, Коста Мундушев и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е топографско, образувано со помошта на суфиксот “-овиќ” од апелативот “бука”. И буковчани раскажуваат дека името на нивното село потекнува од зборот “бука” (се мисли на дрвното растение). Од 1926 година селото носи ново наметнато (грчко) име Оксџа (Оксја), кое го има претходното значење. Села или места со име Буковиќ има Битолско, Кичевско и Скопско, а Буково во Горна Преспа и во Драмска околина (Република Грција).

Буковиќ е село од собран тип, во 1949 година со околу 30 куќи, сидани од камен и плитар, на приземје и кат. Во приземните простории се затворала стоката, а на катот живеело домаќинството. Куќите биле несиметрично наредени од јужната страна на единствената улица, а околу нив имало дворни места во кои се наоѓале потребните стопански и други објекти (штали, плевни, зимници, гумна, тремови, фурни и др.). По својата големина и убавина се истакнувале куќите на Стојан Андаров, Трајко Тановски и на Секула и Алексо Секуловски, изградени меѓу двете светски војни, со печалбарски пари. Според групираниоста на куќите и фамилиите, селото се делело на две поголеми маала. Горна маала која го

зафаќала југозападниот (повисокиот) и Долна Маала која го зафаќала северниот (понискиот) дел на селото.

Со своја прва училишна зграда селото се стекнало веднаш по Првата светска војна (најверојатно 1921/22 година). До 1949 година во селото работела две мали ќерамидници (една ваковска и една на семејството Секуловци). Со електрична енергија селото се здобило околу 1965, со асфалтен пат околу 1975, со водовод и телефонски приклучоци околу 1980 година.

На повеќе локалитети во месноста **Бисерник**, при обработка на земјата, некогаш биле пронајдени питоси во различни големини и фрагменти од ќерамиди.

Во атарот на Буковиќ постои само еден верски објект. Црквата “Св. Аџанас”, се наоѓа на северната страна од селото, на височинка обрасната со плодородни растенија (крушки, горници, сливи и др.). Нема податок ниту друго сознание за годината на нејзината изградба, но се пренесува дека е стара. Во неа има икона од 1757 година. Во кругот на црквата се селските гробишта.

Буковчани за своја општа селска слава го имаат Св. Арангел (19 септември).

Демографски развој. Во текот на своето постоење Буковиќ го бележи следниов демографски развој: во 1568/69 година селото имало 19 семејства (Опширен пописен дефтер за казите Горица, Биглишта и Хрупишта); во 1900 година 120 жители (В. К'нчов); во 1902 година 17 куќи и 151 жител (Л. Огненов); во 1912 година 21 куќа и 173 жители (Г. Трајчев); во 1917/18 година 17 славјанохристијански куќи (Б. Милоевиќ).

Според државните пописи на Република Грција, селото бележи: во 1913 година 151 жител, во 1920 година 131 жител, во 1928 година 133 жители и во 1940 година 147 жители (Т. Симовски).

Буковчани се потомци на следниве стари буковски фамилии: Андаровци, Босите, Василевци, Деловци, Јанковци, Костовци, Мечкарои, Мијо Дупенски, Николовци, Петревци (Дамовци), Поповци (доселени од село Трнаа), Секуловци (доселени од Прилеп) и Ташовци.

Буковчани со основно образование почнале уште во времето на турското владеење, најверојатно во годините пред Илинденското востание, кое, поради настаните што уследиле (востанието и војните) се одвивало со подолги прекини и на туѓи јазици (грчки). Сè до 1949 година во селото немало ниту еден буковчанец

со завршено средно или повисок степен на образование. Се пренесува сеќавање дека во годините на Втората светска војна во селото работело училиште на мајчин (македонски) јазик, кое повторно било отворено и во 1947 година.

Економски развој. Основни занимања од кои буковчани ја обезбедувале својата егзистенција биле: поледелството, сточарството, риболовот и печалбарството. Во рамките на поледелството најмнугу се сеело жито (пченица, 'рж, јачмен, уров, пченка и др.), градинарски култури (пипер, кромид, лук, зелка, грав, компири, бостан, патлициани и др.), се саделе и одгледувале и лозја. Во рамките на сточарството кое не било доволно развиено, се чувале овци, кози, волови, коњи, свињи и друго. Риби се ловеле во Малото Преспанско Езеро за задоволување на своите потреби.

Историјско минајќо. До 1912 година Буковик беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик. Во подготовките и текот на Илинденското востание селото земало активно учество со своја востаничка чета, предводена од војводите Божин Ташовски и Стојче Дамов. Од ова село потекнува Трајко Котев учесник во Кресненското востание (1878/79) во четата на капетан Каранскаки.²¹² Во овој период и подоцна селото често било напаѓано и тероризирано од грчките андартски чети и арнаутските араамиски дружини.

Во Првата балканска војна падна под српско, а во Втората под грчко владение. Во текот на Првата светска војна се најде во зафатот на македонскиот фронт. Буковчани беа мобилизирани во грчката војска, а цивилното население ангажирано во превоз на воена опрема и изградба на фортификациски објекти и патишта. Во оваа војна, низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, грчки и српски). Имаше ранети и загинати жители.

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под грчко владение, што услови неколкумина буковчани да земат учество и во Грчко-турската војна во Мала Азија (1919-1922).

Во периодот меѓу двете светски војни селото беше изложено на нагласена денационализаторска и асимилаторска полити-

ка на грчката власт спрема македонското национално малцинство (грчка власт, грчка војска и полиција, грчки јазик и писмо, грчки училишта и учители, грчки цркви и попови, грчки имиња и презимиња, грчка топонимија, вчестени закани, забрани, затворања, интернирања, ликвидирања).

Во Втората светска војна падна под окупација на фашистичка Италија. Во Грчко-италијанската војна (1940/41) на фронтите во Албанија се најдоа 15 буковчани од кои тројца загинаа. Во времето на италијанската окупација, во близина на селото беше оснивана станица на полиција (карабинерија) и во голема мера беа спроведувани контрабутивни мерки. Во 1943 година, во една своја потерна акција по партизанските одреди, Германците влегоа во селото, селаните ги собраа и затворија во една плевна, а селото наполно го ограбија. По капитулацијата на Италија (8 септември 1943) Буковик беше слободна територија на НОАВМ и ЕЛАС. Во повеќе наврати во него престојуваша партизанските одреди "Даме Груев" и "Бигла" во кои се приклучија четворица буковчани.

По враќањето на монархофашистичката власт во Грција (мај 1945) и засилувањето на нејзиниот терор врз македонското национално малцинство, Буковик застана на страната на Демократското движење во Грција, со што се најде во виорот на Граѓанската војна во Грција (1946-1949) во која активно учествуваа 38 борци од селото од кои осум загинаа.²¹³ Со поразот на Демократското движење во Грција (август 1949) во тогашна СФР Југославија и другите источноевропски земји се иселија 33 буковски фамилии со вкупно 99 лица, а во селото останаа околу дваесетина Македонци. На нивните имоти, во 1952 година, грчката власт насели 18 грчки (влашки) фамилии од областа Епир.

²¹³ Загинати: Ристо Мечкарovski, Вангел Мечкарovski, Доне Мечкарovski, Ристо Секуловски, Танае Секуловски, Митре Секуловски, Васил Ташковски и Митре Ташковски.

²¹² Български патријарх Кирил, цит. дело, стр. 288-293.

Бушкани

На околу 2 км југозападно од селото Попли и на околу 1 км северозападно од селото Оровшик, покрај брегот на Малото Преспанско Езеро, на надморска височина од околу 853 м, се наоѓало селото Бушкани, чија локација приближно лежи на 40-от степен и 47-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 10-та минута источна географска должина. Селото имало десетина куќи. Исчезнало во годините пред Балканските војни како последица на вчестените подводнувања и поплавите од надојдените води на Езерото.²¹⁴

²¹⁴ Тодор Христов Симовски, Атлас на населените места во Егејска Македонија, Скопје, 1997.

Винени (Πίλι)

Етник: *виненец, виненка, виненче, виненци.*

Придавка: *виненски*

Географска положба и граници. На западниот брег од Малото Преспанско Езеро, во источното подножје на Сува Гора, односно нејзиниот разгранок Сатеска, на 1 км лево од асфалтната лента што води преку меѓуезерската превлака кон внатрешноста на Сува Гора и селото Граждено, во рамница и изобилство на диви и питоми растенија, на надморска височина од околу 855 м, се наоѓа селото Винени кое приближно лежи на 40-от степен и 46-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 04-та минута источна географска должина.

Винени е дислоцирано село. Неговата претходна локација се наоѓала на околу 0,3 км југоисточно од денешната, покрај брегот на Езерото.

Винени граничи: од север со Нивици, од исток со водите на Малото Преспанско Езеро, а преку нив со селото Аил, од југ со некогашното село Дробитишта и од запад со некогашното село Орово.

Атарот на Винени се простира на површина од околу 500 хектари (околу 5км²) и зафаќа рамничарско алувијално мошне плодно земјиште кое се простира северно, источно и јужно од селото и мочуришта обраснати со трска. Ридско – планинскиот дел го сочинува карстен стрмен терен со возвишенија од преку 1000 м надморска височина, обраснати со густа листокапна и зимзелена шума (даб, дрен, јасен, габер, кленика, фоја, зеленика, смреки и др.).

Низ атарот на селото тече поток (суводолица) тн. Оровска Река, чиј водотек е мал, а во летниот период редовно пресушува. Во протегот на планинското подножје јужно од селото, во должина од околу 1км, речиси на истоветна меѓусебна оддалеченост, постојат шест извори од кои два со мошне издашна чиста и студена вода.

Сите топоними во атарот на Винени имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Винени, Виношта, Виненски Ливадје, Виненско Поле, Изворите, Оровска Река, Расипаната Црква, Сатеска Планина, Урида, Урвој Камен и други.

Виненци за своето поднебје ја познават следнава ружа ветрови: “Северо” (северен и северозападен), “Исток” (источен), “Југо” (јужен и југозападен) и “Запад” (западен). Северните и источните ветрови ги сметаат за суви и студени, а јужните и западните за дождоносни и потопли.

Историјски развој на селото. Винени е старо (повеќеветковно) село во кое, до при крајот на 18 век, живееле христијани (православни Македонци), потоа сè до 1924 година Албанци – мухамеданци, после нив до 1945 година ортодоксни Грци (бегалци од Понд – Мала Азија), а од 1950 година Грци (Власи сточари од Епир). Во истоветна форма на името (Винени) селото се споменува во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 1568/69 година во турските пописни документи за казата Горица, во 1780 година (21 мај) во еден ферман на Високата Порта, испратен преку Валијата на Румелија Абдул – паша, со кој се забранува продажба на конфискуваните имоти на разбојникот и одметникот Суљо; во 1865 година во патописот на Јохан Хан, во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К’нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1917/18 година кај Боривое Милоевиќ, а потоа кај Макс Фасмер, Јован Хаџивасилевиќ, Коста Мундушев, Влогимјеж Пјанка, Тодор Симовски и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е етничко, изведено со помош на суфиксот “-ени” од апелативот “вино”. Ваквата констатација до некаде се потврдува и со фактот што од секогаш во Винени имало многу лозја, така што уште во 1568/69 година, по својата големина данокот на шира (вино) бил на второ место во селото (веднаш по данокот на пченицата). Денес Винени носи ново наметнато (грчко) име Пили (Пили) со значење “врата”, најверојатно инспирирано од конфигурацијата на теренот која се одликува со стрмни и шумовити ридови, а меѓу нив мала клисура за влез и излез во внатрешноста на сувогоријето. Село со име Винени има во Костурско, Виничани во Корчанско и Велешко, Винаца во Кочанско и Винци во Кумановско.

Винени е село од собран тип, куќите речиси се идентични, градени на приземје и со бели фасади (изградени од страна на државата во 1924 година) со тула, вар и песок и покриени со ќерамиди, симетрично поставени во два реда од двете страни на единствената улица, формирана со спојување на влезно – излезните патишта на селото: од север за Лерин и Граждено и од југ за Дробитишта. Околу куќите постојат неоградени дворни места во кои се сместени стопанските и други објекти (гумна, плевни, штали, тремови, кочини, кокошарници и др.).

Училишна зграда во Винени никогаш немало. Како училиште се користела куќата на мештанинот Ефестис Димитри. Со електрична енергија селото се здобило околу 1965, со асфалтен пат околу 1975, со водовод, телефонски приклучоци и телевизиски прием околу 1980 година.

Село Винени (позајмена фотодографија 2003 г.)

Во атарот на Винени постојат три верски објекта. Црквата “Св. Димитрија”, на околу 0,5 км јужно од селото, од десната страна на патот за Дробитишта, целосно обновена во 1933 година, со богат иконостас за кој се пренесува сеќавање дека некои од иконите биле донесени од црквите на Островот Св. Ахил. Во нејзиниот круг се селските гробишта. Црквата “Св. Ѓорѓи” (Св. Ѓорѓија), на околу 0,5 км северозападно од селото од десната страна

на патот за Орово и Граждено. Црквата “Св. Вийа”, источно од селото покрај брегот на Езерото, потекнува од средновековниот период, според Мијуљков датира од 14 век²¹⁵. Источно од селото покрај брегот на Езерото некогаш постоела црква “Св. Никола” подигната пред крајот на 13-от век (сега во урнатини). Во нејзината градба биле застапени елементи на ерменско – грузијанското влијание.²¹⁶

Не постојат податоци ниту други сознанија дека селото Винени некогаш имало своја општа селска слава.

Демографски развој. Во текот на своето постоење Винени го бележи следниов демографски развој: во 1568/69 година селото имало 7 христијански семејства (Опширен пописен дефтер за казите Горица, Биглишта и Хрупишта); во 1889 година 30 куќи и 123 жители од машки пол (С. Верковиќ); во 1900 година 155 арнаутски муслимани (В. К’нчов); во 1902 година 46 куќи и 213 жители (Л. Огненов); во 1912 година 50 албански куќи (Г. Трајчев); во 1917/18 година 18 арнаутски куќи (Б. Милоевиќ); во 1924 година 202 жители (Т. Симовски).

Според државните пописи на Република Грција селото бележи: во 1928 година 173 жители, во 1949 година 207 жители, во 1961 година 122 жители и во 1971 година 112 жители.²¹⁷ Денес селото има 50 куќи.

До годините на Граѓанската војна во Грција, во Винени живееле следниве фамилии: Асамидис, Виолидис (Илијас, Коста и Ламбро), Ѓорхоца (дојдени од Роби), Ендека (Николас и Костас), Естати (Димитрис), Иљадис Сотирис (дојдени од Албанија), Костандинидис (Димитрис, Статис и Павле), Кукулас (Анастасис и Ѓорѓи), Муратидис (Ѓорѓи), Налбинадис (Ламброс и Јанис), Тахидромос (Тодорос, Стефанос и Теофинос дојдени од Албанија), Хаџис (Тодор) и Чобанос (Николас и Костас).²¹⁸ Денес во селото живеат само неколку старци Власи (сточари од Епир).

²¹⁵ Илија Велев, Преглед на средновековните цркви и манастири во Македонија, Наша книга, Скопје 1990, стр.57

²¹⁶ Крум Томовски, Христијанска архитектура во Преспа, Зборник на Универзитетот “Кирил И Методиј”, Скопје 1976, стр.6,8,12 и 16

²¹⁷ Тодор Симовски, Населените места во Егејска Македонија, ИНИ, Книга прва, Скопје, 1978, стр.107.

²¹⁸ Податоците за фамилијарните имиња на виненци до Граѓанската војна се добиени од професорот Христо Ристевски (роден во с. Граждено) и Вангел Анастасовски (роден во с. Дробитишта)

Економски развој. Основни занимања на виненци од кои ја обезбедувале својата егзистенција биле полделството и сточарството. Во рамките на полделството најмногу се сеело жито (пченица, ‘рж, јачмен, овес, уров, пченка и др.), саделе градинарски култури и одгледувале лозја. Во рамките на сточарството најмногу чувале овци, кози, биволи, крави, коњи, свињи и живина. Како човек со најголем број овци и кози во селото се споменува Калбевидис Ламброс. Виненци никогаш не ловеле риби и не оделе на печалба во туѓина.

Историско минајќо. До 1912 година Винени беше под турско владение. При крајот на 18 век виненци доживеале насилна промена на местоживеалиштето. Тие биле протерани во планинското (пасивно) село Граждено, а Албанците – муслимани од Граждено се населиле на македонските имоти во Винени и плодното виненско поле.

Во Првата балканска војна селото падна под српско, а во Втората под грчко владение. Во годините на Првата светска војна се најде во зафатот на македонскиот фронт. Во тоа време виненци беа мобилизирани во грчката војска, а цивилното население ангажирано во превоз на воена опрема и изградба на фортификациски објекти и патишта. Тогаш, низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, грчки, српски). Во 1916 година виненци беа евакуирани во селото Граждено.

По завршувањето на Првата светска војна, Винени повторно се најде под грчко владение. Во 1924 година, согласно на мировниот договор меѓу Грција и Турција, жителите на Винени беа протерани во Албанија, а на нивните огништа беа доведени Грци од Понд – Мала Азија.

Во Втората светска војна селото падна под окупација на фашистичка Италија (мај 1941). Но, пред тоа, во Грчко – италијанската војна (1940/41), на фронтите во Албанија се најдоа и неколкумина виненци. Во ова време цивилното население беше евакуирано во селата од источната страна на Малото Преспанско Езеро. Во текот на окупацијата во селото беше стационирана италијанска војска. По капитулацијата на Италија (8 септември 1943) Винени беше слободна територија на НОАВМ и ЕЛАС. Во ова село на 11 октомври 1943 година, од Битолскиот партизански одред

“Гоце Делчев” и Преспанскиот партизански одред, беше формиран Битолско – преспанскиот баталјон “Стив Наумов”. Во декември истата година во селото престојуваше и Првата македонско – косовска ударна бригада.

Со избувнувањето на Граѓанската војна во Грција (1945), жителите на ова село се иселија во Лерин. До август 1949 година селото беше слободна територија на ДАГ. Во 1948 година во Винени беше сместено раководството на Привремената влада на Грција, Главниот штаб на ДАГ и ЦК на КПГ.

Герман (Αγίος Γερμανός)

Етник: *џерманец, џерманка, џерманче, џерманци.*

Придавка: *џермански.*

Географска положба и граници. На околу 4 км источно од крајниот југоисточен брег на Големото Преспанско Езеро, во подлабока пазува на планината Баба, опколена со нејзините високи разграноци Стого, ‘Ржана, Бела Вода, Елата и Присоо, на безмалку изолирана благонаведната флувиоглацијална падина, во раскошот на изобилство на диви и питоми растенија, на повеќеречниот шум и планинската свежина, на надморска височина од 1050 м, се наоѓа легендарното и некогаш најголемото долнопреспанско село Герман, кое приближно лежи на 40-от степен и 51-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 10-та минутата источна географска должина.

Преданијата на германци говорат дека Герман е дислоцирано село. За негова претходна локација се спомнува месноста Бароо, во непосредна близина на грчко-македонската граница. Нема податоци ниту други сознанија за времето и причините на неговото преместување. Се претпоставува дека е тоа направено пред повеќе векови, од безбедносни причини.

Герман граничи: од север и исток со Република Македонија (во тој склоп со селата Долно Дупени, Брајчино и Кишава), а потоа со Раково, Буф, Псодери, Арменско и Желево, од југ со Медово, Штрково и Рудари и од запад со Роби и водите на Големото Преспанско Езеро.

Атарот на Герман се простира на површина од околу 6000 хектари (60 км²) и претежно зафаќа ридско-планинско земјиште местимично обраснато со листокапна и иглолисна шума (даб, буква, дрен, леска, јасен, јавор, кленика, смрека, чам, бор и др.) и пространи тревнати терени, посебно на локалитетите Бела Вода, Влашкото, Балтан, Широка, Оборје и Руен по кои некогаш паселе многубројни стада овци. Обработливите површини на селото се наоѓаат во месностите: Рамнио Рид, Рајдол, Смеса, Рамна, Широка, Вукола, Камејнче, Карамои Нивје и во крајезерската рамница

во непосредна близина на грчко-македонската граница (Бароо, Вироите и Подгорица).

Сите топоними во атарот на Герман имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Ациовски Нивје, Алејца, Асаноа Стена, Асенчаројо Стреорог, Бајрачето, Балтан, Бачилиштата, Букларица, Бела Вода, Бостокоо Нивче, Брце, Вукала, Ваковска Стена, Вајлепуц, Велјанов Тор, Влашкото, Влашки Колиби, Воден Дол, Валеи Шурје, Вочејама, Гробишта, Грлица, Глабоко, Горни Мост, Горни Пресеки, Героска Стена, Гурупица, Гарванско Келе, Гарван, Глобоко Долиште, Георскио Рид, Гроздановска Гропа, Грнчаре Дол, Гајдурица, Гробо, Гнидајца, Гуменца, Героец, Драго Брат, Долни Пресеки, Дрење, Дурлов Извор, Два Брата, Делајните, Дрење, Гучеа Црква, Есење, Ендумото Орманче, Елата, Задприсоо, Spse Ливада, Катуништа, Кртеч, Камејнче, Калугерје, Каранои Нивје, Кочоа Стена, Кочов Рид, Киринок Мочари, Корникоа Бука, Кршикрошна, Кајчоскио Рид, Корча, Кевајнца, Колачкоо Гноиште, Кежаото Ритче, Кајчоска Нива, Ковчегарницата, Кондец, Киската, Кочоглас, Коријата, Кекенои Сливи, Кукурец, Куцуљ, Копанките, Лајкои Нивје, Лазорчица, Лангоа Пресека, Леноо, Леската, Марулков Рид, Миланкоа Гора, Манов Врв, Мацеите Нивје, Мочарта, Мушјак, Марин Дол, Мондричка Бука, Никовска Стена, Нинчоол, Неката, Надсело, Неола, Надробје, Оборје, Присоо, Попоскио Вир, Преслап, Плочи, Папрадјето, Плужињето, Падишта, Прајничини Круши, Петра Ела, Первајнца, Попов Рид, Пршенка, Подкарловци, Подцрква, Присоиште, Поповски Нивје, Порта, Превртена, Под Брце, Робчео Гумно, Рај Дол, Ропски Дол, Рушеа Вода, 'Ржена, 'Ржејнски Стени, Рамна, Рујен, Рамнио Рид, Расора, Редео, Рамна Нива, Седло, Сливје, Стого, Смеса, Сувашно Гумно, Сто, Стпско Кепе, Средно Брдо, Свети Никола, Сувата Ела, Секо, Спида, Салеа Тумба, Тумбите, Трупјето, Топилата, Тумбината, Торка Нива, Ушите, Црцол, Црвена Стена, Црни Стени, Церо, Чекајнца, Чукарката Ациовска, Чоеко, Чекалата, Чалапата, Чулакои Миризје, Шешурје, Широка, Шоклароа Пресека, Штраканголоа Пресека, Шаовци и други.

Со оглед на конфигурацијата на теренот (долина со високи странични планини), селото е изложено само на два ветра: "горник" (источен и североисточен) и "долник" (западен и југозападен) ветар (слично на селата Брајчино и Арвати). Источните ветрови ги сметаат за суви и студени, а западните за дождоносни и потопли.

Историски развој на селото. Герман е старо (повеќе вековно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци, во некои периоди имало и Албанци – мухамеданци, а денес и Грци. Се претпоставува дека селото егзистира уште пред доаѓањето на Турците, а можеби и од времето на царот Самуил, зошто сведочи старата црква и најдената надгробна плоча на родителите на царот Самуил. Во истоветна форма на името (Герман), селото се среќава во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 1568/69 година во турските пописни документи за каза-та Горица, како хас на нишанци везир Мехмед – паша; во 1662 година во турските документи за ајдутството и арамитството во Македонија²¹⁹, во 1865 година во патописот на Јохан Хан, во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К'нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1917/18 година кај Боривое Милоевиќ, а потоа кај Димитар Јаранов, Коста Мундушев, Влогимјеж Пјанка, Тодор Симовски и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е примарно меморијално, добиено по името на црквата "Св. Герман". Пишувањето на Пјанка се совпаѓа и со преданието на германци кое говори дека, некогаш, бегајќи од прогонот на Султанот, во малата црквичка на ова место се засолнил некојси патријарх, кој ја одржувал црквата сè до крајот на својот живот. По неговата смрт тој бил прогласен за светец, а црквата во која живеел и работел му била посветена нему и по неговото име била наречена "Св. Герман", а подоцна по името на црквата, и селото било наречено Герман. Според некои историчари селото Герман името го добило по поглаварот на Самуиловата црква Герман- наречен Габриел кој по смртта бил погребан во Герман.²²⁰ Сепак, од 1926 година селото носи ново наметнато (грчко) име Αγιος Γερμανος (Агиос Германос) со значење Свети Герман. Село со име Герман има во Кривопаланечко.

До годините на Граѓанската војна во Грција, Герман беше големо село од собран, дури збиен тип, со околу 300 куќи, зидани

²¹⁹ Турски извори за ајдутството И арамитството во Македонија (1650-1700), ИНИ, Скопје, 1961.

²²⁰ Йордан Иванов, Български старини из Македония, НИ, София, 1970, стр.60; Славко Диневски, Историја на македонската православна црква, МК, Скопје, 1989, стр.63.

со камен и кал или вар, на приземје и кат, со големи чардаци или балкони, фугосани или малтерисани и покриени со ќерамиди. Околу куќите, со помали или поголеми, различно оградени дворни места, биле сместени потребните стопански и други објекти (штали, зимници, плевни, гумна, тремови, бунари, фурни, кошови за сточна храна и др.). Од куќите градени во периодот пред Балканските војни, по својата големина и убавина, посебно се истакнувале на: Шапковци, Кузмановци, Таневци и Бошевци, а од оние градени меѓу двете светски војни на: Топаловци, Чулковци, Ушлиновци, Поповци, Нушевци, Кајчевци, Малјановци и Мачевци, главно градени со печалбарски пари.

Според групираноста на куќите и фамилиите, селото се делело на десетина поголеми маали: Карловска, Пејовска, Кајчовска, Гроздановска, Поповска, Дојчиновска, Димовска, Николовска, Ланговска и други.

Влезно-излезниот пат на селото е од западната страна (од кај с. Роби) и продолжува како главна улица низ Герман. Покрај неа селото го вкрстосувале повеќе други (сложни, стрмни, тесни или широки и каменити) улици кои воделе кон некоја од деветте полноводни и студени чешми или четирите селски ширинки (полјани) на кои се правеле незаборавните свадбени веселби. Од северо-западната страна (најнискиот дел) на селото тече Стара Река, од југоисточната и низ селото во неа стрмоглаво се спушта Неола, а низ јужниот (повисокиот дел) Гушајца.

До годините на Граѓанската војна во Грција, Герман беше околински административен центар за делот на Долна Преспа под Грција. Во него имало: црковна епископија, царинарница, околински суд, пошта, шумарска и жандармериска станица, поткоманда на државната безбедност и адвокатски канцеларии.

При копањето на темелите за изградба на базиликата “Св. Герман” била откриена надгробна плоча на царот Самуил, што ја поставил во 993 година над гробовите на своите родители: Никола, мајката Рипсимија и братот Давид. Плочата била набргу грабната и однесена во Софија, каде и денес се наоѓа.

Во селото Герман постојат две цркви. Црквата “Св. Герман”, на средсело, се смета дека постоела уште во времето на цар Самуил. Во неа е погребан патријархот Герман. Некои сметаат дека е изградена во периодот помеѓу 713 и 730 година, додека други за година на нејзината изградба ја земаат 1006, кога е живописана, или нешто пред тоа (околу 1000-та година). Црквата по втор пат, а по некој по трет пат била живописана во 1743 година (во времето

на архијерејот Партенија). Во 1882 година на нејзината западна страна е доградена трикорабна велелепна базилика, една од најубавите цркви во овој дел на Преспа. Во кругот на црквата се селските гробишта²²¹. Црквата “Св. Аџанас Александриски”, во западниот дел на селото (на излезот кон селото Роби), изградена во почетокот на 17-от век, а обновена во 1816 година.

Германци за своја општа селска слава го имаат Германден (12 мај).

Демографски развој. Во текот на своето постоење Герман го бележи следниов демографски развој: во 1568/69 година селото имало 74 семејства (опширен пописен дефтер за казите Горица, Биглишта и Хрупишта); во 1879 година 152 куќи од кои 140 македонски и 12 помачки и 1116 жители Македонци и 50 помаци од машки пол (С. Верковиќ); во 1900 година 805 жители од кои 680 Македонци – христијани и 125 арнаути – мухамеданци (В. К’нчов); во 1902 година 187 куќи и 1621 жител (Л. Огненов); во 1912 година 220 куќи од кои 170 македонски и 50 албански и 1409 жители од кои 1213 Македонци и 196 Албанци (Г. Трајчев); во 1917/18 година 250 куќи од кои 135 македонски и 15 арнаутски (Б. Милоевиќ).

Според државните пописи на Република Грција селото бележи: во 1913 година 1621 жител, во 1920 година 1549 жители, во 1928 година 1622 жители, во 1940 година 2170 жители, во 1971 година 478 жители.

Во Граѓанската војна во Грција селото целосно настрада. Тогаш, во СФР Југославија и другите источноевропски земји пребегнаа 1233 жители, така што во пописот од 1951 година Герман се води без жители. По консолидацијата на ситуацијата, грчките власти во селото населиле 840 колонисти од Епир, 70 бегалски семејства од Понд (кои всушност се од германската населба Шаовци) и 290 Македонци кои подоцна се вратиле.

Германци се потомци на следниве стари германски фамилии: Аџиовци, Арнаутите, Асенчаровци, Боглевци, Буцајковци, Бошевци, Бабинкостевци, Белевци, Врлевци, Власите, Влашки (Герзијата), Вардовци, Велјановци, Гемишовци, Голчевци, Гулевци, Гроздановци, Гаштови, Геровци, Гиневи, Глигуровци, Гогаров-

²²¹ Крум Томовски, Христијанска архитектура во Преспа, Скопје, 1976, стр.15 и Илија Велев, Преглед на средновековните цркви и манастири, Наша книга, Скопје, 1990, стр.62.

ци, Дупчиновци, Димовци, Дамовци, Дојчиновци, Дурловци, Дамчевци, Дрдовци, Гаковци, Ендумовци, Ивановци (Кајчовци), Јанкуловци, Јанковци, Јаневци, Јовковци, Јосевци, Колачковци, Кузмановци, Кимбиловци, Кекеновци, Капедановци, Колевци (Кајчовци), Кајчовци, Костовци, Кочови, Кипревци, Куфаловци, Карловци, Клашниновци, Киринови, Јанговци, Лаовци, Лилифановци, Малјановци, Млечниковци, Маџевци, Менчовци, Мечовци, Мечкаровци, Мучкаровци, Младеновци, Никини, Никовци, Нушевци, Нединкинците, Нашојчани (Кајчовци), Олковци, Петковци, Перчаклиовци, Пасинците, Поповци, Пајковци, Петкојчини, Паткаровци (Бошевци), Пласковци, Пиштолови (Кубурови), Петкашиновци, Пеови, Русевци, Стојчеви, Стојчовци, Секуловци, Сарагиловци, Стамковци, Сиваковци, Стомболциовци, Селимови, Трпеновци, Торковци, Таневци, Топаловци, Ушлиновци, Црнилазаровци, Чолаковци, Четелевци, Цанкараовци, Чулаковци, Цуклевци, Шаповци, Шокларовци, Штраканголовци.

Во Герман за прв пат со основно образование се почнало во 1871 година²²². Со своја прва училишна зграда селото се здобило во 1888, а со нова во 1932 година. До 1950 година во селото имало само 5 жители со завршено средно образование (гимназија). Од ова село потекнуваат универзитетските професори: д-р Бранислав Русиќ, д-р Светозар Русевски, д-р Вукашин Русиќ, д-р Лазар Сиваков, д-р Германија Шолаковска – Љоровска, д-р Вангел Бабинков и д-р Лилјана Бабинковска.

Економски развој. Својата егзистенција германци секогаш ја обезбедувале преку сточарството, поледелството, занаетчиството, трговијата и печалбарството. Во рамките на сточарството најмногу се одгледувале овци и кози. Во 1940 година селото имало близу 20 илјади овци. Покрај ова, уште се одгледувале волови, крави, коњи, мазги, магариња, свињи и друго. Во рамките на поледелството најмногу се сеело жито (‘рж, пченица, јачмен, овес, уров, пченка и др.), се саделе градинарски култури (пипер, патлиџан, лук, кромид, праз, зелка, компир, грав, тикви и др.) и се одгледувале лозја. Како најразвиени занаети се споменуваат: ковачкиот, дрводелскиот, воденичарскиот, самарцискиот, снајдерскиот и сидарскиот.

²²² Македонски алманах, Индианополис, Индиана, 1940, стр.101.

Историјско минајто. До 1912 година селото беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик. Герман важеше како непомирлив бунтовник против турското ропство. Од ова село потекнуваат Христо Димитриев, Стојан Јанков, Григор Илиев, Антон Ефтимов, Василија Стоичков и Трајко Најдов учесници во Кресненското востание (1878/79) во четите на капетан Карански и капетан Стефан Николов - Скендерот²²³ и Христос Карамантос делегат на Националното собрание (1880) во Гремен-теке (Островска околија) на кое се избрала и Привремена влада на Македонија.²²⁴ Во 1898 година во Герман беа поставени темелите за борба против туѓинецот и за национална слобода на својата земја. Во подготовките и текот на Илинденското востание селото земало активно учество со свој востанички комитет и повеќебројна чета предводена од војводите Петре Дамовски – Германчето, Наум Геровски и Дине Гроздановски која учествувала во борбите кај селата Наколец, Попли, Лок и Бесвина и во месноста Бигала (помеѓу селата Герман и Рудари). Во текот на востанието загинале 25 жители и биле запалени 19 куќи. Селото било напаѓано и од грчките андартски чети кои во 1906 година заклале 6 селани.

Во Првата балканска војна селото падна под српско, а во Втората под грчко владение. Во годините на Првата светска војна (есента 1915 година) селото се најде во зафатот на македонскиот фронт. Во тоа време низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, српски, грчки). Во оваа војна, германци беа мобилизирани во грчката војска, а цивилното население ангажирано во превоз на воена опрема и изградба на фортификациски објекти и патишта. Во еден период на војната, германци беа евакуирани во селата Желево, Оштима, Орово и Граждено и во некои села во областа на Мала Преспа. Загинале 17 жители.

По завршувањето на Првата светска војна селото повторно се најде под грчко владение што услови неколкумина германци да се најдат и во виорот на Грчко – турската војна во Мала Азија (1919-1922), во која имало загинати и ранети. Во периодот меѓу двете светски војни германци живееле со сите последици на грчката денационализаторска и асимилаторска политика спрема македонското национално малцинство (грчка власт, грчка војска и по-

²²³ Бугарски патријарх Кирил,цит.дело.стр.288-293.

²²⁴ Христо Андоновски, Јужна Македонија од античките до сегашните Македонци, МК, Скопје, 1995, стр.69.

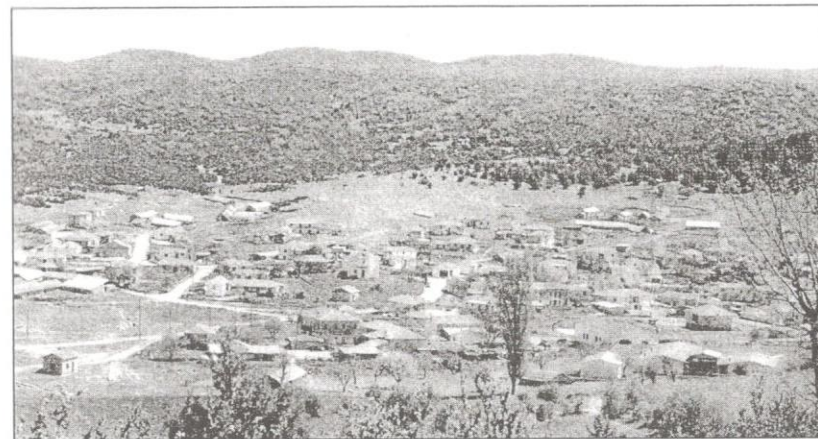
лиција, грчки јазик и писмо, грчки училишта и учители, грчка црква и попови, грчки имиња и презимиња, грчка топонимија, постојани закани, забрани, малтретирања, депортирања, ликвидирања и др.).

Во Грчко – италијанската војна (1940/41) на фронтите во Албанија се бореа околу 200, а загинаа 10 жители. Во тоа време Герман беше уточиште за жителите од селата Орово, Граждено, Винени и Дробитишта. Во мај 1941 година падна под окупација на фашистичка Италија. По нејзината капитулација (8 септември 1943) беше слободна територија на НОАВМ и ЕЛАС. Сè до крајот на војната важеше за силно партизанско упориште. Во неговата околина престојуваша НОПО “Даме Груев” и “Гоце Делчев”. Во летото 1943 година во реонот на Герман своја база имаше Обласниот комитет на КПМ. Кон крајот на јули, по извршената акција врз италијанската касарна во Роби, низ селото поминаа и борците на ПО на ЕЛАС “Бигла”, а во декември престојуваше и Баталјонот “Стив Наумов”, кога во селото беше одржан голем народен митинг на кој зборуваше командантот на ГШ на НОАВМ и ПО на Македонија Михајло Апостолски. Тогаш во селото престојуваше и Првата македонско – косовска бригада. Во март 1944 година Герман имаше 123 членови на КПМ.

По враќањето на монархофашистичката власт во Грција (мај 1945) и нејзината диктатура, посебно насочена кон македонското национално малцинство, Герман целосно застана на страната на Демократското движење на Грција, со што се најде и во виорот на Граѓанската војна во Грција (1946-1949). На 28 февруари 1948 година селото беше бомбардирано од монархофашистите при што имаше мртви и ранети. Во војната од 1941 до 1949 година, како активни борци или жртви на теророт и бомбардирањата загинаа 115 жители.²²⁵

²²⁵ Серафим Ѓаков, Ламбро Петков, Илија Љаов, Коте Голчев, Миале Поповски, Ристо Никовски, Герман Љаов, Вангел Љаов, Трајко Јанков, Стојан Љангов, Ристо Геров, Вангел Геровски, Стојан Кољачков, Елена Кољачкова, Спасе Кољачков, Коте Т. Петков, Јоше Никин, Симо Секулов, Герман Врлевски, Илија Кузманов, Богоја Нушев, Митре Љангов, Гоче Дојчиновски, Пандо Дупчинов, Елена Дурлова, Коте Дурлов, Гоче Арнаутовски, Митре Пајков, Германија Пајкова, Герман Гроздановски, Митре Питроповски, Крстин Влашки, Вангел Влашки, Атанас Влашки, Стефо Мечкаров, Митре Колев, Илија Нединкин, Атанас Никовски, Павле Ѓаков, Вангел Ѓаков, Васил Ѓаков, Митре Сараџилов, Петре Јоанов, Доне Димовски, Герман Долгиот, Митре Маџев, Васил Маџев, Трифун Нушев, Никола Бошев, Стојан Бошев, Наум Јанкулов, Никола Поповски, Алеско Поповски, Богоја Делифанов, Никола Четелев. Цветко Четелев, Богоја Дојчиновски, Кире Грежлов, Танас Киринов, Митре Топалов, Митре Вељајнчин, Богоја Мучкаров, Јоше

Со поразот на Демократското движење во Грција и егзодусот на околу 300 фамилии и 1338 жители во тогашна СФРЈ и останатите источно – европски земји, животот на селото речиси на полно гласна. Подоцна, во селото се вратија неколку македонски фамилии, а се населија и Грци.²²⁶

Панорама на с. Герман (фотографија Сџефо Цуклев, 1976 г.)

Топалов, Петре Боглев, Стојан Петкашинов, Ламбро Куфалов, Сандра Куфалова, Танас Пајков, Ристо Т. Асејнчаров, Божин Асејнчаров, Танас Гроздановски, Ристо Т. Гроздановски, Василка Куфалова, Танас Русев, Ахилеја Влашки, Вангел Кајчовски, Доне Кајчовски, Гоче Кипрев, Стојан Кипрев, Митре Маџев, Коте Цуклев, трајко Сиваков, Алеско Ушлинов, Васил Кајчовски, Вангел К. Ушлинов, Јана Дурлова, Јоше В. Дамовски, Илија Ј. Пајков, Тронда Геровска, Ефтим Гаштов, Вангел Ѓаков, Дора Карловска, Павле Шапков, Стоја Петкова, Ристосија Гинова, Стефо Вељајнчин.

²²⁶ Поопширно за селото Герман: види Монографија со спомен-албум за село Герман – Преспанско, Скопје, 1979.

Граждено (Вронтеров)

Етник: *гражденец, гражденка, гражденче, гражденци.*

Придавка: *гражденски.*

Географска положба и граници. Во југозападниот дел на областа Преспа, на благонаведната каменита котлинка во средишниот дел на Сува Гора, односно во подножјето на нејзините висови Присо, Грло и Китка, на околу 3 км од грчко – албанската граница и на околу 5 км од најјужниот залив на Малото Преспанско Езеро, на надморска височина од 1090 м, се наоѓа селото Граждено кое приближно лежи на 40-от степен и 45-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 02-та минута источна географска должина.

Нема податоци ниту други сознанија дека селото некогаш било дислоцирано. Меѓутоа, со сигурност се знае дека, сè до втората половина на 18-от век, во Граждено живееле Турци. Во времето на владеењето на Али – паша Јанински, Турците од пасивното планинско Граждено биле населени во богатото христијанското село Винени, а христијаните од Винени насилно преселени во Граждено.

Граждено граничи: од север со Орово и Винени, од исток со Дробитишта, од југ со Трново и од запад со територијата на Република Албанија (во тој склоп со селата Ракицка и Церје).

Атарот на Граждено се простира на површина од околу 1500 хектари (околу 15 км²) и зафаќа исклучително ридско – планинско безводно карстно земјиште, обраснато со листокапна и зимзелена шума (даб, бреза, леска, дрен, зеленика, смрека, габер, кленика, фоја, липа, јасен и друго).

Сите топоними во атарот на Граждено имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Ајдимоите Падинчина, Алтењето, Арбето, Арвејците, Асаноско Ритче, Балчоата Нива, Барјачето, Бајро Арвеник, Белиот Камен, Богданов Дол, Бојкоото Бачило, Блатата, Близначината, Брездо, Бумбината, Ваковската Круша, Ваковската Ливада, Ваковската Нива, Варницата, Василоото Нивче, Василоото Трло, Веждата, Венците, Висо, Високата

Глаа, Високото Главче, Високите Камене, Влашката Падина, Велои Чуки, Гескои Нивје, Гескои Трње, Главчината, Глабоки Дол, Глабокото Падинче, Глобарците, Голем Арблак, Големата Межда, Голема Чука, Голио Рид, Голумбица, Горниот Пат, Горните Полици, Горно Медно, Градената Нива, Градините, Грло, Гроздано Нива, Гумната, Трновски Гумна, Долно Медно, Д’лга Јанча, Д’лгата Нива, Д’лгата Падина, Дерла, Дивата Слива, Дивјачките, Добрени Круши, Долна Фоја, Долните Полина, Долни Арвеник, Донеата Занога, Донеата Круша, Донеов Орман, Дренците, Дума Корија, Дурлоото, Дупен Камен, Гоноа Нива, Ендекот, Зорои Дабе, Зиморките, Злото Место, Зли Арблаци, Изворската Падина, Изворчината, Изгореното Палеце, Иличин Орман, Илиото Гумно, Јанејчината Фоја, Јанкоа Нива, Јанкои Главје, Јоанчиното Бачило, Јауриците, Калининиот Дрен, Каменот на Крале Марко, Камилскиот Пат, Кашан Копач, Киска, Кленот, Кленците, Клештината, Кривиот Пат, Капајчината, Калаузите, Колејца, Кориче, Корчански Пат, Костоите Нивје, Костоите Трла, Костоите Уровје, Кочоата Нива, Кочоите Нивчина, Кошариштата, Кремејца, Круша, Курила, Кулишта, Лазоик, Ламброата Нива, Ледината, Лепченев Камен, Леската, Лизгалото, Лозјата, Локвата, Љуборажда, Љаовска Нива, Мал Палег, Мали Уши, Маноата Нива, Маренска Прискоја, Макоа Локва, Макои Нивје, Маркојчината Ливада, Маркојчиното Трло, Мартејца, Медено Арвејче, Меденско Долиште, Медно Горно, Медно Долно, Мелешките, Мијалски Дол, Миндов Палег, Мушкинион Орман, Насоото Нивче, Несторојте Нивје, Нестороото Гумно, Нестороото Трло, Овчарка, Огненоа Нива, Осо Планина, Остриката, Остриките, Падје, Палеце, Пандовските Трла, Паплена Чука, Пејои Нивје, Пепелина, Петрејчината Нива, Пешта, Плеене, Плочите, Племниште, Плочината, Попои Нивје, Преслопите, Пречката Нива, Присо, Пројковските Трла, Ратков Дол, Раткофорје, Радомирица, Ракицки Падини, Ралев Дол, Ралеи ‘Ржје, Рамниште, Рамниците, Расплатеката, Рендешите, Рид (Високиот Рид), Ридо, Ристовските Трла, Рунов Даб, Русеите, Салџоата Нива, Санчината, Св. Петка, Св. Никола, Св. Танаас, Симајнца, Синичкои Нивје, Скапците, Скала Виненска, Скала Трновска, Скаранци, Скомар, Слански Дол, Слелата Фоја, Слелјакот, Смердливец, Соколов Камен, Солиштата, Спиороо Нивче, Странги, Стредното Патиште, Танасои Ледини, Тапан, Тркалото, Трновски Рид, Трновско Осоо, Умлејнете, Филакијата, Фоја Долна, Фоја Горна, Францускиот Арвеник, Француските Гробишта, Фабриката, Церски Врв, Црвена Земја, Црвените Арблаци, Црве-

ните Горници, Цуцуљ, Чуно, Шестар, Шипски Пат, Широката Падина, Шумјакот, Шутарска и други.

Гражденци за своето поднебје ја познавале следнава ружа ветрови: “Северо” (северен и североисточен), “Исток” (источен и југоисточен) и “Запад” (западен). За суви и студени ги сметале северните и источните, а за дождоносни и потопли западните ветрови.

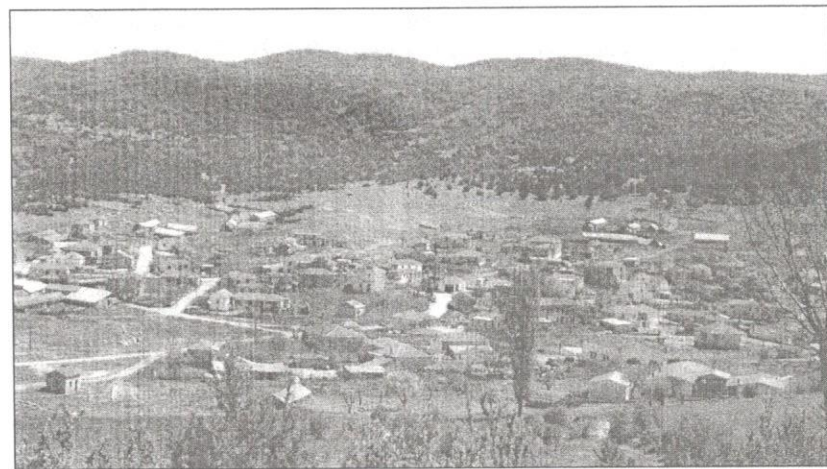
Историјски развој на селото. Граждено е старо (повеќеветковно) до 1860 година етнички мешано (Турци и Македонци), а потоа чисто христијанско село во кое сè до 1949 година живееле православни Македонци (староседелци и новодоселени од околните села). Во различна форма на името (Граждино, Граждано, Граждани и Граждено) селото се среќава во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 17 век во Слџевскиот кодик (Селишчев), во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К’нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1917/18 година кај Боривоје Милоевиќ, а потоа кај Макс Фасмер, Влогимјеж Пјанка, Тодор Симовски, Христо Ристовски, Гоче Дробицки и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е културно, по форма рамно на глаголската приставка “граде-но”. Професорот Христо Ристовски во своите анализи за потеклото на името на неговото родно место (Граждено), прифаќајќи ја констатацијата на Пјанка, уште додава: дека најблиску до вистината може да биде тезата која потеклото на името го заснива на именката “град”, односно старословенскиот израз “граждани”, поаѓајќи од претпоставката дека гражденци се потомци на “исчезнатиот град Преспа или на некоја од неговите приградски населби”. Исто така, тој потеклото на името го доведува и во врска со именката “град”, во смисла на атмосферска појава “место на кое често паѓа град и создава силни атмосферски струења и бури”. Од 1926 година Граждено носи ново наметнато (грчко) име, Вронтерон (Врондерон) со значење Бучин.

Граждено е село од собран тип, кое до 1949 година имало 130 куќи, изградени од камен, на приземје и кат, покриени со камени плочи или ќерамиди, околу куќите со поголеми или помали главно оградени дворни места во кои биле сместени потребните стопански и други објекти (штали, плевни, гумна, тремови, фурни,

бунари, кокошарници, кочини и др.). Како најголеми и најубави се сметале куќите на: Бојко Ристовски, Лазо Ангеловски и Трајко Несторовски, изградени во периодот меѓу двете светски војни, со печалбарски пари. Според групираноста на куќите и фамилиите, селото се делело на две поголеми маала: Горна Маала (во повисокиот – источниот) и Долна Маала (во понискиот – западниот дел на селото). Граждено го вкрстосуваат повеќе мали улици, а на средсело имало ширинка. Денес во селото живеат Власи (доселени од Епир). Поголемиот дел од куќите се обновени, а има и новоизградени. Доминираат белите фасади кои успешно го извлекуваат селото од природното сивило на неговата околина.

Со своја прва училишна зграда Граждено се здобило во годините по Првата светска војна, најверојатно во 1922 година. Со вода за пиење и за други потреби гражденци се обезбедувале најпрво од чешмата кај Ристовци (долниот дел на селото), а потоа од четирите селски бунари и таканаречениот “француски” бунар, изграден од француската војска во Првата светска војна. Најпосле, речиси секое домаќинство имало свој бунар. Со електрична енергија селото се здобило околу 1965, со асфалтен пат околу 1975, со телефонски приклучоци и телевизиски прием околу 1980 година.

Село Граждено (фотографија 2003 г.)

Во атарот на Граждено постојат три цркви. Црквата “Св. Никола”, во горниот дел на селото. Се пренесува сеќавање дека

градбата на црквата започнала во 1862, а завршила во 1888 година. Годината е втисната на прагот од влезната врата на црквата. Во нејзиниот круг биле селските гробишта (сега уништени). Црквата „Св. Аџанас“, на околу 0,5 км источно од селото, подигната на мала рамнинка, обрасната со фоја. Црквата „Св. Недела“, на околу 0,8 км јужно од селото, подигната на ледина обрасната со дабова шума. За времето и градителите на последните две цркви нема податоци ниту други сознанија.

Гражденици за своја општа селска слава го имале Св. Илија (2 август).

Демографски развој. Во текот на своето постоење Граждено го бележи следниов демографски развој: во 1889 година селото имало 51 куќа, 84 семејства и 431 жител (С. Верковиќ); во 1900 година 276 жители (В. К’нчов); во 1902 година 52 куќи и 449 жители (Л. Огненов); во 1912 година 60 куќи и 480 жители (Г. Трајчев) и во 1917/18 година 60 славјанохристијански куќи (Б. Милоевиќ).

Според државните пописи на Република Грција, селото бележи: во 1913 година 437 жители, во 1920 година 380 жители, во 1928 година 416 жители и во 1940 година 507 жители. По 1949 година грчките власти во селото населиле колонисти од Епир кои веќе во 1961 година броеле 371, а во 1971 година 310 жители (Т. Симовски).

Македонците гражденци се потомци на следниве стари гражденски фамилии: Васиоловци или Петрејчините (доселени од Роби), Гесковци (доселени од Лок), Дробитци (доселени од Дробитишта), Доневци или Ангеловци или Калиновци (доселени од Дреново), Јанковци (доселени од Орово), Јанетому (доселени од Трново), Кочовци, Костандиновци, Костовци (доселени од Штрково), Несторовци, Огненовци (доселени од Лок), Петревци (доселени од Дробитишта), Ралеви, Секуловци или Маркојчини или Мушкини (доселени од Роби), Трпчевци (доселени од Штрково), Пројковци (доселени од Орово) и Ристовци (доселени од Прогун – Албанија).

Гражденици со основно образование почнале при крајот на 19-от век, на туѓи јазици (бугарски и грчки), но поради востанието и војните што уследиле, тоа се одвивало со чести и долги прекинати. За првпат во нивната историја, со образование на свој мајчин (македонски) јазик и од учители Македонци во селото настава била

изведувана во 1947 година. До 1949 година имало десетина гражденци со завршено средно образование.

Економски развој. Гражденици својата егзистенција ја обезбедувале преку поделството, сточарството, занаетчиството, трговијата, пчеларството, дрварењето, производството на кумур и вар и печалбарството. Во рамките на поделството најмногу се сеело жито (пченица, ‘рж, јачмен, пченка, овес, уров и др.), се саделе градинарски култури и лозја. Во рамките на сточарството се одгледувале овци, кози, волови, коњи и друго.

Историско минато. До 1912 година Граждено беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик сè до 1860 година. Во тој период селото беше често напаѓано и ограбувано од арнаутските арамиски дружини. Во подготовките и текот на Илинденското востание земало активно учество со своја востаничка чета предводена од попот Петре. Во походите на турската војска за задушвање на востанието беше напаѓано и делумно запалено. Неколку жители загинаа. По Илинденското востание беше напаѓано и тероризирано и од грчките андартски чети.

Во Првата балканска војна падна под српско, а во Втората под грчко владение. Во годините на Првата светска војна се најде во зафатот на македонскиот фронт. Гражденици беа мобилизирани во грчката војска, а цивилното население беше ангажирано во превоз на воена опрема и изградба на фортификациски објекти и патишта. Тогаш низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, српски, грчки). Во 1916 година гражденици беа евакуирани во Винени. Годините на оваа војна гражденици ги паметат и по владеењето на некоја тешка заразна болест од која умреле 70 души.

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под грчко владение, што услови неколкумина гражденици да земат учество и во Грчко – турската војна во Мала Азија (1919-1922).

Во периодот меѓу двете светски војни селото беше изложено на понагласена денационализаторска и асимилаторска политика спрема македонското национално малцинство (грчка власт, грчка војска и полиција, грчки јазик и писмо, грчки училишта и

учители, грчки цркви и попови, грчки имиња и презимиња, грчка топонимија, постојани закани, притисоци и др.).

Во Втората светска војна падна под окупација на фашистичка Италија (мај 1941). Пред тоа, во Грчко – италијанската војна (1940/41), на фронтите во Албанија се бореја повеќемина гражденци, а цивилното население беше евакуирано во селата Герман, Роби, Медово, Штрково и Рудари. По капитулацијата на Италија (8 септември 1943) Граждено беше слободна територија на НОАВМ и ЕЛАС. Тогаш, во селото престојуваа Баталјанот “Стив Наумов” (20 ноември 1943) и во два наврати (декември 1943 и април 1944) Првата македонско – косовска бригада, во чии редови се вклучија и се бореја повеќе гражденци.

Со враќањето на монархофашистичката власт во Грција и нејзината диктатура посебно изразена спрема македонското национално малцинство (мај 1945), гражденци целосно застапаа на страната на Демократското движење во Грција, со што се најдоа и во виорот на Граѓанската војна на Грција (1946-1949) во која загинаа 44 жители.²²⁷

Со поразот на Демократското движење во Грција (август 1949) и егзодусот на гражденци во тогашна СФРЈ и другите источноевропски земји, животот на ова село наполно згасна. По 1950 година грчката власт досели Грци (Власи) од областа Епир.

Од селото Граждено потекнуваат: Лазо Ангеловски (1925), виден просветен работник и национален револуционер. Загина во 1948 година кога бил жив влечен со цип по улиците на Лерин од страна на монархофашистите и Киро Ристовски (1919), организатор на НОАВ во делот на Преспа под Грција, борец на Битолско-преспанскиот НОПО, а подоцна командант на баталјон и на воен гарнизон.²²⁸

²²⁷ Загинати: Филип К. Костовски, Коста Трајанов, Јоше Божинов, Вангел Митрев, Сандра Стојанова, Миал Р. Калиновски, Елена Петревска, Борис Г. Дробитски, Герман К. Јанетому, Марко Л. Василевски, Наќе Ј. Кочовски, Киро Н. Кочовски, Филип Д. Кочовски, Тома Д. Трајковски, Леко С. Трајковски, Митре С. Огненовски, Лазо Филипов, Борис К. Цветковски, Пестре Р. Ристевски, Илија В. Ристевски, Миал Ј. Ристевски, Танас Д. Ристевски, Борис Крстинов, Лефтерија Трајанова, Миал Божинов, Крсто Л. Секуловски, Коте С. Ралевски, Алексо Калинов, Софија Котева, Фоте К. Несторовски, Зугра Котева, Крсто Г. Несторовски, Борис Ј. Кочовски, Митре Н. Кочовски, Транда С. Кочовска, Тране Ф. трајковски, Вангел С. Трајковски, Васил Д. Доневски, Климе Гелев, Фоте С. Маркојчин, Фотија Г. Ристевска, Ристо М. Ристевски, Јоше С. Ристевски, Гоче Ф. Ристевски.

²²⁸ Поопширно за селото Граждено види: Христо Ристовски и Гоче Дробитски, Граждено 1949, Скопје.

Грамада

На околу 1 км јужно од селото Рудари и на околу 2 км источно од селото Попли, на надморска височина од преку 1100 м, некогаш се наоѓало селото Грамада, чија локација приближно лежи на 40-от степен и 47-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 10-та минута источна географска должина. Се пренесува дека селото се распаднало во годините пред Балканските војни.²²⁹

²²⁹ Тодор Христов Симовски, цит. дело.

Драгумица

На западната страна од Малото Преспанско Езеро, на околу 2 км југоисточно од селото Винени, на самиот брег од Езерото, на надморска височина од околу 853 м, некогаш постоело селото Драгумица чија локација приближно лежи на 40-от степен и 45-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 05-та минута источна географска должина. Животот на селото згаснал како последица од поплавувањата од надојдените води на Езерото.²³⁰

²³⁰ Тодор Христов Симовски, цит. дело.

Дреново (Κραγιεσ)

Етник: дреновец, дреновка, дреновче, дреновци.

Придавка: дреновски.

Географска положба и граници. Во јужното крајбрежје на Малото Преспанско Езеро, на околу 3 км источно од грчко – албанската граница и на околу 2 км јужно од островот Видринец, на крајезерска благонаведната флувиоглацијална падина во подножјето на планината Горбец, односно нејзините поистурени разграноци: Козјак, Присоо и Главките, на надморска височина од околу 860 м, се наоѓаше селото Дреново, чија локација приближно лежи на 40-от степен и 43-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 06-та минута источна географска должина. Нема податоци ниту други сознанија дека селото некогаш било дислоцирано.

Дреново граничело: од север и северозапад со водите на Малото Преспанско Езеро и селото Лок, од исток со Бесвина, од југ со В'мбел и од запад со територијата на Република Албанија (во тој склоп со селото Заградец).

Атарот на Дреново се простира на површина од околу 1800 хектари (околу 18 км²) и зафаќа планинско безводно карстно подрачје и тесен крајезерски појас рамничарско и до некаде плодно земјиште. Ридско – планинскиот дел е обраснат со листокапна шума (даб, бука, габер, јасен, јасика, дрен, смрека и др.) и тревнати планински пасишта, особено во месноста Врба.

Сите топоними во атарот на Дреново имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Веља, Водици, Врба, Горбец, Гамила, Голина, Горна Лачица, Горна Липица, Гонецо, Глав-

ките, Гривите, Дреново, Дреновско, Докша, Долна Лачица, Долна Липица, Гуро Кошара, Изворо, Капеница, Козјак, Кокоша Нива, Лазоите, Љубражда, Мали Ор, Мало Езеро, Орејчината, Осоо, Присоо, Ресата, Рид, Св. Илија, Странгите, Стрежоо, Умарица, Филаќето, Школото и други.

Дреновци за своето поднебје ја познавале следнава ружа ветрови: “Север” (северен), дува од правецот на Лок; “Горник” (источен), дува од правецот на месноста Козјак; “Југ” (јужен), дува од правецот на В’мбел и “Запад” (западен), дува од правецот на Албанија. За суви и студени ги сметале северните и источните, а за дождоносни и потопли јужните и западните ветрови.

Историјски развој на селото. Дреново беше старо (повеќеветковно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Кај дреновци постои предание дека селото настанало околу половината на 16 век од неколку овчарски колиби кои, во тоа време, на овој терен ги имало многу, бидејќи бил погоден за одгледување на ситна стока. Инаку, во истоветна форма на името (Дреново) се споменува во повеќе извори од различни периоди. Најрано, во 1568/69 година во турските пописни документи за казата Горица (Корча), во 1641 година во една претставка на Мустафа – спахија (кој селото Дреново го имал за свој тимар) за неплаќање на раинските даноци²³¹, во 17 век во Слџевскиот кодик (Селишчев), во 1817 година во патописот на Пуквил²³², во 1822 и 1843 година во картата на Русет, во 1865 година во патописот на Јохан Хан, во 1900 година во делата на Васил К’нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1917/18 година кај Боривое Милоевиќ, а потоа кај Макс Фасмер, Влогимјеж Пјанка, Тодор Симовски, Коста Мундушев и други.

Во врска со името на ова село Пјанка пишува дека е топографско, произведено со помошта на суфиксот “-ово” од апелативот “дрен” (се мисли на дрвното грмушкато растение), што се совпаѓа и со кажувањата на дреновци, бидејќи нивната околина секогаш избобилувала со ова растение. Во 1926 година селото добило ново наметнато (грчко) име Κρανιες (Краниес), со значење

²³¹ Турски документи за историјата на македонскиот народ, серија прва, том IV, АМ, Скопје, 1972, стр.93, док.129.

²³² Македонија во делата на странските патописци (1778-1826), стр.10.

дренови. Села или градчиња со истоветно име постојат во: кавадаречко, леринско, костурско, корчанско, драмско, мегленско и серско, Дреник (Кумановско), Дрење (Кривопаланечко), Дренок (Пробиштип и Струшко), Дрен (Кочанско).

Дреново беше мало село од собран тип, куќите сидани од камен и кал, поретко со вар, на приземје и кат, покриени со ќерамиди. Како најголеми и најубави се споменуваат куќите на: Симо, Филип и Васил Иљоски, изградени во периодот меѓу двете светски војни, со печалбарски пари. Влезно-излезните патишта на селото биле на исток (за селото Лок) и на запад за Заградец, Трени и Билицта (Албанија). Селото го вкрстосувале и неколку природни улички. Околу куќите имало различно оградени или неоградени дворни места во кои биле сместени потребните стопански и други објекти (штали, плевни, тремови, гумна, фурни и др.). Со вода за пиење дреновци се обезбедувале од едно мало изворче покрај брегот на Езерото, а од 1947 година и од неколкуте ископани бунари. Во атарот на селото немало друга изворска ниту протечна вода. Покрај селото минува поток (суводолица), водоносен само во пролет кога се топи снегот на Горбец и при обилни врнежи од дожд.

Локацијата на некогашното с. Дреново (фотографија Јани Иљовски, 1988 г.)

За Дреново се кажува дека во времето на турското владеење било село со неколку анови во кои трговците од Корча за Преспа и обратно се одморале и го нахранувале својот товарен добиток. Во месноста Ановите, сè уште постојат траги (грмади).

Во атарот на Дреново имало само еден верски објект. *Црквата "Св. Илија"*, веднаш над селото. Нема податок ниту друго сознание кога истата била подигната. Се пренесува сеќавање дека била мала и убава. Во нејзиниот круг биле селските гробишта.

Дреновци за свои општи селски слави ги имале: Св. Илија (2 август) и Св. Петка – летна (8 август).

Демографски развој. Во времето на своето постоење Дреново го забележало следниов демографски развој: во 1568/69 година селото имало 25 семејства (Опширен пописен дефтер за казите Горица, Биглишта и Хрупишта); во 1865 година 15 христијански куќи (Ј. Хан); во 1900 година 70 жители (В. К'нчов); во 1902 година 19 куќи и 104 жители (Л. Огненов); во 1912 година 20 куќи и 160 жители (Г. Трајчев) и во 1917/18 година 15 славохристијански куќи (Б. Милојевиќ).

Според државните пописи на Република Грција, селото бележи: во 1913 година 124 жители, во 1920 година 115 жители и во 1940 година 150 жители (Т. Симовски). Во 1949 година селото имало 161 жител (сеќавања).

Дреновци, каде и да се наоѓаат, се потомци на следниве стари дреновски фамилии: Богдановци, Иљовци и Цветковци.

Дреновци со основно образование почнале во годините по Илинденското востание кое поради војните што уследиле се одвивало со чести и долги прекини и секогаш на туѓ (грчки) јазик. За првпат во својата историја настава на свој мајчин (македонски) јазик била воведена во 1947 година. Со своја прва училишна зграда селото се здобило во годините по Првата светска војна. Тогаш, во близината на граничната линија со Албанија била изградена и каула.

Економски развој. Основни занимања на дреновските домаќинства биле: сточарството, поледелството и риболовот. Во рамките на сточарството најмногу се одгледувале овци, кози, волови и коњи, а во поледелството најмногу се сеело жито ('рж, јач-

мен, пченица, уров, овес, пченка и др.), се одгледувале лозја и градинарски култури (пипер, патлиџан, праз, кромид, лук, компир, грав и др.). Риби ловеле во Езерото на различни начини. Сè што се произведувало служело за задоволување на своите потреби. Доста се одело на печалба.

Историјско минато. До 1912 година Дреново беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик. Во тој период селото беше често напаѓано и ограбувано од арнаутските арамиски дружини. Во подготовките и текот на Илинденското востание земало масовно учество. За селски војвода се споменува мештанинот Ристо Цветков. По Илинденското востание беше напаѓано и тероризирано и од грчките андартски чети.

Во Првата балканска војна падна под српско, а во Втората под грчко владение. Во годините на Првата светска војна се најде во зафатот на македонскиот фронт. Дреновци беа мобилизирани во грчката војска, а цивилното население ангажирано во превоз на воена опрема и изградба на фортификациски објекти и патишта. Во тоа време низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, италијански, грчки и српски).

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под грчко владение, што услови двајца дреновци да земат учество во Грчко-турската војна во Мала Азија (1919-1922). Во периодот меѓу двете светски војни, селото беше изложено на грчката денационализаторска и асимилаторска политика, посебно изразена спрема македонското национално малцинство (грчка власт, грчка војска и полиција, грчки јазик и писмо, грчки училишта и учители, грчки цркви и попови, грчки имиња и презимиња, грчка топонимија, постојани забрани, закани, затворања, депортирања и др.).

Во Втората светска војна падна под окупација на фашистичка Италија (јули 1941). Пред тоа, во Грчко-италијанската војна (1940/41), повеќемина дреновци се бореа на фронтите во Албанија. Загинаа тројца. По капитулацијата на Италија (8 септември 1943) Дреново беше слободна територија на НОАВМ и ЕЛАС. Во селото често престојуваше партизанскиот одред "Бигла". Во 1943 година во селото беше формирана и ќелија на КПГ.

По враќањето на монархофашистичката власт во Грција (мај 1945) и нејзината диктатура врз македонското национално малцинство, Дреново целосно застана на страната на Демократ-

ското движење во Грција, со што се најде во виорот на Граѓанската војна во Грција (1946-1949), во која зедоа учество 42 дреновци од кои 10 ги положија своите животи.²³³ Во текот на оваа војна во Дреново постоеше затвор.²³⁴

Со поразот на демократските сили во Грција (август 1949) и егзодусот на дреновци во тогашна СФР Југославија и другите источноевропски земји, животот на селото Дреново наполно згасна. Куќите и црквата се целосно разурнати.

²³³ Загинати: Илија Иловски, Васил Кировски, Стојана Костовска, Никола Иловски, Лско Иловски, Стојан Атанасовски, Васил Сотировски, Софија Богданова, Киро Иловски, Михајло Иловски.

²³⁴ Петре Наковски, И каменот е земја, Огледало, Скопје, 1988.

Дробиштиа (Δροβιτση)

Етник: *дробиштианец, дробитшианка, дробитшианче, дробитшиани.*

Придавка: *дробиштиански.*

Географска положба и граници. Во јужниот дел на Преспа, на западниот брег од Малото Преспанско Езеро или во југоисточното подножје на Сува Гора, на мала благонаведната крајезерска тераса, со позиција на широк хоризонт кон север, исток и југ, на надморска височина од околу 860 м, се наоѓало некогашното село Дробиштиа чија локација приближно лежи на 40-от степен и 45-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 05-та минута источна географска должина.

Се пренесува сеќавање дека селото било дислоцирано. За негова претходна локација се спомнува месноста Драгумица, на околу 1 км северозападно од денешната, на која нема други забележителни остатоци освен црквата “Св. Ѓорѓија”. Се смета дека дислокацијата настанала во првата половина на 19 век, а како причина за тоа се наведува вчестеното поплавување на селото од надојдените езерски води. На оваа локација селото егзистирало со името Драгумица. Низ селото течел безимен поток кој во летните месеци редовно пресушувал.

Дробиштиа граничело: од север со Винени и водите на Виненскиот залив, од исток со водите на Езерото, од југ со Трново и водите на Дреновскиот залив и од запад со Граждено.

Атарот на Дробиштиа се простираше на површина од околу 1000 хектари (околу 10 км²) и претежно зафаќал ридско – планинско карстно и безводно земјиште, обраснато со листокапна и зимзелена шума (даб, габер, јасен, дрен, леска, смрека, зеленика, фоја и др.). Скромните обработливи површини ги сочинувала тесната крајезерска рамница.

Сите топоними во атарот на Дробитишта имале словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Бела Земја, Благата Горница, Бачилиштата, Влашка Падина, Голомешница, Гроздоа Нива, Димо Присојски, Дренои, Дробитишта, Драгумица, Диновци, Дивјачките, Еленска Глаа, Изворите, Короите, Корјата, Катео Лозје, Капината, Каламарка, Лендина, Лапите, Љумиќ, Моми, Мали Уши, Мали Рот, Ниса, Осоо, Перчето, Петро Трло, Падините, Рендешките, 'Рблако, Св. Петка, Скаранци, Св. Богоројца, Св. Марко, Св. Ѓорѓија, Србинов Гроб, Тесно Дол, Тополо, Тумбе, Урида, Цуцуљ, Чало, Чезмата, Шајко Дол и други.

Дробитиштани за своето поднебје ја познавале следнава ружа ветрови: “Северо” (северен), “Југо” (јужен) и “Л’чки” (источен). За сув и студен го сметале северниот и источниот, а за дождоносен и потопол јужниот ветер.

Историјски развој на селото. Дробитишта беше старо (повеќе вековно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во незначително различна форма на името (Драготишта, Драгумица, Дробитиште, Дробетишта и Дробитишта), селото се среќава во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 1568/69 година во турските пописни документи за казата Горица, во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К’нчов, во 1902 кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1917/18 кај Боривое Милоевиќ, а потоа кај Макс Фасмер, Влогимјеж Пјанка, Тодор Симовски и други.

Анализирајќи го потеклото на името Дробитишта, Влогимјеж Пјанка укажува дека тоа може да биде изведба од личното име Дробовит (што кај нас го нема) или од глаголот “дробити”. Прифаќајќи го последново, Христо Ристовски името на ова село го поврзува со појавата на абразијата (водното дробење) на езерскиот брег. Денешниве дробитиштани упатуваат на претпоставката дека името на селото можеби настанало во времето на неговото дислоцирање од Драгумица кое било поголемо село и раселувањето (дробењето, делењето) на неговото население на помали делови кои се населиле на повеќе различни места. Во 1926 година селото добило ново наметнато (грчко) име Δασερι (Дасери), со значење шумско.

Дробитишта било мало село од собран тип, со околу 25 куќи, градени од камен и плитар, на приземје и кат, со лицето сврте-

ни кон изгрејсонцето и водите на Езерото. За Дробитишта се вели дека било село во Долна Преспа кое утринските сончеви зраци најпрво го осветлувале. Во приземните простории на куќите се чувал добитокот, а на катот живеело домаќинството. Околу куќите имало помали или поголеми, отворени или оградени дворни места во кои се наоѓале потребните стопански и други објекти (плевни, штали, тремови, гумна, фурни, остави и др.). По својата големина и убавина се истакнувале куќите на Борис и Јоше Анастасовски и на Коле Стерјовски, изградени во периодот меѓу двете светски војни. Сè до 1947 година, кога биле изградени првите бунари, дробитиштани со вода за пиење се обезбедувале од Езерото. Влезно – излезниот пат на селото се наоѓал на северната страна и водел преку тесниот рамничарски крајезерски појас кон селото Винени. Кај месноста Коро и Перчето се простира убава песочна плажа.

Во атарот на Дробитишта како локалитет од археолошко значење се споменува месноста **Драгумица**, средновековна населба, на околу 1 км северозападно од денешната локација на селото. На ова место некогаш рибарите извлекле земјени, бакарни и други предмети од стара покуќнина.

Локацијата на некогашното с. Дробитишта
(фотографија В. Анастасовски, 1974 г.)

Во атарот на Дробитишта постоеле една црква и две ваковчиња. Црквата „Св. Ѓорѓија“ се наоѓала во месноста Драгумица, во корија на стари и големи дабје и разновидни питоми растенија. Староста на оваа црква не е позната, но се претпоставува дека била изградена при крајот на 19 век. Во нејзиниот круг се наоѓале селските гробишта. Ваковчешо „Св. Богородица“ се наоѓало веднаш над селото, а до него била селската камбанарија. Ваковчешо „Св. Марко“ е на синорот со селото Винени (покрај брегот на Езерото).

Дробитиштани за своја општа селска слава ја имале Св. Петка – зимна (27 октомври).

Демографски развој. Во текот на своето постоење Дробитишта го забележало следниов демографски развој: во 1568/69 година селото имало 17 семејства (Опширен пописен дефтер за казите Горица, Биглишта и Хрупишта); во 1889 година 17 куќи, 25 семејства и 134 жители (С. Верковиќ); во 1900 година 90 жители (В. К’нчов); во 1902 година 6 куќи и 50 жители (Л. Огненов); во 1912 година 20 куќи и 160 жители (Г. Трајчев); во 1917/18 година 5 славјанохристијански куќи (Б. Милоевиќ).

Според државните пописи на Република Грција, селото бележи: во 1913 година 50 жители, во 1920 година 34 жители, во 1928 година 67 жители и во 1940 година 75 жители. Денес Дробитишта не постои. Куќите се разурнати, забележливи се само мали остатоци од нивните темели.

Некогашните дробитиштани, каде и да се наоѓаат, своето потекло го водат од следниве стари дробитиштански фамилии: Анастасовци, Василевци, Димовци, Диневци, Карловци, Петревци, Питуљковци, Стерјовци и Стојановци.

Дробитиштани со основно образование почнале при крајот или во почетокот на 20 век, но поради востанието и војните што уследиле, истото се одвивало со чести и долги прекини и на туѓи јазици (бугарски и грчки). Настава на свој мајчин (македонски) јазик, за првпат во историјата на селото, била изведена во 1947 година. Во селото никогаш не била изградена училишна зграда. Наставата се изведувала во приватни куќи.

Економски развој. Дробитиштани својата егзистенција ја обезбедувале преку полделството, сточарството, рибарството,

пчеларството и печалбарството. Произведувале само за задоволување на своите основни потреби. Во рамките на полделството се сеело жито (пченица, ‘рж, јачмен, уров, пченка и др.), се саделе градинарски култури (пипер, патлиџан, праз, лук, кромид, грав, компири и др.) и се одгледувале лозја. Во рамките на сточарството најмногу се одгледувале овци, кози, волови, коњи, свињи и др.). Риби ловеле во Малото Преспанско Езеро, на повеќе начини: со мрежи, пезуљ, потисок, влак, коров и гранки.

Историјско минајшо. До 1912 година Дробитишта беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик. Во подготовките и текот на Илинденското востание земало активно учество. За селски војвода се спомнува Стојан Настовски. Во близина на ова село во 1907 година во борба со турската војска загина војводата Петар Дамовски – Германчето (од с. Герман).

Во Првата балканска војна падна под српско, а во Втората под грчко владение. Во текот на Првата светска војна се најде во зафатот на македонскиот фронт. Дробитиштани беа мобилизирани во грчката војска, а цивилното население беше ангажирано во изградбата на фортификациски објекти и патишта. Во оваа војна низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, српски, грчки). Имало загинати и ранети жители. Во периодот по Илинденското востание и текот на овие војни, селото било тероризирано и од грчките андартски чети, за да не паѓа под влијание на српската и бугарската пропаганда.

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под грчко владение. Во периодот меѓу двете светски војни беше изложено на грчката денационализаторска и асимилаторска политика (грчка власт, грчка војска и полиција, грчки јазик и писмо, грчки училишта и учители, грчка црква и попови, грчки имиња и презимиња, грчка топонимија, вчестени забрани, закани, затворања и др.).

Во Втората светска војна Дробитишта падна под окупација на фашистичка Италија. Пред тоа, во Грчко – италијанската војна (1940/41), дробитиштани беа мобилизирани во грчката војска и испратени на фронтите во Албанија, во кои еден дробитиштанец загина. Во тоа време, цивилното население беше евакуирано во селата Герман и Роби. По капитулацијата на Италија (8 септември 1943), селото беше слободна територија на НОАВМ и ЕЛАС, каде во неколку наврати престојуваа нивните партизански одреди.

По враќањето на монархофашистичката власт во Грција (мај 1945), а со неа и на теророт врз македонското национално малцинство, селото застапа на страната на Демократското движење во Грција, со што се најде во виорот на Граѓанската војна во Грција (1946-1949), во која тројца дробитиштани загинаа.²³⁵

Со поразот на демократските сили во Грција (август 1949) и егзодусот на дробитиштани во тогашна СФР Југославија и во другите источно – европски земји, животот на ова село за секогаш згасна.

²³⁵ Загинати: Трајко Стерјовски, Лазо Стерјовски и Гоча Анастасовски.

Лок (Μικρολίμνι)

Етник: лочанец, лочанка, лочанче, лочани.

Придавка: лочки.

Географска положба и граници. Во јужниот дел на Преспанската Котлина, во средината на источното крајбрежје на Малото Преспанско Езеро, во подножјето на планината Горбец или нејзините разграноци: Граиште, Гуменца и Присо, на благо наведната падинка и рамничарска крајезерска тераса, од левата страна на Лочка Река, на надморска височина од околу 856 м, се наоѓа селото Лок кое приближно лежи на 40-от степен и 46-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 08-та минута источна географска должина. Нема податоци ниту други сознанија за некогашна дислоцираност на селото.

Лок граничи: од север со Оровник, од исток со Буковик, од југ со Бесвина и Дреново и од запад со водите на Малото Преспанско Езеро.

Атарот на Лок се простира на површина од околу 1000 хектари (околу 10 км²) и зафаќа крајезерско рамничарско алувијално пескливо леснообработливо плодно (ниви и ливади) и ридско-планинско земјиште претежно обраснато со листокапна шума (даб, габер, леска, дрен, бука и др.), а на некои места и смрека. Низ атарот на селото тече Лочка Река чии водотек не е голем, но никогаш не пресушува. Денес, нејзините води се зафатени со системот за наводнување на обработливите површини во југоисточната крајезерска рамница.

Сите топоними во атарот на Лок имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Бушкани, Врба, Горбец, Граиште, Гумејнца, Глуваро, Дупките, Елевчињата, Зиморчето, Ливадје, Лочица, Меризо, Меркурија, Малоа Ливаичка, Присо, Св. Петка, Слоγο, Селце и други.

Лочани за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Север” (северен), “Исток” (источен и североисточен) и “Запад” (западен и југозападен). Западните и југозападните ветрови се

сметаат за дождоносни и потопли, а северните и источните за суви и студени.

Историјски развој на селото. Лок е старо (повеќеветковно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во различна форма на името (Лаг, Ленк, Лаш, Л'нг, Л'нга, Ланга, Л'к, Лак и Лок) неговото постоење се среќава во повеќе извори од различни периоди. Најрано, во 1568/69 година во турските пописни документи за казата Горица, во 1865 година во патописот на Јохан Хан, во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К'нчов, во 1902 кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1917/18 година кај Боривое Милоевиќ, а потоа кај Јордан Иванов, Макс Фасмер, Влогимјеж Пјанка, Тодор Симовски, Коста Мундушев, Димитар Тупурковски и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е топографско, рамно на апелативот “лог” (рамно место покрај вода) што одговара на местоположбата на селото. Меѓутоа, лочани раскажуваат дека нивното село е подигнато на некогаш виканото место “Лока” што може да има и друго значење: подкопува, подјадува, подронува. Имено, во непосредна близина на селото (на самиот езерски брег) и денденес постои извор со голема проточна моќ, кој некогаш, можеби позабележливо го локал (поткопувал, подјадувал, подронувал, ерозирал) земјиштето, па се смета дека потоа прво местото било наречено “Лока”, а по него и селото да го добило името Лок. Меѓутоа, покрај ова, кога се бара потеклото на името Лок, треба да се има во предвид и фактот што токму на ова место Малото Преспанско Езеро прави изразито видлив лак (заоблена кривина) која постапно минува од правецот север-југ во правецот север-југозапад кој, можеби ја чини вистинската основа за потеклото на името на селото Лок. Од 1926 година, Лок носи ново наметнато (грчко) име Μικρολιμνι (Микролимни) со значење “Мало Езеро”.

Лок е село од долгунест, но собран тип со околу 60 стари, но обновени и новоизградени куќи, сидани од камен и блок, на приземје и кат и разместени од двете страни на главната (денес асфалтирана) улица. Околу куќите постојат мали или поголеми, оградени или отворени дворни места во кои се наоѓаат потребните

стопански и други објекти (штали, плевни, тремови, гумна, гаражи, фурни, магацини и др.).

Електрична енергија селото добило околу 1965, асфалтен пат околу 1975, водовод, систем за наводнување и телефонски приклучоци околу 1980 година.

Лок е село кое често било поплавувано при покачен водоСТОЈ на Езерото. Како периоди на поголеми поплавувања се паметат 1916-1918 и 1941-1943. Исто така Лок е село кое многу страдало од маларија. Лочани се присетуваат на изведуваните верски обреди и вистинските зафати за уништување на маларијата, особено во времето на италијанската окупација во Втората светска војна.

Во атарот на Лок постојат две цркви. Црквата “Св. Атанас” (Св. Танаас) се наоѓа во селото. Се претпоставува дека потекнува од времето на 19 век. Во два три наврата е обновувана. Во нејзиниот круг се селските гробишта. Црквата “Св. Пејка”, на околу 0,5 км источно од селото (на патот за Буковиќ). Нема подадоци ниту друго сознание за времето на нејзиното подигнување. Лочани пренесуваат сеќавање дека е стара. Во нејзината непосредна близина има бунар изграден во времето на турското владеење.

Лочани за своја општа селска слава го имаат Св. Атанас – летен (2 мај).

Според кажувањето на лочани, во времето на Првата светска војна, југозападно од денешната локација на селото (кај Црниците), била ископувана руда.

Демографски развој. Во текот на своето постоење Лок го бележи следниов демографски развој: во 1568/69 година селото имало 34 семејства (Опширен пописен дефтер за казите Горица, Биглишта и Хрупишта); во 1865 година 20 христијански куќи (Ј. Хан); во 1889 година 15 куќи, 21 семејство и 114 жители (С. Верковиќ); во 1900 година 150 жители (В. К'нчов); во 1902 година 18 куќи и 203 жители (Л. Огненов); во 1912 година 22 куќи и 217 жители (Г. Трајчев); во 1917/18 година 25 славјанохристијански куќи (Б. Милоевиќ).

Според државните пописи на Република Грција, селото бележи: во 1913 година 203 жители, во 1920 година 202 жители, во 1928 година 360 жители, во 1951 година 96 жители, во 1961 година 149 жители и во 1971 година 114 жители (Т. Симовски). Во текот

на Граѓанската војна во Грција селото го напуштија 70 семејства со вкупно 293 жители.

Некогашните лочани, каде и да се, се потомци на следниве лочки фамилии: Апостоловци (Постоловци), Боровци, Гаџовци, Љочовци, Начевци, Николовци, Нашуловци, Паловци, Петковци, Петревци, Ристовци, Саговци, Србиновци и Тољовци.

Според преданијата, лочани со основно образование почнале уште во времето на турското владеење, но на туѓ (грчки или бугарски) јазик. За првпат во неговото постоење, образование на мајчин (македонски) јазик во селото беше воведено во 1947 година. Со своја прва училишна зграда селото се здобило во годините по Првата светска војна (околу 1925), а со нова, после 1950 година. Лочките деца денес се школуваат во Роби. До 1949 година во селото имало само два жителя со завршено средно образование (земјоделско училиште).

Економски развој. Лочани својата егзистенција ја обезбедувале преку поделството, сточарството и риболовот. Во рамките на поделството најмногу се сеело жито (пченица, 'рж, јачмен, уров, просо и др.), се саделе градинарски култури (пипер, патлиџан, лук, кромид, праз, зелка, тикви, бостан, компир, грав и др.) и се одгледувале лозја. Во рамките на сточарството најмногу се чувале овци, кози, крави, волови, коњи, магарина, свињи и друго. Некои се занимавале со трговија, а доста се одело и на печалба. Рибата се ловело во Малото Преспанско Езеро.

Историјско минато. До 1912 година Лок беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик, чие откупување се одложило сè до 1935 година. Од ова село потекнува Вангел Трајков учесник во Кресненското востание (1878/79).²³⁶ Во подготовките и текот на Илинденското востание селото земало учество со чета од 17 востаници предводени од војводата Митре Србиновски. Во текот на турското владеење и нешто потоа, селото беше изложено на нападите и грабежите од арнаутските арамиски дружини и грчките андартски чети.

Во Првата балканска војна (ноември 1912) падна под српско, а во Втората под грчко владение. Во текот на Првата светска

војна се најде во зафатот на македонскиот фронт. Тогаш низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, српски, грчки). Во тоа време, лочани беа мобилизирани во грчката војска, а цивилното население беше ангажирано во превоз на воена опрема и изградба на фортификациски објекти и патишта.

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под грчко владение, што услови неколкумина лочани да учествуваат во Грчко-турската војна (1919-1922) и да се најдат на боиштата во Мала Азија.

Во периодот меѓу двете светски војни, лочани беа изложени на сите последици од грчката денационализаторска и асимилаторска политика (грчка власт, грчка војска и полиција, грчки јазик и писмо, грчки училишта и учители, грчки цркви и попови, грчки имиња и презимиња, грчка топонимија, закани, забрани, малтретирања, интернирања, затворања, ликвидирања и др.).

Во почетокот на Втората светска војна, односно во Грчко-италијанската војна (1940/41), на боиштата во Албанија се најдоа 9 лочани, од кои еден загина и тројца ранети. Во 1941 година селото падна под окупација на фашистичка Италија, а по нејзината капитулација (8 септември 1943) беше слободна територија на НОВМ и ЕЛАС, кога масовно се приклучија во редовите на партизанските одреди "Бигла" и "Гоце Делчев" и во Првата македонско-косовска бригада во која се бореа 12 жители од кои двајца ги положија и своите животи.

Со враќањето на монархофашистичката војска и полиција во Преспа, а со тоа и во селото Лок (мај 1945), и по нивниот засилен терор спрема македонското национално малцинство, лочани целосно застапаа на страната на Демократското движење во Грција, со што влегоа и во виорот на Граѓанската војна во Грција (1946-1949). На 10 мај 1947 година полициската станица на монархофашистите во селото беше ликвидирани со што Лок постана слободна територија на ДАГ во чии редови се бореа 85 жители од кои 17 ги положија своите животи.²³⁷ Во летото 1948 година селото беше бомбардирано од страна на монархофашистичката армија со што претрпе големи оштетувања. Со поразот на ДАГ (15 август 1949) селото го напуштија 70 семејства со вкупно 293 лица пребег-

²³⁶ Загинати: Пандо Стефановски, Миал Новачевски, Стојо Димитровски, Митре Петревски, Видин Спиоровски, Спино Ангеловски, Велика Апостолова, Атанас Николовски, Трифун Петревски, Петре Новачевски, Јоше Нашулов, Крстин Петревски, Герман Цветковски, Доне Христовски, Коле Апостоловски, Симо Трајковски и Јосиф Николовски.

²³⁶ Бугарски патријарх Кирил, цит. дело, стр. 288-293.

нувајќи во тогашна СФР Југославија и другите источноевропски земји. Од тогаш па натаму Лок почна да егзистира со неколкумина луѓе кои останаа во селото и оние што се доселија од селата Дреново, Дробитишта и Трново.²³⁸

²³⁸ Пошироко за Лок види: Васил Спиров и Митре Толевски, Лак-село во Преспа Егејска Македонија, Скопје, 2000.

Медово (Μηλιώνα)

Етник: *медовец, медовка, медовче, медовци.*

Придавка: *медовски.*

Географска положба и граници. На околу 2,5 км од југоисточниот дел на Големото или на околу 3 км од северо-источниот дел на Малото Преспанско Езеро, во југозападното подножје на легендарната Баба или нејзиниот јужен разгранок Бела Вода, на благонаведната гола падина, свртено кон залезот на сонцето и светлосините води на двете преспански езера, на надморска височина од околу 880 м, се наоѓа малото село Медово кое приближно лежи на 40-от степен и 50-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 09-та минута источна географска должина. Нема податоци ниту други сознанија дека селото некогаш било дислоцирано.

Медово граничи: од север со Роби, од исток со Герман, од југ со Штрково и од запад со Нивици и водите на двете езера.

Атарот на Медово се простира на површина од околу 1500 хектари (околу 15 км²) и зафаќа алувијално и делувијално обработливо и плодно и сосема мал дел ридско – планинско главно ерозивно земјиште, обраснато со ретка листокапна шума (леска, габер, дрен, шип и други грмушкасти растенија) и смрека.

Низ атарот и селото тече мала безимена река (суводолица) која во летниот период наполно пресушува, а при поројни дождови обилно надојдува и нанесува штети.

Во атарот на Медово сите топоними имаат словенско потекло. Како најпознати се наведуваат: Блатото, Бистрица, Виројте, Водејниците, Голема Орница, Германската Корија, Голема Бигла, Големо Поле, Горниот Мачковден, Големата Нива, Глувите Слогои, Горо Оревче, Горниот Мост, Граишта, Дебела Смрека, Допчината, Долниот Мачковден, Дреник, Дупло, Иљкојците, Јанкојца, Кашанца, Колибјето, Куманката, Кутлишта, Копината, Коса, Ливадски Пат, Лонго, Леската, Лесковскиот Слог, Медово, Мала Бигла, Мало Поле, Мачковден, Мечкина Дупка, Малата Орница, Млада Ливада, Мост, Над Лозја, Несторот Место, Осоо, Печ-

конец, Превал, Присоо, Попленска Река, Пероо, Петров Чукар, Плоштина, Под Калдрма, Под Стара Ливада, Прдла, Ропска Река, Ропски Лозја, Рудошница, Рамна Нива, Рингиниот Слог, Солиштата, Средната Орница, Средниот Мачковден, Старите Ливадје, Слогите на Патот, Слатина, Св. Јана, Св. Танас, Св. Никола, Сива Вода, Сува Гора, Тумбата, Тополо Стефов, Улицата, Фортомите, Џељао Врба, Џамила, Штрковска Река, Штрковска Стена и други.

Медовци за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Север” (северен и северозападен), “Горник” (источен) и “Долник” (западен и југозападен). Северните и источните ветрови ги сметаат за суви и студени, а западните за дождоносни и потопли.

Историјски развој на селото. Медово е старо (повеќе вековно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Се претпоставува дека настанало при крајот на 17 или во почетокот на 18 век. Во истоветна форма на името (Медово), селото се спомнува во повеќе извори од различни периоди. Најрано, во 1865 година во патописот на Јохан Хан, во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К’нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1917/18 година кај Боривое Милоевиќ, а потоа кај Влогимјеж Пјанка, Коста Мундушев, Тодор Симовски и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека жителите на ова село името го поврзуваат со зборот “мед” (од пчели), што се потврди и во нашите истражувања. Од 1926 година, селото носи ново наметнато (грчко) име Μηλιώνα (Миљона) кое преведено на македонски јазик значи Јаболчиште. Според кажувањето на медовци селото некогаш било прочуено по квалитетот на своите јаболка.

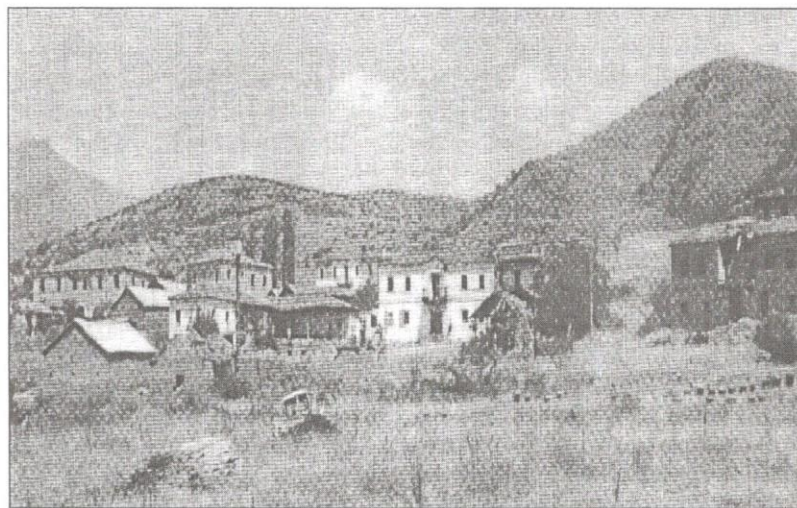
Медово е село од собран тип, во 1948 година со 34 куќи, градени од камен и плитар, на приземје и кат, со големи чардаци или балкони. Околу куќите имало, помали или поголеми, различно оградени дворни места во кои биле сместени потребните стопански и други објекти (штали, плевни, зимници, гумна, фурни, бунари, тремови и др.). Сè до постоењето на селото, по својата големина и убавина се истакнувале куќите на: Стефовци, Стојановци,

Лозановци и Карамфиловци. Селото го вкрстосуваат повеќе мали природни улици.

Со своја прва училишна зграда селото се здобило во 1921, со електрична енергија во 1965, со асфалтен пат во 1975, со систем за наводнување и телевизиски прием околу 1980 година.

Во Медово постојат две цркви. Црквата “Св. Никола”, на околу 0,5 км источно од селото. Нема податок ниту друго сознание за годината на нејзината изградба. Најверојатно е подигната при крајот на 19 век, а обновена е во 1932 година. Во нејзиниот круг се селските гробишта. Црквата “Св. Ајтанас” (Св. Танас), на околу 0,8 км југоисточно од селото, во месноста Лонго. Нема податок ниту друго сознание за годината на нејзината изградба.

Медовци за своја општа селска слава го имаат Св. Никола – зимен (6 декември).

Село Медово (џозајмена фотџографџа, 2003 ѓ.)

Демографски развој. Во текот на своето постоење Медово го бележи следниов демографски развој: во 1865 година селото имало 10 христијански куќи (Ј. Хан); во 1889 година 15 куќи и 121 жител (С. Верковиќ); во 1900 година 100 жители (В. К’нчов); во 1902 година 17 куќи и 130 жители (Л. Огненов); во 1912 година

18 куќи и 169 жители (Г. Трајчев); во 1917/18 година 20 куќи (Б. Миловиќ); во 1945 година 219 жители (кажувања).

Според државните пописи на Република Грција, селото бележи: во 1913 година 130 жители, во 1920 година 152 жители, во 1928 година 161 жител, во 1940 година 209 жители (Т. Симовски). Медово како македонско село наполно се распадна по поразот на Демократското движење во Грција (1949 година). Поради тоа, во 1951 година селото се води без население. Потоа, грчките власти во него населија колонисти од Епир, така што во 1961 година селото има 107, а во 1971 година 47 жители. Денес во селото живее една поголема грчка фамилија, населена во три куќи.

Некогашниве медовци Македонци, се потомци на следниве фамилии: Алабашои, Димои, Карамфилои, Лозанои, Лазарои, Најдои, Петкои, Попои (доселени од Нивици), Ралеи, Стојанои, Стефои и Трајкои. Некои од наведените медовски фамилии потекнуваат од некогашното село Опаа.

Медовци со основно образование почнале во годините по Илинденското востание, на туѓ (грчки) јазик. За првпат во постоењето на селото, на свој мајчин (македонски) јазик настава била изведувана во 1947 година. Сè до 1949 година, со исклучок на еден лекар стоматолог, Медово немало школувани луѓе.

Економски развој. Основни занимања од кои медовци ја обезбедувале својата егзистенција секогаш биле: поделството, сточарството, риболовот и печалбарството. Во рамките на поделството најмногу се сеело жито (пченица, 'рж, јачмен, овес, уров, пченка и др.), се саделе градинарски култури (пипер, праз, лук, кромид, грав, бостан, тикви, зелка, патлиџан, компири и др.) и се одгледувале лозја. Во рамките на сточарството најмногу се чувале овци, кози, волови, биволи, коњи и свињи. Риби се ловеле во Малото Преспанско Езеро со мрежи, коци, влак, јадици и друго. Повеќе домаќинства чувале пчели.

Историјско минајќо. До 1912 година Медово беше под турско владение и во тој склоп беговски чифлик сè до 1907 година. Во подготовките и текот на Илинденското востание учествуваше со своја чета предводена од мештанинот Стојче Карамфилов. Загинале неколкумина медовци. Во тој период селото беше напаѓано и од грчките андартски чети.

Во Првата балканска војна (ноември 1912) селото падна под српско, а во Втората под грчко владение. Во Првата светска војна (октомври 1915) се најде во зафатот на македонскиот фронт. Способните медовци беа мобилизирани во грчката војска, а цивилното население извесен период беше евакуирано во с. Желево Леринско. Во тоа време низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, грчки, српски).

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под грчко владение, што услови неколкумина медовци да поминат низ пеколот на Грчко – турската војна во Мала Азија (1919-1922).

Во периодот меѓу двете светски војни, егзистираше во услови на нагласена денационализаторска и асимилаторска политика на грчката власт спрема македонското национално малцинство (грчка власт, грчка војска и полиција, грчки јазик и писмо, грчки училишта и учители, грчки цркви и попови, грчки имиња и презимиња, грчка топонимија и др.).

Во Втората светска војна медовци беа мобилизирани во грчката војска, а во Грчко – италијанската војна (1940/41) испратени на фронтите во Албанија, каде имаше загинати и ранети. По оваа војна (јули 1941), селото падна под окупација на фашистичка Италија, која спроведуваше нагласена контрибуција и други видови на насилства. По капитулацијата на Италија (8 септември 1943) постана слободна територија на НОАВМ и ЕЛАС. Во редовите на нивните партизански одреди стапија повеќе медовци.

По враќањето на монархофашистичката власт во Грција (мај 1945) и нејзината диктатура, посебно изразено спрема македонското национално малцинство, Медово застана на страната на Демократското движење во Грција со што се најде и во виорот на Граѓанската војна во Грција (1946-1949) во која загинаа 12 жители.²³⁹ По поразот на Демократското движење во Грција (1949 година) и егзодусот на медовци во тогашна СФРЈ и другите источноевропски земји, животот на ова село наполно згасна.

²³⁹ Загинати: Лазо Алабашев, Јани Стефов, Олга Стефова, Герман Петков, Цветко Лозанов, Гоче Петков, Тронда Карамфилова, Фотика Карамфилова, Арконда Димова, Стоја Стерјова, Ники Стерјова, Стоја Стојанова.

Нивици (Ψαράδες)

Етник: *нивичанец, нивичанка, нивичанче, нивичани.*
Придавка: *нивийски.*

Географска положба и граници. Во јужниот дел на Големото Преспанско Езеро, на источната страна од длабоко вовлечениот залив на најистурениот северен полуостров на Сува Гора, амфитеатрално поставено и природно изолирано со вода и планински висови, на надморска височина од околу 860 м, се наоѓа најубавото и најголемото туристичко место во делот на Преспа под Република Грција – Нивици, кое приближно лежи на 40-от степен и 50-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 03-та минута источна географска должина.

Нема податоци ниту други сознанија дека некогаш селото било дислоцирано.

Нивици граничи: од север со водите на Големото Преспанско Езеро, а преку нив со Република Македонија, од исток со Роби и водите на двете преспански езера, од југ со Винени и некогашното село Орово и од запад повторно со водите на Големото Преспанско Езеро, а преку нив со територијата на Република Албанија.

Атарот на Нивици се простира на површина од околу 2000 хектари (околу 20 км²) и зафаќа исклучително ридско – планинско безводно карстно земјиште обраснато со листокапна и зимзелена шума (даб, дрен, јасен, леска, фоја, смрека и др.).

Сите топоними во атарот на Нивици имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Баба, Бочка, В’мбелски Бунар, В’мбелски Јамбол, Волча Дупка, Вртелката, Големиот Рид, Горна Мијојца, Голината, Глабока Падина, Дева, Дрениче, Даруља, Зелениката, Изгорен Чкор, Икона, Јамбел, Јонча, Купаска Падина, Лозата, Лозјата, Лоишта, Мијојца, Мирчевски Трла, Мост, Накол, Нивици, Окница, Осоо, Полената, Под Присоо, Подложник, Рот, Рамнина, Сува Чла, Св. Спас, Св. Никола, Св. Атанас, Стог, Средни Рид, Стриата, Тутуновски Падиније, Филакијата, Црвенски Рид, Черешните и други.

Поради конфигурацијата на теренот, нивичани за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Северо” (северен и северозападен) и “Југо” (јужен, западен и југозападен). За суви и студени ги сметаат северните, а за дождоносни и потопли јужните ветрови. Јужните ветрови уште ги сметаат за опасни по пловните објекти во Езерото.

Историски развој на селото. Нивици е старо (повеќековно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во различна форма на името (Нивицах, Нивица и Нивици) селото се среќава во повеќе извори од различни периоди. Најрано, во 1337 година во втората грамота на српскиот цар Душан “**Рибариѣ въ Прѣспѣ къ Нивицахъ, и именѣмъ Ямортольи Добрештопридадесѣкъ Ъмиправинани**”, во 1568/69 година во турските пописни документи за казата Горица, во 17 век во Слѣпчевскиот кодик (Селишчев), во 1865 година во патописот и картата на Јохан Хан, во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К’нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1917/18 година кај Боровое Милоевиќ, а потоа кај Макс Фасмер, Влогимјеж Пјанка, Тодор Симовски, Коста Мундушев и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е топографско примарно, рамно на деминутивот од поимот “нива” (нивче, нивица, нивичка). Кај денешниве нивичани нема податоци ниту легенда за настанувањето на името на нивното село. Меѓутоа, нивните размислувања се блиски до пишувањето на професорот Пјанка. Од 1926 година Нивици носи ново наметнато (грчко) име Ψαράδες (Псарадес) со значење “рибари”.

Нивици е село од собран, дури збиен тип, со околу 50 куќи, сидани од камен и вар, на приземје и кат, покриени со стари ќерамиди. Старите куќи се целосно обновени (доградени или надградени), а има и новоизградени. Преовладуваат белите фасади. Влезно – излезниот пат на селото е од јужната страна и низ селото продолжува како основна улица покрај брегот на Езерото, а на него од десната страна излегуваат и неколку тесни, стрмни и каменити природни улички (сокаци).

Нивици во минатото било пасивно село со нагласено мигрирање на неговите жители во другите преспански села (Роби,

Долно Дупени, Љубојно, Аил, Штрково, Подмочани и др.). Последниве дваесетина години, постапно, но сигурно добива карактеристики на мала атрактивна туристичка населба. Во селото работат околу десетина ноќевалишта, продавници на стока за широка потрошувачка и современ мотел. Околу 1970 година е изградено мало пристаниште во кое се засолнуваат, врзуваат, а по потреба и извлекуваат на копно малите пловни објекти без кои нивичкото домаќинство не може да се замисли. До изградбата на водоводот (околу 1975 година), со вода за пиење и за сите други потреби, Нивици се обезбедуваше (со канти) од Езерото.

Со своја прва училишна зграда селото се здобило во 1920/21, со електрична енергија околу 1965, со асфалтен пат околу 1978, со телефонски приклучоци и телевизиски прием околу 1980 година.

Сé до годините на Балканските војни, нивичани жито мелеле во Љубојно, Наколец и Претор, а потоа во Роби и Герман. Постои предание дека во месноста Рот некогаш работела мелница на ветар.

Во месноста **Рот**, на околу 1 км северно од селото, некогаш биле пронајдени ќерамиди и керамички предмети од различна големина (ќупови). Можно е на ова место да се наоѓало исчезнатото село Лог.

Во атарот на Нивици постојат повеќе ѕидани и пештерни цркви, некои од нив, и со подлабока старост. Црквата „Св. Богородица“, веднаш над селото, изградена во 1897 година, со резбан иконостас на кој работеле мајстори Македонци од Корча полни 49 години. Во нејзиниот круг се селските гробишта. Црквата „Св. Аџанас“ (Св. Танас), на околу 2 км североисточно од селото, изградена во пештера, на брегот од Езерото. Се претпоставува дека потекнува од времето на царот Самуил. Црквата „Св. Сџас“, на околу 3 км северно од селото, соѕидана во карпа, на брегот од Езерото, потекнува од 14 век. Се пренесува сеќавање дека до крајот на 18 век во неа живееле монаси. Подоцна била напуштена поради непристапност условена со паѓањето на езерското ниво. Црквата „Св. Богородица Елеуса“ североисточно од селото, изградена во 1410 година, во пештера, на брегот од Езерото. Како нејзини градители се спомнуваат: Сава, Јаков, Верлаам и Волкашин. Внатре живописана, се спомнува името на зографот Јоаникиос. Црква-

та „Усџение“, изградена кон крајот на 18 век, во пештера, на брегот од Езерото, еднокорабна, со полуцилиндричен свод.²⁴⁰

Покрај црквите во атарот на Нивици постојат и други сакрални обележја. На околу 2 км југоисточно од селото, покрај брегот на Езерото се наоѓа икона на Св. Ѓорѓија, а во месноста Наколец икона на Св. Никола од 1840 година.

Нивичани за своја општа селска слава ја имаат Св. Богородица (15 август). Се случувало на овој ден да се прават и по осум свадби.

Панорама на с. Нивици (фотографија В. Појовски, 1995 г.)

Демографски развој. Во текот на своето постоење Нивици го бележи следниов демографски развој: во 1568/69 година селото имало 38 семејства (Опширен пописен дефтер за казите Горица, Биглишта и Хрупишта); во 1865 година 40 христијански куќи (Ј. Хан); во 1889 година 30 куќи, 42 семејства и 224 жители (С. Верковиќ); во 1900 година 400 жители (В. К'нчов); во 1902 година 64 куќи и 674 жители (Ј. Огненов); во 1912 година 74 куќи и 603

²⁴⁰ Податоците за староста на црквите се земени од Крум Томовски, Христијанска архитектура во Преспа, Зборник, Универзитет „Кирил и Методиј“, Скопје, 1976, стр.6,13 и 20.

жители (Г. Трајчев); во 1917/18 година 93 славохристијански куќи (Б. Миловиќ).

Според државните пописи на Република Грција, селото бележи: во 1913 година 674 жители, во 1920 година 589 жители, во 1928 година 585 жители и во 1940 година 770 жители (Т. Симовски).

Во текот на Граѓанската војна во Грција (1946-1949) селото прилично настрада, но не се растури како останатите долнопреспански села, така што во 1951 година тоа имаше 433, а во 1961 година 430 жители. Потоа беше зафатено со бранот на иселување во прекуокеанските земји и неговата бројка на жители почна рапидно да се намалува, така што во 1971 година падна на 247, а есента 1976 година на само 180 жители (Т. Симовски).

Нивичани, каде и да се наоѓаат, се потомци на следниве постари нивички фамилии: Ајдинои, Аспрои, Бегутому, Бачетому, Балиловци, Видинои, Велјанои, Видинчевци, Гинчевци, Диманои, Јанкои, Капеданои, Корунои, Кузманои, Ликотому, Мирчеи, Наставчетому, Николои, Панчетому, Пришетому, Поповци, Петкои, Рускои, Ристанои, Секулои, Стерјои, Трпејчини, Тутуновци, Траинои, Талетому, Тренивци и Шалчетому.

Нивичани со основно образование почнале во годините по Илинденското востание. Но, поради војните и делбите што уследиле, тоа се одвивало со чести и долги прекини и секогаш на туѓи јазици (бугарски и грчки). За првпат во историјата на селото, настава на својот мајчин (македонски) јазик беше воведена во 1947 година. Сè до годините на Втората светска војна во селото немало ниту еден жител со завршено средно или повисок степен на образование. Од ова село потекнува Никола Поповски поранешен Претседател на Собранието на Република Македонија и актуелен министер за финансии во Владата на Република Македонија.

Економски развој. Основно занимање на нивичани секогаш бил риболовот. Поради скромните обработливи површини малку се занимавале со поделство. Селе жито, одгледувале лозја и градинарски култури. Во рамките на сточарството чувале овци, кози, говеда, свињи, кокошки и друго. Доста се одело на печалба. Денес, покрај риболовот, најмногу се занимаваат со трговија и угостителство.

Историјско минајќо. До 1912 година Нивици беше под турско владение, но не и беговски чифлик, најверојатно поради

неговата географска изолираност и пасивност. Во подготовките и текот на Илинденското востание масовно учествуваше со своја востаничка чета предводена од војводите Дине Видинов, Тодор Поповски и Јоше Ристанов. На 4 август 1903 година со турската војска во селото е водена голема борба. Загинале 16 жители од кои 8 востаници. Од ова село потекнува и Коста Стојанов учесник во Кресненското востание (1878/79).²⁴¹

Во Првата балканска војна (ноември 1912) падна под српско, а во Втората под грчко владение. Во годините на Првата светска војна се најде во зафатот на македонскиот фронт. Во тоа време нивичани беа мобилизирани во грчката војска, а цивилното население беше ангажирано во превоз на воена опрема и изградба на фортификациски објекти и патишта. Тогаш низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, српски, италијански, грчки).

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под грчко владение, што услови неколкумина нивичани да учествуваат и во Грчко – турската војна во Мала Азија (1919-1922).

Во периодот меѓу двете светски војни селото беше изложено на нагласена денационализаторска и асимилаторска политика на грчката власт, особено изразена спрема македонското национално малцинство (грчка власт, грчка војска и полиција, грчки јазик и писмо, грчки училишта и учители, грчки цркви и попови, грчки имиња и презимиња, грчка топонимија, постојани закани, забрани, затворања, депортации и др.).

Во Втората светска војна падна под окупација на фашистичка Италија (јули 1941). Пред тоа, во Грчко – италијанската војна (1940-1941), на фронтите во Албанија се најдоа дваесетина нивичани, меѓу кои имало загинати и ранети. По капитулацијата на Италија (8 септември 1943) Нивици беше слободна територија на НОАВМ и ЕЛАС, каде во повеќе наврати (јануари, февруари и март 1943) престојуваше НОПО “Даме Груев”, а во октомври истата година низ селото поминаа партизанските баталјони “Мирче Ацев” и “Стив Наумов”. Во оваа војна загинаа осум нивичани.

По враќањето на монархофашистичката власт во Грција (мај 1945) и на нејзината диктатура посебно наметната врз македонското национално малцинство, Нивици застана на страната на Демократското движење во Грција, а со тоа се најде и во виорот

²⁴¹ Бугарски патријарх Кирил, цит. дело, стр. 288-293.

на Граѓанската војна во Грција (1946-1949). За сето време беше слободна територија на ДАГ. Во него беше формирана болница. Загинаа 33 жители.²⁴²

О п а а (Опaa)

Етник: *оџаец, оџајка, оџајче, оџајци.*

Придавка: *оџајски.*

На околу 0,5 км источно од северниот брег на Малото Преспанско Езеро или на околу 1,5 км западно од селото Штрково, во плодната крајезерска рамница “Гладно Поле”, на надморска височина од околу 853 м, се наоѓаше некогашното село Опаа, чија локација приближно лежи на 40-от степен и 48-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 07-та минута источна географска должина.

Атарот на ова село се простирал на површина од околу 400 хектари (околу 4 км²) и зафаќал рамничарско алувијално обработливо плодно земјиште и мочуришта. Како попознати топоними се наведуваат: Бакојца, Градината, Келепурица, Короите, Корубина, Матица, Маторица, Орман, Перово, Патреа Чезма, Ракидје, Реката, Св. Никола, Сињак, Слоγο и други.

Опаа беше старо (повеќеветковно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во различна форма на името (Опаја, Опа, Опаа), неговото постоење се споменува во повеќе извори од различни периоди: Најрано во 1568/69 година (Опширен пописен дефтер за казите Горица, Биглишта и Хрупишта) со 16 христијански семејства; во 17 век во Слечевскиот кодик (Селишчев); во 1865 година во патописот на Јохан Хан со 25 христијански куќи; во 1900 година во делата на Васил К’нчов со 60 христијански Македонци; во 1902 кај Лев Огненов со 4 куќи и 30 жители; во документите и спомените од Илинденскиот период; во 1912 година кај Георги Трајчев со 3 куќи и 33 христијани Македонци. Во југоисточниот дел на селото се наоѓала црквата “Св. Никола” во чии круг биле селските гробишта.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е рамно на апелативот опаха (вид трева). Грците подоцна го нарекле Опaa (Опава), со значење водењак (веројатно заради мо-

²⁴² Загинати: (Имињата на загинатите не се познати).

чуришните карактеристики на локалитетот). Село со слично име (Опае) има Кумановско.

Животот на ова село згаснал во годините на Балканските војни и Првата светска војна, кога неговите домаќинства се преселиле во соседните села Медово, Штрково и Рудари. Покрај војните, за згаснувањето на селото најверојатно придонеле и вчестените подводнувања и поплавувања од надојдените води на Малото Преспанско Езеро и маларијата која царувала.

До 1912 година селото беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик. На 13 август 1903 година околу селото биле водени тешки борби со турската војска во кои загинале повеќе луѓе. Во Првата балканска војна падна под српско, а во втората под грчко владение.²⁴³

²⁴³ Тодор Христов Симовски, цит. дело.

Оровник (Καρυαίς)

Етник: *оровничанец, оровничанка, оровничанче, оровничани*

Придавка: *оровнички*.

Географска положба и граници. Во јужниот дел од преспанската источна крајезерска рамница, во подножјето на североисточните ограноци на планината Горбец, познати по имињата: Присоо, Јадроа Глаа, Калугерица и Коријата, на околу 2 км источно од Малото Преспанско Езеро и од левата страна на асфалтната лента од правецот на Лерин и Костур (преку месноста Превал), на надморска височина од околу 920 м, се наоѓа селото Оровник кое приближно лежи на 40-от степен и 46-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 09-та минута источна географска должина. Нема податоци ниту други сознанија дека Оровник некогаш било дислоцирано.

Во Оровник некогаш биле доселени и жителите на некогашното село Бушкани (фамилиите: Ристовци, Стерјовци и Секуловци) кое се наоѓало западно од Оровник, покрај брегот на Малото Преспанско Езеро. До педесеттите години на 20 век, биле препознатливи темелите на нивните поранешни живеалишта.

Оровник граничи: од север со Рудари и Попли, од исток со Желево, од југ со Буковиќ и желевската месност “Селце” и од запад со Лок и водите на Езерото.

Атарот на Оровник се простира на површина од околу 1400 хектари (околу 14 км²) и зафаќа рамничарско алувијално обработливо плодно и ридско-планинско земјиште, обраснато со листокапна шума (даб, бука, дрен, јасен и др.), а на височинката Калугерица постојат тревнати пасишта на кои некогаш Власите од Пинд ги напасувале своите големи стада овци.

Низ атарот и селото тече мала безимена или т.н. Оровничка река, чии водотек во летниот период значително се намалува, понекогаш дури и пресушува.

Во атарот на Оровник сите топоними имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Анчето, Анцитска Ливада,

Бамбаридиол, Божиќоа Главина, Бушкани, Беглиќо, Виша Рамни, Воденички Рид, Волчанец, Глоѓето, Горни Лозја, Горно Селиште, Горно Маало, Горица, Граиште, Горички Лозја, Глабоки Трап, Дерето, Дупкаровио Јачмен, Дупка, Дрен, Дермен Дера, Долно Маало, Долно Поле, Дренчињата, Дуков Мост, Дупенска Маала, Длабоки Ливадје, Длабоки Трапје, Д'мбо, Живодер, Жабјак, Жилowska Маала, Јонго Дел, Јадрао Глаа, Јаноа Нива, Јаорчето, Јоана Чешма, Калето, Катарџица, Калугерица, Крај Езеро, Лазоо, Ливадјето, Леите, Лескоец, Лисичини Дупки, Л'шко Поле, Лозјата, Љапчеа Пресека, Мала Јадрао Глаа, Митрашка, Маклиње, Мала Горица, Мали Ливадје, Мартинца, Никоа Круша, Оровник, Ориите, Оровничка Река, Орелоо Седло, Орејче, Општина, Присоо, Падната Ветка, Петкана, Полење, Преол, Прчи Нога, Полје, Прашки Нивчиња, Рапоа Тумба, Рачињана, Синор, Св. Петка, Слогиоте, Смаиља, Св. Ѓурѓевден, Св. Танас, Селишта, Селца, Св. Никола, Смерките, Средсело, Стивчето, Стојќо Чешма, Тумбето Корча, Трсчетото, Тимјо Нива, Топола, Трапо, Тројани, Три Чуки, Керима Нива, Керки Нивје, Керки Ливаишта, Улица, Урдоа Осојка, Фотеото Дабче, Фитарио, Цветкоа Слива, Црвејцата, Чанои Нивје, Чезмето во Падиње, Чезмето во Јанко Дол, Чезмето во Средсело, Широки Орници, Широки Разор, Шкетајнца, Шои Нивчиња и други.

Оровничани за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Север” (северен), “Исток” (источен), “Југ” (јужен и југозападен) и “Запад” (западен и северозападен). За дождоносни и потопли ги сметаат јужниот и југозападниот, а за суви и студени северните и источните ветрови.

Историски развој на селото. Оровник е старо (повеќе вековно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во две различни форми на името (Оромник и Оровник) се среќава во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 1900 година во делата на Васил К'нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1917/18 година кај Боривое Милоевиќ, а подоцна кај Макс Фасмер, Влогимјеж Пјанка, Тодор Симовски, Коста Мундушев и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е произведено со суфиксот “-овник” од апелативот “орев” што се совпаѓа и со преданијата на оровничани. Се пренесува предание дека рамничарскиот дел од атарот на селото некогаш бил

пошумен со ореви. Од 1926 година Оровник носи друго наметнато (грчко) име *Καριας* (Каријас) со значење ореовник (место со многу ореви).

Село со име Оровник постои во Струшко, Ореовец во Прилепско, Ораов Дол и Ореше во Велешко, Орах и Ореошац во Кумановско.

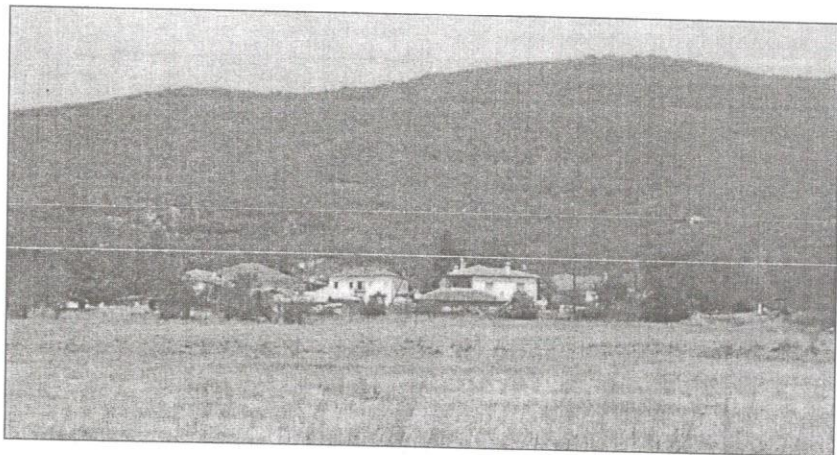
До 1949 година Оровник беше село од збиен тип со околу 40 куќи, сидани со камен и плитар на приземје и кат, во стилот на сите останати долнопреспански села. Се пренесува сеќавање дека во времето на турскиот период селото се состоело од две долги компактни целини (маала) со меѓусебно поврзани куќи од двете страни на единствената улица. На горниот крај од улицата имало мала врата, а на долниот порта над која се наоѓала кулата во која престојувале беговите и каите. Преку ноќта двата влеза се затворале. Таквата градба на селото била напуштена дури во првата половина на 20 век кога се почнало со градба на одделни куќи со посебни дворишта, а во нив изградени стопански и други објекти (штали, плевни, тремови, гумна, кочини, живинарници и др.).

Со своја прва училишна зграда селото се здобило во 1921/22, со електрична енергија околу 1965, со водовод, телефонски приклучоци и телевизија околу 1980 година.

Како локалитет од археолошко значење во атарот на Оровник се посочува месноста **Мечит**, во близина на синорот со селото Лок, каде некогаш биле извадени големи земјени купови, греди составувани со големи дрвени клинци, рогови од елен и друго. Се пренесува кажување дека таму некогаш имало населба.

Во атарот на Оровник постојат три цркви. *Црквата “Св. Сѝас”*, во северниот дел на селото, изградена во почетокот на 20 век, во нејзиниот круг се селските гробишта. *Црквата “Св. Аѝанас” (Танас)*, на околу 0,5 км јужно од селото, на брдото Горица. *Црквата “Св. Никола”*, на околу 1,5 км западно од селото, во месноста Бушкани. Се смета дека е стара. На нејзината јужна страна постои камен со недоволно читлив натпис. Во нејзиниот круг постојат стари гробишта што им припаѓале на жителите на селото Бушкани, но во склопот на овие имало и други гробишта со невообичаена должина.

Оровничани за своја општа селска слава го имале Спасовден (во мај).

Село Оровник (ѿзајмена фотѿографија 2003 г.)

Демографски развој. Во текот на своето постоење Оровник го бележи следниов демографски развој: во 1900 година селото имало 150 христијани (В. К'нчов); во 1902 година 26 куќи и 222 жители (Л. Огненов); во 1912 година 30 куќи и 294 жители (Г. Трајчев); во 1917/18 година 30 славјанохристијански куќи (Б. Миловиќ).

Според државните пописи на Република Грција селото бележи: во 1913 година 222 жители, во 1920 година 244 жители, во 1928 година 232 жители, во 1940 година 162 жители (Т. Симовски), во 1961 година 160 жители, 1971 година 78 жители, во 1981 година 88 жители, во 1991 година 74 жители и во 2001 година 71 жител.

До 1949 година селото Оровник го сочинувале следниве фамилии: Божиновци, Даламангои, Керимои, Казиовци (1) и Казиовци (2), Љакимои, Мишевци, Ничевци, Ноачеи, Настовци, Никовци, Поповци, Петковци, Ристовци, Стерјовци, Савевци, Спасовци, Ставревци, Тимои и Фотеи. Според кажувањата на оровничани, по 1949 година во селото останале да живеат само две македонски фамилии (на Ристојца Казиовска - Чакмакова и на Гоче Ристовски). Покрај овие семејства во селото живеат и поранешните жители на селото Винени, по народност Грци, доселени од Маља Азија по 1924 година.

Оровничани со основно образование почнале уште во текот на турското владеење, најверојатно пред Илинденското воста-

ние, но поради настаните што уследиле (востанието, Балканските војни и Првата светска војна), тоа се одвивало со долги прекини и на туѓи јазици (грчки и бугарски). До годините на Втората светска војна Оровник имало само два жителя со завршено средно образование (еден со гимназија и еден со занаетчиско училиште). Во текот на своето постоење на свој мајчин (македонски) јазик оровничани почнале да учат дури во 1947 година.

Економски развој. Оровничани својата егзистенција ја обезбедувале преку поледелството, сточарството, риболовот и печалбарството. Во рамките на поледелството најмногу се сеело жито ('рж, пченица, јачмен, уров, просо, пченка и др.), градинарски култури (пипер, праз, зелка, кромид, лук, компир, грав и др.). Во рамките на сточарството најмногу се одгледувале овци, кози, волови, крави, коњи, мазги, магариња, свињи и друго.

Истѿориско минајѿо. До 1912 година Оровник беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик. Во подготовките и текот на Илинденското востание земало активно учество со своја востаничка чета, предводена од војводата Крстин Љакимов.

Во Првата балканска војна падна под српско, а во Втората под грчко владение. Во Првата светска војна се најде во зафатот на македонскиот фронт. Во оваа војна оровничани беа мобилизирани во грчката војска, а цивилното население ангажирано во превоз на воена опрема и изградба на фортификациски објекти и патишта. Тогаш низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, грчки и српски). При крајот на 1916 и во почетокот на 1917 година селото го зафатило некоја заразна болест од која умреле повеќе луѓе.

По завршувањето на Првата светска војна Оровник се најде повторно под грчко владение што услови неколкумина оровничани да земат учество во Грчко-турската војна (1919-1922), во која двајца ги положиле своите животи.

Во периодот меѓу двете светски војни селото ги почувствува сите последици на грчката денационализаторска и асимилаторска политика спрема македонското национално малцинство (грчка власт, грчка војска и полиција, грчки јазик и писмо, грчки училишта и учители, грчки цркви и попови, грчки имиња и прези-

миња, грчка топонимија, закани, затворања, депортирања, ликвидирања и др.).

Во почетокот на Втората светска војна, односно Грчко-италијанската војна (1940/41), на фронтите во Албанија се најдоа повеќе оровничани. Во мај 1941 година селото падна под окупација на фашистичка Италија со што истото беше изложено на големи контрабутивни мерки. По капитулацијата на Италија (8 септември 1943) беше слободна територија на НОАВМ и ЕЛАС. Во март 1943 година во селото престојуваше Битолско-преспанскиот НОПО “Даме Груев”.

По враќањето на монархофашистичката власт во Грција (мај 1945) и нејзината диктатура особено изразена спрема македонското национално малцинство, Оровник целосно застана на страната на Демократското движење во Грција со што се најде во виорот на Граѓанската војна во Грција (1946-1949) во која своите животи ги положија 13 оровничани.²⁴⁴ Со поразот на демократските сили во Грција, целокупното население на Оровник избега во тогашна СФР Југославија и другите источноевропски земји со што селото наполно згасна. Во 1951 година во селото се доселени Грци.

²⁴⁴ Загинати: Саве Казиовски, Ристана Казиовска, Сотир Казиовски, Митра Казиовска, Ристо Казиовски, Настан Стерјов, Ристо Чакмак, Петкана Казиовска, Митр Казиовски.

Ор о в о (Πίξος)

Етник: *оровец, оровка, оровче, оровци.*

Придавка: *оровски.*

Географска положба и граници. Во југозападниот дел на Преспа, на подеднаква оддалеченост од Малото и Големото Преспанско Езеро, на околу 1,5 км од грчко – албанската граница, во мала котлина среди Сува Гора, опкружено со планинските висови: Градо (од северната), Присоо (од источната), Полчишта (од јужната) и Киска (од западната страна), на надморска височина од 1080 м, се наоѓаше селото Орово чија локација приближно лежи на 40-от степен и 45-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 01-та минута источна географска должина. Нема подаатоци ниту други сознанија дека селото некогаш било дислоцирано.

Орово граничело: од север со Нивици и водите на Големото Преспанско Езеро, од исток со Винени и Дробитишта, од југ со Граждено и од запад со територијата на Република Албанија (во тој склоп со селата Церје и Зрноско).

Атарот на Орово се простирал на површина од околу 4500 хектари (околу 45 км²) и претежно зафаќал ридско – планинско каменито карстно земјиште, на кое преовладуваат листокапни и зимзелени шуми (даб, леска, зеленика, смрека, габер, кленика, фоја, липа, јасен и др.). Во локалитетите Градо, Киска, Монтедол, Голе и Полчишта изобилно расте изразито ароматичен алпски чај.

Низ атарот на селото течат три мали потоци, кај оровци познати како Селската, Дрескаменска и Манаскојчина Река, кои ја формираат Оровска Река која се влева во Малото Преспанско Езеро, северно од с. Винени. Во летниот период наполно пресушува.

Сите топоними во атарот на Орово имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Арвејнчето, Аргироата Локва, Арблаците, Алико, Аргироа Падина, Бозо, Белојната, Бурел, Бакаројца, Бандеата Племна, Бандеата Лова, Брескојците, Бајоата Нива, Болојте, Берјаупи, Буко Габро, Баршо Дол, Бачи-

лиштето, Бакојца, Брајчики Осој, Бојкото Бачило, Босното Јаболко, Бели Племни, Валканои Нивје, Варницата, Високиот Цер, Висерои Нивје, Волчеа Дупка, Висоа Глаа, Веждата, Велешарак, Васиола Глаа, Врток, Велјана, Виненските Кории, Велико Главче, Водејнчарскиот Пат, Ваковската Нива, Гламбоки Дол, Голема Киска, Грлеста, Голем Камен, Градо, Градската Осојка, Грабо, Габрицата, Гојдарскиот Мириз, Горницата, Голем, Гладна Нива, Голиот Рид, Глупца, Габро, Големата Глаа, Гумништа, Дивјачката, Дрео Камен, Димановското Нивче, Друмо, Дошкоата Глаа, Долгиот Присој, Дупеата Нива, Дојојца, Дулата, Дробицките Трла, Дамбра, Дрвојнца, Драчој Ормање, Донеото Трло, Дрено, Гани Вода, Горгиото Главче, Есенкоа Круша, Едно Грло, Задореа, Зандано, Зеленикото Нивче, Зли Дол, Замачкалиштата, Злата Зеленика, Занодината, Илија, Изгореното Дапче, Јанкоа Падина, Јаоро, Јано Чезме, Јазовците, Кутлина, Кочоото Нивче, Куптурот, Крајмарица, Како Главче, Клајнче, Калуѓер, Коно Калко, Кутле Шатор, Клепалата, Камеждијата Глаа, Купската Падина, Караманоа Падина, Копилчето, Коријата, Колибите, Кремчиј Падинчиња, Ливачето, Ливада, Локвата, Ламброите Трла, Локви, Лаќетоата Локва, Лендичето, Лозјата, Ломо, Љамеата Нива, Митревиот Гроб, Мишо Гумно, Мацоа Падина, Мостето, Мираж, Маркоа Ливада, Мејдајнца, Лештиштето, Мијалои Нивје, Мацароите Нивчиња, Мариците, Манаскојца, Манаскојчина Река, Мала Преслоп, Манте Дол, Мучоа Глаа, Марчеата Нива, Мусојца, Маклинчето, Малата Корија, Ничои Нивје, Нелкоите Нивје, Ноачеата Племна, Опалена Глаа, Овчеа Ливада, Орла Присо, Орејте, Онислос, Осојката, Орешката, Плочите, Плочата, Падината, Палчишта, Постоља, Полје, Плоскачите, Преслопта, Плошта, Прличко Главче, Писон Камен, Попо Главче, Продајнца, Полењата, Прожана, Петровска Племна, Присојката, Порти, Ратските Нивје, Реки, Ропои Круши, Рибарските Патишта, Ратски Присој, Радои Нивје, Рамник, Рабацијата, Раскрсницата, Св. Петка, Св. Петар, Стамаец, Сливата, Скала, Слепата Долица, Старата Чезма, Селиштето, Стерјоите Крушиња, Студена Вода, Старата Странга, Саракин, Скалето, Старата Пешта, Синоро, Стотеска, Савеото Локве, Свети Атанас, Средниот Рид, Синчко Нивје, Темелковиот Рид, Трна, Трите Дрење, Туршеи Гумна, Пашоа Присојка, Танасоа Присојка, Кералите, Урида, Удињето, Урван Камен, Филипица, Финчалите, Царицата, Црвејницата, Церот, Црвејнте Горници, Цангарица, Чекалото, Чоло, Чакаркото Главче, Чембриците, Черешната, Шипски Пат, Широка Нива, Шагман и други.

Историјски развој на селото. Орово беше старо (повеќе веќе вековно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во различна форма на името (Орехово, Орахово, Рехово, Ореховон, Оровон, Ороо и Орово) се споменува во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 17 и 18 век во Слепчевскиот кодик (Селишчев), во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К'нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Г. Трајчев, во 1917/18 година кај Боривое Милоевиќ, а потоа кај Макс Фасмер, Влогимјеж Пјанка, Тодор Симовски, Томе Миовски, Коста Мундушев и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е топографско, изведено со помошта на суфиксот “-ово” од апелативот “орев”. Неговото пишување се поткрепува и со преданието на постарите оровци, кое говори дека нивното село името го добило по питомото растение орев, за кое се верува дека во таа околина некогаш го имало во изобилство. Во 1926 година селото добило ново наметнато (грчко) име Πίζος (Пиксос), кое во превод на македонски јазик значи Зеленика (се мисли на грмушкастото растение).

Орово било село од собран тип, со околу 70 куќи, градени од камен и вар, покриени со ќерамиди и камени плочи, на приземје и кат (приземјето наменето за остава и чување на стоката, а катот за живеење на домаќинството), околу куќите имало со камен оградени дворни места во кои се наоѓале потребните стопански и други објекти (плевни, зимници, тремови, гумна, кочини, живинарници, фурни и др.). Со вода за пиење оровци се обезбедувале од двете чешми во јужниот дел на селото, познати како “Старата” (за која се вели дека била изградена во 1898 година) и “Куптурот”. Влезно – излезниот пат на селото се наоѓал од северната страна, а од неговата лева страна се надоврзувале неколкуте неправилно обликувани мали улички кои го вкрстосувале селото. Село со име Ореховец има во Прилепско, а Оровник во пределот на Долна Преспа и Струшко, Ореов Дол и Ореше во Велешко, Ореовец во Прилепско, Орах и Орашац во Кумановско.

Во атарот на некогашното село Орово постојат две цркви и две ваковчиња. Црквата “Св. Никола”, се наоѓала во селото, изградена во 17 век на доминантна ливадеста височинка. Имала иконостас со натписи на црковно – словенски јазик. Во 1911 годи-

на црквата била преправена, односно изградена нова црква (25x10, висока 15 м), во која бил сместен иконостасот од старата црква. Нов иконостас бил направен во 1923 година од иконописците Сократ и Ѓорѓи од Јанина (Епир). Во кругот на оваа црква се наоѓале селските гробишта. Црквата “Св. Петар” или “Богородица Елеуса”, се наоѓа на источната страна од Зрновскиот залив (на брегот од Големото Преспанско Езеро) во близина на островот Мал Град, под планинскиот венец на Полењата, во месноста Пржона, изградена во пештера (15x12 и висока 10 м). На самиот крај од пештерата била подигната црквичка посветена на св. Богородица Елеуса, но селаните ја нарекле “Св. Петар”, можеби по ктиторот Јован Петре или по манастирската црква “Св. Петар” на островот Голем Град. Црквичето било изградено во 1369 година од монасите Сава, Јаков и Варлаам. Масовно се посетува на Петровден (12 мај). Ваковчејто “Св. Аџанас”, се наоѓа на 2 км северно од селото, во амбиент на повеќевековна дабова корија. Масовно се посетува на Св. Атанасиј Велики (31 јануари). Ваковчејто “Св. Петка” масовно се посетува на денот Св. Петка (9 јули), кој воедно се славел и како општ селски празник.

Демографски развој. Во текот на своето постоење Орово го забележа следниов демографски развој: во 1889 година селото имало 188 жители (С. Верковиќ); во 1900 година 172 жители (В. К’нчов); во 1902 година 38 куќи и 366 жители (Ј. Огненов); во 1912 година 50 куќи и 376 жители (Г. Трајчев); во 1917/18 година 60 славјанохристијански куќи (Б. Милоевиќ).

Според државните пописи на Република Грција, селото бележи: во 1913 година 463 жители, во 1920 година 373 жители, во 1928 година 448 жители и во 1940 година 489 жители (Т. Симовски).

Оровци се потомци на следниве некогашни оровски фамилии: Аргировци, Бендеи, Балчеи, Бојковци, Валканои, Димановци, Костадинчини, Љамеи, Љаовци, Љапљои, Лакетои, Миовци, Мијалои, Малинкини, Младенои, Мушкарои, Нељковци, Ничои, Ноачеи, Поповци, Петревци, Пупуљкои, Томчеи и Џамбазои.

Оровци со основно образование почнале во годините по Илинденското востание, но поради војните што уследиле тоа се одвивало со чести и долги прекини и на туѓи јазици (грчки и бугарски). За првпат на својот мајчин (македонски) јазик настава била изведена во 1947 година. Сè до 1949 година Орово немало жи-

тел со завршено средно образование. Со своја прва училишна зграда селото се здобило во годините по Првата светска војна.

Економски развој. Оровци својата егзистенција ја обезбедувале преку различни занимања. Како основни се спомнуваат: сточарството, поделството, шумарството, рибарството, сидарството, јагленаството, овоштарството и печалбарството. Во рамките на поделството најмногу сееле жито (‘рж, пченица, јачмен, уров, пченка и др.), саделе лозја, одгледувале градинарски култури и друго. Во рамките на сточарството најмногу одгледувале овци, кози, волови, коњи, свињи и друго. Речиси секое домаќинство одгледувало пчели.

Историјско минајто. До 1912 година Орово беше под турско владение, но не и беговски чифлик. Во подготовките и текот на Илинденското востание земало активно учество со своја востаничка чета основана уште во 1901 година, предводена од војводата Ристо Питулков и Георги (од с. Штрково). Во походите на турската војска за задушвање на востанието загинле 11 жители, а селото беше целосно ограбено и запалено. Во периодот по востанието, селото беше тероризирано од грчките андартски чети и арнаутските араамски дружини.

Во Првата балканска војна (ноември 1912) падна под српско, а во Втората под грчко владение. Во текот на Првата светска војна се најде во зафатот на македонскиот фронт и во тоа време еден период беше центар на српската “народна одбрана” и француската колонијална војска стационирана на теренот на Сува Гора, од кои беше често материјално истоштувано. Во оваа војна оровци беа мобилизирани во грчката војска, а десетина од нив, во знак на револт заради сверствата на андартските чети, побегнале во бугарската војска. Во еден период на 1916 година оровци беа евакуирани во с. Винени.

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под грчко владение, што услови петмина оровци да поминат низ пеколот на Грчко – турската војна во Мала Азија (1919-1922).

Во периодот меѓу двете светски војни оровци беа изложени на постојана насилна денационализација и асимилација (грчка власт, грчка војска и полиција, грчки јазик и писмо, грчки учи-

лишта и учители, грчки цркви и попови, грчки имиња и презимиња, грчка топонимија, вчестени закани, забрани, малтретирања и др.).

Во Втората светска војна падна под окупација на фашистичка Италија (јули 1941). Пред тоа, во Грчко – италијанската војна (1940/41) оровци беа мобилизирани во грчката војска и испратени на фронтите во Албанија, а цивилното население беше преселено во селата Герман, Роби, Штрково, Медово и Рудари. По капитулацијата на Италија (8 септември 1943), Орово беше слободна територија на НОАВМ и ЕЛАС. Во тоа време повеќе оровци стапија во редовите на народноослободителните партизански одреди. На 11 ноември 1943 година низ Орово помина Битолско – преспанскиот баталјон “Стив Наумов”, а нешто подоцна и Првата македонско – косовска бригада. Во текот на оваа војна загинаа четворица оровци.

По враќањето на монархофашистичката власт во Грција (мај 1945) и обновувањето на нејзината диктатура, посебно нагласена врз македонското национално малцинство, Орово застана на страната на Демократското движење во Грција, со што се најде и во виорот на Граѓанската војна во Грција (1946-1949). Во војната од 1940 до 1949 загинаа 39 жители.²⁴⁵

Со поразот на Демократското движење во Грција (август 1949) и егзодусот на оровци во тогашна СФРЈ и во другите источноевропски земји, животот на ова село за секогаш згасна.²⁴⁶

²⁴⁵ Загинати: Спирос Баневски, Танас Дамовски, Цветко Балчевски, Вангел Лаовски, Јоше Балчевски, Атина Балчевска, Ристо Баневски, Митре Валкановски, Војо Валкановски, Танас Димановски, Вангел Димановски, Костана Димановска, Вангел Димановски, Фоте Димановски, Петре Димановски, Тране Дамовски, Лазо Дробитски, Трајко Дробитски, Филип Дробитски, Менка Дробитска, Васил Јанкуловски, Лазо Керазовски, Танас Керазовски, Фоте Керазовски, Сотир Миовски, Стојан Миовски, Ристо Миовски, Фоте Миовски, Стиљјан Миовски, Вангел Миовски, Дине Малиновски (Малинкин), Алексо Мијаловски, Пандо Мушкаровски, Коте Нелковски, Филип Петревски, Трајко Петревски, Коте Петревски, Никола Петревски, Спирос Цамбазовски и Пандо Цамбазовски.

²⁴⁶ Поопширно за Орово види: Томе Миовски, Орово и оровчани во минатото, Самостојно издание, Скопје, 1988.

Попли (Λεπκονα)

Етник: ѝојленец, ѝојленка, ѝојленче, ѝојлени.

Придавка: ѝојленски.

Географска ѝоложба и ѝраници. Во југозападното подножје на планината Бела Вода, односно нејзините разграноци: Слако, Мазни Врв и Калуѓерица, на околу 2 км источно од Малото Преспанско Езеро, на благонаведната флувиоглацијална падина, во мноштво на питоми и диви растенија (тополи, ореви, сливи, врби и др.), на надморска височина од 940 м, се наоѓа селото Попли кое приближно лежи на 40-от степен и 47-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 9-та минута источна географска должина.

Попли е дислоцирано село. За негова претходна локација се споменува месноста Грмада, на околу 1 км западно од денешната (во полето), во близина на Горица Попленска. На тоа место, сè до 1930 година, постоеле видливи урнатини (грмади), кои подоцна биле расчистени. Се смета дека дислокацијата на селото настанала во првата половина на 19 век, а како причина за тоа се наведува немањето вода.

Попли граничи: од север со Штрково и Рудари, од исток со Желево, од југ со Оровник и од запад со Лок и водите на Малото Преспанско Езеро.

Атарот на Попли се простира на површина од околу 2000 хектари (околу 20 км²) и зафаќа рамничарско флувиоглацијално и алувијално обработливо плодно и ридско – планинско сложено, но ерозивно земјиште, обраснато со ретка дабова, букова, смрекова и друга листокапна шума, за која се пренесува сеќавање дека во текот на Првата светска војна била запалена и целосно изгорена.

Сите топоними во атарот на Попли имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Баните, Бел Камен, Бушкани, Воденицата, Горна Врбица, Грозданци, Граиште, Горица, Грмада, Горни Лозја, Дамои Нивје, Дренски Лозја, Долни Лозја, Дулото, Дреник, Долна Врбица, Еврејски Гробишта, Зад Лозјата, Занога, Извор, Јаројците, Јасика, Кале, Калуѓерица, Катунешта,

Крчиште, Корублина, Крши Газ, Лаоа Нива, Лазо Орница, Ливадје, Мала Ливада, Мала Горица, Мало Езеро, Мечоец, Мала Врбица, Маликица, Мазни Врв, Насадник, Новата Црква, Ореите, Орман, Опајски Пат, Осоа, Од Подграишта, Печалкојица, Попли, Папрат, Параспоро, Плочи, Пороиштата, Речиштето, Салаташа, Слогоите, Слако, Света Јана, Свети Илија, Свети Митрија, Свети Танас, Слатина, Студен Кладенец, Филипоец, Црвејниците, Шуригата и други.

Поплени за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Север” (северен и северозападен), “Горнико” (источен и југоисточен), “Југо” (јужен) и “Оровскио” (западен и југозападен). За суви и студени ги сметаат северните и источните, а за дождоносни и потопли јужните и западните ветрови.

Историјски развој на селото. Попли е старо (повеќе вековно) село во кое сè до втората половина на 18 век живееле христијани (православни Македонци). Потоа, во селото се населиле Турци и Албанци, а во 1924 година Грци од Понт (Мала Азија). Во различна форма на името (Папли, П’пли, Пјани и Попли), селото се споменува во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 1568/69 година во турските пописни документи како хас на нишанци везир Мехмед – паша во казата Горица, во 16 и 17 век во Слечевскиот кодик (Селишчев), во 1865 година во патописот на Јохан Хан, во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К’нчов, во 1902 година кај Лев Огненев, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1917/18 година кај Боривое Милоевиќ, а потоа кај Макс Фасмер, Димитар Јаранов, Влогимјеж Пјанка, Тодор Симовски, Коста Мундушев, Димитар Тупурковски и други.

При анализата на зборот “попли” кој е име на селото, Влогимјеж Пјанка се приближува до некакво “повисоко” статусно значење на селото, што некогаш (во времето на турскиот период) тоа го имало во однос на останатите долнопреспански села (папок, папочно врзани за него). Кај поплени се присутни и други кажувања кои името односно зборот “попли” го поврзуваат со свештенничката професија (поповите). Се вели дека некогаш (во Самуилово време) тука биле подготвувани луѓе за попови, по што селото и го добило името Попли. Денес, селото носи ново наметнато (грчко) име Λεβκονα (Левкона) со значење Тополчани или Бел-

чиште (место со многу тополи, кое навистина во минатото ги имало во изобилство).

Попли е село од собран тип, со оклу 80 куќи, сидани од камен и плитар, на приземје и кат, повеќето од нив со големи чардаци, а некои со убаво гелендирани балкони. Преовладуваат белите фасади. Околу куќите постојат широки дворни места во кои се наоѓаат потребните стопански и други објекти (штали, плевни, тремови, гаражи, фурни, бунари, гумна, летни кујни и др.). Селото го вкрстосуваат повеќе улици, а на средсело има ширинка и чешма. По својата големина и убавина сè до 1949 година се истакнувале куќите на: Наумовци, Миовци и Бинопуло. Тогаш селото се делело на три поголеми маала: Жилувска Маала (источниот), Масановска или Горна Маала (јужниот) и Дупенска или Долна Маала (западниот дел на селото). Од јужната страна на селото тече поток, кај месното население познат како Маликица Река, чии водотек во летниот период значително се намалува, но никогаш не пресушува. Се пренесува предание дека името на реката настанало по некоја си Турчинка Маликица, која животот го изгубила во нејзините надојдени води и покрај тоа што претходно била предупредена за невремето што надоаѓало. Оваа река, налик на суводолица, кога ќе надојдела секогаш причинувала големи штети.

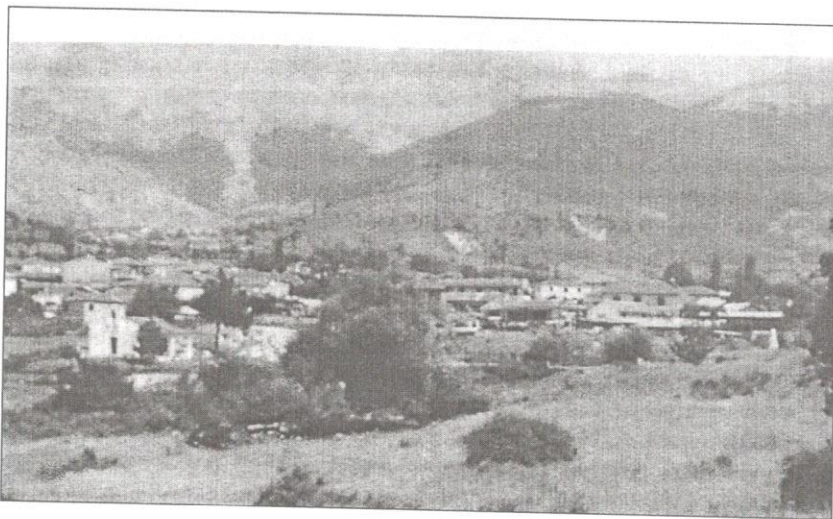
Со своја прва училишна зграда селото се здобило во 1926, со електрична енергија околу 1965, со асфалтен пат околу 1975, со водовод, телефонски приклучоци и телевизиски прием околу 1980 година. Од јавните установи во Попли постојат жандармериска станица и амбуланта со стационар.

Во атарот на селото Попли како локалитети од археолошко значење се посочуваат месностите: **Салаташа**, на околу 1,5 км западно од селото, постојат турски, а во месноста **Грмада** ев-рејски гробишта. На локалитетите **Горица Попленска** и **Дре-ник** постојат бункери од Втората, а во **Слако** ровови од Првата свет-ска војна. Во месноста **Бушкани** (под Граишта) и во **Грмада**, на повеќе локалитети и во повеќе наврати при обработка на земјата се пронајдени питоси од различна големина и фрагменти од други керамички и метални предмети.

Во атарот на Попли постојат три цркви и едно ваковче. *Црквата “Св. Димитрија”* (Св. Митрија), во западниот дел на селото, изградена во 1700 година, потоа разурната и повторно обновена во 1810 година. Во црквата постоеле оштетени словенски натписи. Според преданијата на поплени црквата е многу постара (изградена 1390 година). Има иконостас и камбанарија. Во нејзи-

ното добро оградено дворно место се наоѓаат селските гробишта, каде постојат и неколку гробови на француски војници од времето на Првата светска војна. Црквата “Св. Михаил Архангел” (Св. Арангел) се наоѓа во селото, изградена во 1936 година на местото од некогашната џамија. Црквичејќо “Св. Илија”, во источниот дел на селото (Жиловска Маала), реновирано во периодот меѓу двете светски војни од мештанинот Кацанидис Дамјан. Во него има гроб. Овој објект поплени уште го нарекуваат Текето, што упатува на претпоставка дека во времето на турското владеење тој бил дервишко, односно бекташко светилиште. Црквичејќо “Св. Аџанас” (Св. Танас), на околу 0,5 км западно од селото. Некогаш, покрај него имало забележително голем даб, кој бил пресечен од француската војска во Првата светска војна.

Поплени за своја општа селска слава го имаат Свети Димитрија (26 октомври).

Село Појли (џозајмена фотџографија 2003 ѓ.)

Демографски развој. Во текот на своето постоење Попли го бележи следниов демографски развој: во 1568/69 година селото имало 37 христијански и 4 муслимански семејства (Опширен пописен дефтер за казите Горица, Биглишта и Хрупишта); во 1865 година 50 христијански куќи (Ј. Хан); во 1889 година 50 куќи од кои 32 македонски и 28 помачки, 44 македонски семејства со

244 жители и 137 жители помачи од машки пол (С. Верковиќ); во 1900 година 390 жители од кои 180 православни Македонци и 210 Арнаути – мухамеданци (В. К’нчов); во 1902 година 90 куќи и 490 жители (Ј. Огненов); во 1912 година 75 куќи од кои 20 македонски, 40 албански и 15 турски и 436 жители од кои 180 Македонци и 256 Албанци (Г. Трајчев); во 1917/18 година 72 куќи од кои 22 славјанохристијански и 50 арнаутскомухамедански (Б. Милоевиќ).

Според државните пописи на Република Грција, селото бележи: во 1913 година 490 жители, во 1920 година 492 жители, во 1928 година 510 жители и во 1940 година 422 жители од кои 270 Македонци (Т. Симовски). Во 1924 година грчката власт во селото досели 35 грчки фамилии со вкупно 130 лица од Понт (Мала Азија).

Во текот на Граѓанската војна во Грција, од вкупно 61, селото го напуштиле 55 македонски семејства. Поради тоа, во 1951 година селото се води со 196 жители. По нормализацијата на ситуацијата во селото се вратиле 15 македонски семејства, претежно од околните села, така што во 1961 година селото има 242, во 1971 година 182 жители, во 1981 година 127 жители, во 1991 година 133 жители и во 2001 година 158 жители.

Сé до 1949 година во Попли живееле следниве фамилии: *а/ македонски:* Арнаутовци, Бегои (дојдени од Нивици), Божановци, Гелевци (дојдени од Рудари), Гаке, Диманови, Димовци, Дупенци (дојдени од Дупени), Дробитци или Мангалои (дојдени од Дробитишта), Дамовци, Кочовци, Марковци, Миовци, Наумовци, Петре Балико (дојдени од Нивици), Стерјовци, Стефовци, Танас Шено, Трпчевци, Тутуновци (дојдени од Нивици), Трајковци и Цукловци. *б/ грчки:* Апраксија, Аника, Антимиди (Шајтано), Андали, Бибиџос, Григоријадис (Јуруко), Јапраката, Каздила, Кацониди (Дамјан), Каравасили, Муратина, Мангата, Мијал Влаот, Манукина, Налпантиди (Јаника), Пападопулеи, Пандуко, Димитропулос (Ристанои), Стефанбеи, Сидеропулу, Ташко Влаот (дојдени од Псоде-ри), Тортопиди, Харитола (Болгуро).

Поплени со основно образование почнале во годините по Илинденското востание. Но, поради војните што уследиле тоа се одвивало со чести и долги прекини и секогаш на туѓи јазици (бугарски или грчки). На свој мајчин (македонски) јазик, за прв пат во неговото постоење настава била изведена во 1947 година. До 1949 година поплени имале само еден жител со завршено средно образование (земјоделско училиште).

Економски развој. Поплени својата егзистенција ја обезбедувале преку поделството, сточарството, риболовот и печалбарството. Попли важело за едно од побогатите села во долно-преспанскиот крај, бидејќи неговиот атар зафаќал поголема површина од крајезерската рамница. Во рамките на поделството се произведувало жито (пченица, 'рж, јачмен, овес, уров, пченка и др.), се одгледувале лозја, градинарски култури (пипер, патлиџан, праз, кромид, лук, зелка, бостан, грав, компир и др.), а во некои периоди се садело и тутун. Во рамките на сточарството најмногу се одгледувале овци, кози, волови, биволи, коњи, свињи и друго. Роба се ловела во Малото Преспанско Езеро.

Историјско минајќо. До 1912 година Попли беше под турско владение. Во текот на 18 век во селото се населиле Турци и Албанци. Во селото била стационирана турска војска и полиција. Дел од атарот на селото бил беговски чифлик, подоцна откупен од леринецот Бинопуло. Во периодот на Илинденското востание во селото биле водени тешки борби во кои учествувале востаничките чети од повеќе села на Долна Преспа. Во нивните акции масовно учествувале и Македонците од Попли. За селски војвода од тоа време се спомнува Спирос Мијовски. Во тие настани биле ограбени и запалени сите македонски куќи (23), а тројца поплени загинале. Од 1903 до 1908 година Македонците од Попли живееле во околните села. Од ова село потекнуваат Ангел Христов, Димитрија Стерјов, Петре Павлев и Стефо Немачко учесници во Кресненското востание (1878/79).²⁴⁷

Во Првата балканска војна (ноември 1912) селото падна под српско, а во Втората под грчко владение. Во текот на Првата светска војна се најде во зафатот на македонскиот фронт. Попли беа мобилизирани во грчката војска, а цивилното население било ангажирано во превоз на воена опрема и изградба на фортификациски објекти и патишта. Во тоа време низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, српски, грчки). Загина еден поплаец.

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно падна под грчко владение, што услови неколкумина попле-

²⁴⁷ Бугарски патријарх Кирил, цит. дело, стр. 288-293.

ни да се најдат на боиштата во грчко – турската војна во Мала Азија (1919-1922), во која еден загина.

Во периодот меѓу двете светски војни селото беше изложено на грчката денационализаторска и асимилаторска политика спрема македонското национално малцинство (грчка власт, грчка војска и полиција, грчки јазик и писмо, грчки училишта и учители, грчка црква и попови, грчки имиња и презимиња, грчка топонимија, вчестени забрани, затворања, депортирања, физички малтретирања, ликвидирања и др.). Во 1924 година албанските фамилии од селото беа насилно протерани, а на нивно место доселени 35 грчки фамилии (130 лица) емигранти од Понт – Турција.

Во Втората светска војна селото падна под окупација на фашистичка Италија. Пред тоа, во Грчко – италијанската војна (1940/41), на фронтите во Албанија се најдоа 32 поплени, од кои тројца беа тешко ранети. Во овој период од италијанската окупаторска власт селото беше изложено на силни контрибутивни мерки. По капитулацијата на фашистичка Италија (8 септември 1943) Попли беше слободна територија на НОАВМ и ЕЛАС.

По враќањето на монархофашистичката власт во Грција (мај 1945) и нејзиниот терор врз македонското национално малцинство, Попли целосно застапа на страната на Демократското движење во Грција, со што се најде во виорот на Граѓанската војна во Грција (1946-1949). Во војните од 1941 до 1949 година животот го загубија 16 поплени.²⁴⁸

Со поразот на Демократското движење во Грција (август 1949) и егзодусот на 40 фамилии во тогашна СФРЈ и другите источноевропски земји, македонското население во Попли речиси на полно исчезна.

²⁴⁸ Загинати: Јанкула Петровски, Стојан Поповски, Доста Филипова, Трајко Тутуновски, Васил Стерјовски, Ристо Миовски, Митре Геровски, Трајкоица Диманова, Ристо Петровски, Коле Кочовски, Павле Беговски, Фоте Карамфиловски, Стојан Томовски, Стојан Димовски и Сотира Трајковска.

Р о б и (Λεμοσ)

Етник: *робенец, робенка, робенче, робенци.*

Придавка: *ройски.*

Географска положба и граници. На околу 2 км јужно од грчко-македонската граница, на југоисточната страна од Големото Преспанско Езеро, во долниот тек и од двете страни на Стара Река, во рамница и во изобилство на диви и питоми растенија, на надморска височина од околу 900 метри, се наоѓа селото Роби кое приближно лежи на 40-от степен и 50-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 09-та минута источна географска должина. Нема податоци ниту други сознанија дека селото некогаш било дислоцирано.

Роби граничи: од север со територијата на Република Македонија (во тој склоп со селото Долно Дупени), од исток со Герман, од југ со Медово и Штрково и од запад со Нивици и водите на Големото Преспанско Езеро.

Атарот на Роби се простира на површина од околу 800 хектари (околу 8 км²) и зафаќа рамничарско алувијално и делувијално обработливо плодно и ридско-планинско земјиште. Рамничарскиот дел се простира западно од селото, на просторот меѓу двете преспански езера. Ридско-планинскиот дел се простира северно, источно и јужно од селото и претежно е каменит, безводен и ерозивен терен, местимично обраснат главно со ретка листокашна шума (даб, дрен, јасен, смрека и други видови грмушкасти растенија).

Низ атарот на селото тече Стара Река која е доста водоносна и никогаш не пресушува. До 1950 година на неа работеле неколку воденици со вкупно 18 камења на кои жито мелеле сите села од пределот на Сува Гора, а некогаш и оние од областа на Мала Преспа. Постоеле и три казани за варење ракија. Сега водите на реката се зафатени со системот за наводнување на обработливите површини на Гладно Поле.

Сите топоними во атарот на Роби имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Аљкојца, Бостанциовци,

Бехташица, Баро, Бечко Оревче, Бечкоата Лапа, Босилков Брег, Брегојте, Брод, Будака, Виро, Виришта, Врв Илија, Висот, Ви-ројте, Героец, Горица, Гропата, Гојдарски Пат, Голема Межда, Голем Орев, Гушајца, Големо Езеро, Дрмите, Драгои, Црници, Дупка, Кутлишта, Копината, Кулата, Керопадина, Леска, Ливадски Пад, Лапите, Маркоа Нога, Мало Езеро, Моторник, Меурка, Мирите, Мостината, На Даб, Осо, Пероо, Плоча, Подгорица, Продајна, Пршкојца, Пршкоа Врба, Пецини Копини, Пречиста, Роби, Реката, Седло, Слатина, Садишта, Солиште, Старо Пероо, Свети Димитрија, Тумбата, Устата, Фашов Рид, Црвејниците, Чекајнца, Шаркојца, Широк Пат и други.

Робенци за своето поднебје ја познаваат следната ружа ветрови: “Север” (северен), “Горник” (источен), “Југ” (јужен) и “Долник” (западен). За дождоносни и топли ги сметаат јужните и западните, а за суви и студени северните и источните ветрови.

Историски развој на селото. Роби е старо (повеќе-вековно) село во кое некогаш живееле христијани (православни Македонци) и Албанци-мухамеданци, а денес Македонци и Грци. Преданијата говорат дека Роби настанало уште во Самоилово време од чуварите на робовите. Во различна форма на името (Рамбие, Рамби, Р’мби, Р’би, Раби и Роби), селото се споменува во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 1568/69 година во турските пописни документи за казата Горица (Корча), како хас на дефтердарот на тимарите на Румелија; во 1865 година во патописот на Јохан Хан, во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К’нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1917/18 година кај Боривое Милоевиќ, а потоа кај Јован Хаџивасиљевиќ, Коста Мундушев, Влогимјеж Пјанка, Тодор Симовски, Димитар Тупурковски и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е топографско примарно, изведено од зборот “раб”, бидејќи селото лежи на работ (брегот) од езерото. Христо Ристевски името на ова село го поврзува со владеењето на царот Самуил и од него заробените византиски војници претворени во “робје” (робови) и нивниот престој на местото на кое подоцна настанало селото Роби. Преданијата на денешниве робенци се идентични со пишувањето на Ристевски или се во варијанта која говори дека името нас-

танало по тоа што подолго време селото било под ропство (најверојатно се мисли на турското владеење).

Денес селото Роби носи ново наметнато (грчко) име *Лемос* (Лемос) со значење “грло”, најверојатно инспирирано од местоположбата на селото, “ во грлото” (се мисли во долината на Стара Река). Село со име Робово има во Беровско, Р’мбенец во Корчанско (Република Албанија), а река Робник во Република Словенија.

Роби е село од собран тип, со куќи градени од камен и вар, а постарите од плитар, на приземје и кат, со големи чардаци и убави балкони, околу куќите со пространи различно оградени дворни места во кои биле изградени потребните стопански и други објекти (штали, плевни, гумна, тремови, фурни, бунари, магацини, живинарници и др). До годините на Втората светска војна, како најголеми и наизглед најубави се истакнувале куќите на: Видиновци (Петре и Мијал), Папанаумовци (Наум и Герман), Босилковци (Трајко и Коле), Лазор Бакушев, Стојан Дојчинов, Стојан Трпенов, Митре Николов, Мундушеви (Илија и Тодор), Казаковци (Коле, Васил и Спиро), Борис Демиров, Бакушевци (Спиро и Трајко), Мијо Бечковски и други, главно градени меѓу двете светски војни, со печалбарски пари.

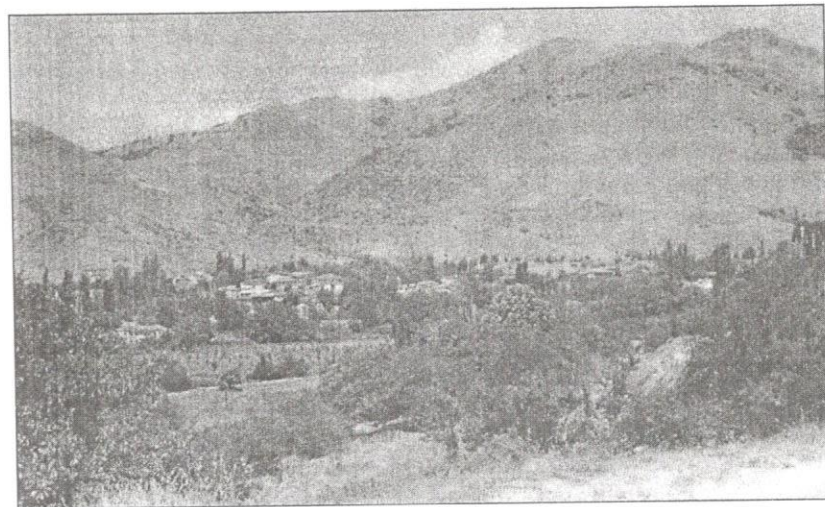
Селото Роби го красат повеќе широки, рамни и убаво обликувани улици, бетонирани чешми, бразди и јазови. Според групираниоста на куќите и фамилиите, селото се дели на четири поголеми маали: Мундушевска и Густовска (од десната страна), а Секуловска и Бостанциовска (од левата страна на реката). Маалите од двете страни на реката се поврзани со еден мост од железна конструкција и дрво.

Сé до 1950 година со вода за пиење, за одржување на хигиената, напојување на стоката и наводнување на обработливите површини, робенци се обезбедувале од двете селски чешми (на средсело и кај куќата на Вангел Видинов), десетината приватни бунари и реката.

Влезно – излезните патишта на селото водат: од јужната страна за Лерин, Костур и Нивици; од северозападната за територијата на Република Македонија; и од источната за селото Герман.

Со своја прва училишна зграда селото се здобило во 1913, со електрична енергија околу 1965, со водовод, систем за наводнување и телефонски приклучоци околу 1980 година. Роби денес е општински центар за делот на Преспа под Грција.

Во атарот на Роби постојат следниве верски објекти: *црквата “Св. Пејќа”*, во центарот на селото, подигната во 1894 година во непосредна близина на местото од претходната истоимена црква. Во нејзиниот круг се селските гробишта. *Црквата “Св. Пречисќа”*, во западниот дел на селото, се смета дека потекнува од 10 или 11 век. Во нејзиниот круг постојат стари гробишта на робенци. *Црквата “Св. Јован Пресјански”*, на околу 1 км западно од селото, на тумбата Горица. Се претпоставува дека е градена во Самуилово време, а обновена и проширена во 1862 година. На нејзината влезна врата (на видно место) постоела надгробна плоча на царот Самуил, која пред тоа со векови била чувана во црквата “Св. Пречисќа”. Се пренесува дека во Првата светска војна плочата ја однеле Бугарите. Секоја година на Јованден, односно на Св. Јован Крстител (20 јануари) и во средата по Велигден на ова место се одржувал голем народен собир на кој доаѓале луѓе од сите долнопреспански села. *Црквата “Св. Димитрија”*, на околу 0,5 км западно од селото (десно од патот за Герман), во подножјето на ридот Кутлица, со мали димензии. Нема податоци ниту други сознанија за годината на нејзината изградба.

Село Роби (џогајмена фотџографџа 2003 г.)

Селото Роби за своја општа селска слава го имаат Св. Јован (Јоанден).

Демографски развој. Во текот на своето постоење Роби го забележало следниов демографски развој: во 1568/69 година селото имало 94 христијански и 4 муслимански семејства (опширен пописен дефтер за казите Горица, Биглишта и Хрупишта); во 1865 година 196 христијани и 100 Албанци (Ј. Хан); во 1889 година 46 куќи од кои 36 македонски и 10 муслимански и 268 жители од кои 234 христијани и 34 муслимани од машки пол (С. Верковиќ); во 1900 година 196 христијани и 100 Арнаути-муслимани (В. К'нчов); во 1902 година 477 жители (Ј. Огненов); во 1912 година 60 куќи од кои 45 македонски и 15 албански и 517 жители од кои 450 Македонци и 67 Албанци (Г. Трајчев); во 1917/18 година 50 македонски куќи (Б. Милоевиќ).

Според државните пописи на Република Грција селото беа лежи: во 1913 година 477 жители, во 1920 година 555 жители, во 1928 година 547 жители, во 1940 година 738 жители, во 1951 година 466 жители, во 1959 година 194 жители, во 1961 година 427 жители и во 1971 година 226 жители (Т. Симовски), во 1981 година 278 жители, во 1991 година 252 жители и во 2001 година 276 жители.

Во 1924 година од селото беа протерани 8 муслимански (албански) фамилии, а на нивно место доселени 8 грчки фамилии (40 души) бегалци од Мала Азија и 8 фамилии (35 души) Македонци од с. Леска (Република Албанија).

По пропаста на демократското движење во Грција, во тогашна СФР Југославија и другите источноевропски земји побегнаа 89 македонски фамилии, а во текот на 1950/51 година грчката власт во селото досели 20 фамилии од Епир и ги смести во куќите на избеганите Македонци.

Робенци се потомци на следниве фамилии: Аспровци (дојдени од Нивици во 20-от век), Атанасовци (дојдени од Пустец во 1924 година), Апостол (дојден од Пустец околу 1930 година), Бечковци (доселени од Герман во 19-от век), Баловци (доселени од Орово во 19 век), Бакушовци (доселени од Рудари), Васил Попленецот (дојден од Попли во 19 век), Видиновци (доселени од Нивици во почетокот на 20-от век), Германци (доселени од Герман во 19 век), Демировци (доселени од Нивици во 19 век), Диманој (дојдени од Нивици помеѓу двете светски војни), Дојчиној (стари), Дине Клисарот (дојден од Подмочани по 1913 година), Дургерој (дојдени од Герман во 19 век), Ѓакој (дојдени од Герман во 20 век), Замбуновци (стари), Крстиновци (стари), Заровци (стари), Казаковци (дојдени од Рудари во почетокот на 19 век), Кочовци (дој-

дени од Грждено во 19 век), Капеданој (дојдени од Нивици во 19 и 20 век), Лескарој (дојдени од село Леска во 1924 година), Мундишевци (стари), Мијалчевци (стари), Марковци или Карамфиловци (стари), Нантелој (стари), Најдовци (доселени од Медово во почетокот на 19 век), Николовци (стари), Попутому (доселени од Нивици во 18 век), Продановци (стари), Поп Димитровци (доселени од Нивици), Поповци (доселени од Нивици во 19 и 20 век), Поповци (доселени од Покрвеник), Поповци (стари), Петковци (стари), Ралевци (дојдени од Граждено), Секуловци (стари), Трпевци (стари), Куповци (стари), Церјани (дојдени од Церје преку Рудари во 20 век), и Чорогуновци (стари).

Робенци со основно образование почнале во 1875 година со учител назначен од владиката од Битола. Наставата била изведувана на грчки јазик. Но поради настаните што подоцна уследиле (Илинденското востание, Балканските војни и Првата светска војна), образованиот процес се одвивал со подолги прекини и на туѓи јазици (бугарски и грчки). За прв пат од своето постоење, настава на мајчин (македонски) јазик во селото беше воведена во 1947 година. Сè до 1950 година, селото немаше ниту еден жител со завршено средно или со повисок степен на образование.

Економски развој. Основни занимања од кои ропските домаќинства секогаш ја обезбедувале својата егзистенција биле: поледелството, сточарството, риболовот, трговијата и печалбарството. Во рамките на поледелството најмногу се сеело жито (пченица, 'рж, јачмен, овес, просо, уров, пченка и др.); се саделе градинарски култури (пипер, патлиџан, праз, кромид, лук, зелка, бостан, грав, компир и др.). Се одгледувале и лозја. Денес најмногу се сади крупен грав кој го откупува државата. Во рамките на сточарството најмногу се одгледувале овци, кози, волови, крави, коњи, мазги, магариња, свињи и друго. Риба ловат на двете преспански езера.

Историјско минајќо. До 1912 година Роби беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик сè до 1907 година. Во овој период селото беше често напаѓано и ограбувано од арнаутските арамиски дружини. Кај робенци секогаш тлеел духот за национално ослободување на македонскиот народ. Во подготовките и текот на Илинденското востание масовно и активно

учествувале со своја востаничка чета. Загинале 7 души. Како селски војводи се спомнуваат некој Мијалчев и мештанинот Спирос Петковски. Во периодот по Илинденското востание, во повеќе наврати селото било тероризирано и од грчките андартски чети.

Во Првата балканска војна (ноември 1912) падна под српско, а во Втората под грчко владение. Во годините на Првата светска војна се најде во зафатот на македонскиот фронт. Во тоа време низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, српски, грчки). Робенци беа мобилизирани во грчката војска, а цивилното население ангажирано во превоз на воена опрема и изградба на фортификациски објекти и патишта. Во еден период на оваа војна, тие беа евакуирани во селата Желево и Оштима. Во текот на војната имаше ранети и загинати жители. Епидемијата на “шпанскиот грип” која владеела во тоа време однесе повеќе животи.

По завршувањето на Првата светска војна селото повторно се најде под грчко владение со сите последици на грчката денационализаторска и асимилаторска политика спрема македонското национално малцинство (грчка власт, грчка војска и полиција, грчки јазик и писмо, грчки училишта и учители, грчка црква и попови, грчка националност, грчки имиња и презимиња, грчка топонимија, забрани, затворања, депортирања, ликвидирања и др.). Неколкумина робенци учествуваа и во воените походи на Грција во Мала Азија (1919-1922 година). Во 1934 година во селото беше формирана организацијата на КПГ.

Во првите години на Втората светска војна (1940/41) Грција влезе во војна со фашистичка Италија, што услови на фронтите во Албанија да се најдат 46 робенци од кои четворица ги положија своите животи. По германската окупација на Грција (1941 година) робенци се побунија против враќањето на грчката полиција во селото. Во мај 1941 година Роби падна под окупација на фашистичка Италија која стационара своја војска во селото. При крајот на јули 1943 година врз неа беше извршена акција од страна на Партизанскиот одред “Бигла”. По капитулацијата на Италија (8 септември 1943) селото беше слободна територија на НОАВМ и на ЕЛАС на која повремено престојуваша партизанските одреди “Даме Груев” и “Бигла” во кои пристапија 10 борци од селото. Во декември 1943 година во Роби бораша и борците на Првата македонско-косовска бригада.

По враќањето на монархо-фашистичката власт во Грција (мај 1945 година) и воведувањето на нејзината диктатура, посебно

наметната врз македонското национално малцинство, Роби целосно застана на страната на Демократското движење во Грција со што се најде во виорот на Граѓанската војна во Грција (1946-1949). Во војната од 1941 до 1949 година активно учествуваа 85 робенци од кои 27 ги положија своите животи како борци, а 6 загинаа по други основи.²⁴⁹

²⁴⁹ Загинати: Фоте Попфотев, Герман Видинов, Васил Мијалчев, Сотир Заровски, Фоте Видинов, Јоше Марков, Методија Ѓаковски, Вангел Демиров, Сократ Попнаумов, Павле Скулов, Митре Бечков, Гоче Георгиев, Лазор Проданов, Тронда Попнаумова, Гоче Попфотев, Андреја Проданов, Доне Заровски, Никола Николов, Јоше Поповски, Тодор Ѓаковски, Борис Демиров, Вангел Попнаумов, Цветко Мундушев, Фоте Бечков, Васил Бакушов, Босилко Георгиев и Трајан Георгиев. Поопширно за селото Роби види: Коста Мундушев, Преспа во пламен и чад, Ресен, 1988.

Рудари (Καλιτεα)

Етник: *рударец, рударка, рударче, рударци.*

Придавка: *рударски.*

Географска положба и граници. Во една југозападна пазува на планината Баба, односно во подножјето на нејзиниот разгранок Бела Вода или неговите поистурени локалитети Рамна и Кољоа Падина, на околу 3,5 км од Малото Преспанско Езеро и на 1,5 км од асфалтната лента за Лерин и Костур, во густина на питоми и диви растенија и со прекрасен поглед кон западните делови на Преспа, на надморска височина од 1040 м, се наоѓа селото Рудари кое приближно лежи на 40-от степен и 48-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 09-та минута источна географска должина.

Се пренесува сеќавање дека селото е два пати дислоцирано. За негови претходни локации се споменуваат месностите: Св. Никола, на 1,5 км западно или на половина пат меѓу селата Штрково и Попли и Миселеи Куќи или Кулата, на околу 1 км источно од денешната локација на селото, во трапот опколен со шумовити брда и богат со вода. Првата локација била напуштена во текот на 18 век откако селото било изгорено од Турците, а втората при крајот на 19 век, најверојатно по потрага на подобра локација.

Рудари граничи: од север со Штрково, од исток со Герман и Желево, од југ со Попли и Оровник и од запад со водите на Малото Преспанско Езеро.

Атарот на Рудари се простира на околу 1500 хектари (околу 15 км квадратни) и зафаќа рамничарско алувијално и делувијално обработливо плодно и ридско-планинско земјиште обраснато со листокапна шума (даб, бука, леска, јавор, дрен, кленика и др.) и пространи високо планински пасишта, посебно на локалитетите Костобичка Стена, Плоштина, Ветрила, Горна и Долна Преграда, Мечкино Дуло, Студен Тоар, Кољоа Падина, Мазни Врв, Зглезното и Устреците кои избилуваат со питома трева која го оплеменува сточното месо со пријатен вкус.

Низ атарот и селото Рудари тече поток, кај месното население познат под името Рударска Река, чии водотек во летниот период значително се намалува, но никогаш не пресушува.

Сите топоними во атарот на Рудари имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Блатото, Буче, Бела Вода, Виро, Влашки Меризје, Ваковско, Водејницата, Ветрина, Голина, Градена Ливада, Горна Ливада, Гога, Гинела, Горица, Гелеа Улица, Граишта, Гоцојица, Гиризо, Добицата, Дупен Камен, Дренската Ливада, Дренски Пат, Древеник, Дога Полена, Долиштето, Долно Ливадје, Долни Лозја, Дожбуче, Есиката, Живо Бачило, Зад Ридо, Жодник, Зглезмето, Зандана, Иванка Нива, Јанкулои, Камна, Камејнче, Калуѓерица, Кале, Колото, Камено, Куцуљ, Кучкин Глас, Кртица, Клениките, Копач, Конопиштата, Киската, Копачките, Колибите, Кладјето, Кољоа Падина, Костобичка Стена, Качарица, Копривите, Коријата, Крчиште, Корублина, Кутлишта, Кула, Куп, Ореиште, Лезо Орници, Лоишта, Лонго, Липата, Мурцев Дол, Мазни Врв, Меурец, Миселеи Куќи, Митров Кладенец, Маклото, Мечкино Дуло, Миљкоа Пресека, Над Црква, Нерезје, Орајнца, Орман, Осој, Пиљо Орешки, Пијо, Попленска Река, Пожгајцата, Прдља, Присој, Преврска, Папрадјето, Петров Палег, Пандарицата, Преграда, Плоштина, Ридо, Рајкопеш, Рамништа, Рамна Стена, Рудари, Рударска Река, Света Јана, Свети Никола, Сињак, Студен Тоар, Селишта, Седло, Света Петка, Свети Танас, Старата Чезма, Сувата Долица, Скопецо, Самата Бука, Стените, Слако, Трапот, Турска Ливада, Тумбата, Томаној Нивје, Трпојца, Укалата, Устреците, Улиците, Цуцуљ, Црничките, Царев Кладенец, Чкорјето, Чаиро, Чифлик, Цадето, Шаутому Ливада, Шутиот Рид, Шагман, Широк Пат и други.

Рударци за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Север” (северен и северозападен), “Исток” (источен), “Југ” (јужен и југозападен) и “Запад” (западен). Јужните и западните ветрови ги сметаат за дождоносни и потопли, а северните и источните за суви и студени.

Историјски развој на селото. Рудари е старо (повеќе вековно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во истоветна форма на името (Рудари) селото е забележано во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 1568/69 година во турските пописни документи за казата Горица (Корча), во 1638 година во еден турски судски документ за про-

дажба на свила²⁵⁰, во 1865 година во патописот на Јохан Хан, во 1879 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К'нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1917/18 година кај Боривое Милоевиќ, а потоа кај Макс Фасмер, Влогимјеж Пјанка, Тодор Симовски, Коста Мундушев, Димитар Тупурковски и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е примарно професионално (луѓе кои копаат руда) што се совпаѓа и со преданијата на рударци за рудните појави на антимон кај месноста Клешкоа Плевна, која некогаш (во поодамнешни времиња) била експлоатирана. Се смета дека по рудата, односно по нејзините копачи (рударите), името го добило и селото. Во 1926 година Рудари доби ново (грчко) наметнато име Καλλιτεα.

(Калитеа) со значење “добар поглед”, најверојатно инспирирано од видикот што се пружа врз Малото Преспанско Езеро, планините зад него, неговата крајезерска рамница и селата во неа.

Рудари е село од собран тип, со куќи градени од камен на приземје и кат, некои со големи чардаци, а други со убаво гелендирани балкони. Околу куќите постојат широки дворни места во кои се изградени потребните стопански и други објекти (штали, зимници, гумна, тремови, бунари, летни куќни, магацини и др). Со исклучок на неколку куќи, селото се наоѓа од левата страна на реката и е поделено на две маала: Горна Маала (кон планината) и Долна Маала (кон полето).

Со своја прва училишна зграда селото се здобило во 1925, со електрична енергија околу 1965, со водовод и асфалтен пат околу 1980 година.

Во атарот на Рудари како локалитети од археолошко значење се посочуваат: **Калето** или **Кулата**, на 1 км источно од селото, урнатини од средновековна крепост и згура (троска) од топена руда. **Сињак**, во нивата на Илија Јанкуловски некогаш биле пронајдени стари пари, остатоци од градежен материјал и керамички предмети.

Во атарот на Рудари постојат 4 верски објекти. *Црквата* “Св. Пејка” (Св.Параскева), на источната страна од селото (над селото), на живописна лединка, голема и убава, со камбанарија и оградено двориште. Преданијата велат дека е стара, но обновена во 1869 година. Во нејзиниот круг се селските гробишта. *Црква-*

џа “Св. Димитрија”, на околу 0,5 км југозападно од селото. Во нејзиниот круг постојат неколку големи црници и стари гробишта на рударци. *Црквата* “Св. Ѓорѓија”, подигната на едно ритче, на околу 2 км источно од селото. *Црквата* “Св. Никола”, на околу 1 км западно од селото. Се пренесува дека е стара, но обновена во 1926 година од мештанинот Никола Спирковски. Во нејзиниот круг има стари добро препознатливи гробишта на рударци.

Рударци за своја општа селска слава ја имаат Света Петка – летна.

Демографски развој. Во текот на своето постоење селото Рудари го бележи следниов демографски развој: во 1568/69 селото имало 42 семејства (Опширен пописен дефтер за казите Горица, Биглишта и Хрупишта); во 1865 година 15 христијански куќи (Ј. Хан); во 1889 година 42 куќи, 65 семејства и 325 жители (С. Верковиќ); во 1900 година 270 жители (В. К'нчов); во 1902 година 51 куќа и 375 жители (Л. Огненов); во 1912 година 53 куќи и 477 жители (Г. Трајчев); во 1917/18 година 50 словенохристијански куќи (Б.Милоевиќ).

Според државните пописи на Република Грција селото бележи: во 1913 година 266 жители, во 1920 година 337 жители, во 1928 година околу 350 жители и во 1940 година 379 жители (Т.Симовски).

Во текот на Граѓанската војна во Грција, со исклучок на 20-тина жители, рударци го напуштиле селото, а грчката власт во 1950 година на нивниот имот доселила 30 грчки (влашки) семејства од Епир.

Македонците од Рудари се потомци на следниве постари фамилии: Андрејчини, Бегачевци, Бегалецевци, Близнаковци, Богоевци, Граматниковци, Геровци, Димовци, Ѓорѓиовци, Јанкуловци, Јанковци, Кајчевци, Колевци (Јанковци), Колевци (Богоевци), Костовци, Мијаловци, Мустаковци, Стерјовци, Србовци, Толевци и Фотевци.

Рударци со основно образование почнале во годините пред Илинденското востание, но поради востанието и војните што потоа уследиле, тоа се одвивало со чести и долги прекини и на туѓи јазици (бугарски и грчки). На својот мајчин (македонски) јазик за првпат во текот на своето постоење почнале да учат во август 1947 година. Сè до педесеттите години на 20-от век, со исклучок на

²⁵⁰ Турски документи за ИМН, серија прва, том III, АМ, Скопје, 1968, стр.98

еден агроном, во селото немало ниту еден жител со завршено средно или повисок степен на образование.

Економски развој. Рударци својата егзистенција ја обезбедувале преку следниве занимања: поделство, занаетчиство, сточарство и печалбарство. Во рамките на поделството најмногу биле застапени житните култури (рж, пченица, јачмен, овес, уров, просо, пченка), а од градинарските пипер, патлиџан, праз, кромид, лук, зелка, грав, комшир и друго. Во голема мера се одгледувале и лозја. Сточарството во Рудари била мошне развиена гранка. Најмногу се одгледувале овци, кози, волови, коњи, мазги, свињи и друго. Во занаетчиството рударци биле познати како сидари и дрводелци (бичкиџии). На печалба најмногу се одело во прекуокеанските земји.

Историјско минато. До 1912 година Рудари беше под турско владение, во тој состав и беговски чифлик сè до 1908 година. За ова време Рудари важеше за едно од пореволуционерните села во Долна Преспа. Во подготовките и текот на Илинденското востание земало активно учество со своја востаничка чета од 30-тина души предводена од војводите Вангел Ѓоргиевски (Ангелко Преспански) и Стојан Костов. Во ова село е роден познатиот преспански војвода Ангел Андреев. Во борбите со турската војска загинале 24 рударци. Од Рудари потекнува и Петко Јанкулов учесник во Кресенското востание (1878/79).²⁵¹

Во Првата балканска војна (ноември 1912) селото падна под српско, а во Втората под грчко владение. Во Првата светска војна (октомври 1915) се најде во зафатот на македонскиот фронт. Во тоа време рударци биле мобилизирани во грчката војска, а цивилното население било ангажирано во пренесување на воена опрема и изградба на фортификациски објекти и патишта. Во текот на војната низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, српски, грчки). По завршувањето на оваа војна, селото повторно се најде под грчко владение со сите последици на грчката денационализаторска и асимилаторска политика спрема македонското национално малцинство (грчка власт, грчка војска и полиција, грчки јазик и писмо, грчко училиште и учители, грчка црква

²⁵¹ Български патријарх Кирил, цит. дело, стр. 288-293.

и попови, грчка националност, грчки имиња и презимиња, грчка топонимија, постојани закани, малтретирања, ликвидирања и друго). Неколкумина рударци учествуваа на боиштата во Мала Азија во Грчко-турската војна (1919-1922), од кои тројца ги положија и своите животи.

Во почетокот на Втората светска војна рударци беа мобилизирани во грчката војска. Во Грчко-италијанската војна (1940/41) на фронтите во Албанија се бореа 17 рударци. После ова, Рудари падна под капитулација на фашистичка Италија. По капитулацијата на Италија (8 септември 1943) беше слободна територија на НОАВМ И ЕЛАС. Во март 1943 година во селото престојуваше Битолско-преспанскиот НОО "Даме Груев", а во февруари 1944 година и делови на Леринскиот одред "Бигла".

Со враќањето на монархо-фашистичката власт во Грција (мај 1945) и воведувањето на нејзината диктатура, посебно наметната врз македонското национално малцинство Рудари целосно застана на страната на Демократското движење во Грција со што се најде во виорот на Граѓанската војна во Грција (1946-1949) во која загинаа 28 жители.²⁵² Со поразот на Демократското движење во Грција и егзодусот на рударци во тогашна СФРЈ и во останатите источно-европски земји, животот на ова село речиси наполно згасна.

²⁵² Загинати: Трајко С. Близнаковски, Мијал Бегалчев, Илија В. Граматников, Пандо К. Мијаловски, Митре В. Христов, Спирос П. Гелин, Костадинка В. Костова, Коста Ј. Костов, Гоче Костов, Петре Ѓоргов, Вангел В. Граматников, Фоте К. Христовски, Нуне П. Мијалов, Вангел Р. Чижбинов, Јосе А. Геров, Вангеле А. Геровски, Гоче Т. Спироски, Коле Бегалчев, Ефтим Бегалчев, Павле Стерјовски, Ристо Колев, Спирос С. Фотев, Фоте С. Фотев, Јосе С. Фотев, Цвета Л. Фотева, Нуне Богоевски, Васил Б. Георгиевски, Јани Г. Мијалов, Вангел Колев, Ставре П. Сотиров, Коле В. Георгиевски, Ристо Ј. Георгиевски, Ристо М. Иљов (Имињата на загиналите се земено од весникот "Незаборав" од јуни 2004 година).

Трново (Αγκάθων)

Етник: *ѿрноец, ѿрновка, ѿрновче, ѿрновци.*

Придавка: *ѿрновски.*

Географска ѿоложба и ѿраници. Во јужното подножје на Сува Гора, на оклу 2 км од грчко – албанската граница, покрај брегот на Малото Преспанско Езеро, во изобилство на дивы и питоми растенија, на надморска височина од околу 856 м, се наоѓаше некогашното село Трново, чија локација приближно лежи на 40-от степен и 44-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 03-та минута источна географска должина. Нема податоци ниту други сознанија за некогашна дислокација на селото.

Трново граничеше: од север со Граждено и Дробитишта, од исток и југ со водите на Езерото и од запад со територијата на Република Албанија (во тој склоп со селата Шуец и Ракицка).

Атарот на Трново се простира на околу 800 хектари (околу 8 км²) и зафаќа крајезерско рамничарско обработливо плодно и ридско – планинско карстно безводно земјиште. Ридско – планинскиот дел е обраснат со даб, зеленика, фоја, јасен, леска, дрен, габер, смрека и друго. Тревнати пасишта постојат на локалитетите Гоноа Нива и Лозаик.

На околу 2 км северно од селото има голема пештера во која, во времето на Граѓанската војна во Грција била сместена болница на ДАГ, а покрај брегот на Езерото постои издашен извор на чиста, лесна и студена вода.

Сите топоними во атарот на Трново имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Грозданоа Нива, Долчето, Дренчето, Долиштата, Гоноа Нива, Извор, Филаќето (Караулата), Крушата, Лазоик, Лозјата, Љубаражда, Маркова Нога, Орли Камен, Припекот, Св. Атанас, Св. Ѓорѓија, Трново, Црницата и други. Во месноста Гоноа Нива има појава на боксит (алуминиумска руда).

Трновци за своето поднебје ја познавале следнава ружа ветрови: “Силниот” или “Л’чки” (источен и североисточен) и “Ју-

го” (јужен и југозападен). Источните и северните ветрови ги сметале за суви и студени, а јужните и западните за дождоносни и потопли.

Истѿориски развој на селото. Трново беше старо (повеќевековно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Се пренесува предание дека било оснивано од жители на околните села. Речиси во истоветна форма на името (Трнаа, Трноо и Трново), селото се спомнува во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 1568/69 година во турските пописни документи за казата Биглиште, во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К’нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1917/18 година кај Боривое Милоевиќ, а потоа кај Макс Фасмер, Влогимјеж Пјанка, Тодор Симовски, Коста Мундушев, Димитар Тупурковски и други.

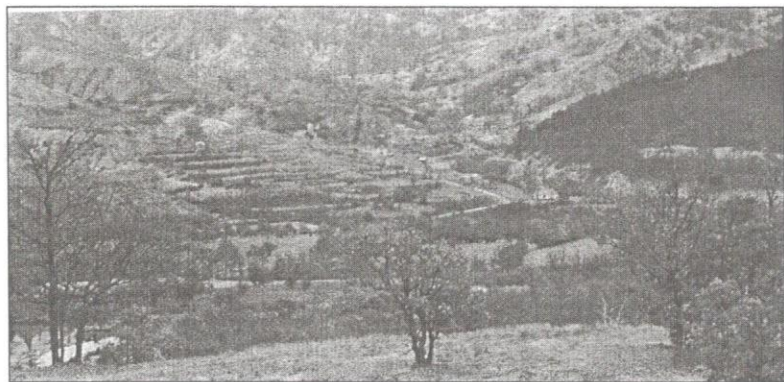
Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е топографско изведено со помош на суфиксот “-ово” од апелативот “трн”. За ваквото потекло на името пишува и Христо Ристовски (роден во с. Граждено), а го поткрепуваат и преданијата на трновци кои говорат дека во околината на нивното село расте разновидно трње по кое селото добило име Трново. Во 1926 година Трново добило ново наметнато (грчко) име Αγκάθων (Анкатотон) со значење трнливо. Село со име Трново има во Битолско, Гостиварско и Република Бугарија, Трнаа во Леринско, Трн во Битолско и во Република Албанија (недалеку од Трново), Трновец во Кратовско.

Трново било село од собран тип со 16 куќи, сидани од камен и вар, на приземје и кат, со големи чардаци и бели фасади. Околу куќите постоеле поголеми или помали убаво уредени дворни места во кои биле засадени овошни дрвје (јаболка, сливи, дуњи, лозници и др.) и специјално подигнати дрвени рамови за сушење на риболовниот прибор (мрежите). Според групираноста на куќите и фамилиите, и покрај фактот што селото било мало, било поделено на четири маали: Глигоровска, Стојановска, Колевска и Пандовска. Како најголеми и најубави куќи се сметале на: Наумовци, Колевци и Пандевци, изградени во периодот меѓу двете светски војни, со печалбарски пари. Потребните стопански објекти (плевни, штали, гумна, тремови, свињарници, кокошарници и

др.) биле изградени надвор од селото. Трновци вода пиеле од единствениот селски бунар и изворот. Пошта се носела еднаш неделно од селото Герман. Основно образование се учело во селото на грчки јазик. За првпат во постоењето на селото, настава на својот мајчин (македонски) јазик била воведена во 1947 година. За училиште се користела зградата на некогашниот бег. Со соседните села (Граждено, Дробитишта и Шуец) селото беше поврзано со коњски патишта.

Во атарот на Трново постојат три верски објекти. *Црква-џа "Св. Ѓорѓија"*, се наоѓа на една височинка северно од селото (над селото), во густа шума од зеленика и фоја, подигната во 1812 година, со резбан иконостас. Во нејзиниот круг се селските гробишта. Денес препуштена на забот на времето. Втората помала истоимена црква (*Св. Ѓорѓија*) се наоѓа на околу 2 км југозападно од селото, во непосредна близина на грчко – албанската граница. Во истата насока, само на околу 0,6 км од селото (покрај самото езеро), се наоѓа *свештичето "Св. Аџанас"* (обично видче со камара). Таму, на празникот Св. Атанас се собирале трновци на веселба. Во кругот на ова црквиче постојат гробишта. Се пренесува предание дека таму некогаш биле погребани неколку деца.

Трновци за своја општа слава го имале Св. Ѓорѓија (16 ноември).

Локацијата на некогашното с. Трново
(позајмена фотодокументација, 2003 г.)

Демографски развој. Во текот на своето постоење Трново го бележи следниов демографски развој: во 1568/69 година

селото имало 36 семејства (Опширен пописен дефтер за казите Горица, Биглишта и Хрупишта); во 1889 година 25 куќи, 40 семејства и 205 жители (С. Верковиќ); во 1900 година 100 жители (В. К'нчов); во 1902 година 12 куќи и 89 жители (Л. Огненов); во 1912 година 25 куќи и 212 жители (Г. Трајчев); во 1917/18 година 11 славјанохристијански куќи (Б. Милојевиќ).

Според државните пописи на Република Грција селото бележи: во 1913 година 87 жители, во 1920 година 65 жители, во 1928 година 72 жители и во 1940 година 84 жители (Т. Симовски).

Денешните трновци, каде и да се наоѓаат, се потомци на следниве некогашни трновски фамилии: Глигоровци, Јаневци, Колевци, Кузманои, Митровци, Наумовци, Павловци, Пандовци, Ристановци и Чекои.

По Граѓанската војна во Грција жителите на Трново пребегнаа во тогашна СФР Југославија и другите источноевропски земји.

Економски развој. Основно занимање од кое трновци ја обезбедувале својата егзистенција бил риболовот. Не постоело семејство кое не го практикувало овој занает. Трновци рибата ја ловеле на повеќе начини: со поставување мрежи и врши, со фрлање пезуљ, со влечење влак, со поставување коци и слично. Уловената риба порано била пласирана во албанското градче Билишта, а подоцна на поблиските грчки пазари. Покрај ова трновци се занимавале и со поледелство и сточарство преку кои задоволувале дел од своите потреби со жито, градинарски култури, млеко и млечни производи. Во некои периоди правеле кумур и береле дрва. Доста се одело на печалба во Америка, Аргентина, Канада и Австралија.

Историјско минајќо. До 1912 година Трново беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик. Во тоа време селото било често напаѓано и ограбувано од арнаутските араамски дружини. Во подготовките и текот на Илинденското востание земало активно учество. Неколку жители загинале, а селото било запалено. За селски војвода се споменува мештанинот Филип Пандов. Во годините по Илинденското востание во повеќе наврати било напаѓано и тероризирано од грчките андартски чети.

Во Првата балканска војна (ноември 1912) падна под српско, а во Втората под грчко владение. Во годините на Првата светска војна се најде во зафатот на македонскиот фронт. Трновци беа мобилизирани во грчката војска, а цивилното население ангажирано во превоз на воена опрема и изградба на фортификациски објекти и патишта. Во тоа време низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, грчки, српски).

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под грчко владение со што набргу ги почувствува и последиците од Грчко – турската војна (1919-1922) кога на боиштата во Мала Азија се најдоа неколкумина трновци. Во периодот меѓу двете светски војни селото беше изложено на грчката денационализаторска и асимилаторска политика (грчка власт, грчка војска и полиција, грчки јазик и писмо, грчки училишта и учители, грчки цркви и попови, грчки имиња и презимиња, грчка топонимија, постојани забрани, закани и др.).

Во Грчко – италијанската војна (1940/41) повеќе трновци се бореа на боиштата во Албанија. Во тоа време трновци беа евакуирани во селата од источната страна на Малото Преспанско Езеро (Герман, Роби, Медово, Штрково и Рудари). Во мај 1941 година селото падна под окупација на фашистичка Италија кога беше изложено на мноштво контрабутивни мерки. По капитулацијата на Италија (8 септември 1943) постана слободна територија на НОВМ и ЕЛАС.

По враќањето на монархофашистичката власт во Грција и нејзината диктатура (мај 1945), посебно изразена спрема македонското национално малцинство, Трново застана на страната на Демократското движење во Грција со што се најде и во виорот на Граѓанската војна во Грција (1946-1949) во кое загинаа четворица трновци.²⁵³ Со поразот на Демократското движење во Грција и егзодусот на трновци во тогашна СФР Југославија и другите источноевропски земји, животот на селото Трново наполно згасна.

²⁵³ Загинати: Коце Куманов, Христо Митровски, Павле Павлев и Христо Пандовски.

Ш а о в ц и

На околу 0,5 км западно од селото Герман, од десната страна на патот за с. Роби и Стара Река, на надморска височина од околу 980 м, се наоѓаше турската населба (маало на с. Герман) Шаовци. Се претпоставува дека населбата настанала негде при крајот на 18 или во почетокот на 19 век со турското населување на Албанци во Преспа. По Грчко-турската војна и Договорот во Лозана (1923), жителите на ова село беа протерани од страна на грчката власт, а на нивно место доведени грчки семејства (христијани) од Турција (областите Понд и Кавказ). Со овие домаќинства селото егзисти-раше до крајот на Граѓанската војна во Грција и егзодусот на Македонците во тогашна СФР Југославија и другите источноевропски земји (1949), кога жителите на Шаовци беа преселени на оста-вените македонски имоти во село Герман.²⁵⁴

²⁵⁴ Тодор Христов Симовски, цит. дело.

Штрково (Πλάτυ)

Етник: *шѝркоец, шѝрковка, шѝрковче, шѝрковци.*

Придавка: *шѝрковски*

Географска положба и граници. Во источниот дел на Гладно Поле, на околу 2,5 км источно од Малото Преспанско Езеро, во подножјето на планината Бела Вода или нејзините разграноци: Плоштина, Под Присо, Рамне и Осо, на надморска височина од околу 900 м, на широко зарамнето голо плато, се наоѓа селото Штрково кое приближно лежи на 40-от степен и 49-та минута северна географска ширина и на 21-от степен и 09-та минута источна географска должина. Нема податоци ниту други сознанија дека селото некогаш било дислоцирано. Само се споменува дека во текот на Балканските војни во него се доселиле неколку фамилии од некогашното село Опаа, кое се наоѓало на околу 2 км западно од Штрково, во непосредна близина на Малото Преспанско Езеро.

Штрково граничи: од север со Медово, од исток и североисток со Герман, од југ и југоисток со Рудари и од запад со водите на Малото Преспанско Езеро.

Атарот на Штрково се простира на околу 1500 хектари (околу 15 км²) и зафаќа рамничарско алувијално и делувијално обработливо и плодно и ридско – планинско земјиште, обраснато со ретка дабова и букова шума и богати планински пасишта, посебно на локалитетите: Плоштина, Осоо, Присоо и Горни Печкоец.

Сите топоними во атарот на Штрково имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Бакалица, Бавчи Чантаровски, Баченско, Бачилиштето, Бигла, Бигоска Орница, Босилој Лозја, Бресје, Вител, Водоажда, Врбица, Гоударски Пат, Горни Печкоец, Горни Рамништа, Дапчето, Дабјето, Долни Печкоец, Долни Рамништа, Друмо, Гераминцата, Гонојца, Ѓула, Илоиците, Качурица, Кобел, Коријата, Корито, Короите, Лаико, Лапата, Лекоита Вода, Ливаиштата, Лозјата, Лонго, Мала Ѓула, Манастирчица, Мачковден, Мишко Гумно, Мосто, Накеа Горница, Ноаче Ритче, Осејнцата, Опаа, Опаа Чешма, Паприте, Пасливаиште, Пероо,

Печкоец, Пешкоа Чешма, Плоштина, Порои, Присоо, Под Корублина, Пијо, Пресеката, Рамништа, Рударски Лозја, Рудашиница, Селбина, Св. Димитрија, Св. Илија, Св. Никола, Св. Ѓорѓија, Св. Сотирѝја, Скопецо, Слатина, Сува Река, Сливината, Слого, Старите Лозја, Средсело, Самата Врба, Студен Камен, Трите Добја, Тричињата, Керотина, Устрел, Цара Кладенец, Церимата, Црвена Стена, Црничките, Чемеро Бавча, Чолеста, Шабаноата Црничка, Шешури, Широки Рид и други.

Штрковци за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Север” (северен и северозападен), “Исток” (источен и југоисточен), “Југ” (јужен и југозападен) и “Запад” (западен). Северните и источните ветрови ги сметаат за суви и студени, а јужните и западните за дождоносни и потопли.

Истѝориски развој на селото. Штрково е старо (повеќевековно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во различна форма на името (Штерково, Стирково, Курково, Стркоо и Штрково) е забележано во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 1568/69 година во турските пописни документи, како хас на дефтердарот на тимарите на Румелија во казата Горица; во 17 век во Слечевскиот кодик (Селишчев); во 1865 година во патописот на Јохан Хан; во 1900 година во делата на Васил К’нчов; во 1902 година кај Лев Огненов; во документите и спомените од Илинденскиот период; во 1912 година кај Георги Трајчев; во 1917/18 година кај Боривое Милоевиќ; а потоа кај Макс Фасмер, Коста Мундушев, Влогимјеж Пјанка, Тодор Симовски, Димитар Тупурковски и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е образувано со суфиксот “-ово” од апелативот “штрк”. И преданието на штрковци се совпаѓа со пишувањето на Пјанка. Тие сметаат дека името настанало по појавата на многуте седала од штркови изградени на плевните и оџаците од куќите уште при самото настанување на селото. Денес, Штрково носи ново наметнато (грчко) име Πλάτυ (Плати), што во својата суштина значи плато, плац, локација со убав поглед на околината.

Штрково е село од собран тип, со околу 50 куќи, сидани од камен, плитар или печена тула, на приземје и кат, со чардаци или балкони, околу куќите со зеленчукови градини и широки дворни места во кои се изградени потребните стопански и други објекти (штали, плевни, зимници, тремови, гумна, бунари, фурни и др.). По

својата габаритност и убавина сè до 1949 година се издвојувале куќите на: Костовци, Костадиновци, Ристовци, Ѓорговци, Гроздановци и Чантарови, изградени меѓу двете светски војни, со печалбарски пари. Селото го вкрстуваат повеќе природни главно рамни улици. На средсело има ширинка (полјана) со изграден мал базен кој, покрај другото се користел и за фрлање на крстот на Богојавление (Водици). Според групираноста на куќите и фамилиите селото се дели на три поголеми маала: Горна Маала (источниот), Долна Маала (западниот) и Онака или Странична Маала (јужниот дел на селото). Од десната страна на селото тече Сува Река, со мал водотек, кој во летниот период значително се намалува, дури пресушува. При поголеми поројни дождови, поради стрмнината и ерозивноста на теренот, реката брзо и обилно надојдува.

Со своја прва училишна зграда селото се здобило во годините по Првата светска војна (околу 1924). Во месноста Ливаиште било изградено складиште за откуп и прибирање на вишоците земјоделски производи од пределот на Долна Преспа под Република Грција. Со електрична енергија селото се здобило околу 1965, со асфалтен пат околу 1975, со водовод, систем за наводнување и телефонски приклучоци околу 1980 година. Пред изградбата на водовод, штрковци вода пиеле од селската чешма и неколкуте приватни бунари.

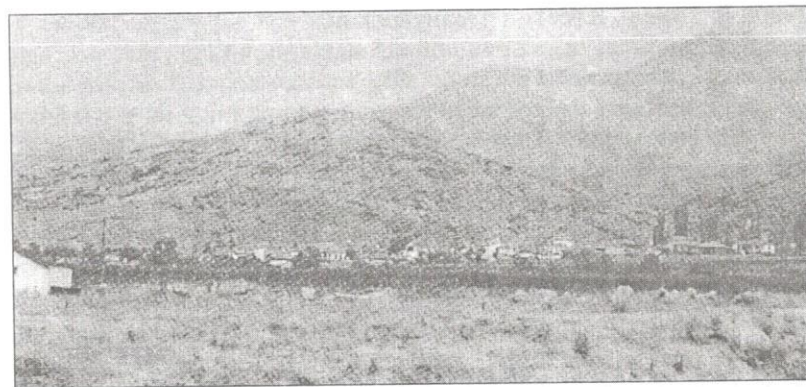
Источно од селото (меѓу селото и месноста Рамништа), при обработка на земјиштето за садење лозја, на неколку парцели, биле пронајдени фрагменти од ќерамиди, тули, јагленисани дрвја и други предмети. Се претпоставува дека на тој локалитет некогаш имало живеалиште.

Во атарот на Штрково постојат три цркви и две ваковчиња. Црквата “Св. Ѓорѓија”, во западниот дел на селото, изградена во периодот меѓу двете светски војни, има иконостас, камбанарија и камена сидана ограда. Во нејзиниот круг се селските гробишта. Црквата “Св. Спас”, мала, еднокорабна, со полукружна апсида, сидана од кршен камен, внатрешноста живописана со фрески, изградена во 1591 година.²⁵⁵ Црквата “Преображение” (Св. Сотир), на околу 0,5 км источно од селото, изградена 1740 година што може да се види и од натписот на нејзината влезна врата. Ваковчејто “Св. Илија”, на околу 0,7 км јужно од селото (во месноста Бресје)

²⁵⁵ Крум Томовски, Христијанска архитектура во Преспа, Зборник на Универзитетот “Кирил и Методиј”, Скопје, 1976, стр. 6.

и Ваковчејто “Св. Никола”, на околу 1 км северно од селото, во месноста Долни Печкоец.

Штрковци за своја општа селска слава го имале Сотировден (5 август). Се спомнува дека на тој ден во селото доаѓале луѓе од сите долнопреспански села и редовно биле пречекувани и гостиени со риба, бидејќи секогаш празникот паѓал во време на пости.

Село Штрково (позајмена фотодографија, 2003 г.)

Демографски развој. Во текот на своето постоење, Штрково го бележи следниов демографски развој: во 1568/69 година селото имало 60 семејства (Опширен пописен дефтер за казите Горица, Биглишта и Хрупишта); во 1865 година 15 христијански куќи (Ј. Хан); во 1900 година 165 жители (В. К’нчов); во 1902 година 22 куќи и 170 жители (Л. Огненов); во 1912 година 20 куќи и 211 жители (Г. Трајчев); во 1917/18 година 20 славјанохристијански куќи (Б. Милоевиќ).

Според државните пописи на Република Грција, селото бележи: во 1913 година 170 жители, во 1920 година 215 жители, во 1928 година 253 жители и во 1940 година 268 жители (Г. Симовски), во 1961 година 154 жители, во 1971 година 83 жители, во 1981 година 67 жители, во 1991 година 86 жители и во 2001 година 108 жители.

Во текот на Граѓанската војна во Грција селото го напуштиле 47 семејства со вкупно 214 жители. На нивните имоти грчките власти доселија 15 фамилии грчки колонисти од Епир (претходно населени во с. Ошени – Костурско). По 1949 година во селото

то останале само 7 македонски семејства. Некои од нив подоцна се иселиле во прекуокеанските земји.

Во 1949 година во селото живееле следниве македонски фамилии: Босилковци, Гроздановци, Дробиштани (доселени од с. Дробитишта), Ѓорговци, Костовци, Костадиновци (доселени од с. Опаа), Клиначаровци, Кирјаковци, Каптелови, Крстиновци, Келепуровци, Миовци, Муневци, Ноачевци, Настевци, Нолевци, Павовци, Ристовци, Косевци и Чантаровци.

Штрковци со основно образование почнале уште во годините по Илинденското востание кое, поради војните што подоцна уследиле, се одвивало со чести и подолги прекини и на туѓ (грчки) јазик. На свој мајчин (македонски) јазик, за првпат во селото настава била изведена во 1947 година. Сè до 1949 година, само двајца штрковци имале завршено средно образование (гимназија и земјоделско училиште).

Економски развој. Штрковци својата егзистенција секогаш ја обезбедувале преку поделелството, сточарството, риболовот и печалбарството. Во рамките на поделелството најмногу биле застапени житариците, лозарството, градинарството и тутунот. Се споменува дека Штрково било познато по вкусот на своите лубеници и дињи. Во рамките на сточарството најмногу се чувале овци, кози, волови, коњи, свињи и друго. Рибата се ловела во Малото Преспанско Езеро на повеќе начини.

Историјско минајќо. До 1912 година Штрково беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик. Во подготовките и текот на Илинденското востание учествувало со своја востаничка чета предводена од мештанинот Божин Чантаро. Во текот на активностите на Турците за задушвање на востанието, полни два месеца, селото беше напуштено. Луѓето биле избегани и скриени длабоко во планината. Загинале неколкумина штрковци. Од ова село потекнуваат Илија Цветков и Крстан Петров учесници во Кресненското востание (1878/79)²⁵⁶ и Илија Цветков делегат на Националното собрание (1880) во Гремен-теќе, кога била избрана и Привремена влада на Македонија.²⁵⁷

²⁵⁶ Български патријарх Кирил, цит. дело, стр. 288-293.

²⁵⁷ Христо Андоновски, цит. дело, стр. 69.

Во Првата балканска војна (ноември 1912) селото падна под српско, а во Втората под грчко владение. Во текот на Првата светска војна (октомври 1915) се најде во зафатот на македонскиот фронт. Во тоа време штрковци беа мобилизирани во грчката војска, а цивилното население ангажирано во превоз на воена опрема и изградба на фортификациски објекти и патишта. Тогаш низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, грчки, српски).

По завршувањето на Првата светска војна, селото продолжи да егзистира под грчко владение, што услови неколкумина штрковци да се најдат на боиштата во Грчко – турската војна во Мала Азија (1919-1922).

Во периодот меѓу двете светски војни егзистираше во услови на нагласена денационализаторска и асимилаторска политика на грчката власт спрема македонското национално малцинство (грчка власт, грчка војска и полиција, грчки јазик и писмо, грчки училишта и учители, грчки цркви и попови, грчки имиња и презимиња, грчка топонимија, чести забрани, затворања, депортирања и др.).

Во текот на Втората светска војна, селото падна под окупација на фашистичка Италија (јули 1941). Пред окупацијата, во Грчко-италијанската војна (1940/41) 15 штрковци се бореа на фронтите во Албанија. Загина еден жител. По капитулацијата на Италија (8 септември 1943) Штрково беше слободна територија на НОАВМ и ЕЛАС, во чии партизански одреди се приклучија четворица борци.

По враќањето на монархофашистичката власт во Грција (мај 1945) и нејзината диктатура посебно изразена спрема македонското национално малцинство, Штрково застана на страната на Демократското движење во Грција, со што се најде во виорот на Граѓанската војна во Грција (1946-1949), во која учествуваа 45 штрковци од кои 14 загинаа.²⁵⁸

Со поразот на Демократското движење во Грција (август 1949) и егзодусот на населението во тогашна СФР Југославија и другите источноевропски земји, животот на Штрково речиси на полно згасна.

²⁵⁸ Загинати: Пандо Костовски, Јане Костовски, Ставре Темелковски, Алексо Костадиновски, Јане В. Ристовски, Трајко Ристовски, Михаил Миневски, Васил Костовски, Ѓорѓи Гроздановски, Гоше Ристовски, Сотир Ристовски, Митре Ристовски, Стефана Стефановска, Ристосија Костовска.

**Населбите во албанскиот дел на
Преспа**

Г л о б о ч а н и (Clomboci)

Етник: *глобочанец, глобочанка, глобочанче, глобочани.*

Придавка: *глобочански.*

Географска положба и граници. На околу 8 км јужно од македонско – албанската граница, во најјужниот дел на условно наречениот Гориченски Залив, лево од патот Битола – Корча, на полуостровот Косорник (Осорник), во северното подножје на возвишенијата Врвот (Вршината) и Стара Нива, во мала плитка, речиси стрмна долина, амфитеатрално поставено, на надморска височина помеѓу 855 и 870 м, со изглед на населба од медитерански тип, се наоѓа селото Глобочани кое приближно лежи на 40-от степен и 51-та минута северна географска ширина и на 20-от степен и 58 минута источна географска должина. Нема податоци ниту други сознанија дека селото некогаш било дислоцирано.

Глобочани граничи: од север со Долна Горица и водите на Езерото, од исток повторно со водите на Езерото, а преку нив со територијата на Република Македонија и Република Грција, од југ со селото Шулин, на запад се протегаат високите остри и камени-ти сртови на планината Галичица, а преку нив се атарите на селата Халарупи и Братомира.

Атарот на Глобочани се простира на површина од околу 1300 хектари (околу 13 км²) и, со исклучок на сосема мал дел, зафаќа ридско – планинско безводно карстно земјиште обраснато со дабова, јасенова, јаворова, габерова, дренова, лескова, фојова, смрекова и други видови на ретка и ниска претежно листокапна шума, а во повисоките места и бука. Постојат и високопланински пасишта, кои глобочани мошне ретко ги користат. Во минатото, овие пасишта најчесто биле користени од Власите од Тесалија и Епир кои во летниот период на нив ги напасувале своите многубројни стада овци и кози. Обработливо, црвеникаво и каменито земјиште има во западниот дел на полуостровот Бели и по благонаведената длабока долина од двете страни на патот Битола –

Корча, во должина од околу 3,5 км и просечна ширина од околу 0,2 км и со надморска височина помеѓу 855 и 1000 м.

Атарот на Глобочани нема извори ниту водотеци. Сите потреби од вода (за пиење, перење, наводнување и напојување на стоката) се задоволуваат од Езерото.

Сите топоними во атарот на Глобочани имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Барата, Бели, Бел Камен, Биглишка Чука, Боболец, Буката, Буката со Водата, Бигла, Бучелица, Бучел, Врагодупка, Врвот (Вршината), Велугдел, Гумнината, Горичка, Гола Чука, Глобочани, Голема Кула, Грло, Горното Грло, Друш, Девојка, Ежината, Завер, Зиморките, Завоите, Јамјето, Катејца, Камејнца, Курбуната, Калугерско Гумно, Косорник, Куку Бачило, Круша, Костулелајца, Ливада, Лапата, Љуља, Макарија, Макрејца, Мостец, Милошица, Олништа, Ојница, Поднасито, Прескоришта, Плошта, Рамниње, Ракајнца, Св. Блоштоење, Сугарец, Смендеро, Слива, Стара Нива, Скапците, Столејца, Тумбите, Трапот, Требуш, Трапиштата, Трбич, Ќиската, Ушите, Црна Пеш, Чулото и други.

Глобочани за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Северо” (северен и северозападен), “Денико” (источен), “Југо” (јужен) и “Сгорен” (западен). Јужниот и западниот ветер ги сметаат за дождоносни, а северниот и источниот за суви и студени.

Историјски развој на селото. Глобочани е старо (повеќе вековно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во различна форма на името (Гламбочани, Глбочани, Гломбоциани, Гламбоча, Глобоци, Гламбочица, Гламбоч, Гламбоци, Гломбочани и Глобочани) се среќава во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 1337 година кај Стојан Новаковиќ, во 16 и 17 век во Слџевскиот кодик (Селишчев), во 1568 /69 година во турските пописни документи за казата Биглишта, во 1865 година во патописот и картата на Јохан Хан, во 1900 година во делата на Васил К’нчов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1917 година кај Боривое Милоевиќ, а потоа кај Јордан Иванов, Јован Хаџивасилевиќ, Макс Фасмер, Влогимјеж Пјанка, Стерјо Спасе,²⁵⁹

²⁵⁹ Sterjo Spase, Prespa e Vogel, Tirana, 1932.

Драгољуб Будимовски,²⁶⁰ Тошо Поповски,²⁶¹ Стојан Ристески²⁶² и други.

Во врска со името на ова село Влогимјеж Пјанка пишува дека е етничко, изведено со суфиксот “-јани” од придавката глобок (длабок), а скратените форми гломбочани, гломбоча и тн, веројатно настанале под туѓо, можеби албанско влијание. Со пишувањето на Пјанка е идентично и кажувањето на глобочани. Најверојатно името е иницирано од езерската длабочина (глобочина), која е тука негде и најголема. Денес, селото носи официјално албанско име Slomboci. Овој збор нема посебно значење и велат дека не може да се преведе на македонски јазик.

Глобочани е село од собран, речиси збиен тип, со околу 70 куќи, на приземје и кат, сидани со камен и вар, покриени со ќерамида, некои од постарите доминираат со својата големина и убавина. Околу куќите постојат мали или поголеми дворни места оградени со тараби или со поубаво или погрубо изработен сид од камен во кој се сместени потребните стопански и други објекти (штали, фурни, тремови, магаџини, летни куќни и др.) и се насадени со овошни растенија (сливи, ореви, црници, јаболка, лозници и др.). Трлата се надвор од селото. До годините на Втората светска војна како најголеми и најубави се сметале куќите на Србиновци, Диневци, Колешковци и Таневци, изградени меѓу двете светски војни, со печалбарски пари. Влезно – излезниот пат на селото се наоѓа на северозападната страна и продолжува како една од основните улици во понискиот дел на селото (покрај брегот на Езерото) од која се издвојуваат и селото го вкрстуваат повеќе други тесни, нерамни, стрмни и камените улици.

Со своја прва училишна зграда селото се здобило во 1913 година и во неа се работело сè до 1978 година, кога беше изградена нова. Електрична енергија селото добило во 1968, водовод во 1975 (сега не работи), здравствен дом во 1970, детска градинка во 1973 и телевизиски прием околу 1980 година. Сега во селото работат две продавници на стока за широка потрошувачка.

²⁶⁰ Драгољуб К. Будимовски, Македонците во Албанија, НИО “Студентски збор”, Скопје, 1983.

²⁶¹ Тошо Поповски, Македонското национално малцинство во Бугарија, Грција и Албанија, МК, Скопје, 1981.

²⁶² Стојан Ристески, Преспа под Албанија, Ѓурѓа, Скопје, 1993.

Напомена: Поголем дел на наведените фус ноти се однесуваат и на другите населени места во Преспа и затоа во наредниот текст нема да бидат повторувани.

Во атарот на Глобочани како локалитет од археолошко значење се посочува месноста **Камејнца**, каде постојат остатоци од турска кула (набљудувачница), на 1,5 км западно од селото.

Во атарот на Глобочани постојат следниве верски објекти: Црквата “Блошћоење”, во северниот (понискиот) дел на селото, покрај брегот на Езерото. Нема податок ниту друго сознание за времето на нејзината изградба. Се смета дека е доста стара. Во нејзиниот круг биле старите гробишта на глобочани. Во периодот од 1967 – 1991 година црквата беше претворена во културен дом, а потоа во нејзините простории биле сместени казани за варење ракија. Уништени се фреските, иконите и иконостасот. Подоцна, олтарот бил ставен под заштита на државата како споменик на културата. Црквата “Св. Ѓорѓија” се наоѓа во месноста Грло, на околу 0,5 км северозападно од селото, покрај брегот на Езерото. Изградена е во 1937 година. Во нејзиниот круг се гробиштата на Глобочани. Веднаш по нејзината изградба, или нешто подоцна, тука биле пренесени и дел од старите гробишта. Во периодот помеѓу 1967 и 1991 година црквата беше претворена во живинарска фарма. Пешиџерската црква “Блошћоење”, на околу 3 км југоисточно од селото, изградена е на карпи од брегот на Езерото. Нема податоци ниту други сознанија за времето на нејзината изградба. Само се пренесува дека е една од најстарите во овој крај.

Панорама на с. Глобочани (фотографија В. Јовановски, 1995 г.)

Глобочани за своја општа селска слава го имаат Св. Ѓорѓија (6 мај), а за фамилијарни: Св. Арангел, Ѓурѓовден, Св. Никола и други.

Демографски развој. Во текот на своето постоење Глобочани го бележи следниов демографски развој: во 1568/69 година селото имало 52 семејства (Опширен пописен дефтер за казите Горица, Биглишта и Хрупишта); во 1865 година 16 христијански куќи (Ј. Хан); во 1900 година 248 жители (В. К’нчов); во 1912 година 28 куќи и 254 жители (Г. Трајчев); во 1917/18 година 30 христијански куќи (Б. Миловиќ); во 1923 година 320 жители (К. Мундушев); во 1932 година 422 жители (Стерјо Спасе); во 1948 година околу 400 жители (Т. Поповски), во 1991 година 71 куќа и 285 жители (С. Ристески) и во 1998 година 71 куќа и околу 340 жители.

Денешните глобочани се потомци на следниве пошироки фамилии: Бојчевци, Баруљовци, Калешковци, Малевци, Ничовци, Србиновци, Танчевци и Тушкаровци.

Глобочани со основно образование почнале во годините пред Илинденското востание, но поради настаните што уследиле (востанието, а подоцна и војните) тоа се одвивало со подолги прекини и на туѓи јазици (бугарски, грчки, албански). За првпат во историјата на селото, дури во декември 1944 година се почнало со настава на мајчин (македонски) јазик со учителот Христо Мушески. Во ова село е роден познатиот албански педагог и писател Стерјо Спасе (1914 –1989), кој сè до годините на Втората светска војна, бил единствениот човек во селото со завршено високо образование, а во годините по ослободувањето на земјата од фашизмот околу петнаесеттина глобочани се стекнале со таков степен на образование, меѓу кои и неговиот син д-р Илинден Спасе. Од ова село уште потекнува и д-р Методија Главче, професор на Природно-математичкиот факултет во Корча.

Економски развој. Глобочани својата основна егзистенција секогаш ја обезбедувале преку поледелството, сточарството и риболовот. Во рамките на поледелството најмногу произведуваат жито (пченица, рж, јачмен, овес, уров и др.), градинарски култури (пипер, патлиџан, лук, кромид и др.), во значителна мера е развиено лозарството, а во времето на колективите саделе и тутун. Во рамките на сточарството најмногу се одгледуваат ов-

ци, кози, волови, коњи, магариња, мазги и друго. Во минатото се произведувало вар и кумур, а се чувале и пчели. Пред Втората светска војна глобочани на печалба оделе во Америка, а сега печалат во Република Македонија.

Историјско минајќо. До 1912 година Глобочани беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик под кој остана сè до ослободувањето на земјата од фашизмот, кога новата власт земјата ја подели на селаните. Како последни бегови во селото се спомнуваат: Суријај – бег и Беџим – бег, и двајцата од албанското село Полени. Глобочани пренесуваат сеќавање дека, и покрај тоа што биле под турско владение, во селото Турци никогаш не влегле. Во подготовките и текот на Илинденското востание земале активно учество со своја чета од 20 комити предводена од војводата Јоше (од Подмочани).

По Првата балканска војна (ноември 1912) селото падна под грчко владение со сите последици на грчката денационализаторска и асимилаторска политика спрема македонското национално малцинство (грчка власт, грчка војска и полиција, грчки јазик и писмо, грчки училишта и учители, грчка богослужба и др.).

Во Првата светска војна селото се најде во зафатот на македонскиот фронт, при што подоцна низ него поминаа и војските на Антантата (француски, грчки). Во оваа војна, глобочани беа мобилизирани во грчката војска, а цивилното население ангажирано во изградба на фортификациски објекти и патишта. Се пренесува сеќавање дека во тоа време во селото владеела некоја различна болест од која умреле повеќе луѓе.

По завршување на Првата светска војна, селото повторно се најде под грчко владение што условило двајца мештани да се најдат во виорот на Грчко – турската војна (1919 – 1922). Во 1923 година, по пат на договорна размена на територии помеѓу Грција и Албанија, селото влезе во составот на Албанија со сите последици на тогашната албанска политика спрема македонското национално малцинство (албанска власт, албанска војска и полиција, албански јазик и писмо, албански училишта и учители, албанска националност и презимиња). Во тој период во овој дел на Прспа крстарела комитската чета на Илија Дигалов (од с. В'мбел, Леринска околија), во која имало комити и од повеќе преспански села. Во 1923 година, при еден нејзин престој во Глобочани (во куќата на Ѓорѓи Србиновски), таа била поткажана и набргу опколена

од грчката жандармерија, при што во нерамна борба загинале војводата и еден комита, а куќата била запалена.

Во почетокот на Втората светска војна (1939) селото падна под окупација на фашистичка Италија. Во оваа војна глобочани беа мобилизирани во албанската војска, што услови неколкумина од нив да земат учество и во Грчко – италијанската војна (1940/41). Во 1943 година после една партизанска акција на планината Бигла (возвишение и планински превој помеѓу селата Глобочани и Шулин), селото беше запалено од италијанските окупатори при што изгореле повеќе куќи. По капитулацијата на Италија (8 септември 1943), и нешто пред тоа, Глобочани беше слободна територија на НОАД на Албанија и НОАВ на Македонија. Во декември 1942 и јануари 1943 година во селото престојуваше партизанскиот одред “Даме Груев”, и во таа прилика беше формиран и првиот НОК во селото, а во октомври и ноември истата година и првите општествено – политички организации (најверојатно на КПМ и на СКОЈ). Во текот на оваа војна, во партизанските одреди и другите единици на НОАВМ се приклучија 26 борци од селото од кои тројца загинаа,²⁶³ а тројца беа ранети на боиштата ширум тогашна Југославија. Тројца глобочани се бореа во единиците на НОАД на Албанија.

По ослободувањето на земјата од фашизмот, селото продолжи да егзистира во СНР Албанија, во општествено – политичко уредување со нагласен статистички тип (1944-1991), а потоа во демократски преуредена Република Албанија.²⁶⁴

²⁶³ Загинати: Лазар Зисовски, Ефтим Ничовски и Никола Србиновски.

²⁶⁴ Констатацијата наведена во овој пасус (По ослободувањето на земјата од фашизмот), во текстовите на другите населени места нема да се повторува бидејќи податоците изнесени во неа важат за сите нив.

Горна Горица (Gorica e Made)

Етник: *горногориченец, горногориченка, горногориченче, горногоричени.*

Придавка: *горногориченски.*

Географска положба и граници. На 3 км јужно од македонско-албанската граница и на околу 2 км западно од северниот брег на условно наречениот Гориченски залив на Големото Преспанско Езеро, десно од патот Битола – Корча, во мала пазува од источните падини на Галичица, во изобилство на диви и питоми растенија, на надморска височина од околу 900 м, се наоѓа селото Горна Горица кое приближно лежи на 40-от степен и 54-та минута северна географска ширина и на 20-от степен и 55-та минута источна географска должина.

Се пренесува сеќавање дека селото Горна Горица настанало кон средината на 18 век со дислокација на поголем број домаќинства од некогашното село Горица кое се наоѓало во непосредна близина на денешната локација на селото Долна Горица. Во преданијата на жителите од двете села (Горна Горица и Долна Горица) како причина за дислокацијата се наведува тешкиот живот на горичени создаден со вчестените напади на арнаутските арамишки дружини, чија активност продолжила и во периодот по нивната дислокација.

Горна Горица граничи: од север со територијата на Република Македонија (во тој склоп со селата Стење и Лескоец), од исток со Туминец, од југ со Долна Горица, на запад се протегаат и возвишуваат острите каменити сртови на Галичица, а преку нив се атарите на селата Пишкочеја и Халорупи (Република Албанија) и Љубаништа (Република Македонија).

Атарот на Горна Горица се простира на површина од преку 1500 хектари (околу 15 км²) и претежно зафаќа ридско – планинско, исклучително суво и каменито (карстно) земјиште обраснато со дабова, лескова, дренова, габрова, а во повисоките места и букова шума. Во периодот помеѓу 1950 и 1970 година е засадена борова шума во месноста Локвето Црвено и Коријата. Високопла-

нинските пасишта се простираат на локалитетите Присот, Локвето Црвено, Падишта и Долот Црн. Скромни површини на обработлива црвеникава и главно каменита земја има во североисточниот и источниот дел на атарот, со зафат и на еден мал дел од крајезерската рамница.

Низ атарот и селото тече безимен поток, на кој сè до 1933 година работела воденица (на Стево Гелевски), а северно од него и тн. Тумичка Река (суводолица), водоносни само во периодот кога се топи снегот на масивот Галичица и при обилни поројни дождови. Во летниот период редовно пресушуваат.

Сите топоними во атарот на Горна Горица имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Белата Земја, Б’жец, Бачило, Билките, Волчја Јама, Вељо Поле, Горно Морско, Габрон, Галичица, Горна Горица, Гробо на Нецип – бег, Доло Цран, Долно Морско, Двете Ледини, Доло на Варницата, Доло Волканов, Долно Поле, Заграденото, Јамата Шалолас, Крстоите, Крушата, Крмаците, Калешката Јама, Ливадата Џорова, Локвата Црвена, Ледината Долга, Марска Палица, Присоите, Падиште, Пија Вода, Пездрави, Падина, Патифрици, Пусот на Шукрие, Пупино Локве, Плата Црна, Ридо Гол, Рамништа, Сува Гора, Соботино, Светичето, Тумичка Река, Церско, Шатрафанот, Шестодрвја и други.

Горногоричени за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Северо” (северен и североисточен), “Долнико” (источен), “Југо” (јужен и југоисточен) и “Сгорништето” (западен и југозападен). Најмногу се изложени на источните ветрови, јужните ги сметаат за дождоносни, а северните за суви и студени.

Историјски развој на селото. За селото Горна Горица, како континуитет на некогашното село Горица, може да се каже дека е старо (повеќе вековно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во различна форма на името (Горица, Горна Горица и Горица е маде) се среќава во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 16 и 17 век во Слечевскиот кодик (Селишчев), во 1568/69 година во турските пописни документи за казата Биглишта, во 1865 година во патописот и картата на Јохан Хан, во 1900 година во делата на Васил К’нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1917 година кај Боривое Милоевиќ, а потоа кај Стерјо Спасе, Влогим-

јеж Пјанка, Драгољуб Будимовски, Тошо Поповски, Стојан Ристески и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е топографско, примарно, рамно на деминутив од апелативот гора, што се совпаѓа и со кажувањето (преданието) на жителите од двете сегашни села (Горна Горица и Долна Горица) кои сметаат дека нивното претходно село (Горица) било именувано по неговата локација (топографски издвоено брдо – горица во пределот на крајезерската рамница), кој се јавува како чест топоним во областа Преспа. Денес Горна Горица носи ново официјално (албанско) име *Gorica e Made*, што во превод на македонски јазик значи Голема Горица. Села со име Горица постојат во Дебарска Малесија и кај Охрид (сега составен дел на градот). Предикатот “горна” се јавува по настанувањето на двете села со име Горица, а потекнува оттаму што селото се наоѓа во горниот (повисокиот) дел на атарот.

Горна Горица е село од собран тип со околу 110 куќи, на приземје и кат, градени од камен и вар и покриени со ќерамиди. Околу куќите постојат дворни места различно оградени (со плет или сув ѕид) во кои се сместени потребните стопански и други објекти (штали, плевни, гумна, бунари, тремови, фурни, летни кујни, остави и др.), а во некои од нив има и овошни насади, најчесто сливи, преша, јаболка и лозници.

До годините на Втората светска војна како најголеми и најубави се сметале куќите на Цветко Наумовски, Нечо Вељановски и Стево Гелевски, изградени во периодот меѓу двете светски војни, со печалбарски пари.

Денес, за најголеми и најубави се сметаат куќите на: Митре Христовски, Тако Китановски, Гоче Јанкуловски и Кичо Николовски. За селото Горна Горица може да се каже дека е во почетна фаза на нова дислокација, на 1 км источно од денешната (покрај патот Битола – Корча).

Селото го вкрстосуваат повеќе нерамни, тесни, каменити и делумно стрмни улици, а неговиот влезно – излезен пат е на источната (долната) страна на селото.

Според локацијата на куќите и фамилиите, селото се дели на три маала: Горна Маала (во повисокиот, јужниот), Средна Маала (во западниот) и Долна Маала (во понискиот – источниот дел на селото).

Со своја прва училишна зграда селото се здобило во 1922 година (пред тоа наставата била изведувана во приватни куќи), со електрична енергија во 1968, со водовод во 1975, со здравствен дом

во 1970, со детска градинка во 1973 година. Денес во селото работат три приватни продавници на стока за широка потрошувачка.

Горногоричени порано вода за пиење носеле од Езерото со коњи и магариња, а денес вода пијат од бунари кои ги има речиси во секое домаќинство. Вода за наводнување на обработливите површини селото нема.

Во атарот на Горна Горица постојат следниве верски објекти: Црквата “Св. Димитрија” (Св. Митрија), изградена во 1773 година, на височинка, во јужниот дел на селото (годината испишана на камен од десниот агол на олтарот). Во горниот дел од левиот западен агол, со сина боја е напишана и годината 1904, која најверојатно одбележува некое реновирање или поправка на црквата (живописот или нешто друго). Во нејзиниот круг се селските гробишта. Во периодот од 1967 до 1990 година црквата беше претворена во воен магацин. Во месноста Шатрафанот, на околу 1 км источно од селото, постојат видливи остатоци од црква, за која се вели дека му била посветена на Св. Никола. Во 1991 година на ова место е подигната мала капела.

За свои општи селски слави селото ги има: Ѓурѓовден (6 мај), Митровден (8 ноември) и Св. Никола (19 декември).

Демографски развој. Во текот на своето постоење Горица го бележи следниов демографски развој: во 1568/69 година селото имало 15 семејства (Опширен пописен дефтер за казата Биглишта); во 1865 година 29 христијански куќи (Ј. Хан); во 1900 година 285 жители (В. К’нчов); во 1912 година 34 куќи и 380 жители (Г. Трајчев); во 1917/18 година 12 христијански куќи (Б. Милоевиќ); во 1923 година 136 жители (К. Мундушев); во 1933 година 75 фамилии со околу 600 жители (С. Спасе); во 1940 година околу 20 куќи (В. Пјанка); во 1948 година околу 500 жители (заедно со Долна Горица) и во 1998 година 110 куќи и околу 600 жители.

Горногоричени се потомци на следниве старогориченаски фамилии: Вељовци, Гроздановци, Јанкуловци, Костовци (сите доселени од Шулин), Малевци (доселени од Туминец), Нечовци и Ристовци. До 1933 година во селото живееле следниве семејства: Бузовци (Стојан), Буцевци (Васил), Буне (немиот), Вељановци (Нечо и Дрија), Гелевци (Стево, Илија, Нуне, Никола, Јонче и Ристо), Димовци (Стево, Ефтим и Бојче), Котевци (Лазар и Тодор), Кировци (Јоне), Котелевци (Цветко), Кралевци (Павле), Мишевци (Бојче), Наумовци (Цветко, Славе, Трифун, Мице, Пандо и Боре),

Нечовци (Трајче), Неловци (Марко, Кире и Петре), Пандиловци (Јоше и Трајче), Петковци (Рапо и Крсте), Павлевци (Ефтим, Ставре и Коле), Раповци (Стојан), Ристовци (Коле и Лазар), Спасовци (Ефтим, Насте, Јонче и Ламбе), Трневци (Ѓорѓи и Коста).

До годините на Втората светска војна селото немало ниту еден жител со завршено средно или повисок степен на образование, а по ослободувањето на земјата од фашизмот со вишо или високо образование се стекнале осум горногоричени. Се пренесува дека со основно образование во селото се почнало во годините пред Илинденското востание, кое поради настаните што уследиле, се одвивало со долги прекини и на туѓи јазици (бугарски, грчки, албански). За првпат во својата историја, настава на свој мајчин (македонски) јазик во селото почнала во декември 1944 година со учителот Никола Беровски (од Битола). Од ова село водат потекло универзитетските професори: д-р Илинка Донева, д-р Ѓорѓи Павловски и д-р Ѓорѓи Спасов.

Економски развој. Горногоричени својата егзистенција секогаш ја обезбедувале преку поделството и сточарството. Во рамките на поделството најмногу се произведува жито (рж, пченица, јачмен, пченка, уров, овес и др.), од градинарските култури произведуваат наут, грав, лук, праз и друго. Лозарството е доста развиено, а во периодот на колективите се одгледувал и тутун. Во рамките на сточарството најмногу се одгледуваат овци, кози, волови, крави, коњи, мазги и магариња. Исто така се чувале свињи, живина и пчели. Во некои периоди се произведувало вар и кумур, а се изработувале и чунки (чамци). Во годините пред Втората светска војна се одело на печалба во Америка, а од 1990 година се печали во Република Македонија и во Република Грција.

Историско минајќо. До 1912 година Горица беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик. Еден период беше назначено и за дервенциско село.²⁶⁵ Последниве два века од турскиот период селото беше често напаѓано, грабено и малтретирано од арнаутските араамиски дружини, поради кои се и дислоцирало. Во потготовките и текот на Илинденското востание зема-

²⁶⁵ Александар Стојановски, Дервенциството во Македонија, Скопје, 1974, стр.176 и 177.

ло активно учество со своја востаничка чета од 20 комити (заедно со селото Долна Горица), на повисоко ниво раководена од војводата Јоше (од Подмочани). Се пренесува дека повремено тука престојувала и четата на Митре Пандуров (Влаот) од с. Кономлади (Костурско).

Во Балканските војни (ноември 1912 година) падна прво под српско, а потоа под грчко владение со сите последици на грчката денационализаторска политика спрема македонското национално малцинство (грчка власт, грчка војска и полиција, грчки јазик и писмо, грчки учители и училишта и др.).

Во Првата светска војна се најде во зафатот на македонскиот фронт, при што подоцна низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, грчки, српски). Во оваа војна горногоричени беа мобилизирани во грчката војска, а цивилното население ангажирано во превоз на воена опрема и изградба на фортификациски објекти и патишта. Во еден период на војната (1916/17 година) во Горна Горица биле евакуирани жителите од некои Горнопреспански села (Стење, Отешево, Лескоец и др.). Се пренесува сеќавање дека во овој период во селото владеела некоја заразна болест од која умреле повеќе луѓе.

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под грчко владение под кое остана сè до 1923 година, кога по пат на договорна размена на територии помеѓу Грција и Албанија, се најде во составот на Албанија, со сите последици на тогашната албанска политика спрема македонското национално малцинство (албанска власт, албанска војска и полиција, албански јазик и писмо, албански училишта и учители).

На 1 март 1933 година, по деветгодишно барање правда за насилно приграбената земја од страна на Малик Каплани – бег, горногоричени беа протерани од своите огништа и имотот, и по два месеци поминати под ведро небо и кај пријатели во селото Туминец, засекогаш ја напуштија Албанија и по проведена една година во околината на Пеќ (Косово), се вратија во Македонија и за постојано се населија во: Сопот (Кавадаречко), Пепелиште, Војшанци и Прждево (Неготинско), Трап и Породин (Битолско). Во 1935/36 година, како исполции на Малик – бег, а потоа на неговиот син Етен и најпосле на неговиот братучед Зелел – бег, Во Горна Горица се доселени семејства од селата Шулин и Глобочани.

Во Втората светска војна со анексијата на Албанија од страна на Италија (1939), селото падна под окупација на

фашистичка Италија што услови неколкумина горногоричени да земат учество и во Грчко – италијанската војна (1940/41). Во 1943 година, поради една партизанска акција на планината Бигла од страна на италијанските окупатори, селото беше запалено и изгорено. Во текот на оваа војна горногоричени беа мобилизирани во албанската војска. По капитулацијата на Италија (8 септември 1943 година), и нешто пред тоа, селото беше слободна територија на НОАД на Албанија и на НОАВ на Македонија. Во февруари 1943 година во селото беше формиран НОК, а во периодот октомври – ноември и некои општествено – политички организации. Во втората половина на ноември, на својот пат за Дебарца, низ селото поминаа и борците на Битолско – преспанскиот баталјон “Стив Наумов”, а при крајот на април 1944 година борците на Првата македонско – косовска бригада. Во текот на оваа војна 19 горногоричени се бореа во партизанските одреди и единиците на НОАВМ од кои тројца ги положија своите животи на боиштата широм тогашна Југославија.²⁶⁶

²⁶⁶ Пошироко за селото Горна Горица види: Милан Наумов и Стојан Стојанов, Последното биење на Горичката камбана, Кавадарци, 2003.

Долна Горица (Gorica e Poštme)

Етник: *долногориченец, долногориченка, долногориченче, долногоричени.*

Придавка: *долногориченски.*

Географска положба и граници. На околу 4 км јужно од албанско – македонската граница, на самиот западен брег од Големото Преспанско Езеро и условно наречениот Гориченски залив, лево од патот Битола – Корча, на мало конфигурациски издвоено полуостровско возвишение во крајезерската рамница, во изобилство на главно питоми растенија, на надморска височина од 860 м, се наоѓа селото Долна Горица кое приближно лежи на 40-от степен и 52-та минута северна географска ширина и на 20-от степен и 57-та минута источна географска должина.

Долна Горица е остаток и континуитет на некогашното единствено село Горица кое се наоѓало во месноста Конопта, на околу 0,3 км северозападно од денешната локација на селото. Кога на тоа место условите за живеење значително се влошиле поради вчестените напади (малтретирања, убиства и грабежи) од арнаутските араамиски дружини, горичени го напуштиле селото и избегале во една од пазувите на Галичица и таму подигнале ново живеалиште (денешното село Горна Горица), а во претходното село останало само семејството на некој си Ристо Цветковски, кој подигнал свој дом во затскриениот дел на тумбата (покрај Езерото). Од фамилијата на Ристо и подоцна доселените семејства од околните села (Шулин, Глобочани и Леска), настанало денешното село Долна Горица.

Долна Горица граничи: од север со Горна Горица и Туминец, од исток со водите на Големото Преспанско Езеро, од југ со Глобочани, а на запад се возвишуваат и протегаат високите камени сртови на Галичица, а преку нив се атарите на селата Халарупи и Братомира.

Атарот на Долна Горица се простира на површина од околу 1000 хектари (околу 10 км²) и зафаќа ридско – планинско и рамничарско земјиште. Ридско – планинскиот дел е обраснат со даб,

зеленика, габер, леска, дрен и друга, главно листокапна шума, а во повисоките места има и бука. Обработливото рамно, но каменито и посно земјиште го сочинува крајезерската рамница северозападно, западно и јужно од селото.

Во атарот на селото Долна Горица нема извори ниту површински водотеци. На околу 0,5 км јужно од селото се наоѓа понорот “Завер” низ кој видливо и чујно истекуваат водите на Преспанското Езеро под масивот Галичица. Долногоричени со вода за сите потреби се обезбедуваат од Езерото. Во селото постојат неколку бунари.

Сите топоними во атарот на селото имаат словенско потекло. Како најпознати ги наведуваме: Арна Кошара, Ано Стерјов, Бели, Б’шец, Боболец, Бачилото Владјо, Ваковчето, Глата, Долна Горица, Завер, Изгорена Бука, Конопта, Крушата, Карагулица, На Балто, Маливер, Орло Седело, Падишта, Пусо, Превтис, Рибарницата, Реката, Слива Горна, Слива Долна, Стојо Камен, Тумбата, Турски Гробишта, Црквата, Церо и други.

Долногоричени за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Северо” (северен), “Долнико” или “Источки” (источен и југоисточен), “Југо” (јужен) и “Сгорнио” (западен). Јужниот ветер се смета за дождоносен, западниот за снегоносен, а северните и источните ветрови за суви и студени.

Историски развој на селото. Долна Горица (како континуитет на некогашното село Горица) е старо (повеќе вековно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во различна форма на името (Горица, Долна Горица, Мала Горица и Горица е Поштме) се среќава во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 1568/69 година во турските пописни документи за казата Биглишта, во 16 и 17 век во Слечевскиот кодик (Селишчев), во 1865 година во патописот и картата на Јохан Хан, во 1900 година во делата на Васил К’нчов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1917/18 година кај Боривое Милоевик, а потоа кај Стерјо Спасе, Драгољуб Будимовски, Тошо Поповски, Коста Мундушев, Влогимјеж Пјанка, Стојан Ристески и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е топографско, примарно рамно на деминутив од гора, што се совпаѓа со преданијата на жителите од двете сегашни села (Долна Горица и Горна Горица) кои сметаат дека нивното претходно село

(Горица) било именувано по топонимот на неговата локација (топографски издвоено шумовито брдо во пределот на крајезерската рамница), инаку мошне чест топоним во областа Преспа. Денес Долна Горица официјално носи албанско име Goricë e Poštme, со значење Мала Горица.

Предикатот “долна” е од поново време добиен по настанувањето на двете села со име Горица заради нивно распознавање, а потекнува оттаму што селото се наоѓа во долниот (понискиот) крајезерскиот дел од атарот на поранешното село Горица.

Долна Горица е село од собран тип со околу 80 куќи, постарите градени со плитар, а поновите со камен и вар, на приземје и кат, сите покриени со ќерамиди, внатре солидно уредени и чисти. Околу куќите постојат со плет или со камен оградени дворни места во кои се наоѓаат потребните стопански објекти (плевни, штали, тремови, фурни, летни кујни, магацини, бунари, гумна и др.) и овошни насади (сливи, круши, лозници и др.).

Влезно – излезните патишта на Долна Горица се од западната, северозападната и јужната страна на селото и ги сочинуваат основните улици во селото, кои меѓусебно се поврзани со други попречни тесни, стрмни и камените улички. Според групираниста на куќите и фамилиите, селото се дели на две основни маала: Долна Маала (источниот – понискиот) и Горна Маала (западниот – повисокиот) дел на селото.

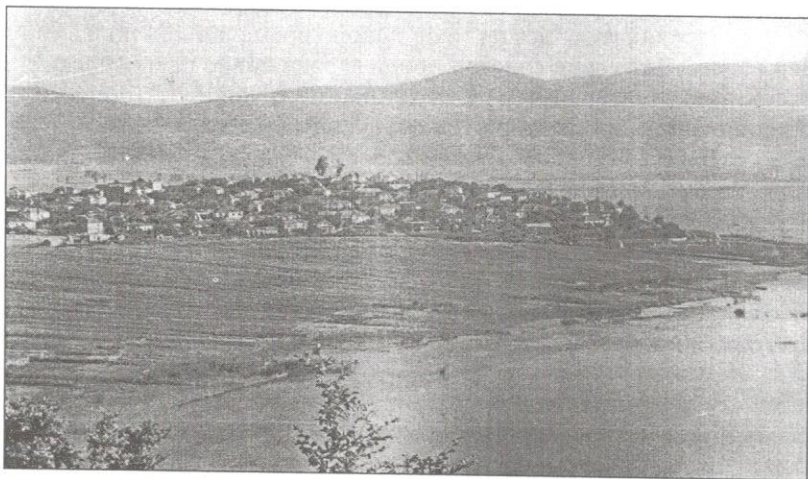
Со своја прва училишна зграда селото се здобило во 1958 година (до тогаш децата учеле во селото Глобочани), со амбулантата во 1948 (нова направена во 1983), со електрична енергија во 1968, со водовод во 1975 (разурнат во 1997) и со телевизиски прием околу 1985 година. Денес во селото работат четири продавници на стока за широка потрошувачка.

Сè до годините на Втората светска војна селото немало ниту еден жител со завршено средно или повисок степен на образование, а по ослободувањето на земјата со вишо и високо образование се стекнале околу дваесеттина долногоричени.

Во селото Долна Горица постојат следниве верски објекти: Црквата “Св. Горѓија”, во северниот дел на селото (на брдото), изградена во 1887/88 или во 1907 година на стари темели, обновена во 1997, а осветена во 1999 година. Во периодот помеѓу 1967 и 1991 година беше претворена во касарна. Во нејзиниот круг се селските гробишта. Црквата “Св. Пејка”, на околу 0,3 км северозападно од селото. За времето на нејзината изградба нема по-

даток ниту друго сознание. Во периодот помеѓу 1967 и 1995 година била разурната, а обновена е во 1996/97 година.

Долногоричени за свој општ селски празник го имаат Св. Ѓорѓија, односно Ѓурѓовден (6 мај).

Панорама на с. Долна Горица (фотографија В. Јовановски, 1995 г.)

Демографски развој. Во текот на своето постоење Горица го бележи следниов демографски развој: во 1568/69 година селото имало 15 семејства (Опширен пописен дефтер за казите Горица, Биглишта и Хрупишта); во 1865 година 29 христијански куќи (Ј. Хан); во 1900 година 42 жители (В. К'нчов); во 1912 година 5 куќи и 56 жители (Г. Трајчев); во 1917/18 година 6 христијански куќи (Б. Милоевиќ); во 1923 година 210 жители (К. Мундушев); во 1933 година 6 куќи; во 1940 година 40 куќи (В. Пјанка); во 1998 година 80 куќи и околу 360 жители.

Долногоричени се потомци на следниве фамилии: Вурмовци (доселени од Туминец околу 1955 година), Горичени, Доневци, Трајковци, Калешкои, Шумкаровци и Шулиновци (доселени од Шулин).

Горичени со основно образование почнале во годините пред Илинденското востание, но поради настаните што уследиле тоа се одвивало со чести и долги прекини и на туѓи јазици (бугарски, грчки, албански). За првпат во своето постоење, на својот

мајчин (македонски) јазик долногоричени почнале да учат во 1946 година. Од ова село потекнува универзитетскиот професор во Корча д-р Методија Главче.

Економски развој. Долногоричени својата егзистенција ја обезбедуваат преку поделството, сточарството и риболовот. Во рамките на поделството најмногу се произведува жито (рж, пченица, јачмен, овес, уров и др.), градинарски култури (пипер, патлиџан, лук, кромид, грав и др.), доста е развиено лозарството, а во времето на колективите се садел и тутун. Во рамките на сточарството најмногу се одгледуваат овци, кози, коњи, волови, магарина и мазги. Во некои периоди се произведувало вар и кумур и се собирале дрва. Пред Втората светска војна долногоричени оделе на печалба во Америка, а од 1990/91 тие печалат во Република Македонија и Република Грција.

Историско минато. До 1912 година Горица беше под турско владение, во тој склоп дервенџиско село и беговски чифлик кој се задржал сè до 1940 година. Последниве два века од турското владеење селото било често напаѓано и ограбувано од арнаутските арамиски дружини. Во подготовките и текот на Илинденското востание земало активно учество со своја востаничка чета од 20 комити (заедно со Горна Горица), на повисоко ниво предводена од војводата Јоше (од Подмочани). Како попознати комити од тоа време во селото се споменуваат Јаким Коцев, Трпо Василевски и Пандо Стевовски.

Во Првата балканска војна падна прво под српско, а потоа под грчко владение со сите последици на денационализаторската политика на грчката власт спрема македонското национално малцинство (грчка власт, грчка војска и полиција, грчки јазик и писмо, грчки училишта и учители, грчка богослужба во црквите и др.).

Во Првата светска војна селото се најде во зафатот на македонскиот фронт, при што подоцна низ него поминаа и војските на Антантата (француски, грчки, српски). Горичени беа мобилизирани во грчката војска, а цивилното население ангажирано во изградбата на фортификациски објекти и патишта. Годините на оваа војна се паметат уште по владеењето на некоја заразна болест од која умреле многу луѓе.

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под грчко владение што условило неколкумина горичени да се најдат и во виорот на Грчко – турската војна (1919 – 1922). Во 1923 година, по пат на договорна размена на територии помеѓу Грција и Албанија, селото влезе во составот на Албанија со сите последици на тогашната албанска политика спрема македонското национално малцинство (албанска власт, албанска војска и полиција, албански јазик и писмо, албански училишта и учители и др.).

Во Втората светска војна со анексијата на Албанија од страна на Италија (1939) падна под окупација на фашистичка Италија. Во текот на оваа војна долногоричени беа мобилизирани во албанската војска што услови некои од нив да се најдат и на фронтите во Грчко – италијанската војна (1940/41). По капитулацијата на Италија (8 септември 1943) и нешто пред тоа, Долна Горица беше слободна територија на НОАД на Албанија и НОАВ на Македонија. Во февруари 1943 година во селото беше формиран првиот НОК, а во периодот октомври – ноември, и некои општествено – политички организации (веројатно на КПМ и СКОЈ). Во текот на оваа војна, активно учество во единиците на НОАВ зедаа 4 долногоричени.

Зрновско (Zaroshke)

Етник: *зрновчанец, зрновчанка, зрновчанче, зрновчани.*

Придавка: *зрновчански.*

Географска положба и граници. На крајниот југозападен брег на Големото Преспанско Езеро, во северното подножје на Иван Планина и Сува Гора, расположено во плодната крајезерска рамница, во изобилство на диви и питоми растенија, на надморска височина од околу 865 м, се наоѓа селото Зрновско кое приближно лежи на 40-от степен и 46-та минута северна географска ширина и на 20-от степен и 54-та минута источна географска должина.

Зрновско е дислоцирано село. За негова претходна локација се споменува месноста Ралник или Старо Село, на околу 2 км источно од денешната (покрај брегот на Езерото). Според преданијата дислокацијата на селото настанала во текот на 18 век, а како причина за тоа се наведува вчестеното поплавување од надојдениците води на Езерото. Освен црквата “Св. Никола”, на старата локација нема други забележливи остатоци.

Зрновско граничи: од север со Леска, Пустец и водите на Езерото, од исток со Церје и територијата на Република Грција (во тој склоп со селото Орово), од југ и запад се протегаат високите каменити сртови на Сува Гора и Иван Планина, а преку нив се атарите на селата Голобрда и Свезда.

Атарот на Зрновско се простира на околу 800 хектари (околу 8 км²) и зафаќа рамничарско, песокливо, плодно и ридско – планинско безводно карстно земјиште, местимично обраснато со листокапна и друга шума (даб, јасен, дрен, габер, бука, зеленика, смрека и др.).

Во атарот на Зрновско има неколку мали извори со променлива водоиздашност во месноста Ваковче тн. “Ваковски извори”. Од југоисточната страна на селото се протега суводолица, која речиси никогаш нема вода. Сите потреби од вода (за пиење, одржување на хигиената, напојување на стоката и наводнување на

обработливите површини) се обезбедуваат од Езерото и бунарите кои ги има во секое домаќинство.

Во атарот на Зрновско сите топоними имаат словенско потекло. Како најпознати се наведуваат: Алио Дол, Арангел (најверојатно пештерска црква), Блато, Бачилото, Белите Камене, Ваковчето, Вртелка, Грмадите, Гумното, Габро, Гуменца, Дупките, Дамас, Зрновско, Заткопадина, Зарезана Стена, Иван Мал, Иван Голем, Крајнојца, Крстенко, Кладенецо, Калгагуните, Калугер, Корито, Лучки, Малкунките, Осо, Писан Камен, Ралник, Ридо Голем, Старо Село, Старгулиг, Трпунивиште, Тодорица, Трапеник, Кафчето, Кафа, Црвена Горица и други.

Зрновчани за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Север” или “Деник” (северен и североисточен), “Билиштанец” (источен и југоисточен), “Југо” (јужен и југозападен) и “Запад” или “Сгорен” (западен и северозападен). Јужните и западните ветрови ги сметаат за дождоносни и потопли, а северните и источните за суви и студени.

Историјски развој на селото. Зрновско е старо (повеќе вековно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во различна форма на името (Зрновска, Зрновско, Зрновско и Зарошке), селото се споменува во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 1568/69 година во турските пописни документи за казата Биглишта, во 1900 година во делата на Васил К’нчов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1917/18 година кај Борове Милоевиќ, а потоа кај Влогимјеж Пјанка, Стерјо Спасе, Драгољуб Будимовски, Тошо Поповски, Стојан Ристески и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека топонимот е изведен со помош на суфиксот “-вско” од апелативот “зрно”, кој може да значи и жито. Зрновчани немаат други сознанија ниту легенди за името на нивното село. Нивните кажувања се идентични со пишувањето на Пјанка, само со таа разлика што значењето на зборот “зрновско” категорично го изедначуваат со ситната песок, која во атарот на селото ја има во изобилство (на околу 4 км долга обала). Село со име Зрново има кај Неврокоп (Р. Бугарија), а Зрновци кај Кочани. Денес Зрновско носи ново официјално албанско име Zaroshke (Зарошке), кое преведено на македонски јазик има истоветно значење како и Зрновско.

Зрновско е село од собран тип со 70 куќи, градени од камен и печена тула, на некои од постарите куќи темелите им се со камен, а нагоре се градени со плитар, на приземје и кат, покриени со ќерамида. Сите куќи се со добар надворешен изглед, внатре релативно добро опремени и вкусно уредени со мебел, килими, завеси, теписи, бела техника, телевизори, касетофони и друго. По својата големина и убавина денес се издвојува куќата на Трајан Трповски. Околу куќите постојат оградени дворни места со ниски или повисоки огради (авлии) од камен, печена тула, плитар, тараби или плет, во кои се сместени потребните стопански и други објекти (плевни, штали, магацини, фурни, бунари, летни кујни, гумна, тремови и др.), а постојат и мали парцели со овошни стебла (сливи, круши, ореви, јаболка и др.).

Според групираниоста на куќите и фамилиите, селото се дели на три поголеми маала: Горна Маала (јужниот), Долна Маала (северозападниот) и Крстиноа Маала (источниот) дел на селото.

Влезно – излезните патишта кон селото водат од северозападната (од правецот на Пустец) и југозападната страна (од правецот на Церје и албанско – грчката граница).

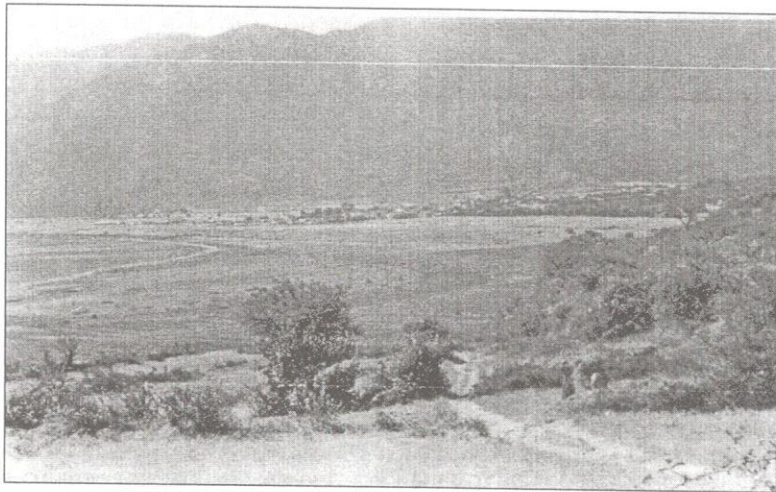
Со своја прва училишна зграда селото се здобило во годините меѓу двете светски војни (се спомнува 1922/23), а нова е изградена во 1975, со електрична енергија во 1968, со водовод и систем за наводнување во 1975, со детска градинка во 1973, а со телевизиски прием околу 1980 година. Здравствена заштита зрновчани добиваат во Пустец. Денес во селото работат три продавници на стока за широка потрошувачка.

Во атарот на Зрновско постојат следниве верски објекти: *Црквата “Св. Петар”*, на околу 0,3 км југоисточно од селото, подигната на височинка од десната страна на патот за Церје и албанско – грчката граница. Велат дека потекнува од годините на турскиот период, а обновена е околу 1930 година. Во 1967 година беше претворена во воен магацин. Во 1996 година со помош на македонската православна црква истата е целосно реновирана. Во нејзиниот круг се селските гробишта. *Црквата “Св. Никола”*, во месноста Ралник или Старо Село, се претпоставува дека потекнува од времето на 17 или 18 век.

Покрај наведените цркви, на повеќе локалитети во атарот на Зрновско постојат ваковчиња, меѓу кои: “Елин Костадин” и “Св. Вангелија” кои се сметаат за постари, а другите (“Св. Недела”, “Св. Марена”, “Св. Андонија” и “Св. Петка”) се изградени во поново време. Ваковчето “Св. Петка” кое во 1967 година било

разурнато, во 1991 година на неговите стари темели е обновено од мештаните Петре и Цветко Аргировски.

За своја општа селска слава зрновчани го имаат Петровден (12 јули).

Панорама на с. Зрновско
(фотографија Владо Јовановски, 1995 г.)

Демографски развој. Во текот на своето постоење Зрновско го бележи следниов демографски развој: во 1568/69 година селото имало 9 семејства (Опширен пописен дефтер за казите Горича, Биглишта и Хрупишта); во 1900 година 250 жители (В. К'нчов); во 1912 година 10 куќи и 104 жители (Г. Трајчев); во 1917/18 година 15 куќи (Б. Милоевиќ); во 1924 година 100 жители (К. Мундушев); во 1932 година 156 жители (С. Спасе); во 1940 година 14 куќи (В. Пјанка); во 1948 година околу 250 жители (Т. Поповски); во 1991 година 77 куќи и 334 жители (С. Ристески) и во 1998 година 93 куќи и 370 жители.

Зрновчани се потомци на следниве фамилии: Андоновци (доселени од Шулин), Аргировци, Бојчевци (доселени од Шулин), Волкановци (доселени од Шулин), Димовци (доселени од Церје), Крстиновци, Коруновци, Ридовци (доселени од Церје во 1980 годи-

на), Секуловци, Сотировци, Спиоровци (доселени од Церје во 1980 година), Танасовци, Тодоровци и Трповци.

Зрновско во повеќе наврати било зафатено со процес на миграција, така што денес зрновчани живеат на повеќе места (во Корча од фамилиите Андоновци и Аргировци, во Елбасан од фамилијата Танасовци, во Подградец од фамилијата Тодоровци, во Прењас од фамилијата Танасовци, во Валона од фамилијата Тодоровци, во Либражд од фамилиите Секуловци и Бојчевци). Во 1946 година повеќе фамилии (Танасовци, Димовци, Секуловци, Аргировци) се иселија во Војводина и Србија (Јабука, Пландиште, Качарево, Вршац, Панчево, Смедерево и други места).

До годините на Втората светска војна во Зрновско немало ниту еден жител со завршено средно или со повисок степен на образование. По ослободувањето на земјата од фашизмот преку десеттина зрновчани се здобиле со вишо или високо образование. Зрновчани со основно образование почнале во годините пред Илинденското востание, но поради востанието и војните што потоа уследиле, тоа се одвивало со подолги прекини и на туѓи јазици (бугарски, грчки и албански). За првпат во историјата на селото, настава на својот мајчин (македонски) јазик почнала да се изведува дури во декември 1944 година со учителот Борис Малески од селото Пустец. Од ова село потекнува поетот Спасе Тодоровски.

Економски развој. Основни занимања преку кои зрновчани ја обезбедуваат својата егзистенција се поделството, сточарството и риболовот. Во рамките на поделството најмногу се произведува жито (пченица, 'рж, јачмен, пченка, овес, уров, просо и др.), градинарски култури (пипер, патлиџан, лук, кромид, праз, зелка, грав, компир и др.) и лозарство. Во рамките на сточарството се одгледуваат говеда, коњи, магариња, мазги, овци, кози, свињи и друго. Доста се одело на печалба и тоа до годините на Втората светска војна во прекуокеанските земји, а денес се печали во Република Грција и Република Македонија.

Историско минајќо. До 1912 година Зрновско беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик под кој остана сè до 1944 година, кога земјата беше вратена на селаните. Како последни бегови во селото се спомнуваат: Селим – бег, Алим – бег и

Казим – бег. Во подготовките и текот на Илинденското востание селото земало активно учество. Како комити – илинденци се спомнуваат: Вангел Тодоровски (1885-1902) кој се самоубил во една борба со Турците во селото Волкодери (Ресенско) за да не падне жив во рацете на непријателот и Кристо Трајче Аргировски (1887).

Во Балканските војни (1912/13) падна под грчко владение со сите последици на грчката денационализаторска политика спрема македонското национално малцинство (грчка власт, грчка војска и полиција, грчки јазик и писмо, грчки училишта и учители, грчка богословија и др.).

Во Првата светска војна се најде во зафатот на македонскиот фронт, при што низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, грчки, српски). Во оваа војна зрновчани беа мобилизирани во грчката војска, а цивилното население беше ангажирано во превоз на воена опрема и изградба на фортификациски објекти и патишта. Во тоа време започна изградбата на патот преку месноста Ралник во правец на Малото Преспанско Езеро, но неговата изградба подоцна беше прекината.

По завршувањето на оваа војна, селото повторно се најде под грчко владение што услови неколкумина зрновчани да се најдат и на боиштата во Грчко – турската војна во Мала Азија (1919 – 1922).

Во 1923 година, по пат на договорна размена на територии помеѓу Грција и Албанија, селото влезе во состав на Албанија со сите последици на тогашната албанска политика спрема македонското национално малцинство во Албанија (албанска власт, албанска војска и полиција, албански јазик и писмо, албански училишта и учители, албанска националност и презимиња и др.).

Во почетокот на Втората светска војна, со анексијата на Албанија од страна на Италија (1939), селото падна под окупација на фашистичка Италија што услови во Грчко – италијанската војна (1940/41) да се најде во зафатот на борбените дејствија.

По капитулацијата на Италија (8 септември 1943) и нешто пред тоа, Зрновско беше слободна територија на НОАД на Албанија, а по согласност на КПА, и на НОАВ на Македонија. Во јануари 1943 година борците на партизанскиот одред “Даме Груев” го формираа првиот НОК во селото. Во тоа време, во единиците на НОБ на Македонија се приклучија двајца, а на Албанија тројца борци од селото. На 15 август 1949 година низ Зрновско поминаа последните колони бегалци од селата на Долна Преспа под Грција.

Леска (Lajthiza)

Етник: *лескарец, лескарка, лескарче, лескарци.*

Придавка: *лескарски.*

Географска положба и граници. На околу 20 км јужно од албанско – македонската граница, на западната страна од Големото Преспанско Езеро, лево од патот Битола – Корча, во подножјето на разграноците на Сува Гора: Напламен, Муризи, Плетвар и Локвиците, како мала оаза среди благонаведната широка, посна и гола рамница, во изобилство на диви и питоми растенија, на надморска височина од преку 900 м, се наоѓа селото Леска кое приближно лежи на 40-от степен и 46-та минута северна географска ширина и на 20-от степен и 54-та минута источна географска должина.

Леска е дислоцирано село. За негова претходна локација се споменува месноста Горна Леска, околу 0,3 км југозападно од денешната. Оваа локација била напуштена во 1870 година, непосредно по изградбата на патот Битола – Корча, поради вчестените напади и грабежи од арнаутските араамиски дружини. Тогаш, лескарци се разбегале (раселиле) во повеќе поблиски и подалечни места (Битола, Корча, Елбасан, Свезда и Горно и Долно Котори – Леринско. По извесно време, поради неприфатеност или неприлагодливост во новата средина, две семејства (Трајковци и Стојановци) од леринските села Горно и Долно Котори се вратиле во родниот крај и се населиле во месноста Зад Корија (нешто јужно од денешната локација на селото), но поради оддалеченост на водата (се мисли на Горна Чешма), повторно се дислоцирале и настаниле на денешната локација, на која селото почнало да го доживува својот нов подем. Подоцна во него се населиле неколку фамилии од Шулин и Пустец.

Леска граничи: од север и исток со Пустец, од исток и југ со Зрновско, на запад се возвишуваат раздробените висови на Сува Гора, а преку нив е атарот на селото Корито (Подгорија).

Атарот на Леска се простира на површина од околу 800 хектари (околу 8 км²) и зафаќа рамничарско обработливо, црвени-

каво, каменито и недоволно плодно земјиште и ридско – планински терен обраснат со ретка, ниска, разновидна шума (даб, габер, дрен, леска, јасен, смрека, а во повисокиот дел и бука).

Во поширокиот атар на селото нема извори, додека во селото постојат четири чешми од кои лескарци ги задоволуваат сите свои потреби од вода (за пиење, одржување на хигиената и напојување на стоката). До 1996/97 година дел од обработливите површини на селото се наводнуваа од системот (по пат на пумпи) од Езерото, но со големите граѓански немири во Албанија (1996), уредите за оваа намена беа наполно уништени.

Со мали исклучоци, сите топоними во атарот на Леска имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Ваковското Нивје, Гропата, Горна Леска, Горна Чезма, Горниците, Голиње, Дунојца, Дардаза (Круша), Зли Дол, Зад Корија, Иван, Кројбек, Коријата, Ладиње, Лозница, Леска, Лизгалата, Љаска, Над Камен, Палје, Плочи, Пепелајца, Плетваро, Садо Калдрма, Суљмајнца, Трпојца, Турските Гробишта, Кафа, Филаќето, Цавото Кладенче, Шумнајцаи други.

Лескарци за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Север” (северен и северозападен), “Деник” (источен и североисточен), “Југ” (јужен) и “Сгорен” (западен). Јужните и западните ветрови ги сметаат за дождоносни и потопли, а северните и источните за суви и студени.

Историјски развој на селото. Леска е старо (повеќе-вековно) христијанско село во кое, со исклучок на еден период кога имало неколку фамилии Турци, секогаш живееле православни Македонци. Во две различни, но по своето значење истоветни форми на името (Леска и Лајтиза), селото се среќава во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 1568/69 година во турските пописни документи за казата Биглишта, во 1900 година во делата на Васил Кичов, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1917/18 година кај Боривое Милоевик, а потоа кај Макс Фасмер, Влогимјеж Пјанка, Стерјо Спасе, Драгољуб Будимовски, Тошо Поповски, Стојан Ристески и други.

Во врска со името на ова село Влогимјеж Пјанка пишува дека е примарно, топографско, рамно на апелативот “леска” (се мисли на постојното жбуносто растение). Идентични на ова пишување се и преданијата на лескарци. Тие сметаат дека нивното село името го добило по лесковата шума која во атарот на селото ја

има во изобилство. Денес, селото носи ново официјално (албанско) име Lajthiza (Лајтиза) кое преведено на македонски јазик значи лешник. Села со име Лескоец има во Преспанско, Охридско и Леринско, град Лесковац во Србија, Лесково Гевгелиско и Лешко – Горноцумајско (Република Бугарија).

Леска е село од собран тип со 55 куќи, градени од камен, плитар или печени тули, на приземје и кат, покриени со ќерамиди. Околу куќите има широки дворни места претежно оградени со плет или тараби, во кои се наоѓаат потребните стопански и други објекти (штали, плевни, магацини, тремови, фурни, гумна, бунари и др.). Во повеќето од двориштата постојат и парцели со овошни дрвја (орев, сливи, круши, јаболка, лозници и др.). Нема куќи кои по својата големина и убавина можат да се издвојат. Сите се цврсто градени, внатре релативно добро опремени, вкусно уредени и чисти.

Според групираноста на куќите и фамилиите, селото се дели на две основни маала: Горна Маала (југозападниот, повисокиот) и Долна Маала (североисточниот, понискиот дел на селото).

Согласно на својата местоположба, селото располага со повеќе влезно – излезни патишта. На запад кон патот Битола – Корча, на североисток кон Пустец, на југоисток кон Зрновско и на југ кон превојот и селото Свезда. Некои од овие патишта ги сочинуваат основните селски макадамски улици кои се со нормална широчина.

Со своја прва училишна зграда селото се здобило дури во 1956, со нова во 1980, со електрична енергија во 1968, со водовод и систем за наводнување во 1972, со детска градинка во 1973, а со телевизиски прием околу 1980 година. Потребите од здравствена заштита лескарци ги задоволуваат во селото Пустец. Денес во Леска работат две продавници на стока за широка потрошувачка.

Во атарот на селото Леска како локалитети од археолошко значење се посочуваат: **Кафа**, на која постојат остатоци од средновековна крепост. **Турски Гробишта**, некропола на муслимански гробишта, веројатно од времето кога во селото живееле неколку фамилии Турци.

Во атарот на Леска постојат следниве верски објекти: *Црквата “Св. Василија”*, се наоѓа во месноста Стара Леска, сместена на височинка во стара густа дабова корија, во која еден голем даб е ставен под заштита на државата како природна реткост. Нема пишан податок ниту друго сознание за времето кога е изградена црквата. Во 1967 година истата беше разурната, во 1998 обнове-

на, а во 1999 осветена. Во нејзиниот круг се селските гробишта. Во месноста Лекота Вода, десно од патот што води кон црквата, во 1993 година мештанинот Коста Мазенковски подигнал мала капела. Таква капела постои и во месноста Филаќето (караулата) подигната од мештанинот Ѓорѓија Пандовски на местото од некогашната црква “Св. Никола”.

Лескарци за свои општи селски слави ги имаат: Св. Василија (14 јануари), Св. Петка - летна (8 август) и Св. Петка – зимна (27 октомври).

Панорама на с. Леска (фотографија Владо Јовановски, 1995 г.)

Демографски развој. Во текот на своето постоење Леска го бележи следниов демографски развој: во 1568/69 година селото имало 27 семејства од кои 25 христијански и 2 муслимански (Опширен пописен дефтер за казите Горица, Биглишта и Хрупишта); во 1900 година 70 жители христијани (В. К’нчов); во 1912 година 6 куќи и 64 жители (Г. Трајчев); во 1917/18 година 8 христијански куќи (Б. Милоевиќ); во 1923 година 103 жители (К. Мундушев); во 1932 година 95 жители (С. Спасе); во 1991 година 52 куќи и 208 жители (С. Ристески) и во 1998 година 55 куќи и околу 300 жители. При паѓањето на Леска под Албанија, 8 семејства од

селото се преселиле во с. Роби (Леринско), таму познати како лескарци.

Лескарци се потомци на следниве пошироки фамилии: Казлеровци, Мазенковци, Настовци, Пандовци, Поповци, Ристовци, Стојановци, Трајковци и Џаферовци.

Со основно образование во селото се почнало уште во годините пред Илинденското востание, кое поради настаните што уследиле (востанијата, војните и делбите), тоа се одвивало со подолги прекини и на туѓи јазици (бугарски, грчки, албански). Со настава на свој мајчин (македонски) јазик, за првпат во својата историја селото почнало во декември 1944 година во соседното село Пустец. Од ова село потекнува поетот Спасе Мазенковски.

Сé до годините на Втората светска војна селото немало ниту еден жител со завршено средно или повисок степен на образование. По ослободувањето на земјата од фашизмот, со вишо или високо образование се стекнале преку десеттина лескарци.

Економски развој. Лескарци својата егзистенција секогаш ја обезбедувале преку поделството и сточарството. Во рамките на поделството најмногу се произведува жито (пченица, ‘рж, јачмен, пченка, овес, уров и др.), а од градинарските култури (шипер, патлиџан, праз, кромид, лук, грав, компири и др.). Во значителна мера е развиено лозарството, а во времето на колективните се садело и тутун. Во рамките на сточарството најмногу се одгледуваат: волови, коњи, магариња, мазги, овци, кози, свињи и друго. Во годините пред Втората светска војна најмногу се одело на печалба во прекуокеанските земји, а денес во Република Македонија и Република Грција.

Историјско минајќо. До 1912 година Леска беше под турско владение, во тој склоп дервенџиско село и беговски чифлик, под кој остана сé до 1928 година, кога имотот го откупија селаните од беговите за 250 наполеони злато. Како последни бегови се спомнуваат Али – бег и Селим – бег (двата од селото Полени – Албанија). Во текот на турското владеење селото беше често напаѓано и ограбувано од арнаутските араамиски дружини, поради што во 1870 година наполно се раселило во други села и градови. Во подготовките и текот на Илинденското востание, преку некол-

кумина свои мештани земало активно учество. Како поистакнат комита се спомнува Христо Козлари.

Во Балканските војни (1912/13) падна под грчко владение со сите последици на грчката денационализаторска и асимилаторска политика спрема македонското национално малцинство (грчка власт, грчка војска и полиција, грчки јазик и писмо, грчки училишта и учители, грчка богослужба и др.).

Во Првата светска војна се најде во зафатот на македонскиот фронт. Тогаш низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, италијански, грчки, српски). Во текот на оваа војна лескарци беа мобилизирани во грчката војска, а цивилното население ангажирано во превоз на воена опрема и изградба на фортификациски објекти и патишта.

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под грчко владение, што услови неколкумина лескарци да се најдат и на боиштата во Грчко – турската војна (1919 – 1922). Во 1923 година, по пат на договорна размена на територии помеѓу Грција и Албанија, селото влезе во состав на Албанија со сите последици на тогашната албанска политика спрема македонското национално малцинство (албанска власт, албанска војска и полиција, албански јазик и писмо, албански училишта и учители, албанска националност и презимиња и др.).

Во Втората светска војна, со анексијата на Албанија од страна на Италија (1939), падна под окупација на фашистичка Италија. Во текот на оваа војна лескарци беа мобилизирани во албанската војска, а селото беше зафатено со борбените дејствија во Грчко – италијанската војна (1940/41). По капитулацијата на Италија (8 септември 1943 година), а и нешто пред тоа, Леска беше слободна територија на НОАД на Албанија, а по одобрение на КПА, и на НОАВ на Македонија. Во јануари 1943 година во селото престојуваше партизанскиот одред “Даме Груев”. Тогаш во селото беше формиран и првиот НОК. Во втората половина на ноември истата година, на својот борбен пат за Дебарца, низ селото поминаа и борците на Баталјонот “Стив Наумов”, а во април 1944 година, и на Првата македонско – косовска бригада. Во текот на оваа војна во единиците на НОАВМ се приклучија три, а на Албанија еден борец од селото.

Пустец (Likenas)

Етник: *џусџиенец (џувчанец), џусџиенка (џувчанка), џусџиенче (џувчанче), џусџиенци (џувчани).*

Придавка: *џусџиенски (џувчански).*

Географска положба и граници. На крајниот југозападен дел на Големото Преспанско Езеро, односно на неговиот условно наречен Зрновски Залив, од левата страна на патот Битола – Корча, во јужното подножје на ридот Гапче, на надморска височина од околу 868 м, се наоѓа најголемото село во пределот на Мала Преспа – Пустец, кое приближно лежи на 40-от степен и 47-та минута северна географска ширина и на 20-от степен и 55-та минута источна географска должина.

За Пустец се кажува дека е дислоцирано село. За негова претходна локација се споменува месноста Старо Село, на околу 1 км североисточно од сегашната локација на селото. На ова место сè уште постојат видливи остатоци од темелите на куќите и еден ѕид од црквата “Св. Атанас”.

Според преданијата на пувчани дислокацијата на селото се случила околу средината на 18 век, кога селото било поплавено од надојдените води на Езерото. Покрај ова, уште се споменува дека тука некогаш немало езеро и дека во прекрасната речна долина постоеле повеќе села кои подоцна биле потопени.

Пустец граничи: од север со Шулин, од исток со водите на Езерото, од југ со Зрновско и Леска, на запад се протегаат сртовите на Сува Гора и Галичица, а преку нив е атарот на селото Корито.

Атарот на Пустец се простира на површина од околу 1000 хектари (околу 10 км²) и зафаќа релативно рамничарско обработливо и ридско – планинско карстно ретко пошумено земјиште, местимично обраснато со изразито ретка листокапна и иглолисна шума (даб, дрен, леска, габер, смрека, а во повисоките делови на Сува Гора и Галичица и бука). Обработливиот дел се простира јужно и југозападно од селото и се состои од црвеникаво, каменисто, песочливо и недоволно плодно земјиште.

Во атарот на Пустец постојат два извора: “Баша” и “Сопо” чии води се зафатени за потребите на водоводот и чешмата во селото. Нема водотеци. Сите потреби од вода (за пиење, перење, напојување на стоката, наводнување и др.) се обезбедуваат од Езерото и единствената чешма во селото.

Сите топоними во атарот на Пустец имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Арапица, Апстара, Брекина, Божурките, Башите, Бабите, Варниците, Гапче, Габро, Голина, Гробишник, Грашишта, Гола Чука, Гуалник, Граци, Горица, Доличките, Долчето, Долиmano, Дебелес, Долно Радостински, Дрен, Драгва Нива, Дрмељ, Ѓуптино, Змија, Иљојте, Јамите, Јамје, Јарината, Кулаузо, Коријата, Косто Дол, Кољојца, Кравите, Кољина, Ливадата, Л’ка, Мали Манастир, Мали Магур, Магур, Мечката, Мал Град, На Поле, Над Камен, Новото, На Кол, Пустец, Прливец, Плошта, Патеш, Рачара, Сопот, Секоите, Стари Кладенец, С’ржејнца, Скапецот, Сината Нива, Сува Гора, Смокоите, Точкојца, Улјајнца, Цероите, Чежмите, Шантајца и други.

Пувчани за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Северо” (северен и североисточен), “Бабјар” или “Деник” (источен), “Југо” (јужен и југоисточен) и “Сгорен” (западен и северозападен). Јужните и западните ветрови ги сметаат за дождоносни, а северните за суви и студени. Во однос на зреењето на посевите пувчани велат: “летото го носи северот, а зимата – југот”.

Историјски развој на селото. Пустец е старо (повеќековно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Пувчани велат дека нивното село постои уште од времето на царот Самуил. Меѓутоа, во различна форма на името (Пустеци, Пустела, Шам Пељи, Ликенас и Пустец) селото се споменува во повеќе извори од различни периоди. Најрано во Слечевскиот кодик во 16 и 17 век (Селишчев), во 1568/69 година во турските пописни документи како царски хас во нахијата Биглишта, во 1865 година во патописот и картата на Јохан Хан, во 1900 година во делата на Васил К’нчов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1917/18 година кај Боривое Милоевиќ, а потоа кај Јордан Иванов, Макс Фасмер, Драгољуб Будимовски, Тошо Поповски, Влогимјез Пјанка, Спасе Стерјо, Стојан Ристески и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјез Пјанка пишува дека е произведено со суфиксот “-ец” со структурална функција од

придавката “пуст”. Преданијата на денешните пувчани се идентични со пишувањето на Пјанка, само со таа разлика што некои сметаат дека името потекнува од времето кога нивното село го потопиле водите на Езерото и кога луѓето останале без ништо (потполно опустеле), а други го поврзуваат со пасивноста на крајот и селото (нема ништо, сè е пусто).

Името на ова село подоцна е менувано од страна на албанските власти. Така на пример, во 1936 година селото било преименувано во Шан Пељи со значење “Св. Павле”, а од 1980 година носи ново официјално албанско име Likenas (Ликенас), со значење Езерско.

Пустец е село од собран, речиси, збиен тип со околу 280 куќи, сидани од камен и печена тула, постарите од плитар, претежно градени на приземје, поретко на кат, покриени со ќерамиди, фасадите во различни бои. Во селото доминираат училишната и болничката зграда. Околу куќите постојат помали или поголеми различно оградени дворни места. Некои со ниски, а други со високи огради (авлии) од камен, плитар или плет, во кои се наоѓаат потребните стопанаски и други објекти (штали, плевни, гумна, тремови, фурни, магацини, летни куќни и др.). Во некои има питоми дрвја (сливи, цреси, јаболка, круши, лозници). Куќите внатре се добро и вкусно опремени со мебел, теписи, завеси, бела техника, телевизори, касетофони и слично, и доста се чисти.

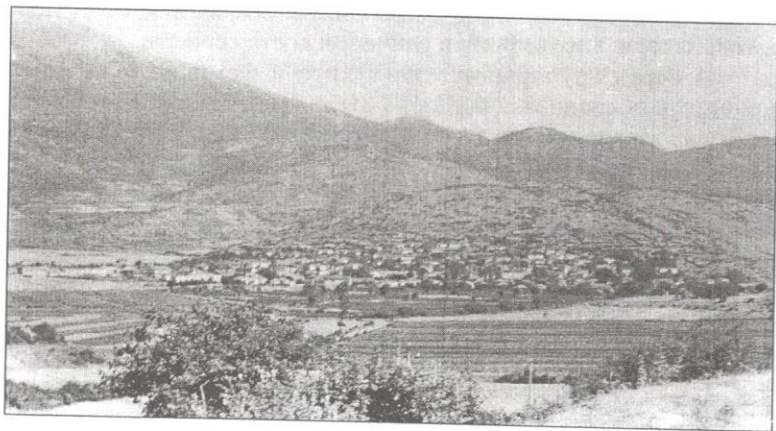
Според групираноста на куќите и фамилиите, селото се дели на три основни маала: Горна Маала (во северниот, повисокиот), Долна Маала (во јужниот, понискиот) и Средна Маала (во средишниот дел на селото).

Пустец е административен, културен, образовен и здравствен општински центар кој ги опфаќа сите села во областа на Мала Преспа. Влезно – излезните патишта се од јужната страна (еден од правецот на селото Леска и со излез на патот Битола – Корча, а другиот во правец на селото Зрновско и албанско – грчката граница. Покрај нив селото го вкрстосуваат повеќе други потесни или пошироки, рамни или стрмни, калливи или каменити улици.

Со амбуланта селото се здобило во 1947, со болница во 1979, со електрична енергија во 1968, со водовод во 1978, со систем за наводнување во 1975, а со телевизиски прием околу 1980 година. Водоводот и системот за наводнување се онеспособени со политичко – безбедносните настани во Албанија (1996).

Во атарот на селото Пустец како локалитети од археолошко значење се посочуваат месностите: **Мал Град** (остров во Преспанското Езеро), на 2 км источно од Пустец. При копањето дупки за садење овошни дрвца, најдени се бакарни белегии, ќердани, разни садови и гробови во кои имало скелети од луѓе со поголеми димензии (околу 2 м.). На североисточната страна на островот постојат остатоци од градба, за која постои предание дека била на три ката и дека тука се одмарал царот Самуил. **Накол**, на околу 1 км североисточно од Пустец, најверојатно средновековна населба (Старо Пустец) со остатоци од црква, за која се вели дека му била посветена на Св. Никола.

Во атарот на Пустец постојат следниве верски објекти: Црквата „Св. Арангел“, се наоѓа во Долна Маала. Годината на нејзината изградба не е позната, но се смета дека е стара. Во периодот помеѓу 1967 и 1991 година била претворена во културен дом. Нејзината работа е обновена во 1991 година. Црквата „Св. Сџас“, покрај брегот на Езерото, во 1967 година била разурната. Нејзината старост не е позната. Во 1991 година на нејзиното место е подигната црквичка со мали димензии во која се наоѓаат неколку икончиња. Селските гробишта се во месноста Горица, на околу 0,3 км источно од селото.

Панорама на с. Пустец (фотографија Владо Јовановски, 1995 г.)

Пувчани за своја општа селска слава го имаат Ѓурѓовден (6 мај), а за фамилијарни: Арангел, Атанасовден (Св. Атанас), Св. Никола – летен и зимен и други.

Демографски развој: Во текот на своето постоење Пустец го бележи следниов демографски развој: во 1568/69 година селото имало 77 семејства (Опширен пописен дефтер за казите Горица, Биглишта и Хрупишта); во 1865 година 15 христијански куќи (Ј. Хан); во 1900 година 410 жители (В. К'нчов); во 1912 година 60 куќи и 478 жители (Г. Трајчев); во 1917/18 година 80 куќи (Б. Милоевиќ); во 1923 година 463 жители (К. Мундушев); во 1932 година 582 жители (С. Спасе); во 1940 година околу 80 куќи (В. Пјанка); во 1948 година околу 1000 жители (Т. Поповски); во 1991 година 287 куќи и 1021 жител (С. Ристески) и во 1998 година околу 280 куќи и 1200 жители.

Денешниве пувчани се потомци на следниве постари фамилии: Аговци, Бачиновци (Бачиното), Бојковци, Велјамовци, Вагиовци (Ѓорѓиовци), Вангеловци, Волкановци, Главчевци (доселени од с. Церје во 1976 година), Дамовци, Дуровци, Ѓавовци, Журковци, Срлевци, Јоновци, Колевци, Кољаковци, Малевци (доселени од с. Глобочани), Митревци, Мренкаровци, Наумовци, Ничовци, Пашкаловци, Поповци, Постоличините, Сотировци (доселени од с. Церје), Ставревци, Трајковци (доселени од с. Церје), Тенковци, Таневци, Трајановци, Цазовци, Џељовци и Ушкаровци.

Пувчани за првпат во своето постоење, со основно образование почнале во 1908 година со учителот Александар Кузманов од с. Ташмаруниште (Струшко) кое подоцна, заради војните што уследиле, се одвивало со долги прекини и на туѓи јазици (грчки и албански).

Сé до годините на Втората светска војна селото немало ниту еден жител со завршено средно образование. По ослободувањето на земјата од фашизмот со вишо или високо образование се стекнале повеќе од дваесеттина жители. Во 1920 година било отворено училиште на грчки, а во 1933 година на албански јазик. За првпат во текот на своето постоење, на својот мајчин (македонски) јазик пувчани почнале да учат дури во декември 1944 година со учителот Кире Стерјовски од Битола. Во 1950 година во Пустец е отворена осмолетка, а во 1983 и средно училиште со две насоки: земјоделска и зоотехничка. Во 1973 година во склоп на училиштето се отворени детска градинка и детски јасли. Од ова село потекнуваат поетите Сотир Митревски и Цветко Малевски.

Економски развој. Основни занимања од кои пувчани секогаш ја обезбедувале својата егзистенција се поледелството, сточарството, риболовот и занаетчиството. Во рамките на поледелството најмногу се произведува жито (пченица, 'рж, јачмен и пченка), градинарски култури (пипер, патлиџан, праз, лук, кромид, грав и др.). Доста е развиено лозарството, а во периодот на колективите се садело и тутун. Во рамките на сточарството се одгледуваат овци, кози, волови, крави, коњи, мазги, магарина, свињи и друго. Има поединци кои се занимаваат со занаети (кондурации, самарции, дрводелци и сидари). Во одредени периоди некои се занимавале со производство на вар и кумур. До годините пред Втората светска војна на печалба се одело во прекуокеанските земји, а денес во Република Македонија и во Република Грција.

Истйориско минајќо. До 1912 година Пустец беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик кој се задржал сè до годините на Втората светска војна. Меѓу последните пувчански бегови се споменува Селим – бег, кој воедно бил бег на селата Леска и Зрновско. Во подготовките и текот на Илинденското востание селото земало активно учество со востаничка чета од 28 комити, на повисоко ниво предводена од војводата Јоше (подмочанец). Од мештаните како поистакнати комити – илинденци сè уште се спомнуваат: Ристо Постоличин (1878), Спирос В. Малески (1880), Спирос П. Аговски (1886), Насто Т. Јоновски (1854) и Ристо Н. Јоновски (1882).

Во текот на Балканските војни селото падна под грчко владение со сите последици на грчката денационализаторска политика спрема македонското национално малцинство (грчка власт, грчка војска и полиција, грчки јазик и писмо, грчки учители и училишта, грчка црква и попови и др.).

Во Првата светска војна се најде во зафатот на македонскиот фронт, при што низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, грчки, српски). Во оваа војна пувчани беа мобилизирани во грчката војска, а цивилното население ангажирано во изградба на фортификациски објекти и патишта (се проширувал патот Битола – Корча), а за воените потреби биле пробивани (споредни) патишта. Оваа војна пувчани ја паметат и по владеењето на некоја тешка заразна болест. Во 1916 година, кога била формирана Корчанската Република, границата помеѓу неа и Македонија била поставена на Кафа (вододелницата со планината Галичица).

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под грчко владение со што веднаш биле почувствувани последиците од Грчко – турската војна (1919-1922) во која неколкумина жители се најдоа на боиштата во Мала Азија.

Во 1923 година, по пат на договорна размена на територии помеѓу Грција и Албанија, селото влезе под албанско владение со сите последици на тогашната албанска политика спрема македонското национално малцинство (албанска власт, албанска војска и полиција, албански јазик и писмо, албански училишта и учители и др.).

Во почетокот на Втората светска војна со анексијата на Албанија од страна на Италија (април 1939) селото падна под окупација на фашистичка Италија што услови да се најде во зафатот на борбените дејствија на Грчко – италијанската војна (1940/41 година). Во оваа војна во селото беше стационирана италијанска војска. Во ова време селото Пустец беше пристаниште на бродот – влекач со чија помош од селото Долно Дупени преку езерото се транспортираше енормно експлоатираната дрвна (борова и чамова) граѓа од планината Баба. По капитулацијата на Италија (8 септември 1943) и нешто пред тоа, Пустец беше слободна територија на НОАД на Албанија, а со дозвола на КПА, и на НОАВ на Македонија. Во февруари 1943 година во селото беше формиран првиот НОК, а при крајот на септември во Пустец престојуваша и членовите на Обласниот комитет на КПМ, во октомври – ноември беа формиран и некои општествено – политички организации (најверојатно на КПМ и СКОЈ). Во тоа време, на својот пат за Дебарца, низ Пустец поминаа и борците на баталјонот “Стив Наумов”, а во декември престојуваша и членовите на Бирото на Вториот обласен комитет на КПМ. Во оваа војна 14 пувчани се приклучија и се бореа во редовите на партизанските одреди на Албанија (9) и на Македонија (5 борци) од кои двајца ги положија своите животи.²⁶⁷

²⁶⁷ Загинати: Колевски Доне и Зрлевски Митре.

Туминец (Kalamas)

Етник: *ѿуминчанец, ѿуминчанка, ѿуминчанче, ѿуминчани.*

Придавка: *ѿуминечки.*

Географска ѿоложба и ѿраници. На околу 4 км јужно од албанско – македонската граница, лево од патот Битола – Корча, во североисточниот дел на условно наречениот Гориченски или Туминечки Залив на Големото Преспанско Езеро, во западното подножје на ридот Сладунци на полуостровот Вакуфче, до некаде амфитеатрално поставено и речиси целосно вклопено во амбиентот на изразито каменитата (карстна) подлога, на надморска височина од околу 866 м, се наоѓа селото Туминец кое приближно лежи на 40-от степен и 53-та минута северна географска ширина и на 20-от степен и 57-та минута источна географска должина.

Според преданијата Туминец е дислоцирано село. За негова претходна локација се споменува месноста Старо Село, на околу 0,3 км јужно од денешната (покрај брегот на Езерото), на која сѐ уште постојат видливи остатоци од црква и гробишта. Времето на дислокацијата не е познато, само се раскажува дека тоа се случило пред повеќе од 200 години, а како причина се наведува поплавувањето од надојдените води на Езерото.

Туминец граничи: од север и исток со територијата на Република Македонија (во тој склоп со селата Стење и Коњско), од југ со водите на Езерото и селото Долна Горица и од запад со селото Горна Горица.

Атарот на Туминец се простира на површина од околу 1200 хектари (околу 12 км²) и зафаќа ридско – планинско (карстно) и рамничарско обработливо земјиште. Ридско – планинскиот дел го сочинува голет и ретка шума (претежно даб, фоја, смрека, габер, леска, дрен, кленика и др.). Обработливото рамничарско, песочливо, црвеникаво и посно земјиште го чини крајезерската тераса, западно и северозападно од селото.

Во атарот на селото нема извори. Само низ неговиот западен дел тече тн. Туминечка Река (суводолица) водоносна само при обилни дождови и кога се топи снегот на Галичица.

Сите потреби од вода (за пиење, за одржување на хигиената, за напојување на стоката и за наводнување на земјоделските површини) се обезбедуваат од Езерото. Покрај брегот на Езерото во последно време се изградени и неколку бунари од кои со помош на пумпи, водата е спроведена во домовите на нивните сопственици.

Сите топоними во атарот на Туминец имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Алта Чука, Билјана, Версина, Вакуфче, Високио Врв, Врчелките, Гроздин Камен, Гробот, Жендол, Злата Страна, Зглавчината, Јамјето, Јама Тумборлива, Крушинска Вршина, Крушо, Клепиш, Клепешки Дол, Кутлишта, Копачејницата, К’рчелица, Коли Крава, Крсто Горни, Крсто Долни, Локвиње, Лејпадје, Мали Дол, Опридупка, Орли Вар, Остров, Ојата, Плошта Мала, Плошта Голема, Палишта, Печикраци, Пречна Планина, Пропаста, Порого Нивче, Рамајница, Раскрсниците, Рамниште, Ракуш, Сладунци, Станои Нивје, Стокачери, Смилјама, Стој Нивје, Стари Лозја, Св. Марена, Стредо Ридот, Средно Брдо, Старо Село, Св. Петка, Туминец, Турјама, Ушите, Цуцуљ, Шутина, Шумски Дол и други.

Туминчани за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Северо” (северен и северозападен), “Деник” или “Долниот” (југоисточен), “Југо” (јужен) и “Сгорниште” (западен и југозападен). Јужните и југозападните ветрови ги сметаат за дождоносни, а северните и северозападните за суви и студени.

Исѿориски развој на селото. Туминец е старо (повеќеветковно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во различна форма на името (Туменец, Туманец, Тумнец, Безмиште, Каламас и Туминец) се среќава во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 1568/69 година во турските пописни документи за казите Горица, Биглишта и Хрупишта, како царски хас на нахијата Билишта; во 1865 година во патописот и картата на Јохан Хан; во 17 век во Слечевскиот кодик (Селишчев); во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ; во 1900 година во делата на Васил К’нчов; во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев; во 1917/18 година кај Боривое Милоевиќ, потоа кај Макс Фасмер, Тошо По-

повски, Драгољуб Будимовски, Влогимјеж Пјанка, Стојан Ристески и многи други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е можно да е изведено од некое лично име (Тома, Томин или Томен) со суфиксот “-ец” или “-инец” и има посесивно значење. Денешниве жители на селото раскажуваат предание со кое на поимот “туминец” му даваат значење “тука и никаде на друго место” или “само тука се останува”, бидејќи селото во својот зачеток (веројатно на претходната локација) било сосема изолирано, без прогазени (отворени) патни комуникации. Меѓутоа, зборот “туминец” може да има и спротивно значење од претходното, на пример “тука се минува” (ту минец). Друго предание говори дека селото било распространето на повеќе возвишенија “тумби” (што е поверојатно), па го нарекле Тумбинец, кое со текот на времето (најверојатно заради полесно изговарање) во него изостанала согласката “б”.

Во некои пишани извори селото Туминец уште се среќава со имињата Безмиште, на кое денешниве туминчани му даваат значење “без ништо”, (пасивно, сиромашно) и сè уште официјалното албанско име Kalamas (Каламас), со значење трсчиште (трска).

Туминец е пасивно село од собран, речиси збиен тип, со околу 170 куќи (второ по големина во областа Мала Преспа). Куќите се трошни, главно градени од камен и печена тула, старите претежно на приземје, а новите и на кат, покриени со ќерамида, а некои и со лим. Околу куќите постојат мали дворни места во кои се наоѓаат некои од стопанските објекти (плевни, тремови, магацини, фурни, кокошарници, летни кујни и др.). Гумната, шталите и зимниците се вон селото.

Сè до годините на Втората светска војна, како најубави и најголеми се сметале куќите на Милевци, Шулевци, Андоновци и Вурмовци, изградени во периодот меѓу двете светски војни, со печалбарски пари. Внатрешната опременост на куќите е скромна.

Според групираноста на куќите и фамилиите селото се дели на три основни маала: Поповска Маала (јужниот), Милевска Маала (источниот) и Вурмовска Маала (северниот дел на селото).

Со своја прва училишна зграда селото се здобило во 1920/21 година, со електрична енергија во 1967, со водовод и систем за наводнување во 1968, со културен дом во 1950, со детска градинка во 1973, со телевизиски прием околу 1980 година. Денес во селото работат три продавници на стока за широка потрошувачка.

Жителите на околните малопреспански села сметаат дека Туминец е весело село во кое најмногу и најубаво се музицира, игра и пее.

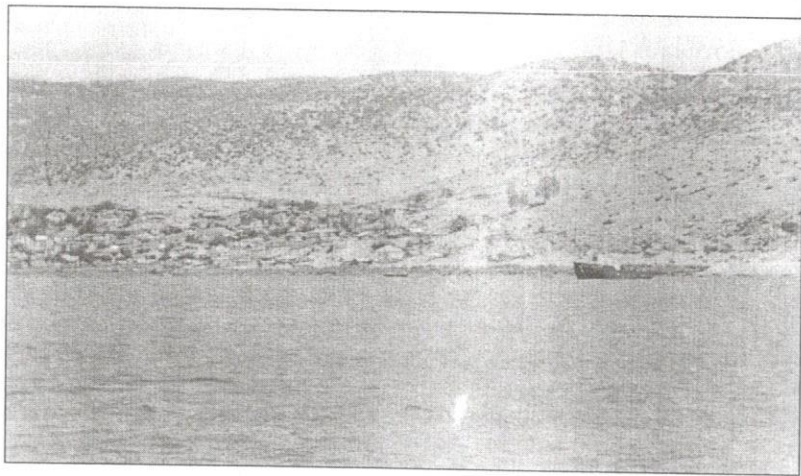
Во атарот на селото Туминец како локалитети од археолошко значење се посочуваат месностите: **Старо Село**, на околу 0,3 км јужно од денешната локација на селото, на брегот на Езерото, средновековна црква и некропола. **Остров**, населба од неутврдено потекло. При обработка на земјата се наоѓани тули, фрагменти од ќерамиди, мермери и друго.

Во атарот на Туминец постојат следниве верски објекти: Црквата “Св. Димитрија”, се наоѓа во селото. Мештаните пренесуваат кажување на некој историчар на уметноста дека истата потекнува од периодот помеѓу 12 и 14 век. Во нејзиниот круг се селските гробишта. Во периодот помеѓу 1967 и 1991 година црквата беше запустена и делумно уништена, особено иконите и живописот. Поради нејзината старост, подоцна истата била ставена под заштита на државата. *Пешиџерската црква “Св. Богородица”* (три простирии една над друга), се наоѓа веднаш зад манастирот “Св. Марена”, во јужното крајбрежје на полуостровот Вакуфче. Нема податоци ниту други сознанија за времето на нејзината изградба, но се смета дека е мошне стара. *Манасиџирој “Св. Марена”*, на околу 3 км југоисточно од денешната локација на селото, изграден на мала крајезерска тераса на јужната страна на полуостровот Вакуфче. Некогаш постоела мала тврдо градена и темничав манастирска црква, реставрирана во 1888, а проширена во 1926 година. Некогашните нејзини старословенски натписи биле преиначени во грчки од некогашниот охридски архиепископ Милентиус (Грк). Манастирот се состоел од три згради со чардаци и повеќе конаци (по еден за селата Туминец, Коњско, Горица и Глобочани), а манастирскиот имот го сочинувале ниви, шума и стока (ситен и крупен добиток и коњи). Сега е оспособен само еден конак. Туминчани пренесуваат сеќавање дека во манастирот некогаш живеле монаси и семејства кои го обработувале имотот. Иван Снегаров пишува дека во 1898 година во него немало монаси.²⁶⁸ Во североисточниот дел на селото сè до 1967 година постоела црква “Св. Никола”, која е разурната и на нејзино место бил подигнат културен дом. Се пренесува сеќавање дека црквата била изградена пред 150 години (кон средината на 19 век) од мештанинот Кољо Трифу-

²⁶⁸ Иван Снегаров, Историја 2, стр. 434.

новски. Нејзиното своно на кое е испишано “За село Туминец II Хр. септем го 1906” сега се чува пред црквата “Св. Димитрија”.

Туминчани за своја општа селска слава го имаат Св. Арангел (19 септември), а за фамилијарни: Св. Никола – летен, Митровден и Ѓурѓовден.

Панорама на с. Туминец (фотографија Владо Јовановски, 1995 г.)

Демографски развој. Во текот на своето постоење Туминец го бележи следниов демографски развој: во 1568/69 година селото имало 14 семејства (Опширен пописен дефтер за казите Горица, Биглишта и Хрупишта); во 1865 година околу 40 христијански куќи (Ј. Хан); во 1889 година 30 куќи и 241 жител (С. Верковиќ); во 1900 година 360 жители (В. К’нчов); во 1912 година 21 куќа и 234 жители (Г. Трајчев); во 1917/18 година 55 христијански куќи (Б. Милоевиќ); во 1924 година 30 куќи и околу 300 жители; во 1932 година 310 жители (С. Спасе); во 1940 година околу 30 куќи; во 1948 година околу 400 жители (Т. Поповски); во 1998 година околу 170 куќи и околу 800 жители.

Денешните туминчани се потомци на следниве стари пошироки фамилии: Андоновци, Вурмовци, Јанкуловци, Каџериновци, Келепуровци, Митревци, Милевци, Мишовци (Трајчевци), Поповци, Ставревци, Суљовци, Темелковци, Трифуновци и Шулевци.

Се пренесува сеќавање дека туминчани со основно образование почнале уште во годините пред Илинденското востание, но

поради настаните што уследиле, тоа се одвивало со долги прекини и на туѓи јазици (бугарски, грчки, албански). Настава на својот мајчин (македонски) јазик почнала да се изведува дури во ноември 1944 година со учителот Илија Думовски (од Јанковец).

Сé до годините на Втората светска војна, во селото немало ниту еден жител со завршено средно или повисок степен на образование. По ослободувањето на земјата од фашизмот со вишо или високо образование се стекнале десеттина туминчани. Од ова село потекнува Живко Милевски лекар и поет и д-р Тако Трајчевски универзитетски професор во Тирана.

Економски развој. Туминчани својата егзистенција секогаш ја обезбедувале преку поделството, сточарството и риболовот. Во рамките на поделството најмногу се произведува жито (рж, пченица, јачмен, овес, уров и др.), градинарски култури (пипер, патлиџан, праз, лук, кромид, компири, грав и др.), а во времето на колективите се садело и тутун. Доста е развиено лозарството. Повремено се занимавале со производство на кумур и вар и со дрварење. Порано (пред Втората светска војна) најчесто се одело на печалба во прекуокеанските земји, а денес во Република Македонија.

Историско минајќо. До 1912 година Туминец беше под турско владение, во тој склоп и беговски чифлик, под кој остана сé до 1941 година. Последниве два века од турското владеење селото беше често напаѓано и ограбувано од арнаутските арамиски дружини. Во потготовките и текот на Илинденското востание земало активно учество со своја чета од 20 востаници, на повисоко ниво раководена од војводата Јоше (од Подмочани).

Во Првата балканска војна (ноември 1912) падна под српско, а во Втората балканска војна (1913) под грчко владение со сите последици на грчката денационализаторска и асимилаторска политика спрема македонското национално малцинство (грчка власт, грчка војска и полиција, грчки јазик и писмо, грчко училиште и учители, грчка богослужба и др.).

Во Првата светска војна (октомври 1915) падна под бугарска окупација со што се најде во зафатот на македонскиот фронт. Подоцна, со поместувањето на фронтот низ селото поминаа и вој-

ските на Антантата (француски, грчки, српски). Во оваа војна туминчани беа мобилизирани во војските на спротивставените страни (грчката и бугарската), а цивилното население ангажирано во изградбата на фортификациски објекти и патишта. Во периодот од 1916 до 1918 година селото беше прифатилиште за евакуираните жители од селата Стење, Лескоец, Отешево и некои други горнопреспански села. Во оваа војна имало загинати и ранети луѓе. Исто така, се пренесува дека во тоа време во селото владеела тешка заразна болест од која претежно умираше жените.

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под грчко владение, што услови неколкумина туминчани да се најдат и во виорот на Грчко – турската војна (1919 – 1922).

Во периодот меѓу двете светски војни (1923), по пат на договорна размена на територии помеѓу Грција и Албанија, селото влезе во составот на Албанија со сите последици на тогашната албанска политика спрема македонското национално малцинство (албанска власт, албанска војска и полиција, албански јазик и писмо, албански училишта и учители, албанска топонимија и др.).

Во почетокот на Втората светска војна, со анексијата на Албанија од страна на Италија (1939), падна под окупација на фашистичка Италија. Во оваа војна туминчани беа мобилизирани во албанската војска што услови некои од нив да се најдат и на фронтовите во Грчко – италијанската војна (1940/41). По капитулацијата на Италија (8 септември 1943) и нешто пред тоа, Туминец беше слободна територија на НОАД на Албанија, а по согласност на КПА, и на НОАВ на Македонија. Во јануари 1943 година беше формиран првиот НОК во селото, кон крајот на септември и почетокот на октомври во селото престојуваше Баталјонот “Стив Наумов”, а во текот на октомври и ноември беа формирани и првите општествено – политички организации (веројатно на КПМ и СКОЈ). Во текот на војната во единиците на НОАВМ пристапија 19 борци од кои тројца загинаа, а двајца беа ранети.²⁶⁹

²⁶⁹ Загинати: Митре Андоновски, Јоше Вурмовски и Цветко Тасевски.

Церје (Cerja)

Етник: *церјанец, церјанка, церјанче, церјани.*

Придавка: *церско.*

Географска положба и граници. Јужно од условно наречениот Зрновски Залив на Големото Преспанско Езеро, во поширока висорамнина на Сува Гора, опколена со нејзините разграноци: Гражденик, Падина, Слива, Плоштина, Иван и Тодорица, во непосредна близина на албанско-грчката граница, на надморска височина од околу 1100 м, се наоѓа селото Церје кое приближно лежи на 40-от степен и 45-та минута северна географска ширина и на 20-от степен и 59-та минута источна географска должина.

За Церје се вели дека е дислоцирано село. За негова претходна локација се споменува месноста Ридиштата, на околу 0,3 км источно од денешната. Се раскажува дека некогаш во периодот на турското владеење, селото било наполно поништено (запалено и разурнато), а населението истепано, растерано и разбегано. Подоцна, селото повторно настанало со доселување на домаќинства од околните села (Орово, Граждено, Нивици, Зрновско и други), подигнувајќи го на денешнава локација.

Церје граничи: од север со Зрновско и територијата на Република Грција, од исток повторно со територијата на Република Грција (во тој склоп со Граждено и некогашното село Орово), од југ со Ракичко и Мачуришта, на запад се возвишува карпестиот масив Иван Планина, а преку неа е атарот на селото Свезда.

Атарот на Церје се простира на површина од преку 1200 хектари (околу 12 км²) и зафаќа исклучително ридско-планинско каменито (карстно) и безводно земјиште, местимично обраснато со разновидна листокапна и друга шума (даб, дрен, габер, јасен, леска, смрека, зеленика, а на повисоките места и бука).

Во атарот на Церје постојат само два извора (чешми), една под селото и една во планината. Водотеци нема. Церјани оскудеваат за вода. Основните потреби за вода ги задоволуваат од двата селски бунара, од кои само еден е со чиста питка вода. Житото по-

рано го мелеле во Роби и Герман, а потоа во селото Ракичко каде постојат мелници на електричен погон.

Сите топоними во атарот на Церје имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Бого Поле, Ваковското, Влашка Вода, Гробиштата (стари гробишта на церјани), Гини Вода (место на кое се собира и понира водата), Гумејнца, Дабјето, Зеленото, Илија, Иван, Јанкулоите, Кленче, Крушите, Кончината, Крај, Лазоите, Орлои Ливади, Пијојте, Преслапката, Ридишта, Репреи Круши, Тумејнца, Тодорица, Трлиштата, Церје и други.

На локалитетот **Орлои Ливади**, на околу 0,3 км источно од селото, во повеќе наврати се наоѓани питоси, монети, плочи и остатоци од градежен материјал.

Церјани за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Север” или “Шулинец” (северен и северозападен), “Исток”, “Горник” или “Деник” (источен), “Југо” (јужен и југозападен) и “Запад” (западен). Јужните и западните ветрови ги сметаат за дождоносни и потопли, а северните и источните за суви и студени.

Историјски развој на селото. Церје е старо (повеќе-вековно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Се пренесува предание дека селото егзистирало уште од времето на царот Самуил и било големо, но дека подоцна го поништиле Турците. Во различна форма на името (Цери, Церја, Церје) се споменува во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 16 век во Слечевскиот кодик (Селишчев), во 1568/69 година во турските пописни документи за казата Биглишта, во 1889 година во делата на Стефан Верковиќ, во 1900 година во делата на Васил К’нчов, во 1902 година кај Лев Огненов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1917/18 година кај Боривое Милоевиќ, а потоа кај Стерјо Спасе, Драгољуб Будимовски, Тошо Поповски, Влогимјеж Пјанка, Стојан Ристески и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е примарно, рамно на апелативот “цер” (се мисли на дрвното растение) во множина. Церјани немаат други сознанија ниту легенди за името на нивното село. Едноставно сметаат дека тоа произлегува од името на дабот – цер, кој во нивната околина е изобилно застапен. Село со име Цер има во Кичевско, Церево во Демирхисарско, Тетовско и Леринско, а топоними изведени од апелативот “цер” (Церо Дол, Церицине, Церјено, Церот, Церои и тн.)

постојат на повеќе места, како во областа Преспа, така и надвор од неа.

Церје е село од собран тип со 65 куќи, градени од камен и тула, на приземје и кат, покриени со ќерамида. Околу куќите постојат отворени и различно оградени дворни места (со сид, плет и сл.) во кои се изградени потребните стопански и други објекти (плевни, штали, магацини, фурни, тремови и др.).

Влезно – излезните патишта кон селото водат од три страни: од запад (од правецот на Зрновско), од исток (од правецот на Република Грција) и од југ (од правецот на село Ракичка). Меѓутоа, ниту еден од нив нема директен влез во селото. Селото со нив се поврзува со посебен (коњски) пат.

Церје со електрична енергија се здобило во 1968, со водовод во 1980, со детска градинка во 1973, со телевизиски прием околу 1980 година. Со здравствена заштита церјани се згрижени во селото Пустец. Денес во селото работат две продавници на стока за широка потрошувачка.

Во атарот на Церје постои само еден верски објект. *Црквата “Св. Богородица”*, се наоѓа во селото, изградена во 1919 година (годината испишана на споредната врата). Се смета за една од поубавите цркви во тој крај. Има иконостас, икони и фрески. Меѓутоа, во 1967 година, кога истата била претворена во културен дом, а подоцна во магацин, речиси на полно била уништена. Обновена е во 1994 година.

За свои општи селски слави церјани ги имаат: Св. Богородица (28 август) и Св. Петка (8 август).

Демографски развој. Во текот на своето постоење Церје го бележи следниов демографски развој: во 1568/69 година селото имало 28 семејства (Опширен пописен дефтер за казите Горица, Биглишта и Хрупишта); во 1889 година 20 куќи и 174 жители (С. Верковиќ); во 1900 година 120 жители (В. К’нчов); во 1902 година 6 куќи и 48 жители (Л. Огненов); во 1912 година 25 куќи и 480 жители (Г. Трајчев); во 1917/18 година 8 христијански куќи (Б. Милоевиќ); во 1932 година околу 250 жители (С. Спасе); во 1940 година 30 куќи (В. Пјанка); во 1948 година околу 250 жители (Т. Поповски) и денес (1998 година) 65 куќи и околу 220 жители.

Церјани се потомци на следниве фамилии: Гочевци, Гујовци, Доневци, Журковци (доселени од с. Пустец), Лазаровци (доселени од Орово), Наумовци, Спиловци, Спирковци, Стерјовци (до-

селени од Нивици), Ридовци, Танасовци (Сотировци), Трповци (доселени од Граждено), Трајковци и Цветковци.

Во 1937 година албанската власт ги изменила фамлијарните имиња на церјани, така што тие добиле нови (албански) имиња во зависност од карактеристиките на местото каде живееле. Така на пример, оние што живееле во каменестиот дел на селото биле преименувани во Плоча, оние во повисокиот дел на селото во Главче, оние на ридот во Киска, оние во зелениката (бушот) во Буши, оние на каменот во Шк'мби, Сотировци во Сотири и тн. Поголем број церјани овие презимиња сè уште ги носат.

До Втората светска војна Церје немало ниту еден жител со завршено средно или повисок степен на образование. По ослободувањето на земјата од фашизмот со вишо или високо образование се стекнале околу петнаесеттина церјани.

Церјани со основно образование почнале во годините при крајот на 19 век (се споменува 1888). Во тоа време наставата била изведувана во селото Граждено. Меѓутоа, нешто подоцна, поради настаните што уследиле (Илинденското востание, Балканските војни и Првата светска војна, а со нив и делбите), наставата се одвивала со подолги прекини и на туѓи јазици (бугарски, грчки, албански). За првпат во својата историја, со настава на мајчин (македонски) јазик Церје почнало во декември 1944 година со учителот Наум Кочовски (од Ресен). Од 1913 до 1923 година церјани учеле во селото Орово на грчки јазик. Од 1944 до 1980 година децата учеле во куќата на Сотир Сотировски, а потоа во новоизградената училишна зграда во селото.

Економски развој. Основни занимања од кои церјани секогаш ја обезбедувале својата егзистенција биле поделството и сточарството. Во рамките на поделството најмногу се произведува жито (рж, пченица, јачмен, овес, уров и др.), а во рамките на сточарството се одгледуваат волови, коњи, магариња, мазги, кози, овци, свињи и др.). Покрај ова, церјани уште се занимаваат со занаетчиство (изработка на земјоделски алатки, сидање и др.). Во годините пред Втората светска војна на печалба оделе во прекуокеанските земји, а денес најмногу печалат во Грција.

Историјско минајќо. До 1912 година Церје беше под турско владение, во тој склоп беше назначено за дервенциско село, но не и беговски чифлик. Во еден период од турското ropство селото било наполно уништено. Во подготовките и текот на

Илинденското востание земало активно учество. За селски војвода се споменува Митре Цветков, а како поистакнат комита некој си Ѓорѓи Киско (1856). Во овој период селото било често напаѓано и грабено од арнаутските араамиски дружини, а во периодот по Илинденското востание и од грчките андартски чети. Од ова село потекнува Божин Спасов учесник во Кресненското востание (1878/79).²⁷⁰

Во Балканските војни (1912 и 1913) падна под грчко владение со сите последици на грчката денационализаторска и асимилаторска политика спрема македонското национално малцинство (грчка власт, грчка војска и полиција, грчки јазик и писмо, грчки училишта и учители, грчка црква и попови, грчки имиња и презимиња и др.).

Во Првата светска војна се најде во зафатот на македонскиот фронт, при што низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, грчки, италијански, српски). Во тоа време церјани беа мобилизирани во грчката војска, а цивилното население ангажирано во изградбата на фортификациски објекти, пренос на опрема и отворање на нови патишта. Во еден период на војната (1916 година) церјани беа евакуирани во селото Винени.

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под грчко владение, што услови неколкумина церјани да ги почувствуваат стравотиите на грчко – турската војна во Мала Азија (1919-1922).

Во 1923 година, по пат на договорна размена на територии помеѓу Грција и Албанија, селото влезе во составот на Албанија со сите последици на тогашната албанска политика спрема македонското национално малцинство (албанска власт, албанска војска и полиција, албански јазик и писмо, албански училишта и учители и др.).

Во почетокот на Втората светска војна, со анексијата на Албанија од страна на Италија (1939), селото падна под окупација на фашистичка Италија со што се најде во зафатот на борбените дејствија во Грчко – италијанската војна (1940/41 година). Церјани беа мобилизирани во албанската војска. Имало загинати и ранети. По капитулацијата на Италија (8 септември 1943 година) и нешто пред тоа, Церје беше слободна територија на НОАД на Албанија, а со дозвола на КПА, и на НОАВ на Македонија. Во почетокот на јануари 1943 година борците на одредот “Даме Груев” во селото

²⁷⁰ Бугарски патријарх Кирил, цит. дело, стр. 288-293.

формираа НОК, а во април 1944 година, на својот пат за Дебарца, низ селото поминаа и борците на Првата македонско – косовска бригада. Во текот на оваа војна во албанските единици на НОАБ се вклучија како борци четири жители од селото.

Шулин (Diellas)

Етник: *шулинец, шулинка, шулинче, шулинци.*

Придавка: *шулинско.*

Географска положба и граници. На југозападната страна од Големото Преспанско Езеро, на околу 1 км од брегот на условно наречениот Зрновски Залив и на приближно толкава оддалеченост лево од патот Битола – Корча, на изразито каменитата височинка Присо, со поглед кон југ, на надморска височина од околу 1000 м, се наоѓа најпасивното село во областа Мала Преспа – Шулин, кое приближно лежи на 40-от степен и 48-та минута северна географска ширина и на 20-от степен и 56-та минута источна географска должина.

За Шулин се тврди дека е дислоцирано село. За негова претходна локација се спомнува месноста Ливада, на околу 1 км западно од денешната. Се раскажува дека тогаш селото имало околу 70 куќи. Меѓутоа, во еден период од турското владеење, најверојатно во втората половина на 18 век, тоа било запалено и целосно уништено од страна на бегот, затоа што претходно шулинци, како одмазда за злоделата и посегнувањата по честа на нивните жени, ги убиле неговите четворица каи. После овој настан шулинци се распрснале на сите страни. Останал само некој си Дамо Рајов кој се засолнил во една пештера во месноста Змија и по неколку месеци се вратил кај селските кошари (на денешната локација на селото) и тука подигнал свое ново живеалиште кое почнало да се шири со доселување на нови домаќинства од околните села.

Шулин граничи: од север со Глобочани, од исток и југ со Пустец, на запад се протегаат и возвишуваат сртовите на Сува Планина и Галичица, а преку нив е атарот на гратчето Подгорија. Селото Шулин не излегува на брегот на Преспанското Езеро.

Атарот на Шулин се простира на површина од околу 1000 хектари (околу 10 км²) и зафаќа исклучително ритско – планинско, каменито (карстно) безводно неплодно голо или местимично

обраснато земјиште со ретка листокапна шума (даб, габер, дрен, јасен, леска, смрека, а на повисоките места бука и др.).

Во атарот на Шулин има само еден извор кој се наоѓа во месноста Саможен, на надморска височина од 1300 м и на оддалеченост од околу 5 км западно од селото. Нема водотеци. Сите потреби од вода (за пиење, за одржување на хигиената, за напојување на стоката и сл.) се задоволуваат од Езерото. Водата се носи во буриња, канти и други садови со коњи, мазги и магариња. Во времето на социјалистичкото уредување на земјата, по пат на електрични мотори и цевки, водата беше доведена во дворот на секое домаќинство. Меѓутоа, со повлекувањето на езерските води и настаниите во Албанија (1996), системот беше онеспособен.

Сите топоними во атарот на Шулин имаат словенско потекло. Како попознати се наведуваат: Бигла, Буката, Ваковска Нива, В'нданојца, Гл'бок, Горна Црвенка, Гол Газ, Долга Нива, Драгоите Нивје, Долна Црвенка, Дрен, Думајнца, Зад Брего, Змија, Ија, Јаничките, Кош, Круши, Кољојца, Колски Падиње, Лески, Ливада, Л'ка, Магур, Мочкало, Мали Зане, Макрија, Нивата Србино, Падиње, Поличките, Пијо, Присо, Прливец, Продиштето, Ромејца, Стрги, Сува Гора, Саножје, Стрната, Скапците, Черемущата, Челенка, Шулин, Шулање, Шаршари и други.

Шулинци за своето поднебје ја познаваат следнава ружа ветрови: “Север” (северен и североисточен), “Бабјар” или “Деник” (источен и југоисточен), “Југо” (јужен и југозападен) и “Сгорен” (западен и северозападен). Јужните и западните ветрови ги сметаат за дождоносни и потопли, а северните и источните за суви и студени.

Историски развој на селото. Шулин е старо (повеќе вековно) христијанско село во кое секогаш живееле православни Македонци. Во различна форма на името (Шулец и Шулин) селото се споменува во повеќе извори од различни периоди. Најрано во 1568/69 година во турските пописни документи за казата Биглишта, во 1900 година во делата на Васил К'нчов, во документите и спомените од Илинденскиот период, во 1912 година кај Георги Трајчев, во 1917/18 година кај Боривое Милоевиќ, а потоа кај Коста Мундушев, Стерјо Спасе, Драгољуб Будимовски, Тошо Поповски, Влогимјеж Пјанка, Стојан Ристески и други.

Во врска со името на ова село, Влогимјеж Пјанка пишува дека е постојно, изведено од личното име Шуле или Шула (Ташу-

ле, Анастас) со помош на суфиксот “-ино”. Упатува и на народната етимологија која името на селото го поврзува со албанскиот збор “шуле” кој значи будала, малоумен, празноглав, некултурен и слично. Кај жителите на ова и околните села се пренесува предание кое говори дека атарот на Шулин некогаш бил богат со дабова шума и дека по шумата селото се викало Шумин, но подоцна со текот на времето името е преиначено во Шулин. Меѓутоа, можно е името Шулин да има своја основа и во сидарската алатка “шупле” (висак) која се употребува за право вертикално сидање, особено кога се има предвид фактот дека шулинци оддавно се познати како добри сидари. Денес, селото Шулин носи ново (албанско) име Diellas (Диелас), кое преведено на македонски јазик значи сонце. Село Шулинец има кај Загреб, Шулинци кај Мурска Собота, Шуле во Црна Гора, Шурленци во Преспа. На оваа основа постојат и фамилијарните имиња (Шулинчевци во Преспа, Шулевци – Леринско и тн.).

Шулин е село од собран тип со околу 100 куќи, градени од камен и печена тула, на кат и приземје, покриени со ќерамида, а неколку и со ‘рженица. Сите куќи се со добар надворешен изглед, разнобојно фасадирани, внатре солидно опремени и вкусно уредени со мебел, килими, теписи, завеси, бела техника, телевизори, касетофони и друго. Добар дел од куќите се со поголема должина, така што едната страна ја чини куќата, а другата “пондилата” (шталата) и плевната. Околу куќите постојат помали или поголеми отворени или разновидно оградени (најчесто со сид од камен или плет) дворни места во кои се сместени потребните стопански и други објекти (гумна, фурни, магацини, тремови, штали, плевни и др.).

Влезно – излезниот пат на Шулин е од западната страна на селото и е поврзан со патот Битола – Корча. Селото го вкрстосуваат и повеќе други недоволно јасно оформени каменити и стрмни улици. Споредни коњски патеки водат и кон селата Пустец и Леска.

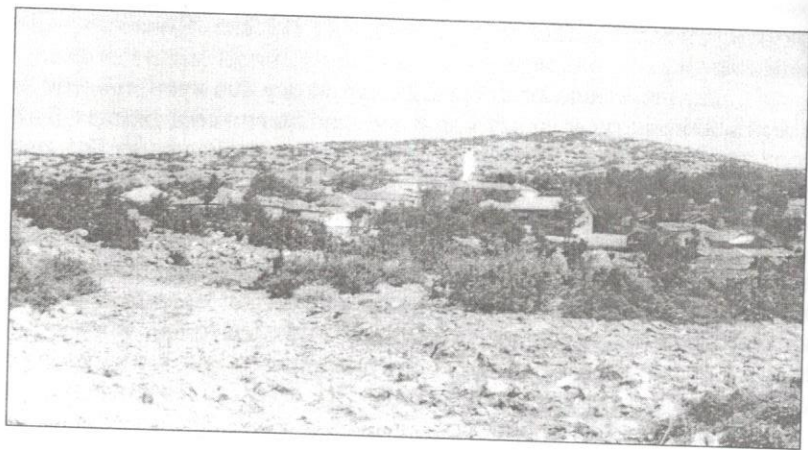
Според групираноста на куќите и фамилиите, селото се дели на две основни маала: Горна Маала (северниот, повисокиот) и Долна Маала (јужниот, понискиот) дел на селото. Маалите уште се нарекуваат и по фамилијарните имиња (Гроздановска, Веловска, Трповска и сл.).

Со електрична енергија селото се здобило во 1967/68, со водовод во 1972, со детска градинка во 1973, со телевизиски прием околу 1980 година.

Во атарот на селото Шулин како локалитет од археолошко значење се посочува месноста **Бигла**, лево од патот Битола –

Корча, кула набљудувачница од времето на турското владение, делумно разурната.

Во атарот на Шулин постојат следниве верски објекти: Црквата “Св. Никола”, на околу 1 км западно од селото, во месноста Ледина. Потекнува од времето кога селото било на таа локација. Во 1967 година е разурната, а во 1997 година обновена. Црквата “Св. Ѓорѓија”, се наоѓа во селото, голема и убава, подигната во 1919 година. Во 1967 година беше претворена во училиште и културен дом. Сè уште не е обновена. Во месноста Мочкало, во близина на црквата “Св. Никола”, до 1967 година постоела мала црква, која била разурната. Во 1991 година на нејзино место шулинци подигнаа мала капела. Таква капела постои и во месноста Колски Падиње.

Панорама на с. Шулин (фотографија Владо Јовановски, 1995 г.)

Селските гробишта некогаш се наоѓале во кругот на црквата “Св. Никола”, а сега се во месноста Кољојца, на околу 0,2 км северно од селото.

За свои општи слави шулинци ги имаат Св. Никола (19 декември) и Ѓурѓовден (6 мај).

Демографски развој. Во текот на своето постоење Шулин го бележи следниов демографски развој: во 1568/69 година селото имало 33 семејства (Опширен пописен дефтер за казите

Горица, Биглишта и Хрупишта); во 1900 година 270 жители (В. К’нчов); во 1912 година 20 куќи и 322 жители (Г. Трајчев); во 1917/18 година 30 христијански куќи (Б. Милоевиќ); во 1924 година 70 жители (К. Мундушев); во 1932 година 531 жител (С. Спасе); во 1940 година околу 30 македонски куќи (В. Пјанка); во 1948 година околу 500 жители (Т. Поповски); во 1991 година 107 куќи и 401 жител (С. Ристески) и во 1998 година 110 куќи и околу 500 жители.

Шулинци се потомци на следниве постари фамилии: Веловци, Гроздановци, Донејчини, Коревци (Корејте), Костовци, Нечовци, Печовци, Настовци, Ристовци, Стерјовци, Симановци, Ташовци и Трповци.

За првпат во текот на своето постоење, со основно образование шулинци почнале во 1908 година во соседното село Пустец, но поради настаните што потоа уследиле (војните и делбите), тоа се одвивало со подолги прекини и на туѓи јазици (бугарски, грчки, албански). За првпат училиште во селото се отвори во 1935 година на албански јазик, а настава на мајчин (македонски) јазик е воведена дури во декември 1944 година со учителите Сандре Татарчевски (од Ресен) и Томе Димитровски (од Битола).

До годините на Втората светска војна Шулин немаше ниту еден жител со завршено средно или со повисок степен на образование, а по ослободувањето на земјата од фашизмот, околу десеттина шулинци се стекнале со вишо или високо образование.

Економски развој. Основни занимања од кои шулинци секогаш ја обезбедувале својата егзистенција се поледелството и сточарството. Во рамките на поледелството најмногу произведуваат жито (пченица, ‘рж, јачмен, овес, уров и др.). Се одгледуваат лозја, а во времето на колективите и тутун. Во рамките на сточарството најмногу се чуваат овци, кози, коњи, магарина, мазги, волови и свињи. Повремено се занимавале со производство на вар и кумур, биле сидари и доста одела на печалба, пред Втората светска војна во прекуокеанските земји, а денес најмногу печалат во Република Грција и Република Македонија.

Историјско минајќо. До 1912 година Шулин беше под турско владение, во тој склоп дервенциско село и беговски чифлик под кој останало сè до годините на Втората светска војна. Како последни шулински бегови се спомнуваат Бедија – бег и Бек-

таш - бег. Во текот на турското владение, селото било запалено и уништено, а населението растерано и разбегано. Во подготовките и текот на Илинденското востание шулинци земале активно учество со своја чета од 16 востаници под раководство на војводата Јоше (од Подмочани). Како поистакнат комита – илинденец во селото се спомнува Сотир Н. Николовски (1867).

Во текот на Балканските војни селото падна под грчко владение (1913) со сите последици на државната грчка денационализаторска и асимилаторска политика спрема македонското национално малцинство (грчка власт, грчка војска и полиција, грчки училишта и учители, грчка богослужба во црквите и др.).

Во Првата светска војна се најде во зафатот на македонскиот фронт. Во тоа време низ селото поминаа и војските на Антантата (француски, грчки, српски). Способните шулинци беа мобилизирани во грчката војска, а цивилното население ангажирано во изградба на фортификациски објекти и патишта и пренесување на воена опрема. Оваа војна селото ја памети по гладот и владеењето на некоја тешка заразна болест од која умреле многу жители.

По завршувањето на Првата светска војна, селото повторно се најде под грчко владение што услови неколкумина шулинци да се најдат и во виорот на Грчко – турската војна во Мала Азија (1919-1922). Во 1923 година, по пат на договорна размена на територии помеѓу Грција и Албанија, Шулин се најде под албанско владение со сите последици на тогашната албанска политика спрема македонското национално малцинство (албанска власт, албанска војска и полиција, албански јазик и писмо, албански училишта и учители, албанска топонимија и презимиња и сл.).

Во почетокот на Втората светска војна, со анексијата на Албанија од страна на Италија (1939), селото падна под окупација на фашистичка Италија, а со тоа се најде и во зафатот на Грчко – италијанската војна (1940/41). Во почетокот на 1943 година, посебно по капитулацијата на Италија (8 септември 1943) Шулин беше слободна територија на НОАД на Албанија и на НОАВ на Македонија. Во јануари 1943 година во селото беше формиран првиот НОК, а при крајот на септември низ селото поминаа и членовите на Обласниот комитет на КПМ. Во текот на оваа војна, во единиците на НОАВМ се приклучија и активно учествуваа 12 борци од кои еден загина, а еден беше ранет.²⁷¹

²⁷¹ Загинат: Стерјо Вељовски.

Есен во Преспа

В ровко поле росен посев никна
широк ќилим зелен,
на брег стрмен голо пратје
редои многу,
в одмор влезе родна лоза,
покрај лоза дрво вишно
шири тага гавранова.

Таму горе студен ветрец леко струи,
гора в спокои сон соне,
Џуце снежно равен сива,
в тешки магли кроце тоне.

Долу негде,
вода ширна в низок тон шуми,
денес песна в поле фали,
в чад широк и лавез вчестен,
село топло душа гали.

(Авџорои)